

8 (105)

5-145

8/05
5-145

P. 489 პავსასლონი
1924 № 1.

ზ ი ნ ა ა რ ს ი:

გვერდი

- 1. პ. ი. - ეურნალი იკავასიონი^ა. 3
- 2. ვ. ულიანოვ-ლენინი. - წერილი გრიგოლ რუბაქიძისა. 5

I. ძარბული ლიტერატურა:

- კორე მაყაშვილ. 9
- 4. ი. ღრიშაშვილი. - ტფილისის მწე. 10
- 3. სანდრო შანშიაშვილი. - დალი. 11
- მწე და დიანი. - უბედურობა რუსი. 17
- დავით კლდიაშვილი. - ეიმოთე მეშველიძე. 46
- 4. დიო ქიხიელი. - კრიმანკული. 49
- ს. აბაშვილი. - უძილო ღამე. 56
- 14. კონსტანტინე ვიჭინაძე. - რიონის აბილიგია. 60
- აბი არსენიშვილი. - სანდრო ციხეციძე. 65
- სანდრო ციხეციძე. - პირიმე. 67
- 12. კრიგოლ რუსაქიძე. - ენტაგრები. 72
- 14. ვალერიან გაფრინდაშვილი. - თაბი-ბალდახი. 74
- 13. ნიკო ალთოხაშვილი. - ხელოვნება ყაყაბა. 75
- 16. შალვა კარმელიძე. - მკვლელობა სონიძეში. 88
- 17. ვახტანგ კობახიძე. - სალესანდრე ყაზბეგი. 89

II. უსსოეთის ლიტერატურა:

- 18. 20. ყრანგული პოეზია: 100
- შარლ ბუდლერი. - მიზნი მშენებრების. (ვალერიან გაფრინდაშვილი).
- ეილი ვერშარნი. - ქარის ქება. (კონსტ. ვიჭინაძე).
- ილი კლოდელი. - წმიდა საკითხავი. (A. ვ. მ.)
- ანატოლ ფრანსი. - პრაქტიკური ურანსტანისა. (შ. შ.) 100
- 25. ნიკო მუსხელიშვილი ახალ სალესანდრე სალესა: 120
- გიორგი მენი. - გილიომ აბლინიერი. - თან
- კოკტოვი. - უგუ სანდრა. (Petronius).
- 30. თან. - ილი გუბინაძე: 119
- გრეგორი. - დაქიძე. - ექსპრესიონიზმი.
- არსენი. - ში. - ვ. მაშენკლავიერი. - გოლდ. - ლესკე. (C. სტან მაჩაბელი. გრიგოლ (ივანე) ლესკე.)
- კასპარი. - წმიდი. - მკვლელობა.

31. გოეთე.—ფაუსტი, პირველი ნაწილი. (იბერიული)	144
32—33. ედგარ პო.	160
ყოჩანი: (კონსტანტინე ჭიჭინაძე) სიხუმე. (ირ. ტატიშვილი).	
34—35. ალმოსაჟლათის ვლასაჟუბა ბოჟბა:	166
პ. ინ.—ომარ ხაიამი. ომარ ხაიამი.—რუბაიები. (იუსტინე აბულაძე).	
36—39. ვაჟა-ფშაველას:	176

ოვანეს თუმანიანი.—ერთი წვეთი თაფლი.

(ი. გრიშაშვილი)

თურქული ხალხური ლექსი.—(ი. გრიშაშვილი),
რაჰბადინ ბელადი და ერეკლე მეფე.—აღარეულთა

ისტორიული ლექსი (ასმიდოდ ჩერქეზელი).

ლექსური ნაღჟური ლექსი.—(ი. გრიშაშვილი).

III. ხ ე ლ ო ვ ე ბ ა :

40. კოტე შარჯანიშვალი.—ქართული თეატრის საკითხები.	193
41. ვან-დიკ.—მოქანდაკე იაკობ ნაკობაძე.	200
42. პროფ. დიშ. არაუიშვილი.—ქართული ხალხური მუსიკა.	20

IV. ფილოსოფია. მემწიანობა;

43. პლატონი.—კრიტონი. დიალოგი. თარგმანი ძველი ბერძნულით სუ. ყაუხჩიშვილსა.	219
44. ირაკლი ტატიშვილი.—საკია-მუნი.	236
45. პროფ. გრიგოლ წერეთელი.—ნლკო და საბურო (ლექსების თარგმანი კონსტ. ჭიჭინაძის).	246
46. აკადემიკოსი ნიკო შარაი.—„ჭიბბი და დიდებულ ქართულისა ენისაი“.	267
47. ბავლერ ინგოროყვა. ჩაბრუნებისძე. პიერე. მოგზაური.	271

V. მემწიანობა და დოკუმენტები

48. იაკობ ნიკობაძე.—ერთი წელი როდენთან.	
49. ალექსანდრე ყაზბეგი.—აქტობიოგრაფიული წერილები და მასალები.	

VI ქართული კულტურის საკითხები:

50. ნ. ხაქაბედი.—ქართული კულტურის მიჯნა (თვიური მიმოხილვა).	
51. პეტრე მელიქიშვილის იუბილე. (წერ. ირ. ჯიშვილისა).	

VII ბიბლიოგრაფია.

„ურნალი „კავკასიონი“

ქართული საზოგადოება, და პირველ რიგში თვით მწერლები, კარგა ხანს გრძნობდნენ იმ შეუესებელ ნაკლს, რომ ქართულს ენაზე არ არსებობს ისეთი პერიოდული ორგანო, რომელიც იყვეს მთლიანი გამომსახველი ქართული შემოქმედებისა და აზროვნების.

სრულიად საქართველოს მწერალთა კავშირმა განიზრახა შეეცაოს ეს ნაკლი ყველათვე ურნალ „კავკასიონი“-ს გამოცემით. — პირველი წიგნი ამ ურნალისა ამით წარედგინება შკითხველ საზოგადოებას.

საერთო სახე ჩვენი გამოცემისა — ვფიქრობთ — საკმაოდ ცხადია ამ პირველი წიგნიდანაც, და ამიტომ ჩვენი ურნალის მიზნების შესახებ აქ შეგვიძლია დავკმაყოფილდეთ ორიოდ სიტყვით.

ჩვენი ურნალი, თუმცა იგი არის ორგანო მწერალთა კავშირისა, მაგრამ მისი ინტერესები არ შემოიფარგლება მარტო ვიწრო ლიტერატურით, ქართულ მწერლობას აქვს საპატიო ტრადიცია იყოს შესყუერი მთელი ქართული კულტურისა, და იგი ეხლაც ვერ აუვლიდა ამ გზას; კავკასიონი ყურადღებას აქცევს ქართულ კულტურის ყველა დარგებს:

ურნალი პირველ რიგში დაუთმობს თავის ფურცლებს ქართულ მწერლობას, და ქართული ლიტერატურული თხზულებების განხილვას. აქ საჭიროდ მიგვაჩნია ხაზგასმით აღვნიშნოთ, რომ ურნალი სდგას ყოველგვარ ვიწრო ლიტერატურულ-გვერდურ ტესტების გარეშე. მწერალთა კავშირი, რომლის ორგანოა კავკასიონი, აირობება რიგებში ყველა ქართულ მწერლებს. კავკასიონი შეეცდება იყვეს მშვენიერი და მოგვცეს მთლიანი სახე ქართული მწერლობისა. ყველა თანავე ლიტერატურულ დაგვერდობათა და სკოლებს, რამდენადაც ისინი მარწმარმოადგენენ ლიტერატურულ მოვლენას, დაეთმობათ ადგილი ურნალთაიდ-ერთი საზომი, რომლითაც იხელმძღვანელებს ამ შემთხვევაში კავკასიონის არის იდეები იმ მარადი ხელოვნებისა, რომელიც მაშლა სდგას წარმართულ ლიტერატურულ მოდაზე, ყოველგვარ „მემარჯვენობასა“ და „მემარჯვენაზე“, მარადი ხელოვნების, რომელიც არასოდეს არ ბერდება. კავკასიონი შეეცდება შეძლებისდაგვარად გაამართლოს ეს ხაზი რამდენადაც საჭიროდ იქნება ამის ნებას იძლევეს ქართული მწერლობის დღევანდელი რეობა.

ერთი მწერლობის ვეერთით, კავკასიონი საპატიო ადგილს დაუთმობს ეთის ლიტერატურის პრობლემების განხილვას. ქართულმა მწერლობამ

ბამ უკვე დააღწია თავი ვიწრო პროვინცილობას და კავკასიონი შეეცდება შეწყოს ხელი ქართული მწერლობის ევროპეიზაციას.

ეურნალი პერიოდულად მოათავსებს უცხოეთის ლიტერატურათა მიმოხილვას.

ცალკე აღსანიშნავია აგრეთვე თარგმანები, რომლითაც ასე ღარბია ქრთული მწერლობა. ნაცვლად გავრცელებული შემთხვევითი თარგმანებისა მერვე და მესამე ხელიდან კავკასიონი შეეცდება მოათავსოს თარგმანები რომლებიც სამოლოოდ დარჩებიან ქართულ მწერლობას.

შემდეგი დარგი კავკასიონისა — ხელოვნება განსაკუთრებით ითხოვს ქართულ მწერალთა ყურადღებასა და შესწევრობას, ახალი ქართული ხელოვნება: მუსიკა, კლასიკური ხელოვნება, და თვით თეატრიც, ჯერ კიდევ არ არის იმდენად მძლავრი, რომ არ საკვირებდეს დიდ მხრუნველობასა და იდეოლოგიურ განმტკიცებას. და აქ მეთაური სიტყვა ჯერ ისევ ქართულ მწერლობას ეკუთვნის.

დასასრულ შემდეგი მთავარი დარგი კავკასიონისა: მეცნიერება და ფილოსოფია. ქართულს ენაზე უკვე გამოდის რამდენიმე საშეცნიერო კრებული სპეციალური ხასიათისა: ამიტომ კავკასიონს ეძლევა საშუალება გვერდითადად ვიწროსკოლურ საკითხებს, კავკასიონი დაუთმობს თავის ფურცლებს უფრო ფართე მნიშვნელობის პრობლემების განხილვას, პირველ რიგში პეტარულ მეცნიერებათა დარგებიდან. ეურნალში მონაწილეობენ ყველა მთავარი სამეცნიერო ძალები.

ამ მთავარი დარგების გვერდით ეურნალს ექნება განყოფილებანი: ქართული კულტურის მიმოხილვა, სადაც განხილულია მიმდინარე საკითხები ქართული საზოგადოებრივ-კულტურული ცხოვრების მტკიცარები და დოკუმენტები, სადაც მოთავსებულია საზოგადოებრივი და ლიტერატურული მნიშვნელობის ქასალები დასასრულ.

კრიტიკა, ბიბლიოგრაფია და ინფორმაცია ყველა იმ დარგის რომლებიც შედიან ეურნალში.

ასეთივე რიგი სიტყვით, კავკასიონის სახე.

მწერალთა კავშირი მიიღებს ზომებს, რომ ეურნალი იღვას თავი მალღებზე.

მაგრამ ეურნალის წარმატება მეტოთ არის დამოკიდებული ქარ საზოგადოების ყურადღებაზე.

18 თებერვალი 1924 წ
ქ. ტფილისი.

კავდე ინგოროყვი

3. O. ულიანოვ-ლენინი

ლ. დ. ტროცკი სწერდა:

მარქსს რომ არ მოეხდინა არც ერთი რევოლუციური აქტი და დაეტოვებინა შთამომავლობისათვის მარტო „კაპიტალი“. მაინც მარქსი იქნებოდა დიდი ისტორიული პიროვნება. ლენინს რომ არ დაეწერა არც ერთი სტრიქონი და დაეტოვებინა კაცობრიობისათვის მარტო რევოლუციური მოქმედება, მაინც ლენინი იქნებოდა დიდი ისტორიული პიროვნება.

ამ სიტუაციაში წამდელია გაგება. მარქსი მოაზრე და ლენინი მოქმედი. ორივე დიდი ექვეყნებში. სინამდვილეში კი მარქსიც მოქმედობდა და ლენინიც სწერდა. მართალია: მარქსის ნაწერს უფრო დიდია, ვიდრე მისი მოქმედება. ხოლო ასეთი პროპორციით ვერ ვიტყვი, თითქო ლენინის ნაწერი უფრო ნაკლები იყოს, ვიდრე მისი მოქმედება. უფრო მართებული იქნება ვსთქვათ, რომ ლენინის „მწერლობა“ იგივე მოქმედებაა.

აქ არის ლენინის საოცრება როგორც ისტორიული მოვლენის. ასეთი მთლიანი პიროვნება ხალხს ხანტში არ იცის. ევროპის ეპოქალური ტიპი ჯამლეტი, ჯამლეტობა ევროპაში თითქმის ყველა ისტორიულ პიროვნებას ახასიათებს. ლენინი ამ შრიტს პირველია ევროპის გრძელში, საიდანაც იწყება სრულიად ახალი ტიპილი: ბაშკეტის ანტიპოდო—პიროვნება როგორც უკანუკეთელი ალი.

ლენინის ფენომენზე ტომები დაიწყებდა. საოცარია მასში: იდეალი იმ ტერნაციონალური და ბუნება ნაციონალური, ორივე ნაკადულის შესხეულებით. ხშირად მას მეტრე დიდს ადარებენ. ამ შედარებაში მართალია ორივეს „რუსობა“, მაგრამ გადაღახვივთ ლენინი ბევრად უფრო დიდია.

ლენინში მოცემულია მთელი რუსეთის „საშო“, აქ არის რუსეთის ველი, რომლის უკიდურობა სტრატის შგშს კბადებს. აქ არის გიგური მოხედვა მღვრია ქაოსის. რომლის გუგუნი ქვესენელში ტიუტრემა ვაიგონა. აქ არის ნგრევის რიტმების აგორება, რომელსაც თან გადასევა სკრიბინი. აქ არის სლავური შეტევა სამყაროს მიმართ.

მაგრამ ლენინს კიდევ სხვა რამ ახასიათებს. რუსეთის „საშო“ რბილი და უნებო, ლენინი სასტიკია და ნებია. ლენინი ნებაა თვითონ როგორც ხალხის რკინა. მასში უთუოდ არის რასიული გაჭნება მონგრეული მონღოლეთის. მონღოლი ვერ კიდევ გამოუცნობია. აქ საკმაოა მხოლოდ იმის თქმა, რომ რანდული გაფარდნა მონღოლისა კეთილშობილურია თავის სისასტიკეში. სლავების უკანაურ არეში, როცა სული მარტო კატასტროფის ელის, ასეთი გაფარდნა ფენო-მენალურ ფაქტად უნდა მოვლენილიყო. ეს ფაქტი ლენინია: დვითონ სწორედ აქ არის იგი. მეტი მეტრე დიდზე, ლენინის გადაღახვამ არ იცის საზღვარი.

ლენინი ნებისყოფის და ნაპოლეონის ნებისყოფას ადარებენ. მაგრამ, ერთ პოეტის სიტყვი ამოცანაა: როგორ უნდა ვთქვათ, რომ ლენინი უფრო მეტად ანტიპოდოა ევროპისათვის, ვიდრე ნებისყოფის ნებისყოფის კიდევ უფრო მეტად ანტიპოდოა ევროპისათვის.

ლენინი მარტო ცეცხლი და მარტო წვა. ამაღს ისტორიაში ასეთი ცეცხლი მგონი არაყის არ ჰქონია. აქ არის სიცხე ჰანნიბალის და რისხვა თიმურის.

ნების პრიმატი ეს ხაზი ტროცკის სიტყვებიდანაც სჩანს. მაგრამ ეს პრიმატობა არ უნდა იყოს ინტელექტის პირისპირ. აქ არის ლენინის ფენომენალობა. რასაკვირველია, შესაძლოა—სხვის ოთხი უნივერსიტეტი ჰქონდეს გათავებული და ცამეტი ფაკულტეტი, შესაძლოა—ათასი სხვადასხვა პრობლემები წამოეყენებინოს და გასაოცარი ორიგინალობითაც გადაეჭრას. ისეთს ინტელექტზე აქ არ მატებს ლაპარაკი. მე მატებს სახეში ინტელექტი, რუმელიც „ფატუმშია“ მოკემული. „ფატუმში“ ანტიური გაგებით. ლენინში უთუოდ არის „ბედი“ თუ გინდ იმ გაგებით, რომელიც ბოლო ხანებში ოსეაღდ შენგლერმა წამოაყენა. აქედან მომდინარებს ლენინის დიდი ინსტინქტი: ყოველის წამსავე გაგება, ტომებისა და ტრაქტატების გარეშე. აქედან გამოდის მისი სწორი და უტყუარი თვალის გაზომვაში. აქედანვე—მისი რევოლუციური მიმართება და ტაქტი.

ლენინი ყველაზე უფრო დიდი რევოლუციონერია. ამ მხრით მან არ იცის ტოლი. ნუ შეგვეზინდება გაბედული თქმის. ევროპაში რევოლუცია უფრო მატერიალურ სიკეთეთა „გადაღებება“, რუსეთში რევოლუცია სამყაროს პრობლემადაა გადაქცეული. ყოველ შემთხვევაში: პათოსით და რომანტიკით ეს პათოსი და ეს რომანტიკა შექმნა ლენინმა. „რომანტიკა“ არა როგორც სისხლნაკლებობა და „ოცნებობა“ რასაკვირველია. კიდევ მეტი: ლენინის სახით მოკემულია ახალი რასის რევოლუციონერის. აქ ნება და ინტელექტი ერთი და იგივეა.

ცხადია აქედან: რომ „მარქსიზმთან“ ერთად „ლენინიზმი“ შეიქმნა. მე ღრმად ვარ დარწმუნებული, რომ „ლენინიზმი“ ახალი სწავლაა „მარქსიზმთან“ შედარებით. ამაზე ალბად ტომებს დასწერენ.

ლენინი ბედია და მაშასადამე გაბედული. ასეთი „გაბედვა“ სამყაროს მიმართ არ ჰქონია არავის. ასეთი რისხვა არ მოვლენია ჯერ კაპიტალისტურ სისტემას. თვითონ სახელი მისი—„ულიანოვ—ლენინ“ მოდის ისე როგორც ურანგანი. ლენინში არ არის ის, რაც გულგრილობას იწვევს. ის მოკემულია როგორც ძელქვის კორძი, უტეხი და უკვეთელი. ის სასტიკია როგორც მოქნეული ხმალი. მაგრამ „სასტიკია ყოველი შემოქმედი“ (ნიცშე). „პირადული“ წარცხილია თითქო მასში. მასში მოსჩანს „უპიროვნო“ სახე თვითონ ისტორიისა, ამისთვის არის იგი საოცარი და საშიშარი. ასეთია „ფატუმში“ თვითონ. ამაშია მისი ძლევა.

სიტყვის გაგრძელება შეიძლება. მაგრამ საკირო არაა... ვისცე განუცდია, თუ რა არის: მონობა—ჩაგვრა—სიმშლი—დაბეჩაება—წამება: მას არ შეუძლია არ მიიღოს რევოლუცია; ვისაც განუცდია, თუ რა არის: თავისუფლება—მონობის მოსპობა—ადამიანის ღირსების აღდგენა—ქვეყნის გადახალისება—ერთა თვითდამყარება: მას არ შეუძლია არ ახსენოს სახელი ლენინის, განურჩევლად პარტიული დაყოფის და პროგრამებისა.

როცა რადიომ ლენინის სიკვდილი მსოფლიოს აცნობა, ალბად პაერში მისი ტალღა სხვანაირად დაიკლანა. მე არა-მგონია არსებობდეს ისეთი ადამიანი, რომელიც ლენინის სიკვდილით არ შერხეულიყოს.

გრიგოლ ბობაქიძე.

კობე მაქაშვილი

* *

მარადი ცეცხლი ვარ მე, — ქართლოსის მხურვალე თესლი!
 აზიის გულიდან, იქ, სადაცა ღმერთები იშენენ,
 სადაცა ადამის ტომს პირველი აკეანი ედგა —
 იქიდან მოგდივარ და სავალი ბევრი მაქვს კიდევ!
 ფესვები მაგარი მაქვს, — მიწის ღერძს ჩასჭიდეს ბრჭყალი! —
 ვერაფერს ღამაკლებს დრო, ვერაფერს დამითელის დღეებს.
 სწრაფვა და სიციცხლე ვარ, — მსოფლიოს ზრახვათა შენი,
 ბრძოლისთვის მოვედი აქ, ბრძოლისთვის ხელახლა მოვალ,
 უკვდავო, უშრეტო, ვით ქართველთა მზიური მოდგმა.

ი. ბარიბაშვილი

ტფილისის შიშა

მიწას მოუხდა ირუმლები დაშლბ.
 მზე ძირს ჩამოწვა ლანქერად, ზევეად.
 დღემ ჰამლეტივით აილო დაშნა
 ლამის მარშრუტის მოსახზავად.

მაგრამ თუ აზრი ვერ აჯავარდა,
 მიწავ, ეს გულში ამოითხარე:
 არ არის ქვეყნად, ტფილისის გარდა,
 სხვა უფრო მძაფრი და ნაზი მხარე.

ტფილისის კენჭებს ფეხს რომ ვიხვედრებ
 ბედნიერი ვარ, თამამი მაშინ.
 გულში ვიხუტებ: პოეტებს, მხედრებს,
 რომ ბედთან უფრო ვიგრძნო თამაში.

მწამს სახელები: თამარ, რუსუდან,
 ლაშა გიორგიმ ფრთა გადამიწვა,—
 დამაცოხნინე რძე მეგ ტუტუდან
 ოა; ტფილისის დედაო მიწავ!

მაგრამ არ მწყალობს ბედი ფიცხელი.
 მიწა გამსკდარი, ცა მონაღრუბლი,
 და პოეზიაც ისე მიცქერის,
 ჩიგორც ილიას დაჭრილი შუბლი.

ს. შანშიაშვილი

დალი II

ქართული ღმერთების კანონი

I

ტყის მეფე ბობლია

ულრან ტყის მეფეს ბობლიას, სახე მოლუშულს ავღრიანს. გადმოუწყვია თათები, ქრელად ოქროსფერ ფაფრიანს; გაბმით ხარხარებს, შესძახის მუხნარ-ნაძვნარებს აფრიანს, ქორწილს აპირებს ქალისას, ფურ-კამეჩს დაჰკლავს ზაქიანს.

II

დალი—ტყის დედოფალი

სახელად ჰქვიან პატარძალს დალი ლაშაზის სახისას; გულს სიყვარულით უდაგავს ძე-ხორციელსა ნახვისას. მაქანკალია აგუნა, ლოთი თხის-წვერებ-ნაცარა. ჰყავს დამჟაშები დამკერელად: ჩხიტა, ბუცო და ცანცარა. სხვა თუ ბერის დააღვივნებს, იცოდეთ, საქმე დაცარა!

III

დალის ქორწილის მოლოდინში

რაკი გაიგეს ამბავი ქორწილიაო დალისა, ეშურებიან მოვიდნენ, ღვინო დალიონ ლალისა. ტყეში რომ ნეღებმა გამოხრეს, ის რაშიც გაცოცხლებულა... ჭულიანები შემსხდარან, ბერიკაც მათთან ხლებულა. რქიანი-დევი ბუტბუტებს, იქ სადაც დიდი ზევია. როკაპს ჯავებზე ხტომისგან კაბა მთლად შემოჰხვევია. საფლავებიდან მგელკაცი ღამით მკვდრებს აღარ ალაგებს. ბუ გაბერილი ფრჩხალებსა აძრობს გულ-მკერდში ჩანაგებს. წყლით გადმომსხდარან გველ-კუნევი, გოჯოს თან ახლავს ამქარი: ძაღლების ღმერთიც მობრძინდა ფრთიანი ალაშქანტარი.

IV

ცა-ღრუბლის და ტაროსის ღმერთი ვობია

მარტო ვობია ცის ღრუბლებს თავის ნებაზე განაგებს, გულში სწყინს—დალი თხოვდება, სხვა როგორ უამხანაგებს? ბოლოს იმედობს: მას დარჩეს, საქმეს მოიგებს წანაგებს. არ შივა იმათ ქორწილში, დაჰშლის კი ლხინის ბანაკებს.

V

ბობლია ზის და იცინის, მეფიონს მოელოდება. რა იცის, მეფეს მოჰკლავენ და გული აუგლოვდება?! იმისი ქალი სხვასა მსურს, სხვაზედვე გაუთხოვდება. მაშ რისთვის დარბის როკაპი, კაბა რად შემოჰხვევია, ლამაზ ქალისთვის ჯერ სისხლი ხომ არავის დაუნთხვევია?

VI

დაღის წუხილი

დალი, ლეჩაქის სამოსით, ნაწნავებ შემოხვეული, გამოსულიყო ტყის პირად, სად მუდამ იყო ჩვეული, წყალს ჩასტიროდა წკრიალით, ეძახდა თავის დობილებს; მდინარის ასულს ლივლიას, კიდევ სხვა ქალებს ცნობილებს.

VII

წულის ლანდაღები

შეიტყვეს მისი წუხილი, მოცურდნენ ლამაზ-ლამაზნი; ცელქნი და შოკისკასენი, როგორც ქურციკნი, გავაზნი. ჰკითხეს: „რა ვაგჭირებია? გვიამზე ვარდასავალი!“ „აქ ვერადფერი გიშველოთ, იქ, ჩვენთან მოგცეთ საფანი!“ — დებო! არ იცით, მნიშნავენ! ცოლი ვიქნები მეფისა! ვილაცა ქაჯთა უფროსზე, თვალიმც კი გამოფენისა! წადით, უთხარით ვობიას, მოვიდეს ჩემთან იაროს! ან წამიყვანოს თავისთან, ან მომკლას, დამაიაროს! ინყუზას როგორ ვავეყვები, სული ვერ მიეთვისება. ან არის ჩემი რაინდი, გრძნობა სიამით ივსება!

VIII

სტუმრობა ვობიასთან

წავიდნენ, ნახეს ვობია. წამოსადეგი ვაჟია. ღრუბლის სარეკი ეჭირა, სახე-ნათელი კაჟია, უთხრეს: „შენ რომ ხარ ღრუბლებში ღმერთობით განახარები, ტყის დედოფალი დალია იქ ნახე განამწარები! ნიშანი მოგეცა მოგნახოთ: „მოვიდეს, ჩემთან იაროს, ან წამიყვანოს თავისთან, ან მომკლას, დამაიაროს!“ ვობიას დიდად ეამა ჯერედ ამბავი დალისა, მერე სტუმრობა რძლებისა და ზღვათა დედოფალისა! დასხა და გაუმასპინძლდა, სუფრა მიართვა მრავლისა. უთხრა: ჩემს გულში განა თუ ბოლმა არ იდგა აღისა? უყურადღებოთ დავსტოვე ჩემი ღრუბლების გუნდები. სოფლის ტაროსი იცვალა, ვხედავ და ამას ვრწმუნდები. წვიმა ვერაფერს მივარგე, მიჯნურის სევდა მერია; მის ოცნებაში გართულსა სხვები მზრახავდნენ: შტერიას! რაკი დასტური მივიღე, მე ვიცი მოსაგვარები; ჯერ ერთმა შეეძლო ინყუზას დავლენო მკვიდრი ფარები. არა და სხვასაც მოვიმზრობ, შეებნენ ჩვენი ჯარები.

IX

ღმერთების მოპატივება

გამოეთხოვნენ სტუმრები ქანდაკებრ გამოსახულნი. თვით გამობრუნდა, მოიხმო თვისი ერთგული მსახურნი. ერთს უთხრა, ნისლას სახელად თეთრპერანგ შესამოსიანს: „წადი, მომგვარე კურატი, მწყემს რო დაუღის ქოსიანს. ჯანღოს კი უთხრა შავშუმბლას, ლაშებდაშვებულს მებორგეს:

— ფრთები შეისხი, ისწრაფე, შეატყობინე მეგობრებს:
 ანთარსა, — მინდვრის მეველეს, საქონლის მფარველს ჯოჯისას.
 ამრას და აზხას — მროზრებს, თვით შენც იაზრებ ზოგისას.
 ხახმატს, ლომისას, კოპალეს მრავალ ომშივან ნაცაიოებს,
 სტიქიონთ მეფეს აფიას, შენ იცი კოშკი სადაც ძეგს,
 ლეინის ლეთაებას აგუნას თავის დასტით და სწორებით.
 უმისოდ ლხინი არ ეარება, გულდა საცხე აქვს ჭორებით!
 ყველას უთხარი მოვიდნენ, განამზადა-თქო ზეარაკი,
 ომის ღმერთს გულანს მავდროონ, ეს არ ეგონოთ არაყი.

X

მსხვერპლ-შეწირვა

ვერ დაეჭირათ ზეარაკი მწყემსებს თავგამოდებულებს.
 ზოგს ხელი ეღობო, ზოგს ფეხი ამის ღვეწაში ქებულებს;
 ხარია ლაღად ნამყოფი, ტყავშიაც ვეღარ ტეულა.
 საცრის ოღენა თვალები რისხვად და ცეცხლად ფრქვეულა.
 წინა ფეხს მიწას დაარტყავს, დამთხალი კისერს იღვრებს,
 თითქოს იგრძნოთ სიკედილი, ღმუის და ყველას იგვრებს.
 მოადგეს, სადაც სამსხვერპლო მზად იყო შემებწყობილი,
 შორს ხეივანს ვაზისა ფერად მტყუნებით მკობილი.
 იქვე ხავსთან ლოდებზე იხსდნენ სტუმრები, ხარობდნენ,
 ზოგი ვიზიას საქმისთვის გულით ხმამალა ცხარობდნენ:
 „რა ვაზაა ქაჯი იწყუხა:“ ამრა და აზბა ეზარობდნენ.
 წამოდგა თვითონ ვიზია ზეარაკის შესაპყრობელად.
 დანდი აიღო: სასროლი სიციცხლის ჩასაპრობელად.
 ართელ ესროლა, გაუტდა, შერცხვა და გაბრაზიანდა.
 მეროდე გაქრა, წამოსდო, რქები ხარს დაუზიანდა.
 შებღავლა: რა ვსურს პატრონო! გასწია, გაძალიანდა.
 ვიზია ჩასვა კოჭანდის, ყველა მზახველი აკვირობდა.
 „ფანდსა გაგვიწყვეტს, წაგვივა!“ ვილაც ხმამალა ყვიროდა.
 მსახურმა შუბი ატაკა, სისხლი დაიქცა, იღვარა.
 იქ მარტო მწყემსი სტიროდა, სახე ცრემლებით იღარა.
 შვიდს გაუჭირდა აწევა და მისი ცეცხლზე დაღებია!
 კოჭლმა უშველათ ბოლო დროს, სხვა როგორ დაუქარდებია!

XI

ღმერთების ქეიფი

კადვე მოვიდნენ სტუმრები დალოღნი სიარულითა.
 დასხდნენ და სუფრას შეეკენენ ლხინით წრე-გადასულითა.
 „მასპინძელ კარგად მასპინძლობს გულითა მზიარულითა!“
 აიღო ყანწი ვიზიამ, ყველანი მოიხსენია:
 ომის ლეთაება ადიდა, სთქვა: თუ ჩემს გულში სენია!
 გულანსა მსხვერპლი შევწირე, მისდა მატვეს სავედრებელი.
 აად ვამიჭირდეს, მიშველოს, მყოს შურის მაძიებელი.
 ყველანი ერთად წამოდგნენ, ერთხმად წარმოსთქვეს გალობით:
 „გულან! ვიზია ამარჯვე, ნას ვადმოხედე წყალობით!“
 ეკლავ დასხდნენ, ქეიფს შეეკენენ, ლეინომ შიგდაშოგ აღუნა.
 მოვიდა თავის ამალით, სიმთერაოის ღმერთი ავუნა.
 უკრძნის მტყუნები ეკიდა, ხონჩა მოქონდათ ხლითა,
 უკან მოსდევდნენ ქაღალე, შენოდნენ თმითა შლილითა.

მიონა, ვინცა და იბრუნ ენებთთა დედავიანებში,
 ცუცხვადნენ ჟინის აღმძვრელად, მთეროდნენ; მოგეზმინებთ
 ჩხიტამ, ბუკომ და ცხინცარამ აგუნას ქილო უმართეს,
 რის შუაღამე შეიქმნა ეინაშოილობას უმარტეს!
 ცუცხლო უნდათან ჩანელდა, მთიარემ იგუნმა ვვიანა!
 ქალთა სიცილოში ბუჩქებში მიღაწო დააბოიანა.
 ვინ ვის ქალთაში ხარობდა, ამის ვარჩევს არ იყო
 ღმერთი ასულის დევნაში ღრმა ხევში ვადამბლარყო.

XII

10

ომერ-ქალი

ზეცა აინთო ალისფრად, სხივით დაიჭრა ქედები;
 ყვავილის ეტლი გამოჩნდა, შიგ ებნენ თეთრი გედები,
 ხელში ეჭირა ღამაჲ ქალს ოქროს სიროძისა დედები;
 ვობიამ იცხო ასული, სიქვა: იგი ომერ ქალია.
 გულანის ტურფა მიჯნური, მალილ ღმერთების რძალინი,
 მფარველი სიყვარულისა, თერთ სიყვარულის ძალია.
 სილაში მისცა მდაბალი, თუქცა ნახევრად მთერალია!
 ომერმა უთბრა: ქაბუკო! ვარ მოგზავნილი მთხრომელი!
 ომის ღვთაებამ ვცამინა, შენი მტრისა მგმობელი.
 აჰა, ეს ხმალი ვადმოცე სიციქლოს ჩამაქრობელი!
 უნდა შეება ინუჯას ხეაღე ხიმაართან მიწეაღას.
 სხვა დროს ვერ ავნებ, ცინეში თუ იგი თავსა მიმადვას.

XIII

ბრძოლა ინუჯაჲთჳნ. დადის ქორწილი

მეთრე დილა გათენდა. საომრად ემზადებთან;
 ამრა და აბზა აჩქარდნენ, ერთს ადვილს ველარ სდეგებთან.
 კობალეს კეტი უჭარავს, განა თუ მკორე ჩილიკი?
 აგუნა მთერარო იძახის: მოადით, მე ვიცი ბილიკი!
 თან ტიკჩარასაც დაათრევს, მუკოს ვადასცა ჩირო-კი.
 აღიას მხარსა უმშეენებს. მიხდვრის მვერლე ანთარი;
 ლომისამ რაზმი დააწყურ, ქაჯეთს შეიბას მზაი არი.
 ჩასაფრდნენ უღრან იდგილას ინუჯას ელოდებთან;
 შორს მიუჩიონის ხმა ისმის, მახარობლენიც ჩხედებთან.
 უკან მოსდევინ ქაჯები, ტანად სხვადასხვა გეორებქ;
 კობია ნილი ვალუდგა: ესაჲნი მიქვს მრასავეორები.
 დაროს შიგ ოვგორ ვაგატან, თუ ცოცხლად დავიარები?
 გინდა შენები მკლავდამკლავ, ვინღ მოვიხმართ ფარები.
 ინუჯა ბრავით აფესა, რახტი ესროლა ვრეხილი:
 გორგებნეს ჩემსა ურბოძას, ვარბოდე კისრე ვებილი.
 ზათქით კვეთსნენ ერთმანეთს, იწროდა ესა და ზეხილი!
 კობალე მისდგა მაყრონს, ეშველნობდა ანთარი.
 აგუნა იმუქნობდა: ღვიწოს არ სვამენ, დამკარი!
 ინუჯამ სწალი ვადმოკრა და მიიშველა მას ფარი,
 კობიამ შემოუქნია, მამბრა როვარც აფთარი!
 თიერაკეთილი ინუჯა შებდა და ისევ დაეკა.
 დიბითილა სამართლად რაღა მასწუხ ვაეკა.
 თივი გრძელ შურზე ააგეს ვუდანს მადლობა უბადეს,
 დღსა. კობიას ქარწილი ზეიმით ვადობდეს.

ქართული ლიტერატურა.

შალვა დადიანი

უბედური რუსი

სამ-პარიანი რომანი

ქარვა ისტორიული

„გარდამიიხილე ზეცით, ღმერთო, და იხილე, და მოხედე ვენახსა ამას შენსა, და განამტკიცე ესე, რომელ დაასხა მარჯვენემან შენმან“.

მ. ვაფლ-მთაფრის ასამალღებელი.

მ მ ს ა ვ ა ლ ი

სდგას რაში მოფარდაგულის წინაშე.

ყელი მოუღერებია.

გულ-უბე მყერდზე ოქროთი მოქედელი, მოღღვარე, თვლებ-ასხმული, მეფური სამყერდე აქეს გადმოცმული. საქუეც ოქროსაყე, წერტილ-ზარნიშინ, ბალთებით აქეს შემოსხდული.

ღარ-დასხმულ გავაზე სქელი ზარბაბის ასალი ახურავს და ზედ ზღაპრულ რაშის ამბავია სირმით ახმურებელი.

უნაგირად ირმის რქის კეხი ადგას, მარგალიტით მოოქვილის კოტებით.

ირმისავე ბეწვით გაბუშტული, სალუქი მეში, ფერადად ამომწვარი საოცნებო ყვავილების ეშხით, ბალიშად ჩასვენებულა კეხის გორაკებში.

საგვერდული და მოსართავები ბრჭყვილებენ პატიოსან თვალთავან.

ამაყი შუბლი კისკას რაშისა აღმასებით სხივონსობს.

ლაგამის ტარი არის თეთრი, მოქნილის ტყავისა.

თვით ლაგამი ნაზად განზიდულ ოქროსია, მტკიცეთ შეკაუტებელი.

ხოლო რაშს, ლაყუჩები რომ არ ატკინოს, იქით-აქით ოქროს ზოდს წმინდა სკროი აფარია.

უზანეუბი გამჭვირვალე ქარვისაგან შეთხზულნი და მზინვარე ფოლადით შემოსალტკლნი, შავის გიშრით მოგვითხრობენ ძლიე-დასანახ, აბჟანდაში მიზნედილს ქოშის ამბავსა.

სდგას რაში გამზადილი მოფარდაგულის წინაშე.

კარი პირველი*)

თავი პირველი

ძვირუანი მახარობელი

ბ.

ტფილისელი სოციალური ზანქან ზორაბაბელი მიემართება ქ. სუნჯისკენ. საქართველოდან მას უდიდესი საქმე აქვს მინდობილი.

აგერ სუნჯაც.

ყივჩაყთა სატახტო ქალაქი, ძველი პოლოვეცის სამთავრო.

უზარმაზარი, ხის ნამორებისაგენ მჭიდროდ შემომესრილი საკმაოდ ფართო ეზო. ჯარგვალის ოთხ-კუთხიანი კოშკები ოთხსაჯ მხარეს საურებად არის აგებული. ვარშემო ეზოს უშველებელი არხი აქვს შემოვლებული და შიგ ხელოვნურად გადმოყვანილი სუნჯა მოჩუხჩუხებს.

ეზოს შუაგულ, ჯარგვალისავე ორსართულიანი აიენიან-კიბიანი სასახლეა გაშენებული. სასახლის სარკმლები წითლად და ყვითლად არის მოჭიქული და ისეა დაჭყეტილი, თითქო მონგოლელის ელმაცერა თვალეზიო. სასახლის თავზე კი ოქროს ბიბილოვანი ხის მამალია სარზე ჩამოცმული.

აქ შედის ზანქანი.

მაგრამ სასახლის შინა-ყმებს მთავარი შესავალიდან კი არ შეჰყავთ, არამედ იმ პაწია კარებიდან, საიდანაც მოუკაცველი ვერას გზით ვერ შეხვალ.

ზანქანს გულში ეცინება.

რამდენჯერ გაუვლია ამ კარებში და ეს აზიური ზვიადობა ყოველთვის ღიმბლსა ჰგერის:

ვითომ მეფესთან წელ-გამართული შესვლა არავინ გაბედოსო!... ასე არ არის საქართველოში, იქ მეფის კარი ფართოა, მაღალი. ყველანი ერთი კარებით შეჰყავთ. თითქო შემსვლელიც და დამხვედრიც ღალია და თავისუფალიო... მას შემდეგ მაინც, რაც თამარმა ახალი სასახლეები აავო. თავისუფლად სუნთქავ იქ კაცი, სული აღარ გეხუთება... ამისთანა კარები ისევ ზოგიერთ წერილ მთავრებსა და ერისთევებს თუ აქვთ: გაძალბენ თავი მოიხარეო...

და, აი, აქაც ამ ფიქრებით თავ-დახრილი შედის ვიწრო დარბაზში.

ხედავს—ტაბლაა გაშლილი. პურად იღებენ.

სუფრას ყივჩაყთა მწეფე, რუკის მთავარის ანდრეი ბოგოლიუბსკის ერთგული ყმა კუზმა და კიდევ რამოდენიმე ხან-ღაზმული კარის-კაცნი უსხედან.

— ვინ არის?

*) რომანი „უბედური რუსი“-ს მკირე ნაწილი (დასაწყისი თავები) დაბეჭდილი იყო ზან, „საქართველოს“ დაბეჭდვაში.—ჩვენს კურნალში ეს რომანი დაბეჭდვა სრულად მოორიერ ნომრების მანძილზე.

ხმაურობაზე მიიხედა ყიფიყი მღვდელმა.

— ოო, ეს ჩემი უფლისწულის მოყვარე ყოფილა!—შენიშნა კუზმა,—ცოცხალი რაზედაც მოვიდოდა, მაგრამ, პატრიცეზულო, ეხლაც ნადრევი შეგეკმნა მოსკოვში.. ესეველოდის მემკვიდრეები კიდევ უფრო გამაგრდნენ და ჩემი უფლისწულის მომხრეებიც ნელ-ნელა შემოგვეფანტნენ... ეეჰ!

და უშეღებელი ხის კათხით მოიყუდა თაფლის რანგი და ბოლომდე დასცალა. შემდეგ გრძელ, თეთრ უღვაშებზე ვაკეაქური ხელი გადაისვა.

ზანქანმა ზრდილობის გამო უღვაშების მოწმენდა დააცალა და შემდეგ უთხრა:

— შენ კარგად იყავ, ჩემო კუზმა, და რაზედაც სწუხარ, მაგაზე ეხლა არ მოგსულვარ. მეფეო, ძალიან სასიხარულო ამბავი მოგართვით.

აქამდის ზანქანს უყურადღებოდ ეპყრობოდნენ სუფრაზე მსხდომნი და ეხლა კი ყველამ თავი მისკენ მოიბრუნა.

— სასიხარულო?—შეგვიანებით წარმოსთქვა მეფემ.

— დიად, ბატონო!.. სიდა ბრძანდება თქვენი ნათესავი უფლისწული იური?

— ეეჰ, იმისას რას გაიგებს კაცი. დამთხვეულია... სანადიროდ იქნება სილმე წასული.

— ახალგაზდაა...—მოფერებით წარმოსთქვა ზორაბაბელმა,—მაგრამ დიდი ბედი კი მოვლის...

— როგორ?

თითქმის ერთსა და იმავე დროს იკითხეს სუფრასთან მსხდომთ. იგრძნეს, რომ რაღაც მოულოდნელი და თან მეტად დიდებული ამბავი უნდა გაეგოთ. ზანქანის გამოსვლიდან, ხანდაზმულობა და ის მოსაზრება, რომ ეს სოცდაგარი ამ სიშორეს ტყუილად არ გაირჯებოდა, კიდევ მეტს ცეცხლს უკიდებდა მათ ცნობისმოყვარეობას.

ზანქანი კი თითქო არა ჩქარობდა სინამდვილის გამომგლავნებას.

— უნდა წავართვათ, ბატონო, უფლისწული იური...

კიდევ უფრო მოიზიდა მშვილდი შეტყობისა, საცნაურ-ყოფისა.

კუზმა შემოწყრა კიდევ:

— თავს ნუ იგდებ, ბებერო, სთქვი, რაც იცი...

ზანქანმა ჩაახველა, თითქო გრძელი რამ ამბის მოსათხოვრებლად ემზადებოდა. იქაურებს ერთი მშვილად თვალი გადაავლო და დაიწყო:

— რამდენჯერ მითქვამს შენთვის, კუზმა, რომ ცხრა მთას იქით... ო, ლმერთო, რამდენი მთაა გადმოსავლელი.. დიად, სწორედ რომ ცხრა მთას იქით... მდებარეობს მშვენიერი ქვეყანა ივერია ანუ საქართველო, როგორც ამ ბოლო ეამს უწოდეს... ამ ქვეყნისა თვით ყიფიყი მღვდელსაც კარგა მოცხსენება...

— ჰო, ეგ ვიცი, მერე?

კვლავ წყრომით შეუტია უფლისწულის ლალამ.

— ჰო და მოგახსენო, ეხლა ჩვენი საქართველო...

— როგორ? განა შენ ქართველი ხარ?

— ეგე, რომ არ დამაცლი, კუზმა, ახირებული კაცი ხარ... რამდენჯერ მითქვამს, რომ მე დიდებული არმენიის შთამომავალი ვარ, მაგრამ ჩვენი სამეფო დიდი ხანია დაემხო და ეხლა საქართველოც ჩემი სამშობლოა...

— დააცალე, კუზმა!— შეუძახა მეფემაც.

— ეხლა ის უნდა მომხსენებინა, რომ ამ ეჟამდ ჩვენს ქვეყანას, ქალი მართავს... ქალია მეფედ... დიდი გიორგი მესამის ასული თამარ...

ზანქანმა ამოისუნთქა. მსმენელთ ჯერ კიდევ ვერაფერი ვერ გაეგოთ და დაეინებოთ შესტკეროდნენ.

— ამ დედოფალს კი ქმარი არა ჰყავს...

კარის კაცებს ოხვრა აღმოხდათ, თითქო მიაგნეს მორგვის ძაფსაო. მეფე მაინც გაცუბუნებული იყო, მხოლოდ კუზმა თავით დაყრდნობოდა თავის ფაროო ხელებს და შეკმუხვნილ შუბლიდან ქალარა თვალებით გამოსტკეროდა ტფილისელ სოვდაგარს.

სოვდაგარი განაგრძობდა:

— ჰქონდათ თათბირი ქართველ დიდებულებს, ხშირი ბუობა იმართებოდა და ბოლოს გადასწყვიტეს, რომ თამარისათვის საქმრო მოეძებნათ, მაგრამ ვინ?... მთელი სამეფო შეინძრა. უცხო ხელმწიფის შვილები ბლომად მოდიოდნენ და უნდოდათ თამარის შეუღლება, მაგრამ ქვეყანამ ვერც ერთი ვერ შეიწყნარა: ზოგი ქრისტიანი არ იყო, ზოგს სიბრძნე არ შესდგამდა, ზოგიც თვალად უსახური იყო. ამასობაში მე ვეახელ ტფილისის ემირს... ოო, დიდი კაცია, თავადი... ჭკვიანია, ჩვენი კაცია, ქურთია გასომხებული... მიამბნია თქვენთვის... თავადი აბულ-ასანი... და მოვახსენე: ეგერ, რუსეთში დიდი მთავრის, ანდრეი ბოგოლიუბსკის შვილი იური მშვენიერი ვაჟია, ქრისტიანიც არის მეთქი...

— დაგწყვიტოს ღმერთმა!.. ეგ რა კარგი მოგიფიქრნია!.. წამოიძახა კუზმამ და სახე ვაბრკუნებულმა თავიდან ხელუბი ჩამოიღო...

— ჰა, შე ცბიერო სოვდაგარო, შენა,—მიაყოლა ყვიჩაყთა მეფემ,—ეცი რა მუცლის გვრემაცა გაქვს. გინდოდა ქართველებში მოგემაღლიერებინა, ჩვენც და შენი ფულებიც გაგენაღდებინა... იურის რომ მართებს შენი... სამასი თუმანი ბაჯალლო ოქრო...

კუზმა კვლავ მოიღუშა. ზანქანმა კი ცბიერად ჩაიჭირქილა და პირ-მცინარემ უპასუხა მეფეს:

— ვერ დაგიმაღავთ, ეგ აზრიც მქონდა... რა ვქმნა, ვაჭარი კაცი ვარ. სამასი თუმანი ბაჯალლო ოქრო დიდი რამ არის, დიდი...

და თვალები სადღაც შორს წაუფიდა ზანქანს, თითქო მეტად თავ-სამტვრევი რამ აქვს გადასაწყვეტიო. მაგრამ ეს იყო ერთ წუთს და კვლავ მომღიმარი ესე განაგრძობდა:

— თქვენ ყური დამიკდეთ შემდეგ რა მოხდა: ერთ თათბირზე მოვიდა აბულ-ასანიც და კრება ესე დაარწმუნა: ანდრეი ბოგოლიუბსკის შვილი დიდი მთავარია, სამასი რუსის თავადი მონებსო. მე კი, მომიტვეთ და, გულში გავიფიქრე, როგორ იტყვიოთ თქვენ, რუსებო?—„კაკოი ჩორთი...“ სამასი შთავარი კი არაა...

და ჩაიცინა ზანქანმა, მაგრამ სიცილი უეცრად ბაგზე მიაკვდა.

ბოგოლიუბსკის გამზრდელმა ერთი ისე მძლავრად დაარტყა მუშტი ტაბლას, რომ რამდენიმე კათხა ჯამი ქვევით გადაცვივდა და თვით ტაბლამაც საეკვო ჭრიალი მოიღო.

— გვეყანდნენ!— შეჰყვირა მან.

ტფილისელი სოფდაგარი ცხრა-ფად მოიკაკვა და შემპარივის კილოთი კვლავ წამოიწყო:

— არა, თავად აბულ-ასანს ქართველებისათვის არ დაუშალავს: მცირე დარჩომილი მიმისაგან თავადი იური ბიძა-მისმა ესეველოდმა, ან, როგორც საქართველოში ეძახიან, სავალათმა განაძევა და ეხლა ყივჩაყთა მეფესთან არის თავ-შეფარებულიო. ეს იმით არ უთავიკლნიათ, რადგან იამათ, რომ თავადი იური ქრისტეიანი მეფის შვილი იყო და რაკი გული დააჯერეს, რომ შესახედავდაც კარგიაო, მაშინ ამ საქმის მოგვარება მე მომანდევს...

კუზმა უკვე რალაც ფიქრს წაეღო. დანარჩენებს კი სიხარული გადაჰყენოდათ.

— შერე?— მაინც შეეკითხა მეფე.

— შერე, ბატონო, ეხლა ისა მაქვს მონდობილი, რომ უფლისწული წაეყვანო.

ყივჩაყთა მეფე აღტაცებაში მოვიდა. ხანდაზმულ კარის კაცებმა ბეწვიანი გრძელი ქუდეები ქერში ჰკრეს.

მხოლოდ კუზმას თეთრი, სქელი წამწამები კიდევ უფრო ჩამოუქურთხანდნენ.

გამახიარებულმა მასპინძელმა ბრძანა, რომ ზანქანისათვის ხალათი ეჩუქებინათ. სავარძელი მოართმევინა, ტაბლასთან, თავის ახლო მიიწვია და თავის ხელით მოჭრელებულს კათხაში თაფლის რანგი ჩაუსხა.

მეფემ მხოლოდ ეხლა შეამჩნია, რომ კუზმა ხმას არ იღებდა:

— შენ, ჰეი, ძმობილო!— შეესახა მეფემ, —რა ცხვირ-პირი ჩამოგტირის! ჩემს მოკეთესა და მოყვარეს აღირსოს ეგეთი ბედი!.. შენ გემის, რა ბედნიერება მოსვლია შენ ბლარტს იურის? მინახავს თამარი... ჯერ კიდევ მაშინ, როდესაც მამა-მისმა გიორგიმ მის სიცოცხლეშივე ტახტზე შეფედ დასვა... აქედანაც ვეახელით მისალოცად და საჩუქრებიც მივართვით... თვით მე წაველ, მინდოდა საქართველო მენახა. ის ქვეყანა, სადაც ჩვენი ვაჟკაცები ამ უცხო მხარის საკეთილდღეოდ სისხლსა ღვრიან.— ენახე და იცი, რა გითხრა? დაბრუნება აღარ მინდოდა. ოჰ, რა ქვეყანაა! იმიტომ არის, რომ ჩვენები უმეტესობა აღარ ბრუნდება, იქვე ბინადდება, ირთავს ცოლს, მამულს იძენს, ქართველდება... რას ამბობ, ჩვენ სადა ვცხოვრობთ, რა შედარებაა... მზიანი ქვეყანა, ნაყოფიერი ქვეყანა, მდიდარი, ლამაზი... მართლა, რომ სამოთხეა და აი... ამ სამოთხის საუკეთესო ანგელოზი თამარია...

— კი მაგრამ შორსაა...

ყრულ წარმოსთქვა ბოგოლიუბსკის აღმზრდელმა.

— ჰა, ჰა, ჰა!

გაეცინა მეფეს და ახარხარდნენ სხვებიც.

— მე ჩემს იურის რუსის თავადად ვზრდილი...

წამოიწყო ისევ კუზმაძე.

— მერე? რომ წავგართვეს ეგ შენი რუსეთი?—რას ამბობ. რას?! დიდებუ-
ლი ქვეყანა, მზეთუნახავი ცოლი...

ზორაბაბელი კი ამ დროს ტაბლასთან მიმგდარი, ნამგზავრზე, ხარბად
შეექცეოდა სანოვაგეს და მისი ცბიერი თვალები დაუდგრომლად ციმციმებდნენ.

— კარგია ერთი, თავი აიღე, გამოსცალე ეგ კათხა!—შემოსწყრა კუზმას
ყვიჩაყთა მეფე.

კუზმაძე დაჰყვა მეფის სურვილს, ერთი მძლავრად ხელი ჩაიქნია, დასცალა
კათხა და თითქოს განხიარულდა.

მეფის ბრძანებით იურისთან კაცი აფრინეს მოსაყენად, რადგან ზორა-
ბაბელი ძლიერ იჩქაროდა.

იმან აუხსნა მეფეს, რომ უკვე შემოდგომა იწყება, საცაა შეიძლება ჩრდ-
ლოეთის სუსხმა დაჰკრას და მგზავრობა გაძნელდება. მან მართალია გრძელ-ვადი-
ანი პემანი მისცა, მაგრამ მაინც ეშურება, სანამ ამინდი ხელს უწყობს ვაღამდე
მოასწროს და საქართველოს ჩაიყვანოს სასიძო უფლისწული.

ყვიჩაყთა მეფის სასახლე შეინძრა. თავად იურის დიდებული მომავალი ყვე-
ლას სასიხარულოდ მოეფინა. მძლავრ სახელმწიფოს, საქართველოს მომავალ
მეფისაგან ვინ წყალობას გამოელოდა, ვინ მეგობრობას, ვინ რისამე გამორჩენას და
ერთ ფაცი-ფუცში იყვენენ, თანაც ყველა ზორაბაბელს ულოლიაებდა და თავაზი-
ნობით ეპყრობოდა.

ზანქანი კი, დაღლილი მგზავრობისაგან, ცალკე ოთახში ლოგინზე განისვენ-
ებდა, მაგრამ ძილი მაინც არ ეკარებოდა მის თვალზეს.

აგერ კვირა ნახევარზე მეტი იქნებოდა რაც გზაშია და ჯერაც ვერ მო-
სულა გონს უკანასკნელი ამბების გამო. სულ ამის ფიქრშია:

— რა ადვილად მოხერხდა ყოველივე. ტფილისის ამირამ როგორ გამო-
უწყო მას ეს საქმე... არა, ამირასაც კი დაჰპირდა, რომ მისი ქალისათვის ჩინე-
თიდან აბრეშუმის ქსოვილებს მოუტანს, მაგრამ მაინც... არ მოელოდა თუ
აბულ-ასანი ესე ადვილად გაიმარჯვებდა. არა, ძალიან ხალხი კია ეს ქართვე-
ლები: მიმნობი, გულკეთილი, დამჯერებელი. თუმცა მართალი კი უნდა ით-
ქვას: უფრო ამ რუს თავადის ქრისტიანობამ, მართლმადიდებლობამ მოხიბლა
ყველანი. მაგრამ ჰმ... ესეც რა ყოჩაღად მოახერხა აბულ-ასანმა, რომ აქ მოცი-
ქულად მარტო მე გამომგზავნა?—დიდებულნი დაარწმუნა: საკადრისი არ არის,
რომ თამარის საქმროს საძებრად მოციქულები და დესპანები გაუგზავნოთ... ვინ
იცის? რომ არ მოგეწონოთ კაცი?—ისევ ჩვენი ზანქანი გაუშვათ, სოფდგარი
კაცია, მისვლა-მოსვლა აქვს ქვეყნებში. ეგ მოახერხებს, ჩამოიყვანს იმ უფლის-
წულს უზემოდ, უდავიდარაბოდ. არ მოგეწონებთ და... თავის გზას ეწევა ის
კაცი... თუმცა ღმერთმა ნუ ქნას, რომ არ მოგეწონოთ... ეს გზის ხარჯი ხარ-
ჯად შემრჩება და თავნი ფულაც თავ-სამტერვეად გამიხდება... თუმცა სად წა-
მივლენ? ეს საქმე რომ არ მოხერხდეს, ყვიჩაყის მეფე აგერ არა მყავს? მაგას
გადავახდევინებ. ცოტა განძი შემოაქვთ ყვიჩაყელებს საქართველოდან.. ეგენი

ხომ იქ დაქირავებულ 'ჯარის-კაცებად მსახურობენ. როგორ უწოდებენ. ქართველები? ჰო როქის სპისანი... მაშ როგორ ჰგონიათ! აქამდი თუ ვიცდიდი, იმედი მქონდა, რომ თავადი იური მის სამფლობელოს დაიბრუნებდა. პირველადაც ფული იმი უომ ვასესხე, რომ რა ვიცი... დრონი იცვლებიან, მეფის შთამომავალია-მეთქი, თორემ აბა როგორ არ ვიცოდი, რომ სამშობლოდან გამოდენილი, გაძევებული მთავრის შვილი იყო. ეხლა კი ესეთი საქმე ეწყობა.—ჰმ.—რა სათქმელია! ჩემ ფულს კი არა, რამდენს ავიღებ... მეფის კარზე ჩემისთანა მიღებულნი ვინ იქნება!..

და კიდევ უფრო შორს გაიტაცა ზანქანი ზვიადურმა ფიქრებმა. მაგრამ უეცრად წინანდელმა მოსაზრებამ ისევ გველივით უკბინა:

— მერე? რომ ჩავიყვან და მართლაც არ მოეწონოთ? ხომ ჩაიფუშა ყველა საამაყო განზრახვანი? ეჰ, რას არ მოეწონებათ! ქართველებს თვალში აქეთ ჰკუთნა! შეხედავენ—ვაეკაციაო, იამებაო. ვაეკაცობას ძალიან აფასებენ... ეს კია, მგონი, ცოტა ლენინ უყვარს ჩვენს სიძე-ბატონს... ეჰ, მე არ ვიქნები მასთან? სანამ ჯვარს არ დაიწერენ, არ მივაქარებ და შემდეგ თავი უმტკრევია მაგასაც და... უკვე რიყრაჟმა მოაღწია. ზანქანს ჩასთვლიმა.

ბ.

ალონი იყო, რომ გაქაფებული ცხენი მოავდო თავადმა იურიმ ყოველთა მეფის ეზოს.

თავის გამზრდელ კუზმასთან შეიყვანეს.

კუზმა ლოგინიდან წამოიწია და გაზრდილს თვალი გადააელო, თითქო პირველად სინჯავსო.

მაიალი და მხარ-მეჭიანი 18—19 წლის ახალგაზრდა იური თავდახრილად იდგა მის წინაშე. ოჭროსფერი, აბრეშუმით კულულები უცხო გვირგვინად ჰქონდა შემოდგმული მის ფართო, ლმობიერ თეთრ-ყირმიზ სახეს. მოლურჯო, ცისფერი თვალები, შავი, ზევით ახრილი გრძელი წამწამებით და მშვილდურათ გაზიდული წვრილი შავი ფერის წამწამები მართლაც საოცნებო იერს აძლევდა მთელს მის პირისახეს. პაწია, მაგრამ სურათოვანი ცხვირი და თითქო ოდნავ გაპობილი პატარა, წითლად წამოჭვივებული ბაგე, ვარდისფერი ატლასის პირისკანი, ეს ყოველივე ცოტა ქალურს, მაგრამ მაინც სილამაზის სურათს იძლეოდა.

კუზმას იამა გაზრდილის დანახვა.

ეს ციური სახე-პირი, ვაეკაცურად გაშლილ გულ-მკერდთან და თითქო ფოლადისაგან ჩამოსხმულ მხარ-მკლავებთან, კუზმას წარმოადგენით, მთავარ-ანგელოზის მსგავსად ხდიდა მის გაზრდილს.

— იური!—ლმობიერად წამოიწყო კუზმამ.—გამოგზავნილები გეტყოდნენ უთუოდ რა ბედნიერებაც მოგელის...

— მითხრეს, ჩემო გამზრდელო, მაგრამ კარგათ ვერ გავიგე... იქ, შორს რად უნდა წაიდე?.. იქ უნდა ჩავესიძო?... მომიტევე, კუზმა, ვერ წავალ!.. მერე

ეს ჩვენი ტრიალი მინდორი უნდა მივატოვო?... ნაძენარი, არყის ხის ტყე?... ჩვენი რუსეთი, კუზმა? ჩვენი მამული?

კუზმამ მძლავრად ამოხვნეშა, იური უფრო ვათამამდა, თავი აიღო და ციაგი, ბავშურის სათნოებით აღსაესე თვალები გამზრდელს მიაპყრო.

— თუ მაინც მაინც იმ დედოფლის შერთვა მიუცილებელია. აქ მოვიყვანოთ... მერე კიდევ, თუ მართლა აგრე ძლიერია, მისი ძალა დაეხმაროთ და დაეპყრათ ჩვენი მამული...

— მეფურად მსჯელობ, შვილო, მაგრამ შენი ბჭობა უცებურია. დიდი და თავისთავადი ქვეყანაა საქართველო... იმ დედოფალს ჩვენ არავე გამოგვატანს, ძლიერი სახელმწიფოა და ის ქალი მეფეა თავის ქვეყნისა... პირველად რომ გავიგე, მეც შენსაკით გულმა რეჩხი მიყო: მერე ჩვენი მამული-მეთქი? მაგრამ... წუხელის თვლი არ მომიხუტავს. ბევრი ვიფიქრე და... შემდეგ მეც გადავიწყვიტე: უნდა წახვიდე, შვილო, უნდა შეირთო საქართველოს დედოფალი...

იურის ნატიფი შუბლი ოდნავ შეეჭმუნა და გაბუტულმა თავი დახარა. კუზმას ყურადღება არ მიუქცევია, თავისას განაგრძობდა:

— დიდი მეფე გახდები, იური, მძლავრი ტახტის ხელმწიფე და შემდეგ... აი, აქ გმართებს სიბრძნის გამოჩენა. ქართველებს დიდათ უქებენ ვაჟკაცობას... წინედაც გამეგონა, მაგრამ წუხელის ყაჩაყთა მეფემაც ამიხსნა, რომ მთელი აზია ქედ-მობრლია მათ წინაშე და აი, შვილო... როდესაც მეფე იქნები ამ გმირი ხალხისა, მაშინ... მაშინ შეიძლება შენი რუსეთის მამულიც შემოუერთო შენს სახელმწიფოს...

აქ კი ხმა დაუშვა კუზმამ.

— მთელი ეს პოლოვეცის მხარეც... შეიძლება ჩვენი უზო-უკვლოდ მოთარეშე ყაზახებიც გაიერთოელო და ყირიმსაც მისწვდეს... მაშინ... ვინ იცის, შვილო. შეიძლება ერთი დიდი ჩპერიაც დააარსოს...

იურიმ ერთი უცებ გაკვირვებით თვალები შეაღვლა გამზრდელს. კუზმამ ამოისუნთქა.

— და აი, შვილო, ამ ქორწინებით რა დიდ საწადელს შეიძლება მიალწიო. მაშინ, ხომ ხედავ, ჩვენი წინანდელი განზრახვა რა მცირეა... სად მართო ჩვენი სამთავროს დაბრუნება და სად უზარმაზარის და მძლავრი იმპერიის დაარსება... შეიძლება, შვილო, თვით ღმერთმა აგირჩია ამ ისტორიულ დანიშნულების აღსასრულებლად... ევბ, ბედნიერი ყოფილხარ... მამა-შენს, უბედურ ანდრეის ღმერთმა არ აღირსა საწადელს მიხწეოდა, ვინძლო, შვილო, შენ მაინც გაახარო შენი გამზრდელის გული და აღამალო უბედურ მამი-შენის სახელი. განსვენებული რა კაცი იყო, როგორი მუხანათობით მოკლეს...

ამაზე ვაჟკაც კუზმას ხმა აუქანკალდა და თვალში ცრემლი მოერია, მაგრამ თავი შეიმაგრა და გაზრდილს დაუძახა:

— მოდი აქ, იური...

იური მოჩილებით დაიძრა, მაგრამ ტანს ეტყობოდა ერკემლის სიჯიუტე. უცრად იგი ფეხ-ქვეშ ჩაუფარდა გამზრდელს.

— კუზმა! ნუ გამგზავნი... გვედარები, გემუდარები...

კუზმა შეკრთა ამ ათრთოლებულ ქაბუკის ხმაზე და დასალოცად აღებულ სელი ძირს ჩამოიღო.

— იური, ეგენი არ მომწონს!

გაისმა მისი მკაცრი კილო.

— კუზმა... კუზმა... შენ ჩემი მამის მაგიერი ხარ... მამა... გულ-ამოსკვნილი ქვითინებდა იური.

— რა იყო, რა მოგდის?... წელში სრულიად გაიშალა და ლოგინიდან ფეხები ჩამოიღო კუზმამ.— დედაკაცი კი ნუ გახდები... რა მოგდის?

— არ შემიძლიან წასვლა, არა... ლულულულებდა ვაჭი.

კუზმას ცალი წარბი ზევით წაუვიდა, ცალი თვალი ცოტა მოეხუტა და ქვევით ჩამოშვებულ, ჩამოშლილ თეთრ ულვაშებთან ღიმილმა გადაუელვა.

— კმ... გიყვარს ვინმე?... ეგ, შვილო, არაფერია! ქაბუკი ხარ, მამ როგორ იქნება?... მაგრამ ჯერ გამოუცდელი ხარ... ქალების მეტს რას იზოვნი, შე სულელი, შენა.

ლმობიერად და აღერსით ხუჭუტა თმებზე დაჩოქილ გაზრდილს ხელი გადაუსვა.

— საქართველოში რომ მიდიხარ, მონასტერში კი არ იგზავნები... სულ საქართველოს ქალები შენ ხელთ არ იქნება?... დედოფლის ქმარი რომ გახდები, ბერად კი არ უნდა აღიკვეციო... დედოფალი დედოფლად... მაგას ისტორია მოითხოვს, სახელმწიფო მოსაზრება, აი ვინც გიყვარს... მხოლოდ ჯერ არა, ჯერ დაიჭირვე მოზორება. შემდეგ მოასწრებ... მეფე არ იქნები? ბრძანებ და... გათავდა.

თანდათან მოლბა კუზმა.

— ეინ არის?... ჰაი, შე ცულლუტო! უეჭველია ლამაზია...

იური მაინც ქვითინებდა.

— ჰო, კარგი... ესლა... მითხარი შენს გამზრდელს, შვილო, მე არ დაგძრახავ. პასუხი ვერ მიიღო. კუზმამ იფეთქა.

— მამ რა ღმერთი გიწყრება?...

ხელები მოეკუმშა. თავი შეიმავრა. ყრულ უბრძანა:

— გასწი, დამეკარგე!

იური ზღაზვნით წამოდგა და გაწკებლილ ლეკვივით კარებში გაიძურწა.

თავი მეთორი

უფლისწულის გაბატონებანი

ა.

ღილის საუზმეზე ყიფიყათა მეფემ; კუზმამ და ზორაბაბელმა დაასვენეს. რომ მგზავრები ორი ღლის შემდეგ უნდა აბარგებულეყვნენ. ამაღას კი არ გააყოლებდნენ ახალგაზრდა იურის, მხოლოდ კუზმა წაჰყვებოდა.

ზეიმით ჩასვლას შემდეგშიაც მოვესწრებითო, გადასწყვიტეს.

ესლა საკმაოდ მიიჩინეს, რომ ყიფიყათა მეფეს მის სამფლობელოში დარა-

ჯნი ეახლებინა, შემდეგში ოცნების სამთავროზე გადავიდოდნენ და იქ უკვე ფიქრი არ იყო: საქართველოში მიმავალ ვაჟარს არავინ ხელს არ ახლებდა.

ზანქანი დაჰპირდა მეფეს, რომ როგორც კი საქართველოში იური მოწონებული იქნებოდა, მაშინვე აფრენდა მათკენ მალიად მსროლს ვინმე შათირს და ყოველივეს აცნობებდა, ხოლო ჯვარის წერისთვის თვით ყივჩაყის მეფემ მოისურვა დიდის ამალით და გამოჩინებით ჩამოსვლა საქართველოს.

სამაგიეროდ ზანქანმაც მოითხოვა, რომ როგორც კი იური ჯვარს დაიწერდა, მისი ფული უკლებლივ უნდა მიეღო.

პირობა დაუდევს და გახარებულნი სმა და პურობას შეექცნენ.

ამასობაში კი ახალგაზრდა იური ოთხში ამოღებულ მურთხვინავ ქურანს მიაჭროლებდა სუნჯას ველზე.

აგერ არყის ხის ისრებივით ცისკენ ასხლეტილი ქოჩორა ტყე.

შორით ისე მოსჩანს, თითქო საზღაპრო რამ სასახლეაო.

წინ თეთრ კანინი, ურტოებო ხეებია ჩამორიგებული. ეს თითქო მისაგლის სვეტები არის.

შიგნით კი, სისშირეში, თეთრსავე ჩარჩოებში ჩაშვებული არე მოსჩანს თითქო თაღებია და მალარებია გაყვანილიო. ზევით კიდევ მწვანე გუმბათი. ამ სასახლეში ცხოვრობს განთქმულ მოთარეშე, ყაზახი რუსი, იურის მეგობარი.

ბევრნი არიან ასეთი „გაჭრილი ტყე და ველად.“

მათ ვერ იგუეს მთავრობის სიმძლავრე და თავი მისცეს მოუსვენარს, მაგრამ თავისუფალ ცხოვრების მიდმოებას.

ამათში ყველაზე უფრო რჩეული, ყველაზე გმირი და სახელ-განთქმული იურის მეგობარია.

— ეი, რედელია!

გაპყვირის ტყესთან მიახლოვებული ახალგაზრდა მხედარი.

— აქეთ, ჩემო შევარდენო, აქეთ!

გამოსმის ტყიდან მკაფიო და ძლიერი ხმა.

ლაგამს სულ მიუშვა ხელი იურიმ.

ქურანიც დაფეთებულივით ტრიალებს ტყის ლაბირინტში.

მიაგნეს რედელიას.

თვითონ ცხენი შეჩერდა.

ტყის შუა გულს, ცეცხლის პირას მჯდომი, ზეზე წამოაღდა ერთი მთა-კაცი.

შუა-ხნის არის, ეტყობა, მაგრამ ჯერ კიდევ კარგა შენახულა. მხოლოდ ფართო წაბლისფერ წვერების ბოლოებში ორიგ/მხარეს თითქო თეთრი ყინულები ქვევით ჩაზიდულან.

ტანს ჯავშანი აცვია და მთელი აგებულობა ტყვიიდან ჩამოსხმულს უგავს.

— რა ჰქენ, რაზე გიხმეს?

— ჯვარსა მწერენ, რედელია!

რედელიამ თითქო არ გაიკვირვა, მაგრამ ერთი მაინც თვალი გადაავლო იურის შემდეგ თითქო ჩაიცინა:

— მერე რა გიშავს! უკვე ღროა ცოლის შერთვისა. მეფის შვილი ხარ, მაშინ ვინ დაგაყენებს... რამდენჯერ მითქვამს: ჩემსავით თავისუფლად შენ არავინ გაგიშვებს-მეთქი...

— არა, მე უშენოდ არ შემიძლიან. თავისუფლებას ვერ მოვიკლებ.

— ჰო კარგია, ჩემო მართვე. ერთი ჩამოხტი... მიამბე ვინ არის შენი საცოლო... აქვე მივსდეთ ცეცხლის პირას... ისეთი არაყი მაქვს და გარეული ღორის ქონი: ტახისა, ტახის...

იური ჩამოხტა. ცხენს სადავე უნაგირზე გადაუგდო და რედედისა ცხენთან დააყენა. რედედისა შავმა მერანმაც თითქო სიამოვნებით მიიღო სტუმარი. ყელი ყელს გადააქლო, რალაც ჩაუფრუტუნა.

დასხდნენ მეგობრები და იურიმ უამბო ყოველივე.

რედედისა თანდათან სახე მოედრუბლა და არაყს მიეძალა, იურისაც ხშირად უსხამდა.

— ჰო და ეხლა მითხარ, როგორ დავსთმო ეს ყოველივე?

არყისაგან შეხურებული და თვლებ მოელვარე განაგრძობდა იური.

— შენ მასწავლე ტყის თავისუფალი ცხოვრება... ნადირობა, ქარავანზე დაცემა, სოფლელების აწიოკება, ლამაზების გატაცება... შენ შემასწავლე ჩქენი გმირული სიმღერები... რედედია, ჩემო კარგო... დამიხსენ, მომიტაცე, წამიყვანე... გადავევარდეთ შორს, შორს სადმე, რომ მხოლოდ მოზუზუნე ქარი იყოს ჩვენი მეგობარი. ტრიალი მინდორი—ჩვენი მხლებელი და უღრანი ტყე—ჩვენი მასპინძელი...

რედედისა კვლავ მოუხეშავად ჩაეცინა. მაგრამ თითქო სიბრალულით გადახედა ჭახუკს.

თვლები ამღვრეული ჰქონდა, ეტყობოდა არაყი მოქმედებდა.

— მოდი აქ, მაკოცე, ჩემო შევარდნო...

ცხენებმა ტყის სიხშოს მისცეს თავი. არყის ხის ფოთლები თითქო უფრო ათრთოლდნენ და რალაც საიდუმლო შრიალს მოჰყენენ.

უეცრად ამ ტყის იღუმალებაში გაისმა სიმღერა, ველური რამ, საცვიფრებელი. მღეროდა რედედია.

ფერ-მიხილი და თვლებ-მიბნედილი იური რედედისა მკერდზე იყო მისვენებული. იგი თითქო ბურანში იყო, მაგრამ ტუჩები ნეტარებით უღიმოდნენ. მას ესმოდა მისი საყვარელი სიმღერა:

ეს იყო ქარის მიდმოვება, ტრიალ მინდვრის უდაბურება და ადამიანის მოუხეშავ ძალის გაუგნებელი ხეთქება. მხოლოდ იგრძნობოდი, რომ ამ ძალას უყვარდა თავისუფლება.

დიღხანს მღეროდა რედედია. ცხენებიც დაბრუნდნენ თითქო მის მოსამენად და ტყემაც ვითომ დროებით შეაჩერა მისი დაუნდობელი სმარიშური.

თვით რედედიაც სიმღერისაგან გამოფხიზლდა. უეცრად შესდგა. თავზე ხელი გადაუსვა იურის და ოქროს ხუჭუჭი თმა კიდევ უფრო აუშალა. შემდეგ შეაჩრია:

— გინდა წავიდეთ სვეტლანასთან?

იური სწრაფად მოეგო გონს.

— სვეტლანასთან? — ოო, გავსწიოთ, გავქროლდეთ.

და მართლაც ცოტა ხნის შემდეგ ორივეს მერანი რაშებივით მიაქროლებდნენ თვალ-უწვდენ მინდორზე.

იმ ღამეს სვეტლანას ჯარგვალში დიდხანს, დიდხანს გამოისმოდა რუსულ ბალააიკის ხმა. თვით რედელია ვაგიჟებული უვლიდა ბუქნას.

საკმელ-შემოდარცული სვეტლანა კი, თავის სქელ თმაში გახვეული, არყით დამთვრალს და ემხით გონება-მიხდილს იურის ეჯდა მუხლზე და ყელს შემოკლობდა.

28

მოიქანცნენ.

დღივით კი გვიან ვაღელია იურის. მაშინვე რედელია იკითხა. სვეტლანას დედაბერმა უპასუხა, რომ რედელიამ ვათენებამდის გაქუსლა და ეს დაუბარა:

— ჩვენ შორის ყოველივე დასრულდა, ჩემ კვალს ნულა ეძებ... შენც შენს საქმეს ეწიო.

ამის გაგებაზე იურის თითქო ნიადაგი გამოეცალა, დიდ-ხანს აზრი ვერ შეიკრიბა. არა სჯეროდა. შემდეგ სვეტლანა იკითხა. უპასუხეს, რომ კიევიდან ვილაც რაინდია ჩამოსული და სვეტლანა მასთან წავიდაო. ამან სულ გააფთრა, კინალამ დედაბერი ხმლით აჰყუწა, მაგრამ დედაბერიც გაუსხლტა და მიეფარა.

მაშინ კი მწვავედ იგრძნო სრული მარტობა და გული ამოეკვნა, მთელის ტანით ქვითინად იქცა.

დედაბერი კვლავ შემოიპარა, წყალი ასხურა, ლოგინზე მიაწვინა ბავშვივით და ალერსი დაუწყო.

იურის თითქო დაუამდა. შემდეგ გარეტიანებულებით წამოდგა, ცხენი მოსძებნა, შეეჯდა, მაგრამ ლაგამს ხელი მიუშვა და თითქო თავი მის ტიჩქს მიანდო.

სალამო ხანი იყო, რომ ცხენმა სამყოფელში მიიყვანა.

ყიფაყუთა მეფე ტუქსვით შეხვდა, მაგრამ ძალიან არ გაწყრომია. ხუმრობდა კიდევ: ეს უკანასკნელად იგიუიანებს თავს, სიყმაწვილეს ეთხოვებაო.

მხოლოდ კუნზა იყო დაღვრემილი. იურის არაფერი არ უთხრა. მის საეანეში შეიყვანა. შეატყო, რომ დაღლილია, ლოგინი გაუსწორა, მსახურს უბრძანა ფეხთ გაებადა იურისათვის. შემდეგ მსახური გარედ გაუშვა და თვითონაც ოთახს ჩუმად გაეცალა.

იურის არ ეძინებოდა, თვალეზ-გაშტერებული დიდ-ხანს იყო გულალმა დაწოლილი.

მის უწვრთნელ, ჰაბუკ გონებას ვერ დაეძლია ესდენ ძლიერ განცდათა ერთად თავ-მოყრა: საღდაც ახალ ქვეყანაში წასვლა, და ჯოვება ყველა იმის, რასთანაც შეზრდილი იყო მისი სული და გული, მისი ხორციც-კი, მისი სიგიჟის, მისი თავშეუკავებლობის და განსაკუთრებით-კი დათმობა რედელიასი... ამ გოლიათის, ამ საოცარი ადამიანის. იურის ხომ იმის მსგავსი არაფერი არ უნახავს სიცოცხლეში!.. ისეთი ვაჟაკი, ისეთი შეუპოვარი... ნოვგოროდელ კნიაზს გამოეჭკა და აქ ტყეს მისცა თავი... აქ ყიფაყუთა მეფემ ერთხელ შეპყრობა მო-

უნდომა, მაგრამ როგორი სირცხვილი აქამა თვით მეცვს და მის ამალას... შემდეგ თავი მიანებებს... რედელია-კი იმდენად პატიოსანი იყო, რომ ყიფიყაყა სამთავროს არას ერჩოდა... ზოგჯერ აქ მომავალ ვაჭრებს, თუ მის ახლო ჩამოივლიდნენ, ცოტა რასმე საჭიროს ასწავნიდა... ერთხელ მგონი ზორაბაბელსაც აწყენინა ცოტა, მაგრამ ეს იყო და ეს... თვითონ-კი იურიმ როგორ გაიცნო?.. ოო, ეს დიდი ხნის ამბავია...

ნადირობის დროს... პირველად რომ შინაყმებმა შავარდნებით ხოხობზე წაიყვანეს... ტყეში, ეკალ-ბურღში გაიხლართა იური... ისე რომ ვერც ცხენმა და ვერც იურიმ კინალამ თავი ვერ დააღწიეს... შინაყმები შორს ჩამორჩნენ... ამ დროს საიდანღაც გამოძვრა ეს მთა-კაცი... პირველად მის შეხედვაზე როგორ შეეშინდა!.. მაგრამ რედელიამ მოუყვრა... ეკლები გაუწია, ცხენიდან ბავშვივით ხელში აიყვანა... მაშინაც კარგი მოყვანილი ჭაბუკი იყო, მაგრამ რედელიამ მისი მძლავრი მკლავებით ბურთივით ზე აიტაცა და მუხლებზე დაისვა... როგორი მძლავრი იყო მისი თვალები... იმორჩილებდნენ... ტანს სულ ცახცახი დააწყებინა, უნდოდა გასხლტომოდა კიდევ, მაგრამ სად წაუხვიდოდი ამ რკინის მკლავებს... შემდეგ როგორ მოღუნდა, გონება წაერთო და ბურანში გაეხვია... მას შემდეგია ამ კაცმა დაიმორჩილა. თითქო მისი აზრით აზროვნებდა, მისით ცოცხლობდა... ზოგჯერ არ უნდოდა კიდევ, მაგრამ რალაც მძლავრი ძალა რედელის ტყიდან მოურევნელად ეწეოდა მისკენ... მტკივნეული იყო ეს ნეტარება, მაგრამ მაინც ნეტარება იყო რედელისთან ყოფნა... პირველად მან გააცნო ის დაუნდობელ „ტყის ალქაჯა სვეტლანას“... ასე ეძახოდა რედელია... და განა მარტო ალქაჯი?... ვინ მოსთვლის კიდევ რამდენი მოქნილი და ვენებით ათრთოლებული, მკლავები მოხვევია იურის მოღერებულ ყელს?... ეს სულ რედელის ხერხი იყო... ოო, იცოდა მან იურის სისუსტე—და აი ეხლა ამ კაცმა, რომელსაც ვით არავინ არ ყვარებია ამ ქვეყნად... თვით კუშმაც კი... მისი გამზრდელი, მისი მამის მაგიერი... არა ასე არც ის ყვარებია და... ამ გვარმა კაცმა უღალატა... უღალატა მაშინ და იმ დროს, როდესაც ყველაზე უფრო ჭირდებოდა მეგობრის მძლავრი ხელი და გული...

ამ გაფიქრებაზე იური ლოვინიდან გიჟივით წამოიჭრა, მაგრამ კუთხეში დიდ-მაცხოვრის ხატს შეასწრო თვალი... მის წინ წმიდა სანთელი ნელინელ პაპალებდა... და მოსხლეტკილივით მის წინაშე ორივე მუხლებზე დაეშვა.

კარების ჭურჭრუტანას გარედან შავი ნაკეთი ჩამოშორდა. თვალებმა სიხარულით გაიღვეს.

ეს კუშმა იყო.

— გადარჩა!—ათრთოლა ჩუმად ეს სიტყვა მის ბაგეზე და გასწია მეორე მხარესკენ.

მეორე დღეს ყიფიყაყა მეფის დარაჯების თანხლებით ზანქან ზორაბაბელი კუშმა—რუსი და ანდრეი ბოგოლიუბსკის ვაჟი, უფლისწული იური, უკვე გატეზავარენ საქართველოს.

თავი მესამე

საპატრონოსაჲს

დ.

მგზავრები მიუყვებოდნენ ოვსეთის სამთავროს მთის კალთებს.

კლდოვანი იყო მთის ბილიკი. სიპ ქვაზე ცხენთა ფოლადის ნაღს ნაპერ-წყლები გასციოდა, მაგრამ მთავარი აგებულობის ჯიქეთური პირუტყვები თავს იმაგრებდნენ და ქინჩ-მოდრეკილი დინჯათ მიაბიჯებდნენ.

წინ მიუძლოდათ ეტიკი, გზის მაჩვენებელი. მის შემდეგ მიდიოდა იური და თავის მერანოვით მასაც ქედი მოედრიკა.

თითქო თავის ხვედრს დამორჩილებიაო.

თითქო ტყვე არის თავის მოვალეობისა და ამ საპატოო დარაჯთ ვერსად წასვლიაო.

„საპატოო დარაჯები“ კი—ზანქან ზორაბაბელი და კუზმა რუსი—შორი-ახლო მოსდევდნენ უფლისწულს და ნელა მოსაუბრობდნენ.

— მაშ კარგა არა გკონია ჩენი ამბავი—იკვირებდა კუზმა.

— საიდან? ვიცოდი, რომ იური უფლისწული იყო, ყივჩაყთა მეფის მონათესავე, ვიცოდი, რომ მასთან მცირეწლოვანი იზრდებოდა... სხვა კი დაწვრილებით რა მეცოდინებოდა!.. ისიც კი კარგა არ ვიცი, თვით შენ ვინ ხარ?..

— ჰა, ჰა!—მოკლეთ გაეცინა კუზმას.—ეს ხომ იცი, რომ იურის ლალა ვარ?..

ზანქანმა თავი დაუქნია.

— მეც თავადი ვარ ჩემს ქვეყანაში, მეგობარო... ან უფრო მართალი იქმნება... ვიყავე..

და უღვაშს ზემო, ცხვირის ნესტოსთან ნაღველი ისრათ გაწვა.

— თავადი ვიყავე, მქონდა ჩემი სამფლობელო, მაგრამ მარტო უძღურე ვიყავე, მტრები მემძლავრებოდნენ და აი შეუერთდი იურის მამას, დიდ მთავარს ანდრეი ბოგოლიუბსკის... გიკვირდა ვანა, რომ ყივჩაყთა მეფე ვერე თავაზით მეპყრობოდა, მის სუფრაზე ვიჯექე, ყველანიც ვერე მოყრძალებით მეტყეოდნენ!.. კარგი დრო მქონდა, კარგი მდგომარეობა, ზანქან... ანდრეი სიყმაწვილითვე შევიყვარე... დიდებული კაცი იყო ცხოვნებული. დიდი აზრები უტრიალებდა, დიდი საქმეც მოიქმედა... მან პირველმა შესძლო რუსეთის დაქსაქსულ და დანაწილებულ სამთავროების შეერთება. გაბედული იყო, შეუპოვარი, მძლავრი და შემმართველი. პირველმა მან მოახერხა, რომ კიევის ძლიერება შეერყია და მისი გავლენა და ჰუბუტი შეესუსტებინა. უმთავრესი ყურადღება სახელმწიფოს მან ჩრდილოეთით გადაიტანა როსტოვსა და სუზდალში, უფრო კი ვლადიმირში, თუმცა თვითონ ცხოვრებით უბრალო, მისგანვე დაარსებულ სოფ. ბოგოლიუბოვოში სცხოვრობდა. მამა-მისის სიკვდილის შემდეგ იმდენათ გაძლიერდა, რომ მისი ბრძანებით ინიშნებოდნენ მთავრები კიევისა

და სხვა სამთავროების. თვით მთელმა ნოვგოროდმაც ქედი მოიხარა მის წინა-
შე და ერთ დროს მთავრად ანდრეის ძმისწული მსტისლავი მოიწვია. მას უმა-
ღლესი საწადელი ჰქონდა: უნდოდა თვითმპყრობელი ყოფილიყო მთელის რუსე-
თისა და ამავე აზრით აშენებდა ეკლესიებს, ამშვენებდა ციხე-დარბაზებს
კიევისა და ნოვგოროდის მსგავსათ ვლადიმირსა და ბოგოლიუბოვოში. ერთ
დროს ისიც კი უნდოდა, რომ საკუთარი მიტროპოლიაც დაეარსებინა... და აი
ამისთანა კაცს, კარგად მიხვდები, რომ მტრებიც ბევრი ჰყავდა. თვით საკუ-
თარი ძმებიც კი არ უსვენებდნენ. უბედურებს არ ესმოდათ რა დიადი საწადე-
ლიც ჰქონდა ანდრეის და სხვა წვრილმან მტრებთან ერთად ხელს უშლიდნენ.
მაგრამ ანდრეის შეცდომა ის იყო, რომ ქედმაღალი იყო, ფიცხი საშინელი და
თვით შინაობაშიაც ხშირად დაუბოგველი. ამის გამო შეითქვენ თურმე მისი
შინაყმები, რომელთა შორის ერთი თქვენბური, ლეთისგან შეჩვენებული
ოსი, ვინმე ანბალი და 28 ივნისს 1174 წ. მოკლეს კიდევ ეს გოლიათი კაცი.

მე უბედური იქ არ ვიყავ მაშინ. გაგზავნილი ვიყავ და, რომ მოე-
კლათ, სწორეთ იმ დღეს გაეჩნდი ბოგოლიუბოვოს... დამით ოც კაცამდე
მიუხდნენ თურმე ანდრეის და საწოლი ოთახის კარები შეუმტერიეს.
ანდრეი წამოვარდა, უნდოდა ხმლისათვის წაველო ხელი, მაგრამ იმ
ოსს, შინაყმა ანბალს, ადრევე აელაგებინა ანდრეის იარაღი. ანდრეი ლო-
გინიდან წამოვარდნილიყო და, თუმცა მართალია ხანში იყო შესული, მა-
ინც იმდენად ღონიერი იყო ცხონებული, რომ უიარაღო გაძალიანებოდა თავ-
ზე დამახმელებს. თან ეთქვა: „ვაი თქვენ-და, მუხანათნო! რა ეგეთი ბოროტება
მიმიძღვის თქვენდამი? უკეთუ ჩემს სისხლს დაღვრით, თვით ღმერთი იძიებს
შურს ჩემი პურ-მარლიისათვისაო“. მაგრამ ხელ-ცალიერი კაცი აბა რას ვააწყო-
ბდა. და ბოლოს მოქანცული წაიქცა თურმე საცოდავი. შეთქმულებს ეგონათ.
რომ დიდი მთავარი უკვე მკვდარიყო და ნელ-ნელ გაიკრიფნენ, მაგრამ ამ დროს
შემოესმათ საბრალო მთავრის კვნესა. ის წამომდგარიყო და ღერეფანში კიბეს
მიჰყუდებოდა. შეთქმულები დაბრუნდნენ და მანამ არ მოეშენენ, სანამ სრულიად
ბოლო არ მოუღეს. ეეჰ, საცოდავი!.. გარეყრაეზე ანდრეის საყვარელი მსახური
პროკოფიც მოკლეს და მთავრის სალარო გაცარცვეს, შემდეგ კი ვლადიმირე-
ლებს კაცი გაუგზავნეს შეთქმულებმა: ეშინოდათ შური არ იძიონო. მაგრამ ვლა-
დიმირელებს ყურიც არ გაუბერტყნიათ... აჰა, ზორაბაბელ, შენ წარმოდგინე
ხალხის უმადურება! დიდებული კაცი მოუკლეს, ის კაცი, რომელმაც ვლადიმი-
რს ესე აღამალა, თითქმის უმთავრეს სატახტო ქალაქად აქცია, გაამშენებია,
ცხოვრება ააღორძინა, ეს კაცი მოუკლეს და ვითომც აქ არაფერი!.. ოო, ეს-
ლაც კი მონაგონზე ბოღმა და ბრაზი მახრჩობს... პირუტყვიები! სანამ ცოცხალი
ხარ გელაუზებთან, ფეხქვეშ გეგებთან, წაიქეცი, ფეხი წაგებოძოქდა და... ალა-
რავის უნდინარ. აღარავის ასოვს შენი ამაგი... კინალამ თავი არ მოვიკალ,
როდესაც უპატრონოთ მიგდებულ დიდი მთავრის ცხედარი ვნახე. ერთგული
მსახურნიც დაკარგულნი იყარნენ და მხდალები და მშინრები გაქცეულიყვნენ.
სასახლე გაპარტახებული იყო, კარები დაღებულნი, მორთულობა მინგრეულ-მონ-
გრეული, სალარო გაცარცული. როგორც იყო მოვებნე მთავრის წამოსახამი

და გულ-გამეხებულმა მისგან აშენებულ სობოროში წაეასვენე. მთელ ბოგოლიუბოვოში მხოლოდ მთვრალეები და გაღვნილები დაეხეტებოდნენ. ძლივს დაეახწიე თავი იმათ დაცინებას და შეურაცყოფას. როგორც იყო მივალწიე ტაძარს. მაგრამ აქაც ეკლესიის მსახურნიც მთვრალეები დამხვდნენ და გვაში საყდარში არ შემატანინეს. რა მექნა! გვაში შესაყალთან დაეასვენე და მალაღის ხმით დავიტირე ჩემი უფროსი: „ხედავ, ჩემო ბატონო და მწყალობელო, შენი ყმები ვით გექცევიან! არც-კი გცნობენ! შენსობას კი საიდანაც უნდა მოსულიყო სტუმარი, სამეფულო ქალაქიდან, ბიზანტიიდან ან სხვა რომელიმე მხრიდან, რუსი ყოფილიყო გინდ ლათინი, ქრისტიანი თუ ურჯულო, შენ ბრძანებდი, რომ უსათუოდ ამ შენს მიერ აშენებულ ტაძარში მოეყვანათ და ეჩვენებინათ ძვირფასი საგანძური ეკლესიას. ვინც უნდა მოსულიყო ესეთ საქრისტიანო მშენებებაზე პირჯვარს იწერდა. იწერდნენ პირჯვარს თვით ბულგარნიც და ურიანიც და სხვა ურჯულონი. თვით ისინიც კი, შენი ესეთი ძლიერების მცნობნი, შენზე ცრემლს დაღვრიან და ამით დახედე... არც კი უნდათ, რომ ამ შენს ტაძარში შეგიშვან მეთქი... გულს მღულარება მქონდა გადასხმული, გონება ჩემი სიბნელეში ბორგავდა. ესე ვუღარაჯობდი ორ დღეს. მხოლოდ მეორე დღეს მოვიდა მოძღვარი არსენი, შეასვენა მიცვალებული და პანაშვიდიც გადაუხადა. მეექვსე დღეს როგორც იყო ჯანყის სული ჩაქრა და ვლადიმირელებმა კაცები გამოგზავნეს ბოგოლიუბოვოს. როდესაც ხალხმა დაინახა დიდი მთავრის დროშა, რომელიც კუბოს წინ მიუძლოა, მაშინ კი ვეღარ შევიმარა თავი და ტირილი მორაო, მხოლოდ მაშინ გაახსენდათ უფუნურებს მათი ბატონ-პატრონის სიკეთე და ამაგი... დანარჩენს თუ არა, მე მაშინვე იურის გამზრდელებთან გავიქვე. ცხონებული კარგა ხნის დაქვრივებული იყო და შვილიც მოშორებით ერთ ერთგულ მოყმისას გაბარებული ჰყავდა. მეშინოდა, იმასაც არა აუტეხონ-მეთქი და, რაღა თქმა უნდა, პირველი საფიქრალი ის გამიხდა. სანამ მოვიდოდი გული მიკვდებოდა, ვაი თუ ვეღარ მოუსწრო-მეთქი. მართალია ბოგოლიუბოვოსა და ვლადიმირში აჯანყება თითქო ჩაქრა, მაგრამ შეთქმულების მომხრეები და ანდრეის სიკვდილით გახარებული მისი ძმა ვსეოლოდი არ ისვენებდნენ და ანდრეის ერთგულებს კვლავ სდევნიდნენ და სიცოცხლესაც უსწრავებდნენ. გზაში ისიც გავიგე, რომ ჩემი სამყოფელი ვსეოლოდის კაცებს გაენადგურებინათ. ცეცხლი მომეკიდა. მაგრამ სამაგიეროზე ფიქრი მეტო იყო. ჩემი პაწია საყმო უკვე დაშინებული იყო და ისეთი მძლავრი მომხრე, როგორც ანდრეი, აღარ მყავდა. ეს ყოველივე ელვის უსწრაფესად მოვიფიქრე. ეხლა თავის დაცვაზე უნდა მეზრუნა და როგორც იყო ანდრეის ერთად-ერთი მცირე წლოვანი იური უნდა გადამერჩინა. ვფიქრობდი საით უნდა წაესულიყავით, რომ ბავშვსა და ჩემი თავიც შემეფარებინა. მაშინ გამახსენდა, რომ ანდრეის დედა პოლოვკის ხანის, ყივჩაყთამეფის ჰაეპის შვილი იყო და ეხლახან საყივჩაყოში ანდრეის ბიძა მეფობდა, აი, ჩვენი მეგობარი, სათნო მეფე. დაეასკვენ მასთან გამეცნა იური, რადგან იქ უკვე სამშვიდობოს ვიქნებოდით, ანდრეის მტრები კი ვეღარ მოგვწვდებოდნენ და როდესაც იური მომიფიდებოდა, სამაგიეროსაც ვიზღვევინებდით ჩვენს დაბლუპველთ. ესეც მოვიქმედე. საბედნიეროთ იურის დრო-

ზე ჩაუფსწარ და ღამ-ღამღამობით, ტყე-ღრეში სიარულით, როგორც იყო, დიდის სიფრთხილით ჩამოვალწიეთ ყოფიყათა მეფესთან... იქ კი რუსეთში ვინცო-ბისათვის ხმა დავაგდე, რომ ანდრეის შვილი არ დაჩრჩენია, ერთი ბლარტი იყო და ისიც მოკვდა-მეთქი... ესეც ერთ-გვარი ხერხი იყო თავის დაპაყავად, რად-გან გავიგე, რომ გულ-ღვარძლიან ვსევლოდს ბრძანება გაცეა ანდრეის მემკვი-დრე მოეძებნათ და მის წინ დაეკლათ. მაგრამ წაუხდა უბედურსა, მე, დავასწარ და ბოლოს გავიგე, რომ რუსეთში მართლაც გავრცელებულიყო ხმა ანდრეი უშვილოდ, უმემკვიდროთ გადავიდაო. მეც გულში ვიციხოდი, მაგრამ მოურენე-ლი ბრაზი კი მაინც მახრჩობდა. მთლად შურისძიებათ გადავიქეც და გავკატ-დი, გავქვავდი. იური იყო ჩემი იმედი, განმზხორციელებელი დიდი განზრახვისა. მას უნდა ამოეყარა მამა-მისის და მისი გამზრდელის ჯავრი, მას უნდა შეესრუ-ლებინა ის დიდი საქმე რუსეთის გაერთიანებისა, რაიც ანდრეის არ დასცალდა და მხოლოდ-ღა ამ აზრით ვცოცხლობდი, ეს იყო ერთად-ერთი შინაარსი ჩემის სიცოცხლისა. სხვა ყოველივე დავთმე... პარადი სიამოვნება, სახლი, ოჯახი, ყო-ველივე ამ აზრს, იურის აღზრდას ეუმსხვერპლე... მინდოდა, რომ უწინარეს ყო-ვლისა იურისაგან მამა-მისისაგან მხნე და ჯანსაღი მემოძარი გამოსულიყო. ამი-ტომ იყო არ უშლიდი, როდესაც კი მოიჩიტა, ტყე-ღრეში მარტო თარეშა. მი-ნდოდა გაჩვევოდა ბუნების სტიქიონთა ატანას, მარტობას, საშიშროებას, მეო-მრულ სიმკვირცხლეს, მოსაზრებას და არ უშლიდი. ლაღად უნდა გაზრდილიყო მომავალი შურისმგებელი. და აი მგონი ქივალწიე კიდევ მიზანს... იური უკვე ვაჟკაცი... უკვე ახლოს არის, ზორაბაბელ, საწაღელი... მაგრამ...

აქ უკვე ანაზადათ შეჩერდა კუზმ რუსი. თითქო იგრძნო, რომ ნამეტანი მოუვა თუ ამ უცხო სოფდაგარს თავის სრული გულის ნადები გადაუშლოსო. ერთი განზე გახედა ზანქანს და შემდეგ ასე შეატრიალა სათქმელი:

— აი ხელა საქართველოს მიგაყვართ, მეგობარო, შორს ჩვენი საწაღელი-საგან... ჰა, ჰა! ჰა! საქორწილო, ჯვარის წერის მზადებას უნდა შეეუღღეთ...

თითქო უგემური ხუმრობით შესწყვიტა კუზმამ.

მაგრამ გამოჭახაკებული სოფდაგარი თითქო მიუხედაო, ნუგეშს მოჰყვა

— მერე განა გწყინს? განა კიდევ ვერ შეეჩვიე ამ აზრს?... შეიძლება ა ქორწინებით უფრო მალე და უფრო ადვილადაც შეასრულო ის, რაც თურმე ამდენს ხანს გულს გქონია...

კუზმამ თავი ველარ შეიმაგრა.

— ენახოთ, ენახოთ,—წარმოხსთქვა.

გზა უკვე თავ-ქვე ჩაეშვა.

ქარაფოვანი, შიშველი კლდეები ორივე მხრით ცად ამართნენ.

ქვევით კლდიდან ამოხეთქილი რალაც პაწია მდინარე ახლად დაბადებუ-ლივით ღრიალებდა და თავის მომსხო შეფეშს უფსკრულისაკენ ცრემლად ჰღეროდა. თავ-ჩაქინდრულ იურის გული შეუწუხა ამ ვიწროობამ, თითქო ჰაერს ალარ ჰყოფნიდა, თითქო დილეგში ჩააგდესო.

გაახსენდა თვალგადაუწვდენელი ველი, ქოჩორა, არყის ხის ტყე, რედელი, კავასიონი № 1, 1924.

სილალე, თავისუფლება, სვეტლანა, მისი სიგიჟე, თავ-დავიწყება და გული ამო-
ესკვნა.

სწორედ ამ დროს სულ ახლო ფრინველის ფრთების ბარტყუნნი მოესმა.

გაბრაზებულმა ზე-აიხვდა: დაინახა, რომ შავი ყორანი ფრთების მძიმე ქნე-
ვით თავს დასტრიალებდა.

ცხენი შეაჩერა. ყორანი წრეს თანდათან ვიწროდ ავლებდა.

— რა უნდაო?— გული მოუვიდა. მშვილდ-კაპარკი მოიმარჯვა.

რკინის მოკლე და მოსხლეტილი ისარი გაზუზუნდა ჰაერში.

მშვილდის ლარმა თითქო დაიძახა: ამბა!

ყორანს შუაზე გაერქო ისარი.

— ყოჩაღ, ხელი შეგარჩინა ღმერთმა!

შესძახა უკან მომავალმა კუზმამ და გასარებულმა ცხენი გაქუსლა იურისაკენ.

— შეხე, შეხე!— უკან ჩაქჩაქით მომავალი ყვიროდა ზორაბაბელი, — შეხე ყო-
რანს, ისრიანი მიფრინავს.

— შორს ვერსად წავა!— უპასუხა კუზმამ.

მართლაც ერთი შემოტრიალდა ყორანი და გადაიღუპა უფსკრულისაკენ.

— იური, არა გშია?— შეეკითხა კუზმა.

ეტკი იქვე ახლო იყო. მან მოახსენა კუზმას, რომ მგზავრთა შესასვენო სა-
ფუნდუქო ახლოს არისო.

დამშვიდნენ. ჩააღწიეს და სუფრა გაშალეს.

იური არაყს დაეძალა. კუზმა აღარ უშლიდა.

„ღდე, გული მოიოხოსო“, — ეუბნებოდა ზორაბაბელს.

იურიმ განაცხადა, რომ ეს მთები თითქო სულზე აწვევბიან.

ზორაბაბელმა აუხსნა—ხევილიდგან უკვე ვაკეზე ჩველთ ნამდვილ საქარ-
თველოში და მთიულეთზე კი არ წაველთ, დიდ ქალაქ მცხეთისაკენ, არამედ
მოკლე გზით გორს მოვხვდებით. ეს ქალაქი სულ ახალი დაარსებულია, თამა-
რის პაპამ, დავით აღმაშენებელმა დასდვა საფუძველი და შიგაც სულ ქ. ანისი-
დან და სხვა მხრიდან გადმოხვეწილი სომხები ჩაასახლა. მშენიერი მღებარეობა
აქვს. შემდეგ კი თამარის სასახლემდე, ტფილისამდე, სულ გაშლილი ვაკეა და
უფლისწულს აღარ მოეწყინებო.

ამაზე გული დააჯერეს.

ქარი მორკა

თავი პირველი

ღარბაისელნი

ა.

ტფილისის ამირის აბულ-ასანის სასახლეს ექვსი ცხენოსანი მოადგა.

მათ დანახვაზე შესავალთან მდგარმა ორმა გოლიათმა შიშველი ხმლები:
ჩააგო და სტუმრებისკენ გამოეშურა.

თვალის დახამხამების უმალ ცხენოსანთაგან ოთხი ჩამოხტა და ორს დანარჩენს მოკრძალებით მიეხმარა: ლავამი დაუჭირეს, უზანგს ხელი წაუფლეს.

ციხე-დარბაზის კარებიდან საპატიო შინა-ყმაგამოლაგდა.

— შინ ბრძანდება ამირა?—

იკითხა მოსულთაგან ერთმა ახოვანმა და თან ცხენზე ჯდომით შეკმუქუნული კაბა გაისწორა და მოკაუჭებული, თვლებით შეჭედილი ხმალი რიგზე დააყენა. შინა-ყმებმა დაუდასტურეს ამირას შინ ყოფნა.

მეორე დიდებულმა კი პირველ ახოვანს მოახსენა:

— სტუმრები ჰყოლია!—

და მიუთითა:

გალაენით შემოზღულულ სასახლის კარგა მოზრდილ ეზოში ძვირფასად დარაბატული ცხენები მსახურთ ჯილაებით დაჰყავდათ.

— ვინ არიან? კვლავ იკითხა ახოვანმა.

— მსახურთ-უხუცესი ვარდან დადიანი ბრძანდება, სამცხის ბატონი გუზანი, ამირას ვაჟი...

— როდის ჩამოსულა?

— გუშინ, ერისთავთ-ერისთავო. და თავადი მზეჭაბუკ ფარჯანიანი გახლავთ...

ამასობაში ერთი შინა-ყმათაგანი დაწინაურდა და აბულ-ასანს აცნობა:

— დიდი ერისთავი რატი სურამელი და თავადი ზვიადი სავარსამიძე მობრძანდნენო.

ამის გაგონებაზე მორთხმით მჯდომარე მოხუცი აბულ-ასანი ყმაწვილივით ზე წამოიჭრა და სტუმრებს მიეგება.

დანარჩენებმაც, მის მაგალითს მიბაძეს.

რატი სურამელსა და მის მომყოლე ზვიადს ნახევარი კიბე არც კი ჰქონდათ გალეული, რომ მომღიმარი და მხიარული მასპინძელი წინ შემოეგებათ.

ტკბილად მიესალმნენ ერთმანეთსა, დიდად მოიკითხეს.

აბულ-ასანი ახლად მოსულთ ჩარდახისკენ გაუძღვა. ვაიარეს თაღებიანი გრძელი დერეფანი და ჩარდახზე მოხვდნენ.

ეს იყო ცალ-კერძო, სასახლის ბანი. ამ ბანზე კამაროსანი, ნაზი, წერწეტა მარმარილოს სვეტები იყო ამართული და თავს ჰაწია, სოფის კენჭით შეთხზული გუმბათი ედგა. სვეტებს იქა-აქ უცხო რამ მცენარე შემოხვეოდა, თითქო ხავერდის ქსოვილი არისო. იატაკი ვარდისფერ ფილაქანით იყო მოგებული და შიგ ვიწრო რგოლებად შავი და ლურჯი ქვები იყო ჩაჭედილი. სვეტებს შუა კი მოსჩანდა მტკვარ გაღმა დიდებული ისანი^{*)}, საქართველოს მეფეთა სამყოფელი—უცხო სასახლეები, მომცრო, მაგრამ საუცხოოვ აგებულების ტაძარი და მოშორებით „სანახები სავადებელთა“, სასაულაონი. უფრო ახლო კი მტკვარზე გადებული ხიდი ისანისა და ზედ აღმართული ოქროს ბრწყვიალა ჯვარი:

*) მეტეხი და აელაბრას მიჯამა.

კარგ ალავას იყო ამირას სასახლე. მტკვარ-გამოდმა, გორაკის კალთაზე. ქალაქის ვალაენისა და სამხრეთის ზურგებთან ახლო*).

დავით აღმაშენებლამდე, არაბთა ბატონობის დროს, ეს იყო სამყოფელი და სასახლე არაბთა უფროსებისა, ამირასი. დღეს კი მხოლოდ სახელი იყო დარჩენილი ამირასი, თორემ ისე კი აქ უნდა ეცხოვრა ტფილისის ქალაქის მოურავს და იმავე დროს ქართლის ერთი ნაწილის გამგებელსა.

ჩარდახზე მოთაქსებული, არაბული მხის საათი ნაშუადღევის მეხუთე სათამეს უჩვენებდა.

შემოდგომის ცხელი დღე იყო, მაგრამ აქ კი გრილოდა.

ასხლექილ გუმბათს დაეჩრდილა იქაურობა და კოყრის მთიდან მოდენილი ნიავი, მტკვრის მაგრილებელ სიოსთან ერთად იქაურობას საამურ სამყოფელად ხდიდა.

აბულასანმა მსახურთაგან სწრაჟად მორთმეული სავარძელი ახლად მოსულთ თავის ტახტისკენ მიუწია, თვით ტახტზე აღმოსავლეთურად ფეხი მოირთხა და იქით-აქით სავარძლებში ერთის ნხრით რატი სურამელი მოისვა, მეორეს მხრით ვარდან დადიანი.

სხვები ესე ჩამომწყრიდნენ: დადიანს აბულასანის ვაჟი გუზანი მოუჯდა გვერდით. რატი სურამელს სავარსამიძე, მის შემდეგ ფარჯანიანი დაჯდა.

შინა-ყმები და სტუმართ-მზღებლები კი ფეხზე იდგნენ, ხოლო მსახურთ რვა-კუთხიანი მომცრო სხვა და სხვა ხილით სავსე ტაბლა სტუმარ-მასპინძელს ახლო მიუწიეს და უცხო ნაქნარობის ხელ-დოქებით სასახლის წყაროში ჩაიცე-ბული ღვინო მოარბენინეს.

აბულასანმა ოქროთი შეჭედილი, წარწერებიანი საშუალო კულა აავსებინა.

— ღვინო ცივია, მაგრამ კულათი უფრო საამურია ყელის გაგრილება. — ინებე, ერისთავო... და კულა რატის გადააწოდა.

— ვეყინური ღვინოა, ჰერეთისა, ვახური... გიამების და შეგერგების... ვეყინის ციხის უფროსმა გამომიგზავნა...

— ცხელა ელა...—აირიდა რატიმ.—კახური მძიმე სასმელია.

— სამწყურვალოდ შენი ფუცხუნა ქართლური სჯობს...

ტკბილად შელიმილა დადიანმა.

— საუცხოვო რამ არის,—ჩაუროთო სავარსამიძემ,—ძულან მასვა, საუზმეზე...

არც გულს გატკენს და არც თავს...

ნელად გაიცინეს.

მასპინძელმა კვლავ შესთავაზა.

სტუმრებიც აღარ გაძალიანდნენ. ნელი-ნელ, უჩუმრად ყველამ შესვა თითო.

არაკრაკებდნენ კულას.

სიჩუმე ისევ აბულ-ასანმა დაარღვია:

— მაშ ასე და ამა პირსა ზედა!.. სანამ შენ მობრძანდებოდი, ერისთავო ერისთავო, საუბარი გეჭონდა—აქ გაიღიმა ცოტა—მიხედვები რაზედაც... რა

* ნარიყალის კალთა.

არის ამ ჟამად ყველა ჩვენთვის საზრუნველ?.. დიდი დავით აღმაშენებლის და გიორგი გმირის ტახტი არ დარჩეს უმემკვიდროდ... ამისათვის კი მოუპოვოთ ღირსეული მეუღლე, თამარ-საგანგებოსა...

ვარდან დადიანს ანაზნად მომღიმარი სახე შეეცვალა. უხუმარი გამომეტყველება მიიღო და მომცრო და მშობრავი ჭკვიანი თვალეზი თითქო გაღმა ისანს მიაპყრო.

რატიმ თანხმოზის ნიშნად აბულ-ასანს თავი დაუქნია და შემდეგ შეეკითხა:

— რა დაასკვნით?

— რას დავასკვნიდით? კულაე აზრთა სიჭრელეა... ჩემი ვაჟი გუზანი ისევე მუტაფრადინს სალღუხის-ძის ძეზე გვითითებს: დიდი კაცია, ზრდილი და კაბუკი საუცხოვო. სულთანია მის ქვეყანაშიო. მე მაინც იმ აზრისა ვარ. რანდენჯერ გექონდა ამის შესახებ თათბირი! თუ კერძო, თუ საჯარო მგონი, რაც თამარი ტახტზე აბრძანდა, ამისათვის ზრუნვა არ მოგვიშლია. მხოლოდ თუ ისე არა ექპარობდით, გლოვა იყო ამის მიზეზი. განსვენებულ გიორგი მეფის, თამარის სახელოვან მამის სულის საოხად ერთი წელიწადი მოვათითე ჩვეულებისამებრ და წლის თავის გასრულებაზე კი, მოგხსენება, აღარ ძალ-გვედვა მოთმინება... ჰო და მე მაინც იმ აზრს ვადგივარ: რაც უკანასკნელად საჯარო თათბირზე დავასკვნიო, საცა თვით კათალიკოზი კი დაგვესწრო და აკურთხა ჩვენი რჩევა, ისე მოვიქცეთ.— დაეუცადლოთ ყიფიყთა მეფესთან გაგზავნილ ჩვენ კაცს, სოდეგარ ზანქანს. მოგვიყვანს იმ რუსსა, ენახოთ, გავსინჯოთ და ერთ სწორ გზას დავადგეთ.

სიჩუმე ჩამოვარდა. შორიდან მხოლოდ მტკერის ნელი შიშინი მოისმოდა.

— რა ბრძანა დადიანმა?

ცოტა ხნის შემდეგ იკითხა რატიმ.

დადიანი შეკრთა მის ხსენებაზე და ზრდილობიანი, შემკითხველი სახე მიაპყრო მოსაუბრეთ. ეტყობოდა იქ ნათქვამთაგან არაფერი ჰქონდა გაგონილი.

— დადიანი ისევე თავისას ადგას. ბერძენთ უფლისწულს ემბრობა:

დადიანს სახე გაეშალა. თითქო უარესის გამოძლეავენებას მოელოდა და ამ თქმაზე დამცინავეა ღიმილმა გადაჰკრა.

რატის არა უთქვამს-რა. გულში კი გაიფიქრა:

— დადიანს მაინც ის აწუხებს, პირველობა შე შემრჩესო. მიხანტიის კარზე შესული ყმაა და იქაური უფლისწული, რა თქმა უნდა, მაგის მომხრე იქმნება, მაგის ჭკუაზე ივლის...
— ლიბთ იმიერ ვიყავ ამას წინად,— რატის ფიქრთა ჯარი დაუფანტა სავარსამიძემ,— და თქვენმა მზემ, ესე მოგახსენებ, რომ სწორედ ეგ ორი უფლისწული მუტაფრადინ სალღუხის-ძის ძე და ბერძენ მეფეთა შთამომავლი უკვე მოწონებულ იქმნენ თამარის სასახლის კარზეო...

— ვინ მოგანსენა?— შეიკვირვა აბულ-ასანმა.
— მეც გავიგონე— ჩაუმატე ფარჯანიანმა— ესე გკადრებენ, თვით კათალიკოზმაც დასტური დასცა და ეხლა მხოლოდ თამარზეა დამოკიდული ამ ორში რომელს აირჩევსო.

— ვინ ამბობს მაგას?— განცვიფრდა რატიც.

— საერისთვოებში დიდებულნი, საფუნდუოებში მგზავრები, ქალაქად ვაჭარნი და მოხელენი.

— ვინ დაარხია ვე ხმა?

თითქმის ერთსა და იმავე დროს ცოტა წყრომით იკითხეს რატიმ და აბუღლასანმა.

— რას დასდევთ! რამდენი მოკლილია!.. ქვეყნის ლაგამს ვინ ვასჭედს?..

ამოიღო ხმა დადიანმა.

— მსასურთ უხუცესო!—

სიტყვა შეუბრუნა რატიმ.

— ნურც ვგერ ბრძანებ. ერი ქორებით არ უნდა იკვებებოდეს. ესეთ საგულისხმო და მძიმე საგანზე მაინც მას სინამდვილე უნდა ესმოდეს. ჩვენი ქვეყანა ეხლა დიდია და ვრცელი. ნეტარმა დაეითმა და მისმა მომყოლებმა სამხრეთით მაინც ჩვენი საზღვარი ძველ „ქართუს“ სამფლობელოში გადაიტანა... ვინ იცის, შეიძლება მართლაც უცხოვრია ჩვენი მოდგმის ხალხს იმ ქვეყნებში... შემკიდრეობით ჩვენ გვერგება და იქ კი ურჯულონი გაბატონებულან... დღესდღეობით ჩვენი სამეფოს ამ ვრცელ საზღვრებში მიღეთის ხალხი ცხოვრობს. ათასი რამ არის მოსალოდნელი... შორი შორსა ვართ ერთი მეორეზე... ძლივს შეგკოწიწდით დღევანდელ ქართველთ მოდგმისანი და ეხლა ჩვენში ყოველი ყალბად გავრცელებული ამბავი, ყოველი ცრულ შეთხზული ცნობა, ვინ იცის, რა ზიანს მოგვტანს... რომ დაიჯეროს რომელიმე კუთხემ, ვთქვათ, ბერძნის უფლისწულის მოწონება, შეიძლება მაინც გაავრცელონ... გამეფდა კიდევცაო, როგორი იქნება? არ შეიძლება პანეთმა და კაპადოკიამ ადვილად იწამოს ეს ამბავი?— ხომ ბიფათი აგვიჩნდა. მოგვიჩნდება ხმლით ხელში დაუუმტკიცოთ, რომ ბერძნის უფლისწული არ არის ჩვენი მეფე... ან კიდევ სალღუხის ძის ძესი... მუტაფრადინისა...

აქ ერთი გადახედა გუზანს და ისევ ცხარედ განაგრძო რატიმ.

— ხომ არ ივარგებს! არა, ვარდანო, მაგას ნუ ბრძანებ— ქვეყნის ლაგამს ვინ ვასჭედსო!.. ვაგჭედეთ კიდევც და მზე-თამარის დროშა უნდა ვეცადნეთ, რომ მტკიცეთ გვეპყრას ხელს...

უცბად შეჩერდა რატი. ყველანი ხმა-გაკმენდით და მოკრძალებით უსმენდნენ. თვითონ კი ეტყობოდა კიდევ რაღაც უნდა ეთქვა უფრო ცხარე, უფრო უემენი, მაგრამ თავი შეიკავა და უცებ მოსჭრა.

დადიანი არ აჩქარდა საპასუხოდ. ყველა გრძნობდა კი, რომ განთქმული „მოუბარი“ უპასუხოდ არ დატოვებდა ქართლის ბატონს.

ვარდანმა პაწია, კოკობ, ცოტა ზევით აპრეხილ უღვაშებზე თვისი გრძელი ნაკეთიერი თითები შეათამაშა და შემდეგ დაიწყო. სახეზე სათნო ღიმილი უთამაშებდა და საუბრის დროს თითქო არავის არ უყურებდა, ისე შესვენებით წარმოსთქვამდა.

— მომიტეოს ერისთავთ-ერისთავმა, მაგრამ ცოტა მძიმე საუბარი მოუკლდა, ეგეთი ფრიალ საგულისხმო სიტყვები, მე მგონი, უფრო ხზეა დროს

შეჭერის. არ უნდა დაეპირვა ამ ჯამად გახსენება იმ გარემოებისა, თუ სად გვიცხოვრია ოდესღაც ქართველებს, სად იყო ჩვენი კერა, საით მივისწრაფვით და ან ამ ჯამად ჩვენი სამეფოს საზღვარი რაზომ ვრცელია. მომიტეოს ქართლის ბატონმა და მწიგნობრობა, წარსულ დღეთა მატრიანენი წაკითხული გვაქვს...

— მაგას ვინ ამბობს...— ჩაერია ეხლა აბულ-ასანის ძე სამცხელი გუზანიც. თითქო შეატყო, რომ წყენის კვალი უფრო ღრმავდებოდა მოსაუბრეთ შორის. — შენი სასახლე და თვით შენ განთქმული ხარ წიგნობრობით.

მაგრამ დადიანმა ყური არ უგდო. იგი წამოდგა და გაიმართა მძელი თვისი მოხდენილის, მოქნილის წერწეტის ტანით. ერთი ხელი მარმარძლოს სვეტს მიაბჯინა და თითქო დაცინეთ ჩაიღიმოდა.

— თვით ჩემმა პირშომ, პაწია შერგილ დადიანმაც კი იცის სად ვსახლობვართ, ვინა ვართ და რა არის ჩვენი სანატრიონი...

რატი შეინძრა სავარძელზე. სავარსამიძეს შებლზე კოპები დააჯდა. აბულ-ასანმა მშვენიერი, შეწითლებული ატამი აიღო ხელში და კაპწია, სადაფის ტარიან დანით თლა დაუწყო. გუზანიც ეტყობოდა ვერ იყო გუნებაზე, არ იცოდა როგორ ჩაექრო უსიამოვნების მოსიქსაჟე ცეცხლის წვეტები. მხოლოდ ფარჯანიანი იჯდა დინჯად და ეტყობოდა დადიანის საამურ ხმას სიტკბობებით ისმენდა. დადიანი კი განაგრძობდა:

აქ საკითხი სულ მარტივი იყო და არა ეგზომ გასართულბელი... ხმა მიმოქრის საქართველოში?... ცუდია ეს ხმები, ყალბია ეს ხმები?... სრული სიჭარბოდა... არ უნდა ვრცელდებოდეს... მაგრამ მე გეკითხებით: შეიძლება უმაგილობა?... თამარ მშვენიერის ბედი არამც თუ მარტო ჩვენ შეგვეკირს, ჩვენ დარბაისლებს, დიდებულებს, მთელი ერი გულისფანქვალთ მოელოდება ამ ამბის საკეთილოდ გადაქრასა... მანამ კი, სანამ სინამდვილეს ხორცი არ შეუსხამს... ხმები მიმოქრის?... რა ვუყოთ მერე... ეს ბუნებითია... და ხიფათი კი?... დალოცვილო!—

აქ უკვე პირში შეხედა რატის.

ხიფათი... შეუძლებელია... თამარი ვინმე თავადის ასული ხომ არ არის, რომ ქვეყანამ ვერ გაიგოს თუ ვისთან მოინება შეუღლება?... აბა ვინ დამალავს? როგორ დაიმალება... ირწმუნეთ ჩემი: მთელი ცის ქვეშეთი იუწყებს მის ამბავსა...

ცოტა გაეცინა. ცოტა შეჩერდა. უნდოდა განეგრძო.

რატიმ დაასწრო:

— მე ეგ კი არ მომიხსენებია, დადიანო...

ალარც იმას დასცალდა. ჩარდახზე გამოვიდა უცხო სანახავი მანდილო-სანი.

მაღალი ტანის იყო. ბეკებში გაშლილი. მკერდ-შემკრივებული, მორკალბული. წელი გამოჩვენებული, თითქო მართლაც-და ბეკედში გაეტყვაო ზედ ძვირფასად ანაქარგი სარტყელი ჰქონდა შემორტყმული და თითქო დაუდევრად გამონასკული, კაბა თითქო ზევით იყო შემხტარი და კაბის ქვემო მუწამული

ფერის, სალუქი აბრეშუმის შალვარი მოსჩანდა ტოტებ-მოქარგული, კოჭებთან შეკრული. ფეხებზე კი მარგალიტით მოოჭვილი მსუბუქი ქოშები ეცვა. ოთხი, მაყვალევიტ ნაწნავი ბეჭებსა და მკერდზე გადმოშვებული კოჭებამდინა სცემდა, გულსპირი კარგა, დაბალზე იყო მოჭრილი და მოღერებულ თეთრ ყელს აღმასის, უცხო ნაწნარობის ჯვარი, ობოლ-მარგალიტის აცმაზე მიმაგრებული, უმკობდა. ფართო, ვნებათ-აღმძვრელი თვალები გრძელ წამწამებში ლურჯად იჩრდილებოდა. წარბები გაზიდული და ოდნავ გაპოზილი, წითლად მოხასხასე ბაგე. ყველა ეს შეადგენდა მის საკვირველ სხეულის შეწენებას; ამ სხეულს კი ამ ჟამად ზემოდან ფართო და გრძელი, გამკვირვალე, უნაზესი ლეჩაქი ჰქონდა თავიდან ფეხებამდე გადმოშვებული. მხოლოდ ზედ თავზე ლეჩაქის დასამაგრებლად თვალ-მარგალიტიანი ოქროს სალტესავით რკალი ჰქონდა ჩამოცმული.

იგი მომღიმარი და მზიარული გამოვიდა ჩარდასზე ყველანი წამოიშალნენ. აბულ-ასანის მეუღლე იყო.

სამოცდა-ათი წლის მოხუცს ვერ მოეთმინა, კათალიკოზისათვის ნება გამოეთხოვნა და მას შემდეგ შეერთო, ორჯერ დაქვრივებულს ეს მესამე, ახალგაზრდა ცოლი.

იმას გარდა, რომ შეწენებით სრული იყო ტურფა ასული, მისი შერთვა დიდ თამარსაც უნათესავებდა. ქალი ოსთ ბატონების შთამომავალი იყო და ბაგრატიონთა სისხლისაც.

ასე რომ ბევრნი აბულ-ასანის ცოლს თვით თამარსაც აღარებდნენ: მოჰგავს იერიით. მხოლოდ დაკვირვებულნი იტყოდნენ: ეს უფრო მიწიერი სილამაზება და თამარს... ციურიც ახლავსო.

ამი ზომ იყო აბულ-ასანის კარზე ბოლო ხანებში კიდევ უფრო მეტი ახალგაზრდა, მაგრამ თვით მოხუცი, მეფე და პატრონი მშვენიერების, ყველას სათნოდ და გულ-დამშვიდებული უხვდებოდა. დიდად სწამდა კდემ-მოსილება მეუღლისა და არ უშლიდა ახალგაზრდებს „შორით ტრფივას, შორით დაგვას“. თავი ექებოდა.

შორიდან მოუხდა მანდილოსანს სტუმრებთან მოახლოვება. მაგრამ არ შემკრთალა მისი ახალგაზრდა სხეული, არ დამკრთალა მისი ჯერ კიდევ გამოუცდელი თვალები. შველივით იერიანი, მტრედივით მოგოგმანე წარმოემართა სტუმრებისაკენ.

ყველაზე პირველად დადიანი მიეგება.

ეს ორმოცი წლის კაცი ისეთი მარდი მიხერა-მოხერის იყო, თითქო თვრამეტი წლის ჰაბუციაო.

მაინც ერთი ჭალარა არ ჰქონდა გარეული, ერთი ნაოკი სახეზე.

წინააღმდეგ მაშინდელი ჩვეულებისა თმას არ იყენებდა. ასე რომ ლიხთიმერთა თავსახური, ფაფანაკი ბეჭებისკენ სირმის ზონრებით ჰქონდა გადაადგებული და თვით მუდამ თავშიშეელი იყო.

—თავი მაგარი მაქვსო,—იტყოდა ხოლმე, როცა მისიანები სიციხეში ან ზამთარში შესთხოვდნენ თავის მობურვას.

მხოლოდ ომში სჭირდებოდა მუზარადისა ან წერილ-თვალას თავზე ჩამო-

ცმა, მაგრამ იქაც ხშირად არ იყენებდა. საშინელი სწრაფი იყო, მარდი და ხმაღს ვერ მიუწვდენდნენ, ოძოროს, შუბს და ისარს კი მისი ნაცრისფერი მომცრო თვალებით შორიდანაც კარგად არჩევდა.

პირი-სახე ცოტა ფერ-მკრთალი ჰქონდა, გაპარსული ლოყები სახეც და ამიტომაც შორიდან სულ ჰაბუეს გაგონებდათ.

მხოლოდ საუბრის და თათბირის დროს იყო დარბაისელი. ომში და გასაჭირში ვაჟაკი გაბედული და შემშართბელი.

ეს აკვირვებდა ყველას.

ეს აკვირვებდა ეხლაც რატი სურამელსა.

—რად არ მომწონს ეს დადიანი?..—ფიქრობდა რატი—რა დაუშავებია ჩემთვის? მეგობრობის გარდა არაფერი. მეფისთვის? სამშობლოსთვის? იქაც ერთგულებისა და თავდადების მეტი არაფერი. მაშ რა აქვს ამ კაცს უსიამოვნო! საქციელი? სიღარბაისლე? ჰქუა? გონება?.. საქციელი აქვს. ზრდილია ზედ-მიწყენით, მაგრამ მოუსვენარია, ვერცხლის წყალია ნამდვილი. ჰა, ჰა!—

ჩაეცინა გულში. გაახსენდა.

—როგორ ბრძანებს ხოლმე დედა-ჩემი?..

დედის გახსენებაზე ეს ხან-დახმული დიდებული მოკრძალებულ გუნებაზე დადგა. თვალწინ წარმოუდგა ჰარმაგი, ახოვანი მანდილოსანი. განთქმული ხეა-შაქი ცოქალი, სახელ-მწიფო მოღვაწე ქალი, თამარის მესაიდუმლე. გაიხსენა მისი გამყიფიანი ხმა, ბრძანებლობითი, შეუფალი, მტკიცე და სარწმუნო. მისი სახე მალალ-გო იერებით და ძლიერებით მოსილი. გაიხსენა და მიიხედ-მოიხედა, ძველში ისევ დადიანი მოხვდა. უცბად დაუბრუნდა ნახსოვრობა:

—ჰო, როგორა ბრძანებს? „ნუ ენდობი კაცსა პირხმელსა და მრავალ-მეტყველსაო.“ ეგ არის სწორედ. ვარდანიც ეგეთია. ლოყებ-სახესეა, მაგრამ საერთოდ პირ-ხმელი დაეძახება, ტან-წერწეტიც არის და... მრავალ მეტყველი. ოო, რა მოუბარია? „გველსა ხერგლით ამოიყვანს...“ მერე რა?.. რომ არაფრით არ გამოუმტლავნებია მისი ცული თვისებანი?.. თუ მეც სიხარბით მომდის... ისიც დიდი ერისთავია და მეც... მაგრამ მე მხოლოდ ქართლის ბატონი ვარ და ეგ კი არის პატრონი ორბეთისა და კენისა, ლიხს იქით ნიკოფსიამდის უცილობლად მქონებელი, როგორც უწერია კიდევ, და განაგებს ყოველსა სენანთსა და აჭხა-ზეთსა, სავგროსა, გურიასა, სამოქალაქოსა, რაჭასა, თაკვერს და არგვეთს. დიდი გაჟღენა აქვს, დიდი ჰუბუტი მის ქვეყანაში... ეხლა კიდევ რაც თამარის მოწინააღმდეგე ყთოლუ-არსლანის დასი დაეცა, ახლად დანიშნულებში მაგას უბოძეს მსახურით-უხუცესობა...ოო, მძლავრი კაცია... პატარა მეფეა ნამდვილად... შერე ესეთ განლალებულ დიდ თავადს, ვინ იცის, რა ზვიადი ზრახვები უტრიალებენ გონებაში... ააჰ!—

კინალამ წამოიყვირა რატიმ და ნელად ბვალებზედ ხელი მოისვა.

—ეს რა მომივიდა აზრადო!

ქართლელს შეეშინდა ამ უფსკრულში გადახედვისა.

გამოერკვა. მისალმება გათავებულებიყო. „საყველჰურო“ მასლაათში იყვნენ გართულნი.

უცრად გუზანი შეეკითხა მამას.

—ზანქანიდან კი არაფერი ამბავი მოგვესვლია?

—აბა რა დროს ამბავია, შვილო? ჯერ კიდევ ბაემანი არ უთავდებია, ორი კვირის ვადა აქვს.

ზანქანის ხსენებაზე ყური ცქეცია აბულ-ასანის მეუღლემ.

დადიანს ესაუბრებოდა. ზრდილობიანი პასუხი უცბად მოუჭრა და გუზანს შეეკითხა:

—მგონი ზანქანზე ბრძანე, ბატონო?—გუზანმა დაუმოწმა.

ქალი შეწრფა, ცოტა წამოწითლდა. თვალები მორცხვად ძირს დახარა. მაყურებელთ მოეწონათ. ელოდებოდნენ. აღარ დააყოვნა:

—ჩემი სიჩველი!.. ბატონო,—მიწართა აბულ-ასანს ფეხზე წამომდგარმა,—რა შომივიდა!.. იმისათვის გეახელ, მე პირადად შეხარებინა. რომ ზანქანი ჩამოსულა...

—როგორ თუ ჩამოსულა?

თითქმის ყველამ ერთად შეიკვირვა.

—დიად, გზლებიათ და ძულან შიკრიკი ეფრინა კიდევ: დიდებულ ამირს მოახსენე, რომ რუსთ უფლისწული ჩამოვიყვანე კიდევცაო. ნამგზავრზე ვასვენებ და ბრ გავალს ერთი ჟამი, მასთან ერთად გიახლებითო.

—საკვირველია!

—ხომ არ გადაფრინდა ის კაცი?!

—საზღაპრო ამბავია!

იკვირებდნენ დიდებულები. აბულ-ასანმა კი დაადასჯურა:

—ყოჩაღი კაცია ჩვენი ზანქანი, ეტყობა მარჯვედ გარჯილა. დაუქარებები. მოკლე გზით, გორით გადმოვიყვანდა...

—იქით ცუდი გზები გახლავთ ამირა.—

შეჭკადრა ფარჯანიანმა.

—ეხლა კარგი ამინდები დგას...

აღარ დაათავა რატიმ.

—მივლია საყვიჩაყოში.—

გაიხსენა ზვიადმა.

—თუ მარჯვედ მოიქცე, ხუთ დღეს ჩამოხვალ, თქვენი ქვეყანა უნდა გადმოვაროს, ქალბატონო... ოვსეთის სამთავრო...

—ასეა თუ ისე ძალიან მარჯვედ მოქცეულა...

დაუმატა დადიანმაც.

—მე კი რა მომივიდა?—

კვლავ იოცებდა აბულ-ასანის მეუღლე.

—შიკრიკი არ გამოფუფევი, მე თვით ვახარებ-მეთქი...

სიყვარულით გაუღიმა აბულ-ასანმა და ტახტიდან ფეხები ძირს ჩამოუშვა.

—ნუ გეწინია, სამახარობლო არ დაგიკარგავს...

ქალი გაწითლებული, თავ-დახრილი იდგა საქციელ-წამხდარ ბავშვივით.

—მართა! შიკრიკი ხომ დაასაჩუქრე?

— დიად, ბატონო!

ძლიე გასაგონად წარმოსთქვა ქალმა.

— ჰო და ესლა რილასი გრცხენია?

სიყვარულით აკანკალეზულ ხმით მიუღალერსა აბულ-ასანმა.

ამ დროს მსახური შემოიჭრა:

— ზანქანი გვახლათ და ითხოვს ნებართვას, რომ რუსის უფლისწული და მისი მხლებელი თქვენს წინაშე წარსდგეს.

ყველა შეშმაშურდა. უცხო მოლოდინმა მოიჭყო ყველანი.

მხოლოდ აბულ-ასანი, როგორც გამობრძმედილი ხელისუფალი არ აჩქარდა, არც ტახტიდან წამოდგა და ისე დარბაისლურად, სათნოდ უბრძანა:

— მობრძანდნენ!

შემოვიდნენ.

წინ სიჩქარით და თავის კერით მოდიოდა ზანქანი.

მის შემდეგ თავ-ჩაქინდრული. ჯიუტის ნაბიჯით მოდიოდა უფლისწული იური, მას შორი-ახლო მოჰყვებოდა ვაჟკაცურის, მტკიცე მიხვრა-მოხვრით კუზმა.

ჩარდახის შუაზე შეჩერდნენ.

სხაპა-სხუპით დაიწყო ზანქანმა:

— აჰა, ბატონო და მწყალობელო! დიდებულნო! წარმომიდგენია თქვენ თვალთა წინაშე რუსეთის დიდი მთავრის ანდრეი ბოგოლიუბსკის ვაჟი, უფლისწული იური... ეს გახლათ თავადი რუსეთისა კუზმა, ლალა და გამზრდელი მავისი.

კუზმამ თავი დახარა. ქართული არ ესმოდა, მაგრამ ზანქანის ხელის ფენაზე და მისი სახელის ხსენებაზე მიხვდა რაზედაც იყო ლაპარაკი. მხოლოდ იური ისევ ისე თავ-ჩაქინდრული იყო.

ზანქანი კი განავრძობდა:

— ვიჩქაროდი, ბატონებო, დიდად ვიჩქაროდი... არ ვიცოდი ვანა რა დიდი საქმე მქონდა დავალებული? რა სამძიმო და თან რა საშური? -დღე და ღამე გავასწორე იქით და აქეთ. არც ესენი მოვასვენე, არც ჩემი თავი და აი, მადლობა ღმერთს, ვადამდი მოვალწიე საქართველოს...

— ყოჩაღად მოქცეულხარ, ჩემო ზანქან, ყოჩაღად... არ დავიფიწყებთ შენს გარჯილობას და თუ შავ ვაჟს ბედი აქვს და დიდმა თამარმა და ერთობ დარბაზის ერმაც მოიწონა, მაშინ ხომ დასაჩუქრებას ვეღარც აუხვალ.

— თქვენი თავი ნუ მომეშალოს...

— სთხოვე მაგ ყმაწვილს ახლოს მობრძანდეს, აქ ჩამოჯდეს.

ზანქანმა გადაუთარგმნა.

იურიმ თავი აიღო. მისი თვალები აბულ-ასანის მეუღლის თვალებს მოხვდა. უეცრად რაღაც მოუვიდა. ეგონა თუ თავ-ბრუ დაეხვა. მაგრამ დაბარბაცებისაგან თავი შეიკავა.

— არა! ეს სვეტლანა არ არის!—გადასწყვიტა გულში და მტკიცე ნაბიჯით გასწია იქით, საითაც მიუთითეს.

დადიანს არ გამოეპარა ეს ერთი „გაქანება“ იურისა, მაგრამ არც ის გამოეპარა, რომ აბულ-ასანის მეუღლეს ფერი სრულიად მიჰხლოდა და დიდრონი შავი თვალები თითქო უნებლიეთ იურის შესცქეროდნენ.

კუზმაც შორი-ახლოს დასევს.

იმან დინჯად, მაგრამ მინც დაკვირვებით აათვალიერ-ჩაათვალიერა იქ მყოფნი, ჩარდახის მორთულობა, შორეული სანახაობაც და ეტყობოდა კარგ გუნებაზე დადგა.

საზოგადოდ ხომ, რაც საქართველოს მთის კალთებს ჩამოსცილდნენ და გორს მოაღწიეს, თანდათან გულში სიამე ეფინებოდა. იპყრობდა საქართველოს წარმტაცი ბუნება, ხიბლავდა გზაში შეხვედრილი ლალი და ჰაეროვანი ხალხი. პატივისცემით იმსჯელებოდა უცხოთ ნაგებ ტაძრებსა, ციხე-ბურჯებსა და კორდებზე შეფენილ სრა-სასახლეთა და სოფელთა ნაკეთობით.

იმასაც პირველ ხანებში, ტრიალ მინდერის ნაჩვევს, სულს უხუთავდა კავკასიის ქედი, ხეობათა ვიწროები, მაგრამ კობტად გაშლილმა და შეფერადებულმა ქვეყანამ იურიც და ესეც გამოაკეთეს და გამოახალისეს.

განსხვავება ერთი იყო ამ ორ-შუა.

იური, როგორც ახალგაზრდა, ჯერ კიდევ ვერ ემზრობოდა სიახლის განცდას და მინც გულ-ჩათხრობილი იყო. კუზმა კი, გამოცდილ და გადანახედი თავიანთი სარგებლობის თვალთ ზომავდა ყოველივეს და მისი გული და ზრახვა უფრო ადვილად და უფრო შეგნებით ეთვისებოდა გარემობას.

დამხედურებიც ათვალთვინებდნენ მოსულებს.

კუზმა ყველას ერთბაშად მოეწონა: შესახედი ვაკეაცია თეთრ უღვაშებ ჩამოყრილი, გაშლილის სახისა.

იურიზე კი ერთ გვარი არ იყო აზრი.

განსაკუთრებით რატი დარჩა უკმაყოფილო. მან შეამჩნია იურის ლამაზი, მაგრამ ამღვრეული თვალები და გულს რეჩხი უყო.

დადიანმა კი გუზანს ჩასჩურჩულა:

— სულ ბავშვი ყოფილაო!

გუზანი უცებ დაეთანხმა. მხოლოდ დაკვირვების შემდეგ მიხვდა ამ სიტყვების ფარულ აზრს: „ადვილია მაგის ხელში ჩადგემაო“. გულში გაეცინა.— „რა მიხედვრილი კაცია ეს დადიანო“,—გაიფიქრა.

— მეზავრობამ არ დაგალათ, ბატონიშვილო?

შეეკითხა აბულ-ასანი.

ზანქანმა გადათარგმნა.

იურიმ გაიღიმა. უპასუხა მოკლედ. ვარდანმა აბულასანის მეუღლეს გადახედა. ჭაბუკის ხმა მართლა საუცხოო ბგერის იყო.

შეამჩნია, რომ ქალის ხელი ათრთოლდა და თითქო უნდა გადააფუჭეოსო, სარტყელი ვითომდა დაისწორა.

— მსახურთ-უხუცესო!

დარბაისლურად დაიწყო აბულ-ასანმა, მაგრამ დადიანმა შეამჩნია, რომ ეს უკვე საქმიანი კილო იყო და ფეხზე წამოდგა.

წამოდგა აბულ-ასანიც.

— ჩვენს პირიმზეს, დიდებულს თამარს მოახსენე, რომ რუსთა მთავრის შვილი ეახლა და როდესაც იწებებს, დრო დაუნიშნოს მისი ხილვისა.

დადიანმა თავი დახარა.

— ჩემი დარიგება არ გინდა, ვარდანო...—უკვე მეგობრულად უთხრა აბულ-ასანმა.—ეს შენი ვალია დააჩქარო წარდგენა... მე არ ვისწრაფვი მსჯავრის დადებას, მაგრამ ეტყობა კი უცხო რამ კაბუკია... უნდა ეცადო, რომ... აქ განზე გაიყვანა ამირამ დადიანი,—შენცა და სხვა წარჩინებულთა ც დაარწმუნოთ მეფე ჩვენი,—ნულა გაგვიჯიუტდება...

დადიანმა თავი დაუქნია,—ყოველივეს მიეხვდიო და საჩქაროდ ყველა იქ მყოფთ გამოესალმა.

რამოდენიმე წუთის შემდეგ ის და მისი მზღებლები სიჩქარით მიაგელვებდნენ სწრაფ და ფიცხ იმერულ მერნებს ისნის სასახლისაკენ...

(შემდეგი იქნება).

დავით კლდიაშვილი

კიმოთე გეგველი

გ ს კ ი ზ ი .

გმადლობთ!— მომიგო ჩემს მისალმებაზედ ლობეზედ მიმდგარმა კიმოთე გეგველიმ, რომელიც ელაპარაკებოდა ფრენჩიან კაცს და ჩემს მოახლოვებასთან ლაპარაკი შესწყვიტა, სალამი მომცა. მერმე ბოდიში მოიხადა, უკაცრავადო, და დაეშვა ჩქარი ნაბიჯით ქვევით.

გმადლობთ! ვართ რაეარც მოგეხსენებათ ჩვენი სოფლის კაცის ამბავი... ვართ, მარა რაღა ვართ!.. სულ დღეებენით, ჩემო ბატონო,— ალარაფერი გვესმის რა ხდება ამ ქვეყნიერობაზედ... რაღაც უცნაური ამბები. — ჩვენ კი ვერ გაგვივია რა არი, საით მივდივართ, რითი დაბოლოვდება ესეთი ამბავი... უკაცრავად, ასე გაგაჩერეთ ვაზში... შემობძანდით!.. ჰო და, იმას მოგახსენებთ, რომ სულ დღეებენით. დღეებენით!.. აი ის ვაე-ბატონი, ახლა რომ აქ დაგვიხდათ, ვარდენია მშვენიერაძე, თქვენც უნდა იცნობდეთ, ამას წინად ქაქანობდა— ნიკოლოზი უნდა ჩამოეგადოთო, ქადაგობდა, კილამ თავით მახეში გევა... ერთობაში შემოდითო, ვინც ერთობაში არ შემოვა, ბოიკოტს უცხადებდნენ... აქეთ ეს ერთობის ხალხის შიში გვქონდა, იქით მთავრობა გვემუქრებოდა ამ ერთობისათვის... ვიყავით ერთ შიშში, რომლისაგან გაეჭკრებოდით აღარ ვიცოდით. მერე იყო და ატყდა ეს შეჩვენებული ჩხუბი, ქვეყანა რომ დაანგრია!.. აი როდის გათავდება, როდის გვეშველება ქვეყანა რომ დამშვიდდეს-თქვა!.. დამშვიდდა კი არა, უარესი შეიქნა... იმ საცოდავმა ნიკოლოზმა, რაში ებმებოდა დავიდარაბაში, ტახტიც დაკარგა და ზამოავდეს— ოუსრულდა ბერის ნატურა. — მარა ჩვენ მაინც არაფერი გვეშველა: ჩვენ ისევ შიშში დავჩრით, ვაი თუ ნიკოლოზმა კული მოიქნოს, ატეხოს დანაკარგისათვის ერთი ალიაქოთი-თქვა! ჟღერას და ხოცვას დასასრული არ მიეცემა, ამის შიშის ქვეშ ვიყავით, აღარ ვიცოდით, საიდან დაგვედგომოდა საშველი. ხმებაც უბედური მოდიოდა. ვადაღმა სოფელში ერთი პლენი ბიჭი ჩამოსულიყო, დამაფიწყდა გვარსაც მოგახსენებდნენ. — საოცარი ამბავი ჩამოიტანა. უთქვამს, რომ რაც პლენიდან მოვიდოდით, ერთ საღამოს ერთ სოფელში დივზინავდი ღამის გასახევედო. მასინძელმა გამომკითხა თუ ვინ ვარო, საიდან მოვიდივარ და სად მივდივარ, მეც ყველაფერი უთხარი, პლენად ვიყავიო და სახლში მივდივარო, ქავკასიაში. აბა შენ უნდა წამოხვიდე ეგერ სხვა სახლშიო და წამიყვანეს; ტყუ

ში დგას დიდრი სახლი, იქ შემოიყვანესო. დამაჯინეს ოთახში, ვზივარ ჩემთვის; ცოტა ხანს შემდეგ გილო კარი და შემოვიდა კაცი; ახლა ანანაც გამოომკობთხო ჩემი ამბავიო და მერე მკითხაო—მიცანი თუ არაო. მე უთხარი ვერაო; გაბრუნდა ის კაციო და ცოტა ხნის შემდეგ ისევ შემობრუნებულა, მარა გენერლია ჩინებითო, ჯვრებით, ლენტებით; სამი კაცი თან ახლდაო, დადგომია ბიჭს და უკითხავს: ახლა მიცანი თუ ვერაო. იმ პლენი ბიჭს მაშინათვე უცენია—ნიკოლოზი ბძანდებო, მიეგო.—მართალი ხარო, გიცენივარო! მე ყოველთვის მიყვარდაო, უთქვამს, კავკასია და კავკასიის ხალხიო და როცა ჩახვალო, გადაეციო, რომ მე ცოცხალი ვარო და მადაც მალე ჩამოვალო. მერე ი ბიჭი აბანოში წოუყვანიათ, ტანისამოსი სულ ახალი მიუციათ, მშვენიერი ვახშიმი უქმევიათ, ფული სამგზავრო უჩუქნიათ და გამოუსტუმრებიათ ასე დაჯილდოვებული. ჩვენ შიშმა ავეიჯანა, ეს ამბავი რომ მოედვა სოფელს. დღე-დღეზედ მოველოდით ახალ არევდარევას, ერთმანეთის გადაკიდებას... მარა გეიარა დრომ და ნიკოლოზმა ველარ მოახერხა კულის მოქნევა! მარა რა, ჩვენ დაწყნარებას მაინც არაფერი ეშველა.

ყოველ მხრიდან უცნაური რამე მესმის: ღმერთი არ არისო! აქამდისინ თუ იყო ახლა სად გაქრა, თქვენი კირიმი?! ეკლესიები დაგვიცტოსო!.. ამას წინანდ, სწორედ ის ვაჟ-ბატონია ახლა რომ გამწარებული ფულზედ რომ დარბის სასესხებლათ, ვარდენია მშვენიერაძე, მოვარდა ეკლესიაზედ ცხენია, ვადმოხტა, მიაშვირა ეკლესიას, თურმე მღვდლის გამოგდება უნდოდა ეკლესიიდან. მარა წირვა გამოსული იყო და ყველა გარეთ იყო. დღიწყო ქაქანი:—აქ ღმერთი უცნაურათ მოიხსენია, აქ წმინდანები, ერთი სიტყვით, საშინელი ამბავი დააწია; ხალხმა ხმა არ გასცა. უტია. მერე მოაჯდა ცხენს და დააპირა ქვედა ეკლესიაზედ წასვლა, მარა შეჯდა ცხენზედ თუ არა, ე ცხენი წვეიდა უკან-უკან, წვეიდა, წვეიდა და უკანალით მიეკრა ეკლესიის კედელს; ურტყამს წიკვლას, მარა შენ არ მიამიკვდე, ცხენი თუ უფრო ეკვრება კედელს თვარა. არ შორდება: ვეციო ცხენს, ძლივს ავაგლიჯეთ კედელს, გადავიყვანეთ მასზე მჯდომიანათ ვალაფანს გადამბა და ჩავაყენეთ გზაში. ახლა იქ ქვედა ეკლესიაზედ ვავარდნილა, მღვდელი სახარებას კითხულობს; უყვირია—გამოაღით. გარეთ გამოიდიო, მერე ამოულია ლეგორავერი და ერთი თუ ორი, თუ სამი გოუსროლია; შეშინებულა ხალხი, გამოვარდნილან ეკლესიიდან და ერთი თვალის დახამხამებაში გაღანტულა შეშინებულნი...

ეს რაა, მაგ თავიდან ასეთი უცნაური იყო და არ უნდა გაგაკვირვოს როცა ასეთ რამეს ჩაიდნენ და იტყვის,—თქვენ სხვებს უყურეთ. ვინ და რას ამბობს?!.. გუშინწინ ვამაოცა აგერ დამსილო, დაგლახავებული დედაბერი რომ არიანდიოფი, იცნობთ თქვენც:—სალამოზედ აქანე ჩეიარა; ამ დროს ეკლესიაზედ დარეკეს; ის იყო ხელახლა გახსნეს, დაკეტილი რომ იყო ეკლესია.—ხომ გიხარია, ანდიოფი, მისი ხმა. რა მიპასუხა ამაზედ იცით!—რაში ეიხარიაო? აბა ეკლესია რომ გახსნეს არ გიხარია თქვა. ჩემთვის სულ ერთიაო.—რავა თქვა. რავაო და ეკლესიაზედ არც წინედ დავდიოდი და არც ახლა მივალო; ჩემი დაკონკილი ტანისამოსითი რატომ ვაკინო ხალხიო.—კი მარა ღმერთი ხომ უნდა ახსენო, შე ქე-

ლო თქვა? წარმოიდგინეთ რა მითხრა: ღმერთი სად არისო,—ამ გლახაკმა ასე თქვა და ისიც ღიმილით.—აბა ვინ არის თქვა? ვინაო და იესო ქრისტეო... ღმერთი არავის უნახავს და იესო ქრისტე კიო... ქვეყნად იყოო, ჩვენთვის ჯვარზედ ერთი სტაქანი ნალევილი დალიაო! ღმერთი არავის უნახავსო.—აბა აღარც ეკლესია გინდა, აღარც მღვდელი; აღარც ღმერთი... ჩაგაგდონ მიწაში ისე?—ჩამაგდონო რატომ, დამმარხავენ;—ვერ მიიბარა მიწამ ამასწინად გაასვენეს უღვდლოთ სინობა ქუჩიკაშვილი თუ! ასე მომიგო შეჩვენებულმა,—მოდი და ნუ გაკვირდები კაცი!.. არა უცნაური ამბავი ხდება ქვეყანაზედ. ახალგაზდაც და მოხუციც რალაც სხვა ჭკუაზედ შეიქნენ... რა მოგველის აღარ ვიცი!.. სულ ვერ გავართვი თავი!... რა ბოლო ექნება ნეტავი ვიცოდე ერთი! სიკეთეში შევდივართო ზოგიერთი ამბობს... ეგებ მართლადაც სიკეთისკენ მივდიოდეთ, მარა ეს ჩვენთვის გოუგებარი რჩება... ჩვენი ხნის კაცმა მაინც ვერაფერი გვეიგეთ... სულ დევბენით!.. რომ ვინმე მვისხამდეს ჩვენ მადლს და დალაგებით, გულდასმით აგეხსნიდეს—რა არი, რა ამბავია,—ეგებ ჩვენც გამოვსულიყავით ჩვენი სიბნელიდან და ჩვენს გაუგებლობას და დაბნევას ბოლოს მოუღებდა!.. სინათლეზედ გამოგვიყვანდა ჩვენ საცოდავებს!.. შეგაწყინეთ ამდენი ლაპარაკით, უკაცრავათ ვარ, მარა მინდოდა ერთი ჩემი გულისწუხვილი გამეზიარებინა თქვენთვის... ნუ დამძრახავთ, ჩემო ბატონო!

ლ. ჯიჯელი

კრიმინალური

ძღვნად შალვა დადიანს

ქორწილი ჰქონდა ჯამლეთს ჩვეულებრივი. მთელი სოფელი. ჰყავდა მოპატონებული და რჩული ვაჟები მაყრად მოწვეული.

მოიყვანეს პატარძალი მოვიანოდ. მოიყვანეს დიდის ამბითა და ზემითა სიძის სახლის შესავალ კარებთან შესდგა დედოფლის მაყრონი კუჩხაბედნიერითა. გაიღო კარები და შემოეგება დედამთილი დამხურთი მაყრების თანხლებით. წარსდგა წინ დადუ და სახეშებადრული დედოფალი სახლის დედაქალს გადასცა.

დედამთილმა სახე შეუხსნა პატარძალს. დალოცა. მერმე შაქრის ნატყები ჩაუდვა პირში და დარბაზში შეუძღვა.

დამხურთი მაყართა შორის ამ დროს კუთხეში იდგა, დესმა-მაყარი. რომელიც სადედოფლო სიმლეოს პირველს ამბობდა.

როგორც კი დაინახა დესმა-მაყარმა დედოფლის შესნილი სახე, მყისვე დამა შეუწყდა. წაბარბაცდა, გაფითრდა და შერბევით გადაეკონა მეგობრებს. შეირყა დარბაზი.

დედოფალმა თვალი შეასწრო უცნობი ვაჟის ფერწასვლას უცნაურს და მის გამომხედვას მიბნედილს წაქცევის წინ. შეასწრო თვალი ამ ამბავს დედოფალმა და ისევე ძირს დაჰხარა.

ჩოქქოლი დიდგა დარბაზში. მოიტანეს წყალი. შეაპკურეს გულწასულს დესმას, მაგრამ გონს მაინც ვერ მოიყვანეს იგი.

სიძე-ბატონს აცნობეს სამწუხარო ამბავი. დესმა-მაყარი იყო მთავარი და ტოლუმბაში ამლაშინდელი.

ჩამწმელება ქორწილი. თუ არ მოპირჩინეთ დესმა-ვაჟიო. უთხრა სიძემ მეგობრებს.

დესმას მოზგვარეს ექიმი დედაკაცები. შემლოცავეები. სნეულს ცალკე ოთახიც მიუჩინეს. მაგრამ მორჩენა არ იქნა მისი. დარჩა გარინდული. ფერდაკარგული.

მაშინ გამოჩნდა თილისმა ქალი ალათიც, მზაკვრად ცნობილი და მეზღაპრე. გულჩათხრობით მიუახლოვდა იგი ავადმყოფს და სახეზე დახედა ირიბად. უმაღვე ცბიერად გაიღიმა. შენიშნეს, იწყინეს.

— ბრძენ ქალს ეს როგორ მოუვიდაო?

ალათიც მოშორდა იქაურობას:

სხვა საშუელი აღარ იყო, დესმა-მაყარი სახლში წაიყვანეს.

ქორწილს ფერი შეუნაცრდა. ნალვლობს ყველა დესმას ამბავს. ვინ იტოლუმბაშებს, ვინ იმღერებს, ან ვინ იტყვის საქორწილო ფერად სიტყვებსა?

ათასი პირიდან ესმის დედოფალს დესმას სახელი.

— ეს ის არის, რომ შემომხედა და ბნედა მოეკიდაო, ამბობს თავისთვის; პატარძალი და გულში რალაცა გაუხარდება. გაუხარდება გულში რალაცა, და ახრიც უთქმელი თავს გაუღევეს.

ქეშმარიტია: ქალის გულის ავან-ჩაფინი და თევზის გზა წყალში ერთნაირია, — მათ გეზს ვერაფერ ვერ დაინახავს, ვერ მიხედება, ვერ მოიაზრებს...

2.

ავად არის დესმა ეს მეორე დღეა. ვა და არის და არა რჩება. სიტყვას არა სძრავს. თვალებს არ ახელს. წყალიც არ მოუთხოვფია. რა ქნას არ იცის საწყალმა დედამ.

თილისმა ქალი ალათი სანახავად შემოივლის.

— ნუ გეშინია, მე ვუშველიო! — ეტყვის დედას. დესმასთან პირისპირ დარჩენას მოითხოვს. ღიმილით თავთან დაუჯდება და ასე ეტყვის სნეულს მომაცდავს:

— სიტყვა მომაქვს დაფინო დედოფლისაგან, დესმა ბატონო! ყურს აწ დაამიგდებ? — თან ცდის თვალებით: უნდა მორჩესო.

— პატარძალმა შემოგიფავლა: ვწუხვარ, რომ ჩემს ქორწილზე ბნედ რამ მოგეკიდაო. მაგრამ ქვეყანა შენს ვაყეკობას ამბობს და რომ მორჩები ამის იმედი მაქვსო! სიტყვა სიტყვით ასე ბრძანა.

დესმაც მორჩება:

— მოახსენე პასუხად: ქვეყანაზე შენს გარდა ჩემი მკურნალი: სხვა არ არისთქო. მომარჩენს ხილვა შენი, სხვა არაფერითქო!

— კარგად ამბობ, დესმა-ბატონო! ეგრე, ეგრე და გაიმარჯვებ.

3.

დაფინოსთან ძღვენით მიდის თილისმა ქალი ალათი. ბევრს ეტყვის ქათინაურს. ვარდსა მიათმევს და სიტყვათა შორის ყურს ჩასჩურჩულებს:

— ის, ვინც კედება, შენითა. კედება, ლაეზო.

— ხომ არ მომკვდარა?

— ჩემი მკურნალი სხვა არ არისო...

— არათქო! არ იქნებათქო!

რომ მოკედეს?

მინც არათქო!

სიყვარულია. უხდა დაფიქრდე.

— რა მინდაო. რა ექნა?

— სიტყვა აქვს შენთან. გთხოვს ნება მისცე განახოს საიდუმლოდ, და ეს ვარდი გამოგიგზავნა.

— აა, დაუბრუნე. დაფისო სხვა ქალიათქო!

აღგება წყრომით დაფინო. მაგრამ თავს შეიკავებს. სახეს შეიცვლის უხად-
ვე და თავაზიანად ასე მიმართავს სტუმარს დედაბერს:

მადლობელი ვარ ნახვისათვის, ჩემო კეთილო ქალბატონო. დედამთილი
ამ ოთახშია, მობრძანდით აქეთ!

აღათიც ისე:

— ნუ შეწუხდები. ჩემო ლამაზო! თავად გეახლები. — ხილო გულში გაიფიქ-
რებს: „ყველა ქალი — ქალია. ესეც ისე იქცევა, როგორც წესი და რიგია: დასა-
წყისიც ჩინებულა!“

4.

თილისმა ქალი ალათი ხშირი სტუმარია ჯამღეთის სახლში. დაფინო ძუ-
ღამ სახლშია უსაქმოდ და ალათიც სულ იმასთან არის.

მზაკვარი ახლა სდუმს დესმას შესახებ და თავი ისე უჭირავს, ~~აქ-~~
თქოს დაავწყდა იგი კიდევაც. — ბრძენიც არის თილისმა ქალი.

მაგრამ დაფინოს ცნობისმოყვარეობა მოერევა. ქალმა ჯერ გამოუცღე-
ცდელი.

— მორჩა?

— რა მორჩენდა?

— საბრალო!

— მორჩიო, რომ შეღთვალა. უთუოდ მორჩება!

— მე ეს არ მჯერა!

— სცადე. დარწმუნდები! რა გენაღვლება? ცოდვია.

— შემითვლია! რა იქნება?

— ისა რომ მორჩება. სხვა არაფერი.

— მე რა დამარწმუნებს, რომ სასწაული შემძლება?

დღესვე საღამოს ამ შენი ეზოს კუთხეში შემოივლის, და, აი გინდა,
თორნესთან დადგება და იქ დარჩება. სანამ არ დაინახავ თუ გინდა ახლოს; თუ
გინდა შორიდან... სასწაულის ნახვაზე ვინ იტყვის უარს?

დაფინოს გავცინება. ვასართობად ეჭვინება, რაც გაიგონა.

— კარგი. კარგი. მზაკვარო! რაეი სასწაულს მამოქმედიანებ!

— განა მე? სიყვარული...

— მე რომ არ მიყვარს?

— თილისმა ქალმა ალათიმ ეს ამბავი შენზე უკეთ იცის. ჩემო ლამაზო!

— ჩუმაღ! რას ამბობ?

5.

სალამოა და დესმა განკურნებული სდგას თორნესთან ჯამლეთის ეზოს კუთხეში.

შებინდდება და დაფინოც აიენიდან გადმოიხედავს. ხელის გულს თვალებზე ჩამოიდარებს და თორნესკენ იმზირება.

ვერ არკვევს კარგად, მაგრამ ლანდის მსგავსს კი ამჩნევს კუთხეში.

„მართლა სასწაულსა ჰგავს!“

შეეშინდება.

„მაგრამ რომ არ მიყვარს?“

კოტა ხანი და მზაკრული აზრიც დაეხადება. უცებ ალღევებით:

ჯამუ! ჯამუ! ჩქარა აქ მოდი! მგონია. ჩვენს თორნესთან ვილაცა უცხო სდგას!!

ჯამლეთი გარედ გაყარდება და თორნესთან მიიბრუნეს. დაფინოც კი მზერად და ცქერად გადაიქცევა.

დესმა ამ დროს ჯოხს მოიმარჯვებს და თორნის გვირაბს ზომვას დაუწყებს:

— რომელი ხარ? და ჯამლეთი თავს წაადგება. ამას ვის ვხედავ? ნუ თუ დესმა ხარ? გამარჯობა! მორჩენილხარ. მადლობა უფალს.

გაგიმარჯოს. ჩემო ჯამლეთ. უკაცრავად, რომ დაუკითხავად შემოველ შენს ეზოში. მაგრამ არ მინდოდა შემეწუხებინე: დედამ თორნე გამიკეთეო და მთხოვა, უთუოდ ამ შენის ზომისა იყოსო. დრლას ადრე ოსტატი მომივა და ზომისათვის წამოველ. შინ არ შეგაწუხე...

დაფინოს ესმის ეს საუბარი და არაბუნებრივი თრთოლვა ეწევა. გაკვირვებულიც არის და გახარებულიც. გაოცებით უგდებს ყურს თავის გულის უცნაურ ტოკვას.

მართლაც, რაღაც სასწაულია!

6.

მეორე დღესვე ეწევა დაფინოს თილისმა ქალი ალათი ეშმაკური ღიმილით ასე მოხდა. რა ჩემი ბრალია! თავს იმართლებს დაფინო.

რა ვუყოთ მერმე! დესმა. შვილო. სხვა კაცია.

— მეც სხვა ქალი ვარ, ჩემო ალათი!

ჰო და. ეროზმანეთი მოგინახავთ!

შეეშინდა?

— რასა ბრძანებ? დესმა და შიში?

— მართლა? ძალიან თამამია? ძალიან, ძალიან?

ნახავ...

აზრი „ძალიან, ძალიან თამამი“ გმირზე გონებას გაუეშმაკებს ახალგაზდა ქალს და გულს გაუტაცებს.

— აი, რა გითხრა: ასე ესთქვათ, ახვალ ღამით ჯამუ ქალაქს მიდის. მე

ჩემი ოთახის ფანჯარას ღიას დაეტოვებ. ისიც მოვიდეს გვიან და იქიდან მიიხრას. რაც აქვს სათქმელი... შიგ არ შემოვიდეს კი!..

თილისმა ქალი ალათი უსიტყოდ მოუწონებს! ახრს ყმაწვილ ქალს. მოეფერება თვალებით. მაგრამ ბებერ თავში კი ვიფიქრებს:

„ეს უთუოდ მზაკვარი დაღვება“, და თავის გზას გაუდგება.

7.

ღამეა და მთვარე ანათებს. შუალამზე შეტია. დესმა-ვაფი ჯამლეოთის ეზოში შემოდის და შეუჩერებლად ღია ფანჯარას გაუპირდაპირებს. ისკუპებს და როგორც კატა ოთახში შეხტება.

მეისევე წამოვარდება ლოგინიდან ჯამლეოთი და უცნობს ზედ თვალთან ჩვეოლგებს შეანათებს: შესდგე, არ გაინძრო.

ჯამლეოთ. მე ვარ. დესმა. გაისმება დესმას მშვიდი ხმა. თუ ძმა ხარ ჩემად: ქალბატონი არ ვააღივებო! აქეთ ვიყავი. ქეიფი გვქონდა მეგობრებს. მთავარის სინათლეზე თქვენი ღია ფანჯარა დაეინახეთ. ლოთი-ფოთობის ამბავი მოგეხსენება: მოგვევაონდი. ნაძლევეზე წავედი: ვინც ამ ფანჯარაში შევიდოდა და შენს ქულს უჩინრად გამოიტანდა, ორ ოქროს ვპირდებოდით. ბოლოს მე ვიკისრე. თუ გიყვარდე, არ გამამხილო. ისე მაძხოვე ქული დილამდის. შენს ქალბატონთან კი დიდი ბოდიში. მაგრამ. მადლობა დმერთს. მგონია. სძინავს... არ გაღვიძებია...

გაეცინება ჯამლეოთს.

კინელამ მოგკალიო! ეტყვის მხოლოდ და ქულს გადასცემს. დესმას ისევე ფანჯარიდან გაისტუმრებს.

დაფინოს არ ეძინა. მაგრამ ძილი კი მოიგონა: ისეთი ხასიათი შეექმნა, რომ სიკვდილი ერჩივნა ქმართან დალაპარაკებას.

ხოლო როცა ჯამლეოთი ფეხაკრეფით დაუბრუნდა საწოლს, სწორედ იმ წამში კოლის გულმა საბოლოოდ გადასწყვიტა მისი ზედი.

და ამავე წამში ერთდროულად დაფინოს გულსიყუროთან ათას ხმად დაისისინა ყველა ქსელურმა ცბიერებამ. და ყველამ შეფიცა მას სამსახური და ერთგულება.

ჯამლეოთი კი ძილად გამზადებულიყო.

8.

უთხარი დესმას. ალათი. რომ მისი სახელი ამ წუთში პირველად ეახსენე. გაილო მისთვის ყველა კარი ჩემი გულისა. რომელშიაც სურდეს შემობრძანდეს.

ჩვენ ჩვეულებრივად გადაეწყვიტოთ და მოეგვაროთ ეს საქმე. ჩემი დედოფალი.

სთქვი.

შენ მოიგონებ ავადმყოფობას. დედამთილს და ქმარს მკითხვითან გაეგზავნით. მკითხავი კი ისეთ წაშალს გამოსწერავს, რომელსაც დესმა-ვაფი სახლში შემოყვება.

— კარგად არ მგსმის.

— ძველი და ნაცადი საშუალებაა. ვასხეფურებთ ოღონდ დროსა, ადგილჩასა და გარემოების მიხედვით. შკითხავი ბრძანებს: ოცდაათი წლის უხმარი ქვეყრი სამ დღეს და სამ ღამეს უნდა დაიდგას შენს სრულებით დახშულ ოთახში, რომელშიაც დღეში ერთხელ შესვლის ნება მხოლოდ თილისმა ქალს ალათის მიეცემა. გავიღის სამი დღე და ღამე რა სნეული განიკურნებაო.

— მერე?

— ასეთი ქვეყრი მხოლოდ დესმას აქვს. იგი დახშული უნდა მოიტანონ. დახშულივე უნდა წაიღონ. თუ დაიმტერა ან დაზიანდა გზახე სულ ერთია აქეთობას თუ იქითობას მტერისას, სიკვდილი აუცილებელიაო. ასე იტყვის შკითხავი... ის კი ქვეყრში იქნება! ამ საქმეს ასე ეხერხება. დაუჯერე ახლაც თილისმა ქალს ალათის. შხაკვარად ცნობილს.

— მერე?

— მერე და... მერე ქვეყრი საზოგადოდ აღარ სჭირდებათ და სხვანაირი კრიმინაჟულებით გადიან ფონსა.

— მე უკეთეს ვიტყვი...

— მერმისთვის შეინახე. და ალათიმ გასაველს მიაშურა. მოსამზადებელია ბჭერი რამ გარედ.

— მაგრამ დაფინომ უცებ კარებთან შეაჩერა და უკან დააბრუნა. განზე გაიხმო სტუმარი და ასე უთხრა აგზნებით:

— შკითხავმა უთხრას დედამთილს ისიც, რომ ის ქვეყრი ჯამუმ მოიტანოს და ჯამუმვე უკან დააბრუნოს. მარტომან. ეს აუცილებელი არის თქო. უბრძანოს! ასე მინდა, რადგანაც დავთანხმდი.

— გაცინება თილისმა ქალს ალათის. გაცინება და გულში იტყვის:

— ქალი ეს ყოფილა და მანდილაც ამას ხურებია თავისაო

9.

— გავიდა სამი დღე და სამი ღამე.

— თილისმა ქალი ალათი ზის დესმას სახლის აივანზე და ჯამლეთს მოელის ქვეყრიანს.

— შხაკვარი მელაპარე ამ საღამოს სხვანაირად გამოიყურება. აზრსა წნავს ჩუმად და ჩუმსა ფიქრებს მიცემია.

— გამოჩნდება მალე ჯამლეთიც უმძიმესად დატვირთული. გავიღის ეზოს და ქვეყრის დასაბინაველად მარანისკენ გაეშურება.

— შეედავს ალათი და ხმის ამოუღებლად თვალებს გააყოლებს ქვეყრაკიდებულს. თავისთვის იტყვის:

— აჰა, დაფინოს კირიმანჟულიო!

— ჯამლეთი ცარიელი უკან დაბრუნდება. ვერ შეამჩნევს თილისმა ქალს აივანზე. გამალებით გაუდგება გზას, უკან არც მოიხედავს.

შეხედავს მიმავალს ალათი და ერთხანს თვალებით გაედევნება. უცქერის, სანამ არ მიიმალება. მიიმალება და ალათიც თვალებს დახუკავს.

თვალეზ დახუკული გრძლად და მღერით ხმა მალლა დაიწყებს:

„იყო ერთი კაცი. ითხოვა ქალი. გავიდა რამდენიმე ხანი. იმ კაცის ცოლს სხვა ვინმე შეუყვარდა. ქალს არ უნდოდა ქმარი ჰყოლოდა, გადაჰკრა მათ-რახი და ვირად გადააქცია.“

ქვევრიდან ამოსული ღესმა ყმაწვილი აივანზე ამოვა. წაჰკრავს ყურს ალათის სიტყვებს.

— ამას რას ამბობ, თილისმა ალათი?

ჯამლეთის ამბავს ეაკრიმანჭულებ! ხალხური ზღაპარი იქნება, შენც გაიგონებ! გაიგონე და დაიხსოვე ეს კრიმანჭულიც: წუთისოფელი ასეთია: ყველას და ყველაფერს თავისი დრო აქვს, ბედი და რიგი. ჯამლეთი პირველი არ არის და უკანასკნელი! ვამბობ მე თილისმა ქალი ალათი, მზაკვრად ცნობილი მეზღაპრე.

ს. აგაშელი

ქ ა ლ ლ ა ქ ა

I.

არ დამეძინა. შუქი გავხსენი
 და გადაეფურცლე ძველი წიგნები.
 „სტირიან თვალნი, ცრემლით სავსენი...“
 მკირე ხნით მაინც მათთან ვიქნები!
 სველით აენთო ჩემი საწოლი,
 გარდასულ დროთა ვიგრძენ სურნელი:
 „...რაინდს უყვარდა სხვისი საცოლე,
 სტანჯავდა იქვი განუკურნელი.
 ვაჟი --ოცნებით ნაყაჩაღარი.
 ქალი --შველივით წყნარი და ნაზი.
 რაინდმა გულში ცეცხლი ჩაჰყარა
 და თვისი ბედი დასდო დანაზე.
 -- წადი, თავადი ნახე. წყეული,
 და ნადირივით საღმე დაჰკალი!
 მოჰკლა რაინდმა საქმრო რჩეული.
 დაჰკრილ შველივით ატირდა ქალი.
 რაინდმა სისხლი გადაიხადა:
 მოკვდა მებრძოქე და გამთიშველი.
 მტირალი ქალი წავიდა ხატთან
 'შავად ჩაცმული და თებ-შიშველი“.

II

ეს იყო ძველად, როცა სულს წვივდა
 ვნება ბავშვივით ნასათუთარი;
 როცა ყოველ ყმას ბატონი ჰყავდა;
 და ყოველ ბატონს --ყმა საკუთარი.
 იყო შერჩევა მკლავთ სიმარჯვისა,
 იყო მშვიდობა ხენასა და მკაში:

ენთო კოშკებზე დროშა ფარჩისა,
 სათოფურებში კვესავდა კაეი.
 ეს იყო ძველად. ახლა სხვა არი
 გულის ტკივილი მეოცნებეთა.
 გარს შემოევლო სისხლის საზღვარი
 ოქროს გვირგვინებს ძლეულ მეფეთა.
 დროშა გაიხრწნა დამპალ ძაფებად,
 ეანგმა შექამა კაეის თოფები.
 მიწას მიათრევს სხვა მისწრაფება.
 ცაში ბრწყინავენ სხვა მნათობები.

III

მძიმე ფოლადის მოვარდა დევი.
 სხვა სიხარული! სხვა მწუხარება!
 ვერ იტევს მიწა. ბევრის დამტევი,
 და ქვეყნის გული სკდება ღარებად.
 მუდამ მრისხანე, მუდამ მწყურომელი
 ეს დრო ჩვენს ღონეს აღმატება:
 ათი წლის ნგრევა დაუცხრომელი,
 საშიშ ქედების გადანათება!
 ოპი! ამბოხი და აღშფოთება!
 ჰკივიან ერთხმად რკინა და ღვედი.
 ცას ვარსკვლავები სცივია ფოთლებად
 ცეცხლის ქარიშხალით ჩამონახვეტი!
 ვის არ მოლუნავს ეს გაბრაზება,
 გმირთა საქმენი და სიმძაფრენი!
 ყველას გვაჩნია შუბლზე ხაზებად
 საუკუნეთა გადანათრენი!

IV

და ვფურცლავ ძველ წიგნს მეტის ხალისით
 სხვისი ტანჯვის და ნაღვლის მწოველი.
 მიკვირს რაინდმა ღამაზ ქალისთვის
 როგორ გასწირა ქვეყნად ყოველი!
 აკენესდა ქალი - დაქრილი შველი,
 მეტის ტკივილით და სამწყვავითა.
 შავად ჩაცმული და ფეხ-შიშველი
 ხატის მხევალი ხატთან წავიდა.

და მოდის ფიქრი: სჩანს ყველაფერი
წარმავალია ამ ქვეყანაზე.
რჩება ზღაპარი ცრემლით ნაფერი
და ენგიანი სისხლი დანაზე.

V

წარმავალია ლბინიც და ქირიც.
ო, ყველაფერი მიდის და ჰქრება!
რა მიზანი აქვს სიცოცხლის ჯირითს,
თუ არ ხელების გულზე დაკრება!
მოჩენებაა მიზნის მიღწევა
სახეთა მუდმივ ფერისცვალებით!
ბოლოს მატლების ბინად იქცევა
დღეს მაღალ აზრთა სარკე— თვალები.
და ბოძოლის გრგვინებით საესე ყურები
აივსებიან საფლავის ქვიშით!
ჩვენი გზის ყველა საფეხურები
ანთებულია სიკვდილის შიშით!

VI

რად არის ტანჯვა და კბენა თითის,
თუ უკედავების ღმერთი აქ არი?!
ო, ყველაფერი ჰქრება და მიდის,
და უფსკრულისკენ ერთია კარი!
ვაიელის ხანი—და დღევანდელი
დაიმსხვრევიან ცეცხლის რაშები.
იელვებს შორით სულ სხვა კანდელი,
სხვა განთიადით ნარიყრაყები.
რომ ისიც ჩაქრეს ისე ანაზღად.
რომ ვერ მოასწროს სხივთა აკრეფა...
ო, ყველაფერი ამ ქვეყანაზე
ნისლის ნაივით ჩნდება და ჰქრება!
ვიყო: მეც ამ ნავს მივეწებები.—
გაიხსნებიან შავი არხები,
და ჩემი ჰმუნვით და ოცნებებით
მეც იმ წყვილიაღში დავიმარხები.
მეც იქ დავლბები, საღ მორწმუნეთა
ლპება იმედი ნანუგემები,
სადაც ნაგავი საუკუნეთა
ძველ ეპოქათა ჰყრია ლეშები!..

VH

არ მეძინება. წიგნი გავხსენი
და წავიკითხე ძველი ამბავი.
ბრწყინავენ თვალნი ცრემლით სავსენი
და დანა სისხლით დასაჯანგავი.
ცივ სტრიქონებში დაჰქრის ქარივით
წარსულ დღეების ნამოქმედარი.
ჰქრება სინათლე ჩრდილის ჩარევით,
და აჩრდილს მისდევს თეთრი მხედარი,
მთიდან ჩამოდის ჯარი ყინულის
და ელვარებენ შუბის წვერები.
და ველი, თოვლით გადაზვინული,
იწვის შუქ-ნაკრავ წითელ სერებით.
მოულოდნელი ისმის ბრძანება:
„ჩაავეთ ხმალი! გათავდა ბრძოლა!“
დაებურე წიგნი. ფუტკმა ზმანებამ
სინამდვილეში გადმომისროლა...

კონსტანტინე ზინინაძე

რძენის აკოლთშია

„აქ ალკოსმა სთქვა სიტყვა ასეთი:
„ამგვარად ჩვენ მივადეკით კოლხეთის ნაპირს და ფაზი-
სის დენას“.

აკოლთნ როდოსელე.

„Is quoque Phasiacas Argos: qui eluxit in undas
Non potuit Veneris turta tacere suae“
P. Ovidi Nasonis.

შენი სათავე ვინახულე დღეს მეორეჯერ.
აქ შენ სახელად უსათუოდ გშეენის ფაზისი.
მესერი თვალეში კალმახების წითელ ფორეჯებს
ბავშვის ცრემლებზე უწმინდესი და უნახესი.
პეშვით დავლიე შენი წყალი რძესავით ჩვილი,
და შენი ფსკერი ნაკრისფერი ქვით მოოჭვილი
მეალერსება დაბინდული აკამკამებით.

აქ შენი დენა ქაფიანი და ნაჩქარები.
ხან ანთებული ოქროსფერი შუქის ღვარებით,
ხან ფერწასული ყრუ ხეების შუქ ჩალამებით
ამწვანებული დაღმართებით მიექანება...
მაგრამ მინახავს სხვა სეირიც... მაშინ, როცა მე
შენი მქუხარე ამბოხების გავხდი მოწამე.
და სტრიქონებიც დაგიმზადე სხვა და სხვაგვარი:
ხან უღბილესად მოხაზული, ხან წელმაგარი,
ვით აბრეშუმი და ველური ტახის ჯაგარი.

* *

ეს მოხდა შარშან. შემოდგომის ცბიერი სენი
გულს უზიბლავდა არე-მარეს ყვითელ ქარვებით;
ნელი სიამით და ნალექის ჩუმ მოქარვებით
ღობილებივით მიჰყებოდნენ ერთმანერთს დღენი.

უკანასკნელი გაღიმებით სუნთქავდა ველი
და დასუსტებულ ტყეს ეძინა მკვდარ მოსვენებით:
შენს მოგონებას იტაცებდა ამბავი ძველი:
ძვირფასი ვერძი, მედეა და არგოსელები.

და ამ ოცნებას წარსულზე და ოქროს სილაზე
ფრთხილი ნაბიჯით დაგვირღვევდენ სისხამ დილაზე
შენთან სასმელად ჩამოსული ჯიხვთა ფურები.

ხოლო, როდესაც დანაკეთული შავ კონტურებით,
შემოღამებულ ცის გუმბათზე წვებოდენ შიანი,
თავისი ჩქარი მეძებრებით და მშვილდიანა
იალაღებზე ადიოდა აეთრი დიანა.
რომ ნადირობით დაეჭანცოს უნებო ტანი.

მაგრამ ერთბაშად ცამ ფარჩების ლურჯი მარმაშო
თითქმის გასცვალა პუქ ნაბდებში და ძველ ნარმაში
და დედამიწას ზედ დაემსო როგორც როდინი.
სადღაც ყორანი გადაფრინდა მოკლე ხროტინით.

შავ კარნავალად გაიშალა რისხვა ფარული
და საშინელი დამძიმებით გაფარდა მები:
გლოლის ნაძვნარმა დაიგმინა მერ სიხარულით.
როდესაც ელვამ გაანათა ნერვიულ გრებით.

დაბლა მოიწეეს ცა მუქარით და დაფეთებით,
ძძღავრი გუგუნით ახმაურდენ ტოტები მუხის:
ძირს დაკემის დროს ფრთებსა შლიან წვიმის წვეთები,
როგორც ურიცხვი წიწილები გიგანტურ კრუხის.
ფაფარ-აყრილი ლელეები ჩადგენ კვალებში.
მაგრამ ასცილდენ კალაპოტებს და, ვით ლომები,
საბედისწერო გაქანებით და ნახტომებით,
თავბრუ დასხმული გადაეშვენ ბნელ ნაპრალებში.
ტორტმანობს ნისლის ოკეანე ურიცხვ ჯარებად
და მთების კალთებს ეფიჩება ნილ შერებებით;
ღრმა შუროები გადაიქცენ ისეთ ლარებად.
თითქოს ჩამოდნენ დაუშრეტელ ნიაღვარებად
კავკასიონის თეთრი თოვლი და გლეტიჩალები.

გაივსე წყლებით. და სხეულის მრუში შემორებათ
მალა ასწიე ჩამოშლილი ღრუბლის შტორები,
სასტიკე შეშებათ დაილაგე მკერდზე მორები
და მთებს გასძახე, რომ საჩქაროდ გაგიღონ კარი!
წინ შეგეგება საკაურა ზაოქით და ზარით.

მოქუხს ღარულა სახნავებზე ფართო გადავლით.
 მას წისქვილების რახარუხი აღარ აწუხებს
 და მეტის მეტად გულზეიადი თავის ნადავლით
 მოთვლით გაბარებს ფიცრებსა და სახლის მარწუხებს.
 აწ კი უთუოდ შენ უღმობელ ომს ეპირები.
 შემოგვირთდენ მკავე წყლები ყვითელი ეანგით;
 ჯერ გადალექე ზღუდები და ჯებირები,
 შემდეგ ონის ხიდს შეუტეე მარჯვენა ფლანგით.
 და შენ უეცრად გამარჯვება გეწვია ღიდი:
 გამოეთხოვენ გამოღმელეს გაღმაურები,
 როდესაც გულის შემზარავი ახმაურებით
 მოგლევილ ნაპირს დაღწეილი მოშორდა სიდი.
 აქავე ხოტბით მოგესალმა ჯეჯგორი ფლიდი:
 გიქო ზვირთების გაქანება, ხერხემლის ღონე,
 ძლევით შემოსილს მოგილოცა ბრძოლის ზეიმი-
 და მოგახსენა: „ემზადება ქვედრულა ვგონებ,
 ერთი მოხეთქით რომ გაგვიესოს ღრმა ბასსენი!“
 და სორის ქალებს დამლუჟველი მოედო ფარცხი;
 მკერდ დაკოჭრილი, ამართული ორ დიდ გოდორად
 ომის გამართვას ეპირება შენთან სკოდორა,
 მაგრამ აქაც მტრის გაბრძოლება დამთავრდა მარცხით.

არ მოგეწონა წესის მიიდან აფრენა ორბის,
 მალლიდან შენი ნაპირები რომ გაღწოზვერა;
 აჰა, შორეულ საჯოგედან დამფრთხალ მოზვერად:
 შენი ძვირბასი ქვეშევრდომი ლუსუნი მორბის!
 ო, არ ეკუთვნის არასოდეს მას სამღურავი,
 ხოლო ეხლა კი საგანგებო ჯილდო ერგება:
 დაუქცევიან ქორეთულა, მოაქვს ურავი,
 თელის ბოძები, საძირკველები და სახურავი
 ლოდებთან ერთად მოგაყარა მძიმე ხერგებად.

დაბურულ ღამეს გულს უგმირავს თქვენი გრიალი
 და ბარაკონის თაღებიდან მოცივიის კიოი.
 მოულოდნელად დიდ აკლდამას გაეხსნა პირი
 და გაშიშვლებულ ლეკურების სწრაფი კრიალით
 მადლა ამოჰყავთ თვალდათხრილი, როსტომი ვაეებს;
 ალბად მოუხტათ ბარაკონზე მეფე ვერავი.
 საჩქაროდ მამას გადააყვებს ჯაჭვის პერანგი
 და დამზახების ჩახმახებზე სინჯავენ კაეებს.

ვაი, სოლომონ! არ უმტყუნებს არც ერთს ფალია...
 ეხ. ამ ეზოში ბევრი გახსოვს სახე და ფერი,
 აქ დავინახავს შენ თამარი და კახაბერი,
 მაგრამ ამ ქამად საამისოდ როდი გცალია.

უკვე ჩაგელის ხიდიკარი რისხვით და მტრობით!
 შენც მიაშურე და სწორედ იქ, სადაც ზამთრობით,
 უცხო ზმანებით დატვირთული როგორც ფიორდი,
 ნელა იშლები აბრეშუმის ლურჯ კაშნეებად.
 შენი ტალღები კვლავ ღრიალით კლდეებს შეება,
 მაგრამ ზევიდან პირდაღებულ ვეშაპს ვეებას
 შუბით დაგატყდა ველიეთის წმინდა გიორგი.
 და შენ დაჭრილი საზარელი რუხი ნადირი
 ხიდის ბურჯებში ძლივს გაძვერი ჩაზნექილ წვლით;
 ზედ შეგრჩა ხიდი. ვით გაეარდნილ ცხენს უნაგირი,
 და შემოგსალტა დაკირული სიმტყიცით ძველით..

უხმობს კრიხულა ღვართქაფებით გამაძლარ ხევებს.
 რომ დააქციონ ყველა გზები, ყველა საფარი,
 და მისი გრგვინვა; ვით სიმღერა ანდურყაფარის,
 შიშის ზარსა სცემს ჩაშაფებულ ქვაბთკარის დევებს.
 მთიდან მოფრინავს რიცეული როგორც გაეახი,
 დაჭრილ ვეფხვივით ჩაგეხვია მძვინვარე ასკი.
 შავი ლეენარი მოგესალმა გერმანულ კასკით
 და თხემებიდან დახმარება შემოგთაეაზა.
 შენსკენ შაორი გზას მოარღვევს ქვესკნელში დენით,
 რომ ძღვნად მოგართვას ნაქერალას უხვი წვენები;
 და შენ გავსილმა სიმტყიცით და მკაცრი შეენებით
 მედგარ ქუხილით ჩაიარე საირმის კლდენი!

შემდეგ მექვენა, ქუთაისი... ურტყამ ჩაქუჩებს.
 ყალყზე ამღვარმა თეთრი ხიდი გალოკე ღრენით
 და ზარდაცემულ ბალახვანის სახლებს და ქუჩებს
 თავზე განგაშით გადასცილდენ ზვირთების წრენი.
 ო, ვერ გაუძლებ შენ უთუოდ განიერ ვაკეს,
 თუ დაბნეული ნაწყვეტები ველარ შეკარი,
 მაგრამ აწხადებს ახალ წარღვნას შენთვის ზეკარი
 და ნიგოითიც შენ გიწველის ღრუბლების ბაკებს.
 მოიკლანება წყალ-წითელა, მორბის ყვირილა,
 გაფითრებული იმერეთი დაჯდა ტირილად.
 შავი. მადანის ბატონმა რომ გაუსეა მური.

აბა. გედირსა საარაკო შეხვედრა ძმური:
 აზვირთებული ცხენის-წყალი ტლანქი გორავით
 გადმოჰფენია მინდვრებსა და დაცემულ ყანებს,
 მოაქვს ხეები გაუთლელი. დაუმორავი
 და ბურთებივით მოაქანებს გუდიან-სეანებს!
 და სამეგრელო ფერწასული აცურდა წყალში!
 სულ ზედმეტია აბაშა და ტეხურის შფოთი.
 შენს დანახვაზე შიშისაგან გაქვევდა ფოთი:
 მაგრამ სასურველ ნათესადგურის მოლუნულ რკალში
 შენ შეიჭერი სხვა ივრით და სხვა გუნებით.
 როცა გაჰფანტე ბარჯები და ჩქარი მხუნები
 გამოყვანილი რეისების გაშლილ ქსელიდან.
 სთხოვე დიდ გემებს ჰალერმოდან და მარსელიდან,
 რომ მოგიკითხონ ბრვე ტალღების ატლამუნებით.
 შენ შორეული მდინარენი და ზღვები ვრცელი,
 და მოახსენონ ზვიად რონას, ლამაზ ლუარას.
 შენი ცოლობა რომ არც ერთმა არ იუაროს,
 რადგან რაინდი ქედმაღალი ყოფილხარ ძველი!

ალი არსენიშვილი

სანდრო ცირეკიძე

მასში, რასაც ლიტერატურული ევოლიუციის სახელი აქვს, ყველაზე უფრო ამალეღვებელია საერთო ხოროში გამოცნობა ხმისა, რომელიც ეუბნება თავის დღეებს განუშეორებელ ჩვილს ან სიხარულს სულისას.

აქ საჭიროა პირველი ძალა, რომ გაირღვეს „სახურაეების და გულგრილობის ზღვა“, რომ შემდეგისთვის უდაოდ მოპოებულ იქმნას silentium-ის უფლება: უთუოდ დიდი განცდითაა ნაკურთხი ის წუთები, როდესაც ოსტატის სული პირველად შეარხვეს მშვენიერების ხარბ მზეერავის მთვლემარე სულს. ბედნიერებაა, როდესაც შემოქმედების ძალას უსწორდება მისი მირქმის ალტაცება: ასეთი ბედნიერება ჰქონდათ სანდრო ცირეკიძის გობელენურ ქსოვილებს. მან უეცრად გაახარა მისი პირველი მკითხველები თავის ფერწასულ ილუმალეებით.

მაგრამ სრულიად შეუმჩნეველად ჩვენ ვნახეთ იგი უკიდურეს სკეპსისის გზაზე დამდგარი. თავის სუსტ ბეჭეებით მან მოინდომა უმძაფრეს და ურთულეს ლიტერატურულ პრობლემების აწევა.

მისი მუდმივი ანალიზი პროზის და პოეზიის საზღვრების აღმოჩენისათვის დაწყებული, ამო იმედი მარტო სათაურით დამშვიდებისა, და თან განუწყვეტელი გაფრთხილება ფილტვების ჩაუქრობელ ხანძარისა—არ აძლევდნ მას ხალისს ეზარდა თავისი უეჭველი ოსტატობა სიტყვისა.

ესაა მიზეზი, რომ მთელი მისი მემკვიდრეობა სტოვეებს ნახაზების შთაბეჭდილებას. თითქოს ოსტატს ცარციტ და ფანქრით შემოუვლია აქ სილუეტები, იქ ჩონჩხიან პეიზაჟის კვალი ოდნავ დაუმჩნევეია, ზოგი კუთხე ფერადებითაც გაუხალისებია, მაგრამ ისე ძუნწად, ისე მკრთალად, რომ უნებლიეთ გებადებათ სურვილი მიმსგავსებით მაინც აღადგინოთ განზრახვის სიზმარი. ალბად, ის იწვევდა გარეშე თვალს განებორციელებია, თუ შეეძლო და სურდა, მისგან დაწყებული.

თითონ ის ხომ შეუღარებელი გამგძობი იყო თუნდაც ბაგრატის ტაძრის აწ მოჩვენებულ ზვიადობისა. ბაგრატის რუინების ჩუმი ტრფიალი სწავდა მას იგი მთელი დღეები იღვა მათ წინ და პირანესის გეგმებით ახდენდა ბაგრატის

რესტავრაციას. მან იცოდა ყველა პატარა ქვის ნამტვრევის წინანდელი და ნამდვილი ადგილი. უთუოდ თავის იშვიათ ბედნიერ წუთებს განიცდიდა იგი, როცა მოვლანდებოდა ბაგრატი აღდგენილი და თავისი თავი—მაშინდელ მგოსანთან და ფილასოფოსთან მოსაუბრე. ისინი უთუოდ გამონახავდენ საერთო ენას. ჩუმი სანდრო არაფრით ზემდეტით არ გაამქლავებდა საუკუნეთა განსხვავებას.

როგორც სინიორელი კლდეებიან ორევიტოში, მიწიერ დღეების დასასრულზე, ხატავდა მიტოვებულ საყდრის კედლებს,—სანდრო ცირეკიძე სცხოვრობდა ქუთაისში როგორც უკანასკნელი წმინდანიანი და თავის დღეებს ატარებდა ბნელ სტამბაში ჩუმ და მუდმივ ლოცვით.

მისი სულის უმაღლესი წირვა იყო სტეფან მალლარმეს გედის შემოცურვა ქართულ საოცნებოში.

მაგრამ ამ გედმა თან წაიყვანა სანდრო წმინდა გრაალს და მით მოგვტაცა გასაღები მისი პოეზიის შიფრის.

მისი პოეზია კი დარჩა როგორც გაწყვეტილი და დაუსრულებელი სევდა ზღაპრისათვის და ჩვენი დროის საზღვარზე—სამუდამოდ ამომწვარი იდუმალი ნიშანი თანამედროვე ხელოვნების ამბოხებისა და თვითმკვლელობისათვის.

სანდრო ცირეპიძე

პირიმზე

ღამე. ქარი. შემოდგომა.

გზაჯვარედინი ქალაქში. ერთ კუთხეში კაფეა: სანთლები, კიკები სწარუნე, სიცილი, ლანდები. გადაღმა ბაღის კუთხეა: ფარანი, ყვითელი ფოთლების ცენა და ტრიალი. პირდაპირ ჭუჩა ბნელი პერსპექტივით.

ბალიდან გაჩნდება მხიარული კამპანია:

- პირველი:** პოეტები ყველა ფანტაზიორები ხართ. გამოიგონებთ, დაიჯერებთ და სხვებსაც აჯერებთ.
- პოეტი:** მაღალია. თვალები ლურჯად აშუქებენ. მარგალიტი და ფიროუზი. ბროლის კოშკშია. სდარაჯობენ თეთრი თაველები და მწვანე აზნაურები. ფარჩა და ხალიჩა. შორია სამეფო მისი და ნათელი.
- მეორე:** ასეთ ქარიან ღამეში მგონი მეც გამაგიჟო.
- პირველი:** კარგია ოცნება, მაგრამ ცხოვრება მაინც ქარიანია და მძიმე.
- მეორე:** სიმძიმეს ქარი ამჩატებს და ხანდახან უცხო სახეებს გამოაქროლებს, ბედნიერებას მოგვაჩვენებს.
- პოეტი:** ბედნიერებაა პირიმზის ბროლის კოშკში და სიხარული. ოდესმე მოვა იგი ბროლის კოშკიდან და მოიტანს სიძვირფასეს.
- პირველი:** ახლა ცხოვრება მარჩილი ჰღირს, მაშინ ჯორჯიდებული ოქრო ეღირება.
- პოეტი:** მე ყოველთვის ვოცნებობ მასზე. ყველა ოცნებობთ. ყველა ნატრობთ. მოვა შორეულის დედოფალი და ყველაფერი გამოიცვლება.
- პირველი:** ნეტავი ოდესმე მოვიდოდეს პირიმზე.
- მეორე:** უნდა მოვიდეს და შეგვიბრალოს. ჩვენ გვინდა ბედნიერება. სიცილზე ისე ხანმოკლეა.
- პირველი:** აქ გზაჯვარედინია. ნოემბრის ქარია და მთვარე. ვილოცოთ პირიმზეზე.
- გაჩერდებიან და ბუტბუტებენ.
- პოეტი:** ისმინე ვედრება ჩვენი, დიღო ქალწულო. მოვედინ! მოვედინ! მოვედინ-დაუბერავს ქარი, ავარდება მტვერი. აფორიაქდება ჰაერი და ბნელი ჭუჩიდან მოვა პირიმზე.

- პირველი:** აჰ!
- პოეტი:** პირიმზე!
- მეორე:** მოვიდა!
- პოეტი:** (აღელვებული მიეგებება): თქვენ ხართ. მთელი სიცოცხლე გელოდებოდით მე, ეს ხალხი. თქვენზე ლოცულობდა ყველა გიყი და მეოცნებე.
- მეორე:** როგორ უბრწყინავს თვალები.
- პირველი:** სიხმარში ვარ სწორედ. ალბად ღვინო მეტი მომივიდა.
- პოეტი:** ჩვენ აქ მეგობრები ვართ: ეს პირველი. ეს მეორე (თავს უკრავენ): თქვენზე ვლაპარაკობდით. მოგვწყინდა ეს ცხოვრება. ჩვენ ქვეყანას არ იცნობთ თქვენ: აქ სიღარიბეა, სიცივე. ჩვენ დღეს დარღისაგან გადავკარით.
- პირველი:** მე დღეს სადილის ფული არ მქონდა.
- მეორე:** მე საზაფხულო პალტოთი დავდივარ სიცივეში. რა ცივი ქარია. ფოთლებიც ცვივან. ჩვენ უბედურები ვართ.
- პირველი:** ღარიბები.
- პოეტი:** მეგობრებო, აწი ყველაფერი გამოიცვლება. ჩვენთან იქნება პირიმზე.
- პირველი:** რამოდენი მარგალიტები აქვს.
- მეორე:** ქოშები რა ძვირფასია. არ დაგემტვეროთ თეთრი ქოშები: ჩვენ ქვეყანაში ქარი ცელქია. (ცხვირსახოცი თუწმენდავს).
- პირველი:** ყელსაბამი! სამაჯურები! სულ ძვირფასი ქვებია. რამდენი უცხო ქვაა!
- პოეტი:** თქვენ მეტად კეთილი იქნებით. ჩვენთან არ მოგვწყინებთ: ამან, მუსიკა იცის, ეს მხატვარია.
- პირველი:** ჩვენ გვყავს კიდე მეგობარი. ისიც ჩვენთან იქნება.
- პოეტი:** რომ შეგვციოდება, მოგვეფერეთ. ჩვენ ატირებაც ვიცით და ნუ შეგეშინდებათ.
- მეორე:** ჩვენ ხშირათ გროში არა გვაქვს, რომ ლამაზი ყვავილი ვიყიდოთ.
- პირველი:** გვაჩუქეთ რამე.
- პოეტი:** გააჩინეთ ოქროს ფულები.
- პირიმზე ხელს გაიშვერს და ქარს ოქროს ფულები მოაქვს.
მეგობრები იჭერენ და ჯიბეებს იტენიან.
- პირველი:** რა ლამაზი ფულებია.
- მეორე:** ახალი მოჭრილია.
- პირველი:** ბევრს ქარი იტაცებს.
- პოეტი:** ჯიბეები დამიმძიმდა. გაიხსო.
- პირველი:** უბეში ჩაიტენე. ყოველთვის ვერ იშოვნი.
- პოეტი:** უჰ, დავიღალე.
- მეორე:** მეტი აღარ შემიძლიან.
- პირველი:** ცოტა მაცადეთ. გულისჯიბე არ გავსებულა.
- პოეტი:** პირიმზე კი დაგვაიწყდა.
- მეორე:** გვაპატიეთ სულწასულობა.

ბალიდან ლილით მოდის ვილაყა.

- პირველი:** ვინაა?
- მეორე:** ჩვენი მეგობარი იქნება.
მოდის შესამე.
- პოეტი:** ეს ჩვენი მეგობარია.
- მესამე:** თქვენი მონა მორჩილი გახლავართ (თავს უკრავს ბარბაციით).
- პოეტი:** მაგ ჩვენზე მეტად სწუხდა და სუფრაზე ჩამოგვრჩა.
- მესამე:** ტყუილს მოგახსენებსთ, ქალბატონო. პოეტები ყოველთვის ცრუობენ. ეს მაგათი ხელობაა. ათას უცნაურობას იგონებენ და აწვალებენ საწყალ ხალხს.
- პირველი:** (მესამეს ჩუმად:) ნუ შეაწუხებ. ეს პირიმზეა.
- მესამე:** ოო... მე ახალი აზრები მომივიდა... თავი ამერია (პირველს): პოეტი რო ამბობდა, ისა?
- პირველი:** ჰო.
- პოეტი:** რომ იცოდე, რა ბედნიერები ვართ.
- მესამე:** დიდათ, დიდათ სასიხარულოა. (ჩუმად პირველს): კი მაგრამ უღვივონდ როგორ შეიძლება.
- მეორე:** შევიდეთ კაფეში.
- პოეტი:** ძვირფასო სტუმარო, კაფეში ხომ წამობრძანდებით? მეგობრებს უნდათ ბედნიერება იდღესასწაულონ.
- მესამე:** მაგრამ ფული რომ სულ დაეხარჯეთ.
- მეორე:** მე მაქვს ფული.
- პირველი:** ჩვენ გვაქვს ფული. პირიმზემ გვაჩუქა.
- მესამე:** ოჰ, დიდებულია. მაშ წამობრძანდით, დიღო მეგობრებო.
- მეორე:** სამაგალითოდ უნდა მოვილხინოთ.
- პირველი:** ყველას ვანახოთ პირიმზე.
- პოეტი:** არავის დატოვებს უნუგეშოთ. ყველას დაასაჩუქრებს, ყველას გაათარებს.
- მეორე:** მე სიტყვა უნდა ვთქვა— შორეულზე, ქარზე, ბედნიერებაზე.
შედიან კაფეში. კაფე გამოცოცხდება: მეტი წყარუნია და ლანდების სიჩქარე.
ამოდის მთვარე. ქარია.
გაიარს ლედელი პირველის წვრილ. უკან დიაკონი მისდევს.
- ლდელი:** რა საძაგელი ღამეა. ასეთი ქარი წელს არ ყოფილა. მეც რა საცოდავად ვანახოთ ხანდახან.
- დიაკონი:** ჰინკებია, მამაო. ჰინკების თვეა. აღამიანს ატყუებენ.
- ლდელი:** დაგვიფაროს სამას სამოცდახუთმა წმინდა გიორგიმ. ფუი ეშმაკს.
- დიაკონი:** ამინ.
- მგზავრები:
- დაბალი:** ქარმა ბედის მოტანა იცის.
- მაღალი:** წაღება უკეთესი.

პირველის წერით და ბუტბუტით გადიან.
 კაფეში სიცილია, ხარხარი, ხმაურობაა. პირიმზე და მეგობრები გა-
 მოვარდებიან და გარბიან. კაფედან ხარხარით აცილებენ.

მეორე: ჩვენი ვერ გაიგეს.
პოეტი: საცოდავი ხალხი.
მესამე: ჩქარა. დაგვეწვიან.
პირველი: რა სირცხვილი დაგვემართა.
პოეტი: ნელა. პირიმზე დაიღლებათ.

მიიმალებიან. კაფედან გამოდიან სტუმრები.

მობუცი: რაში იყო საქმე, შვილო.
შვილი: იმ ოთხმა ვილაც ქალი მოიყვანეს. ქეიფი უნდოდათ და ფულის მა-
 გივრად გამხმარი ფოთლები ამოაჩნდათ..
მობუცი: გადაბრუნდა დრო. გაფუქდა ხალხი.

მეორე ჯგუფი:

ერთი: ის ქალი ვილა იყო?
ქალი: შეღებილი სახე ჰქონდა.
მეორე ქალი: იაფი პეპელა იქნებოდა.
ქალი: სხვა მაგათთან ვინ წამოვიდოდა.

მესამე ჯგუფი:

შავი: მე ვიცნობ მაგათ ვინც ბრძანდებიან.
ნაცრისფერი: მთვრალეები იყვნენ, თორემ მაგას მაინც არ იკადრებდნენ.
ყავისფერი: როგორ შერცხვათ საწყლებს.
ნაცრისფერი: ის ქალი ვილაც უცხო იყო.
შავი: რა ლამაზი იყო. იმას თითქო არაფერი გაუგია.

ყველა წვიდა კაფე დახურეს. მთვარეა. ქარი.
 მოდიან პირიმზე და მეგობრები.

პოეტი: დავისვენოთ, მეგობრებო.
 ჯდებიან.

პირველი: მეტად ჩქარა ვიარეთ.
პოეტი: პირიმზემ მოიწყინა.
მესამე: ბევრი შეურაცყოფა შეხვდა.
პოეტი: ბრილიანტები და ფირუზები დაეკარგა.
მეორე: ფარჩა დაება. ქოშები დაემტვერა.
პირველი: ყველამ მასხარად აგვიღო. გვიკვილეს. მეგონა ქვებსაც გვესროდნენ.
მესამე: მიუტევე, უფალო, რამეთუ არა იციან რას იქმან (ამ თქნარ ებს,
 ეძინება).
პოეტი: პირიმეს თვალები ნაღვლიანი აქვს. გვაპატიე, რომ ასეთი ცუდია
 ქვეყანა.
მეორე: ეს ჩვენი ბრალი არაა.
პოეტი: ჩვენ შეგაცდინეთ. მოგატყუეთ.

მეორე: ჩვენ სულ სხვას ვფიქრობდით.

პირიმზე დგება.

პირველი: პირიმზე მიდის.

მიდის.

მეორე: პირიმზე მიდის ბროლის კოშკში.

პოეტი: ნუ დაგვტოვებთ. ჩვენ მარტო გვეშინია.

მეორე: ჩვენ აღარაფერს მოგვეფერება. ნუ წახვალთ.

პოეტი: ბროლის კოშკში ბედნიერებაა. სინათლეა. სიტბო.

პირველი: იქ ქარია და სიცივე.

დაუბერავს ქარი და წაიღებს პირიმზეს.

მეორე: წავიდა.

პოეტი: ისევ მარტო დავრჩით.

პირველი: არაფერი დაგვიტოვა.

20/IX

დილით და ღამით

გრიგოლ რობაქიძე

ქენტავრები

ნაკვეთი დრამიდან „ქარდუ“

მეცამეტე საუკუნე.

ქარდუ: მთავარი.
 გიმირ: შვილი ქარდუსი.
 მუხრან: მოურავი.
 გიგვაი: ქარდუს ძმანაფიცი.
 ლალლა: შეწირული.
 თიმურ: მონღოლთა სარდალი.

ქარდუ. იცი რას სჩადიხარ!?
 მუხრან. სჯობს უკან გაბრუნდე.
 თიმურ. მიწა ჩვენ ვერ გვიტევს.
 მამული ვიწროა.
 დედა აგზნებაა და მამა გავარდნა.
 კუნთებში ცეცხლები. ხმალში გახელება.
 ცხენზე სიშმავე და კიდურის გადაღახვა.
 აქ არის ჩვენი მიწა.
 არ არის სხვა მამული.

ქარდუ. და მაინც თიმურ?!
 თიმურ. მზის კალოებით მოსული ქარდუ.
 მზის ნაკადულებით შობილი ლალლა.
 აქ ვნახე პირველად ავბორცი ცეცხლი.
 აქ ვნახე პირველად მწველი სილამაზე.
 და თიმურს გავარდნილს შევცახე ფოლადით:
 შესდექი თიმურ!
 ქარდუ. ჩვენი მზე სხვა არის.

- გიგვი. ვაზის ჯვარია მისი ნაყოფი.
 მუხრან. ჩვენი მზის სჯული უცხოა შენთვის.
 კარდუ. იფიქრე თიმურ!
 თიმურ. დაუგეშელი ნადირის ბოღმას
 მოხვდება მზის შუბი კარდუს მიწის—
 და ლტოლვა თიმურის ლაგამაშვებული
 ნინოს მამულში დაცხრება მხოლოდ.
 მინდა მზე ვიყო.
 მიშვილე კარდუ!
- კარდუ. ცეცხლი განსჯის შენს უცხო ნებას.
 გიგვი. ძნელია განსჯა.
 მუხრან. სჯობს უკან გაბრუნდე.
 თიმურ. სიტყვა ჩემი დაღია ჩემი ცხენის.
 კარდუ. იყოს შენი ნება. იყოს შენი სურვა.
 და შეხედეს იგი გიმშირის ნებას.
- გიმშირ. იყო სასურველი შეხვედრა ხმალით.
 თიმურ. ჩემს ხმალსაც წყუროდა შეხვედრა ხმალთან.
 გიმშირ. სადღაც მივდიოდი მაგარი ცხენოსანი.
 ვეფხი გადმოვარდა უდაბურ ნაპრალიდან.
 შემომიტია. მე რომ შევუტეე.
 ავარდა ცხენი. ვეფხი ატრიალდა.
 იყო რისხვა და მხოლოდ ცეცხლი.
 იყო საუკუნე და მარტო წამი.
 ხმალი ავლევარდა. ტორი მოქნეული
 ხმალით აქნეულით მოკრილი გადავარდა.
 სადავე მიუშვი და ვეფხთან ერთად
 გადაქანებულ ტევრზე გადავეშვი.
 უეცრად დავინახე უფეხო ვეფხი—
 და გული დაისვრა.
- თიმურ. უიარალოს დამეცა მგელი.
 ორივე ხელი ყელზე გადავაქდე.
 და იქვე გავგუდე.
 თითქო აიცრემლა.
 მე არ შერხეულვარ.
- გიმშირ. იყო სასურველი შეხვედრა ხმალით.
 თიმურ. ჩემს ხმალსაც წყუროდა შეხვედრა ხმალთან.
 ლაღლა. ეხლა კი შეხვდებით მმაფიცის ამბორით.
 კარდუ. ხმალზე დაიფიცავთ.

ვალერიან გაფრინდაშვილი

ქოახი — ბალახინი

ჩემი ოთახი თეატრია—ყრუ, მარადისი.
მე ამ თეატრის უხერხული ვარ მსახიობი.
ფარდების იქით მელანდება ცა—პარადიზი,
მაგრამ სცენაზე ვიტანჯები, როგორც იობი.

ო, როგორ მინდა დავინახო ხარბი პარტერი!
ვინ ასწევს ფარდას, ანგელოსი თუ მორიალი?
როგორც რაინდი მობრძანდება ბრწყინვალე მტერი,
რომ დაამსხვრიოს ჩემი ბინა—ესკურიალი.

მადონა მუქტით: აბანოზის შავი კედელი.
ბრუნავს ოთახი აღანძული და ნესტიანი.
ეუცქერი ფარდას— ნაღვლიანი, კარჩაკეტილი,
და ველი ისრებს, ვით ფარული სებასტიანე.

გძელი მიზრაფით მე გავაპე ფარდა ზვიადი.
ოქროს ტრირემა აელვარდა კვამლის საზებით.
შევარდენივით შემოიჭრა დღის განთიადი
და შორით მოსჩანს ქარავანი ქანდირბაზებით.

მზე, როგორც ვეფხვი, დაასვენეს ჩემს ყრუ ბინაში.
ჩემი ოთახის—ბალდახინის შეწყდა ტრიალი.
მე დავიჩოქე წვერშელებილ შახის წინაშე—
და როგორც სარკე დაილეწა ესკურიალი.

ტოალისი. ვერის კიბე.

ნიკო ლორთქიფანიძე

ხელოვნება ყავახანა

პრელომსაჰი

აულაგებელ ლოგინზე ჩაცმული წევს და თუთუნს აბოლებს
 ზიზლით გადახედავს იატაკს: ნამწვი, ფერფლი, ნაგავი; მაგიდაზე: გატე-
 ხილი ბოთლი, თუთუნი, საეპკო ფერის საცვლები, ორიოდ ფურცლებ-აწეწილი
 წიგნი და ქალაღის ნახევები ხელს უშლიან დაჯდეს მაგიდასთან.

წამოდგება; დადის.

ჟოკეის ქული; დაბალი, სქელი; შავი ხუჭუჭი თმა; საღდაც ჩავარდნილი
 თვალები; წვერი გაუპარსავი; უფერული ყელსახვევი; გაცრეცილი პიჯაკი; ხელი
 უთრთის; მოკლე, დაკერებული, უღაზათო ნაოქებიანი შალვარი; გალოშები.

დადის ზურგზე ხელებ-დაწყობილი, თითქო ვიღასაც ეპარებაო.

მაღლიანად—პარიზელი აპაში....

მიუჯდება ფანჯრის ფაროს;

სწერს;

მერმე ადგება და ფიქრობს:

— გავგზავნო?... არ გავგზავნო?..

თეატრალური პოზით დადგება და კითხულობს:

ლილი!

შეიძლება გამოგიგზავნო ეს წერილი, შეიძლება არა, მაგრამ სწორეთ არ
 ვიცი, რისთვის მომესურვა შენთან საუბარი.

შეიძლება შპალერის ნახევებმა, მოხუცი ქალის თვალზე გადმოსავარდნად
 მომზადებულ ცრემლსავით საბრალომ, მაიძულა მოგონებანი გარდამეშალა გონე-
 ბისათვის და მისი ცქერით გამეტარებია დრო, ასე ზღაზენით, უღაზათოდ, უგე-
 მურად მიმდინარე.

შეიძლება შურს ვიძიებდე და შენს ტკბილ ცხოვრებაში მინდოდეს შევი-
 ტანო წუთი უკმაყოფილებისა, შარბათის ფიალაში ჩაგისხა უზამიანი წვეთი,

შეიძლება!

გვიყვარდა კი ერთმანეთი?

შეიძლება კი, შეიძლება არა!

შენ ჩემს ოთახში შემოგქონდა სიმშვიდე დაბურული ტყისა და სურნელება გაზაფხულისა.

ვინ იცის, იქნებ ჩემგან გიზიდავდა ნახით დაფენილი იატაკი, სურათები ბიოკლინისა, ჰაენის ლურჯი რგოლები ან და *Fleurs d'Oranger*, რომელსაც ასე უხვად მაპყრებდი თავზე... ვინ იცის, იქნებ ავტომობილის გიჟური სრბოლა და ოპერის ლოყაც გვაახლოვებდა, მაგრამ გვიყვარდა კი ერთმანეთი?

ვინ იცის?!

ხშირად გხედები. ვერ მცნობილობ. არ მწყინს—მესმის: აბა როგორ მიხედები, რომ ქანდაკაზე ატუხული, ჰალარა წვერ-ულვაშით მოსილი, მოზუცი, ზოგჯერ გზაზე წალადაკერებული, სიცივისაგან შეწითლებული, ვახუცეხული მოსასხამით მდგომი—შენი ძველისძველი მეგობარია!..

შენ კი მაოცებ: წინათ იას გეძახდენ, ახლა ყაყაოღ ევლინები მოჯადოებულ წრეს... მომწონს შენი მარაოს რხევა... მომწონს ღიმილი, ხმა... მაგრამ მიყვარხარ?

არ ვიცი, ღმერთმანი!

ახლა შეუძლოთა ვარ. ჩემთან არ მოხვიდე. შეგხედო მინდა. მე კი შეკართან დავედები (ნარგიზის ქუჩა, № 19) და შენ ეტლით ჩამოიარე.

იცი რა? მინდა, არ ჩამოიარო: შენი უყურადღებობა დამიმტკიცებს, რომ ძველებს ამაყი ხარ, რომ მოწყალებისთვის არა გცალია, და თუ ამისრულე თხოვნა, ეჭვი შემეპარება: არ სურდა და დამითმო-მეთქი.

შემოსვლით კი ჩემთან—ა! ა!—არ შემოხვიდე!

მომიტყვე, ქალაღის ნაგლეჯზე ვსწერ; შენთვის კიდევ მქონდა შენახული იაპონური სქელი ყვითელი ქალაღი, მაგრამ წვიმას დაუსველებია და დიასახლისს გადაუგდია...

წერილს ვერ დავაშხეფე სურნელება—უკანასკნელი წვეთები მეეზოვემ ულვაშებზე გადისვა... უარი ვერ ვუთხარი—ძლიერ დავალბული ვარ...

ამ ბარათს კი წაიკითხავ?

გავგზავნი!... რაც იყოს, იყოს!..

— ლაღი!

— რა გნებავს?—მოისმა მეორე ოთახიდან.

— წერილს ვერ წაპილებ?

— რას მომცემ?

— ნუ იგდებ, ბიჭო, თავს: მაინც წასასვლელი ხარ—გამოართვი და ის იქნება!—მოისმა იმავე ოთახიდან.

— ხვალ თეატრის ბილეთს მოგიტან...

ბავში ხტუნვით შემოვარდა ოთახში, გამოართვა წერილი. დახედა მისაბართს და სთქვა:

— სწორედ იმ ქუჩაზე მაქვს საცვლები მისატანი.

— აბა შენ იცი!

ბავში ხტუნვითვე გავიდა.

ყმაწვილი გაუხდელი ჩაწვა ისევ ლოგინში, ვეებერთელა პაპიროსი დაგრი-
ბა და კეპმლში გაეხვია.

— ოთახი არ დაეღალაგო?— მოისმა ცოტა ხნის შემდეგ მეორე ოთახიდან
ქალის მინახებულნი ხმა.

— ნუ სწუხდებით, გამაღობთ!—

პასუხად მეორე ოთახში დაიწყო უკმაყოფილო ხრაგუნი.

ლამაზი ქალის კობტა საპირფარეშო, ძვირფასი სამკაული, რბილი მორ-
თულობა. ყვავეილები ჰყრია, აწყვია, სდგას. სუფთა ჰაერი—სურნელებით დამ-
ძიმებული.

ტრიალა სავარძელში სარკის წინ ზის ხალათში გახვეული ახალგაზდა ქა-
ლი და თმას ისწორებს. შემოტრიალდება; ფრჩხილებს ეღვარების მისაცემათ
სპილოს ძვლის პაწია ჩოვნით ღვსავს; ტახტზე მიწოლილი ყმაწვილი ეუბნება:

— გატრკილსა ტანს ემოსა ყარყუმნი უსაპირონი“.

ქალი იღიმის.

— ფეხებზე და ქოშებზე კი პოეტები ვეღარ დამეხმარებიან. Смотрю и
взираюсь, гляжу и не отрываюсь.

— შენ ერთხელ სთქვი ლამაზად: „სანთელი ჩუმთ იწვისო“: ახლა კი არ-
ღვევ შენს აფორიზმს: უეპველია, ნაკლებს გრძნობ და ამიტომ მეტს ლაღადებ.

— Клянусь я первым днем творенья,

Клянусь его последним днем!

— ლენკო, ძველ ამავეს დაეთხოვე, ახალი რამ მიაძგე... ვასართობი...

— Хочешь, чтоб я читал?

— სწორეთ... ოღონდ ქართულად...

— როდის დამიწყე მამულისშვილობა?

— იცი? რუსული გამოთქმა ძლიერ ცუდი გაქვს, და ქართული კი—

— ... რომ არ ვიცი, მშვენიერო...

— გრამატიკულ შეცდომებს მეც ვერ ვამჩნევ, და გამოთქმა კი სმენას
ატკობს.

— ოღონდ კი დაგატკობ და...

აიღებს პაწია წიგნს.

კითხულობს:

მინიატიურები

სუფრას მოსხდომიან, ხილს შეეკეცვიან.

პატარა ბიჭი მიუახლოვდება დედას, საიდუმლოდ ჩაუფუჭუნებს:

— დედა, ქლიავი მინდა.

— თქვი მერე, რას მალავ!— უღიმის დედა; აწვდის ხილს.

* *

განმარტოებულ ოთახში მოკცხვად, თვალდახრილი ზის ორი— ვაჟი და ქალი. სანთელი იხრება; ხან სრულიად ბნელდება ოთახში, ხან ოდნავ განათდება...

ქალი ღიმილობით, ჩხვივით, პოზით ეუბნება:

— თქვი, რას მალავ!..

||

ბავში, ხუთი წლის ბავში წმენდს ფორთოხალს;

თითო ჭლდს დაურთებს სტუმრებს; უკანასკნელი დარჩება— უნდა პირში ჩაიდვას... ამ დროს შემოდის დედა; შესთავაზებს; დედა უყურადღებოდ ართმევს და სჭამს.

ბავში ჩაიდებს სალოკ თითს პირში; ბევრი მოთმენის შემდეგ თვალები აუტრემლდება...

სტუმრებს ელიძება. ბავში იწყებს გულამოსკვნილ ტირილს.

მსხალი!

თხილი!

კანფეტი!

სიცილ-ნარევი თანაგრძნობით აწვდიან ბავშს.

არ მინდა! არა! ფორთოხალი!— სტირის ბავში.

ფორთოხალი კი გამოლეულა...

კარგი ბავში, კეთილი ბავში, სულელი ბავში!

* *

ვაჟაკი წლებს შეაღწევს დედ-მამას, წლებს სამწობლოს, მეცნიერებას, ხელოვნებას, წლებს ცოლ-შვილს... როცა სიცოცხლის ღღენი მიეწურება— სულელია, თუ იფიქრებს, რომ ვინმე მოეფერება, დააშოშმინებს; იგია გმირი, თუ დინჯის ნაბიჯით, გულდამშვიდებული გასწევს სამარისაკენ, გზაზე მთრთოლვარე ხელით კიდევ ეცდება დარგოს ხე, რათა გამვლელმა ხილი იხილოს, ჩრდილი იჩრდილოს!..

მსახურმა ვერცხლის სონჩით წერილი შემოიტანა.

— უკაცრავად, ლენკო, ნება მომეცი გადვიკითხო.

— ინებე, ინებე, ოღონდ მე წავიკითხავდი— თვალებს რად ილაღავ?!..

— ღმერთო კი მომკალი, ვინ გაგიბედა ასეთი ფარატინის გამოგზავნა?!..

უ, უ!.. წერილი მართლაც საყურადღებო უნდა იყოს— პასუხსაც არ მიძლევ... ვაჟი კედლებზე სურათებს ათვალიერებს.

ქალი კითხვას გაათავებს და ჩაფიქრებული ზის...

— ლენკო!

— ბრძანე!

— სად არის ნარგიზის ქუჩა?

— ნარგიზის ქუჩა... ნარგიზის ქუჩა...

ჰო, ჩუღურეთში ვახლავთ... რად დაგვირდა?

— ისე... იქ ერთი ქართველი მწერალი უნდა ცხოვრობდეს.

— უ!.. ქართველ მწერალს ნუ გამახსენებ!

— ??

— მეშინია მათი.

— რათა?

— წმინდანები უნდა იყონ!..

— Ты все боишься.

— Да, право же. აი, მომისმინე: ესეც გასართობი ამბავია... სამიოდ წლის წინად ბათომში ერთ გიმნაზიელ ქალს შეეხვდი... ჩემი გემოვნებისას... თვალები ზღვის ცქერას უნდა გაეფართოვებინოს, თმა ნიავს აეჩეჩა... ცელქი და ენამხვილი, ჯანსაღი და სადა...

— რამდენჯერ იცვლი გემოვნებას დღემ?

— რამდენ კარცს ვნახავ, იმდენჯერ...

ვერ დავეუხლოვდი... ბოლოს ბედმა გამიღიმა! საღამოს გასამართავად მეც მიმიწვიეს და ისიც. წინათვე გავიანგარიშე, ისეთი პატარა პიესა დამეწერა, რომ მე და ის ერთმანეთს შეეხვედროდით...

...ეწერე — არათერი გამოვიდა. იქვე ცხოვრობდა ერთი ქართველი; ვიცოდო მწერლობაზე ჩემსავით მწყრალი არ იყო. მივედი, ვუხსენი ჩიხეში მიკიბ-მოკიპ ბულად.

დამთანხმდა. მაგრამ, როცა ვთხოვე, რაც შეიძლება მეტი ხვეწა-კოცნა ყოფილიყო, ნამდვილი მიზანი გადუშალე, ფულსაც დავირდი, — წამოვარდ ფეხზე, უნდოდა მცემოდა, და მხოლოდ დეიუ-დეიუს ცოდნამ ვადამარჩინა...

— ეს რაღაა? — ჰკითხა თავის ფიქრებში გართულმა ქალმა.

— იაპონური ხერხია ჩხუბის... ორივე ხელის შუა თითები დაუჭირე, უკან დაიხიე, გამოვედი კარში და საჩქაროდ კიბე ჩამოვირბინე.

— მგონი მოგებდა კიდევ...

— არა, უკაცრავად... მაგრამ საძველ მდგომარეობაში ჩავეარდი...

გამეხილა — ხალხში თავი მეჭრებოდა, დამემალა და — ბრახი მერყოდა. იმავე დღეს ჩავეექ მატარებელში და გავჩნდი შენს ფეხთა წინ.

— და ასე ადვილად მეუბნები, — Фигаро адеи, Фигаро таи...

— აღსარებას ვამბობ გულთამხილავის, წინაშე.

— ლენკო, ახლა კი წადი...

— რატომ?

— საქმე მაქვს.

— მე ვუფიქრობ, შენ ნარგიზის ქუჩაზე აპირებ წასვლას, და წამიყვანე თან.

— არა, შენ რამდენ ქუჭს დაინახავ — აჭუჭყურდები...

— არც შენ გირჩევ წასვლას... იქაა მთელი ქალაქის საეჭუო სამიკიტნო-ები, საეჭუო სამრეცხელოები, უადგილო მეგზოვენი და თანაბარი მშვენიერებანი ექ ბრძანდებიან. მოგიცილი მაინც, ერთად წავიდეთ.

— უნდა ჩავიცვა.

— და ჩაიცივი ჩემთან.

— ნუ სულელობ.

— გარწმუნებ: თუ იმ მხარეში მიდიხარ, ჩაცმას გახდა სჯობია...

ამოიქვარქნები მაინც...

— კარგია... გეყოფა ოხუნჯობა! ტასო, მოართვი ლენკოს პალტო...

— მაგდებ?

იცვამს პალტოს, ხელთათმანს, იხურავს ცილინდრს.

— სწორედ! — და მეგობრული ჯიკავ-ჯიკავით მიიყვანს კარებთან.

— ასე ადვილად ვერ დაგშორდები— მადლობა უნდა გითხრა...

— რისთვის?

— აი, რომ არ მიგყევარ საძებრათ ჯურღმულეებში.

— ხიფათის მიძიებელს რომ ეძახი შენს თავს?

— განსაზღვრულ საზღვრებში, ჩემო კარგო, ვქეიფობ, ვსვამ, ვარშიყობ, ვთამაშობ, დენიшайку даже, მაგრამ განსაზღვრულ კალაპოტში.

— კარგი, კარგი... ნუ მაცდენ...

— Adieu!

— Au revoir!

კარებში გაჩერებულს ცალი ხელით ცილინდრი უჭირავს, მეორე ხელით— იატაკზე დაბჯენილი ჯოხი, და პათეტიურად ამბობს:

— მაგრამ, როდესაც ტფილისის არეს შავი სულარა გადევარება და წმი-ნდა ადგილთ: ოპერას, დრამას— ელექტროს შუქი შემოეხვევა, ჩვენ ისევ..

— არა, მე ცირკში ვიქნები...

ქალი საჩქაროდ იცვამს.

შეჩერდება.

ფიქრობს:

მომწერა, მაგრამ დანიშნულ ადგილს არ დამიხვდება!..

შეიძლება კი, შეიძლება არა...

მოსხებიალე გელეტირისტი

...გაქირვებამ აღეოსი დავავიწყა. ძველი სიყვარული მაინც ღვივოდა.

აბა რა იყო, რომ ხშირად მშვიერნი ავდგებოდიოთ სუფრიდან, რომ ორიო-დე ლუქმა მეტი რგებოდა მეორეს.

აბა რა იყო, რომ, საქმისათვის წასული— დაქანცული რო მოდიოდა შინ. ვინმე ნაცნობთან შესარბენად დიდ გზას მოივლიდა და ორიოდე ყვავილს მოი-ტანდა, რომ ჩემი მაგიდის გატეხილ ჭიქაში ჩაედება.

მაგრამ ცხოვრება უფრო და უფრო გვიჭერდა მუხრუქს.

საკვირველია: სხვაზე არც შრომის უნარი მაკლდა და არც ცოდნა. მაგრამ მესმოდა:

სად პოეტი და სად ჩოთქის ჩხაკა-ჩხუკი!

შენ სუფთა წერას გულს ვერ დაუდებ.

ზღვის პირი, სალი კლდის მწვერვალი, ცაცხვის ძირი და რბილი სავარძელი! რა შენი საქმეა გაკვეთილებზე რბენა?!

სახლში კი ციოდა ზოგჯერ.

და პაწიას ხველა და სურდო არ შორდებოდა.

მანსოეს. უკანასკნელ ორშაბათიანს მთხოვდა ცოლი მეთუღლებჩისათვის.

ლიზა. ქალაღი მინდა ვიყიდო.

— დღეს დიასახლისი ღუმელს ანთებს, წყალს გავატობ. ბავშს ორი თვეა

ტანი ვერ დავბანე.

— იქნებ რაიმე დაეწერო.

რა გეწერება!..

იმ წერიტაა. რომ ორიოდ გრო'შს ვშოულობთ.

ეჰ!

იმ საშინელ ღამეს შკირე წრეში ახალი ღრამის ნაწყვეტი წამაკითხეს.

ბეერს მოეწონა.

ვახშამი დიდებული იყო.

კარგ გუნებაზე ვბრუნდებოდი.

ვეოცნებობდი...

ნაწყვეტ-ნაწყვეტად გავათავე ძველისძველი ნაფიქრი— „განცხრომის დე დიაფალი“. ეს იყო ათიოდ სონეტი, ერთმანეთში გადახლართული. ვით ერთი გირლიანდის ნაწილები, ვით დაწული ყვავილების ნაწილები. ვით ვარდების ხლართი... აჰ იყო ყველაფერი, რასაც მარად ვეტრფოდი და მარად გამიზნობოდა.

სიუხვე გონების, სიმდიდრე საუნჯის. შენება სხეულის, სულის სიმშვიდე და ნეტარება. განცხრომა და.. და რომელიც. იქნება. მე ცოდვილს. ცოლსა და შეილხედაც მეთად მიყვარდა... მაგრამ არა ვარ გასაკიცხი— ჩემ თავზედაც მეთად მიყვარდა... სატრფო ხომ საყვარელზედაც უფრო სანუკვარია.

სახლში შეველ. საშინელი თვალს წარმომიდგა:

ღამა გატეხილი შუშიდან ბოლავდა. ოთახი მოფენილი იყო ძონძებით, წიგნებით, ნახვეი ქალაღებით. ბავშის დამტკრეული სათამაშოებით: ლიზა მოხრუკული იწვა ბავშის გვერდით.

მეგონა ეძინა.

მივადექი. თვალზე-გახელილი დამიხვდა.

— რა, დაგემართა, ლიზა?

— კვდება...

— როგორ? შალიკოს დაუძახე?

— კი იყო... არაფერი ეშველებო... სითბო უნდაო... ოთახში კი ყინავს. ლამბას ავწიე, შუშა გასკდა; ლუმელში შევყარე ყველაფერი—სკამი, წიგნები და შენი—დრამა, შენი დრამა!—გაწიწმატებით დაიკვილა ქალმა.

— ჩემს დრამას რაღას ერჩოდი?—და მივიხედ-მოვიხედე: დრამა აღარ-სად იყო...

— ის არის—ის! ის არის ჩემი ცოდვით სავსე!.. სამი დღეა მაგას უზი-ხარ,—ვერაფერი გითხარი—ხელი არ შევეშულო—მეთქი, შემოვწიე მე ჩემი არ-ტისტული სახელი, ტაში, და შენ კი... აი, შეხედე: შენ და შენმა დრამამ იმ-სხეერბლეთ!..

ზეზე წამოიჭრა... ახლაც თვალწინ მიდგას... ფაროო ქუთუთოებიდან გად-მოვარდნილი თვალეები, გაჩეჩილი თმა და გაშლილი ხელები...

ქეშმარიტად ვამბობ, არ მახსოვს... გადარეულად მეჩვენა და მინდოდა დამემშვიდებია... შემძავდა ეს ადამიანის სახის დამკარგველი არსება და მსურ-და გამესრისა... შემეშინა და თავს ვიფარავდი... თუ—ჩემი დრამის დამწველი ჩემი შვილის დამლუბველადაც ჩავთვალე და შურს ვიძიებდი...

მგონი ყველა ეს ცალ-ცალკე მიეღებდა თავში, მაგრამ ისეთი სისწრა-ფით, რომ მენსიერებამ ვერ გაარჩია და ვერ შეინარჩუნა ისინი...

ესტაცე ხელი.

უცბად, უეცრად... გაქვავდა, მოკვდა...

თითქოს ჩემს დახმარებას ელოდაო—და მთელი მოგრაგნილი ტანი თით-ქოს მეუბნებოდა: გგონია ვისაყვედურებ? დაგლოცოს უფალმაო.

სასამართლომ გამამართლა. რა უგუნურია ადამიანთა სამართალი! რად მინდოდა მათი მსჯავრი და გამართლება? განა მრავალტანჯული ღიზა მოითხოვ-და ჩემს დასჯას, ან მე ვითხოვდი გამართლებას? რა დამნაშავე იყო ღიზა?..

შემძულდა ლექსი, შემძულდა ყოველივე ლამაზი, მწყობრი, მხიარული, თითქოს ისინი იყონ ქვეყნიური ჰარმონიის დამრღვეველნი.

რა ბედნიერნი იყვნენ ძველი კეთილ-მორწმუნენი!

სადმე, მყუდრო და დაბალ სენაკში—აი იქ მოისვენებდა სული... გავანა-თებდი დაბალ, მყუდრო, ბნელ სენაკს ჩემი სეედის შუქით...

უეცრად წამოდგა.

— რა გაჩქარებთ? შემთხვევითი გაცნობა ძლიერ სასიამოვნოა ჩემთვის.

— უკაცრავად, სცენაზე მიმელიან... მე აქვე ვმუშაობ. დროა მოვემზადო.

— ერთი კონიაკი კიდევ.

— ამას სიამოვნებით.

თავზე ღრმად ჩამოიფხატა ქული...

ქავახანის ბინადარი

- აა! ქალბატონო!
- ხელზე აკოცა.
- აქ ვილაც მჯდარა.
- ძლიერ საინტერესო აღამიანი.
- მოვა ისევ?
- არა...
- შეიძლება დავჯდე?
- დაბრძანდით, დაბრძანდით! უკაცრავად, ვერ გაგიბედეთ მოწოდება...
თქვენ აქ ამ დროს... ისიც მარტო...
- მე ძლიერ ხშირად დავდივარ მარტო.
- ოპერაში, დრამაში კი, მაგრამ აქ...
- განსაკუთრებული საქმე მაქვს... მე ვეძებ...
- ვის?
- აი ეს მიჭირებს მოძებნას... იგი იცვლის სადგომს, სახელს, პროფესიას... იყო ლამაზი წინად, ახლა მახინჯია. წინად უმაღლეს საზოგადოებაში ტრიალებდა, ახლა მეგზოვებთან ატარებს დროს. არ ვიცი, ახლა რას ეძახის თავს, წინათ Posa-ს ვეძებდით.
- პოზას?
- შილერის მარკიზ-პოზა არ გახსოვთ?
- შილერი კი მახსოვს, მაგრამ რა შუაშია?
- უეჭველად რაინდულმა ხასიათმა, უცხო ტომობამ და უღვემა შეძლება შეარქვა.
- მერმე? მერმე?
- მერმე ბოდლერს ეძახდენ.
- სად Posa, სად ბოდლერი?
- მაგიც ასე ამიხსნეს: ცირკის ჯამბაზ ზანგის-ქალს დაახლოვებოდა და ორიოდ სონეტიც ეძღვნა მისთვის.
- ქართულ პოეზიას კარგად ვიცნობ, მითხარით სონეტი — და ავტორს ადვილად მოენახეთ...
- ნაბეჭდი ვერსად ვიშოვე და ერთი ტაეპი კი რალაც ამგვარი უნდა იყოს:
- აი ჩემი გული, სპეტაკი ვით ცრემლი.
- შავ ხელში გაძლევე, დაწეწე წყეული!
- ამგვარი არაფერი წამიკითხავს... სად იყო დაბეჭდილი?
- იმიტომაც ვერ ჩავიგდე ხელში, რომ დაბეჭდილია არა ჟურნალში ან გაზეთში, არამედ ქუჩის გამომცემლის, ვილაც შახბარათოვის ორკაპიკიან წიგნაკში...
- In vino veritas! მივატოვოთ უცნობნი და საკვირველნი. მიირთვიო ყავა კონიაკით — და უცნაური საცნაურად გახდება..

— სიამოვნებით!.. აქ რაღაც ისეთი ჰაერია. რომ უნდა დალიო... გაიბრუო თავი... გავბრუნდე... მომეცით ჰაპიროსი... ოპიუმში აქვს?

— ნურავინ მოგატყუებთ. ქალბატონო, ოპიუმშიანი ჰაპიროსი საქართველოში არ მოიპოვება...

ცოტა სიჩუმის შემდეგ:

— მე დარწმუნებული ვარ, რომ ის აქ არის სადღაც... ვგრძნობ...

— მეც ვფიქრობ... ყველა გზა-აბნეულის, გზა-გადამცდარის სივანეა ეს ყაყაბანა... ოღონდ, თუ ფული აღარ აქვს...

კონიასს მოსმენ.

— არ იცით, სად იდგა უქანასკნელად?

— ერთი კვირის წინად გადასულა სახლიდან— როგორც ეტყობა, უეცრად, მოულოდნელად... დიასახლისმა ასღაც არ იცის, სრულიად მიატოვა ბინა თუ სადმე შერჩა და ისევ დაუბრუნდება თავის ოთახს...

ნურაფერს შეტყუით, ქალბატონო. ბუნების გულკეთილობაზე,

გაცვეთილია!

თანაც სიყალბეა!

თქვენ არ შეგეფერებათ!

პირიქით. ბუნება თითქოს დასცინის ადამიანს:

მთელი წელი, მთელი დღე, წლის ყოველი დრო.

გაზაფხულდება. მოირთვება ბუნება; ადამიანი გულის კარს გააღებს. ტკბილად ამოისუნთქავს: რბენა სწყურიათ, ცეკვა. მღერა, ყნოსვა ყვავილთა, და სწორედ ამ დროს იღვება ბედელში პური, ჭურში ღვინო; სამხიარულო კრებების მაგიერ ადამიანი ხარივით ებმება უღელში. რომ არ დარჩეს უჭმელ-უსმელი.

ზაფხულში, როცა ჩრდილი უნდა ეძიოს,—მიწა ოფლით მორწყეო,—უბრძანებს საჭიროება.

აი. მოიხდის ვალს. ჰაპანწყვეტით შეკრებს სანოვაგეს. სავსეა ყოველი... მაშინ სიცივე და თოვლ-წყაბი ჩაბაბს სახლში, აღერსის მაგიერ უმზადებს ჭუჭყს და ძილს.

და მთელი ტენიკა, ხელოვნება; მეცნიერება, რელიგია. ვაჩნ მხოლოდ იმის ცდაში არ არის, რომ ადამიანი გაანთავისუფლოს ბუნების დამცინავი ბრჭყალებისაგან?!

ჩემი ბუნება მოითხოვს სათაყვანებელს...

ვერ წარმომიდგენია ისეთი სულის თქმა, რომელიც გაეღწეოთილი არ იყოს გუნდრუკით ჩემი უმაღლესი. თრთოლვის მომგვრელი არსებისადმი.

მე უნდა ვიყარ ნაწილი რისამე და. ვინმე თავისი ნაწილით უნდა იმაზბე-ბოდეს ჩემში.

პატარა რომ ვიყავ, ეკლესიას. ხატს ვერ ჩაუვლიდი. რომ ტანსაცმელში დაფარულ ხელს ჯვარი არ გამოეჩინა, და ვფარავდი. ვმალავდი ჩემი გულის კე-თებას არა დაცინვის შიშით—არა! მერიდებოდა, არსება იგი მაღალი არ შეუ-რაცხეყოთ.

იცით, ქალბატონო, რომ მე, თქვენი უსაკმბრი **Iazzaron**-ი, ღამეებს ვათენებდი დიდისა და მცირე ფოლიანტების გადაწვრით, კითხვით... მე ვიცი ზვირაჲ მთელი გვერდები ნიუტონის, მაკიაველის, ბერკსონის თხზულებებიდან, და—რაც თქვენ უფრო გაგაკვირვებთ—ვიცი ყველა იმ კალონიების სახელი, რომელნიც შავ-ზღოზე ოდესმე ჰქონიათ ბერძნებს... ერთხელ წაგიკითხე, მომეწონა და გავიზვირე...

და მეცნიერებაც ჩემთვის თავის დღეში არ ყოფილა იარაღი... არა, ის იყო ცოცხალი არსება სატრფო, რომლის ყოველი მცირე ნაკვირვალტყუბას იწვევდა და მოვლა-აღერისთვის მიწვევდა.

ხელოვნება!.. განა მე ვუტკებდი. ვისმინდი, ან ვკითხულობდი დიდებულ ხელოვნურ ნაწარმოებს?!

არა!—მე ვსვამდი, ესახრობოდი, ეყლაპავდი და თავის დღეში არ გამივლიდა თავში იგი ან მყვიდა, ან შეეხებოდი, მე მხოლოდ ვთრთოდი, ვით ტოტზე მჯდომი ხაყო, ვით მზის სხივებში მომფრინავი მერცხალი, ვით გედი ტბაში...

და ქალი!

ეს ხომ ჩემი სულია და გული! იგი ხომ განუყოფელია!

ყვავილში, ქალბატონო, ტბილ ხმაში ეხედავ მე ქალს... არა ერთს... არა ორს... არა შავთვალ-წარბას და წელ-წერწეტას... არა! ქალს!.. რაღაც მომიბიბვლელს... სულთამბუთავს!..

ქალბატონო, მე ამან დამადნო, გამაცამტყერა, ეს მარადი აღზნება ვერ აიტანა სუსტმა სხეულმა... თუმცა ძლიერია სული, როგორც წინად იყო... და სწორედ სხეულის წამლად აი ამ ყავახანას შემოვფარე თავი... დიდი ხანია... აქ ვერ ასწრებს ღვინო, რომ საესებით დამიპყროს, და გამიტაცებს ქალი. ქალისკენ რომ გაიხედავს გულისყური, მაშინ სმენას ვისიმე მელოდიური ხმა მიიზიდავს... ეს აბჟღერებულელი არე, სურნელოვანი ჰაერი, ეს შეერთება ლამაზისა და მახინჯისა, უმანკოებისა და გარყენილებისა—საერთო უკიდურესობა მამ-შვიდებს: ამშვიდებს სულს. თუმცა სხეული იწვევბა... ინტლრევა. ფანტასმაგორია! ჯადოქრობა! ზღვის მყუდრო ნაპირზე, მრწამს, სხეული დამიმშვიდებდა, მაგიერად სულის აბობოქრება დაიწყება—იმისი მეშინია ყველაზე უფრო... ერთხელ კინალამ გადავიკრიე... რად დაგიმალოთ. კიდევაც შემოყვანეს გადარეულთა თავ-შესაფარში...

გსურთ ეს ამბავიც მოისმინოთ?

გვიამბობთ...

— არა, არა! მერმე.

— გეშინიათ?

— არა, მერიდება—ნერვები აგეშლებათ კიდევ უფრო.

მაშ კარგი, გაეჩუმდები.

შეიძლება ვცდებოდე, მაგრამ მეტი გამოსავალი გზა არა მაქვს...

ქალბატონო, ვიღებ აი თქვენს ხელს ვერ წარმოიდგენთ, შეიძლება ჩემს სახეზე კი წაიკითხოთ—რა ნეტარებასა ვგრძნობ!... ეს თქვენი ხელები—ნათალი, გრძელი—მიპყრობს... მიზიდავს, ვით ჯადო—გველი... იგი მაგონებს მარმარი-

ლოს და თასმას, რომელიც ყელზე მეჭირება. აი ამიტომაცაა, ქალბატონო, რომ სული მესუთება, მაგრამ ამბობენ: ჩამოხრჩობილი უკანასკნელ წამს ღვთაებრივ სიტკობებს გრობოსო, და მეც ისე ვარ... ამ ხელს ნუ მომაშორებთ... ვეამბობრები... რა მშვენიერება ხართ, ღმობიერი ხართ თუ მკაცრი—ყოველთვის!.. ო, რომ შემიძლოს თვალების... შესუნთქვა... ეს კი იქნებოდა მეორედ მოსვლის ნეტარება!..

რა მშვენიერი!.. სხეული—ატლასის, ხელი—სანთლის, გული—მარმარილოსი, ტუჩი—შინდი, კბილი—სხივმფენი, თვალები—ზღვა და თმა—შავი ღრუბლები... რა მშვენიერება ხართ!..

ჩემგან არაფერი სასიკეთო და სახარბიელო არის მოსალოდნელი, ქალბატონო! დამრჩება მხოლოდ მაღალი სიყვარული და ნაზი გრძობა... გამოუთქმელი... გამოუთქმელი ტრფიალი და შეუსრულებელი გეგმები. ჩემს უბის წიგნში თქვენ ჩაგახედებთ ოდესმე და იქ ნახავთ უთვალავს დაწყებულ ლექსებს, ღრამებს, მოთხრობებს—ისტორიულ გამოკვლევასაც კი...

აი ამ ყავახანამ შეიწირა ჩემი ნებისყოფა... მან შესვა ჩემი აწმყო და უარი მათქმევინა მომავალზე. ეს გაჩაღებული ხომლები, ეს საეკვო ხარისხის მუსიკა, იაფი სურნელოვანი პუდრით შეთითხნილი ქალები—ფარდად ჩამოეშვენ ჩემსა და გარეშე ქვეყანას შუა... და ველარ გადავწევ ფარდებს... მათ ჩაქსოვილი აქვთ ჩემი ტანჯვაც და ნეტარებაც.

აი კონიაკი... მინდა—დავლევ, მომიღდება—გავტეხ, ან თქვენ მოვაწოდებთ, და დიდი-დიდი—ერთი შეწყურეთ... მაგრამ თუ ყავახანაში სიარულს განაგრძობთ, ისე უნდა მოხვიდეთ ჩემთან და მეგობრულად ისმინოთ ჩემი ბოღდა და მაიმუნური სახის მანჭვა... განა თქვენ ნებას მომცემთ სადმე საზოგადოებაში ასე ვეალერსო თქვენს თითებს?! რა თქმა უნდა, არა! და ამი ჭომაც, ცალი ყბა რომ კრულვას უგზავნის ამ ტაბაკელას დამაარსებელს, მარცხენა ხელი ფსალმუნს სწერს ყავახანისას...

— არ წამოხვალ?—დაეკითხა ახლო სუფრიდან ამღვარი ყმაწვილი მობაასეთ.

— სად?

— დღეს მოთხრობას კითხულობს ნიკო

— კოტე, ლილი ველარ იცანი?

— უკაცრავად! თქვენ ჩვენ ყავახანაზე განრისხებული უნდა იყოთ, და ამიტომ არ მოგელოდით—მიუბრუნდა ახლად მოსული ქალს.

— მგონი, მწერლები აღარ მწყალობენ უფრო, ვიდრე მე ვიყო განრისხებული, —უნებურად იკვლუცა ლილიმ.

რას ბრძანებთ?! და დასამტკიცებლად ჩვენი თაყვანისცემისა შემობრძანდებით ჩვენს სხდომაზე, იქ ნახავთ, თუ როგორ გაუხარდება ყველას...

— სიამოვნებით წამოვალ.

— მე კი არ მომწონს ეს პროვინციელი მწერლები—ჩაურია ისევე გიორგიმ.

— რატომ?

— ყველა თავის კუთხის „მუხუროს“, როგორც იმერლები ამბობენ, კი-

ლოზე სწერს, ყველა თავის კუთხის ტიპებს ხატავს და მსოფლმხედველობაც თავის თემს ვერ შორდება...

— შეცდომა უნდა იყოს—ჩვეულებრივის თავაზიანობით შენიშნა კოტემ.

— დავით კლდიაშვილს რაღას ეუბნები?—ლიმილით დაუმატა ლილიმ.

— დავით კლდიაშვილის ნაწარმოები დიდი, შევნიერე სარკაზმით იმერეთზე: იმერეთი საბოლოოდ გამასხარავდა და ან უნდა შეირგოს ეს წამალი და გარდიქმნას, ან და...

— ან რა?—ვერ მოითმინა ლილიმ.

— ან და მის წიაღში ველარ იპოვის მხატვარი დასამუშავებელ მასალასაც კი... ხელოვანი ქუთაისში ისეთივე წარმოუდგენელია, როგორც ოპერა უდაბნოში... ტფილისი, აი სად უნდა გადადნეს და გადადულდეს ქართული სულიც და ქართული გონებაც...

— მაინც ვნახოთ და მოვისმინოთ—შემარჩევნების კილოთი გააწყვეტინა კოტემ.

წამოდგენ.

— ნუ თუ აქვე კითხულობთ თქვენს ნაწარმოებს—დაეკითხა ლილი.

— დიახ აქ; სამი ოთახი გვაქვს; ოხუნჯები ამბობენ —ეს: „სალხინებელი“, „სასუფეველი“ და „ჯოჯოხეთი“-აო.

— მერმე ხმაურობა, მუსიკის ხმა, არ გიშლისთ ხელს?

— იქ ხმა არ წვდება. ვიკრიბებით მარტო ჩვენ მხატვრები, მუსიკოსები, მსახიობნი, უფრო კი მწერლები...

გვაქვს კრებები, მოხსენებები...

— მეტი არაფერი?...—მაცდურად დაეკითხა ლილი.

— როგორ არა, როგორ არა! ინტიმური ქეიფები „სასუფეველში“ და „ჯოჯოხეთში“ ხდება, „სალხინებელი“ კი მხოლოდ საერთო კრებებისთვისაა. წავიდეთ... ნელ-ნელა ყველაფერს გაეცნობით.

შევიდენ.

სრული ოთახი.

ოციოდე კაცი და ქალი ჯგუფ-ჯგუფად იჯდა.

ავტორი იმარჯვებდა ხელთ-ნაწერს.

ყველა დადუმდა.

და აუჩქარებელმა ხმამ დაიწყო:

„რაიფდები...“

[დასასრული პირველი ციკლისა.—
გაგრძელება შემდეგ ნომერში.]

ზალვა კარამელი

მეკლელოვა სუნისში

იქნებ მეკლელობა ამ ხანებში მოხდეს ფარული.
არეის დაედოს ჩემ სიკედილში მძიმე ბრალდება.
ეს გათოვება მეტად უხვი. იანვარული,
უკვე აშკარად დღეს ეტყობა თებერვალდება!..

თოვლის ქანდაკი ჩემს ეზოში დავდგი მიონად.
შევძელი კერპად შენი ტანის ნაკეთში დაყვანა.
თითქოს გადვიტე ჩვენებისთვის პიგმალიონად.
სული ღვთაებას ცივ თეთრებში კვლავ გეთაყვანა.

ჯერ ჩემთვის ღამეს ასე ძილი არ ვადუსხია...
შენ მაყვედრიდი. ვალატეა, შენს პიგმალიონს:
„ჩამაცივი კაბა... ო, რა მცივია... ო, რა სუსხია...
სანამ გიცადო ქმარს უფულოს, როგორც ალიონს“?!
?

ენახე მიონა გათენებას. ხეთა ფარცხებით.
სფინქსს ამგვანებდა გადაყრილი ნამჭერის ხეაი...
და გადავწყვიტე: სანუგეშოდ ამ დამარცხებით,
ერთ-ერთ სონეტში დაუნდობლად მოვიკლა თავი!..

ვახტანგ კობედიანი

ალექსანდრე ყაზბეგი

წარსულ წელს ერგება ორი საიუბილეო თარიღი ალ. ყაზბეგის ცხოვრებისა. რვა იანვარს შესრულდა 75 წელი ყაზბეგის დაბადებიდან, ხოლო ათ დეკემბერს—30 წელი მისი ტრაგიკული გარდაცვალებიდან. ამან თითქო გამოაღვიძა ერთგვარი ინტერესი ალ. ყაზბეგისადმი: მაგრამ მაინც შეიძლება ითქვას, რომ ეს დიდი პოეტი დღემდე შეუსწავლელი და დაუფასებელი რჩება.

ალ. ყაზბეგის საკითხი ორი კუთხითა სდგას ჩვენს წინაშე. ჯერ თვით შემოქმედება, რომელიც თაყისში ჰფარავს სულიერ სიმტკიცის უცნაურობას, და შემდეგ თვით ავტორი. რომლის გარშემო, დღიდან შემოქმედებისა. გაიბა ბნელი ეჭვების აბლაბუდა. თუ მისი პოეზიის ძირითადი ნიჭა დაკარგულ ხმასაერთ ისმის, მისი პიროვნებაც თითქოს დაკარგეს, და მის მორალურ საფლავსაც კვლავ აფორიაქებენ. ეს ერთგვარი ლიტერატურული მზაკვრობა. თითქოს ესტეტიურად აუცილებელიც არის, რადგან უნდა ჰპორგავდეს და იწვეწვებოდეს ის საფლავი. რომელშიც „დაკრძალულია“ ყველაზე განწირული და პროტესტანტი შემოქმედი. ეს მოარული ეჭვი ყაზბეგის შემოქმედების ავტენტურობის შესახებ, რომელიც პირველად მეშინაურ წრეებში დაიბადა, ჩაქცეულია. როგორც შხამის წვეთი. და ფილისტერებში ამას ალბად კიდევ დიდხანს ექნება გასავალი. მაგრამ. რასაკვირველია. ალ. ყაზბეგს ვერასოდეს ვერ ჩამოიყვანენ იმ პიედესტალიდან. რომელზედაც იგი მტკიცედ არის დამდგარი. —გვერდი, რომ აუაროთ სხვა მრავალ ჩვენებას, რომლებიც ამტკიცებენ ყაზბეგის შემოქმედების ავტენტურობას, აქ ყველაზე მკვერთმეტყველია თვით ყაზბეგის ბიოგრაფია. ყაზბეგის ცხოვრების დამტკიცებელი ტრაექტორია—ეს მისი შემოქმედების ერთად-ერთი გასაღებია.

ქვემოთ-თქმული ეს იქნება ცდა ალ. ყაზბეგის პიროვნული არსებობის და შემოქმედებითი გზების მთლიანობის საჩვენებლად.

* *

ალ. ყაზბეგი დაიბადა 1848 წ. იანვრის 8. შთამომავლობით იგი ეკუთვნოდა ხევის მოყურათა გვარს. ჩოფიკაშვილებს. მისი მამა მიხეილიც ხევის უფროსი იყო; ოფიციალურ ენით „ნაჩალნიკი“, ხოლო ჩვენებურად „არავგის ერის-

თავი“. დედით კი იგი ეკუთვნოდა თარხნიშვილების გვარეულობას, რომელიც დიდი მოურავის, გიორგი სააკაძიდან იწყებს თავის გენეოლოგიას. მედიდური და რიხიანი გვარების სისხლი შეერთებულა ალ. ყაზბეგის არსებაში და მეჩვენება, რომ ერთგვარი დაახლოვებაც კი შეიძლება ალ. ყაზბეგისა და გიორგი სააკაძის ბედთა შორის.

იქნებ ალ. ყაზბეგში იყო კიდევ დიდი მოურავის შინაგან ძალთა შორეული გამოძახილი, რადგან ბიოლოგიური თუ პსიქოლოგიური მოდგმა უფრო უცვლელია, ვიდრე ეს გვეჩვენება.

ალ. ყაზბეგის ოჯახური წრე „მაღალი ტონისაა“, რის შესახებ თვით ყაზბეგი შემდეგსა სწერს:—„მამა-ჩემს და დედა ჩემს განსაკუთრებითი თავისებური ხასიათი ჰქონდათ. უყვარდათ დიდ-კაცობა და მდიდრულად ცხოვრობდნენ, მაგრამ ყველგან თავისებური პირადობა ეტყობოდათ. მაგალითად: სამი მზარეული გვეყავდა, ორი მევიზინზე, ორი კუჩერი, ექვსი ლაქია, ორი კიდევ პატარა ბიჭი ხელზე მოსამსახურე, ხუთამდის „მცველები“, (სხვა სახელი ვერ მომიგონია იმ ხალხისათვის, რადგანაც მათი საქმე მხოლოდ შეიარაღებული გაყოლა იყო მამი-ჩემისა, როდესაც მიდიოდა სადმე), შვიდი მოახლე, და ერთი ბაზიერი თავის ურიცხვ ქორ-მეძებრებით“... (იხ. ავტ. ბ. ცნობები, გვ. 3. წ. კ. გ. ს. წიგნთსაცავი, ხელნაწ. № 3981). მაგრამ ამის გვერდით, ალ. ყაზბეგს თავს დასტრიალებს აღმზრდელი ნინო, რომელიც როგორც სჩანს იმავ ავტობიოგრაფიიდან, სულ სხვა სფეროში ვადაიყვანს პატარა ბავშვს, და ხშირად ცრემლსაც კი აღვრეინებს ხალხურ ზღაპრებზე. პატარა ბავშვში გაორება ჰხდება: ერთი მხრივ დედ-მამა და საერთოდ „დიდ-კაცური“ წრე, მეორე მხრივ კი ნინო და ის ხალხი, რომელნიც ნინოს ზღაპრებში სიბრაულს თუ სიმპატიებს იწვევდნენ. ბავშვს უმახვილდება მორალური მხედველობა, და უკრიტიკო გაორებას მოსდევს ერთი მხრის დაძლევა. პატარა ბავშვი ხშირად მირბის სახლიდან მთაში მწყემსებთან. ეს გაქცევა დამახასიათებელია მთელი შემდგომი მისი ცხოვრების და შემოქმედებისათვისაც. მას სხვა რა არის ყაზბეგის მთელი ბიოგრაფია და შემოქმედება, თუ არა გაქცევა არსებულიდან? **K**

ამ რიგად ყაზბეგი—შემოქმედის სახე ჩვენ კიდევ ბავშვობიდანვე გვაქვს მოცემული. პატარა ყაზბეგის გარშემო ბევრი უსამართლობა ჰხდებოდა, გამზრდელი კი თვალს უხედა და მხედველობას ასწავლიდა. დაუმძიმდენ ბავშვს შთაბეჭდილებები და ზნეობრივი ქვე-მყოფობა სხვა სიმაღლეებისაკენ წავიდა. ჩვენ არ ვიცით, ვინ იყვნენ ის გუფერნიორები, რომელნიც ყაზბეგს სწრთენიდნენ სკოლა-მდე, რც ის ვიცით, თუ როგორი სახე ჰქონდა გაკვს და კანონიჩის პანსიონს, ვიცით მხოლოდ რომ ალ. ყაზბეგზე ამას არ მოუხდენია შთაბეჭდილება. ჩემის აზრით, ვერც მოახდენდა, რადგან ყაზბეგი ამ სასწავლებელში მოსვლამდე უკვე ატოკებული იყო და ბუდიდან ამოვარდნილი. ამბობენ, რომ კეთილშობილთა სასწავლებელი ალ. ყაზბეგმა ვერ დაამთავრა დედ-მამის მიზეზითაო. მარტო დედ-მამის ბრალი არ იქნებოდა. ამის მიზეზი თვით ყაზბეგში უნდა ვეძიოთ, რომელიც ბავშვობიდანვე იჩენს მოუსვენარს, დაუდგრომელს და მაძიებელ ხასიათს.

1866 წ. გარდაიცვალა ალ. ყაზბეგის მამა მიხეილი. ალ. ყაზბეგი ხევში

დარჩა მამულის პატრონად. მაგრამ სად შეუძლია მას მშვიდობიანი ცხოვრება, რასაც ასე საჭიროობს სოფლის საქმის ბუნება? ალ. ყაზბეგს სწავლა უნდა, მაგრამ გარკვეულად თვითონაც არ იცის რა. მას სული აფორიაქებული აქვს, და ცოდნას ეძებს, როგორც დამაკმაყოფილებელ საშუალებას. რუსეთისკენ აპირებს გამგზავრებას. მიდის კიდეც, და წინააღმდეგ დედის სურვილისა, რომელიც ოფიცრობაზე ოცნებობდა, შედის ჯერ პეტრეს სამეურნეო აკადემიაში, იქაც თავს ანებებს, უნივერსიტეტი უნდა, ვერც იქ აკეთებს რამეს გარკვეულს და ასე ჰპორგავს 18—19 წლის ახალგაზრდა. მეცნიერებას ვერ მიუღდა თუ არ გაჰყვა, ეს არ ვიცით, ვიცით მხოლოდ რომ „თავ-აწყვეტილი“ ცხოვრება დაიწყო, და ანტონ ფურცელაძის თქმით, „იქაურმა მდიდარმა ქალებმა გამოისტუმრეს მთლად მოშლილი, ჩაფუშული სახით, მოშვებული ტანით, მოღებული ჯანით, ჩამქრალი თვალთა“.

მაგრამ შეცდომა იქნება იმის თქმაც, რომ ყაზბეგი სწავლას არ ეტანებოდა. არსებობს კოტე ყიფიანის მოწმობა, რომ მოსკოვში ალ. ყაზბეგს „ქარგი ბიბლიოთეკა“ ჰქონია. მაგრამ თუ ვერ ისწავლა სისტემატიურად, ეს კიდევ იმას არ ნიშნავს, რომ არაფერი არ ისწავლა. იდეის განხორციელებისათვის ვმძირობა ხომ ისწავლა, როდესაც ეს დიდი არისტოკრატი უბრალო მწყემსად წავიდა, რასაც სწერს „ნამწყემსარის მოგონება“-ში, და რაც ალ. ყაზბეგის კალამს ეკუთვნის ყოველგვარ ეჭვის გარეშე. უნდა გამოვტყდეთ, რომ ეს ნაბიჯი თავგანწირვას უდრის, და მხოლოდ დიდი შეგნება თუ ღრმა რწმენა უნდა ამაგრებდეს ამის ჩამდენს. ამას კი არ აქცევდენ ყურადღებას ისინი, ვის თვალშიც წარმოუდგენელი იყო „ზერელე“ ყაზბეგის „ღრმა“ ავტობიოგრაფია, რომ ესეც დიდი დოკუმენტია ალ. ყაზბეგის სიდიდებზე მეტყველი. განა ამ უეცარ მობრუნებას და მორალურ თვალთა ახელვას დიდი ძალა არ უნდოდა? ადამიანი, რომელიც სავსე იყო დიდი და ნაირი შთაბეჭდილებების წყურვილით, რომელიც ხარბად სვამდა არისტოკრატიზმის მახვილ ცხოვრებას, თვითონაც თავადისშვილი და დაუზოგველი მფანტველი, თურმე ამ ეფექტიან გარეგნობაში ატარებდა ბნელ და ესთეტიურ სიძულვილს ამ ცხოვრების მიმართ. თურმე მისი ბუნება შეკრული ყოფილა შინაგან განდევნილობის სიღამაზით. ვინ წარმოიდგენდა, რომ თითოთ საჩვენებელი ფრანტი, თითქოს ქარ-ატაკებული, მხოლოდ აფარებული სახე ყოფილა, რომელიც ჰფარავდა უბედურ მონინტიკოსს, დაკარგულ მეოცნებებს, უცხო ეპოქის კალთაზე დასალუბად განმზადებულს.

ღიახ, ეს ასეა, და აქაც ისმის იმავე ბავშვობის გამოძახილი. აქაც იგივე ხაზი გაშლისდევს, რომელიც შემდეგ შემოქმედებაში გადაეკანება.

ბავშვობიდან მოყოლებული, მასში იზრდებოდა ზნეობრივი პროტესტი, ჯერ უფრო მო და ანგარიშ-მიუცემელი, შემდეგში კი მოფიქრებული და კატეგორიულად გადაწყვეტილი. განა თვით ყაზბეგი არ უეკირდებოდა თავის თავს? განა თვით არ ემზადებოდა თავ-გადადებული სრულიად გარკვეულ მოქმედებისათვის? განა თვით არ სწონავდა საკუთარ ძალას? ვის ეწონებოდა, ან რა ძალა ედგა, როდესაც უბის წიგნში, რომელიც არავეისთვის არ უჩვენებია, და რომელიც მისი გარდაცვალების შემდეგ შემთხვევით გადაარჩა, შემდეგს სწერდა: „მე შემთხვევით არ გამოვსუფთვარ სალიტერატურო ასპარეზზე“-ო. და კიდევ: „დარ-

წმუნებული ვარ, რომ ოდესმე ჩვენს ლიტერატურას შეეხება სერიოზული კრიტიკა, და აუცილებლად ჩემი თხზულებანიც შიგ მოჰყვებიან“-ო. (იხ. მისი ხელთნაწ. აკტო-ბ. წ. კ. ს. მუხ. № 3981) ეს ხომ თვით ალ. ყაზბეგის დაწერილია? და განა ვინმე იტყვის, რომ ასე დაბეჯითებით თივის თავთან განმარტობით და უმოწმოდ ილაპარაკებს პატარა ადამიანი? ექვის შეტანა ყველაფერში შეიძლება. ისიც შეიძლება, რომ გილიოტინასთან მიყვანილ გმირის თავდაპირაში ვისმეს „უესტი“ და „პოზა“ მოეჩვენოს, მაგრამ მოქმედებას თუ შემოქმედებას უფრო კარგი დამფასებელი და გამგები სხვა ჰყავს. და მგონია, რომ სწორედ ამ სხვას ჰგულისხმობდა ალ. ყაზბეგი. როცა სწერდა ზემო მოყვანილ სიტყვებს.

მე ზემოდ ვსთქვი, რომ ყაზბეგში იზრდებოდა ზნეობრივი პროტესტანტობა, რომლის შიანასახი ბავშვობაშივე ჰქონდა, რომლის კრიზისიც მოსკოვში მოჰხდა. ალ. ყაზბეგის დაუღვრომელი სული, ექვს გარეშეა. შორეულად მაინც განიცდიდა იმ დიდ გავლენას, რომლის ქვეშაც იმყოფებოდა რუსეთის ინტელიგენციის საუკეთესო ნაწილი და დააჩქარებდა იმ კრიზისს, რომელიც ან მოჰკლავდა ალ. ყაზბეგის მორალურ პიროვნებას, ან გადაარჩენდა და აღადგენდა. მოხდა მეორე, და ალ. ყაზბეგი, საქართველოში დაბრუნებული, პირდაპირ მიდის ხალხში, და ყოველგვარ გაიკცხვისთვის თუ დაკინებისთვის ყრუდ ქცეული, ანთებულ თვლებით ეძებს იმ ქვეყანას, სადაც ადამიანის „პირით თვით ღმერთი ლაპარაკობს“. ეს დიდი პროცესი მის შინა-ბუნების სიღრმეში სწარმოებდა. სხვებისთვის უხილავად, სოლო მისთვის კი ალბად ვულკანისებურად. ეს მოითხოვდა მისგან დიდ ცეცხლს, შინაგან დაწვას. რამაც გამოიწვია მისი გარკვევნიობის იშვიათი ტელეგრაფი: ბავშვობაში ცეცხლი. სტუდენტობის დროს მოქვიფე და მომლხენი. ტფილისში ცხრა ხანჯლით მოცეკვავე სცენაზე, ხევში მწყემსობის დროს ფერხულის და ტაშ-ფანდურის გამყოლი, ყაზბეგი სრულიად იცვლება შემდეგში. 1880 წელს იწყობს იგი დიდ მწერლობას (საზოგადოთ მწერლობა დაიწყო 14 წლისამ. დასწერა კომედია „აღმზრდელები“. რომელიც ილია ჭავჭავაძისათვისაც უჩვენებიათ. სტუდენტობის დროს სთარგმნა «Горе ут'яма» და „რომეო და ჯულიეტა.“ დასწერა კიდევ ხევში 21 პიესამდე დაახლოებით სამი თვის განმავლობაში და სხ...) 1881 წ. კი ცხვილოელი. (რომელიც ალ. ყაზბეგთან ერთად სტოგერობდა, ერთ ოთახში მუხრან-ბატონის სახლში) ასე ასწერს ყაზბეგს: „განსვენებული მეტად გულ-ჩათხრობილი. მუდამ თავ-დაკიდული და მობუზული იყო. შინ თუ გარეთ მოსიარულე.“ (იხ. „ივერია“ 1893 წ. № 262, მოგონება პ. ცხვილოელისა) ასეთი სწერდა „ელგუჯასი“. „მამის მკვლელს.“ „მოდღარს.“ „ელისოს.“ „განკიცხულს“ და საერთოდ ყველა იმ ნაწარმოებს, რომლებმაც შექმნეს მისი დიდი სახელი. ხუთი თუ ექვსი წელი მეტად ინტენსიური შემოქმედებითი მუშაობისა, შემდეგ კი— მოწყვეტა. დაფანტვა. და თანდათანობით ზნეობრივ გონებრივი პიროვნების გაუქმება.

1890 წელს ალ. ყაზბეგი საგიეტოშია. 1893 წლის 10 დეკემბერს კი გარდაიცვალა ქ. ტფილისში.

როდესაც აღექანდრე ყაზბეგი გარდაიცვალა, ქართველმა საზოგადოებამ

თითქო იგრძნო რალაც დანაშაული. რომ ღირსეული ყურადღება არ მიუზღვეს იმას, ვინც ქართული სევდა დაისაკუთრა. და სამაგიეროდ კი საქართველოს გადუყარა გულიდან ამოხეთქილი ცეცხლის ნაგლეჯები. ერის გაციებულ გრძნობას ეს სჭირდებოდა. მაგრამ თვით ყაზბეგს რა უნდოდა. ეს ვეღარ გაიგეს. ვერ მიხვდენ, საჭირო იყო თუ არა ამის გაგება. ზვიდიან თოფ-ნაკრავი ვეფხვივით ტფილისში რომ მოვარდა, და ქუჩამაც რომ დაიშურა მისთვის სულ მცირე სითბო, ეს იგრძნეს მხოლოდ მაშინ, როდესაც „საგიჟეთიდან“ გამოასვენეს „ჭკვიანი“ ცხედარი...

ამ ზოგადი მიმოხილვიდანაც ჩვენ არ შეგვიძლია არ დავინახოთ. რომ ალ. ყაზბეგის შემოქმედება დაკავშირებულია მის კერძო ცხოვრებასთან.

ის დიდი იდეა, რომელიც მან თავის რომანებში გადაშალა, თურმე ბავშვობიდანვე არ ასვენებდა. პატარაობიდანვე მის პსიქიკას სწურავდა სიმართლის ძიება. პატარა ყაზბეგშივე ყოფილა დიდი ყაზბეგის სულიერ დრამის ჩანასახი. აქვე არის, თუ გნებავთ. მისი „რომანტიზმის“ სათავეც. მისი ბიოგრაფიის მხოლოდ რამდენიმე ხაზი სრულიად საკმარისია. რომ მკაფიოდ წარმოვიდგინოთ ის დაგრეხილი და თითქმის დაწყვეტილი გზა. რომელიც განიცადა მისმა პოეტურმა ბუნებამ, და აქვე მოვსძებნით მისი შემოქმედების გასაღებსაც.

ბავშვობიდანვე კონტრასტების პარალელები: ამაყი და ამპარტავეანი დედ-მამა, და კეთილი აღმზრდელი ნინო: მეფური მოვლა და გაპარვა ცხვარში; სწავლება შურის და სიძულვილისა, და მღელარე ცრემლები უსამართლოდ ტანჯულ ხალხისთვის. ეს ბავშვობაში.

სტუდენტობის პერიოდიც კონტრასტებს შორის მიემართება: ერთი მხრივ „მდიდარ და დიდი კაცის ქალების აყოლა“ (როგორც სწერს „ივერიში“ ანტ. ფურცელაძე) და მეორე მხრივ კოტე ყიფიანის მოწმობა, რომ „ყაზბეგს მოსკოვში ჭჭონია კარგი ბიბლიოთეკა“. ერთი მხრივ დარდიმანდული „დროს-ტარება“. „მადა-აწყვეტილობა“. „ქარაფშუტაობა“. მეორე მხრივ კი დედასთან მოწერილი ბევრის მტკირთველი ფრაზა: „...და შემოვალ საქართველოს კარებში დიდებით...“ და კიდევ რამდენი კონტრასტების დასახელება შეიძლება, რომელთა შორისაც ქანაობდა მისი ცხოვრება. და რომელმაც ისე დასწყვიტა მისი. მაინც მოსევის მაგარი ტანი.

ასეთივე კონტრასტებით იყო აღსავსე მისი ყოუნა ტფილისში. და ასევე დამთავრდა მისი ცხოვრება. „გიჟებმა საგიჟეთში ჩამაგდეს“-ო. ასე სწერდა ანტონ ფურცელაძე. მაგრამ საეულისხმო ის არის, რომ ასეთივეა მისი ვმირების ბედიც, და საერთოდ მისი შემოქმედება. ამის შესახებ ცოტა ქვემოდ იქნება საუბარი, ესლა კი ვნახოთ მისი შემოქმედება და მისი ადგილი არამც თუ ჩვენს, არამედ საერთოდ ლიტერატურაში. შეიძლება ასეთი ფართო საზომის მიღება ყაზბეგისათვის ბევრისათვის მიუღებელი იყვეს, მაგრამ ამას არა აქვს მნიშვნელობა. აზროვნების სიმბდალეს აქვს თავისი ისტორია, და ჩვენი ქართული მოყრძალება ამ ისტორიაში ჰპოულობს თავის მიზნეს.

მეცხრამეტე საუკუნის ქართულმა პოეზიამ მიაგნო ორ მწვერვალს, რომელიც უცხოოდ სდგანან საერთო ლიტერატურის სივრცეზე. ყველა სხვა ჩვენს

მწერალს შეიძლება მოუძებნოთ თუნდ შორეულად მსგავსი ავტორი საქართველოს გარეშე, მაგრამ ვაჟა-ფშაველა და ყაზბეგი კი სრულიად განმარტოებით დარჩებიან. ხოლო ის სიმალღებები კი, რომელზედაც მათ აიყვანეს ქართული სიტყვა და პოეტური გზნება, დარჩებიან როგორც ქართულ სულის გამძღობის და სიდიდის ნიშნები. მსოფლიო ლიტერატურაში ბევრი მხატვრის გენია დაჰქანცა მთის საიდუმლოებამ. რომელი დიდი პოეტი იყო, რომ ხარკი არ მოიხსიდა ამ მიუჯარებელ სასწაულის წინაშე, მაგრამ რომელმა შესძლო კლდეთა წით ამეჭყველება? ვინ იყო ის რჩეული, რომელმაც შეალო ამ საიდუმლოების კარები? მე მგონია, რომ არავინ.

მსოფლიო ლიტერატურაში ვაჟა და ყაზბეგი განმარტოებით არიან, და მათთანვე არის მთას შეფარებული ქართული სულიც. მეტად ძნელია მთასთან მისვლა. იქ სულ სხვაგვარი განცდებია, თვისებური აზრი და ნების-ყობა. იქ ხალხი ამირანის ამაღას ჩამორჩენილებივით არიან მდევის ნაფეხურებზე მიმოდანტულნი. იქ სიცოცხლეც სხვანაირია და სიკვდილიც თითქოს უფრო ადვილი. იქ ერთგვარი პანთეონია, სადაც ძველი სულის განძეულობა ინახება თამარის საფლავივით.

ვაჟა და ყაზბეგი, ეს ორი პოეტი მივიდნენ მთასთან ხევის დეკანოზებივით, მხოლოდ იმ გარჩევით, რომ ვაჟა რელიგიით მივიდა, ყაზბეგი კი — ეთიკით. ვაჟა მთების ჯანყში ჰხედავდა ლაშარს და ლოცულობდა, ყაზბეგი კი მთაში კაცს ეძებდა და აფიცებდა ხანჯალს და ქმობას. აი აქ ისმის იგივე მორალური ხმა, რომელიც ალ. ყაზბეგს აფრთოვლებდა ბავშვობიდანვე, და რომელიც სახლიდან გააქცევდა. ეს გაქცევა ზემოდ მოვიხსენიე, როგორც ალ. ყაზბეგის შემოქმედებისათვის მეტად დამახასიათებელი ფაქტი. და მართალიც არის. მისი შემოქმედება გაქცევაა თავიდან ბოლომდე. აქ ჩვენ შეუძლებელია უნბლივით არ მოგვაგონდეს ბაირონის პარალელი, რომელიც სწერდა: „გაქცევა ჩემი თავისაგან ყოველთვის იყო ერთად ერთი მიზეზი ჩემი მწერლობისა“. ეს ნიშნავდა „იმავ გონებრივ მოძრაობის გაგრძელებას, რომელიც უამისად თავს დამატყდებოდა-ო“. ამავე სიტყვებით შეიძლება დახასიათდეს ყაზბეგის მწერლობაც. ალ. ყაზბეგმა, პირად ცხოვრებაში მალე იგრძნო „ბრწყინვალე“ ცხოვრების სიმშრალე და უშინაარსობა; იგი მალე დაიღალა ხელოვნურობის აუცილებლობით, ეტიკეტის მორჩილებით. მალე მიხვდა, რომ გართობა კიდევ არ არის ბედნიერება, რომ ადამიანი ელევანტური თოჯინა არ არის, და რომ ბრწყინვალე „სალონების“ გარდა არის კიდევ სხვა ქვეყანა, სადაც ყველა ამის მაგიერ არის: რწმენა, სინიდიის, ადამიანის უფლება და მართალი განცდები.

ის სინამდვილე, რომელიც ალ. ყაზბეგის თვალ წინ იყო გადაშლილი, მისი გაგებით, ყალბი იყო, იგი მიუღებელად ეჩვენებოდა, როგორც ზედ-მეტეტი „ცოდვით“ დამძიმებული; მის თვალში თანამედროვე ადამიანი უბედური იყო, და ამ უბედურებას ორი სათავე ჰქონდა: 1) ადამიანისა და ბუნების ვაყრა ერთმანეთისაგან, 2) პიროვნების ვათქვეფა იმ უსახეო მასაში, რომელსაც თანამედროვე ცივილიზაცია ჰქვიან. აქ არის იმ დისპარმონიის დასაწყისი, რომელიც პირველ-ყოფილ ცოდვასავით ღრღინის ადამიანის სულს, და მას ვეღარ იხსნის ჩვენი

ქუთის პროექცია ვითომ-და „მკედარ“ ბუნებაში შექრილი და გამცოცხლებელი. მართალია, ადამიანის ქუთამ გაიმარჯვია, და ქოხების მაგიერ მთასავით აყუდებული მრავალ სართულიანი სახლები მედიღურებენ, დაბერებულ ურმის ადგილას, ავტომობილი ჰსერავს და ნთქავს სივრცეს, კვარისა და ქრაქის ნაცვლად ელექტრო ეფინება თვალ უწვდენ მანძილს, საწყალი გზირისა და შიკრიკის მაგიერ რადიოები მთვარესაც კი იჩემებენ და ამბის მოტანას გვპირდებიან იქიდან... მაგრამ ძვირად დაუჯდა ადამიანის ეს გამარჯვება: იგი ბატონი და შემომქმედი იმავე დროს მონად და მანქანის ნაწილად იქცა. და აი ეს სინამდვილე შემზარავად ეჩვენა ყაზბეგს. მით უმეტეს, რომ ვაზომილ ნაბიჯებით იგი ეჭრებოდა იმ ერთად ერთ მიეიწყებულ კუთხეს, სადაც მითოსი კიდევ ცოცხლობდა, და „ღვთის პირით მოლაპარაკე ხალხი“ კიდევ აგონებდა „დაკარგულ სამოთხეს“. მოდიოდა ახალი საუკუნი, შეუბრალებლად, ვულში ანგარება ედვა, და თავი კი დამძიმებული ჰქონდა უსიციხეო სარგებლის მზაკრული ფიქრით. მართალია, ალ. ყაზბეგს ეს აზროვნება ამ სიტყვებით არ გადაუშლია, მაგრამ მის თხზულებათა დაკვირვებულ მკითხველს ასეთი მსოფლ-მხედველობა შერჩება ხელთ— ალ. ყაზბეგი მძაფრი სახეებით ლაპარაკობდა, ხოლო ამ სახეების ლოდიკური სჩქმა მხოლოდ ასეთ მსოფლ-მხედველობას იძლევა. მართალია, მისი რომანების სამყარო კაცობრიობის სამყაროს კერძო ნაწილია, მაგრამ ამ ნაწილში რა სულიც ბობოქრობს და უარყოფის წყევლას ჰგზავნის ირგვლივ, იგივე სული სწყევლის ამ ბოროტების სდათვეს საზოგადოდ. მივიღეთ ახლო.

* *

მივიღეთ ჯერ გარედან. ალ. ყაზბეგის შესახებ გავრცელებულია ზეპირი აზრი, რომ იგი ბუნების დიდი მხატვარია. ამ აზრს ბრჩხილების გაშლა უნდა. თუ ბუნებას ავიღებთ როგორც სტატიკაში გაქვავებულს, უნდა ითქვას, რომ ალ. ყაზბეგი ასეთი ბუნების მხატვარი სულაც არ არის. ვაჟა-ფშაველა ამ მხრივ ისე დიდია, რომ ალ. ყაზბეგი მის გვერდით ვერ გამოჩნდება. მაგალითისთვის ავიღოთ შემდეგი ნაწყვეტი:—„სასიამოვნო გამაცოცხლებელი ნიავი, რომელიც განუწყვეტლივ დაჰქრის ამ ადგილებში, უგრილებდა შუბლს, და უახლებდა, უღვიძებდა დაღალულ გონებას მოგზაურებს. წმინდა, ანკარა წყაროები ჩამოიხუხუხებდა და რალაც სიტკბოებით უაღერსებდა კაცის ყურს. ჩიტებსაც გაეღვიძათ და ჭიკჭიკით ქებას ასხამდნენ ბუნების ძალას. ყველა ისე რივად იყო მოწყობილი, რომ კაცს ანატრებდა აქ ჩამოხტომას, მწვადის შემზინებას და ცოტაოდენ თვალის მოტყუებას“ („ელგუჯა“).

ან ეს:—„არშის სიმაგრე შუაში შეიცავს მშვენიერ მწვანე მინდორს, ათასი სურნელოვანი ყვავილებით, და ისეთი ცივის წყაროთი. რომ კაცს უკვდავება ეგონება!!!... („ამბის მკვლელი“).

... „ბურსაჭირის ლეღე ედემია. რომელიც კაცს დახურულ გულს გაუღებს, ჯავრს გაუქარწყლებს და სევდას აზორებს. მწელად შესძლებს მგზავრის გული, როგორც უნდა მიეშურებოდეს, რომ აქ წუთს არ შესდგეს, წუთს არ გაგორ-

დეს მწვანე მინდორზედ და მეტის სიამოვნებით დაქანცული თავი წუთის თვალის მოტყუებას არ მისცეს... („მოძღვარი“).

აიღეთ რომელი მოთხრობაც გსურთ. და ყველგან შესვდებით ბუნების ასეთ აღწერას. აქ არ არის არც კლდეთა ფერებით ღრმა განცდების აფორიკება. არც მთების სიდიადით გამოწვეული შიში თუ გაოცება, არც ფანტასტიკა ამ გაყინულ ქაოსის. და გიკვირს, რომ ადამიანი. რომელიც ასე შეზრდილი იყო მთასთან, რომელიც მუდამ მის კალთებზე ფიქრობდა და განიცდიდა, მაინც ასე გარეშე მაყურებლად დარჩა, და შორიდან მაყურებლად. მაგრამ ეს ჩვენთვის გასაგები ხდება, როცა უფრო ახლო ვივარდნობთ ყაზბეგის შემოქმედების ბუნებას. ყაზბეგი სულ სხვა ქვეყნით იყო გატაცებული. და ბუნება მას სულაც არ უნდა მოეხსენებინა ისევე, როგორც მის გმირ მათიას, („ელფუჯა“), რომლის შესახებაც ყაზბეგი ამბობს: —ასე ჩაფიქრებულიყო და მისციებოდა ერთს ალაგს. იქნება ის გაიტაცა ბუნების მშვენიერმა სურათმა, რომელიც იმის თვალ-წინ იხატებოდა? არა. ის იმ დროს არც იმ ამაყად აყუდებულ მთებსა ჰხედავდა, არც მშვენიერად გადაფენილ ტყეებს, არც ნახატებს, რომელიც ჩხრიალით თეთრ რძესავით ქაფდებოდა. გადმოდიოდა კლდეებიდან და ათას-წინწყლებად იფანტებოდა... თვით აეტორიც ასევე ჩაფიქრებული იყო და მისციებოდა ერთს ალაგს. სადაც ძალა და სიმართლე ერთმანეთს შესჭიდებოდა, და ეს უკანასკნელი ძლეულიყო. ეს არის. ჩემის აზრით. ერთად ერთი პასუხი. თორემ ყაზბეგს შეეძლო უფრო მაგარი და გამძლე სიტყვების მოძებნა ბუნების დასახატად. აბა ნახეთ, როდესაც ბუნება ერთგვარ უნისონად უერთდებდა მის კალთებზე გამართულ ხევის ტანჯვას. აღ. ყაზბეგი რა შეკრულ ტყეისავეით ფრანგებს ისურვის: „გაგულისხმებული ნისლი უშიშრად ამოდიოდა დედა-მიწიდან. და ოხშივარსავით ეფინებოდა მინდორს“...

„ზარის ხმა, დანოტიებულს, გაქლენთილ მძიმე ჰაერში როგორღაც მწუხარედ ჟრიალებდა“. ნახეთ. როდესაც ბრძოლით ანთებულ იავოს და კობას. რომელთაც ნუნუ მიჰყავთ. აეტორი ამოათარებს კლდის კიდობანს და ასეთ სურათს აჩვენებს: „ფულურო კლდეები იშლებიან. მოვარავენ, ელავენ. და ქვევით, ხევში. კლავ კლდესავით ედებიან ერთმანეთს. აქ ქვებს ზედ ევარება შავი ქვიშა და სხ... უტბად კლდიდან გადმოსკდება ხრიალით წყალი, და თავისით ამბობს: ..იქამდის ძლიერი და ჩქარი იყო იმისი მსვლელობა. რომ ვერა ქვა. ვერა კლდე ვერ აყენებდა იმის მდინარებას, და წყალი, ქვიშა. აუარებელი ლოდები. რომელიც თითო კლდედ ჩაითვლებოდა. არეული და გაუცლილი ერთმანეთში. მიეშურებოდა თავივე მიგრძობებულ ქვიშასა და ქვის ცვლისაკენ. იქ შემაგრებული კედელი გაუძალდებოდა წუთის და ბოლოს, ისიც დამორჩილებული. გაერეოდა ახლად და ახლად მოსულ ძალას და დამყარებელის ხულით. ქვების ერთმანეთზე ლსევით, ფშვნეტიტ და ხრიალით ჩადიოდა თერგში. რომელსაც თითქოს კისერზედ შემოვიდებდა. თერგიც ებრძოდა თავის მხრით. ახტებოდა ზედ, გადადიოდა“... აი ეს გამმაფრებელი დინამიკა იზიდავს მას, და აქ ლესავს იგი ბრძოლის გუნებას. ამას ამბობს კიდევ:—„კაცმა უნდა ნახოს ეს ორი ძალა, ჯვარედინად შეტაკებულნი ერთმანეთს, უნდა ნახოს იმათი ბრძოლა“

აქაფებია. იმათი ხრიალი. ჩქეფა და ტალღების ჰაერში სროლა, რომელიც ათას ნამქერად რამოდენიმე საეენის სიმაღლეზედ იფანტება ჰაერში,—რომ შესძლოს წესიერად დაფასება ამ დიდებული სურათისა. აქ თქვენ ჰხედვით ძალას, ტირილს, კენესას, მუქარას, ღრიალს, ბრძოლას ერთმანეთში არეულს და იქამდისინ მიჰყვებართ, რომ რაღაცა გულის კანკალით თითქოს თქვენც გინდათ ჩაერიოთ ამ უცნაურ ბრძოლაში“ („მამის მკვლელი“) ბუნებას იგი კიდევ ასხენებს მაშინ, როცა მისი გმირებისთვის ბაოკადად იქცევა და ინახავს. აბა ნახეთ მაშინ როგორი ვატაცებით სწერს, მაგრამ ციტატები კმარა. ყაზბეგი დამოუკიდებელ ბუნების მხატვარი არ არის. ამ დიდი ნატურის წინაშე იგი მუხლს არ იღრეს, რადგან არა სწამს სტატიკაში გაქვევებული ბუნება, იგი ვერ გრძობს მას. თუ ვერ იცლის საიმისოდ, და მოძრაობის სტიქიაში შეჭრილი. ბრძოლაზე დაფიციებული მხოლოდ იმ ბუნებისათვის იხსნის პირს ხანჯლით, რომელიც ამ დიდი ბრძოლის დამტვევი და გადამტანია. ბრძოლა ალ. ყაზბეგის სტიქიაა, და ნაქედ სიყვარულით ის უყვარს, ვისაც ეს ბრძოლა „კისერზედ ჰქონდა შემოგდებულა“. ეს „ხევი“ იყო.

* *

ალექსანდრე ყაზბეგს იზიდავდა ხევის ტრაგედია.

მისი მხატვრული მხერა იტანჯებოდა იმ სანახაობით. ხალხი, რომელიც ზეცას დაახლოვებოდა, ირყეოდა ადგილზე უნებურად, და გარედან შემოწოლილი უსამართლო ძალა უმართავდა სისხლიან ნადიმს.

ეს ტრაგედია ალ. ყაზბეგს მეტად ენერგიულად აქვს გამოთქმული ხევის ბერ გოჩას სიტყვებში, რომელიც თავის ასალგაზრდა შვილს, ონისეს მიმართავს:—„არ დაიფიქყო, რომ სადაც შენი მამა-პაპა გაჩენილა და დამარხულა, სადაც მათი ძვლებია ჩაუღლული, იმას ვედავებიან და არ დაანებო“... ამ სიტყვებშია მოცემული ალ. ყაზბეგის შემოქმედების დედა.

ალ. ყაზბეგს არ შეეძლო ფატალურად აჰფარებოდა შეუმჩნეველობის ან გულგრილობის კედელს. იგი მაღლა აღიოდა, და შემოქმედების კოშკიდან დასცქეროდა ძირს დაგდებულ დროშას. მის არტიტულ თვლთ წინ გაშლილი იყო ჯერ სისხლ-შუშმშრალი ბრძოლის ველი, სადაც გმირთა ცხედრები ეფანტა. „ზოგი მათგანი, ახლად აშლილი წვერ-ულვაშით, ოითქოს გაღიმებული პიროსახით დასცინოდნენ ხალხის ამდენ უსამართლობას და ველურ ქცევას. ზოგს ვაჟკაცურის მკერდიდან ჩამოეწყვიტათ საკინძი, და თითქოს განგებ, გამოეჩინათ თავ-თავიანთი ვაჟკაცური ჭრილობა“. („ელფუჯა“) და ამ ხალხის ფანტასტიკის აუ ფანტასტიკის ხალხის ჩვენება მთელ ქვეყნის დასანახად, ეს იყო ალ. ყაზბეგის შემოქმედებითი ამოცანა. იყო დრო, როცა ეს ხალხი, თემის სახით პიროვნებად ქცეული, იყო თავის-თავად, ბუნებასთან სულ ახლო მისული, მისებრ წმინდა, გამძლე, მარტივი და იმავე დროს რთული. იყო როგორც პირველ-ყოფილობა. შინაგანი ძიებით ამაღლებული და შინაგანი მიჯნებით გან-

მტკიცებულნი. იყო როგორც თავადჩასახული და მწიგნობრობის გარეშე შექმნილ კულტურის ნათელი მატარებელი. მაგრამ ისტორიას თითქოს შეურაცხყოფად ეჩვენა მის გარეშე დარჩენილთა არსებობა და ასე მაღალი. თითქოს საზოგადო კულტურას შერცხვა ამ ავტონომიური ცოტა ხალხის დიადობის, რომელნიც მისით თავ-მომწონებს გამოადგებოდნენ გვირგვინად. და ცივილიზაციამ მოაყენა თავისი კაცების დიდი ჯარი. ჰდებოდა ლერმონტოვის მუქარა, მყინვარისადმი მიმართული. მოდიოდა ახალი კაცი, რომელსაც სწავდა კლდეთა კბილებზე ორთქლ-მფეთქავ მღვიმეთა აშენება, ხეობის გულში წერაქვის დარტყმა, მთის მკერდის გატეხვა, საშინელ გზებით დასერვა და ოქრო-თუჯის სამეფოდ გადაქცევა. ამ აზრით მოდიოდა ეს ცივილიზაციის კაცი, და იმავე ცივილიზაციის სახელით ანადგურებდა ყოველივეს. ოქრო და თუჯი.

„ქვეყნად მთელ ხალხის მოდგმას სწამს ერთი სამღვთო კერაჲ“. ეს კერაჲ დიდ მსხვერპლს მოითხოვდა. თემს, ხევს უნდა თავი მოეკლა, თორემ მოჰკლავდნენ. ადგილი უნდა დაცალიერებინა, ცივილიზაციას სჭირდებოდა. თემმა არჩია ისევ თავი მოეკლა, მაგრამ ისევ, რომ სახელი გასძლიოდათ ომ ქვეყანაში. ამ თვით-მკვლელობას ის თვისება აქვს. რომ უცინასწელი ტყვია ჯრის გმირისა, ყველა სხვა კი მტრის.

მძიმეა ეს თემა და მტკივნეული. მიტომ არის, რომ ყაზბეგს ყველა მოთხრობაში ისევ აქვს ხმა გამძაფრებელი, რომ გეჩვენება. ათთქოს იგი ჰკვივის რაღაცას, სიტყვით გამოუთქმელს, მოფიქრებულს კი არა. გზნებით განცდილს. და ჰკვივის იმიტომ კი არა, რომ რაშიმე იყვეს დაინტერესებული, არამედ იმიტომ რომ გულის ჭრილობიდან სისხლი ივლერება. ცრემლი არა აქვს და წყევლასაც ვერად ამბობს, სპაზმები აღრჩობენ.

იგი ანთებით სწერდა. ექსპრესიით. სწერდა მომაკვდავის შესახებ, რომლის სიცოცხლეს მხოლოდ ოცნება დაჰპატრონებოდა. მიტომ არის, რომ მის ნაწერებში ისმის მეოცნების გამუდმებული ფრთების მტვრევა და სასოწარკვეთილი ძახილი.

* *

აღ. ყაზბეგის ესთეტიური თვისების შესახებ უნდა ითქვას, რომ მისთვის. საშყარო თითქო ორად არის გაყოფილი: კატეგორიულად უარსაყოფი და კატეგორიულად მისაღები. კითხულობთ და ვეჩვენებათ, თითქოს ამ ორ მხარეთა შორის ისეთი უფსკრულია გავლებულთ, რომ მათი შეერთება დაუნგრევლად წარმოუდგენელია. ან ჰო, ან არა, ასე რადიკალურად მოდის ყაზბეგის ჩვენებათა ჩქერი, დაუნდობელ ძალით გეჭრებათ სულის სიღრმეში, წარგზიოცავთ ყოველგვარ ეჭვებს და გუუფლებათ. უნდა მიიღოთ ის ქვეყანა, რომელიც ავტორს ჰირეულად უყვარს, და მასთან ერთად ამხედრდეთ იმ ძალის წინააღმდეგ, რომელიც მაღალ სიცოცხლეს აუკაცურებს. აქ აღარ არის სინამდვილე, რადგან სინამდვილეში გრადაციებია. ხოლო ყაზბეგის ძალაც იმაშია. რომ სინამდვილე სძლია, და ესთეტიურ მახვილით მოაშორა მას საშუალო უნდელი ადგილები. გრადაციები დეტალები არიან მხატვრული მზერა კი თვალმოხუჭულია, რომ

ეს დეტალები დაიკარგნენ და უფრო მკაფიოდ გამოჩნდნენ მთავარი ხაზები. რასაკვირველია, ალ. ყაზბეგს, როგორც დიდ მხატვარს, და იმავე დროს, თუ გნებავთ, დემონიურს ტემპერამენტით, არ შეეძლო ამ გარდასავალ წერტილებში ძიება, და გონებრივი სიღრმე იწინააღმდეგებოდა ანალიზის წარმოებას.

ისეთ ელვა-ნაკრავ შემოქმედს, როგორც ალ. ყაზბეგს, არც კი შეეძლო შუქის და ჩრდილის მკაცრ დაპირისპირებათა გარეშე სახეთა ხილვა თუ წარმოდგენა. იგი აფექტებით შეპყრობილი მწერალია, და მიტომ ორი ფერი ჰყოფნის მოწოლილ ტანჯვის სათქმელად. ამ ორი ფერით ისახლდება მისი მსოფლ-მხედველობა, მისი მსოფლიო-ვაგება ამ ორ პოლიუსს შორის არიან მიქცეული. და რადგან ალ. ყაზბეგი ეთიურად იღებს ქვეყანას, ამიტომ მას ორი ხასიათი აინტერესებს: ცივილიზაციის მორალური გნომი, რომელსაც ყველაფერი მიწაზე აქვს განართხული, და „პირველყოფილი“ თემის მორალური ზეკაცი, — ცას რომ ებჯინება მართალი. იგი ბოროტს ჰხედავს, მაგრამ არა ობიექტიურ-ესაეტიურად, რომ ეჩვენებინა მისი პათოსი და სიდიდე, არამედ მორალურად, რომ ხელშესახები გაეხადნა ამ ბოროტების სიბინძურე და უკაცურობა.

ასევე ექცევა კეთილს. აიღეთ მისი ვაჟკაცი გმირები: ელგუჯა, სვიმონი, გუგუა, იავო, კობა, მოძღვარი, გოჩა, ონისე და სხ... ან ქალები: მზალო, ციკო, ნუნუ. მაყვალა, ელისო და სხ... თქვენ უცქერით მათ დუელს ისტორიასთან და ბელისწერასთან და მათ ნაკლს ვერ მოუძებნით. ეს თქვენს ხელთ აღარ არის, რადგან ავტორმა უკვე დაგიმორჩილათ, გაატარათ „გაწმენდის“ ალში და გაქცერინებთ არა იმ „სკოლვიანი“ თვალებით, რემელიც დაბინდულია ცივილიზაციის სკვასასით. არამედ პირველყოფილი. უშუალო „უკოდველ“ ადამიანობით. ალ. ყაზბეგი თავის გმირებს ყოველთვის ისეთ მდგომარეობაში აყენებს, რომ ყველგან სჩანს დიდი ენერჯია, სიწმინდე და თავ-განწირვა. ეს კი სწორედ ის თვისებაა. რომლებიც წაგვერთვა სისალეს მოკლებულ ცივილიზაციას ძალით და დავერჩენ მხოლოდ როგორც მიზნედილი მემკვიდრეობანი. და ის, რაც ჩვენთვის დაკარგულია. გამახვილებული და გართულებულია ყაზბეგის გმირებში, რომელნიც უნდა გადაეშენებინა ახალ დროს.

ალ. ყაზბეგი გადმოკცემის მხრიაკ პოლიარულია. იგი არასოდეს არ ხატავს ტიპებს, რადგან გმერთა შორის ტიპი არ არსებობს. იგი ან პიროვნებას ამოქმედებს, ან მასსას. სხვათა შორის მასსიურ მოძრაობის გადმოცემაში შეუღარებელია.

როგორც უკვე ვსთქვი, დინამიკა იზიდავს მას და სადაც ამას ჰხედავს, მედვარი სიტყვა ეხადება. თემის ყრილობა, დამწყლობენება, სახალხო განჩინება, საჯარო ბჭობა, ფიცი და ყველაფერი, სადაც მასსა მოქმედობს, ფიქრობს, განიცდის, ყველგან მაგნეტიურობა ძლიერდება. თვით ავტორიც განიცდის ყველა ამას, ხშირად სიტყვებიც ეკარგება. მაგრამ ამ ენის დაბმაშიც იმდენი მეტყველებაა, რომ ავტორი საწადელს აღწევს. შთაბეჭდილება მარაალაც დიდორჩება. — ბოლოს „მოისმა სიმღერის ხმა. და გამორჩნდნენ დეკანოზები, დროშებით, რომელთაც სამასამდე შეიარაღებული ზაღბი, ქუდმოსხილნი, სიმღერით მოსდევდნენ. ეს ხმა იყო რაღაც დიდებული, ვაჟკაციური, მაგრამ შემაწუხებელი, რომე-

ლიც შიგ გულის საძირკვლიდან მოსწყდებოდა და მალალის ბანით გრგვინავს-ვით გაივლიდა“. ამ სიტყვებს წინ უძღვის ამ მსვლელობის განგაშის აღწერა. აქ ყაზბეგი ძლიერია, მაგრამ თითონაც უტყერის ამ სურათს კიდევ ერთხელ: უნდა დაეხმაროს მკითხველს, აუხსნას, მაგრამ ენა ებმის,

აი კიდევ ერთი მაგალითი: „კიდევ რამდენიმე წუთი ასე ქედ-მოსდილები დარჩნენ და ამ ვედრებაში იყო რალაცა დიდებული, რალაცა მუქარა, რალაცა იმედი და ნუგეში“... ვინ იტყვის, რომ აქ ენა-ბლუ კაცი არ ლაპარაკობს? ერთ ფრაზაში სამი „რალაცა“. სამი სიგნალი. მაგრამ იმასაც ვინ იტყვის, რომ ამ სიგნალს იქით არ იმალება მართლა დიდი „რალაცა“. არა როგორც უსიტყვობის საშუალება არამედ, როგორც, თუ გნებავთ. დიდი განცდა. დიდი სულის შემოწოლა და უხილავის ყოვლის დამტევი კალთა. ეს აძლევს ყაზბეგის შემოქმედებას ძალას.

* *

ახალ ქართულ მწერლობაში არ არის მეორე პოეტი, როგორც ყაზბეგი, რომელსაც ასეთის სიმძაფრით ჰქონდეს ასახული ეროსი, მისი პირველყოფილი სიქალწულობით და სტიქიურობით. ყაზბეგმა თემის, ხევის სიკვდილის ტრაგედია გაშალა ეროსის ფონზე და ამით ორი სიმძაფრე შეახალა ერთმანეთს. საბედისწერო დაღუპვა ორივე მხრივ: სიკვდილით და სიყვარულით. ხევი იფშხენება ნოტიო კლდესავით, და ეს შავი ქვიშა კვლავ კლდესავით სდგება ვით ხელ-უხლები მონუმენტი და სიყვარულის ქვეშ იტანს. ხევის ჰკლავენ და ეს მკვლელობა გააღმასებელია სიყვარულის კალთაზე.

ნურავის ეჩვენება აქ ის ჩვეულებრივი რომანების ფაბულა, რომელიც ნაანგარიშეა მიშხიდველობისათვის. არა, აქ არის არაჩვეულებრივი შეხორცება ქალის სახით ყოველივე იმისი. რაც მის ვმირებს გააჩნიათ ღრმა, მალალი და დაუთმობელი. აქ მარტო სქესობრივი სიყვარული არ არის, აქ საკუთარი მეობის მწვერვალია, კონცენტრაციაა ყველა იმ ინტიმიურ საიდუმლოებათა, რომელნიც შეადგენენ ადამიანის ფას-დაუღებ საუნჯეს. მიტომ არის, რომ ყაზბეგის შემოქმედებაში ეს სიყვარული რალაც საშინელია. მოზღვავებული ლავა. აქ თითონ ხევის პირველყოფილი სულის გამოჩენაა და განწირული თვითმკვლელობა.

ეროსი აქ თითონ თემის წიაღიდან იშვის და იგი ერთგვარად განსახლერულია თემის ტრადიციების ბატონობით, მაგრამ მიაქციეთ ყურადღება, რომ ეს ბატონობა არ ვრცელდება პიროვნების სულის ფესვებზე. ინდივიდუალობა მაინც არ არის შედედებული. რა უყოთ რომ ეს თითქოს ძველი ჩვეულებებია. ცხოვრების პირველ-ყოფლობა. სამაგიეროდ აქვე არის ინდივიდუალობის გამახვილება. ალ. ყაზბეგიც სწორედ იმისთვის მისტირის მის თვალ-წინ მომაკვდავ თემის დაშლას. რომ აქ ეგულება პიროვნების თავისუფლების ძვირფასი პირობა.

* *

არის ერთი მომენტიც ყაზბეგის შემოქმედებაში, სადაც უპირისპირდებიან ერთმანეთს ძველი და ახალი. ე. წ. „კულტურა“. რომელიც თავის ბრჭყვიალით ბევრს აბრმავებს. ე. წ. „ველურობა“. რომელიც თავის უჩინარი ამაღლებით ხშირად ჰკრებავს ამ „კულტურის“ გადაშენებულ სხეულს. ეს მომენტია — დანაშაული და სასჯელი. აქ არის ძველის დაპირისპირება, სამართალში და სასჯელში სჩანს ადამიანის კულტურა. ყაზბეგის აზრით ცივილიზაციამ შემოიტანა მორალური გახრწნა. მათ ხელში ადამიანი გეომეტრიული სხეული იყო, და არც უნდოდათ და ვერც ხედავდნენ ადამიანის შინაგან ქვეყანას. იქ სინიღისი ყაზბეგის სიტყვით, „დაქირავებულიც“ კი არ ჰქონდაფი. სულ სხვა იყო თემი. აქ სასოებაა, შიშია შეცდომისა. აქ დამნაშავე საფლავიდან ლაპარაკობს და მსაჯულებიც „ღეთის პირით“ ეკითხებიან.

ნათქვამი აშკარადება შემდეგი დაპირისპირებით, რის მსგავსი მაგალითებიც ყაზბეგის ნაწერებში ბევრია. „მოძღვარში“ ონოფრეს, 70 წ. კაცს, მღვდელს, მკვლელობა დააბრალეს ქალისა. მაყვალასი. „დიდი ხანი იყო, რაც მოხუცი ციხეში დაეჭირათ, რაც განუწყვეტლივ მასთან გამომძიებენი დადიოდნენ და ათასის კითხვებით თავს აბეზრებდნენ“... სასამართლოში კი ონოფრეს გამოუცხადეს: „აეყაროს ღირსება, პატივი, და ოცდა ოთხი წლით გაიგზავნოს კატორღაში“... ასეთი იყო ახალი სამართალი. მაგრამ ნახეთ იმავე „მოძღვარში“ როგორ ასამართლებს თემი ნამღვილ დამნაშავეს:

„თემს რომ გაძლიერებული ენახე გაუტუნელი, თავმოუზრელი, ჰაი ჰაი, რო გიჩვენებდა ძალასა: მოგკრებდა და მოგტუნავდა. მაგრამ ეხლა ხელს არ გახლებს, მაგრამ თემობაშიც ვერ მიკიდებს... წადი იცხოვერე, იცხოვერე სადაც გინდა, როგორც გინდა“... ყაზბეგი ამ ორ გასამართლებას არ უპირისპირებს, მაგრამ აშკარაა, რომ აქაც დაპირისპირება არის ნაგულისხმევი, და ალბად დარწმუნებულიც იყო, რომ მკითხველისათვის მან აშკარად გახადა ის, რაც ასე ძალუხმად სწამდა და ატირებდა. ეს ახალი სამართალი იღვამდა თებს. მთელი ეს გმირთა წყება. რომელნიც იტანჯებიან უმიზეზოდ. ისჯებიან უდანაშაულოდ, ამ —ახალი დროების“ გამოფენილნი არიან, ისინი ჩვენ გვიზიდავენ ძარღვებით, თვლებიდან გვიხსნიან ბისტს და სულ ახლო მისულები. აცრილი თვალებით ეხედავთ იმ ყოველი უჯრედის ციებ-ცხელებას. რომელიც სტანჯავდა ჩვენს მწერალს, აქ ესთეტიკა კი არა, აქ ტანჯვისა და გამძლეობის საშინელი ფანტასტიკაა.

* *

დასასრულ ერთხელ კიდევ ხაზგასმით მინდა აღვნიშნო, რომ ყაზბეგის შემოქმედებაში ეს დაპირისპირება „ძველისა“ და „ახლისა“, თემისა და ცივილიზაციისა მოკლებულია კერძო ხასიათს. აქ, მართალია, კონკრეტულად დასახელებულია ერთი მხარე, რომლის „ცივილიზატორები“ ჰლახავენ თემის სიწმინდეს, მაგრამ აქ მხოლოდ ზოგადი მოვლენის კერძო სახეა. ალ. ყაზბეგი იმაზე კი არა:

სწუხს მხოლოდ, რომ ანადგურებენ საქართველოს ხევის სახით. არამედ იმას, რომ ხევი იშლებოდა რაღაც ახალი ძალით და ამ დაშლას ჰქონდა ფატალური ხასიათი. მას არ სწამდა ეს ცივილიზაცია, ეს „ახალი“ საზოგადოდ. „ევროპიული“ მასშტაბით, და რომ ეს ასეა, ამის საჩვენებლად აღენიშნავთ კიდევ ერთ ადგილს:—„გამოჩნდნენ „განათლებული ევროპიელი“, რომელთაც მოისურვეს შეებმა „აზიურ გაუნათლებლობასთან... მაგრამ განა თუმენები იქ სახსენებელია, სადაც ევროპულ განათლების გავრცელება უნდათ აზიურსა, ველურსა და ბრიყვ ხალხში?“ („ელურიძე“).

დიახ, ალ. ყაზბეგი ირონიით და შიშით უცქერდა ავი „ახლის“ სიმშრალეს, და ადრევე ჰქონდა გამოტანილი მისთვის საბრალმდებლო განაჩენი. შეიძლება ეს ზოგისთვის არ იყვეს დამარწმუნებელი, შესაძლოა აქ ვისმეს ყაზბეგის სიტყვებში უბრალო რიტორიკა მოეჩვენოს. მაგრამ ამას აბათილებს ალ. ყაზბეგის სიტყვისა და საქმის გათანასწოლება: ალ. ყაზბეგი, ეს დიდი სალონების ბრწყინვალე კავალერი. დაუზოგველი დარდიმანი, გამოეხვია ხევერ ყინინაში და შეუდგა მთას. როგორც მორიგი მწყემსი. შემდეგ სარქლად ამორჩეული. მხოლოდ იშვიათად თუ ალაპარაკდებოდა მთაში ფრანგულად. ტურისტებთან შეხვედრის დროს, სადაც ფარული ირონიით აბათილებდა ამ განათლებულებს.—„წარმოიდგინეთ იმათი გაშტერება. როდესაც რაღაც უცნაურს და ველურ მთებს შორის, სადაც იმათი შეხედულებით ბარბაროსები სცხოვრობენ, რომელთაც ათზე მეტი თვლაც კი არ იციან, ერთბაშად უბრალო მთის კაცი ფრანსიულად ელაპარაკება!“ ყაზბეგმა ხრული შეგნებითა აუქცია ვხა ამ ცივილიზაციას და მიაშურა იმ ხალხს. სადაც „პირი-მზეს“ ლოცულობენ, ის ხალხი არჩია, ვისი რწმენითაც „ვაჯი ნაჩეხი სჯობიან“, მაგრამ იჩენებიან თავისუფლებისა და მართალ ვაჟკაცობისათვის.

უცხოეთის ლიტერატურა

ზარლ ბოდლერი

პიონი მშენებლებას

ვინ ხარ? ქვესენელის თუ სამოთხის იღუმალემა?

ო, შენი ცქერა ლეთაებრივი და ეშმაური!—

ბოროტებასთან თვით სიკეთე შიგ იმალება,
და ისე გვათრობს, ვით შხამიან ლენის ხმაური.

შენს ღრმა თვალებში იძირება ბევრი დაისი.

როგორც გრიგალი არომატებს უზომოდ აქცევ.

შენი ტუჩები ამწორაა უზენაესი,

რომ ვაჟკაცს—მონად, და ვაჟკაცად —ბავშს გადააქცევს.

ვარსკვლავებია თუ უფსკრული შენი სავანე?

თვითონ დემონი მოგდევს, როგორც ძალი მშვიერი.

სვედას და ზეიმს მიმოფანტავ—ამპარტავანი.

ყველგან მბრძანებლობ. უღმობელი, მუდამ ცბიერი.

საშინელება შენ გამშვენებს, ვით ბრილიანტი.

ვით ძვირფასი ქვა შენს მუცელზე როკავს მკვლელობა.

მარად ღიმილით მიაბიჯებ გვამებზე —ზანტი,
და შენს სახეში არის მხოლოდ უდარდელობა.

სათუთი ჰეპელას შიიზიდაეს ავი სანთელი.

და თუმცა იწვის, ის აკურობებს სიკვდილის წუთებს.

როცა მამაკაცს ვნებიანი სწავს ჟრუანტელი,

თავის სიყვარულს, როგორც კუბოს გულში იხუტებს.

ხარ ქვესენელიდან, თუ ზეციდან, მშენებელება,

ეს სულ ერთია! შენ იხსენი ჩემი გონება.

მარადისობის მომანიკე ბედნიერება,

და თუნდ ქიმერას, ჩემი სული შენ გემონება.

ხარ ანგელოსი, თუ სირენა? ეშმა თუ ღმერთი?

ეს, დედოფალო და ფერია, არის სულ ერთი.

შენ შეეღინები მთელი შენი ფერისცვალებით,

და მე განვიციდი ამ ქვეყანას ნაკლებ წვალებით!

თარგმანი ფრანგულით

ვალერიან ვაფრინდაშვილისა.

ემილ პერჰარნი

ქარაის ქება

— შენ ყველა გზებზე დარბიხარ ქშენით,
ქვეყნებს უზომავ სიგრძეს და განებს.
მიუსაფარო! სად მიგაქანებს
გაუტყებელი იგ სული შენი?

— მიყვარს მე სივრცე, ჰაერი, თოვლი;
საით წამიყვანს მე გზა რომელი?
ვარ მე ქარივით დაუღდრომელი
და ბედნიერი სამყაროს მოვლით.

— მზის ქვეშ ცეცხლივით მწველია ქარი,
მაგრამ სახლში კი მუდამ გრილია.
ის სასტიკია, საესეა შარით,
და ყვავილების ღამაში ჯარი
მის წინ ყოველთვის თავდახრილია.
ბრგე დედამიწის ოთხივე მხარე
დრო გამოშვებით აღებენ კარებს,
და როგორც ბურთებს ოქროს ხელებით,
ხან მოფერებით. ხან გახელებით,
ისერიან ქარებს.

— განვლო მესსინა, მადეირას ცხელი ბალები,
მისი გაფრენა მთაგრეხილებს ცეცხლად ედება.
მწვანე წალკოტებს შემოარტყა წელზე ლვედებად
მკედარ უდაბნოდან დახვეტილი ქვიშის ტალღები.
ის მოიღალა, დაქანცული ფრთები დაჰხარა.
სუნთქვას იბრუნებს ყვავილებზე თავის მიღებით,
ამ დროს მან უკვე ინახულა პირამიდები
და მკერდზე მტვერი დაბერებულ სფინქსს მიაყარა.

— მაგრამ დგებიან სხვა ამინდები:
წვიმის პერანგით და ნისლეზის რუხ ნაფლეთებით
ქარმა უეცრად გადურბინა ევლს დაფეთებით.

— აი დასტოვა ჩრდილოეთის უსხივო ბუქი,
გადმოიარა შოტლანდია და ბრიტანეთი,
სადაც მუნჯი ცის სიღრმეებით და სივანეთი
ნელა გადმოდის ეარსკვლავების ფერმკრთალი შუქი.
ის ეერსივზე სულს უბერავს დათრთვილულ ხავსებს
და კლდის ნაპრალებს ღმუილით ავსებს.
ეს არის ქარი უსინათლო; ჰყენის და ჰკოდებს,
ოკენანზე გზადაბნევით დაიწყებს ტრიალს.
მაგრამ, როგორც კი წააწყდება კლდეებს ან ლოდებს,
ფაფარ-აყრილი უფსკრულები ასტეხენ ღრიალს.

— როდესაც მინდორს გაზაფხული ყვავილით ჰფარავს,
ქარი ჰრელ ნოხებს დაუნდობლად ჰყინავს და ზარავს.

აჰა. მოვიდა

თეთრად ნაშენი მოსკოვიდან,
სადაც ელავენ გუმბათები და ძველი კრემლი.
გაანჩხლებულმა და თვალეზზე სიბრაზის ცრემლით
ევლს გაუყარა მან კბილები და უკრაინით
ვადაიტანა გერმანიის გულმკერდზე აფრა.
რომ შემდეგ ჩუმად დაიცალოს იღუმალ ზღაპრად
იქ, სადაც შიშიმდ მიაქანებს ტალღებს რაინი.

იგივე ქარი ცივ ზამთარში მოთეთრო ღამით
მალალ სივრცეებს აქანავებს და ავსებს შხამით.

— გახელებული თავაწყვეტილ გამოქანებით
ის წამოვიდა შორეული პოლიუსიდან.
სადაც სიჩუმის სასახლეებს ყინვის ბანებით
მან თავის ფრთებით დაპენტრილი თოვლი უზიდა.
შეეხო ურალს. გაახვია ბურახში ზუნდი,
მოინახულია ატლანტიკა და გრენლანდია.
შემოალეწა მას გარშემო ყინულის ხუნდი
და ზღეებს ჰალარას გადახადა თეთრი მანტია.

თარგმანი ფრანგულით

კონსტანტინე კიკინაძისა.

პოლ კლოდელ

წიგნი საქართველო

იყო ეს საღამოს ლოცვის დროს?

—ტაძარი ნოტრ-დამის,
მწუხრი, ყვითელი ბურუსი, გემების სტვენა,
და ჟენევიევის ტირილი ქალაქზე?

ან ბოსტონის ქუჩა მწვირიანი?

ან კერპების წმიდა სამლოცველო.

და ქურუმზე—

ჩინეთის ძველი დინასტიის თავის-საბურველი?

ან პრაგაში მორთული ტაძარი.

სადაც მოოქრვილი სარკმელი სიცილად იღვრება,

სადაც ანგელოზთა გუნდი ჩამომსხდარა

როგორც მოქანცული ჩიტები გაფრენის შემდეგ?

ქრანქურტი თოვლით დაფენილი?

ან ჰამბურგი, რომლის ვიტრინებზე ეცემა წვიმა?

ან საჯვარე ნიში, ამართული სადგურებს შორის,

და ორის მხრით მინაშენ დუქნებით?

კვამლი—დამწვარი საქვევლის;

დილა—სინათლის ოქრო;

წიგნი საიდუმლო სიკვდილ-სიცოცხლისა—

ძეგს ანალოეზე.

ალიგსე სასოებით!

რომ ყოველი ვაიგო, ყოველივეს რომ მისწვდეს ამ ქვეყნად,—

საკმაოა ჩანიშნულ ადგილას გაშალო ფურცლები

და კერეონი-სანთელი ახლოს მიიწიო.

ჯედა? სანთელის მტკვრთველს; მის სახეზე სინათლის თრთოლეა ალად ეფინება;
ჩხედავ,—კათილმა მწყემსმა, დასრული თვალებით, განათებული განახენა ბაგენი.

თარგმანი ფრანგულით

As.

ანატოლ ურანსი

პროკურატორი ურიასტანისა

ლ. ელიუს ლამია დაიბადა იტალიაში წარჩინებულ დედ-მამისაგან. ჯერ პრეტორის კაბაც არ გაეხადა. როდესაც ათინას გაემგზავრა იქაურ სკოლებში ფილოსოფიის შესასწავლად. შემდეგ დაბინავდა რომს და აქ, თავის სახლში, ესქვილინზე, შეუდგა თავზე ხელაღებულ მოქეიფე ყმაწვილებთან ერთად აღვირ-ახსნილ ცხოვრებას. მას ბრალად დაედო კონსულ სულპიციუს ქვირინუსის ცოლ-თან. ლევიდასთან. სათაკილო დაახლოვება. დაუმტკიცდა ეს ბრალდება და გა-ძეკებულ იქმნა ტიბერიუს კეისრის მიერ. მაშინ იგი ოცდამეოთხე წელში გადადგა. თერამეჭ წელიწადს იყო გაძეგებული და ამ წნის განმავლობაში მოიარა სირია, პალესტინა, კაპადოკია, სომხეთი და კარგა ხნობით დარჩა ანტიოქიასა; ცეზარეასა და იერუსალიმს. ტიბერიუსის სიკვდილის შემდეგ, კაიუსი რომ ავი-და ტახტზე, ლამიას ნება დართეს ქალაქს დაბრუნებისა. ის კი არა, ჩამორთ-მეულ ქონების ნაწილიც კი დაუბრუნეს. გავლილმა კირეირაშმა გონიერად გაჰ-ხადა იგი.

ის გაუბრბოდა ყოველგვარ კავშირს თავისუფალ ყოფაქცევის ქალებთან, სულაც არ ეტანებოდა სახელმწიფო თანამდებობას. ერიდებოდა პატივსა და დი-დებას და ცხოვრობდა თავისთვის ჩუმად საკუთარ სახლში, ესქვილინზე. იგი სწერდა ყოველსავე. რაც კი ღირსშესანიშნავი რამ ენახა თავის შორეულ მოგ-ზაურობის დროს და, როგორც თითონ იტყოდა ხოლმე, განვილილ ტანჯვა-წვა-ლებით აწინდელ ცხოვრებას აფერადებდა. ამ მშვიდობიან მუშაობაში და ეპი-კურის წიგნების გულმოდგინეთ კითხვაში უეცრად სიბერეც შემოეპარა. ამან ცოტა არ იყოს გაანცვიფრა და დააღონა კიდევ იგი. სამოცდა მეორე წელი-წადში იყო, როდესაც აბეზარა სურდოთი და უილაჯობით შეწუხებული, ბაიას გაემგზავრა საბანაოდ. ეს ზღვის პირი. ოდესღაც ალციონების საყვარელი სა-ბუდარი, ეხლა თავისკენ იზიდავდა მდიდარსა და კეთილცხოვრებას დახარბე-ბულ რომაელებს.

ერთი კვირის განმავლობაში ლამია სცხტვობდა ამ ბრწყინვალე ხალხთა შორის მარტოდ მარტო, უმეგობროთ. ერთხელ, ნასადილევს, რაკი გუნებაზე-დაც იყო, მოისურვა აღმა გასეირნება, იმ გორაკებზე, რომელნიც ყურძნით არიან დანაბდულნი ბაქსანტებივით და ისე გასცქერიან ზღვის ტალღებს.

ზედ წვერზე რომ ავიდა, ჩამოჯდა ბილიკის პირად, ტერებინთის ხის ძირას და თვალნი მიაპყრო წინ გადაშლილ მშვენიერ სანახაობას. მარცხენა მხარეზე, ვიდრე კუმის ნანგრევებამდე, ფლევრის ფერმიხდილი და ტიტველი ველები გადაჭიმულიყვნენ. მირჯენივ მიზენის კონცხი შიგ ტირენტის ზღვაში იჭრებოდა თავისი წვეტიანი რქითა. ძირს, მის ფეხ-ქვეშ, დასაელისაყენ, სადაც ცისფერ ცაში დღეფინები თამაშობდნენ, მდიდარ ბაიას გამოეფინა ზღვაში შედრეკილი ნაპირის გაყოლებით თავისი ზღვები, ქანდაკებებით შემკული ვილლები, პორტიკები. მარმარილოს ტერასები. მის წინ კი, ზღვის უბის გაღმა მხარეს, კამპანიის ნაპირზე, ბრწყინადენ ჩამავალი მხის სხივებით შოოქრული, ტაძრები, რომელთაც პოზილიპის დაფნები აგვირგვინებდნენ; ხოლო უფრო შორს, ცის კიდურზე ვეზუვი ილიმებოდა.

ლამიამ ამოიღო ტოგის უბიდან ეტრათი, რომელიც შეიცავდა ბუნებისათვის მსჯელობას. წამოწეა მიწაზე და კითხვას შეუდგა. მაგრამ ვილაც მონის დაძახილმა აცნობა მას, რომ ზეზე ამდგარიყო და გზა დაეცალა ტანტრევანისათვის, რომელიც ვიწრო ბილიკით ამოჰქონდათ ვაზებში. ტანტრევანი სულ მთლად ღია იყო და რომ მოახლოვდა, ლამიამ დაინახა შიგ ბალიშებზე გართხმული წარმოსადეგი მოხუცი, რომელიც შუბლით ხელს დაყრდნობოდა და იტყვიებოდა წარბ-შეკრული და ამყი თვლებით. არწივისებური ცხვირი დაჰყურებდა მის ბაგეებს, რომელთაც მჭიდროდ ჰკუმავედა წინ წამოწედილი ნიკაბი და ძალუმი ყბები.

ლამია პირველ შეხედვისათანავე დარწმუნდა. რომ ეს სახე ნაცნობი იყო. ერთბაშად სახელი ვერ მოიგონა და შეყოყმანდა. შემდეგ უეტრად გაექანა ტანტრევანისაყენ განცვიფრებისა და სიხარულის გამომშქლავნებულ მოძრაობით:

— პონციუს პოლატუს!— წამოიძახა მან. მადლობა ღმერთებს, რომ კელავ მეღირსა შენი ნახვა!

მოხუცმა ანიშნა მონებს, შემდგარიყვნენ და თვალდასმით მიაჩერდა მას, ვინც სალამს აძლევდა.

— პონციუს, ჩემო ძვირფასო მასპინძელო. განაგრძო მან, სჩანს, ოც წელიწადს კარგა გაუთეთრებია ჩემი თა და დაუნიაჰებია ჩემი პირისახე; რომ შენ ვეღარც კი სცნობ შენს ელიუს ლამიას.

ამ სახელის გაგონებაზე პონციუს პოლატუს ჩამოხდა ტანტრევანიდან ისე სწრაფად, როგორც კი შეეძლო წელთა სიმრავლისაგან მოქანცულსა და ნაბიჯ-დამძიმებულ მოხუცს. ჩამოხდა და ორჯერ გადაეხვია ელიუს ლამიას.

ქეშმარიტად, ლამიამ ჩემთვის შენი კელავ ნახვა, წარმოსთქვა მან. ეჰ, შენ მაგონებ იმ ძველ დროებს, როცა მე ურიასტანის პროკურატორად ვიყავი სირიის პროვინციაში. ავერ ოცდაათი წელიწადია მას შემდეგ. რაც პირველად გნახე; ეს იყო ცეზარეაში. სადაც შენ განდევნილი კაცის ნაღვლიან ცხოვრებას ატარებდი. ჩემთვის ბედნიერება იყო შენი მაშინდელი ყოფის ოდნავი შემსუბუქებაც კი. ჩემი მეგობრობის გულისათვის, ლამია, შენ წამყევი იმ მოსაწყენ იერუსალიმს. სადაც ებრაელებმა თავიანთი მხამი და ზიზლი მაგემეს მე, ათ წელიწადზე მეტს სცხოვრობდი ჩემთან. უითარცა სტუმარი და ამ-

ხანაგი, და ჩვენ ორნი, რომის ქალაქზე ბაასით ვაოულობდით ხოლმე ნუგეშსა, — შენ—შენს უიღბლობაში და მე, კიდე, ჩემს ღიდაკაცობაში.

ლაშია ხელახლა გადაეხია მას.

— შენ ყველაფერი არა სთქვი, პონციუს: ალარკ კი გაგონდებთ, რომ ჩემი გულისთვის არ დაიშურე შენი გავლენა ეროდენ აგრიპასთან და უხვად გამიხსენი შენი ჯიბე.

— ნულა ვილაპარაკებთ ამაზე. მიუგო პონციუსმა, რადგან. დაბრუნდი თუ არა რომს, ერთ-ერთი მონის ხელით გამომიგზავნე იმდენი, რომ ჭარბად ამინაზლაურე ის ვალი.

— პონციუს, მარტო ფულის გადახდით ვერ ჩავთვლი ჩემს თავს შენს წინაშე ვალ-მოხილად. მაგრამ, ჯერ მიპასუხე: შეგისრულეს თუ არა ღმერთებმა შენი სურვილები? სტკებები თუ არა იმ ბედნიერებით, რომლისც ღირსი ხარ? მითხარ შენი ოჯახის ამბავი, შენი შეძლების, შენი ჯანმრთელობის.

— მე გადავსახლდი სიცილიაში. იქ მამული მაქვს, ვაზუშავებ, პური მომეყავს და ვყიდი. ჩემი უფროსი ქალი, ჩემთვის მეტად ძვირფასი პონცია, დაქვრივების შემდეგ ჩემთან ცხოვრობს და ის არის ჩემი სახლის გამეგ დიასახლისი. მადლობა ღმერთებს, გონების სიმტკიცე ჯერ კიდევ შემრჩენია: მეხსიერებაც არ შემსუსტებია. მაგრამ სიბერეს თან მოსდევს ხოლმე გრძელი ქარავანი სატკიავაოთა და საღმობათა. მე სასტიკად ვიტანჯები ნიკრისის ქარისაგან. და აი, ამ წულში, მე მივეშურები ფლეგრის ველზე ჩემი ტკივილების წამლის საძებრად. ეს გახურებული ნიადაგი, საიდანაც დამლაშობია ალი ამოსკდება შოლმე, გამოსცემს გოგორდის მძაფრ ოშხივარს. რომელიც, ამბობენ, ტკივილებს აცხრობს და მოქნილობას უბრუნებს საღსრებსო. ექიმები კი ასე გვარწმუნებენ და!

— ჰო და შენ თითონ გამოსციდი ესლა ამას შენს თავზე! მაგრამ ნიკრისის ქარისა და მაგ ცხარე ტკივილების ჯიბრზე, შენ მინც თითქმის ჩემზე ახალგაზრდა სჩანხარ, თუმცა ნამდვილად ათი წლით უფროსი კი ხარ. მერწმუნე, შენ შეგინარჩუნებია იმდენი სიმხნევე. რაც მე ჩემს ღღეში არა მქონია. და მე მოხარული ვარ, აგრე კარგად რომ გხედავ. რად ააღე ხელი, ჩემი უძვირფასესო, ასე ნაადრევად სახელმწიფო სამსახურს? როგორ მოხდა, რომ ურიასტანის მართვა-გამგეობის მითოვების შემდეგ სიცილიაში დასახლებულხარ, შენს მამულში. და ნებსითი ექსორია შევიქმნია შენი თავითვის? მიაშვე შენი თავგადასავალი მას შემდეგ, რაც მე აღარა ვარ შენი ცხოვრების მოწმე. შენ სამარტელთა აჯანყების ჩასაქრობად ემზადებოდი სწორედ მაშინ, როდესაც შენ გავემგზავრე კაპადოკიას, სადაც ცხენების და ჯორების მოშენებით ცოტა ხელს მოთბობას ვეიქრობდი. მას შემდეგ აღარ მინახიხარ. როგორ დაბოლოვდა ის შენი ექსპედიცია? მიაშველა, მითხარა. მე მაინტერესებს ყველაფერი. რაც შენ შეგეხება.

პონციუს პილატუსმა ნაღვლიანად გააქნია თავი.

— თანდაყოლილი რიგიანობა და მოვალეობის გრძნობა მიძულებდა, გამეწია სახელმწიფო სამსახური არა უხაკვოდ მხოლოდ. არამედ სიყვარულითაც. მაგრამ სიძულელი ფეხდაფეხ დამდედა შეუსვენებლივ. ინტრიგებმა და ცილისწამებამ საესებით დამიმხზვიეს ცხოვრება და გაახმეს ის ნაყოფი, რომელიც ამ

ჩემ ცხოვრებას უნდა დაემწიფებინა. შენ მეკითხები სამართელთა აჯანყებას. მოდი, ჩამოეჯდე ამ სერზე. მოკლედ მოგიჭრი ჩემ პასუხს. ეს ამბავი თვალწინ მიდგას ისე, თითქო გუშინ მომხდარიყოს.

„ერთმა მდაბიომ, რომელსაც სიტყვა კარგად უჭრიდა,—ასეთები ხშირად მოიპოვებიან სირიაში—დაარწმუნა სამართელები, შეკრებილიყვენ იარაღით ხელში გაზიმის მთაზე, რომელიც იმ ქვეყანაში წმინდა ადგილად ითვლება. ის შეპირდა მათ იმ საღმრთო ჭურჭელთა ჩვენებას. რომელიც დაემარხა იქ მათს გირ-მთავარს, ანუ უკეთ რომ ეთქვათ. მფარველ ღმერთს. მოსედ წოდებულს, ჯერ კიდევ ძველად, ევანდისა და ჩენი მამის. ენეის, დროს. იმ კაცის შთავონებით სამართელები აჯანყდნენ, მაგრამ მე დროზე გამაფრთხილეს, დადაეაწარა და დავიჭირე ის მთა ქვეითი რაზმით, ხოლო ცენოხნები სერების დასაცავად დაეაყენე.“

„ეს წინასწარი გონიერი ზომები ყოვლად აუცილებელი იყო. აჯანყებულებმა გაზიმის მთის ძირას მდებარე დაბა ტირათაბა დაიჭირეს კიდევ, მე ადვილად გაეფანტე ისინი და ჩავალრჩე ამბოხება დასაწყისშივე. შემდეგ, რათა მკირე მსხვერპლით საგრძნობი მაგალითი მეჩვენებია, სიკვდილით დაესაჯე აჯანყების მეთაურები. მაგრამ შენ იცი. ლამია, როგორ მჭიდროდ ვიყავი დამოკიდებული პროკონსულ ვიტელიუსზე, რომელიც განაგებდა სირიას არა რომის სასარგებლოდ, არამედ რომის საზარალოდ და ასე ეგონა, თითქოს პროვინციები საწველ ფურად ეძლეოდა ტეტრარქებს. უბუცესნი სამართელთა შორის ფეხქვეშ ჩაუვარდნენ მას და მოთქმა-გოდებით დაათხიეს მის წინაშე ჩემდამი სიძულელი. მათთვის რომ ყური გეგდო. ფიქრადაც არ მოსვლიათ კეისრის ურჩობა. მე ვიყავი ყველაფრის გამომწვევი და თუ ისინი ტირათაბაში შეიკრიბნენ, ეს მხოლოდ იმ მიზნით, რათა წინააღდგომოდნენ ჩემს სისასტყეს. ვიტელიუსმა რომ მოისმინა მათი საჩივარი, ურიასტანის მართვა-გამგეობა თავის მეგობარს მარცელუსს მიანდო, ხოლო მე მიბრძანა წასვლა და იმპერატორის წინაშე თავის გამართლება. ნაღვლითა და ბრაზით გულ-გასიებული გავემგზავრე ზღვით. იტალიის ნაპირს რომ მივადექი, წლოვანობითა და ხელისუფლებით დაქანცული ტიბერიუსი უეცრად გარდაიკვალა მიზენის კონცხზე, რომლის გამოწვდილი ცხვირი აქედანაც მოსჩანს საღამოს ბურეში. მაშინ მე მის მოადგილესთან. კაიუსთან, ვიწყე სამართლის ძიება. კაიუსი უსათუოდ ფხიზელი ჰქუის კაცი იყო და სირიის საქმეებიც კარგად იცოდა. მაგრამ, მოდი და ნუ ვაიკვირებ ჩემთან ერთად, ლამია, ჩემი უტულმართი ბედის ჯიუტობას! კაიუსს ჰყავდა თავისთან ქალაქში ერთი ურია-აგრიბა. თანწვრდელი სიყპობის მეგობარი, რომელიც ისე უყვარდა, როგორც თვალის ჩინი. ეს აგრიბა მფარველობას უწყედა ვიტელიუსს. რადგამ ვიტელიუსი იყო მტერი ანტიპასი, რომელსაც საშინელი სიძულელით სდევნიდა აგრიბა. იმპერატორი თავის აზიელ მეგობრის გულისთქმას აჰყვა და ჩემი მოსმენის უარი განაცხადა. იძულებული გახდი დავმოჩრილებოდი ამ დაუშისახურებელ უსამართლობას. ვიგემე ნაღველ-ნარევი ცრემლი, განვეშორე იქაურობას და გავესწიე ჩემს მამულში, სიცილიაში, სადაც დარდი და მწუხარება ბოლოს მომიღებდა თუ რომ ჩემი

საცვარელი პონცია არ მომვლენებოდა ნუგეშინის მცემელად. ხელი მიეყავი ხენათსვის საქმეს და ისეთი მსუქანი თათათები დაეამწიფე, რომ მთელ პროვინციაში არსად მოინახება. დეე მერმისმა გაგვსაჯოს მე და ვიტელიუსი.

— პონციუს, უპასუხა ლამიამ, მე მრწამს, რომ სამართლებს შენ ექცეოდნი შენებური სამართლიანი გონიერებით და თანახმად მხოლოდ რომის ინტერესებისა. მაგრამ ვი თუ ამ შემთხვევაში შენ ჰკარბად აჰყევი იმ ბობოქარ ფაქტობას, რომელიც ყოველთვის გიტაცებდა ხოლმე! ხომ გახსოვს, რომ ურიასტანში, თუმცა მე, როგორც შენზე ყმაწვილი, უფრო გულფიცი უნდა ეყოფილიყავ, ხშირად მიჩვევია ხოლმე შენთვის მეტი მოწყალება და სიამაჰკბილე.

— სიატმებლიე ურიებთან! წამოიძახა პონციუს პილატუსმა. თუმცა შენ ციტხოვრია მათ შორის, მაგრამ მაინც ცულად იცნობ ადამიანთა მოღვების ამ დაუძინებელ მტრებსა. ყველა ისინი არიან ხელალებ ამყნი და თან ქვემპრომნი, თავიანთ არსებაში აერთებენ სამარცხვინო სიმხდალესა და გაუტებელ ჯიუტობას, თანაბრად ჰლიან როგორც სიყვარულს, ისე სიძულელისაც. ჩემი გონება, ლამია, ლეთაებრიე აეგუსტუსის დებულეებზეა ვაწერთინილი. ურიასტანის პროკურატორად რომ დამნიშნეს, რომის ზავს მთელი ქვეყანა გარემოკული ჰქონდა კიდევ. პროკონსულები აღარ ისუქებდნენ ჯიბებს პროვინციებში ნადავლით, როგორც მაშინ, როდესაც ჩვენში სამოქალაქო უთანხმოება სუფევდა. მე ჩემი მოვალეობა ვიცოდი. გულმოდგინედ მივდედი მხოლოდ კეთილგონიერებასა და ზომიერებას. ღმერთები არიან ამის მოწამენი; მხოლოდ ლმობიერებაში ვიყავი ეკრპი. რა სამსახური გამიწია მერე ამ სასიკეთო განზრახვებმა? შენ მე მნახე, ლამია, როდესაც, ჩემი მმართველობის დასაწყისში, პირველმა ამბობებამ იფეთქა. განა საჭიროა, მაშინდელი გარემოება მოგაგონო? კეისრის გარნიზონი ზამთრის ბინებზე გაემგზავრა იერუსალიმს. ლეგიონერებს თან მიჰქონდათ დროშები, რომლებზედაც კეისარი იყო გამოსახული. ამის დანახვამ შეაძრწუნა იერუსალიმის მცხოვრებნი, რომელნიც არ სცნობდნენ იმპერატორის ლეთაებრიობას, ვითომდა, რაკი ქედის მოხრაა საჭირო, უფრო საპატიო არ არის ღმერთის წინაშე მოვახაროთ ქელი, ვიდრე კაცის წინაშეო. მათი მღვდლები მოადგნენ ჩემს სამსჯავროს და ითხოვდნენ რალაც ზვიადი მოჩილებით, გამეტანა ის დროშები წმინდა ქალაქიდან. კეისრის ლეთაებრივობისა და იმპერიის დიდების პატივისცემისთვის მე უარი გამოეუტხადე. მაშინ მდაბიო ხალხი შეუერთდა ხუცებს და პრეტორიის გარშემო გაისმა მუქარა და მოთხოვნა. მე უზრძანე ჯარის კაცებს, შუბები შეეკრათ და ანტონიუსის კოშკის წინ დაეღაგებიათ, ხოლო თითონ კვერთხებით შევიარაღებულიყვენ ლიქტორებივით და ისე წასულიყვენ ამ თავხედ ბრბოის გასაფანტად. მაგრამ ურიები, თითქოს არც კი გრძნობენ ცემასო, განაგრძობდნენ მუდარას, ხოლო უფრო ცერპები კი გაერთხნენ მიწაზე, წამოეწვადათ კისრები და კვდებოდნენ ასე ჯობით ნაცემნი. შემდეგ შენ გახდი მოწამე ჩემი დამცირებისა, ლამია. თანახმად ვიტელიუსის განკარგულებია, მე იძულებული ვავხდი, გამეგზავნა დროშები ცეზარეაში. ქეწმარტად, მე არ და-

მიმსახურებია ასეთი სირცხვილი. ვფიქროვებ ღმერთების წინაშე, რომ მე, ჩემი მართვა გამგეობის განმავლობაში, ერთხელაც არ შემიგინებია მართლმსაჯულება და კანონი. ეხლა მე მოხუცი ვარ. ჩემი მტრები და მამუზლარნი დაიხოცნენ. მე მოგვედებო შურის უძიებლად. ვინ გამოგისარჩლება ჩემს სახსენებელს?

ამოიხრა და დადუმდა. ლამიამ უპასუხა:

— ბრძენი ის არის, ვისაც არც შიში აქვს და არც რაიმე იმედი გამოუცნობ მერმისისა. ვისაც რა უნდა, ისა სთქვას ჩვენზე ჩვენ შემდეგ. მოწამე და მსაჯული ჩვენი თავისა ჩვენ თითონა ვართ. ერწმუნე მხოლოდ იმ მოწმობას, პონციუს პილატუსს, რომელიც სათნოებას განიკუმბს. იქმარე შენი საკუთარი პატივისცემა და პატივისცემა შენი მეგობრებისა. ხალხთა მართვა მარტო ლომობიერებით მართლაც რომ არ იქნება. ის მოწყალეა კაცთა მოდგმისადმი, რომელსაც ფილოსოფია გვიქადაგებს, არ არის მოსატანი სახელმწიფო მოღვაწეთა მოქმედებაში.

— შეეწყიტოთ ბაასი, სთქვა პონციუსმა. გოგირდის ომივარს, ფლეგრის კელიდან რომ ამოდის. მანამ აქვს ნამდვილი ძალა. სანამ მას ჯერ კიდევ მზის სხივებით გახურებული მიწა გამოსცემს. უნდა ვიჩქარო. მშვიდობით. მაგრამ, რაკი ერთხელ კვლავ მოვიძიე მეგობარი. უნდა ვისარგებლო კიდევ ამ ბედნიერი შემთხვევით. ელიუს ლამია. მიიღე მოწყალეობა და მეწვიე ხვალ ვახშად. ჩემი სახლი ზღვის პირადა სდგას. ქალაქის განაპირას. მიზენის მხარეზე. ადვილად მიიანებ: პორტიკზე ორფეოსისა გამოსახული ლომებსა და ვეფხებს შორის. რომელთაც ის თავის ქნარის ჰანგებით ატკობს.

„მაშ ხვალამდე, ლამია. დასძინა მან და ტახტრეევანზე ავიდა. ხვალ ვიბასოთ ურიასტანისთვის.“

მეორე დღეს, ვახშობისას, ლამიამ ვასწია პონციუს ფილატუსის სახლისკენ. მხოლოდ ორი საინახე ელოდებოდა მენახებებს. სუფრა იყო გაშლილი ჩინებულად. გადაუმლაშებელი ფუფუნებით; ვერცხლის ტაბაკებზე ეწყო თავღში შემზადებული მოლაღურები, შაშვები. ლუკრენის ლოკოკინები. და სიცილიის გველთევზები. პონციუს და ლამია თან ვახშამს შეექცეოდნენ და თანაც ბაასობდნენ თავიანთ: სატკიერებზე, რომლის სიმპტომებს დაწვრილებით ასწერდნენ და ერთი მეორეს სხვა და სხვა ნაცად წამლებს შესთავაზებდნენ. შემდეგ, განაჩებულნი, რომ ბაიაში შეხვდნენ ერთმანეთს. დაუტბრომლად აქებდნენ აქაურ ზღვისპირის სილამაზეს და ნაზსა და რბილ ჰავას. ლამია აღტაცებული იყო აქაურ კურტიზან ქალების მოხდენილობით, ზღვის ნაპირზე რომ დასეირნობდნენ ოქროთი შემკული და ბარბაროსებისაგან მოქარგული მანდილოებით შემურავილნი. მაგრამ მოხუცი პროკურატორის გულის წყრომით ჰკიცხავდა იმ კულაბზიკობას, რომლის წყალობითაც რალაც უსარგებლო კენჭებისა და კაცის ხელით ნაქსოვ აბლაბუდის გულისთვის, რომის ფული გადადიოდა უცხო ხალხისა და ხშირად იმპერიის მტრების ხელშიაც კი. შემდეგ სიტყვა ჩამოვარდა სხვა და სხვა დიად ნამოქმედარზე: კაიუსის მიერ აგებულ საოცარ ხიდზე, პუტეოლსა და ბაიას რომ აერთებს, ავეუსტუსისაგან გათხრილ არხებზე, ზღვის წყალი რომ გადაჰყავს აფერნისა და ლუკრენის ტბებში.

მეც ვაპირებდი ამგვარ ქვეყნის სასარგებლო საქმეების დაწყებას, ამოხვრით წარმოსთქვა პონციუსმა. ურიასტანის მართვა-გამგეობა ჩემდა საუბედუროდ რომ ჩავიბარე, შევადგინე გეგმა წყალსადენისა, რომელსაც იერუსალიმისთვის უნდა მიეცა სრულიად საკმაო ანკარა წყალი. წყლის დონის სიმაღლე, მოდულების დამტეობა, აღმაცეობა სპილენძის თასებისა. რომელსაც ევარდება განმანაწილებელი მილები; ყოველივე ეს შევისწავლე და ყველაფერი თითონვე გავითვალისწინე წინასწარ, მემანქანების აზრის თანახმად. შევადგინე საწყლვე პოლიციის წესდება, რათა ყოველი პირს არ შესძლებოდა უკანონო გზით წყლის მოტაცება. ბუროთომოდლები და მუშები დაქირავებული მყავდნენ კიდევ. გავეცი ბრძანება მუშაობის დაწყებისა. მაგრამ იმის მაგიერ, რომ ემყოფილებით შეხვედროდნენ დაწყებულ ანგავობას, რომელსაც თავისი ძალევი არხებით წყალთან ერთად ჯანმთელობაც უნდა მიეტანა მათი ქალაქისთვის, იერუსალიმის ხალხმა მოართო უწმაწური ღრიალი და გოდება. შეგროვდნენ ფარასავით უწესოდ და ღრიანცელით. დაიწყეს ბლავილი, ეს ურჯულობაა. სიბილწეთა, მივარდნენ მუშებს და სულ მიჭანტ-მოჭანტეს ფუძის ქვები. ვინახავს, ლამია, ამათთანა პინხური ბარბაროსები? და მერე რა გგონია? ვიტელიუსმა ისინი გაამართლა და მე მივიღე ბრძანება. შემეწყვიტა მუშაობა.

ეს დიდი საკითხია, სთქვა ლამიამ: საქირია თუ არა კეთილდღეობა შიანიკო ხალხს წინააღმდეგ მისი საკუთარი სურვილისა.

პონციუს პილატუსს არც კი გაუგონია ეს სიტყვები; მან განაგრძო: უარის თქმა წყალსადენზე—რა სიგიჟეა! მაგრამ ურიებს სძაგს ყველაფერი, რაც რომაელებისაგან მომდინარეობს. ჩვენ მათთვის უწმინდურები ვართ და თვით ჩვენი მათთან ყოფაც კი შეურაცხყოფად მიაჩნიათ. შენ იცი, ლამია, რომ ისინი ვერ ჰბედავდნენ პრეტორიაში შემოსვლას, ესაო და—არ წავიბილწნეთო, და მე კარში, ცის ქვეშ მიხდებოდა მსაჯულის მოკალების შესრულება, იმ მარმაროლოს ქვაფენილზე, სადაც შენც ხშირად დაგიდგამს ხოლმე ფეხი.

თან ეწინიათ ჩვენი და თანაც ვეზიზლებით. მერე განა რომი დედა და მფარველი არ არის ყველა ხალხთათვის, რომელნიც განისვენებენ და ილიმებან, ვითარცა ყრბანი, მის მადლიან წიაღში? ჩვენი არწივები მშვიდობასა და თავისუფლებას ჰვენენ ქვეყნის დასალოფრამდე. ომში დამარცხებულთ ჩვენ ვუტყვირით, როგორც მეგობრებს, დაპყრობილ ერებს ჩვენ ვუტოვებთ და მტკიცედ უუნახავთ მათ-მათ ზნე-ჩვეულებასა და კანონს. ოდესღაც მეფეების სიმრავლათ ილაჯ-გაწყვეტილმა სირიამ განა პომპეუსისაგან დაპყრობის შემდეგ არ იგემა განსვენება და კეთილდღეობა? და მაშინ, როდესაც რომს შეეძლო ოქროს ფისად გაეცა თავის მოწყალებანი, მოუტაცნია როდისმე ის საუნჯენი, ბარბაროსების ტაძრებში რომ არის უხვად დაცული? აბა როდის გაუცარცვავს მას პესინონტის ღმერთი-ქალი. ან იუპიტერი მორიმენში, გინდა კილიკიაში, ან კიდევ ურიათა ღმერთი იერუსალიმში? ანტიოქია, პალმირა, აპამეა არხენად არიან, მიუხედავად თვისი სიმდიდრისა, აღარ ეწინიათ უდაბნოელ არაბებისა და ტაძრებს უგებენ რომის გენიასა და კეისრის ღვთაებრივობას. მხოლოდ ურიებს ვა-

გვართ და ევზიზღებით. თუ ძალით არ ააგლიჯე, ისე ხარკს არ იხდიან და სამხედრო სამსახურსაც დაეინებით გაუზობიან.

— ურიები თავიანთი ძველი ადათის ერთგული მიმდევარნი არიან, უპასუხა ლამიამ. იმათ ეჭვი აიღეს, — ყოვლად უსაფუძვლოდ, გეთანხმები, — რომ შენ მათი კანონის მოსაზრებას და ზნეჩვეულების შეცვლას აპირებდი. ნება მიბოძე გითხრა, პონციუს. რომ შენ არც თუ იმდენად სცილილობდი, შენის საქციელით გეგუფანტა მათი ბედ-უკუღმართი შეცდომა. შენთვის საამო იყო, შენდა უნებურად. მათი გალიზიანება და მე არა ერთხელ მინახავს. რომ შენ არც კი ჰფარავდი მათ წინაშე იმ ზიზღსა, რომელსაც მათი სარწმუნოება და მღვდელმსახურების წესები გგვრიდა. განსაკუთრებით კი ის ანახლებდა მათ, რომ შენი ბრძანების თანახმად, მღვდელმთავრის სამოსელი და სამკაულები ლეგიონერებს ებარა შესანახად ანტონიუსის კომპაში. უნდა გამოეტყდეთ, რომ თუმცა ურიები ჩვენამდე ვერ ამალეებულან ღვთაებრივ მოვლენათა განჭკრეტაში, მაინც ისეთ საიდუმლოებათა თაყვანის მცემელნი არიან. რომელნიც სავატიოდ უნდა ჩაითვალოს თავისი სიძველის გამო.

პონციუს პილატუსმა მხრები აიჩნა:

— იმათ არა აქვთ სწორი შეგნება ღმერთების ბუნებისა, სთქვა მან. თაყვანსა სცემენ იუბიტერსა და სახელსა და სახეს კი არ აძლევენ მას. ქვის ქანდაკებაც კი არა აქვთ მისი, როგორც ზოგიერთ აზიელ ხალხსა. არაფერი იციან აპოლოსი, გინდა ნებტუნისა, მარსის, პლუტონის და არც რომლისამე ღმერთ-ქალისა. თუმცა მე ვფიქრობ, რომ ძველის ძველად თაყვანსა სცემდნენ ვენუსსა. ეს იმიტომ მგონია, რომ იმათ ქალებს დღესაც ტრედები მიჰყავთ ხოლმე შესაფირავად სამსხვერპლოზე, და შენ იცი ჩემსავით. რომ ტაძრების შესავალთან ვაქრები სხედან და წვეილწვეილად ჰყდიან ამ ფრინველს მსხვერპლისათვის. მე გადმომცეს, რომ ერთხელ ვილაც გიჟმა დაუმსხვრია გალიები ამ მსხვერპლის მოვაჭრეებს, მათი მღვდლები სჩიოდნენ ამას, როგორც ღვთის შეგინებას. მე ვფიქრობ, რომ ეს ჩვეულება ტრედების შეწირვისა ვენუსის თაყვანისაკენ იყო დადგინებული. რა გაცინებს. ლამიამ?

— მე მაცინებს ერთი უცნაური აზრი. რომელიც, არც კი ვიცი. როგორ მომივიდა თავში. ერთიც ვნახოთ, ურიების იუპიტერი რომს ჩამოვიდა ანაზდეულად და მოგვცა შენ ჯავრის ამოსაყრელად! ვითომ, რად არაო? განა აზიასა და აფრიკას ცოტა ღმერთები მოუციათ ჩვენთვის? განა რომში არ აუგიათ ტაძრები იზიდასი და მყეფარ ანუბისის სახელზე? აკი ყველა გზაჯვარედინზე და მრედანზე გვხვდება ხოლმე ვირზე მჯდომი სირიელთა კეთილი ღმერთ-ქალი. განა შენ არ იცი, რომ ტიბერიუსის დროს, ერთი ახალგაზრდა მოცმე ეგვიპტელ რქოსან იუპიტერად გამოეწყო და ამ ფერისცვალებით მოიხვეჭა წყალობა ერთი წარჩინებული ბანოვანისა, რომელიც მეტად სათნო ქალი იყო, რომ ღმერთებისთვის რაზედმე უარი ეთქვა. მამ ფრთხილად იყავი, პონციუს, თორემ სადაცაა ურიების უხილავი იუპიტერი გადმოხდება ოსტიის ნაპირზე.

ურიასტანიდან ღმერთის ჩამოსვლის წარმოდგენამ წუთიერი ღიმილით გააშუქა პროკურატორის მკაცრი სახე. შემდეგ მან დინჯად უპასუხა ლამიას:

— როგორ უნდა შესძლოს ურიებმა სხვა ხალხთათვის თავისი საღვთო

საჯულის გადაცემა, როდესაც თავადაც ერთმანეთს ჰგლეჯენ ამ საჯულის კანონთა ახსნა-განმარტებისთვის. ბარე ოც მტრულ დასათ არიან დაყოფილი; შენ თითონ გინახავს ისინი, ლამია, საჯარო მოედნებზე თავიანთი ეტრატებით ხელში, ერთმანეთს რომ წვეგრებს სწიწნიან და თან უშვერი სიტყვებით ილანძღებიან. გინახავს აგრევე ტაძრის სვეტებქვეშ რომ შეიკრიბებიან და განიპობენ თავიანთ წვირიან ტანისამოსს, ნიშნად სასოწარკვეთილებისა. როდესაც რომელიმე საცოდავ გიჟის წინასწარმეტყველურ ბოდვას უგდებენ უჯრს. იმათ არც კი ესმით, რომ იღუმალებით გარემოცულსა და უცნაურობით აღსავეს ლვთაებრივ საგნებს სრული მშვიდობიანობით და ნათელი გონებით კამათი შეჰფერის, რადგანაც უკედავთა ბუნება დაფარულია და ჩვენ არ ძალგვიძს მისი შეცნობა. მე მაინც იმ აზრისა ვარ, რომ ბრძენ კაცს უნდა აქონდეს განგების რწმენა მაგრამ ურიებს არ გააჩნიათ ფილოსოფია და ვერ შეუწყნარებიათ აზრთა სხვაობა. პირიქით, ვინც მათი რაჯულის საწინააღმდეგო სარწმუნოებას აღიარებს, იგი მათ უაღრესი ტანჯვა-წამების ღირსად მიაჩნიათ. მას შემდეგ, რაც რომის გენია მათზედაც განეერკო. მათი სამსჯავროების ვერც ერთი საყოფაღებო განაჩენი ვერ იქნება შესრულებული თვინიერ პროკონსულის ან პროკურატორის დასტურისა, და აი, მათ წინდაუწუმ იერიში მიაკეთ რომაულ სასამართლოზე, რათა ხელი მოაწერიონ თავიანთ ყოველად უწყალო მსჯავრზე, არ ასვენებენ პრეტორის და ყვირილით მოითხოვენ ხოლმე სიკვდილით დასჯის დადასტურებას. ასჯეკ მაინც შემოსევია გააფთრებით ჩემს სპილოს ძვლის საეარძელს მათი ბრბოები, მდიდრებიცა და ღარიბებიც ერთად. მღვდლების წინამძღოლობით; ზოგი ტოგის კალთას მწვედა ხოლმე, ზოგი ხამლის საბელსა. ხან ხეწნითა და ხან მუქარით მთხოვდნენ სიკვდილს რომელიმე საცოდავისა, რომლის დანაშაული ვერც კი გამომეცნო და რომელიც მხოლოდ ისეთივე გიჟად მიმჩნდა, როგორც იმისი ბრალმდებელი. რას ვამბობ—ასჯერ მეტქი! ეს ხდებოდა ყოველდღე, ყოველ საათში და მე მაინც ვალდებული ვიყავ. შემესრულებია მათი კანონი ისე, როგორც ჩვენი. რადგან რომმა მე დამადგინა არა დამრღვეველად. არამედ მფარველად მათი ხნე-ჩეყულებისა. პირველ ხანებში ვსინჯე მათი გონს მოყვანა: მე ეცდილობდი ხოლმე გამომეგლიჯა საბრალო მსხვერპლი მათ მსახვრალ ხელთაგან. მაგრამ ჩემი გულმოწყალება კიდევ უფრო აბრაზებდა მათ. ყორნებით დამესვეოდნენ ხოლმე ნისკარტ-მომარჯვებულნი და დაყინებით მოითხოვდნენ თავიანთ არშიეს. მათი მღვდლები სწერდნენ⁸ კეისარს. რომ მე ვთელავდი მათ კანონს და მათი თხოვნა. ვიტელიუსისაგან მხარდაპერილი, სასტიკ გაკიცხვას მომაყენებდა ხოლმე. რამდენჯერ მინატრია. ბერძნების თქმისა არ იყოს, ყორნების კერძად გამეხადა ერთბაშად ბრალდებულნიცა და მსაჯულნიც!

არ იფიქრო, ლამია, ვითომდაც მე უძლურ შურისძიების გრძნობას და ბერიკაცულ ბრძას განვიცდიდე იმ ხალხისადმი, რომელმაც ჩემი დამარცხებით რომიც დაამარცხა. მაგრამ მე წინასწარვე ვხედავ იმ უკიდურესობას, რომელთანაც აღრე თუ გვიან მიგვიყვანენ ისინი. რაკი მოვლა ვერ შევძელით, საჭიროა მათი განადგურება. აქ საეჭვო არაფერია: ნიადავ ურჩინ და თვის დაუცხრომელ გულში მუდამ აჯანყების მფარველნი, ისეთის მძინვარებით იფეთქებ-

ბენ ერო დღეს ჩვენ წინააღმდეგ, რომელითაც ნუმიდიელებს მრისხანება და პართელების მუქარა ბაღის ქადილად-ლა მოგვეჩვენება. ყოვლად თავბედურ იმედებს შესტრფიან ჩუმ-ჩუმად და ჩვენი დანგრევის მძაფრი სურვილი ასულდგმულებს მათ. და განა შეიძლება სხვაგვარად იყოს, ვიდრე თანახმად ერთი მათი მისანის რწმენისა. ისინი ელიან თავიანთი მოდგმის მეფეს, რომელიც მთელ ქვეყანაზე უნდა გამეფდეს! ამ ხალხის მოთვინიერება შეუძლებელია. მაშ უნდა მოისპოს. ქვა ქვაზე არ უნდა დარჩეს იერუსალიმში. ხომ ასე მოხუცი ვარ, მაგრამ ვინ იცის, მეც მოვესწრო იმ დღეს, როდესაც დაეცემიან ყველანი იერუსალიმისა, როდესაც ცეცხლის ალი შთანთქავს მის სახლებს. როდესაც მახვილი გაჰმირავს მის მცხოვრებთ. როდესაც იმ ალაგს, საცა ეხლა მათი ტაძარია, ნაოხარი და დარჩება მხოლოდ. ის დღე იქნება დღე ჩემი განსჯისა და გამართლებისა.

ლამიამ სცადა უფრო დამშვიდებული კილო მიეცა ბაასისათვის.

პონციუსს, დაიწყო მან: მე კარგად მესმის შენი დაუტყობელი გულისწყრომაცა და შენი საბედისწერო წინაღობობაც მათ შესახებ. ჭეშმარიტად იმით, რაც შენ ურიათა ხასიათისა გცოდნია; ისინი ვერაფერს მოიგებენ. მაგრამ მე, რაკი უბრალო მეთვალყურესავით ვცხოვრობდი იერუსალიმში და ხალხში ვიყავ გათქვეფილი. შევეძელ შენთვის უცნობ და დაფარულ ღირსებათა აღმოჩენა ამ ერში. მე შემხვედრიან ისეთი სიმშვიდით აღსავსე ურიები, რომელთა უზაკეო ზნე და ერთგულების გრძობა მაგონებდა იმ მსკოვანი ტბაიელის ამბავს, ჩვენს პოეტებს რომ აქვთ მოთხრობილი. და განა შენ თითონ არ გინახავს, პონციუსს, როგორ ლევდნენ ხოლმე სულს შენი ლეგიონერების ჯობ-ქვეშ სულ უბრალო მდაბიონი, რომელნიც სიყვდილის წინ თავის სახელსაც არ ამხელდენ, და ცვდებოდნენ მხოლოდ იმის გულისთვის. რაც მათ ჭეშმარიტებად მიაჩნდათ. ასეთ ხალხს დიად არ დაუმსახურებია ჩვენი ზიზი. ამას შე იმისთვის ვამბობ, რომ ყოველსავე საგანს მიუყვებლობის საზრისით უნდა მიუდგე. გულახდით ვეტყვი, მე თითონ დიდად არ მეპრიანებიან ურიები. ურიის ქალები კი პირიქით, ძლიერ მომწონდნენ. მე მაშინ ახალგაზრდა ვიყავ და სირიელი ქალები სისხლს მიჰქროლებდნენ ხოლმე. მათი წითელი ტუჩები, მათი წყლიანი და ელვარე თვალები, მათი თვალდასმული შემოხედვა შიგ გულში მწვდებოდა ხოლმე. ფერ-უმარილ შეცხებული, ნარდიონითა და ნელსაცხებლით ტანდაზელილნი, ისინი მიმოაბნევენ ირგვლივ ნაზ სურნელებას და ჰხიბლავენ კაცს როცა საოცარის სიკეკლუცით.

პონციუსი უთმენრად უგდებდა ყურს ამ ქება-შესხმას.

მე ისეთი კაცი არ ვიყავი, ურიის ქალების ქსელის რომ გავმბულიყავი. სთქვა მან: რაკი აქ სიტყვად მოიტანა, გამოგიტყდები, ლამია, რომ მე არასოდეს არ მომწონდა შენი თავდაუქერლობა. თუ ოდესღაც არ დაგტუქსე ღირსეულად კონსულის ცოლის შეცდენისათვის რომში, ეს მხოლოდ იმიტომ მოხდა, რომ შენ ძალიან ძვირად დაგიჯდა ეგ დანაშაული. ცოლქრობა წმინდაა პატრიციებში. ამ დაწესებულებას ეყრდნობა რომი. სულ სხვაა მხველებთან და უტხოელ ქალებთან კავშირი. ამათთან დაახლოებას არც თუ დიდი რამ მნიშვნელობა ექნება-

და, სხეულის სამარცხვინო მოღუნებასა და მოშვებებს რომ არ უწყობდეს ხელს. ნუ დამძრახავ ამ სიტყვისთვის და... შენ ბლომად მიგიტანია მსხვერპლი გზა-ჯვარედინელ ვენუსის საკუროთხვევლზე. ყველაზე უფრო კი მისთვის ხარ გასაკიცხი, ლამია, რომ შენ არ დაქორწილდი კანონიერად და არ მიეცი რესპუბლიკას შვილები, როგორც ჰმართებს ყოველსავე რიგიან მოქალაქეს.

მაგრამ ტიბერისის დენილი აღარ უღდებდა ყურს მოხუც მოხელეს. მან დასცალა თასი ფალერნის ღვინო და ილიმებოდა, თითქოს უხილავ სახეს უღიმისო.

ერთი წუთის სიჩუმის შემდეგ, დაიწყო ჯერ ნელა, შემდეგ კი თან-და-თან უმატა ხმას:

— მერე როგორი მიზნედილობით ცეკვავენ სირიელი ქალები! მე ვიცნობდი ერთ იერუსალიმელ ურისის ქალს, რომელიც ქოხში ცეკავდა ხოლმე, მხარხოლავ პრაქის სინათლეზე, გაცვეთილ ხალიჩაზე, ცეკავდა და თან ხელებს ზევით სწევდა ციმიბალზე შემოსაკრავად. ის რომ თეძოებს მიმოხრიადა, თავს რომ უკან გადასტყორცავდა, თითქოს თვისი გრუზა ოქროს თმების სიმძიმეს ვერ უძლებსო, თვალები რომ გულსიტქმაში ჩაეძირებოდა, აგზნებული და თან მიზნედილი თვალები, ისეთი მოქნილი და წარმტაცი იყო, რომ მისი შური თვით კლეოპატრას გააფითრებდა. მე მიყვარდა მისი ველური ცეკვა, მისი სიმღერა. ოდნავ ხმა ჩახლჩილი, მაგრამ ტკბილი და მომზიბლავი, საკმეველის სურნელება, იგი რომ აფრქვევდა, და ის ბურანი, რომელშიაც თითქო ცხოვრობდა იგი. უკან დაუდევდი ყველგან. არ ვერიდებოდი და შიგ ვერვოდი ჯარისკაცთა უწმაწურ ბრბოებს, ჯამბაზებსა და მეზვერეებს, რომლებიც გარს ეხვეოდნენ მას. ერთხელ იგი გაჰქრა სადღაც და მას უკან აღარ მინახავს. დიდხანს ვეძიე საჩოთირო მიხვეულ-მოხვეულბში და ტავერნებში. მისი გადაჩვევა ბევრად უფრო საძნელო იყო ჩემთვის, ვიდრე საბერძნეთის ღვინისა. რამდენიმე თვის შემდეგ, რაც იგი დაეკარგე, შემთხვევით გავიგე, რომ ის მამაკაცთა და დედაკაცთა იმ მცირე დასს ადევნებოდა, ერთ ახალგაზრდა გალილეელ სასწაულომომქმედს რომ შეუდგა. იმ კაცს იესო ერქვა; ნაზარეველი იყო, ჯვარს აცვეს არ ვიცი. რა დანაშაულისათვის. პონციუს, შენ ხომ არ გახსოვს ის კაცი?

პონციუს პილატუსმა წარბები შეჰყარა და შუბლზე მიიღო ხელი ძველი ამბის მოსაგონებლად. მერე, ცოტა ხნის სიჩუმის შემდეგ:

— იესო?—ჩაილაპარაკა მან, იესო, ნაზარეველი?... არ მახსოვს.

თარგმანი ფრანგულით¹

შ. შ.—ისა.

1
ეიულ რომენი

ეიულ რომენი არის მეტრი თანამედროვე ფრანგული სალიტერატურო სკოლის: „უნიონისტები“. ამ ლიტერატურულ მიმართულებას, ეიულ რომენთან ერთად, მეთაურობენ პოეტები: შარლ ვილდრაკი და ვორჟ დიუამელი.

ეიულ რომენის ამ ჯგუფმა უარყო ესთეტიზმი და ინდივიდუალიზმი, რომელიც ახასიათებდა საფრანგეთის სიმბოლიზმის ეპიგონებს, და მის ნაცვლად წამოაყენა პრიმატი კოლექტივიზმის.

პოეტიკის სფეროშიც ეს სკოლა დაშორდა ფრანგულ სიმბოლიზმს; მათ ლექსებში ჩვენ ვეპყვს ნაყლები დაწველილება; მაგრამ ეს ერთგვარად გამოსყიდულია უბრალოების მკვეთრი შტამებით; მათი რიტმები განზრახულია „ფართო სუნთქვისათვის,“ აქ ირბევა ადამიანი-მასსა-

ეიულ რომენი—მსოფლიო ათვისებით და თავისი პოეტური ტემპერამენტიც ვნათესავება უოლტ ვიტმენს. იგი არის დაუღალავი ტრუბადური მასებისა, იგი მიიღებს მსოფლიოს მთლიანად, ყველა თავისი ბნელი და ნათელი მხარეებით.—ფრანგი პოეტი ჟან ეშპერინი, ჟურნალ „Nouvelles Nouvelles“-ში ასე ახასიათებს ეიულ რომენის შემოქმედებას:

„ეიულ რომენი—მასების პოეტიკა. იგი სწერს გაღებულ ფანჯრებთან. რომელშიც იჭრება ქალაქის ხმაური. მაგრამ ესეც არ აყუფნის მას. იგი მიდის სამუშაო მაგიდიდან ქუჩაში, იქ კი ჰხედავს ადამიანთა ჯგუფს. იგი მიეპართება მათკენ, რადგან მას ყოველთვის უჩრჩენია ორი—ეროსი, ხუთფული—ორსი, ასი—ხუთს, ადამიანი—ასეულს, ხალხი არმიას. იგი ხელსა ჰხევის მსხას ძლიერი მკლავებით, და იკრავს ფართე მკერდზე. იგი ნთქავს მას და თვითაც იხსნება მასში... იგი გრძნობს მასების დმი მკაცრ სინაზეს...“

„იგი ფრანგია, მაგრამ ევროპელი უფროა, ვიდრე ფრანგი. რადგან ევროპაში მეტი ხალხია, ვიდრე საფრანგეთში. მისი ლექსების რიტმში თქვენ თითქო გრძნობთ ბრბოების ფეხების ცემას, იგი მიდის ნელა. მზოლოდ ზოგჯერ გამოკრთება მის ლექსში სუქუქი და უსახლოოდ მოქნილი მეტრი, ისევე ჰაეროვანი მის პირქუშ სიმღერათა შორის, როგორც გაცინება შეშინებული ქალისა აჯანყების ხმაურში. იგი აზროვნებს მთელს ქალაქზე, ფაზეზე-სამი ან ოთხი ქუჩის გადაჭრით, და მათ მოხეტეებზე. საღამოს ქარი ფეცმა მის სახეს მსოფლიოს უდიდესი ქალაქის სუნთქვით...“

„მაგრამ იგი არ არის პასიური. იგი ღვრის თავის სიცოცხლეს ბრბოს სიცოცხლეში, უმატებს თავის სიტყვას მის ხმაურს, რადგან იგი, ბუნებრივად, მისი ბელოდია მას უყვარს სიბრალული, რომლისაგან თრთიან ადამიანთა მასები, ლოცვა, რომელიც დაეხეტება ადამიანთა გულებში, რომელიც ავსებს ტაძრებს, და მრისხანება ათასი მოღერებული მუღილების... როცა იგი ხეცება დასაფლავების კორტებს, არ შეუძლია არ შეფეროდეს მას; ქორწილი—იგი უცდის მის მერის კარებთან, რომ ნახოს კიდევ მეტი რიცხვი მტრული და მოცინარი ადამიანებისა. იგი ძლივამ-სილია, და ზოგიერთი მისი რიტმები მოსმის როგორც ბრბოება, გადასროლილი ბრბოეში, რომელიც უჩრია, მაგრამ მაინც მას გაჰყვება. იგი დარწმუნებულია თავის თავსა და მასსაში. ის თავს ესხმის, სთხოვს და უკან გაიყლიებს მასსას. იგი სოციალიზრია. თუ ზოგჯერ იგი კვენსოდა და ვედრებით მიმართავდა ევროპის გადარჩენილ ნანსებრეებს, ის ამავე დროს დაპარაკობდა არმიების მებრძოლ სულზედაც. იგი უფრთდება ყველა პოციკსიებს, რომ იგრძნოს მასსა, მაგრამ მას არა აქვს საქმე მის კულტთან.“

„მაგრამ იგი არ არის მშვიდობის მოყვარე ის არც შეიძლება იყოს ასეთი. მისი პოეზია—როგორც ყოველი გულწრფელი პოეზია,—საესვა მოძრაობით. მოძრაობა კი ყოველთვის მებრძოლია, და ბრბო არასოდეს არ არის დამშვიდებული. ეს სიმშვიდე, რომელიც არ არის სიკვდილი, არამედ შედეგი საერთო სიკვდილისა, არის აჩარაობა, გადულაბავი და არ არსებული.“

აკ იმბელება ეიულ რომენის ლექსი—„ევროპა,“ და პროზა: „პარიზის სფლები.“

მ მ რ მ მ მ

Rue Montmartre, Oxford Circus.

კანნებიერა, ფრიდრიხშტრასე,
მე თქვენ გეძახით ყველაზე უწინ.

რას ელოდებით? ან რა შეგემთხვათ?
და ვინ გასტეხა ქედფიცხელი თქვენი სიმტკიცე,
ვინ გაგიყინათ ძარღვებში სისხლი?

გამოიღვიძეთ. მხიარულო ქუჩის ბრბოებო!

თქვენ ხომ სტოხოვრობდით, ვარსკვლავებზე ფიქრის ვარეშე,
უმაღლეს ყოფნით, უმაღლესად ძლიერა-მოსილნი...
ევროპა იყო დატვირთული თქვენი გუგუნით.
და თქვენ ქუჩებ-ქვეშ ჰჭუხდა ქვესენელის წყაროებად
მომავალი ღმერთების სული. ნუთუ არ იყო
მთელი მსოფლიოს ბრწყინვალეობა მხოლოდ აჩრდილი
იმ ფართე ელვის. თქვენ შორის რომ ცახცახით ენთო?
ესლა კი წვევხართ დამონებულ ძილში გართხმული.
თქვენ ვიღაც ერთმა. საშინელმა. შეგცვალათ ყველა,
თავის ბნელ სტომაქს რომ ასუქებს თქვენი სხეულით.

მე თქვენ გეძახით, ცოცხალნო ბრბონო!
თქვენ ყველას, ვინც მე ცეცხლად მომედეთ,
თქვენ ყველას, ნათელს, უუცარი ალის დანთებას,
ზაფხულის ქარი რომ ათრთოლებდა...
დიდ ჩირალდანებს, რომლებიც წინად-
სცდილობდნენ მწველი მზის დაბადებას.

ბრბონო თეატრის, მატარებლების,
კაფეების და მუსიკ-პოლოების,
ბრბოვ ჰაიდ-პარკზე მაისის დღეში,
ბრბოვ სექტემბრისა ლიდოს კალთებზე,
ბრბონო პორტების და ხომაღდების,
ბრბონო მარადის ცოცხალ ევროპის,
ბრბონო, სიკვდილს რომ ვერ ეგუებით!

მე თქვენ გეძახით: დრო არის უკვე!

ვიუდ რომენი.

პარიზის ხელშეკრულება

წიგნიდან: Le puissance de Paris (მ. 1919.)

* *

ბრბო კინემატოგრაფში

ლამფები ჰქრება. ბრბოს გულიდან ამოეკრება სუბუქი შეძახება, მაგრამ ეს ხმა მინელდება იმავე წუთს. ეს არის დასაწყისი იმ დიადი გოდებისა, რომელსაც, საუკუნეთა მანძილზე, შეწყუბებული ბრბოები ისროდენ ლამფებისკენ. ბრბო ეკუთვნის ისეთ არსებებს, რომელთაც უყვართ დღე. მისი ჯიში შექმნილია სინათლის ძალითა და ცვლილებებით.

მაგრამ კინემატოგრაფიული ლამე არ არის გრძელი. ბრბომ მხოლოდ იმდენი მოასწრო, რომ დაეჭვდა სიკვდილის არსებობაში და დასტკბა მასთან უშიშარი მიახლოებით, ისე როგორც მცურავი, რომელმაც ჩაყვინთა წყალში და შეჩერდა შიგ—დაბურული წამწამებით, პირით და კბილებით, რომ ეგრძნო უხერხულობა, შემდეგ სიმძიმე, შემდეგ სულის შეხუთვა,—და ეს იმ აზრით, რომ ბოლოს უცრად ვადარჩინა თავისი სიცოცხლე.—მკვეთრი წრე გააშუქებს კედლის სიღრმეს. დარბაზი წამოიძახებს „ახ!“ ახლად შობილის ასეთი შეძახებით ბრბო—მოჩვენებული გაკვირვებით—დღესასწაულობს თავის მკვდრეთით აღდგომას, რომელშიაც იგი ისედაც დარწმუნებული იყო.

დაიწყო ბრბოს სიზმარი. მას სძინავს; მისი თვალები ველარ ჰედევენ თავის თავს; იგი უკვე აღარ გრძნობს თავის სხეულს. ეხლა მასში მხოლოდ სახეების რხევაა, სიზმრების ცურვა და შრიალი. ბრბომ უკვე აღარ იცის, რომ დიდ კვადრატულ ოთახში იგი გადაიქცა უძრავ ადამიანთა მასსად, რომელიც გადასერილია პარალელური კვლებით. როგორც ვადანხული ყანა. მთელი მისი შინაგანი სინამდვილე თრთის ეკრანზე. მოჩვენებები აგონებს მას სიცოცხლეს, და კვამლი ირხევა მის წინაშე. საგნებს ალარა აქვთ ის გზები, რაც ნამდვილ სიცოცხლეში. მათ გამოიკვალეს თავიანთი ფერი, თავისი სიდიდე და მიმოხვრა. არსებანი გამოსჩანან როგორც ვოლიათები და მოძრაობენ სისწრაფით. დრო რომელიც მზრძანებლობს ამ რძტმებს, აღარ არის ის ჩეულებრივი დრო; რომელსაც ემორჩილება ბრბო. როცა იგი არ ოცნებობს. ეს დრო ხალისიანია და კაპრიზით სავსე: იგი მზიარულია, იგი მუდამ დარბის, იგი ხანდახან აკეთებს უზარმაზარ ნახტომს, და სწორედ მაშინ, როცა ეს ყველაზე ნაკლებ არის მოსალოდნელი. მოქმედებას არა აქვს ლოგიკური ხაზი. მიზნები ჰბადებენ უცნაურ შედეგებს, როგორც ოქროს კვერცხები.

ეს არის სული მეოცნებე და მოვონებებში გადასული; ეს არის ადამიანთა ზეუღლი, რომელიც იწვევს თავის წინაშე თავისსავე მსგავს ყრილობებს. აუდიტორიებს, პარადებს, მიტინგებს, ქუჩებს, არმიებს. მას ეწვევება, რომ იგი თვით არის მონაწილე ყველა ამ ავანტიურებისა, ყველა ამ კატასტროფების, ყველა ამ დღესასწაულების. და სანამ ეს ბურანში მყოფი სხეული ისწორებს თავის კუნთებს და იზმორება საეარძელთა სიღრმეებში, თითონ იგი დაედევნება ჯამბაზებს სახურავებზე, შეეგებება აღმოსავლეთის მეფის მსვლელობას ტროტუარის ნაპირას, ან კიდევ ჯარისკაცებთან ერთად დადის მინდორზე, ხიშტებით და მესაყვირებით.

მასტილიის მოედანი

როცა აქა-იქ დასკურავენ ღრუბლები, მზეს აღარ შეუძლია მოფარკლოს იგი ერთიანი გამონათებით. რომ დაიფლოს იგი მთლიანად, მზეს გავლა სჭირდება. მოედანი მეტად მაღალია, რადგან მას აუმართავს ბრიჯაოს კოლონა ქალაქის სახურავებზე აცილებით. არც ერთ ქუჩას არ ჰქონეს ძალა, რომ ვადასჭრას მოედანი, ან ზაზად გაეგლოს მასზე თვალით გასარჩევი დენით. პირველი მიახლოებისას ყველა ისინი იხსნიებიან მის ერთიანობაში.

შხოლოდ არხი ახერხებს ვადარჩენას. მაგრამ იგი ეპარება მიწაში დაფარული, და მხოლოდ მაშინ, როცა გაშორდება მის საზღვრებს, გამოიჭრება ტონნელიდან ვარეთ. ამ დროს იგი გამომდინარეობს მოედნიდან როგორც გლეტიერიდან, და გეჩვენებათ, რომ იგი არის უკანასკნელი ფორმა მისი ძლიერებისა, ფორმა მშვიდობიანი და ცისფერ-თვალემა. სახლები აქ სრულებით არ შეადგენენ მოედნის ნაწილს. ისინი აქ დგანან არა იმისათვის, რომ შემოფარგლონ მისი მოძრაობა მაგარი და შეუცვლელი რკალით; უფრო ის გეჩვენებათ, თითქო ისინი მოგზავნილი არიან მასთან. თვითული აწევის მას თავის ფასადს. გრძობთ რომ კიდევ ასეული სახლები შეგეუფებულან მათ უკან და გადმოსცემენ კვლევებიდან კვლევებს რალაცა ისეთს, რისიც გაცნობა საჭიროა მოედნისათვის.

ასე, მუშათა განაპირა სადგურები, საქმიანი უბნები, და აგრეთვე ისინი, მდინარის ახლოს რომ სთვლემენ, ყველას ერთად მოაქვთ მისთვის ის, რაც ყველაზე მძიმედ მოძრაობს მის სულში.

ეს მოზღვაება არ აფიქრებს მას. იგი ახერხებს შეათანხმოს ჭოველივე ერთის წესით.

მოძრაობა გამოდის თვითეული ქუჩიდან ლერწამის მსგავსად, იხრებიან, გადააჯერტინებენ თავიანთ ლერწებს, შემოუვლიან კოლონას და გარბიან რომელსაზე პირისპირ მდებარე ქუჩაში. ზოგი კიდევ უფრო უახლოვდება კოლონას, კიდევ უფრო მჭიდროდ შემოუვლის მას, და დაცხრილული საყელოთი მიუხვევს მის კვარცხლკებს.

შეტროპოლიტენი და ვენსენის ვაგზალი ისვრიან მოედანზე ბრბოებს, რო-

მელიც აი ეს არის იჯრებოდა ვაგონებში. და ესლა კი, წესიერებით დალილი, თავისუფლად იშლება, იბურღება, ირევა, შემთხვევის ნებით შლის თავის რკალებს და ხელახლა შემოიკრებს მათ. მოედანი სცილილობს გახსნას ეს ქაოსი თავის ცოცხალ ხალისიანობაში!

მისი შემეცნება ვერ ახერხებს მთლიანად აითვისოს ყველა ეს რიტმები. მის ცნობამდე აღწევს მხოლოდ ხალხის ურიაშული უზარმაზარ ქვაფენილზე. იგი მხოლოდ მიგნებით გრძნობს ჰარმონიის არსებობას, რომლითაც შეეძლო დამტკბარიყო, თუ კი მას მისცემოდა საშუალება. ოდნავ ამაღლებულიყო თავის თავზე და მოეცვა ერთის შეხედვით საკუთარი სიცოცხლის ფეთქა. ეს სურვილი აღწრის მას. ატორტმანებს, და აიძულებს წამოიშაროს შადრევანის მსგავსად ბრინჯაოს კოლონაში. იგი ყვავილად იშლება იქ ზევით, მთროლივარე აივანზე, ადამიანთა პატარა ჯგუფით, როგორც შემეცნება ქართა შორის.

იგი გადაიხრება ბალიუსტრადაზე. იგი გრძნობს თავს დიდად, რთულად, აბნეულად. მაგრამ იგი ჰხედავს პარიზს, იგი ჰხედავს მხოლოდ პარიზს: იგი ივიწყებს ურიაშულს იქ ქვევით. იგი ჰხედავს ყველა ქუჩებს და სახურავის მილებს. იგი გადაიქცევა პარიზის შემეცნებად.

ეიულ რომენი

11

გილჯომა აპოლინერის ჯგუფი

გილიომ აპოლინერი. უან კოკტო. ბლეზ სანდრარ.

გილიომ აპოლინერის ჯგუფი წარმოადგენს უკიდურეს «მემარცხენე» ფრთას თანამედროვე ფრანგულ პოეზიაში¹⁾. ეს სკოლა არის ერთ-ერთი შტო ზოგად-ვეროსიული ფუტურისმისა გილიომ აპოლინერი, მეთაური სგოლისა (—უდროოდ დაღუპული 1910 წელს—) შნიშენლოვანი ფიგურა ახალ ხელფენებაში. მან შეიტანა ექსტრემისტული ხაზი არა ნარტო პოეზიაში, არამედ გაგლენა იქონია ხელოვნების ყველა დარგებზე, ასე—პლასტიკაზე, თეატრზე, კერძოდ იდეოლოგია „კუბიზმისა“ აპოლინერის შექმნილია.

აპოლინერის სიკვდილის შემდეგ, ყველაზე ცნობილი სახელები საფრანგეთის ფუტურისმისა არის ბლეზ სანდრარ და უან კოკტო.

„კავკასიონი“-ს მორიგ ნომერში ჩვენ ვუძღვინათ ცალკე წერილს აპოლინერს და ევროპულ ფუტურისმს, სადაც წარმოდგენილი იქნება ამ მიმართულების იდეური შეფასება. აქ ებეჭდებათ აპოლინერის ჯგუფის პოეტების რამდენიმე ლექსი, (კერძოდ აპოლინერის ლექსი ცკუთუნის „პირველი თარლის“ აპოლინერს, როდესაც იგი ჯერ კიდევ არ იყო საესებით დაწარებული ტრადიციული პოეზიის ფორმებს).

¹⁾ თუ არ მივიღებთ მხედველობაში „დადა“-ს ჯგუფს, რომელიც არსებითად პოეზიის გარეშე სდება.

ბ რ ლ ძ მ ს ს მ ი

შემოდგომაზე ლამაზ ველებს ედება შხამი.
 ნელი ლასლასით იქ დადიან ზანტი ძროხები
 და ისუნთქვენ დაძიმებულ დახაშულ ჰაერს.
 კროკუსის ბუნქებს ლილისფერი სცევიათ ფოთლები.
 ლილისფერია შენი ცქერაც ამ ყვავილივით.
 შენი თვალები იღვრება ჩემში
 ასევე ნელი და მძიმე შხამით.

ხმაურით მიდიან მოწაფე-ბავშვები
 მოკლე ფარტუკებით... უკრავენ პარმონიკას.
 სწუვეტენ კროკუსებს მოთამაშე ბავშვები,
 სწუვეტენ კროკუსებს—შენ თვალებს რომ მიაგაფს ფერი
 და ირხევინა ოქტომბრის ქარზე.

შწყვესი ჰობოის უკრავს ნელა. ძროხის ნახირო
 ზანტი ლასლასით სამუდამოდ სტოვებს ამ მინდვრებს,
 შემოდგომაზე რომ ენთება ლილისფერ შხამით.

გილი'ომ აპოლდინერი.

მ შ ზ მ გ ი

ოდა პიკასოსი

შემთხვევა, რომელიც შესაძლოა მომხდარიყო
 თავდება ძუგით.

დამტკიცება: ცხრის მაგივრად
 თამაშობს ერთი.

მისი ხელი ვადასხამს მუზებს.

კვადრატი ჭადრაკის;—

შარნირი აწყობს მათ შერენგაში;

და აი რეა,

და ხასა პოლიჰიმნია

თუნუქის კლიო.

კალიოპე სდგას ტელეფონთან;

ურანია ანთებს

გაზის სანთურებს,

რომლებიც ჭვევით პუდრს აყრიან ქუჩის ხეივნებს.

გინიოლი დაჭკრავს გილიოტინას,

შვიდობით

ტალია

და

მელპომენე.

ლურჯი ბარბანტი გაიძულვით რომ დაღუძმდეთ
მოლაყბე დედოფლებო!

მარტოობა

ნიქავეს ქალაქს.

მისი დირიჟორი ვატარებთ გტლიო...

მან გაჰყო

შუე ჩრდილი

და დამსხვრია გიტარა

კლიოს დიდ თავზე.

იგი ბარბაცებს და ავიწყდება

რიცხვების რიტმი.

იგი გართმევს თქვენ თავისუფლებას.

იგი სერიზობს ასფალტზე.

რომელიც ასე ნაზია $7\frac{1}{2}$ საათზე სექტემბერში

დიდ კაფეებთან რკინის ურდულებით.

სადაც—

ანგელოზები ნაზავენ ასოებს

შობის-ხის გარშემო.

შეზღვევ ის მოღბება

და თავისუფლებას განიტებს თქვენ.

სარეკელა გაახელს სწორ-კუთხიან თვალებს.

მოკეკევე ჩაცმული, რიპოლინიში;—

პარადი ეწყობა,

ზევიდან, ქვემოშე, სახლში.

ჰე, დასძარ ადგილიდან მეეტლე ტობას.

რომლის დროებზე ზის პოეზია...

დეე, მნემოსინემ გადაიხადოს ცბრაჯურ შეტე.

იგი აწარმოებს თავისი ქალების ხარჯის

სწორ ანგარიშს.

არაფერია სახელოებში—არაფერი ჯიბეში.

მოწყალეო ხელმწიფეე.

იყავით გულკეთილი, ათხოვეთ თქვენი ქული

არღვეინს შორ-როიალიდან.

მან კოკო.

კასტელლამარე.

მე ესადილობდი აპელსინით, აპელსინის ხეების ჩრდილში,
როცა უეცრად...

ეს არ ყოფილა ვებუვის ამოხეთქა.

ეს არ ყოფილა კალიას ღრუბლები, ერთი—ეგვიპტის ათი სასჯელიდან,

ეს არ იყო მკვლრებით ამდგარი ყიფინა გიგანტური მასტოდონტების,

ეს არ იყო საყვირი განკითხვის დღის,

არც გომბეშო ჰიერ ბრისისი,

როცა, უეცრად,

ცეცხლები,

შეჯახება,

გამოჭრა.

ნაპერწყალი ერთად მოქმედრ ჰორიზონტების,

ჩემი სქესი!

ო, ეიფელის კოშკო!

მე არ ჩავაცვი შენ ოქრო.

მე არ დაეძაღე გეცყენა ბროლის ფიცრებზე,

მე არ ვაგვეცი შენ პითონზე, როგორც კართაგენის ქალწული.

მე არ მოგასხი საბერძნეთის ჰეპლუმე,

მე არაადროს არ მიხმარნია ძალა გეხეტილანა მენგიორის ჯებირებში

მე არ გიწოდე შენ სახელად დაეითის რტო. ან ჯვარის ხე.

Lignum Crucis.

ო, ეიფელის კოშკო!

გიგანტურო ფეიერვერკო მსოფლიო გამოფენის!

განგესის ნაპირას.

ბენარესში.

ინდუსის ტაძრების ჩუქენ ღვედკეცებში

და აღმოსავლეთის ბრბოების შეფერილ ყიფინაში,

შენ სდგებარ დახრილი, სასურველო პალმე!

ეს შენ იყავ. ებრაელ ხალხის მითიურ დროებში

რომ მოახდინე აღრევა ენების.

ო ბაბილონო!

და ათასეული წლების შემდეგ ეს შენ ჩამოხვეადი ცეცხლეულ ენებად

მოციქულებზე, შენს ეკლესიაში როცა შეიყარნენ!

გაშლილ ზღვაში შენ ხარ ხომალდის ანძა.

ხოლო ჩრდილოეთის პოლიუსზე—

ენტები მთელის ბრწყინავალებით ჩრდილოეთის განათებისა შენი უმავთულ!

ტელეგრაფით.

ლიანები გადახლართულა ევკალიპტებში,
და შენ მისცურაგხარ, ძველი ხის მორი, მისსისიპიზე,
როცა

შენი ლაშები დაღებულა

და კაიმანი კბილებით დაესო ფეხებზე ზანგს.

ევროპაში შენ მიაგაგხარ საღრჩობელას,

(მე მინდა ვადავიტე კოშკად, ჩამოვეცილო ვიფელის კოშკზე!)—

და როცა მზე გადავარდება შენს იქით,

ეს ბონნოს თავი მოგორავს გილიოტინის ქვეშ.

აფრიკის გულში შენ მირბიხარ.

ეირაფი,

სირაქლემა,

ბოა,

ეკვატორი.

ბუსონები.

აესტრალიაში შენ ყოველთვის იყავი ტაბუ.

შენ ხარ ისარი, რომელსაც უცქერდა კაპიტანი კუკ, როცა მიმართავდა ავანტიურის
მაძიებელ ხომალდებს,

ო ზეცის ზონდო!

სიმულტანეისტი დელონესთვის, რომელსაც უძღვნი ამ პოემას,

შენ ხარ სახატავი კალამი, რომელსაც იგი ამოაველებს სინათლეში,

გონგ, ტამ-ტამ, ზანზიბარ, ჯუნგლების მხეცი, სხივები X, ექსპრესს, ლანცეტი,
სიმფონია,

შენ ყველაფერი ხარ:

კოშკი,

ძველი ღმერთი,

ახალი ნადირი,

მზის სპექტრი,

სიუჟეტი ჩემი პოემის,

კოშკი,

წრე-შემოვარდნა,

კოშკი მსოფლიოსი,

მოგზაურობა მსოფლიოს გარშემო.

მოდრავი კოშკი!

ბლეზ სანდრაზ

Petronius.

ბრიზოლ რობაჰიძე

ექსპრესიონიზმი

ფორმულა პირველი:

მე მსურს ავსახო საგანი. ისე: როგორც არსებობს საგანი თვითონ. არც მეტი არც ნაკლები. საგანი: თითქო გარე სუბიექტისა. მთელი ენერგია საგნის სისწორით ვადმოცემისათვის.

ეს იქნება ნატურალიზმი.

ფორმულა მეორე:

მე მსურს ავსახო საგანი. ისე: როგორც ჩემს შთაბეჭდილებაში იგი ახატული. არა საგანი თვითონ. არამედ ჩემი შთაბეჭდილება. არაფითარი ზედმეტი. მთელი ენერგია მხოლოდ შთაბეჭდილების დაჭერისათვის.

ეს იქნება იმპრესიონიზმი.

ფორმულა მესამე:

მე მსურს ავსახო საგანი. არა ისე: როგორც არსებობს საგანი თვითონ. მაგრამ არც ისე: როგორც ჩემს შთაბეჭდილებაში იგი ახატული. არამედ ისე: როგორც არის იგი გარდაქმნილი ჩემს სულში. მთელი ენერგია საგნის გარდაქმნისათვის. არა ნაკლები.

ეს იქნება ექსპრესიონიზმი.

ხოლო. ძნელია. ორი მიმართების შორის. საგნისადმი თუ ამსახველისადმი, ომსკლიმეს მეტი კურსივი არ მისცე. თუ პირველს გაუსვი მეტი ხაზი. ექსპრესიონიზმი იქნება ექსტენსიური. თუ მეორეს გაუსვი მეტი ხაზი. ექსპრესიონიზმი იქნება ინტენსიური. ტერმინები ფეხტერისა.

მაგრამ ორივე შემთხვევაში ექსპრესიონიზმისათვის თავი და თავი საგნის გარდაქმნაა სულით და არა უბრალო ასახვა.

ნატურალიზმთან ომში იგი ბლოკითაა შეკრული იმპრესიონიზმთან. ნატურალიზმთან ომის დამთავრების შემდეგ იგი იწყებს ახალს ომს იმპრესიონიზმის წინააღმდეგ. ექსპრესიონიზმი ანტი-იმპრესიონიზმი.

იმპრესსიონიზმი უკანასკნელი სიტყვა იყო საფრანგეთის სახელით ხელოვნების. უკანასკნელი: მამუბაბის სიდიდით. ედუარდ მანესათვის პირველი იყო შობაბექდილები „სიწმინდე“: პირვანდელი. შეულახველი. ცინცხალი, აბსოლუტურ უშუალო. არგაფუჭებული რეფლექსიით. ერთი სიტყვით. ქალწულური შობაბექდილება. ამსახველი თითქო თავისებური აპარატი უნდა იყოს, რომ სისწორით დაიჭიროს „პირველი“ შობაბექდილება. „მოგონებული წარმოდგენა“ (გახსენებული) მისთვის არ არსებობდა. შემოქმედი იქცა პისსიე ამსახველ ფირფიტად. აქედან: სიკვდილი „სურათის“ და გამარჯვება „კოლორის“. თავიდათავი: პლენერიზმი. პერსპექტივის აღაგს ლაქები მხოლოდ. განზორებით—საგნები ჰქრებიან: ინთექტიან თვალისმჭრელ ფერებში. სახე განათლებული ცივი დღის სინათლით ერთი მხრით და მწვანე ფოთლებით მეორის მხრით.—პირველ შემთხვევაში მოლურჯოა, მეორეში მომწვანო. ტყვილად არ უწოდეს იმპრესსიონიზმს „ხელოვნება ახლო-მხედველთა“.

რეაქცია იმპრესსიონიზმის წინააღმდეგ ჯერ თვითონ საფრანგეთში დაიწყო. ცნობილია პოლ გოგენის ამოძახილი: „განზე ბუნება. უკან სურათისაკენ!“ გერმანიაში ეს პაროლი მთელს მიმართულებად გადაიქცა. იყო აქ პატრიოტული მოტივიც: თავის დაღწევა ტყვეობისაგან ხელოვნებაში. მაგრამ კიდევ იყო სხვა რამ: ევროპის დიდი ომი და რუსეთის დიდი რევოლუცია. რატომ მაინცა და მაინც გერმანიაში — ამის შესახებ ბოლოს. აქ მხოლოდ ეს სიტყვაა: ამ ორი დიდი მოვლენის განცდაში მიუღებელი დარჩა პასივიზმი იმპრესსიონიზმისა. ამსახველი პასივიზმი კი არ უნდა „ექლედეს“ საგანს, რომ მიიღოს შეულახველი „შობაბექდილება“. არამედ აქტიურ უნდა „იურვებდეს“ საგანს, რომ მიიღოს მისი ქმედითი „გარდაქმნა“. აი ფორმულა სა-ქმისათვის. პირველად ეს ფორმულა გაიხაზა სახელით ხელოვნებაში. შემდეგ—ხელოვნებაში საერთოდ, ბოლოს—მსოფლიო გზნების რკალშიაც შეიჭრა.

კარგად იტყვის მაქს პიკარ:

იმპრესსიონიზმს არ უცდია გამოეყო საგანი და განეცალკეებინა იგი. იგი არ იღებდა თავისთავზე პასუხებას საგნისათვის. მისთვის თავიდათავი იყო ურთიერთმიქცევა საგნების და არა თვითონ საგნები. საგანი, ამ ურთიერთმიქცევით გამოზომილი, უკანვე ინთექტობდა უსახელო ქაოსში. ექსპრესსიონიზმს გამოჰყავს საგანი ამ ქაოსიდან. იგი სახელს არქმევს საგანს, მაგრამ უბრალო მიმართვა საგნისადმი საკმაო არაა. რომ საბოლოოდ გამოგლიჯო საგანი ვარემოცულობას; სასაქიროა მისი გარდაქმნა. აქედან: საგანთა ტიპიზაცია, აუცილებელია საგნის წმინდა ლოგიკა. შინაგანი არსი საგანის და არა მისი აფექტი: აი მთავარი.

ერთი სიტყვით: აქტივიზმი სულის.

ექსპრესსიონიზმი ამ აქტივიზმს ავრცელებს ყველგან.

„საგნის გარდაქმნა სულით“—მაშასადამე სული და სულობა თავიდათავი: აი სხვა ფორმულა. „სულობა“ ექსპრესსიონიზმისათვის არის მეტაფიზიური ცნება და არა „ფსიქოლოგისტური“ ტერმინი. პირიქით: „ფსიქოლოგია“ განდევნილია.

ლუდვიგ რუბინერ ამბობს: ყოველი მომავალი თქმა იქნება არა ფსიქო-

ლოგიური. არამედ მეტაფიზიური. ჩენი რეალობის ლექსიკონით, იგი იქნება ეთიური გამოსავალი მუხლი: სიცოცხლე აბსოლუტურში. მიზანი: სიცოცხლე ინტენსივობაში. ინტენსივობა სიმპტომია სულის ქმედების.

კიდევ უფრო ძლიერ მეტყველებს კ ა ზ ი მ ი რ ე ლ შ მ ი დ :

ახალ ხელოვნებაში.

აღარ არის ამბავი ცოლქმარის შესახებ,

აღარ არის გარემო, აღარ არის ვიწრო არე,

აღარ არის ტრაგედია „თუბით“ გამოწვეული,

აღარ არის მხიარული აფიცერი.

აღარ არის ტიკინი ფსიქოლოგიურ ქსოვილით,

აღარ არის ტიკინების სიცილი. ტირილი, საზრისი.

არის მხოლოდ ადამიანი უბრალო,

უშუალოდ შერთული კოსმიურ ყოფას.

იგი არ ფიქრობს თავის თავზე—

იგი განიცდის თავის თავს.

იგი არ არის არც უკაცური და არც ზეკაცური:

იგი მხოლოდ ადამიანია: როგორც მოაქვს შემქნელმა.

აქ აღარ არის ჩვეული „ფსიქოლოგია“ და მისი აპარატი,

განცდა მიდის მარტივი გზებით:

მან არ იცის ადამიანის მიერ შექმნილი ხეველები.

იგი არ თამაშობს მალულაობას საგანთა გარშემო,

იგი წვდება თვითონ მათ შუაგულს:

აქედან: უარყოფა ატომიზმისა და იმპრესიონიზმის დეტალებისა.

მატერიის გარღვევით—მატერიის ასულიერებულ ექსტრაქტისაკენ“.

იულიუს ბაზ ამბობს:

ფსიქოლოგია ისეთნაირადვე ნაკლებ ლაპარაკობს ადამიანზე, როგორც ანა-

ტომია.

ე ი ლ ჰ ე ლ მ ჰ ა უ ზ ე ნ შ ტ ა ი ნ ამბობს:

თაყვანების ადგილს იკავენს სიცხარე,

მორჩილობის ადგილს—გახელებს,

უშუალო ცდის ადგილს—ლოდინი ცხადების,

ჭერეტის ადგილს—ხილვა,

იმედის ადგილს—ექსტაზი.

ხდება აფეთქება საგნების *in extremis*.

ექსპრესიონიზმში კაცი აღებულია თავის თავად: ყოვლის გარე. კოსმოსსა და კაცს შორის აღარ არის არავითარი ზღვარი ან ზღუდე. ატომიზმი განცდების უარყოფილია. არის მხოლოდ ერთი გრძნობა: კოსმიური გრძნობა: ყოვლის შემცველი და ყოვლის დამტყვევლი, განუყოფელი და განუწევრებელი. წამი არა—არამედ მარადისობა. აქედან: ელემენტარობა და პრიმიტივი (ამ სიტყვების არა ულგარულ გაგებით).

ხელოვნების საგანია სულის აქტივობის. ცნაურება.

სული ომს უცხადებს თვითმპყრობელ მატერიას.
 სული ილაშქრებს „რეალურ ფაქტების“ წინააღმდეგ.
 სული არღვევს „ყოველდღიურობის ფიზიკას“.
 იგივე ჰაუზენშტაინ კარგად იტყვის:
 ხელოვნება—ეს დაჰერაა საგნებზე ღვთის კვალისა.
 იგი იჭერს ღვთიურ ნომოსს სამყაროსას.
 მაგრამ რა გზით?

მხოლოდ ექსტაზით. ექსტაზით უნდა გააარღვიოს სულმა ტრანსცენსი. მხოლოდ მაშინ იხილავს იგი ღმერთს.

შესანიშნავ სიტყვას ამბობს ამის გამო დოიბლერ:

„როცა ვისმე ჩამოახრობენ, იგი უკანასკნელ წაშს ერთხელ კიდევ განიცდის მთელ თავის სიცოცხლეს:—მხოლოდ-ეს შეიძლება იყოს ექსპრესსიონიზმი!“ აქ ექსტაზი წამებამდეა დაყვანილი.

ახალი სული ნახულობს ახალს რიტმს გამოთქმისას. ფრაზები სხვარგ იქსელებიან რიტმში. მელოდია მართავს მათ. მაგრამ ეს არ არის თვითმიზანღ. იგი ექვემდებარება მათ გამაფორმებელ სულს. ფრაზები აღარ იკვირან „ლოგიური გადასვლის ბუფერით“, სიტყვა იღებს ახალს ძალას. სიტყვა ამწერელი ჰჭრება. „სიტყვა ხედება საგნის შუაგულს და ხდება მის კონსტალურ ხატად“ (ელშმიდ). იქმის ახალ ლექსიკა და ახალი სინტაქსი.

ექსპრესსიონიზმი ყველგან ნახულობს კონსტიტუტ გრძნობას. საკმაო გავიხსენოთ გრეკო. ზენატურალიზმი გოტიკისა (კიმერიზმი). გოტიური პრიმიტივი და პრიმიტივი საერთოდ. ველურების ფეტიშები, ძველი პაპირუსი. ინდოეთის კოლოსი. ზანგების ნაშენი. გრიუნევალი და მრავალი სხვა.

ქმედითი ფორმა ექსპრესსიონიზმისა ექსტაზია. ამ მხრით იგი ეწინააღმდეგება გოეტჰეს ფორმას. გოეტჰეს ფორმა იყო: „კეთილშობილი სიმარტივე და წყნარი სიდიდე“. აქ კი ავარდნა და გადაღახვა. გოეტჰეს სწერდა ცელტს: განსხულებება ქმნილება ბუნებისა და ხელოვნების და სხეულებაში უნდა იყოს სპეციფიკაცია (აუცილებელი ხაზების). „Es ist keine Kunst sein Talent nach individueller Bequemlichkeit humoristisch walten zu lassen“. ამას გოეტჰეს რომანტიკოსებზე ამბობს. მაგრამ რამოდენიმე ეს შესაძლოა შეეცნოს ექსპრესსიონისტებს. უკანასკნელთა სიტყვა შეჩვიდმეტე საუკუნის ბაროკოს კონფულსიას და მოწამობის სურვილი. აქ ნათელი და დახვეწილი ხაზები კი არაა. არამედ გროგალი და ნიაღვარი. საკითხავია: ეგუება თუ არა გერმანელობის სულს ეს ქმედითი ფორმა? თუ გოეტჰეს ავიღებთ, მაშინ რასაკვირველია —არა, მაგრამ გოეტჰეს გარდა გერმანელებს ჰყავთ გრიუნევალი და დიურერ. რომ ეძახდნენ უკანასკნელის ქმნილს „რისხვიან პორტრეტს“?!

არის კიდევ სახელი. რომელსაც უნდა დაეპირისპიროს ექსპრესსიონიზმი: ფრიდრიხ ნიცშე. მაგრამ ეს ცალკეულ ექსკურსის საგანია. აქ მხოლოდ ის უნდა ითქვას. რომ ნიცშეს იმპორალიზმი ექსპრესსიონიზმისათვის მიუღებელია. სხვა საკითხია ნიცშეს სწავლა ექსტაზზე და ნიცშეს სტილი. აქ შესაძლოა ნათესაური კავშირის გამოჩენა.

როგორც აქტივისტები. ექსპრესსიონისტები სოციალ-რადიკალისტებია, ზოგი მათგანი კომუნისტიცაა (როგორც მაგალითად ერნსტ ტოლერ).¹

არის თუ არა ახალი ექსპრესსიონიზმი როგორც მიმართულება?

ჩემს საჯარო მოხსენებაზე მე განეაცხადე: არა. სამწუხაროდ გერმანიაში ერთი-მეორეს ურევენ იმპრესიონიზმსა და სიმბოლიზმს. ეს არევა მიუტყევებელია. შორს არ წავალ. აიღეთ თუ გინდ რუსეთის სიმბოლიზმი (ვიახესლავ ივანოვ, ალექსანდრ ბლოკ, ანდრეი ბელლი). აქ ექსპრესსიონიზმი მთელი მისი ფორმულებით უკვე მოცემულია. მე შემთხვევა შეჰონდა ურიცხვი ციტატებით დამემტკიცებინა ეს დებულება. აქ მას არ განვიმეორებ.

მაგრამ როგორც „ტონოსი განცდისა,“ ექსპრესსიონიზმი უთუოდ ახალია. გერმანია. ომში დამარცხებული. დამარცხებულად თავს არ გრძნობს: მილიტარული მხრითაც კი. აქ არის უდიდესი ტრაგიული ნება და ჰეროული შეხვედრა ბედის. გამარჯვების გრძნობა მათრობელია. დამარცხების გრძნობა დამამცირებელი. მაგრამ დამარცხებაში რომ თავის თავი იგრძნო შინაგან დაუმარცხებლად — ეს კათარზისია ნამდვილი. აქ არის მოცემული ყოველი კუნთის დაქიმვა. აქ არის დაწურვა უკანასკნელი. აქ არის წვა საშინელი. აქ არის ლოდინით ავსილობა. ცხადია: აქ ბუდობს ნამდვილი ექსტაზი დიდი ხილვისათვის და ცნაურისათვის. ეს ტონოსია ექსპრესსიონიზმის ხერხემალი. აქ არის ისიც მოცემული, რომ ექსპრესსიონიზმი, როგორც მიმართულება, ჯერჯერობით მხოლოდ გერმანიის ფარგლებშია მოქცეული.

ორი სიტყვა მილწვევის შესახებ.

ლირიკაში ექსპრესსიონიზმი ვერ შეედრება სიმბოლიზმს: ვერც საფრანგეთისას და ვერც რუსეთისას. დრამაში კი მისი გამარჯვება დიდია (გეორგ კაიხერ, ფრიც ფონ-უნრუჰ. ფრანც ვერფელ და სხ.). აქ უთუოდ არის მოცემული ანალი ნაზი. მაგრამ ესეც სხვა ექსკურსის საქმეა. საგულისხმოა. რომ დრამა უფრო განვითარდა. ეს კრძევ უფრო ამხვილებს ზემოთქმულს. ტონოსი კოლექტივის მონოლიტური ნების, ცხადია. დრამაში უფრო ცხადჰყოფდა თავს, ვიდრე ვიწრო პიროვნულ ლირიკაში.

ექსპრესიონისტები

ერნსტ ღრეში

ქორწილი

ეშმაკო! ტანით გასაკვირველით
მინდა აევანთო შენი წადილი.
ხარ მეგობარი ჩემი პირელი.
გვიცდის ლოგინი, ჩვენ გამზადილი.
როგორც ხავერდი უბნელეს ღამით
წვერი ნაზია და წვეტიანი,
მისი ალერსით—იმედია
დასტებება გული—ხარბი სულამით.
ჩვენი ჩურჩული მეტად ხშირია
ვარსკვლავებზე და წარსულ დროებზე.
იმაზე—კაცნი თუ რად სტირიან.
შემდეგ საშოზე, გომემშობებზე.
ერთმანეთს ხარბად ჩვენ ვეამბოროთ,
და გამოვცალოთ ღვინის ფიალა.
სული მიეცა ქარიშხალს ბოროტს.
შვიდ ცოდვის დროშა ააფრაღა.
ჩვენი ოთახის ძვირფას შპალერზე
ჩუქურთმა ბრწყინავს ისე, ვით წყალი—
ბალი ზღაპრული და მოალერსე—
ნეტავი იყოს იგი ცოცხალი!
ჩვენი სუნდთქვებით ეს ყვავილნარი
გარუჯულია ოდნავად ახლა.
და ამ კუთხეში—ნეტა ვინ არი?—
მოდის მესამე—ეტყობა დაღლა.
მესამე არის მთვარე გვიანი
და მან აკურთხოს სათუთი ჩრდილით
ეშმაკისა და ადამიანის
შუალამური შავი ქორწილი.

ფარგმანი ვ. გ.

II

ვალტერ ჰაზენკლავი**მკვლევები სხედან ოპერაში**

მატარებელი გადაეარდა. დაიღუპა ბავშვები ოცამდე.
ბომბებით მოკლულია ხალხი მილიონობით.
ამაზედ არც ერთი სიტყვა!.. მათზე არ მსჯელობენ ვინც დაიხოცა...
მკვლევები სხედან ოპერის პავილიონში.

ჯარისკაცები ზურალ ქუჩებზე, როგორც ნახირი ჰყრია.
ამრეყვილებენ გენერლები ვარსკვლავებს ყრონტზე ამპარტაენებით.
და დეზერტირებს, რომ გაურბიან ტყეიას,
ხერეტენ უზენაეს თვითმპყრობლის ბრძანებით.

აღსდგ დირიჟორო, და სთქვი: განა იოლად
ხოცავედი შენ ხალხს? და არ გტანჯავედა გრძნობათა ალი?
ბერი დახოცე?.. მკვლევებისათვის არსებობს სკოლა.
რა გაიფიქრე, როცა პირველად შენ დაინახე სისხლის ფრთხილი?

კაცი იაფია, პური გაძვირდება ალბად...
ოფიცრები მიდი-მოდიან ნაბიჯის ცემით.
ორი ქალაქისგან დარჩა მხოლოდ აელი...
მიახლოვდება რიგი, მალე მეც დავეცემი.

ყვითელმა ლეიტენანტმა მე ყურში ჩამძახა უხეშად:
„ჩემად შე ღორო!“ თაგალუნული.
სიცოვისგან გალურჯებული, დაედივარ უნუგეშოდ
და ჩემს წინ სიკვდილის ველია—ცხედრებით დაზვიენული.

ბრძოლის ველმა გამარჯვება გამოაფურთხა მალე,
მე ეხლა მეფის ლოჯაში შეედივარ ამაყად.
მყვირალა გედები—ტიტველი ჩიტების ამაღას
ოქროს კარებიდან ფოიეში შემოჰყავთ.

სისხლიან თბილ ნაწლეებს მოათრევენ ბრჭყალებით,
 გრენადერისას რომელიღაც ბატალიონის.
 ამ ღამით ასასობით დაიღუპენ წვალებით.
 მკვლელები სხედან ოპერის პავილიონში.

ბრბო გაიძახის: „გვერგო გამარჯვება!“
 მკმენარდახვეულნი დასახიჩრებულნი ქუჩებში დალახლახნებენ ჯარად.
 შტაბის ექიმები ეხლა აჩრდილებს აძლევენ რეცეპტებს.
 მსუქანი მეფე მიდის საომრად. აისხა აბჯარი.

„აქ თქვენო დიდებულებავ, მიიმალა მტერი...“
 უახლოვდება ფელდმარშალი ხელში თასით. ზედ ვარაყეტი მოსჩანს.
 ჩაღდება ქეიფი. ჭიქაში ზუზუნებს ღვინო ლალისფერი.
 ფრიალებს ვერცხლის ხონჩა.

კიდევ სამხედრო სასამართლო მოლაღატეებს სჯის,
 ბოროტმოქმედებს აუშართეს ეშაფოტები. ჰყრიან მკედრებს.
 იქ წადი. მეგობარო. მე მტერი ვარ და გული გოძნობს ეინს,
 შური იძიე, გაეცი მიიღებ საჩუქრებს.

უნტერ-ოფიცერი ცხენის მსგავსი დრუნჩით
 ხიშტებით დაკეპილ ტყავიდან ძვრება...
 მოედანზე კვლავ ჰყვირის კარლ ლიბკნეხტ ურჩი:
 „ძირს ომი!“ და მოჰკლა თარულად ვიღაც გაიძვერამ.

ჩვენ ყველა ვშიმშილობთ შავბნელ ციხეებში.
 დღეს მხოლოდ ოპერა გებულობს ომებით.
 დავიწყებულ ტყვეებს შხამს ასმევს დღეები.
 რკინის ზღუდეებში სხედან ვით მონები.

ქვეყნები დაიყვეს. ძვლები ჰყრია ყველგან.
 აზრის ადგილს იქერს არეული ხლამი...
 და მკედრების კოლონა ველზე მოსჩანს ერთგან.
 მარადისობის რჩეული რეკლამა.

ნალარამ ბრძოლისა შეაძრწუნა მთები.
 სისხლია ღვინოში, პურში, ბულიონში.
 ო, მშობელო ქვეყანავ, მე არ შევშინდები!
 მკვლელები სხედან ოპერის პავილიონში.

თარგმანი გრიგოლ ცეცხლადისა.

III

ივან გოლღ

ლტოლვის ქარავენი

ჩენი ლტოლვების გძელი ქარავენი
 ვერ ნახავს უდაბნოში ჩრდილსა და ფერიებს.
 გკწვეავს სიყვარული. წამების ფრინველნი
 ჩვენს გულს საცოდავს ყოველთვის კორტნიან.

ახ! კარგად ვიცნობთ ქარებს და წვიმებს.
 ყველგან შეიძლება იყოს ელიზიუმი.
 ჩვენ კი დავეხეტებით მარად ლტოლვაში.

სადღაც გადავარდება ადამიანი ფანჯრიდან
 ვარსკვლავის დასაქერად და კვდება აზისაოვის.
 ვილაც დაედებს პანოპტიკუმში
 სანთლის ოცნებას და უყვარს იგი.

მაგრამ ჩვენს გულში არ უხრება ცეცხლი...
 ჩვენ რომ დაგვფარონ ნილოსმა და ნიაგარამ --
 ჩვენ დავიკვივლებთ წყუროილისაგან მაინც.

თარგმანი ტრისტან მაჩაბელის.

IV

კ ა ზ ი მ ი რ ე ლ შ ი მ ი ლ ი

ღ ა მ კ ა ყ რ ო ზ ი

წიგნი ნოველები: „ო ე მ უ რ“.

ვეფხვის წელს დაიბადა თემურ, შუალის თვეს, დაკვერებული სისხლით, მაგრად შეკუმშულ ხელში. თოთხმეტის წლისა პირველად გაუშვეს იგი ბანაკიდან სანადიროდ. მან მოჰკლა ოცდაათი ირემი. თოვლში წელამდე. ბიძამ ხაჯიბერლასმა სცხო მას მირონი ცერზე, და აჩუქა ცოლი. ბაღში მდინარის პირად სალამოზე თამაშობდა მასთან. ღამით მან მოჰკლა ცოლი და გამოლადრა იგი კბილებით. გასცურა მდინარე. გამოუშვა ცხენების ჯოგი და გრიგალივით გადაირბინა ქვეყანა კეში.

ხაჯიბერლასმა დაუნიშნა მას ჰარამხანა. მაგრამ ამ დღიდან მას აღარ დაუშვდა კარავი. ფართე, როგორც ვომბეშო, იჯდა იგი მოკუნტული და უბღვერდა კარავის ქსოვილებს ნაოჭებს. არასოდეს არ შედიოდა ის ჰარამხანაში, რომლის სიღრმიდან უხმობდნენ მას საკრავნი. მის თვლებს ნისლი ებურებოდა, ისე რომ ჰქრებოდა თვალის გუჯა. ხაჯიბერლასმა შემოარტყა მის კარავს ჯაშუშები. რომლებიც სკდიდნენ მას. ისინი ლაპარაკობდნენ ბიძის გულკეთილობაზე. ისინი ადიდებდნენ მის ძღვევამოსილებას. მის თეძოებს და იღრვიებოდნენ მისი ფერდების ღონის გამო. განუწყვეტლივ ადევნებდნენ თვალს იმის სახის მეტყველებას. მთელი თვეობით არ შეეძლოთ ეცნობებინათ, რომ მოხდა რაიმე ცვლილება მის სახეზე, რომელიც მხოლოდ უფრო მეტის დიდებით და მეტის შეუცნობელობით შეიკვრებოდა.

დღე-ღამის გასწორების დღესასწაულზე, ხაჯიბერლასის სახლში ხუმარამ გამოაჯაგრა ემირი; მას დაავიწყდა სიფრთხილე და წამოიჭრა ქამარში ხელჩაკი-ღებულთ. მაგიდაზე გადახტომის დროს ხუმარამ წააქცია სანთლები... ემირის ხანჯალმა ხელი გაუკაწრა მცველს. ვილაც რუსტემდარამ დაიყვირა, რომ ხაჯიბერლასი იწურება სისხლისაგან. ატეხილ შფოთის დროს მიეხეთქა კარები. მცველებმა გარედან დაჰკეტეს ის, რომ შეეპყრათ მცველი, როდესაც შიშის ზარით დაბრძავებული ხუმარა გამოხტა გარედ, ხალიჩის ნაპრალში, მცველმა ჩასცა გვერდში ხანჯალი და მან განუტევა სული. ემირმა გააჩნია ღამეში, რომ

პირველი დაპირილი არ არის ხაჯიბერლასი. და ვერც ნახა იგი; მაშინ მან დაიძახა. რომ ხაჯიბერლასი მოკლულია.

ძახილმა მიალწია თემურის კარავს, მაგრამ მის სახეზე ცვლილება ვერ გამოიწვია. შემდეგში გაფითრებულმა ჯაშუშებმა უთხრეს მას. რომ დაცემული ხანჯლით გვერდში არ არის ხაჯიბერლასი. ვინაიდან მათ ნახეს იგი დარბაზის კუთხეში, აბრეშუმის ხალიჩაში გამოხევეული, ოფლიანი შუბლით.

როდესაც ეს თემურმა გაიგონა, საფეთქლებში სისხლის ტალღა აუფარდა. რამდენიმე ღამის შემდეგ, ის გასცილდა ორი კატისებური ნახტომით თავის კარავის მცველებს. მიიზბინა ბიძის სასახლესთან და დამშვიდებული გაჩერდა მეკარის წინ. დიდხანს ილახება მასთან და ისევ ვაშორდა მას. მაგრამ როგორც კი ამოვიდა კიშკარის სიღრმიდან, სწრაფმა ნახტომმა გადაიტანა იგი ისევ უკან ზევით. კბეგებზე, მეკარის ბინის აცდენით. ვიწრო, მისთვის უცნობი ხეულებით დაეხეტებოდა იგი. ვიდრე არ დაინახა მან სანათი.

მძინარე ხაჯიბერლასი ტიტველი იწევა თავის საწოლზე და ხელი დაედო კისერზე ქალისათვის. რომელიც აერჩია მას ამ ღამით. კუთხეში იყო მიყუდებული შუბი. თემურმა გააჩერა შუბის წვერი სანათზე, სანამ ტკაცანი არ დაიწყო და შემდეგ დასცა ქალის მეკრდს. მარჯვენა ხელით დაჰკრა ხმალი ბიძის კისერს, მარცხენათი მოაგლიჯა თავი, აიტაცა თან ქალის თავიც, და ავიდა კოშკზე, გრილით დაატრიალა რკინის სარკველა და გაჩერდა აივანზე.

თეთრი ღამე თავდებოდა. მან ააქნია თავები და გამოაცხადა ოავი ხანად. პირველად გაისმა მისი ხმა და გუშუნით გადაუარა სახურავებს. სისხლი ტკაცანით სწვეთდა ქუჩაზე ვადაპირილი კისრებიდან.

ვარსკვლავთ მრიცხველი გუინეს ავიდა მეჩეთის მინარეთზე და მთელი ქალაქი გადასჭრა მისმა დამახილმა: „შეინახე დიდებული. ხმების შორს გამეფნი საყვირი“.

შუადღეზე ეპირები გავიდნენ ველად. ისინი ისროდნენ ჰაერში ქუდებს და ზურგზე ქამრებს იგდებდნენ. ეცემოდნენ პირქვე, ვეადრებოდნენ მზეს. და ცხრა-ოცი თაყვანისცემით მიიღეს ახალი ხანი. ერთმა მოთავარმა მუხლმოყრით მიართვა მას თასი ყუმისით. ოდნავ გაიკრილა შუბლი და ამის სანაცვლოდ გამოუცხადა მას სიკვდილის განაჩენი. შემდეგ, რადგან ხაჯიბერლასმა შესცვალა ტახტი საფლავზე მხოლოდ ერთი ქალის თანხლებით, და რათა მას ძალიან არ მოსწყენოდა, უბრძანა მოეკლათ მისი თექვსმეტი მხევალი და გამოაცხადა ლაშქრობა სამარყანდზე.

მან დასჩეხა ამ ქვეყნის ემირი და, რადგან ეს ქვეყანა მოეწონა თემურს, აიშენა სახლი ქალაქის ახლო. შემოარტყა მას ენებ-დაპირილი ყარაულები და კარებთან აღმართა თავისი ძღვევის დროშა.

მან თითონ ჩაარტყო იგი მიწაში. ცხრათავიანი, შავი და თეთრი კუდე-ბით. ნელა შეტრიალდა და შევიდა სახლში.

ამის შემდეგ ათი წელიწადი არცერთ თათარს აღარ უნახავს იგი.

ამიერიდან ამ ადგილიდან გამოდიოდა ხელმწიფება, რომელიც მისდევდა და მწიოდა ყველას. ყოველ დღე შორეული ადგილებიდან აიშართებოდნენ ცხენო-

სნები, მოფრინდებოდენ ყარაულების სარტყელამდე, ჩამოხტებოდენ. ხლებდენ ბრძანებებს, და გაბრუნებულნი ხედებოდენ ახლად მომავლებს, რომლებსაც მოჭკონდათ ამბები. სახლს ჰქონდა შემოვლებული არხი სიღრმით, ორი ციდა და სხვა არაფერი.

წლების მანძილზე მან დაიმორჩილა ყველანი. ვერავინ გაბედავდა მსვლელობას მის წინააღმდეგ.

ერთხელ, როდესაც ჯარი სალაშქროდ იყო წასული, ორი ურდო დაუბრკოლებლად შეიპარა სახლში. მათ ნახეს იგი მოკლებული მორთულობას და საწოლს, თითქო მთელი წლობით არავის ეცხოვროს შიგ. ჰქუხნდა გამოძახილი მათ საპასუხოდ. მათი მიმქალი ხმები სამ წყებად იმსხეროდენ ყრუ კედლებზე. მათი ელაში გამოხედვა ანათებდა. მაშინ შიშმა აუშლევრია მათ თვალები. ნახვერად შეშლილები მოახტენ ისინი ცხენებს ზურგზე და მახლობელ ტყეში შტოკბნენ ჩამოჰკიდეს თავიანთი ტანები.

ერთხელ უდაბური ტრამალებიდან გამოიჭრა თათრის ლაშქარი. ცხენისნებმა. ნამგალა მთვარის მსგავსად ამოკრეკილი თმებით. ფართე თეძოებით და წვეტიანი წამოშვერილი მხრებით. გადაირბინეს სამარყანდზე, გავარდენ ველებში და მოედვენ ქალაქებს. მათ გასკურეს მდინარეები და ორი წლის შემდეგ გამოჩნდენ მთების ქედებზე. როდესაც ძირს ეშვებოდენ. მათ დაჰკარგეს მრავალი ცხენი, მაგრამ სპარსეთის ველების წინაშე კლდეების კედელმა გადაუღობა მათ ხეობა. მთელი დღეობით ჰუანტაედენ ისინი მოწინავე რახმებს. მაგრამ გასასვლელი ვერ ამოაჩინეს. მოის ფერდობი იკვამლებოდა დაბანაკებულთა ცეცხლებით. მაშინ ეკვთა მათ მდევიარი, გადააყენა წინამძღოლი და უფლება გაქაასცა ერთ უმნიშვნელო სარდალს, რომელსაც არავინ ყურადღებას არ აქცევდა. ის იყო კოქლი და ვერა ხმაროზდა მარცხენა ხელს. მან გასცა ბრძანება. რომ ერთი კვირის განმავლობაში ახურონ კლდე მის მიერ ამართული სამოცდა ათი საბერველით. შემდეგ მოუწვა მასზე გამოყვანილი მდინარე. ისე რომ ბაზალტი გასკდა. ჯარი მოედო ეელს. მათ ორ შეტაკებაში დაამარცხეს სპარსელები; გაბრუნების დროს უკან გაწვეულმა წინამძღოლმა გადასცა თავისი თანამდებობა იაკოუს, რომელსაც თვალები საფეთქლების შუაგულამდე მისვლოდენ და რომელმაც ერთ ღამეს გადაბუფა შირაზი ზეცამდე.

თათრის მეორე ლაშქარი. დამორჩილებული იღუმალ ბრძანებას. დაიძრა ტრამალებიდან. განვლო სამარყანდი, ქროლვით გადასჭრა უდაბნო და ეკლიანი დაბლობი. მხედრები მიჰქროდენ მთელი კვირებით უნაგირებზე შემოგდებული ცოლებით; უკან აქლემები ბავშვებით და სურსათით. ოხშივარის ღრუბლები იბურთებოდენ მათ წინ. ვეტები კეცსლს უკიდებდენ თავიანთ სოფლებს. სტოვენდენ მათ. და ლამ-ლამობით ღმუოდენ უდაბნოში. მოღუნული ხმლები ელაედდენ მზეზე. მოხრილი რკალებით მიჰქროდა ლაშქარი ველებზე. ისინი მტრებს მიჰყავდენ თავებს მუხლებს ქვეშ და დააგდებდენ მსურველ მზეზე.

მათ უნაგირებზე შემოევდლოთ ცოლები და ცხენებიდან აღარ ჩამოდიოჯენ ძირს. ისინი ანთებდენ კოკონებს, ახტებოდენ ზედ და მიფრინავდენ ჰორი-

ზონტიანენ. ცხენოსანი მღვდრები ყოველ დღე აბამდენ ძაფს სიმაჩყანდის სახლსა და მხედრობის შორის.

თოვლიანი ტრამალებიდან გამოიჭრა თათრის ჯარი. ცხენების თქარა-თქუობ შეიჭრა ქუთისტანის კარებში. თათრებმა შესწვეს ცეცხლზე ეძირი და შეაჭამეს მის შეილებს. როცა დამარცხდა ბელადი, ორი დღის შემდეგ შეიცვალა მთავარ-სარდალი: ის დაიჯარგა სამარყანდში დაბრუნების დროს. აქსალლა გაუძღვა ღოდოს. ისინი მიტეზობდენ წინ და მიერეკებოდენ საქონელსა და ცხენებს. ერთი, მონღოლი მთავარი ლოცვა-ვედრებით სცილილობდა აქსალლასაგან თავის დახსნას. იგი ამაყად წარუდგა მას და ჭიითხა თავდასხმის მიზეზი. აქსალლამ უთხრა: არსებობს რაიმე ჩემთვის გარდა მორჩილებისა? შენი გარეგნობა სჯობია შენს კითხვას, და უბრძანა მისი გარედ გაყვანა.

როდესაც აქსალლა შეიჭრა საქართველოში. კარავში შემოვიდა მისი ქვეშევრდომი ბელადი.

აქსალლა სჭამდა დაჩოქილი და უქმყოფილო ბლევრით ვადახედა კარებს. ქვეშევრდომმა სწრაფად აიღო ძირს-დახრილი სახე და მალალი ხმით გაჩინა ბაგე: —ვაჰაევი ჯარი.

აქსალლა წამოდგა, მიეყრდნო ბოძს. დაცინევით პირზე:
ვინა ხარ შენ?

საქმაოდ უფლება-მოსილი, რომ შენ გიბრძანო.

მაშინ. ბოღმა-მორეული ასეთი სიამაყით, წამოიხარა აქსალლა ბელადისაკენ, მაგრამ მან გაისწორა მხრები და ორი თავის ხიმალეზე ასცილდა მახ. მან ხელახლა გახსნა ბაგე: ვაჰაევი ჯარი საქართველოსა და ყარსის შუა. მაშინ გაციოფებულმა აქსალლამ დაჭკრა დოღს. მცველებმა გაიყუანეს კაცი შეკრული მკლავებით. აქსალლამ დაიჩოქა და განაგრძობდა ქამას.

სალამოს, ბეჭების ღონიერ მოწოლით გაიშალა კარავის ფარდა. ხელქვეყიდი ბელადი წამოდგა წინ იარაღ-ასხმული და თავისუფალი.

აქსალლამ გაიკრა ხანჯალზე ხელი.

მაგრამ შემოსულმა უთხრა: დამშვიდდი. მე შემეძლო შენი იძულება, რადგან შენ ძალა არ შეგწევს ჩემზე. და კბილების ღრუკით უჩვენა ვახსნილი ხელლები. —მხოლოდ მე მინდა ვისილო შენი კეთილ-გონიერება. ამიტომ მე მხოლოდ ვირჩევ: ვაჰაევი ჯარი.

ვინა ხარ? წამოიყვირა ისევ აქსალლამ. მაგრამ კარავის ფარდა ისევ ჩააზოგებდა მის ხმაზე.

დილით აქსალლამ ვაჰაევი ჯარი.

ყარსის წინააღმდეგ მომქმედი ნაწილი ზურგიდან ეკვეთა მტრის ჯარს. რომელსაც აქსალას ლაშქარი შეტყუებით უნდა შეეყვანა ხვეულ უღელტეხილებში. თათრებმა ასჩეხეს ისინი.

აქსალლას ამის შემდეგ არასოდეს აღარ უნახავს ხელქვეყითი ბელადი. გაიშალა ცხენოსანთა ორივე მწყობრი. საქართველო განადგურებულ იქმნა. მოხრილი რკალებით გამოიჭრენ ხმაგაქმნდირლი თათრები ტრამალებიდან. მათი მოღუნული ხმლები ელაედენ მზეზე. ყარსში ამოთხარავს ვარდის ხერგლები და მამა-

კაცები სარებზე ჩამოაცქეს. საქართველოზე მიუშვეს წითელი მამალი, რომელიც ახრჩობდა ქალებს და ნთქავდა ყანებს. მიწა ხანზარებდა ცხენის ფლოქობის განუწყვეტელი თქარა-თქურით.

ისინი მიჰქროდენ გაბმული ბრწყინვალე მასნით მთების ფერდოებზე ვიწრო ბილაკებით. შემდეგ გაიშალენ ტრიამელ ველებზე. ერთი შერიფი შუაზე გახერხეს. ვილაკა მათგანმა კბილებით შეღწეა ქალაქის კარები ღამით. მთელი ღამე ჟღერდენ უწყალოდ. მათ უნაგირებზე შემოეგდოთ ცოლები. და ცხენებიდან არ ჩამოდიოდენ ძირს.

ერთმა ხელის აქნევამ დააბრუნა ყველა ისინი უკან.

მეათე წელს თათრის ყველა ჯარები მონხრილი რკალებით დაქანდენ ისევ სამარყანდისაკენ ქარების ყველა ოთხივე მხრიდან. ქლაქი ირყევოდა, როდესაც ისინი ფრენით შემოიჭრებოდენ ერთი მეორის მიდევნებით. ორი ღლის სავალზე ქალაქამდე თოვლის ქარბუქმა მოუსწრო აქსალლას ლაშქარს. მძიმე გუგუნით ბრუნდებოდა იგი. თოვლი მთელი საათობით დნებოდა მის წინაშე.

ტრიალ მინდორზე დაბანაკდენ ისინი ვეებერთელა რკალით.

შუაზე დასდგეს ტახტი. შემდეგ ურიცხვი თვალები მიაშტერეს სახლს და დაიწყეს ცდა.

მაშინ პატარა მოწინავე რაზმს გამოეყო უბრალო თათარი, მივჭდა ტახტთან და ავიდა ზედ.

ის იყო კოვლი და ვერა ხმარობდა მარცხენა ხელს, და ის ორი თავით მაღალი იყო ყველა დანარჩენზე.

მაშინ შეცრად იცნო ის ყველამ. „თემურ ხან!“ დაიღრიალეს მათ, და ძირს დამსობილებმა სისხარულით დაიწყეს ღმუილი. ის ადგა და თითით უჩვენებდა ხან ერთზე და ხან მეორეზე: „მე გიცნობ შენ... მე გიცნობ შენ...“ აქსალლა სირცხვილისაგან შეფუორთხდა მკვდარი ცხენის მუცელქვეშ, მაგრამ მან უბრძანა მისი გამოყვანა და აჩუქა ორი ბეჭედი.

CetP.

იოჰან ვოლფგანგ გოეთე

ფ ა უ ს ტ ი

მ ი ძ ლ ნ ა

კვლავ ჩემსკენ მოხვალთ ბჭეენ, ცთომილნი აჩრდილნი ყრმობის.
 რომ მომეღლინეთ აქ აღრევე ბუნდოვან სახით!
 ვცადო ხელახლა გამოწვევა წარსული ტრფობის?
 და შესძლებს გული, რომ აძგერდეს ოცნების ნახვით?
 ჩემსკენ მოიწვეთ! მაშ კეთილი, მოგესალმებით
 ნისლით და ღრუბლით ჩემს გარშემო მოვლენილ სულებს;
 ათრთოლებული თქვენი ქროლის ჯადოსნურ ხმებით
 დღეს ჩემი გულიც იყმაწვილებს, იგაზაფხულებს.
 მოგაქვთ თქვენ ჩემსკენ მზიარული დღის სურათები,
 და კვლავ აჩრდილნი საყვარელი მსწრაფლ აღსდგებიან,
 ვით ძველი, თითქმის მივიწყებულ სიმღერის ხმები,
 სიყვარული და მეგობრობა თან მოჰყვებიან.
 სევდა ახლდება, მეორდება გზა წამებული,
 პნელ ჯურღმულებში ისევ გეტანჯავს ცხოვრების სრბოლა
 და უხმობს ყველას, ვინც მის ღღღვით გატაცებული
 ბედის ტრიალმა შორს გარიყა და გადისროლა.

ვერ გაიგონებს ლამაზ ჰანგებს იგი, ვინც ადრევე
მუდამ სტკებებოდა ჩემი მღერით და მოძახილით.
შემოიფანტა ჩემს გარშემო მეგობრული წრე
და მასთან გაჰქრა მის პირველი გამოძახილი.
უცნობ ბრბოს უხმობ და მას ვართობ ჩემ სიმთა ჟღერით,
თვით მის სალაში გულში შხამად ჩამეწვევება,
და ვინაც წინად დასტკებებოდა ჩემი სიმღერით.
თუ ცოცხლობს კიდევ, უგზო-უკვლოდ დაეხეტება.
და აღმიტაცებს წარსულ დროის მძლავრი წყურვილი
სასულიერო მყუდრო ქვეყნის წმიდა ტრფობისა.
უცნობ ჰანგებზე ჩემი ჩანგი სიმთ აღჭურვილი
ტკბილად დამღერის, როგორც ქნარი ეოლოსისა.
ღვთიური შიშით შეპყრობილსა. ცრემლებ მორეულს
სასტყიე გული მიძგერს ეხლა ნაზად და წყნარად.
რაც ხელთ მიპყრია მე ვუტკერი მას ვით შორეულს
და რაც შთანთქმულა სამუდამოდ, მგონია ცხადად.

პროლოგი თეატრში

დირექტორი, პოეტი, მასხარა.

დირექტორი

თქვენ ორივენი ხშირად ყოფილხართ
ქირში და ლხინში მუდამ ჩემს გვერდით,
აბა მითხარით, რა აზრისა ხართ?
და ამ საქმიდან რა შედეგს ელით?
მსურდა როგორმე მომეხიბლა ქრელი ბრბოს გული,
იგი თვით ცხოვრობს და ჩვენც გვიჩენს ცხოვრების წყაროს.
სცენა მზად არის. ბოძებია მასზე დადგმული
და ყველა ელის წარმოდგენას. ვით დღესასწაულს.
აგურ ჩამოსხდნენ. მოლოდინში მათ უძგერთ გული,
სანახაობას მოვლიან მორთულ დარბაზში.
ვიცი რით უნდა დაეამშვიდო მე ხალხის გული.
მაგრამ არასდროს არ გყოფილვარ ასეთ ტანჯვაში,
მოთხოვნილება უკეთესის თუმცა არა აქვთ.
მაგრამ წიგნები მათ საშინლად ბევრი უკითხავთ.
ვით მოვითავსო და შევეყარო ერთად ახალიც,
ნორჩიც, საამოც, შინაარსით მნიშვნელოვანიც?
სიაშოვნებით და ხალისით შევეყურებ ბრბოსა.
რომ მოაწყდება ტალღასავით თეატრის ახლოს

და დაუცხრომელ ვალებით და კენესით ღერის ოფლსა,
 აღთქმის სამეფოს ვიწრო ბეჭენი რომ გადალახოს.
 როცა ჯერ კიდევ ნათელია, სრულ ოთხ საათზე
 ბრძოლა იწყება საღაროსთან ვაცხარებული
 და ვით პურისთვის დამწუხვნი ხაბაზის კარზე,
 თავ-პირს იმტვრევენ ბილეთისთვის გაშმაგებულნი.
 ამ სასწაულის მომქმედია მხოლოდ მგოსანი,
 გვიჩვენე დღესაც შენი ნიჭი შუქ-სხივოსანი!

პოეტი

ოჰ, ნუ ახსენებ, გეხვეწები შენ მაგ კრელ ბრბოსა,
 ვის დანახვაზე სული ახლო აღარ გვიკარებს,
 გთხოვ მომაშორო მის საშინელ დღევა-ჩოჩქოლსა,
 ჩვენდა უნებურ უფსკრულისკენ რომ მიგვაქანებს.
 არა! მაჩვენე მე სავანე მყუდრო, ციური,
 სად მგოსნის წმინდა სიხარული ნაზად ციალებს,
 სადაც ტრფობა და მეგობრობა მარად მზიური
 ღვთიური ხელით ჰქმნიან ჩვენი გულის სიამეს.
 რაც დაიბადა მხოლოდ ჩვენი გულის სიღრმეში,
 რასაც ბაგენი წარმოსთქვამენ შიშით და კრძალვით,
 რაც ვერ დაეძლიეთ, ან რაც ეხლა გვიპყრია ხელში,
 შთაინთქმევიან ერთი წამის მსახვრალი ძალით.
 და თუ ოდესმე ეპითა სელაში ზე აღმოსკდება,
 მაშინ ჩვენ იგი სრულ ხატებად მოგვევლინება.
 რაც რომ ბრჭყვიალებს, მუდამ ჩნდება ერთი წამისთვის,
 ნამდვილი ტრფობა რჩება მარად მომავლისთვის.

ხუმარა

ეჰ, მომავალზე ნეტავ სიტყვა სულ არ მსმენოდა!
 მეც რომ ამაზე მებაასნა, რა იქნებოდა?
 თანამედროვეთ ოხუნჯობით ვინ გაართობდა,
 მას ყველა ითხოვს, ამიტომაც გემართებს თანხმობა.
 ვფიქრობ ასეთი ვაბედული ადამიანი
 მუდამ ატარებს ცოტაოდენ ღირებულებას,
 ვისაც რომ ძალუძს მოაწონოს თავი სუყველას,
 ვერას დააკლებს მას ბრბო კრელი და ჟინიანი.
 რაც უფრო ფართო და ძლიერი წრე გიგდება ყურსა,
 მით უფრო მალე ააღელვებ შენ იმის გულსა.
 მაშ მოიხზარეთ სიმამაცე და ხელოვნება,
 გამოიწვიეთ ფანტაზია თავის გუნდებით,

ამლერეთ გრძობა, მასთან ვნება, ჭკუა-გონება
და სისულელეს ნურასოდეს მოერიდებით!

ღირეკტორი

ნუ დაიშურებთ თქვენ ხალხისთვის ბლომად სურათებს!
ვინც ჩვენთან მოდის, ყველა ცდილობს დასტკებეს ცქერითა.
თუ ბრბოს სიუხვით ოსტატურად აუხვევ თვალებს,
იგი დაგიწყებთ თქვენ ყურებას გაკვირვებითა.
მაშინ ყოველ მხრივ გავრცელდება შენი სახელი
და ყველას გულში სიყვარულით ჩაიასახები.
მასსაზე შესძლებთ იმოქმედოთ თქვენ მხოლოდ მასსით,
ყველა თითონვე გამონახავს თავის გასართობს,
ვინც ბევრს მოიტანს. ყველას მისცემს ცოტა რამ საზრდოს
და ხალხი წაეა თეატრიდან ტკბილი ბაასით,
თუ რამეს აძლევ, გადაეციო წვერილ ნამტვრევებად,
ყველა იქნება კმაყოფილი ასეთი საშმლით.
რაც სცენისათვის ადვილია. ითხზვის ადვილად.
რა საჭიროა, რომ მოხვიდე მთლიანი განძით,
თუ კი მას ხალხი გადააქცევს ისევ ნაწილად.

პოეტი

ნუ თუ არა გრძობთ, რა ცუდია თქვენი ხელობა!
სულ არ შეჰქუერის იგი ნამდილ პოეტს-ხელოვანს!
ამ ვაჟებატონთა უხეირო ჯღაბნა ყბელობა
სჩანს, რომ შეადგენს თქვენს იდეალს, მიზანს ჯეროვანს.

ღირეკტორი

აქ წარმოთქმული საყვედური მე ვერას მიზამს.
ვისაც რომ უნდა ემსახუროს გარკვეულ მიზანს,
ხელთ უნდა ეპყრას იარაღი საუკეთესო.
ამ ხის გაპობას, დამერწმუნეთ ადვილად შესძლებთ,
მიმოიხედეთ თქვენს გარშემო, თუ ქისთვისა სწერთ!
ზოგი მოჰქრის აქ გასართობად, როგორც ისარი,
ზოგი მოლოდავს გამამღარი უხვი სადილით,
მაგრამ ყველაზე საშინელი მაინც ის არი,
რომ აქ მოდიან გაზეთების კითხვით დაღლილნი.
გაბრუებულნი მოიწვევენ, ვით მასკარადზე,
გართობის ჟინი ასულდგმულებს მათ ყოველ გრძობას,
ქალბატონები ამზევენ ტანთ-მორთულობას
და უსასყიდლოდ თამაშობენ თეატრის კარზე.
რისთვის ოცნებობთ თქვენ მგოსნობის მალალ მწვერვალზე?

ან რითი გზიბლავთ თქვენ დარბაზი ხალხით გაკსილი?
 კარგად გაიგეთ, თუ ვინ არის თქვენი ნუგეში,
 ზოგჯერ გულცივი და ზოგჯერ-კი ტლანქი, უხეში.
 ერთი ოცნებობს-ბანქოს თამაშს მალე ჩაუჯდეს
 და მეორე კი--ვალერსოს ქუჩის ქალის მკერდს.
 მაშ რაღად სტანჯავთ, სულელებო, საყვარელ მუხას,
 თუ მათი გული არ ისახავს უკეთეს მიზანს?
 კვლავ გიმეორებთ: რაც შეიძლოთ, გაეცით უხვად,
 თუ ასე ივლით, არ ასცდებით თქვენ სწორ გზასა,
 ეცადეთ მუდამ აუბნოით დაფთრები ხალხსა.
 ძნელი საქმეა ყველას გულის მოგება უცბად.
 რა მოგივიდათ? სევდასა გრძნობთ თუ აღმაფრენას?

პოეტი

წადი აქედან და ეძიე სულ სხვა მზნებნი!
 ნუ თუ პოეტმა უნდა დაჰგმოს იდიდი უფლება,
 კაცთა უფლება თვით ბუნებით შთანაგონები
 და შენ სალხენად მას დაუწყოს განადგურება!
 რითი აძგერებს და აღელვებს სუყველას გულსა?
 რით იმორჩილებს და დაიპყრობს ყოველ სულდგმულსა,
 თუ არ იმ ჰანგით, მას გულიდან რომ აღმოსკდება
 და მის გულშივე ქვეყანასთან ერთად ბრუნდება?
 ოდეს ბუნება აქ გულგრილად ირგვლივ ტრიალებს,
 და თითისტარზე ართავს უკვდავ სიცოცხლის ძაფებს.
 ოდეს ჭრელი ბრბო საძაგლად და უშნოდ რრიალებს,
 ვინ გამოარჩევს ამ ჯურღმულში მაშინ სწორ ხაზებს,
 სადაც სუყველა რითმიულად მსწრათლ იმოდრავებს?
 ვით შეაერთებს თვითეულებს საერთო წყებად,
 რომ ყველა დასტკებს ჰარმონიის მომხიბლავ ქლეოთი?
 ვინ გადააქცევს თვით ქარიშხალს ენებათა ლელვად
 და საღამოს მწუხრს ვინ შეხედება სევდიან მღერით?
 ვინღა დაარხევს გაზაფხულის ყვავილს მშვენიერს
 მუდამ იმ გზაზე, სადაც სატრფო გაისვირნებს?
 ან ვინ შეჰკონავს უმნიშვნელო და მწვანე ფოთლებს
 დაფნის გვირგვინად, რომ შეამკო ქვეყნად ქებული?
 ვინა პყრობს ოლიმპს? ვინ აერთებს მის უკვდავ ღმერთებს?
 ადამიანი მგოსნის სახით მოვლინებული.

ხუმარა

მაშ ისარგებლეთ თქვენი ნიჰის მძლავრი აღგზნებით,
 და ამოდრავდით პოეზიის წმინდა ჰანგებით,
 ვით საყვარელნი ცხოვრებაში ამას სჩადიან.

თანდათანობით ინასკვება გულის ძაფები,
 ბედნიერება ხან ახლოა, ხან შორს გაჩნდება,
 აღფრთოვანებას თან მოჰყვება სევდის ლანდები
 და ზოლოს საქმე რომანიტი-კი უცბად თავდება.
 მაშ მოგვეც ჩვენცა სურათები ამის სადარი
 ადამიანის გულის სიღრმით ზე აღმომსკდარი,
 თუმც ყველა ცოცხლობს, მაგრამ ყველა მაინც არა გრძნობას.
 თუ ამას შესძლებ, შენი შრომა ყველას გაართობს.
 აფერადებულ სურათებში მცირე ნათელი,
 ბევრი შეცდომა, ნაპერწკალი ქეშმარიტების,
 და მზად იქნება მშვენიერი გემოს სასმელი,
 მაკოცხლებელი ხალხის გრძნობის და მის ფიქრების.
 და თქვენს გარშემო შემოკრება ყრმათ თაიგული,
 რომ დასტკებს თქვენი თამაშით და გამოცხადებით.
 დაეწაფება ამ თქვენ ნაშრომს თავის ნორჩი გულით
 და ამოსწუწუნის თავის საზრდოს ნაღესს დარდებით.
 მაშინ ხან ერთი, ხან მეორე გრძნობა იღარებს
 და ყველა იგრძნობს თავის გულში რასაც ატარებს.
 ხან იცინიან, ხან უეცრივ იწყებენ გლოვას,
 სურთ აღმოფრენა და შესტრფიან-კი გარეგნობას,
 ვინც განვითარდა, ხელ მეორედ ვერ გარდიქმნება,
 ვინც ვითარდება, მადლობელი მუდამ იქნება.

პოეტი

მაშ დამიბრუნე ისევ ძველი დრო.
 განვითარება რომ მაღლეგებდა.
 ტყბილ სიმღერათა მომსკდარი წყარო
 დაუშრეტელად რომ ვადმომჩქეფდა,
 როს ნისლით მოკულს ვხედავდი სოფელს,
 კვირტში შორიდან სასწაულს ვკრეტდი
 და ათასნაირ ვარდ-ყვავილთ კონებს
 მდიდრულად მორთულ ველზე ვწყვეტდი!
 ყარიბი ვიყავ და მომწონდა თავი ქონებით,
 ქეშმარიტების წყურვილით და ფუჭი ოცნებით.
 მომეც სწრაფვანი უკვდავი გრძნობის,
 ბედნიერება სავეს ღრმა სევდით,
 ძალა ზიზლისა, სიმტკიცე ტრფობის.
 მომეცი სიყრმე თავისი ღელვით.

ხუმარა

სიყრმე, ძმობილო, საჭირო არის
 ოდეს მოიწვევს მტერი შენზედა.

როცა ხელები საყვარელ ქალის
 მოგებვევიან შენ კისერზედა.
 ოდეს შორიდან დაუნის გვირგვინი
 ელის სირბილში გამარჯვებასა,
 და გაშმაგებულ ცეკვით დალილი
 ლამობს ქეიფით ღამის თევასა.
 მაგრამ სიმების ძლიერი ჟღერა,
 შეზავებული მომხიბლავ ხმებით,
 დასახულ მიზნის მუდმივი ქვერტა
 და გატაცება ფუჭი ოცნებით.
 ეველა ეს, მენდეთ, თქვენი ვალია,
 მოხუცებულნიო, აღესილნი წლებით!
 მოხუცების დროს არა ნაკლები
 პატივისცემის საგანი ვხვდებით.
 სიბერეს არ სდევს ბავშვობის წლები,
 ჩვენ მას პირიქით ბავშვებად ვხვდებით.

ღირეკტორი

კმარა სიტყვების ამდენი პნევა,
 ნება მომეცით შეუდგეთ საქმეს.
 ქათინაურებს არ უჩანს ლევა
 და სარგებლობას არაფერს გვაძლევს.
 რას ჩააცივდით მაგ აღმაფრენას?
 რისთვის აყენებთ თქვენ თავს ზიანსა?
 გაუბედავებს იგი არ სწყალობს,
 და თუ მგონობას თქვენ მაინც ლამობთ,
 უბრძანეთ ეხლავ პოეზიასა.
 თქვენ კარგად იცით, რაც განვიზრახეთ,
 გესურს, რომ სასმელი შევსვათ მაგარი.
 დაუყოვნებლივ მაშ დაგვიშადეთ,
 რაც დღეს არ ქმნილა, ხვალ გვიან არი.
 და არც ერთი დღე არ უნდა ვასცდეს
 გაბედულობა ხელს მარჯვედ სტაციებს
 შესაძლებლობის სულ მცირე კვალსა,
 და მას გასაქანს აღარსად აძლევს,
 ვიდრე არ იხდის ის თავის ვალსა.
 მოგხსენებათ, რომ ჩვენს სცენაზე
 ყველას გამოაქვს თავის განძები.
 არ დაიშუროთ ჩემთვის ხარჯები,
 არც მორთულობა, არც მანქანები!
 გამოიყენეთ სინათლე შხისა,

დიდი და მცირე სამყაროს შუქი,
 უხვად აფრქვიეთ ვარსკვლავნი ცისა,
 არ მოგაკლდებათ მთანი და კლდენი,
 წყალი და ცეცხლი, მზენი, ფრინველნი.
 გამოიყვანეთ ვიწრო სცენაზე
 მთელი სამყარო თავისი ზრახვით
 და გადიარეთ დედა-მიწაზე
 ციდან ჯოჯობეთს ფრთხილი სისწრაფით.

პროლოგი ზეცაში

(უფალი, ზეციური ძალნი, შემდეგ მეფისტოფელი. წინ მოსჩანს სამი მთავარ-ანგელოსი.)

რაფიელი

მზე კვლავ აელერებს ძველებურ ჰანგზე
 ძმურსა სფეროში ჯადოსნურ ჩანგსა
 და თავის მუდმივ დანიშნულ გზაზე
 შვექა-ქუხილით განაგრძობს სელასა.
 მის ქვერტა აძლევს ანგელოსთ ძალას,
 ვერვინ ჩასწვდება თუმცა მის სიღრმეს.
 გამოუცნობელ მაღალ ქმნილებას
 სინათლე ახლავს, როგორც ჰირველ დღეს.

გაბრიელი

და მიუწდომელ ელვის სისწრაფით
 ბრუნავს სიტუტე დედა-მიწისა,
 და მსწრაფლ იცვლება ლამის წყვილიადით
 სამოთხის მსგავსი ნათელი დღისა.
 ზღვისა ტალღები ბრაზმორეულნი
 კლდისა ნაპრალებს ეხეთქებიან.
 კლდენი და ზღვანი, ერთად რეულნი.
 აფეროს სრბოლაში შთაინთქმებიან.

მიხილი

და ქარიშხალი ზღვიდან ხმელეთით,
 ხმელეთით ზღვამდე დაჯიბრებით ჰქრის,
 და გაშმაგებულ, მკაცრი შებურვით
 მძლავრ მოქმედების მილიან ჯაჭვსა ჰქმნის.
 განადგურების ელვარებს ცეცხლი.
 ქაქა-ქუხილი მას აძლევს ბანსა:
 მაგრამ, მეუფევე, ვით შენი ულჩნი
 ვაჭებთ შენი დღის წყნარ მსვლელობას.

სამიგე

მის ჰერეტა აძლევს ანგელოსთ ძალას,
 ვერვინ ჩასწვდება თუმცა შენს სიღრმეს.
 და ყველა შენსა მაღალ ქმნილებას
 სინათლყ ახლავს როგორც პირველ დღეს.

მეფისტოფელი

რადგან, უფალო, შენ ჩვენ ასე გვიახლოვდები
 და კვლავ იძიებ ჩვენი ქვეყნის ყოფა-ცხოვრებას
 და ჩვეულებრივ, როგორც წინედ, ხალისით მხვდები.
 მოახლეთ შორის მეც ვაგებდავ აქ შენთან ხლებას.
 გთხოვ მაპატიო, მაღალ სიტყვებს არ ვარ ჩვეული.
 თუნდა ამისთვის ვაგხდე მსხვერპლი სუყველას რისხვის.
 ჩემი პათოსი შენ მოგგვრიდა უმაღლეს სიცილს.
 რომ თვით არ იყო შენ ამ სიცილს გადაჩვეული.
 არა ვიცი რა მე არც ქვეყნის, არც მზის ცილის
 და ვხედავ მხოლოდ მუდამ ტანჯვას ადამიანის.
 პატარა ღმერთი დედამიწის ძველ გზით მსვლელია,
 როგორც პირველ დღეს. იგი ეხლაც საკვირველია.
 მისი ცხოვრება უკეთესად მოეწყობოდა,
 ციური სხივის ნაპერწკალი რომ არ ჰქონოდა.
 იგი უწოდებს მას გონებას და მით ამაყოფს
 და ლამის მხეცებს მხეცობაში გადააქარბოს.
 ნება მიბოძე შევადარო იგი კალიას.
 ძალზე წააგავს სახით ამ მწერს გძელ-ფეხებიანს,
 ხან აფრინდება და ხან კიდევ მიწაზე დახტის.
 თან ძველ სიმღერას ბალახებში მუდამ გასძახის.
 და ნეტავ იყოს სამუდამოდ იგი ბალახში!
 ვერ მოისვენებს თუ არ ჩაჰყო ცხვირი ტალახში.

უფალი

მაშ შენ სხვა რამე არ გაქვს სათქმელად?
მუდამ მოღიზიარ აქ სხვის სამხელად?
დედა-მიწაზე კარგს ვერას ხედავ?

მეფისტოფელი

არა, უფალო, მე იქ მუდამ მხოლოდ ცუდს ვხედავ.
ადამიანი კვლავ ეწევა ტანჯულ ცხოვრებას,
და სიბრალულით ველარ ვბედავ მის შეწუხებას!

უფალი

იციობ შენ ფაუსტს?

მეფისტოფელი

დოქტორს?

უფალი

ჩემს მონას!

მეფისტოფელი

დიხს! თქვენ იგი უცნაურად გამსახურებათ.
არ მოსწონს სულელს დედა-მიწის სასმელ-საქმელი.
შორს მიისწრაფის და სულ სხვაგან გაიყურება
და თითქოს კიდევ გრძნობს სიბრიყვეს ამის ჩამდენი.
ცაზე მას ნებაეს ვარსკლავები სხივთ მოელვარე,
დედა-მიწაზე მუდამ ეძებს ტკბილ გართობასა,
მაგრამ ვერც ახლო, ვერც შორეულ ქვეყნების არც
ველარ ამშვიდებს იმის გულში აშლილ გრძნობასა.

უფალი

თუმცა ამ ჟამად, ვით შემკრთალი გამსახურება,
მალე ვუჩვენებ მას სინათლით შემოსილ ბინას.
მებაღემ იცის, თუ რომ ბაღში ხე ამწვანდება,
კარგი ნაყოფი დაამშვენებს მის მომეაღასა.

მეფისტოფელი

მაშ დანაძღვედეთ, რომ თქვენ მაინც დაჰკარგავთ იმას
იმ შემთხვევაში, თუ დათანხმდით ჩემ პირობაზე,
რომ გაეატარო მორიდებით, ჩუმად ჩემ გზაზე.

უფალი

ვიღრე სცოცხლობს და იმყოფება დედა-მიწაზე.
შენ იქ სრულიად არაფერი არ აღგეკრძალვის:
ადამიანი მუდამ სცდება, ვიღრე ისწრაფვის.

მეფისტოფელი

გმადლობთ ამისთვის. მე თავის დღეში
არ ჩაერეულვარ მკედრების საქმეში.

ჩილი ლოყები მიჩვენის ყველას.
გვამებისათვის არ ვიწყენ თავსა
და მათ ვეპყრობი, ვით კატა თავესა.

უფალი

კეთილი! გაძღვე მაშ ამის ნებას!
ჩამოაშორე მშობლიურ წყაროს.
ეცადე მუდამ იმის მიღწევას,
რომ მან შენ გზაზე მუდამ იაროს.
და შეგრცხვეს, ოდეს თვით დარწმუნდები
ადამიანის კეთილ ზრახვებში!
ოდეს გაიკვლევს ოგი სწორე გზებს
შორს მისწრაფების წყვედიად ლამეში.

მეფისტოფელი

კარგი! მაგრამ ეს არ გასტანს დიდხანს.
მე სანაძღვო არ მომცემს ვნებას,
და თუ მივალწეე დასახულ მიზანს
ლბენით შევხვდები ჩემს გამარჯვებას,
და როგორც გველი, დეიდა ჩემი.
ჭამას დაუწყებს მტვერსა და მიწას.

უფალი

კვლავ შეგიძლიან მოხვიდე ჩემთან.
არ მძულდება მე შენი გვარი!
და სულთა შორის უარმყოფელთა
ფლიდებზე მომდის ნაკლებად ჯავრი.
ადამიანის მოქმედება მალე იძინებს.
მალე სჭირდება მოსვენება მის დაღლილ გულსა,
ამიტომ ვგზავნი მე დამხმარედ თვით ბოროტ სულსა.
მის მოქმედებას რომ აფხიზლებს და ახალისებს.
თქვენ-კი ღვთაების ჭეშმარიტნი, ნამდვილნი შეიღწო;
იმხიარულეთ ცხოველმყოფელ, ხევი შენებით
და ქვეყნის სულმა მუდამ მომქმედ, მუდამ ცოცხალმა
დაე ჩაგიკრათ თვის წიაღში ნახი ხელებით.
და რაც ცთომილობს აჩრდილის სახით
დაე განმტკიცდეს მუდმივი აზრით.
(ზეცა იხურება. მთავარ-ანგელოზები ჰქრებიან).

მეფისტოფელი (მარტოკა)

დრო გამოშვებით ვხედავ მოხუცს სიამოვნებით
და ვერიდები მე კავშირის გაწყვეტას მასთან.
საამო არის, რომ ასეთი დიდი ბატონი
ზრდილობიანად მუსაიდობს აქ თვით ეშმაკთან.

ტრაგედიის პირველი ნაწილი

ღ ა მ ე

ფაუსტი

(მაღალ თაღებიან ვიწრო გოთიურ ოთახში ზის მოუსვენრად
საფარძელზე მაგიდის წინ).

ფილოსოფია, სამართლის მცნება
და მედიცინა ღრმად შევისწავლე.
და სამწუხაროდ ღვთისმეტყველებაც
ძლივს შევითვისე, ბევრი ვეწვალე.
და დაერჩი ისევ მე საბრალო, ჭკუით ღარიბი.
როგორაც უწინ ისეთივე ბრძენი ყარობი.
მჭეიან მაგისტრი, მიწოდებენ დოქტორის სახელს.
ათი წელია, რაც ვატყუებ ჩემს მოწაფეებს,
და აქეთ-იქით ვატრიალებ იმ საცოდავებს!
ვხედავ მშვენიერად, რომ არაფრის ცოდნა არ ძალგეიძს.
და ამ შეგნებით ჩემი გული თვით ცეცხლში იწვის.
თუმც ჭკვიანი ვარ, ვიდრე ყველა ჯურის რეგენები.
დოქტორ-მაგისტრნი, ხუცესები და თვით მწერლები,
თუმც აღარ მტანჯავს სინიდისის ეჭვი და ქენჯნა.
და არ მაშინებს ჯოჯოხეთის სულგბის დევნა.
სამაგიეროდ სიხარული გამიბრბის განზე.
და არ ვოცნებობ კვლავ სიმართლის ძიების კვალზე.
აღარ ვოცნებობ, რომ შემედლოს რისმეს გაგება,

ადამიანის დარიგება და ან სწავლება.

ვერ შევიძინე ვერც ქონება, ვერცა რა ფული.

ვერ მოვიხვეჭე ვერც სახელი, ვერც ქვეყნის გული.

ვერ აიტანდა თვით ძაღლიც-კი ასეთ ცხოვრებას.

ამიტომ შინდა თავი მივცე თვით ჯადოქრობას.

იქნებ გრძნეული სულის ძალით და მის შეწვევით.

საიღუმლო ხმა შემომესმას უცბად ქვესკნელით!

რომ შემდეგ მაინც ჭირის ოფლი აღარ დამასხას

და სხვას არ ვუთხრა, რაც თვით მე არ გამომისახავს.

რომ კვლავ შევიგნო საძყაროს მცნება

მის საიღუმლო ფარული ზრახვით.

მომქმედ ძალების ვინალო კრება

და არ გავერთო სიტყვების ჩხახვით.

გადმოიხედე, ო. ბადრო მთვარე.

უკანასკნელად ამ ჩემ საკანში.

სად შუალამე მე ბევრჯელ მწარედ

გამთენებია ოხვრა-ტანჯვაში.

და ზედ წიგნებზე, ვით მეგობარი.

შენ მომველინე სევდით დამწვარი.

ახ! ნეტავ მაგ შენ ლამაზ სხივებში

შემეძლოს ასელა მთის მწვერეალებზე,

ფრენა სულებთან კლდის ჯურღმულებში

და შენს ლანდებში ქროლვა ველებზე,

რომ ცოდნის ჯანყით სრულიად ხსნილი

შენს ნაშში ვიყო მთლად განბანილი!

უაგლას! მე ისევ ვგდივარ ორმოში?

დაწყველილ და ბნელ თავის სოროში.

სადაც თვით ზეცის სხივები ფანჯრით

მეველინებიან სევდით და ტანჯვით.

გარს შემომრტყმია წიგნების გროვა

მღრღნელი მატლებით, მოსვრილი მტვერში

და გარუჯული ქალაღის ჩხროვა

მაღალ თაღამდის ასულა ქერში.

ირგელივ აწყევია ბლომად კიქები,

იარაღებიც მოსჩანს ყველგანა.

წინაპართ ხელით შენაძინები-

აი ეს არის შენი ქვეყანა!

ამასა ჰქვიან თურმე ქვეყანა!

და კვლავ იკითხავ: თუ შენი გული

ასე საშინლად რათა ძგერს მკერდში

და მიუწოდომელ სევდების წყლული

რისთვის გვიხუთავს სიცოცხლეს ჰნელში?
 ცხოველ-მყოფელი ბუნების ნაცვლად,
 სადაც თვით ღმერთმა მოგვცა ადგილი,
 უსულო ძვლებთან ვცოცხლობ აქ მარად
 ძონძების მტვერში მთლად ამოსერილი.
 აღსდევ! გასწიე უცნობ მხარეში.
 ნუ თუ ეს წიგნი, სიბრძნით აღვსილი,
 ნოსტრადამუსის ხელით შექმნილი,
 გზას ვერ გაგვიკვლევს ამ ბნელ ღამეში?
 მალე მიხვდები ვარსკვლავთა სრბოლას,
 და თუ ბუნება გიხელმძღვანელებს,
 თვით სულის ძალა მოგცემს შენ ცნობას,
 თუ სული სულთან ვით იბაასებს.
 ამაო არის მშრალი გონებით
 წმინდა ნიშნების ახსნა-გაგება.
 გაჩნდიო, სულეობო, ჩემს ახლო ქროლვით
 და ამიხსენით ქვეყნის განგება!

(გადამლის წიგნს და ათვლიერებს მაკროკოსმოსის ნიშნებს).

ოჰ! მის ხილვაზე ნეტარება. რა რიგად იპყრობს
 მითელ ჩემ არსებას ამ ღვთიური აღფრთოვანებით!
 ახალგაზღვრი წმინდა გრძნობა კვლავ გაზაფხულობს
 და სჩქევს სელაბლად ჩემს ძარღვებში მძლავრი ტალღებით.
 ნუ თუ ღმერთია, ვინც აღბეჭდა აქ ეს ნიშნები,
 ჩემს აზვირთებულ სულის ღელვას რომ ამშვიდებენ,
 ამ საბრალო გულს სიხარულით რომ აღმივსებენ
 და საიდუმლო მისწრათებით და გულთ-მისნებით
 ბუნების ძალას ჩემს გარშემო რომ ამიშვლებენ?
 მაშ მე ღმერთი ვარ? თითქოს გულში ვგრძნობ ქვეყნის მნათობს!
 ცხადათა ვეკრეტავ და ვკითხულობ წმინდა ნიშნებში
 მომქმედ ბუნებას, ვით საკუთარ სულის სიღრმეში,
 ესლა-კი მივხედი და გავიგე ბოძენი რას ამბობს:
 ...არ არის უტყვევი სულის სამყარო,
 უტყვეია შენი გრძნობა და სული-
 აღსდევ. მოწაფევე და დილის ნამით
 გადაიბანე სამიწე გულიო!

(ათვლიერებს ნიშნებს).

როგორ მოძრაობს სუყველა მთელში
 და როგორ ცოცხლობს შენ ერთმანეთში?
 ძალნი ციურნი როგორ აწვდიან

ოქროს სარწყავებს ზემოდან ქვევით
და თავის წმიდა, მადლიან ფრთებით
ციდან ქვესკნელში როგორ დაჰქრინან
და ჰარმონიით სავსე არიან!
რა სურათია! სამწუხაროდ მხოლოდ სურათი!
სად არის ძალა ბუნებისა განუსაზღვრელი?
მისი გულ-მკერდი—ქვეყნის წყარო დაუშრეტელი.
რითაც საზრდოობს დედა-მიწა და ცის გუმბათი,
და რასაც ეტრფის მჰქნარი გული დიდის სურვილით? --
უხვად გადმოსჩქეფ, მე-კი ვკდები შენი წყურვილით!

(მოუთმენლად წიგნს გადაშლის და დაინახავს მიწის სულის ნიშანს).

ჩემს არსებაზე ეს ნიშანი სხვაფორივ მოქმედებს.
შენ, მიწის სულო, ჩემთან უფრო ახლო ხარ სხვაზე.
ვგრძნობ ამ ჩემ გულში ზეციური ძალა უკვე ჰფეთქს
და აღვიგზნები, როგორც ახალ ღვინის შესმაზე.
ვგრძნობ სიჭაბუქს, გაღვევები ქვეყნის ტრიალში,
ქვეყნის ბედსა და უბედობას ვხიდავ თამამად.
შევებრძოლები თვით ქარიშხალს ღამის წყვილიდში,
გემის დაღუპვას. არ შევხდები ზღვაზე გულ-მხდალად.
ცა იღრუბლება უკვე ჩემს ზევით
და მთვარეც მაღავე თავის სინათლეს—
ლამპარი ჰქრება!

კვამლის სუნია! სხივები წითლად ელფარებენ
ჩემ თავის ირგვლივ! მოჰქრის
აჩრდილი საშინელი ძირს თაღებიდან.

აგერ მესება!

ვგრძნობ. შენ მოჰქრისარ, ნატრული სულო!

გამომეცხადე!

ოჰ, თითქოს გულში რაღაც ჩამწყდა!

ახალ გრძნობებით იმსჭვალება

ჩემი არსება.

ვგრძნობ, ჩემი გული შენსკენ იწევს მსურვალედ და მძლიედ.

გამომეცხადე! თუნდ მიღირდეს მე ეს სიცოცხლედ!

(იღებს წიგნს და საიდუმლოებით მოცული წარმოსთქვამა სულის ნიშანის სახელს.
ამოვარდება წითელი ალი და ცეცხლს თან ამოჰყვება სული).

სული

მე ვინ მქმნება?

ფაუსტი (შეშინებული მიბრუნდება).

საშინელია მისი სახე!

სული

შენ, მე აქ მძლავრად რომ მომიხმობდი,
და ჩემს სფეროს რომ დიდ ხანს შესტრფოდი,
და ეხლა...

ფაუსტი

ვაგლახ! აღარ ძალმიძს მე შენი ცქერა!

სული

მომიწოდებდი დიდის ხეყნით და მუდარებით,
რათა გესმინა ჩემი ხმა და გეხილა სახე,
აღელვებული შენი მძლავრი თხოვნა-ვედრებით
მე გაეჩნდი აქა და უეცრივ გამოგესახე!
შიშმა შეიპყრო სამარცხვინომ ზე-კაცის სული.
სად არის გული. უწინ რომ შიგ სამყაროს ჰქმნიდი
და ამაყობდი სიხარულით ათრთოლებულში.
რომ იქ ზეცაში შენ სულებთან ერთად ივლიდი.
სად ხარ შენ, ფაუსტ, ვისი ხმაც მე გულში მწვდებოდა,
ვინც ჩემსკენ მუდამ მთელ არსებით მოისწრაფოდა?
ნუ თუ ის შენ ხარ, ჩემი სუნთქვით შეშინებული,
მთელი სხეულით რომ ცახცახებ ათრთოლებული,
ვით მხდალი მატლი, შიშისაგან მთლად დაკრუნჩხული?

ფაუსტი

ცეცხლის ხატება, უნდა გავხდე შენი დამყოლი?
ღიახ, მე ის ვარ, ვარ ფაუსტი, ვარ შენი ტოლბ!

სული

სიცოცხლის ტალღებში, ქვეყნის ქმნის ქარცეცხლში,
ხან აღვიგზნები და ხან ჩაეჭკრები,
იოგელივ ვმოძრაობ. ყველგან გავჩნდები.
შობა და საფლავი,
ზღვა მარადიული
ცვალებად-მოძრავი
სიცოცხლე მზიური
ასე ვქმნი ეამთა სვლის დაზგახე საიდუმლო ქსელს
და მის გუგუნში ვქსოვ ღვთაების ცოცხალ სამოსელს.

ფაუსტი

რა სიახლოვეს ვგრძნობ მე შენთან, სულო მომკემელო,
ქვეყნიერებას თვალუწვდენელს გარს რომ ევლები!

სული

თანასწორი ხარ შენ იმ სულის ვისაც მისწვდები
და არა ჩემი! (ჰქრება)

ფაუსტი (აღვლევებით)

არა შენი!
მაშ ვისი?
მე ლეთის ხატება!
და არა შენი თანასწორი!

(ისმის კაკუნი)

ოჰ, ალბად ჩემი მოწაფე არის!
და ბედნიერი წუთიც გაჰქრება,
ჩემს ტკბილ ოცნებას უმალ გაჰფანტავს
გაიძვერა და გულქვა არსება.

[შემდეგი იქნება]

თარგმანი გერმანულით.

იბერიელი.

მღვარ კო

მ ღ რ ა ნ ი

ეს იყო ღამე ცივი და გრძელი. მრავალუცნაურ სიბრძნეთა მცველი. მე ფოლიანტი წინ მელი ძველი და მასზე ფიქრმა დამალა მძიმედ. ვთვლემდი, თვალეზე მეკიდა რული. უცებ დაირღვა სიჩუმე სრული: ნელმა კაკუნმა შემიკრთო გული... „ეს სტუმარია ვილაცა“. ესთქვი მე, „ალბად ვილაცა მგზავრს მოავდებდა ჩემთან ეს ღამე შავად ნაფერი. მგზავრია მხოლოდ, სხვა არაფერი“.

ო. კარვად მახსოვს მე ეს ყოველი: თვე—დეკემბერი. ბნელი, სოველი. ბუხარი ოდნავ შუქთა შთოველი კედელს უცნაურ ლანდებად ხევდა. ვნატრობდი დილას ნათელ ფერებით, წიგნს დავუკრებდი მე გაშტერებით, ამოდ მსურდა მეცნიერებით გულში ჩამეკლა მე სევდა. სევდა იმ ლენორაზე, ვინც მე დამტოვა და სულ სხვა ქვეყნის ნახა ნაპირი.
ო. მას არ დარჩა აქ არაფერი!

თხელი ფარდების ნაზი რკალები მიმოიშალენ აკანკალებით და მე გამეცენ შიშით თვალეები, უცნობი შიშით და ფანტასტიკით. ძლივს შევანელე მე გულის ძგერა, და მეუცხოვა ჩემი ხმის ბგერა: „ეს სტუმარია ვილაცა. მჯერა, გზას დაუბნევედა ღამე სასტიკი. ალბად მას უნდა თავშესაფარი“... და კვლავ ვამზობდი დაკარგულ ფერით: „ეს სტუმარია—სხვა არაფერი“.

აქ ჩემი სული გამტკიცდა კვლად და მე კარისკენ გავესწიე ძალად. „გთხოვთ პატიება დამდევით ვალად“, ბოდიშის მოხდით მივმართე სტუმარს: „კარს თქვენი ხელი ოდნავად სცემდა და ვვიან მივხვდი, საწყენად ჩემდა, თქვენს მობრძანებას, რადგან მე მთელემდა მძიმე ფიქრებში გართულს და მდუმარს, მე არ მევგონა თუ ეხლა ვინმე“... და მე კარები გავაღე ფართოდ.
სხვა არაფერი—წყვედიანი მარტო.

ვით სიზმარეულს მიმელო ცნობა, თითქოს წყვილიადში დავიწყე დნობა, ალბად ამ ქვეყნად ასეთი გრძნობა ჯერ აღამიანს არ განუცლია. თვალის წინ მდგა ღამე უღვევი, არ რა არღვევდა ღუმლის სრულებით, და მხოლოდ ოდნავ ნაჩურჩულევი იქ ერთი სიტყვა მოხვდა ყრუ წყვილიადს. ეს მე ვსთქვი: „ლენორ“... და ისევ „ლენორ“ მესროლა ესომ, როგორც რაპირი-ეს იყო მხოლოდ—სხვა არაფერი.

შემოგვტრიალდი, კარი დავხურე, სულს ვამშვიდებდი ცეცხლით ნახურებს, მაგრამ კაქუნეი ესმით კვლავ ყურებს უფრო ხმამაღლა ვიდრე პირველად. შიში ჩემს ენას მიინც არ აბამს: „ეს მოჩვენებას სულაც არა გავს, მხოლოდ გარედან ფანჯრის დარაბას ხვდება რაღაცა გასაკვირველად. ამ საიდუმლოს მე გამოვიცნობ... დაწყნარდი, გულო, ამაოდ დარდობ: სხვა არაფერი—ქარია შარტო“.

მაშინ დარაბას მივკარი ხელი, შეირხა შავად გახსნილი ხერელი და ჩემ წინ დინჯად ამართა ყელი ძვლმა ყორანმა რაინდულ მკერდით. ის არ შეჩერდა არცერთი წამით, ჩემთვის პატივი რომ ეცა ამით, ლორდის მიმოხვრით და სითამამით მან გამიარა ჩუმად მე გვერდით და კარის ზემოთ დააჯდა ქანდაკს. პალადას ქანდაკს, ამართულს ბროლოდ. სხვა არაფერი—ის დაჯდა მხოლოდ.

გამოვეტყვიე სტუმრის ცნობაში, ღიმილს ურევდი მწარე გრძნობაში, მის სერიოზულ გარეგნობაში ვხედავდი პნელი უფსკრულის რაინდს. „მართალი არი“, ვსთქვი მე, სრულიად შენი ქოჩორი ვაპარსულია, და გზა წყვილიადით დათარსულია, მაგრამ გულადი ყოფილხარ მიინც. მიითხარ, სახელად რა გეწოდება იმ სამეფოში, პლუტონის კარად?“ დაინბოტინა ყორანმა: „არა.“

გაოცებულმა მივაპყარ სმენა, ნუ თუ ან ფრინველს სცოდნია ენა? თუმც ვერ შევსძელი მე აღმოჩენა იმის პასუხში რაიმე აზრის. მაგრამ ხმა იყო საოცრად მკვეთრი, და ან ვის ჰქონდა ისეთი ხედრი, რომ რაღაც ფრინველს ქანდაკი თეთრი, ზემოდან მისი ოჯახის კარის ენახოს და ზედ დაფრენილიყოს? დაფრენილიყოს ქანდაკზე წყნარად და მას სახელად რქმეოდეს „არა“?

ჩამოიშალა სიჩუმის ფარდა: ხმა არ დაუძრავს მას ამის გარდა, თითქოს შეეწყო და შეეხარდა მხოლოდ ამ სიტყვას იმისი სული. ის თეთრ ქანდაკზე იჯდა გრძნეული, შავ ქანდაკებად გადაქცეული. და მე წარმოვსთქვი ხმით დაწეულით: „სხვა მეგობრები გაფრინდნენ სულ იქ, ისიც დილაზე დამტოვებს მათებრ და გაფრინდება აქედან ჩქარა“. მაშინ ფრინველმა წარმოსთქვა: „არა“.

და მე ხელახლა შემიკრთა გული, მრევდა პასუხი უეცრად თქმული.
 „ამ სიტყვაშია, — ესთქვი, — დამალული აელა-დიდება იმისი მოვლი.
 ალბად მას თავის ქუთა ჰკლებია, ეს სიტყვა მისთვის უსწავლებია
 ბატონს, რომელსაც თანა ხლებია ბედი სასტიკი და სულის მზღელი;
 ვისაც ეს ბედი სდევნიდა ისე, რომ ყველაფერზე, ყველგან და მარად
 ის იხახოდა ერთ სიტყვას— „არა.“

მე გავილიმე და ისევ ამით მწუხარე სულის დაფთვარე შხამი,
 კარებისაკენ მიესწვიე სკამი და რბილ ხავერდზე დავეკეი კვლავ მე.
 მე ამოცანა ავიღე ძნელი, გავაბი ძათად ფიქრები ნელი:
 მსურდა გამეგო. — უმსგავსო; ბნელი, გამოუცნობი ისე ვით ღამე,
 ეს თვალბედითი ყორანი აგერ, რომ ჩამომგდარა ქანდაკე წყნარად
 რას ამბობს თავის ხროტინით— „არა.“

ვიჯექ უსიტყვო ფიქრით ვნებული და ვგრძნობდი— მკერდ ქვეშ ჩემი მხნეგული
 მკაცრი ფრინველის გაცეცხლებული თვალების ალზე იდაგებოდა:
 გადაუჭრელი საკითხი ავი ჩამიწვა სულში ისე ვით ზეავი
 და მე ლურჯ ხავერდს მივაყრდნე თავი, ლამფის შუქით რომ იქარგებოდა.
 მაგრამ ამ ლურჯი ხავერდის ბალიშს ლენორას ომები ოქროსფერ ღვარად
 არ დაეცემა არასდროს — არა!

შემდეგ ჰაერი შეიქმნა სქელი, თითქოს სურნელი აკმია ცხელი
 იქ სერაფიმმა უჩინარ ხელით და მე ფეხის ხმაც მომესმა მისი.
 „საბრალო!“ ესთქვი მე: „გახსენ თვალეგი, ცაც კი დამწვარა შენი წვალეგი
 და ანგელოზის საშუალეგით გიბოძა ღმერთმა სასმელი თვისი.
 დალიე შენ ეს სასმელი უცხო და დაივიწყებ ლენორას მარად.“
 დაიხროტინმა ყორანმა: „არა“.

„შენ მისანი ხარ, მავნე საგანი! ქაჯმა გასწავლა შენ ეს საკანი,
 თუ ქარიშხალით გადმონატანი ხარ აქ, დარაჯო ჩემი კარების?
 სთქვი ამ უდაბნო ოთახში, ასე უბედურეგით რომ არის საკსე,
 რომელიც მხოლოდ ოცნებობს მასზე, სთქვი ამ ოთახში გემუდარეგი,
 გაქვს შენ ჩინჩახვში წამალი რამე, რომ ჩემს იარას ეპკუროს ცვარად?“
 დაიხროტინა ყორანმა: „არა“

„მისანო“, ესთქვი მე მწარე ნალევლით: „იცის ან ქვესენელის ხარ შენ მნახველი.
 და გვედრეგი იმ ღეთის სახელით, რომელიცა გვწამს ერთგვარად ჩვენ ორს.
 უთქარი ჩემ სულს დატანჯულს ბედით, თუ სამოთხეში იხილავს გვერდით
 და მას, მშენიერს, მიეკერის მკერდით, რომელსაც ცაში უხმობენ „ლენორას“?
 იხილავს ქალწულს, რომელსაც ცაში ანგელოზეგი ახლავენ ჯვარად?“
 დაიხროტინა ყორანმა: „არა“.

„გასწი, გამშორდი! იქვე წყეული?“ ვიძახდი ოდნავ წამოწეული.
 მხოლოდ უკუნი ღამის ხვეული შენ დაგშვენდება ყრუ საბუღარად;
 ფრთაც არ დასტოვო საჩუქრად შავი ნიშნად იმისა, ტყუილს რომ ჩხავი;
 მე მსურს აქ მარტოდ ვიგულო თავი, აწ შენგან ჩემ სულს არა უნდა რა.
 შორს ეგ ნისკარტი, ეგ შენი ფორმა! თეთრი ქანდაკი დასტოვე ჩქარა!“
 დაიხროტინა ყორანიმა: „არა“.

და თეთრ ქანდაკზე, ვით მუხარადი, მოსჩანს უძრავად იგი მარადის,
 თითქოს ხედავდეს სიზმრად პარადიზს, ჩემი ოთახის კარების წვეით.
 როგორც მდუმარე დემონს, თვალეები მას გაესებთან იღუმალეებით,
 და ლამფის შუქი მას მოკრძალებით ხედება და აჩრდილს ძირსა შლის რხევით,
 ო, ჩემი სული ამ აჩრდილიდან, იატაკზე რომ გაშლილა ფარად,
 არ წამოდგება არას დროს—არა!

თარგმანი ინგლისურით
 კონსტანტინე კიკინაძისა.

II

სიღმე

ი. გ. ვ. შ.

Ἐπιθυσιον β' ὁρασω κρησφαι τε και φ' ἀραγ' ἔξ
 Ἡρωσ' εἰς τε και γ' ἀραβ' ἔρα.

ალკმენი.

სიღნავთ მთის მწვერვალებს, ხეობანი, კლდენი და ქვაბნი გაჩუმებულან.

„ყური დამიგდე“, სთქვა დემონმა, როდესაც თავზე ხელი დამადლო: „ქვე-
 ყანა, რომლის ამბავსაც მე მოვიტხოვრებ. მდინარე ზაირის ნაპირს მდებარე, ლი-
 ბიის მწირი ქვეყანა და იქ არც მყუდროებაა და არც სიჩუმე.“

„ამ მდინარის წყალი ზაფრანისა და სნეული ფერისაა და ნიადაგ თრთის
 მზის წითელი თვალის ქვეშ, შფოთი და მღელვარე. მდინარის ლამიანი სარეცელის
 ორივე მხრივ, მრავალ მილიათა სივრცეზე გადაქიმულია წყლის შროშანთა ფერკმრ-
 თალი უდაბნო. აქ მარტობაში ისინი ერთმანეთს შესჩივიან და ზევით იწე-“

ლიან თავიანთ გრძელ და უშნო კისრებს და არხევენ უკვდავ თავებს. და აქ მათ შორის გაისმის იღუმალი, თითქოს ქვესკნელით წყლის მხუილის, ჩურჩული. და ისინი შესჩივიან ერთმანეთს.

„მაგრამ არის საზღვარი მათის სამეფოს — ბნელი, საშინელი ტყის საზღვარი. იქ ბუჩქნარი მუდამ მღვლეარებს, როგორც ჰებრიდების ირველივ მებრძოლი ტალღები. მაგრამ ზეცაში ქარი არა ჰქრის. და მალალი მოხუცი ხეები მძლავრი ხმაურობით მოუსვენრად ირწვევიან და მათი მალალი მწვეროვებიდან თითო თითოდ ძირს სცვივა უკვდავი ნამი. და მათ ძირში თავს აფარებენ უცხო მზამიანი ყვავილები და იტანჯებიან მოუსვენარს ძილში. და მალა რუხი ღრუბლები შრიალით და წიოკობით მარად დასავლეთით ისწრაფიან. ვიდრე ჩანჩქერთ არ გადაექანებიან აღმოდებულ ცისკამარის ზღუდეს. მაგრამ ცაში ქარი არა ჰქრის და მდინარე ზაირის ნაპირს არც მუყდროვება და არც სიჩუფე.

„ღამე იყო და წვიმდა, დენის დროს იგი წვიმა იყო, ხოლო ძირს დაცემული სისხლად შეიქმნებოდა. და მე ვიდექი ჰაობში წყლის აწოწილ შროშანთა შორის და წვიმა თავს მასხავდა — და წლის შროშანი ერთმანეთს შესჩიოდნენ თავიანთ ღიადს მარტობაში. და უეცრად თხელს საშინელს ნისლს შორის გამოჩნდა მთვარე. და იგი იყო აღისფერი. და თვალი მოეკარი წყლის პირს მდგომარე დიდს კლდეს. და კლდე იყო მყიფე, საშინელი და მალალი — კლდე იყო მყიფე. ქვაში ამოქრილ იყო ასოები და გავიარე წყლის შროშანთა ჰაობი, ვიდრე არ დაუახლოვდი ნაპირს, რათა ქვის წარწერა ამომეკითხნა. მაგრამ წაკითხვა ვერ შევძელი და პირი ვიბრუნე ჰაობისკენ. როდესაც მთვარემ უფრო წითლად გააშუქა, მე მოვიხედე და კვლავ დავაკცერდი კლდეს და წარწერას. და წარწერა იყო სახოწარკვეთა.

„და ავიხედე მალა და იქ კლდის თხემზე იდგა ადამიანი. და მე დავიმალე წყლის შროშანთა შორის და თვალს ვადევნებდი ადამიანის მოქმედებას. და ადამიანი იყო ტანად მალალი და ახოვანი და მხარ-ტერფამდე ვახვეული ძველ რომაელთა ტოგაში. და მისი ტანის მოხაზულება — ბინდით მოსილი, მაგრამ მისი სახე ღვთაების სახე; ღამის, ნისლის და მთვარის ჩადრს მისი პირი არ დაებურა. და მისი შუბლი იყო დიდებული აზრით, და მისი თვალები შმაგი მწუხარებით, და მის სახეზე აქა-იქ გაბნეულს ნაოქებში მე ამოვიკითხე | იგავი სენდისა და მამერალობისა და სიძულვილი კაცობრიობისა და წყურვილი მარტობისა.

„და ადამიანი იჯდა კლდეზე და თავი დაეყრდნო ხელზე და შეჰყურებდა სასოწარკვეთას. უცქეროდა მოუსვენარს ბუჩქნარს ძირს. და მოხუცი ხეებს მალა და მოშრიალე ცას ზვეთი და აღისფერ მთვარეს. და მე ვიწვექი წყლის შროშანთა ბუნაგში და უთვალთვალებდი ადამიანის მოქმედებას. და ადამიანი თრთოდა მარტობაში: — მაგრამ ღამე იკლებდა და ის კი იჯდა კლდეზე.

„და ადამიანი ზეცას თვალი მოაშორა და უყურებდა მწუხარე მდინარე ზაირას და ყვითელს უმზავს წყალს და წყლის შროშანთა ფერწასულს ლეგიონს. და ადამიანი უსმენდა წყლის შროშანთა ოხვრას და ჩურჩულს, მათ შორის რომ გაისმოდა. და მე ვიწვექი ჩემს ბუნაგში და უთვალთვალებდი ადამიანის მოქმედებას და ადამიანი თრთოდა მარტობაში: — მაგრამ ღამე იკლებდა და ის კი იჯდა კლდეზე.

„მაშინ შევედი ქაობის ჯურღმულებში და დავხეტიალებდი შრომანთა უდაბნოში და უხმობდი ჰიპოპოტამთ, ქაობის წუმბეში რომ სცხოვრობენ. და ჰიპოპოტამებმა გაიგონეს ჩემი ძახილი და ბელემოტებთან ერთად მოგროვდნენ კლდის ძირში და ღრიალებდნენ საშინლად და მთვარე ზევით დასცქეროდა მათ. და მე ვიწვექი ჩემს ბუნაგში და უთვალთვალებდი ადამიანის მოქმედებას. და ადამიანი თრთოდა მარტოობაში:—მაგრამ ღამე იკლებდა და ის კი იჯდა კლდებზე.

„მაშინ დაესწყველე სტიქიონები ამბოხების შეჩვენებით; და ზეცაში, სადაც წინედ ქარს არ უქროლია, საშინელი ქარიშხალი ამოვარდა და ცა გაწითლდა ქარიშხლის ბრაზით—და წვიმა სცემდა ადამიანის თავს—და მდინარე აზვირთდა—და მდინარე სულს დათავდა ქაფში—და წყლის შრომანთ შეჭკივლეს თავიანთ სარეცვლებზე—და ქარი ამსხვრევდა ტყეს—და ელვა სრიალებდა—და მეხი ჩამოვარდა—და კლდე შეინძრა საფუძველითურთ და მე ვიწვექი ჩემს ბუნაგში და უთვალთვალებდი ადამიანის მოქმედებას. და ადამიანი თრთოდა მარტოობაში:—მაგრამ ღამე იკლებდა და ის კი იჯდა კლდებზე.

„მაშინ განვრისხდი და დაესწყველე სიჩუმის შეჩვენებით მდინარე და შრომანნი, ქარი და ტყე, ცა და ქუთილი და წყლის შრომანთა ოხვრა. და შეჩვენებულნი გაჩუმდნენ. და მთვარემ შესწყვავა სარბოლა ცის ბილიკზე—და ელვა აღარ ელვარებდა—და ღრუბლები უძრავად დაეკიდნენ—და მდინარე დადგა თავის დონეზე და შეჩერდა—და ხეები აღარ ჰქანაობდნენ—და წყლის შრომანნი აღარ ირხეოდნენ და მათ შორის ჩურჩული აღარ გაისმოდა, აღარც აჩრდილი ხმაურობისა უზღვარს უდაბნოში. და მე დავაეცქერდი კლდეს. ჭკის წარწერას და ის შეცვლილიყო:—და წარწერა იყო სიჩუმე.

„და დავაეცქერდი ადამიანის სახეს და მისი სახე შიშით გაფითრებულიყო. და უეცრივ თავი მოაშორა ხელს და ზეზე წამოდგა და უტრს უგდებდა. მაგრამ არრა ხმა უზღვარს დიდს უდაბნოში არ გაისმოდა და წარწერა კლდებზე იყო სიჩუმე. და ადამიანი გააფორჯალა და უკუ იქცა და გაჰქრა საჩქაროდ და მე თავი აღარ მომიკრავს.

* * *

ბევრი ღამაში თქმულბება მოგვთა წიგნებში—მოგვთ რკინით კაშმულ მელანქოლიურ ფოლიანტებში. იქ, ვიმეორებ, დიდებული ზღაპრებია ცისა და დედამიწის და ძლიერი ზღვისა, და გენიებისა—ზღვას. დედამიწას და ზეცას რომ მფლობელობდნენ. დიდი სიბრძნეა სიბილათა თქმაში და წმინდა ამბები ესმოდით ძველად იალხ ფოთლოვანიდან, დოდონის ირგვლივ რომ ირხეოდა. —მაგრამ ვფიცავ ალხანს, ჩემს გვერდით საფლავის ჩრდილში მჯდომარე დემონის მიერ ნაიმობი ყველაზე გასაკვირველია! და როდესაც დემონმა დაამთავრა ზღაპარი, იგი ჩაძვრა საფლავის ნაპრალში და სიცილი დაიწყო. და დამწყველა მე, რადგანაც სიცილი არ შემეძლო. და ფოცხვერი, მარად რომ საფლავში ბინადრობს, გამოვიდა და დაწვა დემონის ფერხითი და სახეში ჩააშტერდა.

თარგმანი ინგლისური

ირაკლი ტატიშვილისა.

ომარ ხაიამი.

ამბობენ, რომ სპარსელებმა ყველა თავისი პოეტებიდან ხუთი საუკუნის მანძილზე ღირსეულად იცნეს მხოლოდ შვიდი პოეტი. მაგრამ დანარჩენთა შორისაც, რომლებიც დაიწუნეს სპარსელებმა, კიდევ ბევრი პოეტი აღმოჩნდება ჩემზე უკეთესი.

გ. ო. თ. ე.

„აქვს თავისი ბედისწერა წიგნებსაც.“ — ომარ ხაიამის პოეზიის ბედი უნებლიეთ გვაგონებს ამ სიტყვებს.

პოეტი-ფილოსოფოსი ომარ ხაიამი — ეს არის უდიდესი მოვლენა კლასიკურ სპარსულ პოეზიაში, ფირდოუსის გვერდით. ომარ ხაიამის ეზოტერიული სიბრძნე და მელანქოლიური პოეზია თითქმის დავიწყებული იყო საუკუნეთა მანძილზე თავის სამშობლოში, მაგრამ რვა საუკუნის შემდეგ იგი ხელახლა მკვდრებით აღსდგა თანამედროვე ევროპაში. ომარ ხაიამი დღეს ეკუთვნის ყველაზე დიდ სახელებს ევროპის პოეზიაში, მისი გავლენა იქ განუზომელია, მისი ლექსების გარშემო შექმნილია ნამდვილი კულტი.

ომარ ხაიამის ეს ახალი ერა იწყება 1859 წლიდან, როდესაც ედვარდ ფიცჯერალდმა გამოაქვეყნა ინგლისური თარგმანი ხაიამის ლექსების კრებულისა: „რუბაიები“ („რუბაიათ“). ამ თითქმის დავიწყებული სპარსელ პოეტის ლექსების გადაკითხვამ იმთავითვე განუზომელი შთაბეჭდილება მოახდინა ინგლისის რჩეულ პოეტურ წრეებში. პოეტებს: სვინბერნს, ტენისონს და პეტრაფაელიტ დანტე როსეტის ეკუთვნის ის სახელი, რომ მათ პირველად აღიარეს ახალი მნათობის აღმოჩენა პოეზიის ჰორიზონტზე, და გახდნენ მიმრჩეველნი ხაიამის პოეზიისა ევროპაში.

ამის შემდეგ ხაიამის გავლენა ევროპის ლიტერატურაში თანდათან გაიზარდა. კერძოდ ანგლო-საქსონურ მსოფლიოში ამან მიიღო ნამდვილი კულტის სახე. აქ, ინგლისსა და ამერიკაში, ომარ ხაიამის „რუბაიები“ დღეს წარმოადგენს ყველაზე უფრო გავრცელებულ წიგნს, ბიბლიის გვერდით; ომარ ხაიამის შესასწავლად აქ დაარსებულია ცალკე საზოგადოებანი; ფიცჯერალდის შემდეგ აქ გამოვიდა ათამდე სხვა და სხვა თარგმანები და მრავალი გამოცემები; ხაიამის „რუბაიებისათვის“, ისევე როგორც ბიბლიისათვის, შედგენილია კონკორდანსი. — ხაიამის გავლენას ანგლო-საქსონურ მსოფლიოში კარგად გვისწრათებს

სიტყვა ჯონ-გეისა რომელიც მან წარმოსთქვა „კლუბში ომარ ხაიამის შესასწავლად“, ლონდონში:

„არ არის არც ერთი სამხედრო სადგური ინდოეთის მთებში, არც ერთი სოფელი ინგლისში, სადაც არ მოიპოვებოდეს პატარა საზოგადოება მაინც, რომლისათვის ომარ ხაიამ არ წარმოადგენდეს ახლო მეგობარს და შემაერთებელ მოვლენას. ამერიკაში მას ჰყავს მიმდევარნი ქვეყნის ყველა ნაწილებში, და საზოგადოების ყველა წრეებში. აღმოსავლეთის კოლონიებში მისნი მიმდევარნი შეადგენენ ეზოტერიულ სექტას.“

* *

ომარ ხაიამის ცხოვრება ეკუთვნის მე-X] საუკუნესა და მე-XII საუკუნის დასაწყისს.

ომარ ხაიამი (მისი სრული სახელწოდება არის: ომარ იბნ-იბრაჰიმ ნიშაბურელი) დაიბადა მე-XI საუკუნის მეორე მეოთხედში, 1025—1040 წლებს შუა, ნიშაბურში (ხორასანის პროვინციაში, აღმოსავლეთ სპარსეთში).—ბიოგრაფიული ცნობები პოეტის შესახებ ცოტა შენახულა. პოეტის ცხოვრება, რომელიც მთლიანად შეწირული იყო ინტელექტუალური შემოქმედებისათვის, არც უნდა ყოფილიყო მდიდარი გარეგანი ფაქტებით.

ნაგვიანვე ლიტერატურულ წყაროებს შეუნახავს გადმოცემა. რომ ომარ ხაიამმა განათლება მიიღო ხორასანში, იმ დროინდელ საუკეთესო მეცნიერთა ხელმძღვანელობით, და რომ მასთან ერთად იზრდებოდა ორი სკოლის ამხანაგი, რომელთა ბედი აგრეთვე განსაკუთრებული იყო: ერთად, სახელოვანი სახელმწიფო მოღვაწე ჰასან ტუსი (— იგივე ნიზამ-ულ-მულკი), რომელიც შემდეგ გახდა ფაქტიური გამგებელი სელჯუკების დიდი იმპერიისა; და მეორე ჰასან საბაჰი დამაარსებელი მულიდების (ასასინების) ორდენისა, რომელმაც ასე დიდი როლი ითამაშა აღმოსავლეთის მომდევნო ისტორიაში.

გადმოცემა უმატებს, თითქო ამ სამმა ამხანაგმა დასდევს ალთქმა სამუდამო მეგობრობისა, და შემდეგ, როცა ნიშამ-ულ-მულკმა მიიღო სელჯუკთა სამეფო კარის დიდი ვეზირობა, იგი მფარველობას უწევდა ხაიამს.

ეს გავრცელებული გადმოცემა „სამი სკოლის მეგობრის“ შესახებ ბევრ ანაქრონიზმებს და ლეგენდარულ ხაზებს შეიცავს; მაგრამ ყოველ შემთხვევაში ფაქტი ის არის (ამას სხვა უფრო ძველი საისტორიო წყაროების ჩვენება უცილობელად ამტკიცებს) — რომ ომარ ხაიამი მართლა მიღებული იყო სელჯუკთა სამეფო კარზე, და სარგებლობდა ნიშამ-ულ-მულკის განათლებული მფარველობით. 1174—5 წელს ომარ ხაიამს, როგორც მეცნიერ-მათემატიკოსს, გადასცეს მთავარი ასტრონომის თანამდებობა სულტანის ობსერვატორიაში — ქალაქ მარავეში (ეხლანდელი მერვი — ბუხარაში).

მომდევნო წლები ომარ ხაიამმა მარავეში გაატარა. დამოუკიდებელი სულიერად, მოწყვეტილი ყოველღიურობას, სცხოვრობდა ხაიამ როგორც განდგილი ბრძენი, გადასული მეცნიერულ ძიებაში და პოეტურ ვიზიონერობაში.

ნიშამ-ულ-მულკის გარდაცვალების შემდეგ (1092) ომარ ხაიამი დაბრუნდა

თავის სამშობლო ნიშაბურში. აქ მან დაჰყო უკანასკნელი წლები თავისი ცხოვრებისა, და გარდაიცვალა ღრმა მოხუცებაში მყოფი 1123 წლის ახლო დროს. დამარხულია იგი ნიშაბურში.

ომარ ხაიამის ერთი თანამედროვე მწერალი (ნიზამი არუზი) ასე აგვიწერს პოეტის გარდაცვალებას. დილიდანვე ომარ ჰკითხულობდა იბნ-სინას (აგიცენას) წიგნს. როდესაც იგი მივიდა კარამდე: „ერთი და მრავლადობა“, ჩანიშნა წიგნი, ილოცა, და მოახდინა უკანასკნელი განკარგულებანი. მთელი დღის განმავლობაში მას არ მიუღია არც საკმელი, არც წყალი. საღამოზე უკანასკნელი ლოცვის შემდეგ, იგი დაიხარა მიწისაკენ, და წარმოსთქვა: „უზენესო! ქეშმარიტად მე ვცდილობდი შენს შემეცნებას, რამდენადაც მეყო ამისთვის ძალა. შემინდევ, და იყოს ეს ჩემი მისწრაფება შენი შეცნობისათვის, ჩემი წინამძღოლი შენს წინაშე.“

იგივე ნიზამი არუზი გადმოგვცემს, რომ ომარ ხაიამის სურვილი იყო დაემარხათ „ისეთ ადგილას, სადაც ხეები ორხელ დააფრქვევდნენ ყვავილებს მის ნაშთს“. პოეტის ეს სურვილი არ დარჩა შეუსრულებელი. რამდენიმე წლის შემდეგ არუზი მოინახულა პოეტის საფლავი ნიშაბურში, და ნახა. რომ მისი სამარე დაფარული იყო ატმის ყვავილის ფურცლებით.

* *

ომარ ხაიამის სახელი გარდა პოეზიისა ეკუთვნის აჭრეთვე მეცნიერების ისტორიასაც. ომარ ხაიამი იღვა მთელი თანამედროვე მეცნიერების სიმალღებზე, იგი ნამდვილი ენციკლოპედიტი იყო.

ასე ომარ ხაიამი ითვლებოდა პირველხარისხოვან მათემატიკოსად და ასტრონომად. მისი მრავალი მათემატიკური შრომებიდან ჩვენამდე შენახულა „გამოკლებვა ალგებრაული პრობლემებისა“ და „ზოგიერთი სიმწელე ევკლიდის გეომეტრიის განმარტებებში“, რომლებიც იქცევს სპეციალისტების დიდ ყურადღებას. მანვე მოახდინა რეფორმა მუსულმანური კალენდარისა, რომელიც სპეციალისტების დაფასებით ბევრად ძალა სდგას გრეგორიანილურ კალენდარზე.

ომარ ხაიამი დიდ ავტორიტეტად ითვლებოდა აგრეთვე—ისტორიაში, ფილოლოგიაში, უფლების მეცნიერებაში. ძველი მწერლები აღნიშნავენ მხოლოდ, რომ ომარ ხაიამი გწვიათად ხდიდა საჯაროდ თავის ცოდნას, იშვიათად და დიდის დაბრკოლებებით ლებულობდა თავისთან მოწაფეებს (ცნობა მუჰამედ შეჰრეზუჩისა).

ფილოსოფიის და ღვთისმეტყველობის საკითხებში ისეთი სახელოვანი ფილოსოფოსი, როგორც იყო ჰაზალი. განმარტებებს ბნელ საკითხებზე ომარ ხაიამისაგან ღებულობდა; — მაგრამ ამავე დროს ომარ ხაიამი მას ჰგვრიდა კლერიკალურ შიშს, როცა იგი დაიწყებდა საუბარს ასტრონომიულ პრობლემებზე.

და საზოგადოდ ხაიამის თავისუფალი არა-ორთოდოქსალიური მსოფლიო-შეხედვლობა დიდ ოპოზიციას იწვევდა კლერიკალურ წრეებში. ამის შესახებ ერთი ძველი არაბი მწერალი (იბნ-ალ-ყიფტი 1172—1248), შემდეგს სწერს:

„ხაიამი ერთი უდიდეს მეცნიერთაგანი იყო თავის ეპოქისა. იცოდნა ძველი ელლინური ფილოსოფია, და ჰქადაგებდა სულის გაწმენდას კეთილ საქმე

თა საშუალებით. მისი ფილოსოფიური სისტემა დამყარებული იყო პლატონზე. სუფიები ჩვენი დროისა. სარგებლობენ რა მისი ლექსებით და პოეტური სახეებით, ასაღებენ მას თავისიანად: მაგრამ თავის-თავად ცხადია. რომ მისი სარწმუნოება დამყარებული იყო მარტოოდენ სიმართლის პრინციპებზე, თავისუფლებათზე, და უნივერსალური რელიგიის საერთო იდეებზე. მას ლანძღვა-გინებით იხსენებდნენ უმეცარნი და თანატოკოსები, და იგი იძულებული იყო დაეცვა ღუმლი თავისი რწმენის შესახებ. იგი ერთხელ წავიდა კიდევ სალოცავად გექაში, მაგრამ ეს გამოწვეული იყო არა ორთოდოქსობით, არამედ რათა აელაგმა თავისი მოწინააღმდეგენი. უმრავლესობა მას სთვლიდა სარწმუნებიდან განდგომილად*.

საზოგადოდ უნდა აღინიშნოს, რომ ომარ ხაიმის რელიგიურ შეხედულებათა შესახებ სხვა-და-სხვა აზრი არსებობდა როგორც ძველადაც, ისე თანამედროვე მეცნიერებაშიც. ამ საკითხს ერთგვარი შუქი მოეფინა მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ამ ახლო ხანში აღმოჩნდა ომარ ხაიმის დაკარგული ფილოსოფიური შრომა „მეტაფიზიკის შესახებ“. ამ ტექსტიდან ჩვენ ვეცნაეთ. რომ ომარ ხაიმი ბევრ ხაზებში იზიარებდა სუფიზმის სოფლზედკას.

* *

თუმცა, ამ რიგად, ომარ ხაიმი ჩვენ გვევლინება როგორც დიდი შემოქმედი ადამიანური ცოდნის ყველა სფეროებში, მაგრამ მისი მსოფლიო სახელი შექმნა არა მისმა მეცნიერულმა და ფილოსოფიურმა შრომებმა, არამედ მისი ლექსების პატარა კრებულმა „რუბაიათ“.

ორიოდე სიტყვა ომარ ხაიმის პოეზიის ფორმის შესახებ.

ფორმა ომარ ხაიმისა აფორისტულია. პოეტური იდეები ომარ ხაიმისა გამოთქმულია „რუბაია“-ების სახით. („რუბაია“ - ოთხ-სტრიქონიანი დამოუკიდებელი ლექსი). სულ ხაიმის კრებული შეიცავს 400-მდე ასეთ დამოუკიდებელ „რუბაია“-ს*).

ეს აფორისტული ფორმა „რუბაია“-ებისა ხაიმაზე უფრო ადრეც არსებობდა, მაგრამ ერთად-ერთი უცთომელი ხელოვანი ამ ფორმისა ხაიმი არის. ომარ ხაიმის სტრიქონებში მიღწეულია მაქსიმუმი პოეტური თქმის ეკონომიისა, თვითეული „რუბაია“ გამართულია როგორც სონეტი.

წინამდებარე მოკლე შენიშვნა, რასაკვირველია, არ ისახავს მიზნად წარმოადგინოს ხაიმის პოეზიის სრული სურათი. ჩვენ კიდევ გვექმნება შემოხვევა უფრო ახლო შევეხოთ მას.

ომარ ხაიმის პოეზიას სამართლიანად უწოდეს პესსიმიზმისა და სექსისის ბიბლია. მაგრამ აქ სრულიადაც არ არის პედანტური მიზანტროპია: ომარ ხაიმის პოეზიაში თრთის ადამიანის ცოცხალი სული და მისი მელანქოლიური სიბრძნე ხშირად გადადის გედანიურ-ფიქურულ ჰიმნებში. — ომარ ხაიმი მოუ-

* უძველეს ბოღლენის ხელნაწერში შეტანილია 405 რუბაია, მაგრამ აქედან რამდენიმე ათეული რუბაია შემდეგ არის ჩამატებული. (რაც შეეხება ნაჯვანზე ხელნაწერებს. ისინი სავსეა ინტერპოლაციებით).

ლოდნელია როგორც თითონ პოეზია; რუბაებში ლირიულობას უეცრად სცვლის ირონია და ყვავილთა სურნელება აქ მოულოდნელად გადადის სიკვდილის და შლაში. ზოგჯერ იგი გვევლინება როგორც მისტიკოსი. ზოგჯერ კი შეუბრალებელი სექტიკი—იგი უკანასკნელის გაბედულებით თვალს უსწორებს ბედისწერას, და სცილობს განდევნოს ყველა ის მოჩვენებანი, რომლითაც დაასახლა ზეცა ადამიანის შიშმა და სულმოკლეობამ.

იშვიათია მეორე პოეტი, რომელშიაც ასეთი ინტეგრალით თრთოდეს ადამიანის სულის მღვლარება.

პენდანტურმა მეცნიერულმა კრიტიკამ ბევრი გონება-მახვილობა დაჰკარგა, რომ როგორმე შეერიგებინა და გარკვეულიყო ომარ ხაიამის პოეზიის ასეთ შინაგან „წინააღმდეგობათა“ შორის. მაგრამ რასაკვირველია ეს ამბო შრომა იყო. როგორც სამართლიანად ამბობს ერთი კრიტიკოსი (ჯონ-გეი)—ომარ ხაიამი „ნამდვილი პოეტი იყო, რომ დაეცვა თანამედვერობა თავის სიბრძნეში“, და ამავე დროს „ნამდვილი ბძენი იყო, რომ დარჩენილიყო მარტო პოეტად“.

პირდაპირ საოცარია, რომ ქართულს ლიტერატურაში, მიუხედავად სპარსული მწერლობის დიდი გავლენისა, ომარ ხაიამის პოეზიამ სრულიად შეუმჩნევლად ჩაიარა. თვით ხაიამის სახელიც კი არ ყოფილა მოხსენებული ქართულად, და ეს გაეცრითი შენიშვნა პირველია ამ მხრით.

ხაიამის უქონლობა ქართულს ენაზე რასაკვირველია დიდ დანაკლისად უნდა ჩაგვეთვალა. ამიტომ „კავკასიონის“ რედაქციამ მიმართა წინადადებით სპარსლოგს იუსტინე აბულაძეს დაემზადებინა ომარ ხაიამის სრული ქართული თარგმანი.

ეს თარგმანი შესრულებულია პროზით, იგი სიტყვა-სიტყვითი თარგმანის ხასიათს ატარებს, და რასაკვირველია ასეთ თარგმანი იჩრდილება პოეტური ელიბტიური სტილი ხაიამისა. მაგრამ როგორც დანაწიის ხაიამის შესწავლისა ქართულად, ეს თარგმანი უთუოდ მისაღებია. ¹⁾

ომარ ხაიამის 400 რუბაიდან ქვევით იბეჭდება 24. დანარჩენი რუბაიები დაიბეჭდება მორიგ ნომრებში.

ამავე დროს მზადდება ხაიამის პოეტური თარგმანი. ²⁾

პ. ი.

¹⁾ თარგმანის სტილისტიური რედაქცია საბოლოოდ განხილულ და დადგენილ იქნა მთარგმნელისა და რედაქტორის მიერ; რასაკვირველია თავისთავად იგულისხმება, რომ თარგმანის სიტყვა-სიტყვითი ხასიათი უცვლელად იქნა დატოვებული.

²⁾ საენის ლიტერატურიდან აქ საკმაო იქნება დავასახელოთ, როგორც უფრო ხელმისაწვდომი. სპარსული მწერლობის მთლიანი მიმოხილვანი: ედვ. ბრაუნის „A literary history of Persia“ და პაულ ჰორნის „Geschichte d. persischer Litteratur“. რუსულ ენაზე არსებობს ვლასკური გამოკვლევა ორიენტალისტი ვ. შტოესკისა: Омар Хайям и „странствующие“ четверостишия (—საიუბილეო კრებულში „ალ-მოზაფფირიკი“ ბარ. ვ. როზენის პატრესაცემად, СПб. 1897 წ.)— არ არის აგრეთვე მნიშვნელობას მოკლებული ა. კრიმსკის „История Персии и ея литературы“, სადაც წარმოდგენილია სრული ბიბლიოგრაფია.

ოზარ ხაიაში

რ უ ბ ა ი ე ბ ი *

თარგმანი სპარსულით
იუსტინე ახულაძისა

ვეძლენი ამ თარგმანს
პავლე ინგოროყვას.

**

რომელმან შექმნა სამყარო და ცათა უსაზღვროებანი,—
მას ჩაუგუებებია ადამიანთა გულებში სევდის ნალექი.
მასვე ჩაუყრია მიწის წიაღში ლალის ბაგენი,
ხოლო ზილფნი მიწის მტვერში მიმოუბნევია.

1

**

ჩვენს თავზე გადმოხურულა თალად ცის ლაყვარდი.
იგი, ვით უსაზღვრო ფანოსი, უცნაურად გაბრწყინებულა;
აქ ლამპარი—დისკო მზისა—ცეცხლებრ ელვარებს,
ხოლო ჩვენ—ვითა აჩრდილნი—ვცახცახებთ მის წინაშე!

2

**

რამდენადაც ფერი და სურნელება ჩემი მომზიბლავია,
ლაწვი—ვითა შროშანი, და ანაგები—ვითა სარო მაქვს მე,—
მით უფრო გაუგებარი გახდა ჩემთვის, თუ რისთვის ამ
მიწიერი მხიარულების სახლში
ჩემმა მხატვარმა ასე მომრთო მე!

3

*) საჭიროდ მიგვაჩნია შენიშვნა სტროფების რიგის შესახებ:
სპარსულ დედანში ხა ამის რუბაიები დალაგებულია მექანიკურად, რითმების აღფა-
ბეტის მიხედვით. ეს დალაგება არ ეკუთვნის თვით ხაიამს (რუბაიების კრებული შედგენილია
ხაიამის ჭარდაცვალების შემდეგ). რასაკვირველია ასეთის აღფაბეტური დალაგებით სრულიად
იძლევა რუბაიების ბუნებრივი თანამიმდევრობა, რადგან აქ მექანიკურად არიან გადამბული
ერთი მეორესთან სრულებით სხვა-და-სხვა ხასიათის ლექსები.—თუ როგორის რუბა-თ უკა, კა-
ლაგდეს რუბაიები. ეს საკითხი დღემდე არ არის საბოლოოდ გადაჭრილი ხაიამოლოგიაში. (და-
საველეთ გეროპაში უფრო მოპულაოულია ის კანვა, რომელიც წარმოდგენილია ფიცქეროლდის
თარგმანით).

რიგი ქვემოთ მოთავსებული რუბაიებისა ეკუთვნის რედაქციას. იგი ამ შემთხვევაში
ხელმძღვანელობდა რუბაიების ბუნებრივი ურთიერთი კავშირით, რომელიც აქ თავისთავად
ქმნის ერთგვარ მთლიან დენას.

რედ.

* *

ჩემის გაჩენით არა რა ერგება მბრუნავ საწუთროს,
ჩემი გაქრობით მას ბრწყინვალეობა და დიდება არ მოემატება.
და არც პარაფისგან ჩემს ყურს სმენია,
თუ გაჩენა, ან გაქრობა ჩემი, ვის რას მოუტანს.

4

* *

ჰე, გულო, საწუთროსაგან მოწყალეების ნასახს ნუ ეძებ!
საწუთროს ბრუნვაში თავსა და პოლოს ნუ ეძებ!
წამლის ძებნაში შენი სენი უფრო მოიმატებს,
შეურიგდი ტკივილს და ნურავითარ წამალს ნუ ეძებ!

5

* *

ჰოი, ხაიამ. მბრუნავ საწუთროს არ უყვარს, ვინც მოწყენით და
მრისხანედ სხედან,
ვისაც მუდამ მკმუნვარე და ნაღვლიანი სახე აქვს...
ღვინო სვი თასით, დეე იელერონ სიმთა!...
სვი მანამდე, სანამ შენი ფიალა (თავის ქალა) მიწას დაემსხვრეოდეს!

6

* *

წამოდგე და მოგვიახლოვდი, ჩვენი გულისათვის. ჰე ბუთო, [მიჯნურო
ლვთაება—კერპო!]
ნათელ-ყავ და ახსენი, შენი პირის სიტურფით ჩვენი სიძნელე.
ერთი დოქი ღვინო მომაწოდე რომ დავლიო,
მანამდე, სანამ დოქს გააკეთებდენ ჩვენი თიხისაგან...

7

* *

ეს სურა, ისე ვით მე, ოდესღაც მწველი სიყვარულით გამსჭეა-
ლული მიჯნური იყო;
იგი ჭურფა თავის ზილფებისაკენ მორჩილებით გადახრილიყო.
ხელი. რომელსაც ხედავ სურის ყელზედ ანე ნახად მოხეყულს;
საყვარელ არსების ყელს არა ერთგზის მოჰხვევია იგი.

8

* *

წარვლენ საუკუნენი, ხოლო ქვეყანა იგივე იქნება
ალარ დარჩება კვალი იმისა, რომ ოდესმე ცოცხალი ვიყავით,

9

უწინარეს ჩვენსა რბიოდენ წელნი, ქვეყანა კი იგივე იყო;
ასევე დარჩება იგი. [ესწრაფე მხიარულებას!—ზედავ?] ჩვენ უკვე
განვლილი გვაქვს (ჩვენი გზა)!

* *

შენთვის ფეხზე კოცნა, ჰოი ჩირაღდანო მხიარულებისაო,
უკეთესია, ვიდრე სხვებისთვის ბაგეზედ!
ხელი ჩემი — და ოცნების კალთა ყოველდღე!
ფეხი ჩემი—და შენთან ვისალი ყოველდღე!

10

* *

რადგან არა არის რა, რაც რომ არსებობს გარდა ქარისა ხელში:
რადგან არსებობს (მხოლოდ წარმავალი), რომლისაგან ნაკლი და
ხრწნილება წარმოიშობის;
(ამიტომ) უნდა წარმოიდგინო, რომ ამ ქვეყნად არსებობის ის,
რაც არ არსებობს.
და უნდა უარყო ეს საწუთრო, რომელიც თითქოს არსებობს,
ნამდვილად—კი არ არსებობს.

11

* *

ხომ ნახე, რომ ამ ქვეყნის სიხარულისა და განცხრომისაგან არა
არის რა.
ან სიკოცხლის ნაყოფისაგან რა არის? არა არის რა.
სიხარულის სანთელი ღვინო, რომ დაღვე—არა არის რა.
მე ესენციის ფიალა ვარ, და რომ გავტყუდები,—არა არის რა.

12

* *

რადგან ხვალისგან არავითარი აღთქმა და იმედი არ არის,
დღეისათვის მაინც მხიარულყავ ეგ სევდიანი გული!
სვი ღვინო მთვარის სინათლეზე, ჰე მთვარევე,
რადგან ბევრი მთვარე ამოვიდეს.—და ჩვენ ვეღარ გვიხილოს!

13

* *

იხეს ეუბნებოდა ერთი თვეზი ცახცახით:
„შეიძლება ჩვენს რუში კიდევ მოვიდეს წასული წყალი!“
იხემა უპასუხა: „როდესაც მე და შენ ქაბაბად გადავიქვეცით,
ჩვენი სიკვდილის შემდეგ რაღაა ან ზღვა, ან ხელი!“

14

* *

მზიარულ იყავ, ეწრე ლხინს, რადგან ვინც მოვა ამ სოფლად,
 ყოველს პირს, ადრე თუ გვიან, მიწა დაჰფარავს.
 სვი ღვინო, და სოფლის მწუხარებას ნუ სკამ,
 რადგან თვით მწუხარება სკამს მას, ვინც კი მოვა ამ სოფლად.

15

* *

ჩვენ ვართ ამ დანგრეულ საგანძურში *) ღვინოსთან და მიჯნურთან,
 სული და გული, თასი და სამოსელი,—ღვინისათვის დაგვიწინდავს.
 ჩვენ თავისუფალნი ვართ (ღვთაების) წყალობის იმედისაგან, და მისი
 საყვედურის შიშისაგან.
 ჩვენ თავისუფალნი ვართ თვით მიწისა და ჰაერისა, ცეცხლისა და წყლისაგან.**)

16

* *

ჰე, ხელო უფლისავ! შენ შეტქმენ მადლისა და სიძულვილისაგან
 სამოთხე და ჯოჯოხეთი, და დაამყარე ისინი უწინარეს საუკუნეთა!
 სმა-ნადიმი შენი სამოთხეა! მამ რად უნდა მეთვლებოდეს მე ეს ცოდვად?!
 კარგია, რომ შენს სამოთხეში გზა არ მაქვს მე!

17

* *

ჰე ხოჯავ, გვედრი, ერთი ნატვრა აგვისრულე ჩვენ:
 დადუმდი, და ღვთის ნებას მიგვანდე ჩვენ;
 ჩვენ სწორად მივდივართ, შენ მრუდად ჰხედავ,
 წა, თვალთახედვა მოიპოვე, და გაგვითავისუფლე ჩვენ!

18

* *

ყურანს, რომელსაც საუკეთესო სიტყვად სთვლიან,
 მხოლოდ ხანდახან, და არა მუდამეამ ჰკითხულობენ;
 ფილას მოხატულობაში-კი ყურანის ნათელი ლექსებია,
 მას ყოველ-ალაგას და მუდამეამ ჰკითხულობენ.

19

* *

ღვინო ძალია სხეულისა და საზრდელი სულისა,
 ღვინო ჩემთვის დაფარულ იღუმალეებათა გადამშლელია,

20

*) ე. ი. ამ ჰეანად

**) ე. ი. ბუნების ოთხივე ელემენტისაგან.

ამიერიდან აღარ ვესწრაფი სარწმუნოების მოთხოვნილებას და საიქიოს
ნეტარების სურვილს,
ამ ერთ წვეთში ორივე ქვეყანაა,—სააქაო და საიქიო.

* *

იმდენ ღვინოს დაველეე, რომ ღვინოთა სურნელება 21
ამოვიდეს მიწიდან, როცა მიწის ქვეშ წავალ;
და ჩემი საფლავის მტვერს რომ მიაღწიოს ვინმე მახმურმა (ლოთმა),
გახდეს ჩემი მიწის სურნელებისაგან მთვრალი და დაშლილი!

* *

იმ დღეს, როცა ხელში ვიპყრობ ღვინით საესე ფიალას, 22
და უსაზღვრო შვება-ლხენისაგან შვეიქმნები მთვრალი და დაშლილი,
ას სასწაულს მოვავლენ (ჩემი ლექსების) ყოველ კარში
ამ ცეცხლის მსგავსი ბუნებისა და წყლის მსგავსი სიტყვებისაგან.

* *

როცა მოგვკვდე ღვინით გამბანეთ მე; 23
ღვინითა და თასით წესი ამიგეთ (ტალკინი მითხარით) მე;
თუ გსურთ ჰაშრის დღეს (—მკვდართა აღდგომას) მიპოვოთ მე,
ღვინის სარდაფის კარის მტვერ-ნაცარში ყნოსვით აკრიბეთ ჩემი სუნი.

* *

ტიროდა წვეთი,—„ზღვას გამოვებოვე!“ 24
ზღვა კი ხუვილით დასცინოდა მის მწუხარებას.
—„ყველანი შენთანა ვართ, და ყველა ერთი მეორეს აესებს,
განშორების ჟამმა მხოლოდ ერთის წუთით გაგვეკარა ჩვენ.“

ოხანეს თუხანიანი

ერთი ვაჟი და ერთი

ერთ სოფელში ერთ მეღუპენეს
არ გააჩნდა კვირა-უქმე.

უყვებოდა თვალებს მტერსა --
ასაღებდა ყველაფერსა.

ერთხელ მწყემსი ბრგე, მალალი,
ქოთნით ხელში მთა-გორიდან
თავის ერთგულ შავის ძალით
ბარს სავაჭროდ ჩამოვიდა.

--ჰა, როგორ ხარ, თაფლი არი?
შეიშმუშნა აქ ვაჭარი:

--ხომ არ ხუმრობ, ძმავო ჩემო,
აი, თაფლი! ნახე გემო!

ვა! თაფლი მაქვს იმისთანა.
რომ ჩაატან თითებს თანა.

*

ვაჭრის სიტყვა, სჯა, ბაასი,
დაიშაქრა თაფლის მსგავსად.

აქ ახსენა გლეხმაც ლმერთი.
მაგრამ თაფლის ერთი წკეთი
აწონის დროს, ვით აღმასი,
დაეწვეთა მიწას ნავსად.

ბზზ! გაჩნდა ბუზი ხელად
დაღვრილ თაფლის შესასმელად.

ვაჭრის კატამ რა ეს ნახა,
ბუზის დასჯა განიზრახა--

დაკჭრა თათი.
მაგრამ მწყემსის შავი მურა

კატისაკენ გაეშურა
ვით ჯალათი.

შეუტია,
 შეუყვება,
 დაუჩქვება
 თავი, კეფა;
 წაუჭირა
 კბილი ყელში
 და მიაგდო
 სადღაც ხვრელში.

—ჩემი კატა! ჩემი კატა!
 აქ ვაჭარი შუის გებით
 ძალს ეკვთა გაშმაგებით,
 მოუქნია მძიმე რკინა
 და ფარების შემნახველი
 დააწვინა
 მწვემის წინა.

მოჰკვდა ძალლი—მწვემის მცველი—
 და მკვდარს მკვდარი მიემატა.

*

—ოხ, მარჯვენა ჩემი ხელი:
 ჩემი ლომი, ჩემი მხსნელი!
 დავიღუპე, დავიქეცი...
 რა მიყავი, შე... შე ჩარჩო!
 ლამის აქვე შენც მიგახრჩო!

აქ მეცხვარე, როგორც მხეცი,
 ეცა ვაჭარს კომბლით ხელში,
 გაუშალა საფეთქელში
 და ეს ჩვენი სოფდაგარი
 ძირს დაეცა უცბად მკვდარი.

*

—მოჰკლეს! მოჰკლეს! მოგვეხმარეთ!
 ჰაუ! ვინ ხართ, ხალხო, გარედ!
 მკვლელობაა, მოდით ჩქარა...
 და გაისმა კვლავ მუქარა.

ხალხმა დახილს დაუჯერა,
 მიატოვა სახლი, კერა.
 უაი-უუით, წყევლით, კრულვით,
 რიგი ფეხით, რიგი ურმით,

ზედი-ზედა:
 მამა, დედა,
 ძმები, დები,
 მამიდები,
 სიძე, ქალი,
 მაჰანჯალი,
 ცოლი, შვილი,
 ბერი, ჩვილი,
 ძმისწულეები,
 ნათლულეები,

აქ სიდდერი, იქ სიმამრი—
 აეშალათ ყველას ტამრი;
 გამოესხათ ფრთები ორბის—
 ყველა მორბის, ყველა მორბის!

—ეგ რა ჰქენი საზიზღარო...
 —უნდა სისხლი დაიდვაროს.
 —მოსაკლავად ჩამოხვედი?
 —წაუჭირეთ, ჩქარა, ღვედი!

მიესია ხალხი მწყემსსა,
 სცემდნენ საწყალს და ნაცემსა
 აღარ ჰქონდა ღონე, ძალა—
 ბრბოსთვის ხელი შეეშალა.
 რადგან მსხნელი არეინ ახლდა
 მწყემსიც მოჰკვდა თავის ძაღლთან.

*

შეუთვალეს სოფლის თემსა
 ეს სიკვდილი მათი მწყემსის—
 დასტიროდა ყველა მწყემსსა:
 „ეს რა მოხდა? ეს რა გვემის!“

ასტყდა მთაში ღრიანცელი...
 დარბის ხალხი თოფით, ცელით,
 ზოგს ეპირა ტაშტი ფარად,
 ზოგს ფიწალი მოეპარა,
 ზოგს აეღო ხელში დანა,
 ზოგიც შამფურს წაეტანა,
 ზოგს—ჩაქუჩი, ქაფჩა, ცული,
 და ამ რიგად დარაზმული
 უქულოთ და ფეხ-შიშველად

ერთმანეთის მისაშველად
ჩამოვიდა ხალხი ბარსა.

— რას ერჩოდნენ იმ საწყალსა!

— რა ნამუსით, რა სინდისით...

გაგონილა, დღისით; მზისით
ზურგში ჩაჰკრან მუშტარს დანა?

— ო, მკვლელობა ამისთანა

არის განა მოსათმენი?

ვინც მოუსპო ჩვენს მწყემსს დღენი,

ნუ გექნებათ, ძმებო, შიში

მივიტანოთ იერიში

და ეს ხალხი კუდიანი

მოვსპოთ დედაბუდიანად.

✱

და, ჰა, აღსდგა ხალხზე ხალხი,

დატრიალდა ომის ჩარხი,

მტერსა მტერი გაუმკლავდა

და ერთმანეთს ჰკლავდა...

სჩებდნენ, სჭრიდნენ.

წყალში ჰყრიდნენ.

გაცოფებულ მხეცებს ჰგავდნენ,

ალარავის არ ზოგავდნენ,

არ ინდობდნენ თვით მეზობლებს:

სწვავდნენ ბავშვებს, ქვრივებს, ობლებს.

და ერთ წუთში ეს სოფელი—

ერთდროს მყუდრო სამყოფელი—

ასე უცბად, ასე ხელად

გადაიქცა ბრძოლის ველად.

✱

მყის აცნობეს ბარის მეფეს,

რომ აქ სისხლი ააშხეფეს,

რომ შელახა მთამ საზღვარი,

რომ ჩატბორდა სისხლის ღვარი

და სოფელი იქცა ნაცრად.

აქ აღელდა მეფე ბრძენი,

ხალხს აუწყა განაჩენი

და ბრძანება გასცა მკაცრად:

„გეუწყებათ, ხალხო, ყველას:
 სახელმწიფო ელის ზველას.
 თავს დაგვეცა უცბად მეხი,
 განადგურდა მთელი მხარე.
 აზნაურო! მუშაე! გლეხო!
 გადაპხვიეთ ხელი ხელსა—
 მიაშურეთ ბრძოლის ველსა—
 და სამშობლოს მოეხმარეთ!
 ხალხის გმინვა ადის ცამდე.
 სისხლი მოდის ჩემს ტახტამდე.
 მე გავგზავნე უკვე ჯარი,
 რომ მთის ხალხი უმეცარი
 დაისაჯოს და ცოცხალი
 აღარ დარჩეს აღარც ერთი!
 მედგრად, ძმანო, ჩვენთან არი:
 ზარბაზანი. ძალა. ღმერთი.“

მთის მეფემაც ამავე დროს
 მოუწოდა თავის ჯარებს:
 „ჩენს ქვეყანას მშვიდს და მყუდროს
 მტერი უმხხერევეს ციხის კარებს.
 დაივიწყეს ცის და მიწის
 კანონები, წესი, რჯული;
 ორი მხარე ცეცხლში იწვის
 ტყვიის კვამლით გარუჯული.
 აქ პირველი დამნაშავე,
 ყველამ იცის, არ ვართ ჩვენა,
 დაარღვია ბარმა ზავი,
 ცოდვამ აღარ მოასვენა.
 დავიბრუნოთ მიწაწყალი
 ჩვენის ოფლით მონაწერი...
 წინ მხედრებო! ხელში—ხმალი
 და ვიძიოთ შური... შური.“

*

და დაიწყო ასე ომი
 სასტიკი და ქედფიცხელი
 და ეს ხალხი, სისხლის მდომი.
 იბრძვის როგორც გიგი, ხელი.
 გაისმოდა ყოველ კუთხით
 კენესა, გმინვა, წყევლა, ბოდვა,

და ქვეყანა, ღვთის ნაკურთხი,
მკვდართა სისხლით ირწყვებოდა.

და მისდევდა
წელსა წელი.
მაგრამ სეგდა
უწინდელი

ხალხში მძაფრად ჩაითესა:
ვერ მოისპო გლოვა, კენესა.
ვილასა აქვეს შრომას თავი:
დარჩა ყანა დაუხნავი,
დადგა ჯარა, ჩაქრა კერა,
მიწა ცრემლით გაიკერა.
აქ შიმშილი, იქ კი—ჭირი,
ხალხს დაუდგა გასაჭირი,
სიკვდილს დააქვეს ბასრი ცელი,
ჩჩება მხარე ცარიელი.
და ამ მკვდრებში ცოცხალთ წყება
სულ ერთმანეთს ეკითხება:
—თუ საიდან, როგორ, როდის,
ეს ომები რისთვის მოდის!

თარგმანი სომხურით

ი. გრიშაშვილისა.

თურქული ხალხური კოლეია

ქარიმას სიმღერა

ეხლა თქვენც ისმინეთ! ამ მოეზის გრეხილებს
ო, ბევრჯელ სმენიათ ამბავი ძველი:
ერთ მწვანე გაზაფხულს მე თვითონ ვიხილე—
ამ მოეზში სტიროდა დაჭრილი შველი!

სასტიკი ხუმრობით მსხვერპლად დაჭერილი
სტოვებდა ნუკრებსა: „აწ ველარ გიშველი!“
კვნესით და ყვედრებით სისხლში დაფეცილი—
ამ მოეზში სტიროდა დაჭრილი შველი!

რად გინდათ, ლეთიანნო, საზრდოთ ხორცელი!
თოფს რისთვის ეხება ვაშკაცის ხელი!
ისმინეთ რას ამბობს ქარიმა ეული:
ამ მოეზში სტიროდა დაჭრილი შველი.

თარგმანი თურქულით

ი. გრიშაშვილისა.

კავკასიის მთიელთა ხალხური პოეზია

რაჭადინ ბელადი და ერაქლე მეფე

ავარიელთა ისტორიული ლექსი

წინასწარი შენიშვნა

ქვემოდ მოთავსებული ავარიული ხალხური ლექსი ყველა ნიშნებით შეთხზულია მე-XVIII საუკუნის დასასრულში. საფუძველი ამ ლექსის შექმნისათვის მიუტია ლექების ერთ-ერთ შემოსევას საქართველოში ერეკლე მეფის დროს. რადგან ლექსში, ერეკლესთან ერთად, ამის მონაწილედ მოხსენებულია ლევან ბატონიშვილი, რომელიც—ჯერ კიდევ ახალგაზდა—გარდაიცვალა 1781 წელს, ამის გამო უნდა ვიფიქროთ, რომ ლექსის ამ შემოსევას (—თუ კი აქ მართლაც რომელიმე კერძო შემთხვევა იგულისხმება, და არა საერთო ლეკ-ქართველთა დამოკიდებულებისა მე-XVIII საუკუნეში—) ადგილზე უნდა ჰქონოდა 1780 წლის ახლო ხანებში¹⁾.

ვინ იყო ამ ლექსში დასახელებული ლექების ბელადი კოკლი რაჭადინი, ამის შესახებ ცნობები არ შენახულა. კავკასიის მთიელთა ენების ცნობილი მკვლევარი ბარონ პ. უსლარი აღნიშნავს, რომ „ხსოვნა ლექსი“ გმირის კოკლი რაჭადინისა აქამდე დაცულია მთებში, მაგრამ ვერავითარი კტალები მისი ცხოვრების შესახებ ვერ გავიგე, გარდა იმისა, რომ იგი იყო სოფელ ხარაჩიდან, ჰინდას რაიონში“ (ავარიის ოლქი²⁾).

ტექსტი ამ საინტერესო ხალხური ლექსისა სამ-ხელ არის ჩაწერილი სხვადა-სხვა დროს. პირველად, 1863 წელს, ბარონ პ. უსლარმა, ავარიული ენის გამოკვლევის დროს, ჩაიწერა თითონ ავარიული დედანი ამ ლექსისა³⁾. შემდეგ განსვენებულ ალ. ივ. სარაჯიშვილს მოუვიდა დალესტანიდან ორი სხვა-და-სხვა ვარიანტი ამავე ლექსისა, მხოლოდ არა თითონ ავარიულ ენაზე, არამედ თარგმანების სახით⁴⁾.

შედარება ამ სამი ვარიანტისა გვიჩვენებს, რომ ტექსტი არც ერთ მათგანში არ არის სრული; თვითველში არის ისეთი ადგილები, რომელიც ან აკრულია მეორე ვარიანტს, ან შეცვლილია.

ქვემოთ დაბეჭდილი ჩვენი თარგმანი წარმოადგენს ამ ლექსის ალდგენის ცდას ამ სამი ვარიანტის მიხედვით. თარგმანისათვის საფუძველად აღებულია

1) ლექსის ამ დეტალს ყურადღება მიაქცია აგრეთვე ალ. სარაჯიშვილმაც. (—იხ. საისტო საფთ. საზ. კრებული—„ძველი საქართველო“, ტ. II, გვ. 127—128).

2) იხ. Услар, Этнография Кавказа, III, Аварский язык, стр. 17

3) იხ. იქვე, გვ. 17—33.

4) იხ. საქ. საისტ. საფთოზრ. საზ. კრებული—„ძველი საქართველო“, ტ. II, გვ. 121—128.

უსლარის ვარიანტი (A). ეს პირველი ვარიანტი რასაკვირველია ყველაზე სანდო დედნად უნდა ჩაითვალოს, ჯერ თუნდაც იმიტომ, რომ აქ ჩვენ გვაქვს თვით ავარიული ტექსტი, და ამასთან ჩაწერილი ისეთი მეცნიერი-ეთნოგრაფის მიერ როგორც იყო უსლარი.

რაც შეეხება სარაჯიშვილის ორ ვარიანტს (B და C), აქედან აღებული მხოლოდ ის ადგილები, რომლებიც აკლია უსლარის ტექსტს, მაგრამ რომლებიც აზრის მსვლელობითა და თითონ საერთო სტილის მიხედვით, უნდა ყოფილიყო ამ ლექსის უძველეს ვერსიებში.—ეს ნაკლები ადგილები, რომლებიც ჩვენ ამოვიღეთ B და C ვარიანტებიდან, მოთავსებული გვაქვს სწორ ფრჩხილებში [].

კიდევ ერთი შენიშვნა ფორმის შესახებ.

ეს ლექსი ავარიულ ენაზე წარმოდგენილია თეთრი ლექსის სახით, და აგებულია თერთმეტ მარცვლოვან საზომზე, მეტად მოძრავი რიტმით (—იამბების და ტროხეების გადაჯვარდინება). ჩვენ ვარჩიეთ პროზით გადმოღება, რათა მეტი ზედმიწევნილობა ყოფილიყო დაცული.

რაჟბადინ ბელადი და ერაქლე მუჟე

* *

მოედანზე შეყრან, საქართველოზე¹ საუბრობენ... საქართველოში არც კი ჩასულან—და დავღსა, ანაწინენ!.. ო, თავი მომბებზრეს ამ ვაჟკაცებმა, გულს მიკლავენ ჩენი აულის მაიაცი ბიჭები...

დასუქებული ლურჯა ტყეები გიყდებიან, და ჭიხინით გასცქერიან საქართველოს; ხმლები, დაჩვეული აზნაურთა ხოცვას, მოწყენით არიან ქარჭაშში..

ჰე, გაეჟანეთ, ვაჟკაცებო, იქეთ, კარისკენ:—წითლად ვაქციით ლურჯი ალაზანი! მოემზადეთ, მეგობრებო, მთას იქით, ველებისაკენ:—სისხლით შევლევოთ ურწმუნო საქართველო, და ვერცხლზე გადავცვალოთ ლამაზი ქართველი ქალები!

წერილი წავიდა ნახბაქში; სწერია: პარასკევს შემდეგ აიყარენით. გაიზავნა კაცი ჰინდაში: დათქმულ პემანზე არ დაიგვიანოთ.

კარგი მოყმე ნახბაქელები ჰკაზმავენ ჯიშთან ცხენებს, და გავაზე ხელს ურტყამენ. ჰინდელებმა—მათი გულია როგორც ფოლადი!— ტანზე აისხეს ჩერქეზული იარაღი.

მეჩეთის წინ აღთქმა დასდო. სამჭედურში შევიდა, ტყვიები ჩამოასხა; მისირის ხმალი, წინასწარმეტყველის ქებით წარწერილი, ჩამოიკიდა; ყირიმის თოფს, ცისფერ-კონდახიანს, ხელი ჩასკიდა: „ან დავხოცავ ურწმუნოებს და ვადავიხდი წმინდა ომს, ან და ცოცხალი აღარ დავბრუნდები!“ გაეჟანა რაჟბადინ მთას იქითა ველებისაკენ.

ტყეზე რომ შეგდა, წარმოსთქვა: „ნებითა ღვთისათა!“ ჰურიებს ეჭირათ მისი ავთანდა. წინასწარმეტყველს შეასხა ქება, და გადაჰკრა მათრახი ცხენს.

მასთან დაიძრა გარეშემო აულეები. ღმერთმა მოგანიჭოს გამარჯვება, კოჭლო გოლიათო!

* *

გავიდნენ ალახანს, გავიდნენ იორს, და როცა მიიღწიეს მტკერის ნაპირას, ლოცვა შეასრულა რაებადინმა: „მოგვეცი ბედი, როგორც ეს მიანიჭე ზირარს, წინასწარმეტყველთა დროს! ო ღვთის მოციქულო, დეე განიწირონ ჩვენს ტყიებზე ურწმუნონი, ღვინოს რომ სვაშენ! მოწყალეო ღმერთო. მიუსაჯე ჩვენს ხმლებს ღორის-მჭამელი ქართველები!...“

სადაც შეეხო ჩვენი ხელი, იქ ტირილი ავარდა. სადაც დაიდგა ჩვენი ფეხი, იქ ცეცხლი დაიღვარა... შეიპყრეს ქალები თლილი თითებით და ლამაზი თვალებით; დაატყვევეს ყმაწვილები ნათელი სახეებით. ტფილისს იქითაც ამოსწყვიტეს ქართველები. შეიჭრნენ შუაგულ ველებში და მოიტაცეს სახელგანთქმული მშეთუნახავი უზი. [რაებადინმა მაღალ კოშკიდან ჩამოიყვანა ამაყი თავადის ქალი და ცხენზე უკან შემოისვა, სხვებმა შეიპყრეს მისი მოახლეები.]

დატვირთულნი მშვენიერი ნადავლით გაბრუნდნენ უკან, გაუარეს წითელ გორას, ვადასჭრეს შირაქი და როცა მიიღწიეს ალახანს,—ო, ღმერთო!—რა დაინახეს: გზა—ცეცხლი მიედღს ამ ქვეყანას—გადაჭრილი!

* *

გზა გადაუჭრიათ წყიულ ქართველებს! წინ აზნაურები, ფრიალებს მეფე ერეკლეს დროშა, დროშის გარეშემო თუშები და მოსოხები (ფშავ-ხევსურები) — წყიულ ქართველებო, მოგვეცი თ გზა, თვითეული ჩვენგანი დედისერთაა. ჩამოდექით აზნაურებო, ჩვენ ძვირფასნი ვართ ჩვენი ცოლებისთვის.

— თუ დედის-ერთანი ხართ, შუაზე გაგჩებთ და ორად გაქცევთ; თუ თქვენ ძვირფასნი ხართ თქვენი ცოლებისთვის, თქვენს ტანს აქ დაგიტოვებთ, და თავებს იქ გაუგზავნით.

ტეტამ, რომელმაც ჩვენი ენა იცოდა, გადმოგვძახა:

— თქვენ, ცოტანო, რომელი მხრიდან ხართ. და ვინ არის თქვენი რაზმის ბელადი?

— ჩვენ, ცოტანი, ნახბაქელები ვართ და ჰინდელები, და ჩვენი ბელადო კოჭლი რაებადინი.

— თქვენ ხომ თავგები არა ხართ, მიწის ქვეშ, რომ გაძვრეთ,—მაშ სად წახვალთ ეხლა, მთიელებო?! თქვენ ხომ ფრინველები არა ხართ, ცაში რომ აფრინდეთ,—სად გაფრინდები ეხლა ბელადო!

— განა მიწისქვეშ მძრომელი თავვი არ არის?, —ჩვენი ხმალი, ჩეხით რომ არ იღლება?! განა ფრინველი არ არის ჩვენი ყირიმული თოფი, მიზანს რომ ააქდენს!? * მოიწი ახლოს, წყიულ ერეკლე! ხომ არ გინდა მოწყენისგან იგემო ჩვენი ტყვია! ბევრი გადაიტანა რაებადინმა, და ღვთით ამასაც გადაიტანს.

დაუწყებთ, ხევწანს, არ გაგვიშვებენ; დაუწყებთ თავყანის-ცემას, არ გაგვა-

ტარებენ. დღეს გამოჩნდება, ვინ არის ვაჟკაცი! დღეს ვინც მოკვდება,—არ მოკვდება მისი სახელი! ჰე, ვაჟკაცებო, ჰე, მამაცებო, ხანჯლით ასჩეხეთ მიწის ბელტები, ააგეთ სანგრები; სადაც სანგარი არ აუვა დაჰხოცეთ ცხენები და იმით ამოაგეთ... ვისაც შიმშილი შეაწუხებს—ცხენის ხორცი სჭამოს, ვისაც წყურვილი შეაწუხებს—ცხენის სისხლი დალიოს. ვისაც კრილობა დასძლევს,—თითონ ჩაწვეს საფარში! ქვევით ნაბდები გაიშალეთ, ზედ ტყვია-წამალი დაჰყარეთ. ნუ ისერიით ბევრს, კარგად ამოიღეთ ნიშანში! დღეს ვინც შედრეკება, ქალის მანდილი დაეხურება! ვინც სუბუქად დაჰკრავს ხმალს, მისი მიჯნურიც მოკვდება! ისროლეთ. მამაცებო, ყირიმის გრძელი თოფებიდან, სანამ კომლი არ დაეხვევა თოფის ტუჩს. სჩეხეთ ფოლადის ხმლებით, სანამ ორად არ გადაგიტყდებით, სანამ მარტო ტარი არ დარჩება...

* *

[საკვირვლად იბრძოდნენ კოკლი რაუბადინ, და მისი მამაცი ამხანაგები: მუსალ ადლაისძე, ალი ბეგლაისძე და ისალ-მამამა. ამ ოთხი ვაჟკაცის გულადობისა და სიმარჯვის მნახველი, გაიხენა ზეცა, და გაოცებული ჰურიები და ანგელოზები მათ დასცქეროდნენ !].

[ვით ლომი იბრძვის—ქედზე შემდგარი, ისე იგერებდა მტერს კოკლი რაუბადინ; ვით ლომის ლეკვები—ლომის მიხედვით იბრძვიან, ისე ისროდა თოფს მისი მტერი რაუბინ... ბრძოლის დროს რაუბადინს სცივია ნაპერწკალი, თითქო რკინით შეჭედლია. თავზე ასდის აღმური, თითქო გახურებული ქვაბია*].

როცა დააყარეს ტყვია, როცა გაჩაღდა ჩეხა, დაიძახა წყეულმა ერეკლემ: მოდი, რაუბადინ, შევრიგდეთ, [ჩვენს მამა-პაპასაც ზავი შეუქრავს.—განათავისუფლე ჩვენი ტყვეები, ჩვენ მამა-პაპებსაც უთავისუფლებია]. თუ ვერცხლი გინდა—მოგცემ ჩანახით [თქვენი იარაღის შესაჭედათ]. თუ ოქრო გინდა—მოგცემ პეშებით [თქვენი ცოლების საჩუქრად]. ქალები გინდა,—მოგცემ მზეთუნახავებს; ვაჟები გინდა—მოგცემ თავადიშვილებს *.

— შენ ვერცხლსა და ოქროს იძლევი, ხოლო როცა მოკვდები—მომეცემა სამოთხე; შენ მძღვე ქალებს და ვაჟებს, ხოლო როცა მოკვდები, მომეცემა ჰურიები. ზავი ჩვენ შორის ეს გრძელი ხმლებია, ერთმანეთს მიჯახებულნი. ჩვენი მეგობრობა—მამა-პაპისგან ნანადერძივი—ეს ცხელი ტყვიაა, ერთმანეთთან გასაცვლელად.

* *

[კვლავ გაგრძელდა ომი. მეტად შეაწუხა ჩვენი მამაცები ტყვიამ, ზევიდან რომ მოდიოდა და გულში რომ ხედებოდათ. შეხედეს, ნახეს მალალ ხეზედ შემჯდარა ამაყი მტერი და გძელი შაშხანა-თოფი მოუმარჯუნა. რაუბადინმა თავისი თეთრ-კონდახიანი ზარნიშნიანი სტამბული იძრო, ახსენა ღმერთი, დაუმიზნა მტერს და სტუორცნა ტყვია გულში. მტერი იმ წამსვე პირთავევე ჩამოვარდა ხიდან. მაშინ დაიკვილა რაუბადინმა: „აბა, ვაჟკაცებო, გამარცხეთ ეგა! აბა დაუშინეთ თოფი, გაუსვით ხმალი! ღმერთმა მოგვბედა“! მამაცების მარჯვე სროლამ და

ხმლის ქნევამ თავზარი დასცა ერეკლე მეფეს, სრულებით დაიბნა და თავში წაიშინა.

აგერ უგზავნის იფრინდას ქალაქში ლევან ბატონიშვილს, ¹⁰ სთხოვს ჩქარა მოაშველოს რაც რამ ჯარი ჰყავს. მეფის ჯარები დაბანაკებულან ფარაჯის კარვებში, და თვით ერეკლეს თავისთვის ხალათების კარავი დაუდგამს. კარვების სიმრავლე—თითქო ლურჯი ცის ვარსკვლავთა დასია.

ახლად მოვიდნენ ჯარები, სიმრავლით თითქო ფოთოლი ჩაჩნის ტყისაო. თან მოაქვთ მრავალი საპალნე ბაჯალლო ოქრო, სურსათი და ტყვია-წამალი. მოაქვთ ვეება ზარბაზნები ცის კამარის ქვეშ მგრავინაფი. საზარელი ფილთა-მეხები მიწის-გამგლეჯი ¹¹].

* *

— წადი, უმცროსო ძმაო, ქარვლებთან; მოიკითხე და ჩვენი სალამი გადაეცი. უთხარ, რომ გარს შემოგვეტყენ ქართველები; ხელ შეუდღემდე ცხენოსნები ამ გაჩნდენ, არასვით შუა-დღეს არ გადააცილონ; უთხარ: ტყვია-წამალი გამოგველია, ხმლები დაგვემტვრა, ძალზე გავიწროვებენ თქვენს მეგობრებს.

[თავით ფეხამდე იარაღ-ასხმული უმცროსი ძმა შემოახტა თეთრ-ქაჩაჩანი ცხენს და გაექანა ველის ქარივით. სამი დღის სავალი შუადღემდის გაიარა. შუადღეს მივიდა, ჭარს, სალამი მისცა ჭარელ ვაჟაკებს და მათის მოყვრების გაჭირება უამბო.

რა შეიტყეს ქარვლებმა რაკბადინის გასაქირი, ფერმა გადაჰკრა. უწყეს კაზმვა ნასუქს ცხენებს, თან ხელებს გავაზე ურტყამდენ. შუადღემდის დაჰედეს. შუადღის უკან პური გამოაცხეს და, რა შებინდა, გელაშქრნენ.

ძმის მომლოდინე რაკბადინ ამბობს: „დაჩოქილი ვისერი დაუღალავად, რატომ არ მოდის ჩემი ძმა? თავზედ ქუდები დაგვაგლიჯეს, რატომ არ მოაქვნიებენ ქარვლები?“ არ ასვენებენ რაკბადინს ახალგაზდა ამხანაგები, ომის შეუჩვეველნი.

ღმერთს შეევედრა: „ღიდებულო, ძლიერო ალლაჰო, მოგვეც ძლევა ყურანისაგან დაწყველილის მტრისა! მოგვეც ღონე გაუწიოთ ღაზავათი და დაუხოცოთ ბელადები!“

ამ დროს უეცრად მოისმა ქედის ძირს გრიალი. მოიხედა რაკბადინმა, ნახა მოჰქრის ფოთოლივით თეთრ-ქაჩაჩიანი ცხენი; ზედა ზის უმცროსი ძმა, სწრაფი ვით ელვა; უკან მოსდევენ, ვით ელვას—სეტყვა, მამაცი ქარვლები ¹²].

რა დაინახა მეფე ერეკლეს დროშა, შახმან კატხელი ეყვითა მტრის გუნდს როგორც არწივი ფრთა-შეკეცილი; რა დაინახეს წყეული ქართველები,—ქარვლები შეიჭრენ მათ შუაგულში როგორც მგლები ცხვრის ფარაში. როგორც შემოდგომის ქარი გააბნევს ფოთლებს, ისე დაიფანტნენ დამარცხებული ქართველები; მეფე ერეკლეს წმიდა ვერცხლის დროშა დაითრგუნა მთიელების ცხენის ფლოჭობით. ეს ღრუბელი კი არ დააწვა მთებს,—კომლის ფარმა დაჭარა შირაკი; ეს გაზაფხულის წვიმა კი არა,—სისხლის ჩუები დაეჭანენ ალაზნისაყენ.

[რა ნახა მტერმა მთიელების გულადობა და შეუპოვრობა, დაუწყო ფიცვა რაჭბადინს ჯვარისა და სხარებისა: ამ ჟამად ხელს არ გახლებთ და ავს არას გინამთ. 135

დაუჯერა რაჭბადინმა ურჯულო ქართველებს, და თამამად და ამყად წარდგა მტრის რაზმის წინ. გაფითრდა მტერი რა ნახა გმირი. ერეკლემ კი უთხრა: „აბა რაჭბადინ გვიჩვენე შენი ბასრი ხმალი, რომლითაც იმდენი მტრის თავი მოგიკვეთია და იმოღენა სისხლის ღვარი გიღენია“. 140

იმეც წუთს იძრო ხმალი რაჭბადინმა და წინ დაუგდო მტერს. უფრო გაფითრდნ ურჯულო ქართველები. შიშით აკანკალებულმა მეფე ერეკლემ სთხოვა რაჭბადინს ისევე ჩაეგო ქარქაშში თავისი საშინელი ხმალი ¹³].

* *

[იყოს ხსენება გულადი ბელადებისა: მოლლა ჩილაისძე საუკუნოდ დარჩა შიდა-კახეთში; მუსალ ადალაისძეს თავი მოსკრეს; ალი ბეგლაისძე გაატყვეს, და კოკლს რაჭბადინს ტყვეით მუხლი გაუხვრიტეს. 145

ნუ თუ შენ, მუსალ ადალაისძე, მსგავსო ლომისავე, ოქროს მავალითო, დარჩი შიდა-კახეთში?! ნუ თუ შენ, ნორჩო ლომო, ისალ-მაჰამა, დარჩი კახეთში?! დაიქცეს ალაზნის პირი, სადაც შენ ბევრჯერ გიღვავია!.. გახმეს შირაქი, სადაც ბევრჯერ გინავარდნია !..].¹⁴ 150

თარგმანი

ასმილოდ ჩერქეზელისა.

ს ქ ო ლ ი ე ბ ი

1. ვარიულად „წორ“.- ასე ეწოდებოდა როგორც საერთოდ საქართველოს, ისე კერძოდ მტკვრის ველს (ქართლს).-

2) ფრჩხილებში მოთავსებული ტექსტი დამატებულია C ვარიანტიდან.—

3) B და C ვარიანტებში მთიელებს ეწოდებათ „უნსუკულები და ბალახნელები“.—ეს ადგილი (45-49 სტრიქონები) B და C ვარიანტში უფრო გაგრძელებულია და ამასთან თითონ სტრიქონების რიგიც შეცვლილია (—იგი მოყვანილია უფრო ქვევით, სახელდობთ იმ ადგილას, სადა ერეკლე მეფე ზავსა სთხოვს რაჭბადინს. ე. ი. 78 სტრიქონის ქვევით).—

4) ტექსტი C ვარიანტში აქ ასე იკითხვის:

„განა ფრთხად არ გამოგვადგება ჩვენი მისრული ხმლები, ქართველ ქალებზე გაცვლილი? განა მიწაში არ გავგაძვრენს ჩვენი თეთრ-კონდახიანი ყირიმები, ქართველ ვაჟაკის ფასად ნაყიდი?“

5) C ვარიანტში სტრიქონები 50-56 მოთავსებულია ქვევით, სახელდობთ იმ ადგილას, სადა მოთხრობილია ქართველების უშუალო ჯარის მოსვლა (სტრიქონი 105).

6) C ვარიანტში ეს ადგილი ასე იკითხვის: „სადა საფარი დააკლდებოდათ, ლამაზ კახელ ქალებს ყელს გამოსჭრიდნ და ამოაგებდნ.“

7) ფრჩხილებში მოთავსებული ტექსტი—დამატებულია B ვარიანტიდან.

8) ფრჩხილებში მოთავსებული ტექსტი C—ვარიანტიდან.

9) ფრჩხილებში მოთავსებული ტექსტი—დამატებულია B ვარიანტიდან. (სარაჯიშვილის თარგმანში აქ შეეცვალეთ სიტყვა „ქალების“—სიტყვად „ცოლების“, რაც კონტრასტს უფრო უდგება).

10) C ვარიანტის მოთხრობის თანახმად კაცი ვგზავნება არა ლევან ბატონიშვილს, არამედ ერეკლე მეფეს. (მანამაც ბრძოლაში მონაწილეობას იღებს არა ერეკლე, არამედ მდეგვარი).

11) ფრჩხილებში მოთავსებული ტექსტი დამატებულია B ვარიანტიდან. (სარაჯიშვილის თარგმანში აქ, და ქვემოდაც შევიტანეთ ზოგიერთი სტილისტიური ცვლილება—ტექსტის ერთგვარობის დაცვის მიზნით, რათა ეს ჩამატებული ადგილები არ ყოფილიყო მეტის-შეტად განსხვავებული ჩვენი თარგმანის (და A ვარიანტის) საერთო სტილიდან.

12) ფრჩხილებში მოთავსებული—დამატებულია B ვარიანტიდან.

13) ფრჩხილებში მოთავსებული—C ვარიანტიდან.

14) ფრჩხილებში მოთავსებული—B ვარიანტიდან.

აქ საჭიროა აღვნიშნოთ, რომ ამ ისტორიული ლექსის დაბოლოება A ვარიანტში არსებითად განსხვავდება B და C ვარიანტების დაბოლოებებიდან. A ვარიანტში ორ მოიპოვება 135-156 სტრიქონები და მის ნაცვლად აქ მოყვანილია ასეთი ტექსტი:

„მიღწიეს ტფილისს, დაჰკრეს ხმლები, წითლად შედებეს ლურჯი ალაზანი, გადასცვალეს ვერცხლზე საქართველოს ლამაზი ქალები, და დაბრუნდენ შინ ვაჟაკებო. დეე ყოველმა დედამ შობოს ასეთი შვილები!“

ამ რიგად, A—ვარიანტში ავარიელების და ქარიელების ბრძოლის შედეგი ისე წარმოდგენილი, თითქო გამარჯვება ავარიელებს დარჩათ. ხოლო B და C ვარიანტებში, როგორც ვინახეთ, გადმოცემულია სრულიად წინააღმდეგო, რომ ავარიელების რაზმი დამარცხდა, და თვით რაქბადინიც ტყვედ ჩაუვარდა ერეკლეს. უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ შემთხვევაში B და C ვარიანტების ტექსტი უფრო სწორია; მართლაც ძნელი წარმოსადგენია, რომ თუ კი ეს ლექსი თავდაპირველად ავარიელთა გამარჯვების აღწერას შეიცავდა, შეჰდევ იგი ავარიელებსვე გადამკვებინათ მათივე დამარცხების მოთხრობად. ცხადია რომ აქ პირიქით A—ვარიანტის რედაქტორს შეუძლებია ლექსის ბოლო, რომ ამით დაეჩრდილა ავარიელთა დამარცხება და მეტის ბრწყინვალეობით ეწვენიბინა რაქბადინის რაზმის გმირობა.

ღაჟერი ხალხური ლექსი

მზე თქვენს ბანებს აშუქებს—
ჩვენს ბანებზე დღეც ბნელობს.
—სითბოს მე ვინ მაჩუქებს,
სევდა ვინ გამინელოს!

დილით მზისა მარმაში
მთაზე აბნევს ცხელ ლალებს.
—შეჰკარ სხივი და მაშინ
მეც შეეკონაე ჩემ თვალებს.

იხვევს ერთი მდინარე
სამოც-და-ათ ნაკადულს.
—შეუცვალე მათ არე:
მეც შევიცვლი ამაყ გულს.

მეგონა, რომ ჩინარზე
ბუდეს მოეწნაე რტოებით,
მაგრამ ბუჩქის მწველ ნარზე
ღაფრჩი განმარტოებით.

თარგმანი

ი. გრიშაშვილისა.

ქოტე მარჯანიშვილი

ქართული თეატრის საკითხები

უკანასკნელი წლის განმავლობაში, როგორც გავითის ფურცლებზე, ისე საზოგადოებრივ წრეებში, გაისმის საყვედური ჩვენი თეატრის მიმართ, თითქო იგი არ აქცევს სათანადო ყურადღებას ორიგინალურ ქართულ რეპერტუარს, ეროვნულ დრამატიულ ლიტერატურას, და ეს ნერვიულობა (განსაკუთრებით მწერალთა წრეებში) უნებლიეთ გვაიძულებს უფრო ღრმად ჩავუყვირდეთ საკითხს,—გვაქვს თუ არა მართლაც ჩვენ ეროვნული ორიგინალური თეატრი, არის თუ არა ორიგინალური თავისებური დრამატიული ლიტერატურა, სად არის მათი ფესვები, და როგორია მისი მომავალი გზა.

ის, რასაც ვიტყვი ქვემოთ ამის შესახებ, დევნებთ როგორც ნაკლებად მომზადებულ ადამიანს სამშობლო ლიტერატურის ცოდნაში, და ქართული თეატრის ფესვების მეცნიერულ შესწავლაში; შესაძლოა ჩვენმა მეცნიერებმა და ლიტერატორებმა ხვალე ბრწყინვალედ დაარღვიონ ჩემი დასკვნები, და მაშინ მე უსაზომოდ დაკმაყოფილებული და მოხარული ვიქნები იმით, რომ ამ წერილმა გამოიწვია სერიოზული დამოკიდებულება თეატრისადმი, მისი წარსულისა და მომავალი გზებისადმი; მაგრამ აი რასა ვგრძნობ მე, რომელმაც მთელი სიცოცხლე შევესწირე თეატრს, თეატრს საზოგადოდ, და ამ ბოლო დროს შევიყარე თეატრს, რომელიც საუბრობს ჩემს სამშობლო ენაზე. სამწუხაროა, მაგრამ მაინც უნდა ვაღიარო, რომ როგორც იმ თეატრს, რომლის სცენაზე მე პირველად შევდგი ფეხი 190-იან წლებში, აგრეთვე იმ თეატრსაც, რომელიც მე დამხვდა 22 წელს, არ ჰქონდათ არც ერთი თავისებური ხაზი—არც თავის წყობილებაში, არც თამაშის მანერასა და სკოლაში, და არც ლიტერატურაში. იგი წარმოადგენდა ნატეხს მე-XIX საუკუნის ევროპული თეატრისა, და მეტსაც ვიუყვი: თავის უმთავრეს ხაზში იგი იმდენად არ იყო დამოკიდებული ევროპული თეატრიდან, როგორაც რუსულიდან. ეს განსაკუთრებით ნათლად ემჩნევა ახალგაზრდა რეჟისორების მუშაობას, ესევე ემჩნევა უკანასკნელი ხანის ლიტერატორებს, რომლებიც სცდილობდნენ დაემყნათ ქართულ თეატრზე ნატურალისტური სკოლა მოსკოვის სამხატვრო თეატრისა.—მართლაც, გადახედეთ დაკვირვებით

ჩვენი თეატრის ცხოვრებას იმ 72 წლის მანძილზე, რომელსაც იგი ოფიციალურ-
 ჩად ითვლის თავის თარიღად.

1850 წელს, 2 იანვარს, გიმნაზიის პატარა დარბაზში, როგორც ამბობენ
 ოფიციალურა წყაროები—მეფის ნაცვალის, ს. ვორონცოვის ბრძანებით, წარ-
 მოიშვა ქართული თეატრი.—პირველი პიესა, რომელიც დაიდგა ამ სცენაზე,
 ეკუთვნოდა გიორგი ერისთავს („გაყრა“).

რა იყო აქ თავისებური, თავისი, ეროვნული? არაფერი. არც არქიტექ-
 ტონიკა პიესისა, არც მანერა მისი შესრულებისა, არც ხასიათი მისი დადგმისა
 არ შეიცავდა ერთ მარცვალ თავისებურობას. ტყვილი კი არ იყო, რომ როდე-
 საც ვილაყ პირმა წარუდგინა ავტორი მეფის ნაცვალს, წარმოსთქვა ფრაზა:
 გიორგი ერისთავი—ქართველი მოლიერი.

ერისთავს მოჰყვა ანტონოვი, რომელმაც არაფერი არ მიუმატა ერისთავს,
 გარდა ფაბულის მეტი ანგდოტიურობისა.

და დასასრულ მესამე ყველაზე ძლიერი წამომწყები ქართული თეატრისა
 პ. ცაგარელი; გაგებდავ ვამტყიკო, რომ მიუხედავად ა. ცაგარელის დიდი ტა-
 ლანტისა,—მისი თეატრი, მისი სკოლა, ოდნაკადაც არ არის ორიგინა-
 ლურ-ქართული, არამედ ტიპური ნატეხი ოსტროვსკის ყოფა-ცხოვრების თეა-
 ტრისა, მისი მაჰანკლებით, ვაჟრებით, გაკოტრებული აზნაურებით და სხვა,
 მხოლოდ გადაკეთებული ქართულ ყაიდაზე, ტფილისის ტიპებზე. იმ დროინდე-
 ლი მსახიობის თამაშის მანერაც იგივეა, რაც შჩეპკინის სკოლა და მისი რეჟ-
 ისტური მიმართულება.

აი ორი სიტყვით რეზიუმე ჩვენი ვითომდა თავისებური დრამატიული
 ლიტერატურისა. მე განზრახ გამოვტოვე ციკლი ისტორიული პიესებისა, მიტომ
 რომ ისტორიული პიესები არსად და არასდროს არ წარმოადგენდა ნამდვილ
 დრამატიულ შემოქმედებას თეატრალური ხელოვნების თვალსაზრისით, არამედ
 ჩვეულებრივ შეადგენდა უბრალო დრამატიულ ქრონიკას, ე. ი. დიალოგად გა-
 დატანილ ისტორიის ფურცელს. ეს არ არის თეატრი მითოსისა, ე. ი. სული,
 აღებული მის რასიულ მესხიერებაში; არც თეატრი მისტერიისა, მისი მისწრა-
 ფებით შეიცნოს ცხოვრება და დაამარცხოს სიყვდილი, არამედ უბრალო იარა-
 ლის ჩხარუნი... ასეთია თვისებები ისტორიული პიესებისა საზოგადოდ; და ჩვენ
 პიესებსაც იგივე ახასიათებს, იმის დამატებით, რომ ისინი ისტორიულ სინამ-
 დვილესაც არ შეიცავენ.

მაგალითისათვის წასვლა შორს არ არის საჭირო. მოვიგონოთ თუნდა პი-
 ესა „სამშობლო“. იგი ხომ სიტყვა-სიტყვით გადმოწერილია სარდუს მელიოდრა-
 მიდან, და მხოლოდ ესპანური და ფრანგული სახელები შეცვლილია ქართულით
 და სპარსულით...

მე არ მინდა ვიყო ავი და ბოროტი ჩვენი თეატრის წარსულის კრიტიკა-
 ში, მე მინდა მხოლოდ შევიგნო და შევაფასო ის ობიექტიური გარემოებანი და
 შეცდომები, რის გამოც ჩვენი თეატრის ცხოვრება. წავიდა რუსულ-ევროპი-
 ულ თეატრის ტრადიციული გზით.

ვოდვეილური, ყოფა-ცხოვრებითი და ისტორიული მიმართულების შემ-

დღე, თითქოს ახალი ჰორიზონტები ისახება და თეატრის რეპერტუარში ჩნდება სატირული კომედია და ინტელიგენტური დრამა.

აი ამ ორ მოვლენაზე მომეციო ნება ცოტა ხნით შევაჩერო თქვენი ყურას დღემა.

სატირულ კომედიას, იმ ზოგიერთი ნიშნების მიხედვით, რომელთა შესახებ მე ქვევით მექნება საუბარი,—თითქოს მართლაც აქვთ კავშირი იმ ელემენტებთან, სადაც ჩვენ უნდა ვეძიოთ ჩანასახი ჩვენი ნაციონალური თეატრისა; მაგრამ, ჯერ ერთი, ეს ნაწილი ჩვენი რეპერტუარისა ძალიან სუსტად არის განვითარებული; და მეორედ, ჩაიხედეთ მის შეედრინურ-გოგოლისებურ ნიშნებში, და თქვენ დაინახავთ, რომ იმათშიაც (საუბედუროდ!) ყველაფერი არ არის რიგზე ორიგინალობის მხრივ.

მე ვლაპარაკობ ამ შემთხვევაში ორი მწერლის,—შ. დადიანისა და დ. კლდიაშვილის შესახებ. დღე მაპატიონ მათ, მე მათ ყველაზე მაღლა ვაყენებ ჩვენ დრამატულ მწერალთა შორის, მაგრამ განა „გუშინდელთა“ და დ. კლდიაშვილის პატარა პიესებმა, მიუხედავად მათი დიდი ნიჭიერებისა, განა შესძლეს გამოეწვიათ გადატეხა ჩვენი თეატრისა ორიგინალობისკენ? ვაი, რომ არა!

მართალია, უნდა აღინიშნოს, თუნდა კლდიაშვილის პიესების შესახებ, რომ ჩემის აზრით, ისინი სრულებით არ არიან სწორედ გაეზულნი ჩვენი დამდგმეულების მიერ. (არ შეიძლება, მაგალითად, „დარისპანის გასაქირიდან“ ან ედგოტიური ვოდვეილის შექმნა, რადგან ეს პატარა ნაწარმოები გაყენებულია ნამდვილი ტრაგიზმით. დიახ, მე ვიმეორებ, რომ ეს ტრაგიკომედია სდგას სიცილისა და ცრემლების საზღვარზე.

მე განგებ გვერდს უხვევ ისეთი რეპერტუარის განხილვას, როგორც არის „სიმეხინჯე“, „მსხვერპლი“ და სხვა მელიოდრამები, რომლებიც ყოველგვარი კრიტიკის გარეშე დგანან, და გვაგონებენ იმ დროგადასულ პიესებს, რომლითაც ამ ახლო წარსულში იკვებებოდა უკრაინული თეატრი.—გადავდივარ ვერვით-წოდებულ ინტელიგენტურ დრამაზე.

თუ საზოგადოდ ლიტერატურული დრამის გამოსვლა ევროპის სცენაზე — ე. ი. ისეთი ნაწარმოებისა, რომელსაც არაფერი აქვს საერთო თეატრალურ ხელოვნებასთან, ნაწარმოებისა—შემოქმედების სულ სხვა სფეროდან, თუნდაც იგი გენიალური იყოს (მაგალითად იბსენი, თუმცა იგი ზოგჯერ არ არის მოკლებული თეატრალობას),—ვიმეორებ თუ ლიტერატურული დრამის გამოსვლა სცენაზე იყო თეატრის ნამდვილი დასნეულება, მით უფრო გამარჯვება ფრანგულ ლიტერატურული დრამისა (მეტერლინიკი—მისი „შექსპირული“ პერიოდის გამოკლებით) და მით უფრო რუსული დრამისა (ჩეხოვი)—ეს იყო ნამდვილი სამარე, რომელშიაც შთაინთქა მრავალტანჯული ევროპის თეატრი. მთელ ევროპას მოხვდოდა ძახილი ევროპის თეატრის კრიზისზე, მთელმა ევროპამ გადაიხადა პანაშვიდი თეატრზე, გამოჩნდნენ ისეთი კრიტიკოსებიც, რომლებიც სერიოზულად კითხულობდნენ: „არის-კი მართლა საზოგადოდ თეატრი ხელოვნება?“ თეატრს დაუწყეს ყურება, როგორც წიგნს. თეატრი უარყოფილი იყო როგორც ასეთი.

აი სადამდი მიიყვანა ლიტერატურულმა დრამამ ისეთი მარადი, ურყეველი ხელოვნება, როგორც არის თეატრი! ეს სენი ევროპაში და რუსეთში მონელდა ჯერ კიდევ მსოფლიო ომის უწინარეს, ჯერ კიდევ რევოლუციამდე. გამოჩნდნ ისეთი მემამბოხნი, რომელთაც გაბედეს პირდაპირ დაეყვირათ იმისთანა ავტორიტეტულ ფილისტერისათვის, როგორც არის მოსკოვის სამხატვრო თეატრი, რომ იგი არის ყველაფერი რაც გასურთ: უმადლესი კულტურული დაწესებულება, აღამიანებით დასურათებული წიგნი, მაგრამ თეატრი კი არასოდეს, არასოდეს, არასოდეს! მსოფლიო ომმა, რუსეთის დიდმა რევოლუციამ და ახალმა სულმა, რომელმაც მოიკვა მთელი მსოფლიო, დაუბრუნეს თეატრს მისი ნამდვილი გზებმა, მისცეს მას დიდი შემეცნება თეატრალობისა, დაუბრუნეს მას ყოველივე ის, რაც მასში დათრგუნული იყო: მისი მოქმედება, მისი აქტივობა, მისი რიტმი, მისი ფანტასმაგორიულობა. გახურებული ცოცხებით ჰგვის თეატრი თავისი კედლებიდან ფოტოგრაფიულს ვულგარულ სიმართლეს, ყოველდღიურ მამზარობას.

რუსული თეატრი სცდილობს შექმნას მასსიური მოქმედება ქუჩებში, მოედნებზე; გერმანული—ბრწყინვალე კალეიდოსკოპით შლის ექსპრესიონიზმს; ახალი მაჯისცემა ჰფეთქავს თეატრის ცხოვრებაში, იგი იკურნება და დღეს თუ არა ხეალ, ორთავ ფეხზე დადგება. ჩვენ ამას აღტაცებით ვეკვებებით. ჩვენ აპას ველოდით, ჩვენ წინ-და-წინვე გვიხაროდა ეს, როცა მოუწოდებდით ფილისტერობის და ჩებოვშიჩინის განდევნას სცენიდან, როცა მოუწოდებდით მხიარული და ხალისიანი რისტეტიური თეატრის შექმნისაკენ.

და მეგრად რა? რას აკეთებენ ამ დროს ჩვენი დრამატული მწერლები? ისინი ათეულობით სწურენ, ასობით მოაქვთ სარეჟისსორო კოლეგიაში პიესები იმ სახარული პერიოდისა, რომელმაც თავის ყოველდღიურობით, თავისი ფუტლიარული ხასიათით ცოტას გასწყდა არ მოკლა თეატრი საერთოდ. მაშინ როცა თეატრის სცენიდან ისევ გაისმა დიადი პრობლემები კაცობრიობისა, პრობლემები სიკვდილ-სიცოცხლისა, პიროვნებისა და მასისა, კლასებისა და ეროვნებისა, როცა დიდებული იდეები ფრთებს ასხამენ სცენას ბრწყინვალე და ხალისიანი ფერებით—ჩვენი მწერლები ჰქმნიან ან დიდი ხნის მკვდარ ადიულტერულ დრამას, ან ზუთი მოქმედების განმავლობაში ლაპარაკობენ იმაზე, თუ ვინ უნდა ამკობინოს მხატვარმა ლეიანმა, ან მწერალმა რევაზმა: ინტელიგენტი ქალი, რომელმაც მისცა საბაბი სურათის შექმნისა, თუ ქართველი ცოლი, რომელმაც ვატი უშობა; ან კიდევ ამგვარად:—მოქანდაკე შალიკოს ოთხი მოქმედების განმავლობაში ვერ გადაუწყვეტია, ვის უფრო ლამაზი ფორმები აქვს—მის მიერ შექმნილ ვენერის ქანდაკებას თუ მის ცოლს, ნინოს?

რადგანაც ყველა ეს დაწერილია ქართულ ენაზე,—ყოველივე ეს, არ ვიცი რად, ითვლება ქართულ დრამატურგიად და პრეტენზიებს აცხადებს, რომ დადგმულ იქმნეს ქართულ სცენაზე.

და კიდევ, ვინაიდან ყოველივე ეს საკმარისად შეზავებულია იმ განცდებით, რომელიც ასეთ მოდაში იყო ინტელიგენტურ წრეებში, როგორც მაგალითად—კრიკინას კრიკინი, ზღვის ხმაური, ლამფა აბაჟური, ეპილოგები—შეზავე-

ბული შოპენის მუსიკით, წარმოდგენილია—შესაძლებელი ცხადყოფით—ოთახის სინამდვილე ანუ მოსკოვის სამხატვრო თეატრისა,—მთელი ეს ძველი ლათია ითვლება ახალ ფორმად, რომელშიაც უნდა გამოისახოს თეატრი..

არა, ბ. ბ. პატარა იბსენებო, მეტერლინკებო, ჩეხოვებო, ყოველივე ეს, თქვენ რომ დასწეროთ არა თუ თანამედროვე ქართული ენით, არამედ უძველესი მისი დიალექტით, არაფერი ქართული ამაში არ იქნება; და სანამ მე ვდგავარ თეატრის კართან, როგორც მცველი ცეცხლის მახვილით, შეგებრძოლები ყოველსავე თქვენს ცდას ჩვენს სცენაზე გამოსვლისას! და ეს იმიტომ კი არა, რომ მე თქვენზე ნაკლებად მიყვარდეს ქართული, არამედ იმიტომ, რომ მათში ჯერ ერთი არაფერი ქართული არ არის, და მერე კიდევ იმიტომ, რომ არა თუ თქვენ, არამედ თვით გენიალურმა იბსენებმა, მეტერლინკებმა და ჩეხოვებმა ცოტას გასწყდა არ მიიყვანეს სიკვდილის კარამდე ჩემთვის უჭირფავესი თეატრ მაგრამ დაუბრუნდეთ ისევ შეწყვეტილ თემას.

ამ რიგად, მე ვამტკიცებ, რომ ჩვენი თეატრის 72 წლის არსებობის განმავლობაში, ჩვენი დრამატურგიის ევროპიულ ფორმებში არაფერი თავისებურ—ეროვნული არ ყოფილა.

მაგრამ იქნებ იგი იყო სცენიურ შემოქმედებაში, თითონ თამაშის სკოლაში, მსახიობთა მიერ სცენიურ სახეთა შექმნაში?—ვია, რომ აქაც საკითხი სდგას სწორედ იმ გვარადვე, როგორც დრამატურგიაში.

მე ვიცნობ ჩვენი პროფესიონალი მსახიობების თითქმის ყველა თაობას და უნდა ვსთქვა, რომ ჩვენ გვყავდა უდიდესი მსახიობნი; მაგრამ თავიანთი სახიობის სკოლით, ყველა ისინი ევროპიული თამაშის მანერის ნაყოფი იყვნენ. ყველაზე ძლიერი პლეადა: ნატო გაბუნია, მაკო საფაროვი, ბაბო ავალიშვილი, ჩერქეზიშვილი, ვასო აბაშიძე, ლადო მესხიშვილი, კოტე ყიფიანი,—ყველა ესენი თავიანთ სცენიურ შემოქმედებით ეკუთვნიან დიდებულ შჩეპკინის სკოლას, ყველა ესენი თამაშობდნენ ისევე, როგორც დიდი მსახიობნი ალექსანდრას და მოსკოვის მცირე თეატრებისა. ცოტათი მათგან მოშორებით იდგნენ, და ფრანგულ (მონე სიულის) მელოდრამაკიურ სკოლისაგან იხრებოდნენ მესხების ოჯახი, კოტე და ფეფიკო. ეს ორი სკოლა (ორივე როგორც ჰხედავთ ევროპიულია),—იღვა ერთი მეორის გვერდით და შესაძლებელია, რომ ბოლოს და ბოლოს ერთმანეთზე გავლენით მათ შეემუშავებინათ რაიმე საშუალო მანერა სახიობისა. მაგრამ მათ სანაცვლოდ სცენაზე გაჩნდა ძლიერი გავლენა მოსკოვის სამხატვრო თეატრისა, ნიჭიერ ა. წუწუნაეას სახით, და მის შემდეგ აკაკი ფაღავეა. მათ ძალიან მალე შეათვისეს ქართველ მსახიობს ყველა უარყოფითი მხარეები მოსკოვის სამხატვრო თეატრის ნატურალისტური შემოქმედებისა, იმ თეატრისა, რომლის მოწაფენი იყვნენ ორივენი. შედეგი—სრული ბანკროტობა და იგივე დამბობა, რომელიც განიცადა მათმა პროტოტიპმა. მსახიობი გადაეჩვია თავის ტანის ტარებას, დაჰკარგა რიტმი, შეაშოკლა ჟესტი, მთლად გადავიდა განცდათა ნატურალიზმში, დააიწყა ლექსების კითხვა, მივიდა ლაპარაკის საოთახო უბრალოებამდე და სხვა და სხვა.

უკანასკნელ დროს თითქოს ჩაისახა რაღაც გადატეხა. ჯაბაღარის სკოლაში

და რეჯისსორმა ს. ახმეტელმა თითქოს დაიწყეს გადმონერგვა მოდერნიზმის ახალი მანერისა, მაგრამ აქაც გერმანული „იუნგელის“ გემოს თანდაყოლით.

აი ყოველივე ის, რაც იყო სახიობის შემოქმედების დარგში,—მისი 72 წლის პროფესიონალური არსებობის მანძილზე. —როგორც ჰხედავთ მასშიაც არაფერი არ იყო თავისებურ—ეროვნული, და იგი ისეთივე ნაყოფია ევროპიული სცენისა, როგორც დრამატურგია.

ამავე დროს კი ჩვენში უთუოდ იყო და არის პირობები იმისა, რომ გამომუშავდეს ჩვენი საკუთარი, ეროვნული ფორმა სახიობისა.

ჩვენი ეროვნულ—თავისებური პლასტიკა, რასიული ტემპერამენტი, თანდაყოლილი გრძნობა რიტმისა, შესაძლოა გამხდარიყო საუცხოოვო ბაზა სახიობის სრულებით თავისებური მანერის შესაქმნელად, თუ რომ ჩვენი თეატრის გზები, ჩვენდა საუბედუროდ, არ წასულიყო იმავე ყალბი მიმართულებით, რომლითაც წავიდა ხელოვნურად შეთვისებული ევროპიული დრამატურგია.

ეს მგონი საზოგადოდ ჩვენი ისტორიული უბედურობაა. ჩვენი ორიგინალური კულტურა, რომელიც ზოგიერთ თავის ნაწილებში ისეთი ძლიერი იყო, რომ გავლენას ახდენდა თავის ძლიერ მეზობლებზე, (ავიღოთ თუნდ ჩვენი ხუროთმოძღვრება, რომელმაც უთუოდ გავლენა იქონია რუსულზე და საფიქრებელია ბიზანტიურზედაც კი), ძალიან ხშირად, თავის უმაღლეს განვითარების დროს, იმყოფებოდა მისთვის უცხო კულტურის ძლიერი გავლენის ქვეშ.

ასე იყო მხატვრობაში, ასე იყო ლიტერატურაში, ასევე უნდა ყოფილიყო ალბად თეატრის ჩანასახის შესახებაც (—ჩვენ გვქონდა თეატრის თავისებური დასაწყისი), და მხოლოდ ჩვენი სიმღერა, ჩვენი მრავალხმოვანი ხალხური სიმღერა, და ჩვენი პლასტიკა—ცეკვა აქამდისინ სცოცხლობენ თავისი ორიგინალური ფერადოვანი სიცოცხლით.

მაშ რა ექნათ? სად არის ის გზა, რომელსაც უნდა ლაბდგეს ჩვენი თეატრი შემდეგში.

ჩემის აზრით არის მხოლოდ ორი გზა: ან გაგრძელება იმ ხაზისა, რომელზედაც ის შესდგა 72 წლის წინად, ესე იგი მისი ევროპიზაცია ამ სიტუცის სრული მნიშვნელობით, მისი ნამდვილი გამოსვლა ევროპიულ სარბიელზე, მისი მონაწილეობა თეატრის ახალ ცხოვრებაში, დღეს-დღეობით მის ბრძოლაში ექსპრესიონიზმისთვის, და შემდეგში იმ ბრძოლებში, რომელიც მას ექმნება; ეს ერთი; ან მეორე—და ეს რაც ჩემის აზრით ყველაზე დიდმნიშვნელოვანია თეატრის ორიგინალობისათვის,— ძიება იმ გზებისა, რომლითაც მიდიოდა ჩვენი თეატრი მისი გაევროპიელების დრომდე. ეს დიდმნიშვნელოვანია არა მარტო ჩვენთვის, ეს დიდმნიშვნელოვანია მთელი ქვეყნიერებისთვის, რადგან რაც უფრო მეტია ორიგინალური გზები კულტურაში, მით უფრო ღირებულია კაცობრიობის მიღწევანი.

მე არა მჯერა, რომ ჩვენ არა გვქონდა ჩანასახი ჩვენი საკუთარი თეატრისა, ან იქნება ჩვენ კიდევ გვქონდა მთლიანი და ორიგინალური თეატრი, რომელიც ჩვენ დაკარგეთ. მე აქ არას ვამბობ ევროპაზე, სადაც ყველა ეროვნებას: ჰქონდა თავისი ორიგინალური თეატრი;—ბერძენებს—ტრაგედია, რომაე-

ლებს—ატელლონები, ფრანგებს—მირაკლები და მორალიტე. იტალიელებს— „comedia dell' arte, ესპანელებს—სორსუელლები და სხვა, არამედ თვით აზიას, აფრიკას: სპარსელებს, ინდუსებს, სიამელებს, იაველებს—ყველას აქვს თავისი ორიგინალური თეატრი და მაშ როგორ შეიძლება, რომ ჩვენ, რომელთაც ასე გვიყვარს ყოველივე სანახაობა, ასეთი მდიდრები ვართ ფერადოვანი ხაზებით—ზნე-ჩვეულებაში, ყოფა-ცხოვრების წესებში, ქორწილში, დასაფლავებაში და სხვა,—რომ ჩვენ არა გვქონოდეს იგი.

აილეთ ჩვენი ეკლესიის დღეობები, ჩვენი გაშაირება, ფერხული, გაყოფა ზორისი ორ მოკამათე ჯგუფად, მაყრობა, ბერიკაობა. რამდენია ყველა ამაში თეატრალური და ორიგინალურ-ეროვნული.

რასაკვირველია, ჩვენ უნდა გვქონოდა ჩვენი ორიგინალური თეატრი, რომელიც არა გავდა არც ფორმით, არც შინაარსით სხვა თეატრებს. და ის იყო! ერთი მისი პატარა ნაშთი—ოდნავ გეახსოვს—ეს ყვენობა.

ეს იყო თეატრი, ნამდვილი თეატრი, რომელიც ასე უმოწყალოდ იყო მოკლული მეფის ბრძანებით.

და აი გამოკვლევამ მისი წარმოშობისა, მისი გზებისა, მისი ბუნებისა—შესადლოა მიგვიყვანოს ისეთ მოულოდნელ დასკვნამდე, რომელიც არა თუ დასდებს ახალს საფუძველს, არამედ განაგრძობს სიცოცხლის იმ ძაფს, რომელიც მოდიხ—დღეს დაკარგული, მაგრამ ოდესღაც არსებული ნამდვილ ეროვნულ თეატრისაგან.

ჯერ-ჯერობით კი საერთო ნაბიჯით, ევროპასთან ერთად.

მან-ლიკ

მოქანდაკე იაკობ ნიკოლაძე

ახალი ქართული ქანდაკების გენეალოგია იაკობ ნიკოლაძის სახელით იწყება. იაკობ ნიკოლაძე პირველი იყო მე-XIX—XX საუკუნეთა მანძილზე, რომელმაც აიღო მოქანდაკის კვერი და მან ერთმა შეჭქმნა პლასტიური ხელოვნების ტრადიცია ახალ საქართველოში.

საიდან მოდის ქართული პლასტიკის სათავე, როგორი იყო ქართული ქანდაკება ძველად? ამის შესახებ ჩვენ ცოტა ვიცით.

საშუალო საუკუნეების ქართულ ტაძრებზე შენახულა ქანდაკების დოკუმენტები. მცხეთის ტაძარი მორთულია მრავალი ორნამენტებით, რელიეფებით, გრეხილებით და წნულებით. გარე კედლებზე მოცემულია ქანდაკებაში ქრისტიანობის მთელი სიმბოლიზაცია. აქ არიან: ქრისტე, იოანე, მოსე თუ არონი, ორი ვაზი, ხუთი და ექვსი მტევნით, რაც თერთმეტ მოციქულსა ჰნიშნავს (მეთორმეტე, იუდას მჭევანი მოწყვეტილია); მახარობლების ოთხი ფიგურა, წმ. გიორგი ცხენზე—ვეშაპს რომ ჰკლავს; შემდეგ ღვთის მშობელი, წმ. ნინო, ლომი, და სხ.—გუმბათზე 5 სურათიანი ქანდაკებაა: ორი კაცი, ერთი ქალი შუაში, მომორებით კი ერთი სპარსელი ჩაქუჩით, მეორე ქართველი საკუთხით და სხ...

და არა მარტო მცხეთაში, არამედ ამასვე ვხედავთ ჯგერის მონატერში, ოშკში და თითქმის ყველა ძველ ტაძრებზე. ქართულ მუზეუმში ინახება მე-X საუკუნის ნაშთები: ბარელიეფები, გორელიეფები, ქანდაკება აშოტ კუხისა, წმ. კონსტანტინის თავი და სხ. კიდევ უფრო საყურადღებოა საფარის და შიო მღვიმის კანკელის ბარელიეფები, და ჩვენამდე მოღწეული ძეგლები „ოქრო-მქანდაკების“ ბეჭა ოპიზარისა.

ყველა ეს ნაშთები, რომლებიც შემთხვევით გადაჩვენდნენ საუკუნეთა ქარტახილს, ცხადი მაჩვენებელია, რომ ჩვენი ისტორიის კლასიკურ საუკუნეებში ქართული ქანდაკება თავის ეპოქის სიმაღლეზე იდგა, მაგრამ შემდეგ იწყება დეკადანსი. ალორძინების ეპოქის შემდეგ ჩვენ გვაქვს მთელი რიგი უშემოქმედო საუკუნებისა. ან და ვიღაც მოაგონდებოდა ქვის კვეთა, როცა სიონის ჩუქროთმების ზევით ჯელალედინი ტახტს იდგამდა, და სვეტიცხოვლის ქანდაკებებს გადაბუჯული საქართველოს კვამლი ლანძავდა. თვით მეცხრამეტე საუკუნემაც უქმად ჩაიარა

ქართულ ქანდაკების ისტორიისათვის.—მხოლოდ მეოცე საუკუნის საზღვარზე იაკობ ნიკოლაძე გამოვიდა როგორც დამწყები ახალი ქართული ქანდაკებისა და ღირსეულად განაგრძობს იმ ხელოვნების ტრადიციას, რომელიც საუკუნეთა მანძილზე დაღუპებული იყო.

* *

იაკობ ნიკოლაძეს კონფირმაცია ევროპაში აქვს მიღებული. მართალია იგი თავისი უცდომელი რასისული ინტუიციით გრძნობს ძველი ქართული პლასტიკის ხასიათს, მაგრამ, ამავ დროს თავისი შემოქმედების საერთო ხაზით, იგი ორგანიულად არის დაკავშირებული ევროპის ხელოვნებასთან. ამიტომაც ი. ნიკოლაძის ხელოვნების ვასაგებად ევროპის ქანდაკების ისტორიის გათვალისწინებაა საჭირო.

ევროპის ქანდაკება—მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში ისევ ძველი ტოგით დადის. მიქელ-ანჯელოს და საერთოდ რენესანსის გიგანტურ ფიგურების ჩრდილში ახალი ქანდაკება ვეღარ ჰპოულობდა ახალი ხელოვნების ფორმულას;

მხატვრობამ შესძლო აღორძინების ტრადიციების დაწყება. მიუხედავად სკოლებად დანაწილებისა, მხატვრობა მთლიანად აღებული, რენესანსის საწინააღმდეგოს წარმოადგენს. ახალი მოღვაწეებიც არიან. რეალისტებიდან—პრერაფაელიტებამდე, იქიდან ჩვენამდე, ყველგან სჩანს სიუჟეტის და ტენზიკის სიახლე. კერძოდ იმპრესიონიზმმა ახალი ელემენტი შეიტანა მხატვრობაში plain-air-ის მიგნებით. ახალი კოლორიტი, პეიზაჟის ახალი განცდა, ბუნების ახალი დანახვა, ახალი ტემპერამენტი.

ქანდაკება ვერ გაჰყვა მხატვრობას. ფსევდო-კლასიკობა ჰხუთავდა ჰაერს. ლემო, შოდე, რიუდი, ძველ გზაზე იდგნენ; ვერც წინ მიდიოდნენ და მომაბეზრებელი მიბაძვით აფერხებდნენ ხელოვნებას. შემდეგ აკადემიური ეკლექტიზმი გადაეღობა ამ შტოს. დალუ, კარპო, გილიომი და სხ. ცივი მრისხანებით იცავდნენ ძველი ტრადიციების სიწმიდეს, რაც დადგომის ეკვივალენტია. მხოლოდ მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში იწყება ქანდაკების შეტორტმანება. და ამ ამ ახალი ენერჯის შემტანი—ფალგიერია. მისი ქალები, ეს მოჭარბებული სიციცხლის და ვნების აუზები არიან.

ეს სიახლე თავისი ლოლიკით წავიდა, და შემდეგი სიმაღლე—ოგიუსტ როდენია, რომელსაც ზოგი ესთეტიკოსი მიქელ ანჯელოს უახლოვებს.

როდენის გზა:—ეგვიპტე—ელადა,—გოთიური ხელოვნება და რენესანსი. იქიდან გამოარკვია გონებრივ განწყენებათა ჯამი. მან აიტანა ისტორიის სიმძიმე, ჩასწვდა მის არსებას, და ამ ძნელ ოპერაციის შედეგი იყო—მომავლისთვის ზღაპრული ანთება. მიტომ არის მის ქანდაკებაში სულ ახალი პულსაცია, ის რაც არ იყო ისტორიაში. მასში ისტორიის ესენციალურ დაიბუდა, და მომავლის ანთებულ რკინამაც შეაფრქვია თავისი მცხუნვარება. როდენის შემოქმედებაში ამ მიზეზით, ძველის და ახლის ბრძოლის დრამა იშლება. ზოგს ეს როდენის გაორებად მიაჩნიათ. მართლაც:

1. მარმარილოს გაუთლელი ზოდი, კლდის ნატეხი, ნახევრად ნაკვეთი, უსრული, როგორც ქვის პერიოდში. აქ კრიტოსის კულტურის გრძნობაა.

2. მარმარილოს აკანკალებული მოქნილობა, მღვლეარება ფრთა-მაგარი, შორი საუკუნეების გამოქროლილი დინამიკა. მოდერნისტი ფორმი.

საფრანგეთის ახალი ქანდაკება როდენს გაჰყვა. ოგიუსტ როდენით იწყება ქანდაკების ახალი ერა. მის გარშემო შეიქმნა დიადი სკოლა პლასტიური ხელოვნების.

* *

იაკობ ნიკოლაძე როდენის მოწაფეა. იგი აგრძელებს მის ხაზს, მან გადამოიტანა საქართველოში ევროპის ახალი სული.

იაკობ ნიკოლაძე როგორც ხელოვანი საფრანგეთში ჩამოყალიბდა (როდენის ხელმძღვანელობით), და მის პირველ გამოსვლასაც პარიზში ჰქონდა ადგილი. იგი პირველი ქართველი ხელოვანია, რომელიც გამოფენილი იყო პარიზის სალონებში, სადაც ათასობით იგზავნება ექსპონატები, და ათასობითვე აბრუნებენ დაწუნების დალით. ი. ნიკოლაძემ გაიარა იმ განწმენდის კარ-მაგარ დარბაზში, სადაც პრეზიდენტობდა ობე, ვიცეპრეზიდენტობდა ენგალბერი, და წვერებად იყენენ: დესპიო, ჰალუ, როზ, ბურდელ, ლენჯარ.

Salon d'automne-ის კატალოგებში 1905 წლისა, აღნიშნულია იაკობ ნიკოლაძის მიერ გამოფენილი ბრინჯაოს ბიუსტი ნ. ლოლობერიძისა.

1906 წ.—მიშელ დ'არიალის (ნ. ნანობაშვილის) პორტრეტი და ესკიზები. 1, Sans travail და 2, silhouette a la cruche (ბრინჯაო). ეს უკანასკნელი ბერლინში გაყიდული.

1909 წელს—აკაკი წერეთლის ბიუსტი და La Tristesse (ბრინჯაო).

1910 წ. 1. მწუხარე საქართველო (ი. ჭიძის ძეგლი); და 2. სომხეთის მწერლის შირვან-ზადეს ბიუსტი.

გავცნოთ ამის შემდეგ უფრო ახლო ი. ნიკოლაძის შემოქმედებას.

იაკობ ნიკოლაძემ, რასაკვირველია, ვერ შესძლო სავსებით განეხორციელებია ის, რისიც მოცემა მას შეეძლო. მას პოტენცია დიდი ჰქონდა, მაგრამ არ ჰქონდა საამისო გარემო.

როდენს უთქვამს ერთხელ ირონიით, რომ სიძნელეს თემა კი არ ჰქმნის, არამედ შემკვეთით. და თუ როდენი ამას იტყოდა პარიზში, სადაც მარმარილოს და ქვის ხალხი სჭარბობს ძვლისა და ხორცის ხალხის რიცხვს, რა უნდა ეთქვა ი. ნიკოლაძეს, რომელსაც შემკვეთის სიძნელე კიდევ სიკეთედ მიაჩნდა და უფრო მეტ სიძნელეს შემკვეთების უყოლობა ჰქმნიდა. ქანდაკების კულტურის უქონლობის გამო, ჩვენში ირავალი დაბრკოლება გადაელობა პირველ ქართველ მოქანდაკე და ი. ნიკოლაძე ამან დაამარცხა რამდენჯერმე.

როდენისავე ნათქვამია, რომ მხატვრები ყოველთვის ანგარიშს უნდა უწყენდნენ საზოგადოებრივ აზრის რუტინას და კიდევ კარგი, თუ თავიანთ ლამაზ ოცნებებს ნაწილს მაინც განახორციელებენო. თვით როდენიც ხომ ემსხვერპლა რუტინას. მას უნდოდა „კალეს მოქალაქენი“ დაედგა კალეს მოედანზე, რატუ-

შის წინ, პირდაპირ ქვა-ფენილზე, რიგ-რიგად, როგორც წამების და თავდადების ცოცხალი რგოლები. უნდოდა, რომ პატრიოტიზმის ეს გაქვეყნული წმინდანები შიგ ხალხში ყოფილყენენ გარეულნი, რომ ყველას ეგრძნო მათი სულის ცივი დიადობა. მაგრამ ეს ვერ გაიგეს შემკვეთებმა. მოსთხოვეს პიედესტალი და როდენმაუც დაუთმო.

ი. ნიკოლაძესაც ბევრჯელ მოუხდა შესრულება მასწავლებლის ამ ირონიული ფაფრთხილებისა. მასაც აქვს თავისი კომპრომისების ისტორია. მან ეს კომპრომისი ამ ორი წლის წინადაც დაუშვა, შოთა რუსთაველის ახალ ბიუსტში. მას უნდოდა უქუდიოდ გამოექანდაკებინა, მაგრამ შეეშინდა, ხალხი ვერ გაიგებსო. დაეიწყათ მისი შემოქმედების უფრო კონკრეტული ვანძილება.

შოთა რუსთაველი. ეს ბიუსტი ჩემის აზრით დიდი მიღწევაა. იგი გაცივებს, ახლო არ გიშვებს, რადგან მთელი მისი ხაზები გაგირბიან აწვეულობით, აქ მოცემულია დიდი ვეზირის არისტოკრატიული მოდგმა და გენიოს პოეტის მიუქარებლობა. ი. ნიკოლაძის მიერ შოთა რუსთაველის პიქოლოგიური და ესთეტიური გაგება მეტად საგულისხმო და ექვე-მიუტანელ ნიჭზე მეტყველია. აქ შოთა რუსთაველის ამოცანის გზა გახსნილია. აქ კარგად არის გამოცხადებული ის პოეტური ამპარტავნობა თუ სიამაყე, რომელიც ოლიმპს შევშვენის, და რომელიც შოთა რუსთაველის პოეზიის იმანენტური თვისებაა. შოთა რუსთაველის ბიუსტი მთლიანად გამართულია და მიღწევის თვალსაზრისით მაღალი და ღირს-საყნობი.

მწუხარე საქართველო (ი. ჭავჭავაძის ძეგლი). ძაძაში გახვეული ქართველი ქალი. დიდი სევდა ფიგურის მთელ დაღმაში. თვლების ჩახვეულობა ფიქრებს აგროვებს და დაკეტილ ტუჩებში სჩანს ენერგია და ამტანობა. მოდუნებული ხელები, მოდუნებული დაფნა და ასევე მოდუნებული კამა და მთელი ჩაცმულობის ხასიათი. ყველა ელემენტის სევდიანი კონსონანსი. ამ ფიგურის შინაგანი მხარე ჩემის აზრით ვერ არის იმის გადმოცემა, რაც ქართველმა ერმა განიცადა წიწამურთან. ი. ნიკოლაძე მხოლოდ სევდა გადმოგვცა, მაგრამ ქართველი ერის განცდაში შურის ძიების წყურვილიც იყო. ეს იყო ერის გოდება მრისხანების ფორმით მოცემული. საქართველომ ი. ჭავჭავაძე ენერგიულად გამოიტირა, რადგან ილიაც საქართველოს „რკინის კარები იყო“. ი. ნიკოლაძის ქანდაკებაში ეს წუხილის სიმძლავრე სჩანს და მრისხანება კი არა.

შესრულების თვალსაზრისით, „მწუხარე საქართველო“ კარგად გამახვილებულ ხელის დოკუმენტია. მას აკლია მონუმენტულობა, მაგრამ იმდენია მასში უძრავობის ენებიანი დაოკება, რომ ისუილის ამ ნაკლს. მახსოვს ის რეცენზიები ამ ძეგლის შესახებ რომ დაიწერა ჟურნალისტების მიერ. ალიაქოთი და უკმაყოფილებაც გამოიწვია. ეს იყო უცოდინარ ხალხის ახმაურება. მათი უკმაყოფილება სამართლიანი იყო, მაგრამ უცოდინარობა მიზეზის კვალის დაკარგვაში გამოიხატა. მიზეზს თვით ქანდაკებაში ეძებდნენ, ნამდვილად კი მის გარეშე იყო. აი ნამდვილი მიზეზები.

1. პლასტიკის ატმოსფერო, ანუ სულიერი ქვეყანა — არქიტექტურაა. თანამედროვე ძეგლი, თანამედროვე არქიტექტურასთან უნდა იყვეს შეწონილი.

ჩვენ თანამედროვე არქიტექტურა არ გავგანჩნია, და ძალა-უნებურად, მეთორმეტე საუკუნის სტილში მოექცა მეოცე საუკუნის იმპრესიონისტული მონუმენტი.

2. ფიგურას ფონი უნდა ჰქონდეს, რომ შეერთებულად მოიცემოდეს სივრცეული ღირებულება. აქ ეს მომენტიც მოშლილია. თეთრ ქვებში—თახი წითელი მარმარილო, და ამ ფონზე კი—ბრინჯაოს ხავისისფერი ფიგურა. დიდი შგავურობაა. სიმეტრიაც დარღვეულია. ეს წითელი კარი მეტად მაღალია და ქანდაკებას აბატარავენს. თანაც ფიგურა გეომეტრიულ სხეულივით არის მიღებული.

3. მხრის არჩევა მეტად უხერხულია. ქანდაკებას მზე არ ხედება. ხოლო ვინც იცის ქანდაკების ელემენტარული მოთხოვნილება, ის მიხედება ამ დიდ შეცდომას. ქანდაკება ჩრდილისა და წუქის კომპოზიციაა. ადგილის განწყობებას ბევრი ვარიაცია აქვს, მაგრამ აქ განწყობება სრულიადაც არ არის. კლდის მოწოლა კედლით უნდა შეეჩერებინათ. ააშენეს კედელი და ზედ მიადგეს ქანდაკებაც. მზე კი, ეს ქანდაკების მთავარი ფაქტორი სულ არ ხედება, რაც ჰკარგავს ტონების ღირებულებას. სხივთა მასსა უბევს ფიგურას, რაც ჰქსაქსავს შთაბეჭდილების მთლიანობას. ჩრდილში იკარგება ფორმის კონტურები.

4. ფიგურა არ არის არქიტექტურასთან მისული. ვიცი რომ კანოვან საესებით განაცალკევა ფიგურა არქიტექტურისაგან. მის საფლავის ძეგლებში არქიტექტურა არის თავის-თავად ძეგლი, ფიგურები კი—დამოუკიდებელი სივრცეული შთაბეჭდილება. გილდებრანდის თქმით, იქ ფიგურები ხალხს უფრო ეკუთვნიან, ვიდრე ძეგლს. ისინი კიბებზე არიან ასულნი, და ეს ასელის პროცესი არის არქიტექტურისა და ქანდაკების კავშირი. მაგრამ ი. კ-ძის ძეგლში არც ეს განაცალკეებაა. აი ის მიზნები, რომელნიც სჩრდილავენ ამ მონუმენტს.

რაც შეეხება მანერას, იგი არქაიულია. მიყუდებული სხეული—ძველი მანერაა. ეკლესიის კედლებზე და სატრიუმფო თაღებზე ასე აქანდაკებდნენ, მაგრამ ამ მანერაში არის სიმდიდრე. ახალი ძეგლები რგვალ სკულპტურას იძლევიან. ფიგურას ეკრძალება არქიტექტურასთან დაახლოება, რასაც მსხვერპლად ეწირება აუარებელი პლასტიკა. საერთოდ ეს ძეგლი არის ი. ნიკოლაძის ნიჭის განვითარების ერთი დიდ ეტაპთაგანი. ხოლო თავის ესთეტიური ღირსებით, ერთად ერთი საქართველოში.

აკაკი წერეთელი. ეს ბიუსტი მზეს უცქერის. მიტომ არის, რომ მის სახეზე ბევრი რამ სჩანს, და ქვა მეტყველებს სულ ახალი ენით. აკაკი წერეთელი შეფის დიდებით შემოსა საქართველომ სიცოცხლეშივე. ეს მეფური დიადობა მოცემულია ქვაში. ისე მედიდურად გამოსცქერის იგი გარემოს, როგორც მოხუცი კეისარი, რომელმაც იცის, რომ უკვე აღმერთებენ. მაგრამ ამ მედიდურობაში იჭრება ირონიაც. ეს უფრო მეტ სიმალღეს აძლევს, რაც ახასიათებდა აკაკი წერეთელს შემოქმედებაშიც და ცხოვრებაშიც. ამ ქანდაკებაში ყოველი ხაზი—ლოლიკურად ამთავრებს შემოქმედებითი განზრახვას. ტენიკურადაც და ფსიქოლოგიურადაც ა. წერეთლის ბიუსტი დამთავრებული სახეა.

ჩრდილოეთის ქალი. აქ მკაფიოდ სჩანს როდენის სკოლა. ეს უფრო თავისუფალი თემაა. აქ ფანტაზიას უფრო მეტი აქვს ველი. მიტომ ნიკოლაძის უნა-

რი აქ არის გამოჩენილი დიდი ზომით. ფორმა და შინაარსი აქ არტისტულად არის შედუღებული. გრძობთ ჩრდილოეთის სიცივეს ფორმით, მაგრამ გამლუგ სითბოს, ფარულ ტემპერამენტს, ამ ცივ ხაზებში ჩაკეტილს.

სალომე. ამ მარმარილოს ზოდში მოცემულია სალომეს თავისებური გაგება. მაგრამ ი. ნიკოლაძის „სალომეს“ სახეში არ არის მოცემული ის ენებიანი ჯიუტობა, რომლითაც იგი შეიძვერ ითხოვდა იოქანანანის თავს. არ არის გადმოცემული ის ატეხილი თინი, რომლითაც სალომე ჰკოცნის იოქანანანის მოკვეთილ თავს. ამის გარეშე კი სალომეს პრობლემა ჰკარგავს სიბასრეს. დამცხრალი იერი არ უდგება ქალწულის ამტყდარ სქესურ კორიანტელს.

სამაგიეროდ იოანეს თავი მშვენირია. მასში არის მრისხანება. ეს შეფეგრება მას, ვისიც ეშინოდა ტეტრარქს, ვინც ემუქრებოდა ცოდვილებს უფლის შოლტით. მისი ჩაღრმავებული თვალები და გამხმარი სახე წინასწარმეტყველის ადანიანურ სიცივის მაგრძნობელია. ასეთი უნდა იყოს ის, ვინც უდაბნოში დადიოდა ძე-კაცის საძებნელად. სქესი მკვდარია მასში, რადგან სჯერა, რომ „ქალით შევიდა მსოფლიოში ბოროტება.“ ი. ნიკოლაძის „სალომე“ დაჩრება როგორც ამ დიდი პსიქოლოგიურ—ესთეტიურ პრობლემის ცალკე ვარიანტი.

მე აღარ შეეჩრდები შემდეგ პორტრეტებზე კერძოდ. ჩამოთვლილი მხოლოდ: კორინთის ქალი (მარმარილო), პროფ. მელიქიშვილის ბიუსტი, სარაჯოშვილის ბიუსტი, ღამბარაშვილის ბიუსტი და კიდევ ბევრი სხვა.

აქ ერთი რამ არის აღსანიშნავი: ი. ნიკოლაძე უმთავრესად პორტრეტისტია. ი. ნიკოლაძის პორტრეტებში არის გამომსახველი ძალა და ხასიათის დატულობა.

მაგრამ ისიც უნდა ითქვას, რომ მის პორტრეტებში, თანამედროვეობასთან ერთად, ერთგვარი კონსერვატორული ბუნებაცაა სჩანს. იგი როდენის მოწაფეა, მაგრამ მასში არ არის ის საზღვარ-გადალახული ქროლფა სიახლისათვის, რომელსაც ჩვენ როდენის ხელოვნებაში ვხედავთ. ამ კონსერვატორობას აქვს თავისი გამართლება. ი. ნიკოლაძე მარტო ხელოვანი კი არ არის, იგი კულტურტრეგერიც უნდა იყოს. ის კი არ ჰქმნის მხოლოდ, არამედ ნიადაგსაც ამზადებს. და უნებურად კომპრომისების გზაზე უნდა დამდგარიყო. ამ გზას ვერ ასცდა ვერც ერთი ქართველი შემოქმედი. ი. ჯავახიძე, არ. ჯორჯაძე და ბევრიც სხვაც ამ გზით წავიდნენ, შეგნებულად აიჩჩიეს ეს მიძიმე დაღმართი. ამ გზით მიდის ი. ნიკოლაძეც.

მაგრამ ი. ნიკოლაძე ამავე დროს მიინც არტისტად დარჩა, ინდივიდუალური ტემპერამენტი შეინახა, და როგორც იმპულსიური ხელოვანი, განზე უფლიდა მზა ფორმების დაუსრულებელ პანოპტიკუმს. იგი გრძნობს ხშირად გახელების წამებში ახალ ენერჯის შემოწოლას, და ახალ სახეების უფსკრულს; იგიც ჩვეულა ხელოვნების სტიქიონით მოჯადოებას, მაგრამ იგი ჰგავს დაბმულ ბედაურს, ადგილობრივ რომ სცემს ტოტს და ვერ აწყვეტილა. ამ აწყვეტისაც ეშინიან, რადგან არ იცის სად წავიდეს. იცის ერთი: რომ საქართველოს მიწას კეჟთენის. იცის, რომ როდენივით ქედ-ამაღლებულს არ შეუძლიან უტკიროს

შემოქმედების ცეცხლიან ბორბალს. არ შეუძლიან, რადგან მას წინ არ უძლოდნენ ისეთი შემომქმედნი, რომელთაც როდენს გაუხსნეს გზა:

— „როცა პუსენი აკომპანებდა პეიზაჟებს გონების სახელით, იმდენად მათი ხაზები ნათელია და მკაცრი; როცა პიუჟე სჭიმავდა თავის გამართა კუნთებს, და ვატტო კი თავის მოზღვნილ და სევდიან მოტრფიალეთ ჰმალავდა მწვანე ტვერის საიდუმლო ჩრდილში; როცა გულდონი თავის ვოლტერს ღიმილს ჰგვირდა, და დიანას კი გააქცევდა; როცა რიუდი თავის მარსელიეზით მოუწოდებდა მოხუცთ და ბავშვებს სამშობლოს დასაცავად, — საფრანგეთის დიდი ოსტატები რიგ-რიგად ჩამოჰქნიდნენ ჩვენი მრავალ-მხრივი, ეროვნულ სულის თვითეულ ნაწილს... და მით აგებდნენ თანამედროვეთა შორის თან დაყოლილ თვისებებს, ჩვენს რასას რომ გამოარჩევს სხვებისაგან“ ეს შეეძლო ეთქვა როდენს საფრანგეთის შესახებ, მაგრამ ჩვენ? სად არის ის ქვა, რომელშიაც აინთო ქართული რასა? სად არის ის მარმარილო, რომელშიც ელვარებით შეიჭრა ქართული ხასიათი? სად არის ქართული ტკივილებით ხმა-ამოღებული ნივთიერება? სად არის საქართველოს ღმერთი, ერთ მომენტში მაინც დაჭერილი ქვის ფორმაში, რომ მივიდეთ მასთან, და თუ ვერას გვეტყვის, ბუნნაროტის მსგავსად დავამსხვრიოთ მაინც, რადგან საქართველოს უკვდავება სწადიან. ჩვენი ქანდაკების დაცალიერებულ ლუერში მხოლოდ ერთი სილუეტი დადის, და ვესტას მსახურივით სამ მოვალეობას ასრულებს: იცავს თვის შემოქმედებით საქართველოს სიწმიდეს; კერაზე ცეცხლს უფრთხილდება; და მსხვერპლად მიაქვს თავისი სული ანუ შემოქმედება ეს—ი. ნიკოლაძე.

და ეს სილუეტი ჩვენში დიდის, როგორც ცოცხალი მხილება. საქართველოს ხელოვნება უნდა განმტკიცდეს. დროა, რომ ქვები კვლავ ალაპარაკდნენ. ტფილისი მონუმენტებს ელის. მცხეთას, ბაგრატიის ტაძარს, ოშკს უნდა შეეტოქოს ახალი გამარჯვება ქვაზა.

პროფ. დიმიტრი არაყიშვილი

ქართული ხალხური მუსიკა

ვიდრე შეუდგებოდეთ ქართული ხალხური მუსიკის ამა თუ იმ დარგის განხილვას, საჭიროა ვსთქვათ ორიოდ სიტყვა, თუ როგორი იყო ქართველების ხალხური მუსიკა ქრისტიანობამდე, და როგორი იყო, მისი ტენიკური შენობა.

ამ საკითხის გასაცნობად ჩვენ უნდა მივმართოთ ქართველთა ზნე-ჩვეულებებს და სარწმუნოებრივს ადათებს; ყოველივე ეს ატარებს ქრისტიანულ წარმართულ ხასიათს და მრავალ ჩვეულებას თან ახლავს გალობა.

დავიწყეთ ქართველების ხატობაზე სიარულის ჩვეულებიდან. კახეთში და სხვაგან ეს ხატობა ხდება დიდ დღესასწაულებზე: ფერისცვალებას, მარიამობას და სხვ., განსაკუთრებით გიორგობას. წმინდა გიორგის დღეობა ყოველთვის იზიდავს აუარებელ ხალხს სხვა და სხვა კუთხიდან, რომლებიც ადრევე შემადგებული ხვდებიან მათ, რათა ეს დღეობა რაც შეიძლება მეტი ბრწყინვალეობით იქნეს გადახდილი. აქ იყრიან თავს როგორც ისინი, ვისაც რაიმე აღთქმა აქვს დადებული, ისე სხვები, ვისთვისაც ხატობა ტრადიციად არის გადაქცეული.

აღთქმა გამოიხატება შემდეგში: თუ, მაგალითად, სოფლებს ოჯახში ავად გაუხდა ვინმე, ისინი ფიქრობენ, რომ მათ გაურისხდა რომელიმე წმინდანი და, რომ აიწორონ თავიდან მისი რისხვა, ზოგი ლოცვას ჰპირდება, ზოგი ცხვარის შეწირვას და ზოგიც აღუთქვამს საყდრის შემოვლას დაჩოქებული თუ დაოთხილი რამდენჯერმე, დაპირების მიხედვით, ჯაჭვით ყელზე ან მძიმე რკინის უღელით, ან და აღუთქვამენ ღამის თევას იმ წმინდანის საყდარზე; ხოლო ამ შემთხვევაში სულ ერთია დაიძინებს თუ იმზიარულებს ღამის მთეველი, აქ მნიშვნელობა აქვს მარტო ეკლესიაზე ყოფნას.

ვიდრე მთელი ამ პროცედურის შესრულებას შეუდგებოდეს ესა თუ ის ოჯახი მან უნდა ჰკითხოს ავთამყოფობის მიზეზი მონებს (ესე იგი იმ პირთ, რომლებმაც წმინდა გიორგის შესწირეს თავი მსახურებად და რომლებიც კახეთში წარმოადგენენ ცალკე კლასს). აი ეს მონები უნიშნავენ წასვლას წმინდა გიორგის სათაყვანოდ ფეხშიშველი ან ფეხგაუხდელი; ისინივე ხშირად ავლებენ ღამის მთეველს თეთრი მიტკალის ტანსაცმელის ჩაცმას: მამაკაცებს—თავსაქრავს და პერანგის მაგვარ რაემს; ხოლო ქალებს კი—მთელ კაბას და თავსაფარას (აქ

დან წარმოსდგება, დღეობის სახელწოდება—თეთრი გეორგი). შემდეგ უნიშნავენ განსაზღვრული დროის განმავლობაში ავგაროზების ტარებას, მცირეოდენ ფულის შეწირვას და, დასასრულ, მოკლე პარაკლისს. ყოველივე ამის გარდა აუცილებლად შესწირავენ წმინდანს ცხვარს ან მოზვერს.

ყოველ დღესასწაულის წინა დღით საღამოს, დაახლოებით ხუთ საათზე, მთელი შეკრებილი ხალხი, ხშირად მონების წინგაძლიოთ, შემოიშლიან საყდრის გალავანს სიმღერით, ორ ხოროდ, უმთავრესად ქალები. შემდეგ შემოიშლიან საყდრის თავიანთი ალთქმის ან მონის დანიშნულებების თანახმად. ამის შემდეგ ყოველ მათგანს შეჰყავს საყდრის გალავანში ცხვარი, თან მიაქვს ბოთლი ღვინით, და ფული წმინდა გეორგის მისართმევად. შემდეგ მღვდელთმსახური ამბობს ლოცვას და ანთებული თავლის სანთლით შეუტრუსავს ცხვარს მატყლს შუბლზე. ცხვარს წაიყვანენ უკან და დაჰკლავენ,

სანამ ცხვრებს გაატყავებდენ, საყდრის გალავანის გარეთ იმართება ცეკვა-თამაში სიმღერით. ზოგიერთი ქალები შედიან ექსტაზში და წარმოსთქვამენ სხვა და სხვა მუქარას თავის ოჯახის, სოფლის ან და მთელი საქრისტიანოს მიმართ მათი ცოდვების გამო. ასეთი ექსტაზი ყოველთვის ბუნებრივი როდი არი, ხშირად მოსჩანს მისი სიყალბე. პირადად მე ვიყავი მოწმე ასეთი სურათისა სოფ. აწყურში, თელავის ახლოს. მე ვნახე, რომ ერთმა ქალმა იცეკვა მანამდე, სანამ ღონე გამოღებული არ გადააწვა ქალის მკლავებზე და დაიწყო საუბარი თვითონ წმინდა გეორგისთან. მეორეჯერ მე ვიხილე იგი სხვა ქალებთან ერთად თეთრად გამოწყობილი, როდესაც ის საყდრის გალავანის გარშემო კი არ მიდიოდა, არამედ აღვლევებული გარბოდა, თითქოს რაღაც გამოუცნობი ძალა იზიდავდა მას.

ასეთია ქართველების ერთი ჩვეულებათაგანი, და თუ ჩვენ წარმოვიდგენთ ამ ადგილზე არა წმინდა გეორგის ეკლესიას, არამედ კერპთა სალოცავს, მაშინ დავინახავთ ცხოველ ნაშთს წარმართული დღესასწაულისა, რომელსაც თან ახლდა გალობა. ეს გალობა ალბად წარმართული კულტის მღვდელმოქმედებას ეკუთვნოდა. წინად უთუოდ ამ სიმღერების ტექსტები სხვა შინაარსისა იქნებოდნენ, ვიდრე ეხლა, როდესაც ისინი უგალობენ ხალხის მუარველ წმინდა გეორგის.

ამ სიმღერების მუსიკა ხასიათდება თანდართული №№ 1 და 2 (იხ. წერილის ბოლოს). მათ იმღერის ორი ქალი რიგრიგობით ხოროთი.

წარმართულ ნაშთს წარმოადგენს აგრეთვე ლაზარეს გალობა. განუწყვეტიელი წვიმების ან გოლგის დროს, იმ კუთხის მცხოვრებნი, სადაც ასეთ მოვლენას ექნება ადგილი, დაიწყებენ რომელიმე ნაპირიდან პროცესიას. ამისათვის წინასწარ გააკეთებენ დიდ ტიკინს, სხვანაირად რომა ვსთქვათ, კერპს, დასდებენ რამეზე და ასწევს რამდენიმე კაცი. წვიმის გამოთხოვის დროს გალობენ ასეთ ტექსტს:

ახ, ლაზარე, ლაზარე!
 ლაზარ მოადგა კარსა,
 აბრიალებს თვალსა!
 ცხავი აცხავებულა,
 წვიმა გაჩქარებულა.
 ღმერთო, მოგვე ცის-ნამი,
 აღარ გვინდა მზის თვალი.
 ღმერთო მოგვე ტალახი,
 აღარ გვინდა გორახი.

დარის გამოთხოვის დროს გალობენ ასეთ ტექსტს

ახ ლაზარე, ლაზარე!
 ლაზარ მოადგა კარსა
 აბრიალებს თვალსა,
 ცხავი აცხავებულა
 დარი აჩქარებულა.
 ახ, ლაზარე, ლაზარე!
 ცას ღრუბელი აჰყარე!
 აღარ გვინდა ცის-ნამი
 ღმერთო, მოგვე მზის თვალი
 აღარ გვინდა ტალახი,
 ღმერთო, მოგვე გორახი.

ყოველი სათხოვარი იწყება და თავდება ღვთის სადიდებელი სიტყვებით: „დიდება და ღმერთსა დიდება!“ ედრება მიმართულია არა პირდაპირ ღმერთისადმი, არამედ წინასწარმეტყველ ელიასადმი, რომელიც თავისი ეტლით დაქარის ცაში და განაგებს ელვას. ქუხილს და ღრუბლებს. ამ ჩვეულების მუსიკა იგივეა, რაც ტუსიკა ზემოთ მოყვანილისა. დაკარგულია მისი პირველ-ყოფილი მოტივი, ან და იქნებ ეს იმას ნიშნავდეს, რომ ორივე საღმრთო წესი სრულდება ერთი და იმავე ღვთაების სადიდებლად? როგორც არ უნდა იყოს, ჩვენ ვხედავთ, რომ ეს ორი სავალაპელი წარმოადგენს წარმართული ხანის ცხოველ ნაშთს; ფორმით ისინი ერთნაირია, ესე იგი ვალობს ხორო და ორი კაცი ანტი-ფონურად, სულ ერთია ნელი თუ ჩქარი მსვლელობა ექნება ამ ვალობას. სავალაპელები პატარა არიან და მუსიკალური აზრით მოკლენი. ყველაფერი ეს ადასტურებს მათ უძველეს წარმოშობას.

ესლა ვნახოთ თუ როგორი იყო საერო ტუსიკა წარმართული ხანიდან დაწყებული. ქართველებს შენახული აქვთ შემდეგი ძველი წარმართობის ნაშთი, როგორც კი ოჯახში ავად გახდება ბავშვი რომელიმე ინფექციური ავადყოფილით. მაგალითად, ყვავილით, წითელათი, ხველათი და სხ. ავადყოფიანი, ოჯახ

ბი იმას კი არ იტყვის, რომ მისას ყველია, არამედ—ბატონები მობძანდნო, რომლებსაც, მათი რწმენით, თან შემოაქეთ ავადმყოფობა. მთელი იმ ხნის განმავლობაში, ვიდრე იქ ავადმყოფი წევს, ოთახში არ შეიძლება არც ლანძღვა, არც ლაპარაკი, არც კრევა, ერთი სიტყვით, არაფრის გაკეთება, რომ ამით ანგელოზებს არ აწყენინონ. ყველაფერი უნდა კეთდებოდეს იმ ოთახის მოშორებით. ანგელოზების გულის მოსაგებად ავადმყოფის ოთხას ამკობენ ყველიებით და ანთებენ სურნელოვან ბაზმებს. ოთახის ირგვლივ ჩამოკვნიენ ფერად ქსოვილებს; მაგიდაზე სდგამენ ხონჩებს ტკბილეულებით, ყველა ცდილობს რომ მხიარული იყოს და ჰგალობენ ასეთი მუზიკულური შინაარსის სიმღერას (იხ. დანართი № 3).

ეჭვი არ არის, რა თქმა უნდა, რომ ამ ჩვეულებაში ანგელოზების მაგირ ქრისტიანობამდე სხვა ძალებს ეჭირათ ადგილი; ქრისტიანული სარწმუნოების დამკვიდრების შემდეგ კი ეს ჩანებები აირიენ და ასეთი სახით მოაღწიეს ჩვენამდე. უნდა ითქვას ისიც, რომ ამ შემთხვევაში სიმღერა შეუკნებლად გამოყენებულია როგორც სამკურნალო იარაღი, ესე იგი როგორც ისეთი საშუალება, რომელიც უმზნეებს გულს, ტკივილებს უამებს და ასე თუ ისე უმსუბუქებს ტანჯვას ავადმყოფ ბავშვს.

ან, მაგალითად, სამგლოვიარო სავალობელი, რომელსაც უგალობენ მიცვალებულს, სანამდე ის კიდევ სახლში იმყოფება; გალობენ ყოველი მატრიალის მოსვლაზე და აგრედენ გალობენ მიცვალებულს საფლავში ჩასვენებენ. შემდეგ, კიდევ ერთხელ გალობენ მას, როდესაც საფლავზე გამოდიან მეორმოცე დღეს და დასასრულ, ერთი წლის შემდეგ, როდესაც მესამედ გამოდიან. ამის შემდეგ მას ასრულებენ კიდევ სამი-ოთხი წლის განმავლობაში ფერისცვალობას და კვირაცხოვლობის მეორე დღეს; ამ შემთხვევაში სამარზე გაშლიან ხალიჩას, რომელზედაც დალაგებენ მიცვალებულის ტანისამოსს, ქუდს, ფეხსაცმელს, ტკბილეულობას, და იმისდა მიხედვით ქალი იყო თუ კაცი მიცვალებული,—ზოგიერთ იარაღს. ამნაირად მორთულ საფლავზე კიდევ გამოიტირებენ მკვდარს. წირვის შემდეგ მღვდელი შეასრულებს მკირე პანაშვიდს და აკურთხებს ტაბლას, საიდანაც ნაწილს თვითონ წაიღებს, დანარჩენი კი იქვე დაურიგდება საწყალო. მელოდია ამ სამგლოვიარო ზარისა შემდეგია (იხ. დანართი, № 4) ყოველი ცალკე შემთხვევისათვის ტექსტის შედგენა ხდება ექსპრომტად და მისი სიღრმე დამოკიდებულია მთავარი მოტირალის ნიჭზე. ამ სავალობელსაც ალბად სარწმუნოებრივი ხასიათი აქვს.

••

ამ გვარად ასეთი სიერო საზნევეულებო სიმღერების მაგალითზე ჩვენ ეხებათ მტკიცე კავშირს ქართველებისა სიერო და სასულიერო მუჟიკის შორის, ყოველ შემთხვევაში უძველეს ხანაში მაინც. მაგრამ დავანებოთ ჯერ თავი ქრისტიანობის წინამორბედ ხანაში ამა თუ იმ სავალობლების იგივეობის საკითხს. ჩვენ გვაქვს როგორც უძვეელი ნაშთები წარმართული ხანისა, არა მარტო რელიგიური სიმღერები, არამედ მუშური სიმღერებიც და განსაკუთრებული კათეგორიის საზნევეულებონი. ეს მუშური სიმღერები იმღერებიან როგორც ხორ-

თი, ისე ერთი ხმით. ხოროთი შესრულებული მუშური სიმღერები ჩვენ მიგვაჩინა თავისი ფორმით უფრო ძველად, ვიდრე რელიგიური სიმღერების ჯგუფი, რადგან პირველებს ასრულებს მხოლოდ ერთი სოლისტი და ხორო, და ამნაირად წარმოადგენენ სიმღერის უფრო მარტივ ევოლიუციას შედარებით რელიგიურებთან, —სადაც სიმღერას ასრულებს უსათუოდ ორი სოლისტი, რიგ-რიგობით, ხოროსთან ერთად. შემდეგ ამ სიმღერებში არის ერთი სრულიად განსაკუთრებული ერთ-ხმიანი ჯგუფი მუშური სიმღერებისა, „კალოური“-ს და „გუთნური“-ს სახელწოდებით. ამ სიმღერებს გლებები მღერიან მხოლოდ ერთი ხმით და, როგორც ერთხმიანები, წარმოადგენენ ქართული სიმღერის განვითარების სულ უპირველეს საფეხურს და, მაშაადამე, ყველაზე უფრო ძველ ჯგუფს.

ამ ჯგუფს ეკუთვნიან აგრედვე ყოფა-ცხოვრების სამღერები, სახელდობრ: „ურმული“ და „ნანა“; ზოგჯერ კი გვხვდება ფერხულის სიმღერა, რაც უფრო იშვიათია.

ზოგიერთ ზემოდ მოყვანილ ჯგუფების შესახებ კიდევ გვექნება ლაპარაკი ბოლოს, ესლა კი გადავიდეთ ზემოხსენებულ სიმღერების ჯგუფთა ტენიკურ საფუძვლების გარჩევაზე, — უწინარეს ყოვლისა ორიოდ სიტყვა შემდეგზე:

სხვა და სხვა ჰანგები, როგორც ძველი, ისე ახალი, პირდაპირ ცალკე ტონებისაგან კი არ შესდგებიან, არამედ ისეთი ტონებისაგან, რომლებიც წინასწარ უკვე მოყვანილი იყვნენ რაიმე წესრიგში. ამ შემთხვევაში მუსიკაში, ისე როგორც ორგანიულ ბუნებაში, ხდება მუდმივი ორგანიზაცია მატერიისა და ფორმისა, უმდაბლესი საფეხურიდან უმაღლესამდე.

პირველი მასალა მუსიკისა — ტონი — უკვე წარმოვიდგება როგორც გარკვეული ორგანიზაცია მოძრაობისა სწორი და თანაბარი რეალბით (წინ და უკან), რომელსაც აქვს გარკვეული სიჩქარე ერთი წამის მანძილზე. ჩვენ თითქოს ნედლი მასალა მივიღეთ, მაგალითად ქაფი, რომლისგანაც გერ ქსოვილი უნდა მოიქსოვოს და მხოლოდ შემდეგ მოიქარგოს იგი. ორგანიულ ბუნებაშიაც ჩვენ ეხედვით აგრედვე, რომ ელემენტები პირდაპირ კი არ ერთდებიან ორგანიული ფორმების შესაქმნელად, არამედ გაივლიან სხვა და სხვა მოსაშუალებე ორგანიზაციებს, რომ შემდეგ გამაცოცხლებელი ძალის ზეგავლენით თანდათან მოაწყოს უჯრედები, ქსოვილები, და ბოლოს თითონ ცოცხალი ინდივიდუმი, მცენარისა ან ცხოველისა.

იგივე ხდება მუსიკაშიდაც: გადასვლას ტონიდან დამღერებაზე შეადგენს მუსიკალური ელემენტების საშუალო ორგანიზაციები ხმა — წყობამდე და გამმებამდე; მათგან იქმნებიან მოტივები, მოტივებისაგან კი დასრულებული მელოდიები.

მელოდიური მოძრაობა არის ტონის სიმალის ცვლილება დროის მანძილზე, მაგრამ ამისათვის საჭიროა გარკვეული მასშტაბი, ანუ კიბე საფეხურებით, რომლებზედაც მიაბიჯებს მელოდია თანდათან ან ნახტომებით. ეს მასშტაბი ანუ კიბე არის ის, რასაც მუსიკოსები ეძახიან გამმას; მასში ესა თუ ის ტონები (ინტერვალები), რომლებიც იზმარებიან მელოდიაში, დალაგებული არიან მათი სიმალის მიხედვით. ამიტომაც გამმა არის მასშტაბი ვასაზომად ტონების

მოძრაობისა სიმაღლის მიხედვით, ისე როგორც რიტმი არის მასშტაბი, რომლითაც იზომება ტონების მოძრაობა დროში. ეს ანალოგია გამმასა და რიტმის შორის შემჩნეული იყო მრავალი, როგორც ძველი, ისე ახალი დროის თეორეტიკოსების მიერ.

ყველა ხალხებმა აირჩია ძუსიკალური კიბის გარკვეული საფეხურები და არ გადადიოდნენ შეუმჩნეველად ტონიდან ტონში. ეს საფეხურები იყო შემდეგი: უმარტივესი დამოკიდებულება ტონების, ესე იგი (ტონიკიდან) ქვარტა (3 : 4), ქვინტა (2 : 3) და ოქტავა (1 : 2). ეს ინტერვალები გვხვდებიან გამმის საფეხურებზე დედა-მიწის ყველა ხალხებში ძველსა თუ ახალში, ველურსა თუ კულტურულში, რაიც გვიმტკიცებს, რომ იგი, ადამიანის ფსიხო-ფიზიკური ორგანიზმისათვის, სხვებზე უფრო ნათელი და ადვილად გასაგებია.

ამისათვის ყველაზე უძველესი გამმის პირველყოფილ სახედ, ანუ ძირითად სქემად, იყო ხმა-წყობა—*c f g e*,—რომელიც შესდგებოდა პრიმის, ქვარტის, ქვინტის და ოქტავისაგან. დალაგებულებმა მათი სიმაღლის მიხედვით, იმათ შეჰქმნეს ორი ქვარტა *c f g e*,—რომლებიც გაყოფილი არიან შუალი ტონით (*f—g*) ანუ ორი დიხორდი. ასეთმა ხმა-წყობამ თავისი დალი დააჩინა მთელ უძველეს ხანას, რომელსაც ჩვენ უფლება გვაქვს ვუწოდოთ ქვარტას ხანა.

უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ ინტერვალებზე იყვნენ აწყობილი აგრედვე პირველყოფილი სიმებიანი ინსტრუმენტებიც: მაგალითად, ბერძნების უძველეს ქნარს ორფეოსამდე, ბოეციის მიხედვით, ჰქონდა სწორედ ეს წყობა; ის როდი ვარგოდა დამოუკიდებელი მელოდებისათვის, მაგრამ დასაწერებლად გამოსადეგი იყო.

შემდეგი ნაბიჯი ამ საქმეში იყო ცალიერი ქვარტების შუა ხანების ამოვსება. *G*-დან ნახეს ქვარტა ძირს ანუ ქვინტა ზევით *d*, ხოლო *F*-დან ქვარტა *B*,—და აი გაჩნდა დამახასიათებელი გამმა, მოკლებული ტერციას და სექსტას, შექმნილი ორი ტრიხორდისაგან.^{*)}

როდესაც განვიხილავთ ჩვენს ერთხმიან სიმღერებს ტენიკური თვალსაზრისით, და მიუყენებთ მათ შემოთმოყვანილ მასშტაბს, (ესე იგი ამა თუ იმ ქვარტას, რომელიც ერთია მთელი ქვეყნისათვის), ჩვენ ვხედავთ, რომ ჩვენ გვაქვს სიმღერები ამ მასშტაბით. პირველი მათგანი არის „ფერხული“ (ხმა *do* უნდა გამოვიტყუოთ, როგორც შემთხვევითი), მეორე—სიმღერა როსტომზე, რომელიც სრულდება ეხლა დედოფალ ქეთევანის სიტყვებით (აქაც უნდა გამოვიყუთ აგრედვე შემთხვევითი ხმები *xi* და *xi*).

ეს სიმღერები წარმოადგენდნენ დასრულებულ ქვარტებს, ესე იგი ტეტრა-ხორდებს და, სოკოლოვსკის ტერმინოლოგიის მიხედვით, არიან შედეგები სიმღერის შემდგომი განვითარებისა, ეგრედწოდებულ ქვინტის ეპოქისა, როდესაც სიმღერა გამოვიდა ტრიხორდის (ესე იგი ქვარტის ხმა-წყობის სამი ხმის) სფეროდან და მიიღო უკვე დასრულება ოთხი ხმის, ესე იგი ტეტრახორდის, სახით. მოგვევალება თუ არა ჩვენ ისეთი სიმღერები, რომლებსაც აქვთ ტრიხორ-

*1 П. П. Соколовский, Русская народная песня, стр. 37.

დი ქვარტაში, ამის თქმა ჯერ არ შემიძლია, გარდა იმისა, რომ ჩვენი ფანდური აწყობილია ტრიხორდზე ქვარტით (e—d—f—e—d—f—e არა სრული დიეზი).

შემდეგ, როდესაც გადავიდეთ მუშურ სიმღერებზე, ჩვენ ვხედავთ, რომ პირველი მათგანი „კალ ოური“, თუ გამოვიტყავთ დამხმარე ხმას მი ბემოლს, მოექცევა ტრიხორდის ხმა-წყობის ქვინტაში, ხოლო ხმა-წყობის შიგნით ხმები si და si ბემოლი ერთი მეორეს დაუწყებენ ცვლას, როგორც ორიგინალური მოვლენა¹⁾.

ასეთსავე ხმა-წყობაშია სიმღერა „გუთნური“, სადაც მისი დასაწყისი პირველ სიმღერის მსგავსად მოდულაცია-ქმნილია ლიდერთ ტეტრახორდით და დაბოლოება კი ისევ ძველებური დამხმარე ხმით fa²⁾. საინტერესოა აგრედვე ხმის si და si ბემოლის ხმარება ამ სიმღერაში იმავე ხმა-წყობით

ამ სიმღერების გარდა, ყურადღების ღირსია აგრედვე „კალ ოური“ სოფ. შალაურისა თელავის მაზრაში, სადაც ხმა-წყობა წარმოადგენს აგრედვე ქვარტას სექუნდის მიმატებით ზევით, ორიგინალური მოდულიაციით ხმაწყობაში და აგრედვე სიმღერა „ნანა“, თუ გამოვიტყვოთ იქნება იქედან ხმა di³⁾.

განვიხილოთ რა დანარჩენ სიმღერებს, ჩვენ ვხედავთ, რომ არანისი, ორიველა იმყოფება ქვინტის ხმაწყობაში, თუ კი გამოვაკლებთ მას დამხმარე ხმას fa⁴⁾. შემდეგ ნანა, ორიგინალური ბოლოთი აგრედვე ქვარტაზე⁵⁾.

ამგვარად ჯერ-ჯერობით ჩვენ ვხვდებით სიმღერები, შემდეგ ფარგლებში: ქვარტა; ქვარტა მიმატებით სექუნდისა ზევიდან, ესე იგი ტრიხორდი ქვინტაში და უბრალოდ ქვინტაში; ქართული ხალხური მუსიკა ამგვარად გვიჩვენებს ჩვენ, რომ ბევრი იმისი სიმღერების ერთხმინაობაში დადებული აქვს საფუძვლად დასაწყისი იმავე კანონებისა. რომლის საფუძველზე შეიქმნა უძველესი სიმღერები არიელებისა და სხვა ხალხებისა.

მაგრამ ამით არ ისაზღვრებიან ჩვენში ერთხმოვანი მუსიკის ხმა-წყობანი.

სიმღერების შემდეგ არ ისაზღვრებიან ჩვენ ვხედავთ, რომ ჩვენში არის ისეთი სიმღერები. რომლებსაც აქვთ ქვინტაზე მეტი ხმა-წყობანი. და რომლებიც გვაგონებენ თითქოს ძველ ბერძნულ ხმა-წყობებს. აი მაგალითები: ურმული შალაური (იხ. იგივე ჩემი წიგნი გვ. 64, ტ. 1) ურმული № 1 (იხ. იქვე წიგნი III გვ. 55) ორიველა № 2. როგორც ორიგინალური დაბოლოება (იხილეთ იქვე) — მეორე ურმული. (გვ. 95, ტ. 3) და კვერული (გვ. 113).

მაგრამ როდესაც შევხებით მათ შინაგან წყობას. ჩვენ ვხედავთ, რომ მათ ცოტა აქვთ საერთო ძველ ბერძნულთან, რადგან ძველ ბერძნულ ხმა-წყობებს, როგორც ცნობილია, ტონიკა ჰქონდათ შუაში და არა ბოლოს, როგორც ამას ჩვენში ვხედავთ.

ჩვენ არ ვხეებით მეტად დიდ საკითხს რიტმიკისას ქართულ სიმღერებში. ამის შესახებ სიტყვა იქნება შემდეგში. ცნობილია, რომ ყოველ ვრს, თაყისი

¹⁾ იხ. ჩემი წიგნი, Очерки Греч. музыки, ტომი I, გვ. 51, შენიშვნა 1.

²⁾ იქვე შენიშვნა 2.

³⁾ იხ. ჩემი Греч. нар. муз. в. III, გვ. 83, № 1.

⁴⁾ იქვე, ტომი III, გვ. 96, № 4.

⁵⁾ იქვე, ტომი III, გვ. 118, № 3.

ენის თვისებათა გამო, აქვს საკუთარი რიტმიული სხვაობა, რომელიც დაღს ასევეს მელოდიის წყობას. ხანდახან შესაძლებელია შეგხვდეთ, რომ ერთი ხალხის მელოდია ჰგავს მეორე ხალხის მელოდიას, მაგრამ თუ ყურადღებას მიაქცევთ ტექსტის რიტმიკას, თქვენ დაინახავთ, რომ ეს მსგავსება, ასე ვსთქვათ, გარეგნულია. თუ ანალიზს გაუკეთებთ მელოდიას ტექსტთან ერთად, თქვენ დაინახავთ, რომ სხვა ხალხის მელოდია სხვა-ნაირად არის აგებული, სხვაგვარად მოდრეკილია და მაშასადამე მას აქვს საკუთარი თავისებურობა. ამგვარად მელოდიაში მნიშვნელოვანია ტექსტი, მისი რიტმიკა. აქ ენამ უნდა სთქვას თავისი გადამწყვეტი სიტყვა, და ჩვენ ვხედავთ, რომ ჩვენ რიტმიკას, მელოდიასთან დაკავშირებით, აქვს თავისი კანონები, მართალია ჯერ-ჯერობით ნაკლებად შესწავლილი, მაგრამ მაინც ზოგ ნაწილში განსხვავებულნი თუნდა, მაგალითად, ძველი ბერძნულისაგან. აი მაგალითად სიმღერა „ჩემო თავო!“ ჯერ მახვილი ხედება მო-ს, შემდეგ ჩე-ს, ესე იგი პირველ შემთხვევაში ის იმღერება ჩემო თავო, მეორეში კი ჩემო გულო. ან მეორე მაგალითი დიდება-დიდება; მესამე—გლესამ და გლესამ, ჰერიო—ჰერიო, სედეკო-სედეკო და სხვა უამრავი ამისი მაგალითები.

ყოველივე ეს მოწმობს ქართული ენის საკვირველ რიტმიკას და განასხვავებს მას სხვა ხალხთა ენებისაგან.

შეუდგეთ ეხლა ტენიკური საფუძვლების გარჩევას ორხმოვან სიმღერებში.

თუ ჩვენ ვხედავთ ქართული ხალხური სიმღერის განსხვავებას ერთხმოვანებაში, მაშინ რაღა უნდა ითქვას ორხმოვან სიმღერების შესახებ, რომლებიც სრულდებიან ხოროს მიერ, და როგორც ასეთები, უკვე აშკარად ხდიან თავის სხვაობას. სამხმოვანებზე ხომ აღარას ვამბობ.

და აი, როდესაც ვარკვეთ ორხმოვან სიმღერას მუსიკალურ-ტენიკური მხრით, ჩვენ ვხედავთ, რომ მუსიკალური ჩონჩხი იქაც და აქაც ერთი და იგივეა მხოლოდ აქ იგი აღებულია ერთდროულად, როდესაც ხმებში არის ქვარტა ან ქვინტა, ე. ი. აღებულია ვერტიკალურად და არა მარტო გორიზონტალურად. აი რა არის უაღრესად საინტერესო მეცნიერებისათვის და რა განასხვავებს ქართულ მუსიკას სხვა ეროვნებათა მუსიკისაგან და მისი ტენიკური საფუძვლებისაგან. ორხმოვანება უკვე გვიჩვენებს, რომ აქ შეიქმნა განსაკუთრებული თავისებური წყობა, რომელსაც აქვს თავისი კანონები, და ეს არაა ხელოვნურად გამოგონილი ვისგანმე, არამედ თვით ბუნების წიაღში ჩანერგილი. ავიღოთ მაგალითად ხმაწყობა: ქვარტა სეკუნდის მიმატებით ზევიდან, ესე იგი do—fa—sol. ნუ თუ არ შეიძლება მისი განხილვა როგორც ხმების, რომლებიც თვით ბუნებაში არსებობენ, ესე იგი ხმა შა, —როგორც ობერტონი, ხოლო fa—უნტერტონი ხმისათვის C. მეცნიერებამ ხომ ზედმიწევნით დაამტკიცა (ჰელმჰოლცი), რომ ყოველი ტონი შესდგება თანა-ხმების მთელი რიგისაგან ანუ ობერტონებისაგან ზევით და უნტერტონებისაგან ძირს (უკანასკნელი საკითხი დამუშავებული აქვს სხვათა შორის რიმანსაც). მაგალითად ნოტი C ან do იძლევა უახლოეს ობერტონებს (მეორეს და მესამეს) c—g, ესე იგი ნოტებს do და sc1, ხოლო ძირს უნტერტონებს c—f ესე იგი ნოტებს do და fa. მთელი საქმე, მაშასადამე, იმაში მდგომარეობს, რომ

ქვედა ქვარტა fa (მესამე უნტერტონი) ქართულ ხმაწყობაში გარდაქმნილია ზევით ქვარტაში do-fa-sol, რაიც სრულიად ბუნებრივია.

ამგვარად ჩვენ ერთხელ კიდევ ვრწმუნდებით იმაში, რომ ქართული წყობიანი შექმნილი არიან თვით ბუნებისაგან, და არა ხელოვნურად. ჩვენ, რა თქმა უნდა, არ შეგვიძლია მითითება იმაზე, თუ რამდენი დრო იყო საჭირო იმისათვის, რომ ერთხმოვანობისაგან შექმნილიყოს ორხმოვანობა, როგორც უყობო რთულზე ევოლუციის ეტაპი; ეს ჯერჯერობით არ შეადგენს ჩვენს საგანს. ვინ შეგვიძლია მიუთითოთ იმაზე მხოლოდ, რომ ეს წყობიანი შექმნილან ბუნებრივი წესით და განუცდიათ სავსებით დამოუკიდებელი განვითარება.

დანართი № 1.

Andante და დე-ზა

და-დე-ზა და დე-ზა. სა და დე-დე-ზა!

და-დე-ზა და დე-ზა. სა და დე-დე-ზა!

დანართი № 2.

Allergo non troppo დათაშაშაშა

და-დე-შე-ლი ა გი-რა-ტი ა-ლია-ლა-ლი

უ-ფლის-კან გა-შე-ღრე-შე-ლი ა-ლა-ლა-დე-ა

დანართი № 3.

Moderate. იაკ ნანა.

Handwritten musical score for 'იაკ ნანა' (Iak Nana) in G major, 2/4 time. The tempo is marked 'Moderate'. The score consists of two systems of two staves each. The lyrics are: ი-აკ ნა-ნა ვარ-და ნა-ნა ი-აკ ნა-ნი ნა-რა ი-აკ ნა-ნა ვარ-და ნა-ნა ი-აკ ნა-ნი ნა-რა.

დანართი № 4.

Moderate. შარო ტირილი. ad lib.

Handwritten musical score for 'შარო ტირილი' (Sharo Tirili) in G major, 2/4 time. The tempo is marked 'Moderate'. The score consists of three systems of two staves each. The lyrics are: ვი-მე ში-ლი შენ და-შარ-კაც-სა წა-ველი და წა-ველი ში-ლი და დავ-ტი-კე ნუ-ტა მა-და-ლი ი-უს ნუ-სა მე შენ მა-გი-ე რათ წა-ვიწა-ლი-ლი - უა - ვი: a tempo

დანართი № 5.

იასმინდარ.

Handwritten musical score for 'იასმინდარ' (Iasmindar) in G major, 2/4 time. The score consists of three systems of two staves each. The lyrics are: ი-აკ მთა-ზე-და. რა და-მთა-ზე-და. რა ი-თა ვლუ-თა-კლი ი-თა-ვლუ, მთა-კლი ი-თა-ვლუ. რა.

ზილკსოზია. მენიეჰა.

კ ლ ა ბ ო ნ ი

კ რ ი ტ ო ნ

უსრულად ვიდრე-მე და განუწყვეტლად ჯოჯოხეთის მისრული მდგობარე არს სიმერალისა მღვიმესა შინა, ხოლო განსრულებული და განწყვედილი მირაი-ვიდეს მუნ, უფლისა თანა დაემკუიდრების (Plato, Phaedo 69, არსენი იყალთოელის თარგმანი).

400—399 წლის ზამთარში გაასამართლეს სოკრატე მისმა თანამოქალაქეებმა. ხუთასერთის სასამართლომ სამოცი ხმის უმეტესობით დამნაშავედ აღიარა ის და, თანახმად მომჩივანთა მოთხოვნისა, სიკვდილით დასჯა გადაუწყვიტა. სასამართლოს განაჩენი მართლმსაჯულების უკანასკნელი სიტყვა იყო: მისი გასაჩივრება არ შეიძლებოდა, და თერთმეტ ათინელს, —რომელთა მოვალეობასაც შეადგენდა ათენის პოლიტიით განაჩენის შესრულება, —დაუყოვნებლივ უნდა მოეყვანათ ის სისრულეში.

მაგრამ, სწორედ წინაღობით დელოსზე გაიგზავნა — თანახმად ტრადიციისა, — ათინელთა ხომალდი, რომლითაც ოდესღაც თეზეომ იმოგზაურა კრეტაზე და გზად დელოსის აპოლონთან დაისადგურა. ვიდრე ხომალდი უკან დაბრუნდებოდა, არც ერთი სასიკვდილო განაჩენი არ შეიძლებოდა სისრულეში მოეყვანათ. ეს ხდება საბერძნეთის გაზაფხულის წინ, ათინელთა ვარდობისთვის, ანთესტერიებში. ბორკილებ-ასხმული სოკრატე ციხეში ელის — ჩვეულებრივის სიმშვიდით — აღსასრულის ეამს. მისი მეგობრის კრიტონის თავმდებაობით სოკრატეს მეგობრებს ნება ეძლევათ ინახულონ ხოლმე თავისი ძვირფასი მასწავლებელი. თვითონ კრიტონს, — მდიდარს და შეძლებულს, უკვე მიღებული აქვს წინასწარი ზომები, რომ გააპაროს სოკრატე ციხიდან და სამშვიდობოს გაიყვანოს. მაგრამ სოკრატე არ თანხმდება. უკანასკნელად ის მთავარი ციხეში ხომალდის დაბრუნების წინაღობს, დილით ადრე, და კიდევ ერთხელ ცდილობს დაიყოლიოს სოკრატე. არავითარ საბუთი არ ჭრის. სოკრატე თავისი — კრიტონის საწინააღმდეგო — აზრის დასაბუთების დროს აღაპარაკებს ათენის კანონებს და თვით სახელმწიფოს და, ბოლოს, კიდევაც დაარწმუნებს კრიტონს, რომ ამის რჩევის მიღება — ციხიდან გაქცევა — სოკრატესთვის საკუთარი თავის უარყოფას ნიშნავს და იმაზე უარის თქმას, რასაც ის მთელ თავის სიცოცხლეში ჰქადაგებდა: უსამართლობის ჩადენა არავითარ შემთხვევაში არ არის მისაღები, მაშინაც კი, როდესაც ეს უსამართლობა პასუხია შენ მიმართ სხვის მიერ ჩადენილ უსამართლობაზე.

საუბრობენ:

სოკრატე, კრიტონ.

სოკრატე

რად მოსულხარ ასე ადრე, კრიტონ? აჟ, — არც ისე ადრეა?

კრიტონ

ძალიანაც ადრეა.

სოკრატე

მაინც რა დროა?

კრიტონ

რიჩრათებს.

სოკრატე

მიკვირს, როგორ დაიყოლიე ციხის-მცველი.

კრიტონ

უკვე შემიჩვია: მე ხომ ზწირად დავდივარ აქ. თანაც ცოტას ვაჩუქებ ხოლმე.

სოკრატე

დიღიხანია მოხვედი?

კრიტონ

კარგახანია.

სოკრატე

მერე, რატომ მაშინვე არ გამალვიძე, აქ რომ გაჩუმებული დამჯდარხარ?

კრიტონ

არა. სოკრატევე. ზევესის მადლმა! ნეტავი მეც არ ვიყო აშნაირ უძილო მდგომარეობაში და ასეთს მწუხარებაში. დიღიხანია ვაკვირვებით გიყურებ, ასე ტყბილად რომ გძინავს! და მე განზრახ არ ვაგალვიძე, რომ შენ რაც შეიძლება მეტი სიამოვნება გრგებოჯა. წინათაც, მთელ შენს სიცოცხლეში ვაჭებდი შენს ასეთს ქცევას, ეხლა-კი მით უმეტეს საჭებია, როგორ ადვილად და მშვიდად იტან ეხლანდელ უბედურებას.

სოკრატე

უპ, ჩემო კრიტონ, ჩემს ხანში უაზროვ იქნებოდა ჩივილი: სიკვდილი კარგაა მომდგარი.

კ რ ი ტ ო ნ

სხვებიც, შენი ხნის მოხუცნი, ვარდებიან ხოლმე ამაირ უბედურებაში, მაგრამ ხნოვანება მათ ხელს არ უშლის ბედის-წერას შეებრძოლონ.

სოკრატე

მართალია... მაგრამ შენ რამ მოგიყვანა ასე ადრე?

კ რ ი ტ ო ნ

სამწუხარო ამბავმა, სოკრატ! სამწუხაროა ეს ამბავი—მე ვხედავ, შენთვის კი არა. ჩემთვის და ყველა შენი მეგობრისთვის; მე ვგრძნობ, ყველაზე უფრო სამძიმო ის ჩემთვის იქნება.

სოკრატე

რა ამბავზე ლაპარაკობ? ააა.., ხომალდი ხომ არ მოსულა დელოსიდან რომლის მოსვლის შემდეგ მე უნდა მოვკვდე?

კ რ ი ტ ო ნ

ჯერ არ მოსულა, მაგრამ მგონია დღეს უნდა მოვიდეს. სუნიონიდან ჩამოსულები გადმოგვცემენ, რომ მათ იქ ნახეს ხომალდი. როგორც ჩანს, ხომალდი დღეს უნდა მოვიდეს და ხვალ, სოკრატ...სიცოცხლეს უნდა გამოესაღო.

სოკრატე

ოღონდაც! თუ ღმერთებს ასე სურსთ, დე სღსრულდეს... მე კი მგონია, ხომალდი დღეს არ მოვა.

კ რ ი ტ ო ნ

რა საბუთი გაქვს შენ ამისთვის?

სოკრატე

იქლავე გეტყვი. მე ხომ ვის მეორე დღეს უნდა მოგვხდეს, ხომალდი რომ მოვა.

კ რ ი ტ ო ნ.

ასე ამბობენ ისინი, ვინც ამ საქმეს განაგებს.

სოკრატე

მე ვფიქრობ, რომ ის დღეს კი არ მოვა, არამედ ხვალ. ამის საბუთია ერთი სიზმარი. ამ ღამით რომ ვნახე. შენი მოსვლის წინ. კარგი რომ არ გამაღვიძე.

კ რ ი ტ ო ნ

რა სიზმარი ნახე?

სოკრატე

მომიახლოვდა ერთი ქალი. ლამაზი და მოხდენილი, თეთრ სამოსში

ხეული. დამიძახა და მითხრა: სოკრატ, ნოყიერ ფთიას შენ ეწვევი
ორი დღის უკან.

კრიტონ

საკვირველი სიზმარი გინახავს, სოკრატ.

სოკრატე

მე მგონია, კრიტონ, მისი აზრი ნათელი და ცხადია...

კრიტონ

რასაკვირველია ცხადია. მაგრამ, ძვირფასო სოკრატ, ებლა მაინც დამო-
ჯერე და თავს უშველე. შენი სიკვდილი ჩემთვის უბედურებაზე მეტი იქნება.
ჯერ ერთი მე ისეთ ახლობელს დავჰკარგავ, რომლის მსგავსს, უეჭველია, მე ვე-
რასდროს ვერ შევიძენ. და ბევრი გამონდება ისეთიც—მე და შენ რომ კარ-
გად არ გვიცნაბს,—რომელიც ჩემზე იფიქრებს, სოკრატეს გადარჩენა შეეძლო,
ხარჯის გაწევას რომ არ მოირიდებოდა, მაგრამ დროზე არ იზრუნაო. განა ამა-
ზე უფრო სასირცხო იქნება რამე, როდესაც კაცზე ლაპარაკობენ: ფულს მე-
ტად აფასებს, ვიდრე მეგობრებსო? ხალხი ხომ არც კი დაიჯერებს, რომ შენ
თვითონ არ მოისურვე აქედან წასვლა, თუმცა ჩვენ ყოველი ღონე ვიხმარეთ.

სოკრატე

ჩვენ რას გვენაღვლება, ჩემო კრიტონ, ხალხის აზრი? ისინი ხომ, ვინც
უფრო ღინჯი და გონიერია და ვის აზრსაც ჩვენ ვფასებთ, უთუოდ იფიქრე-
ბენ: მოხდა ისე, როგორც მოხდაო.

კრიტონ

მაგრამ შენ უნდა დამეთანხმო, სოკრატ, რომ საჭიროა უმრავლესობის
აზრს ანგარიში გაუწიოთ. თვით ეხლანდელი შენი მდგომარეობა გვიმტკიცებს,
რომ ხალხს შეუძლიან არა თუ მცირე, უდიდესი უბედურებაც კი შეამთხვიოს
იმას, ვინც მის თვალში ჩირქმოცხებულა.

სოკრატე

ნეტავი უმრავლესობას მართლაც შეეძლოს უდიდესი სიბოროტის ჩადენა:
მაშინ მას ხომ უდიდესი სიკეთის ჩადენაც შეეძლებოდა, და კარგიც იქნებო-
და. მაგრამ, მას არც ერთის უნარი არა აქვს. მას არ შეუძლია გახადოს ვინმე
გონიერი, არც უგუნური: ყოველი მისი მოქმედება შემთხვევითია.

კრიტონ

ეს კი ასეა, მაგრამ ერთი მითხარი, სოკრატ! ჩემი და სხვა შენი მეგობ-
რების ჯავრი ხომ არა გაქვს, და ხომ არ ფიქრობ რომ, თუ შენ აქედან გა-
ხვალ, სიკოფანტები უსიამოვნებას მოგეაყენებენ ჩვენ, შენ რომ აქედან გაგაპა-
რეთ; და ხომ არ სწუხხარ, რომ ჩვენ იძულებული ვიქნებით მთელი ჩვენი ქონე-
ბა შევალლოთ ამას ან—და ღიღი ხარჯები გავწიოთ, და კიდევ—ვინ იცის—სხვა

რამ გადაგვხდეს თავს. თუ შენ ეს გაწუხებს, გთხოვ დამშვილდე. სამართლიანი იქნება გავიღოთ ასეთი მსხვერპლი შენი გადარჩენისთვის და, თუ საჭირო იქნება, უფრო მეტიც... მაშ, მოიქეც ისე, როგორც მე გირჩევ, და არა სხვანაირად.

სოკრატე

მართალია, კრიტონ, მე ეს მაწუხებს, რაც შენ თქვი, და ბევრი სხვაიც.

კრიტონ

ამის შიში კი უღადგოლა. ჯერ-ერთი, უმნიშვნელოა ის თანხა, რომელსაც ზოგიერთები მოითხოვენ შენს გადასარჩენად, აქედან გასაყვანად. მერე, განა არ იცი, რა იაფი საქონელია ეს სიკოფანტები? მათ ჩასაწუმებლად სულაც არ არის საჭირო ბევრი ფული. მთელი ჩემი ქონება შენთვის მაქვს გადადებული და, მე მგონია, საკმარისიც იქნება. და თუ შენ ჩემი ჯავრი გაქვს და არ გინდა ხარჯი გამაწვივინო, —ხომ ათენში არიან სხვა შენი მეგობრები, რომელნიც მზად არიან დაგახარჯონ: ერთმა უკვე —სიმიას თებელმა—თან მოიტანა ამისთვის საჭირო ფული. მზად არის კებესიც და მრავალი სხვაიც... მაშ, როგორც გითხარი, ამის ჯავრი ნუ გაქვს და ხელიდან ნუ უშვებ შემთხვევას შენს გადასარჩენად. არც იმ სიტყვებმა უნდა დაგაბრკოლოს, შენ რომ სასამართლოში თქვი: აქედან რომ წავიდე, არც კი ვიცი რაში უნდა გამოვდგეო*. სადაც არ უნდა გადაიხვეწო, ყველგან მიგიღებენ დიდის სიყვარულით. თუ შენ თესალიაში წასვლას მოისურვებ, იქ მე მეგობრები მყავს, რომელნიც შენ დიდ პატივს გცემენ და უზრუნველგყოფენ, ისე რომ იქ არავინ შეურაცხყოფს.

მე იმასაც ვფიქრობ, სოკრატე, რომ შენ სამართლიანად არ იქცევი, როდესაც შენს თავს ჰღალატობ და თავს არ ჰშველი. შენ იმასვე სჩადიხარ საკუთარი თავის მიმართ, რასაც სჩადიოდენ შენი მტრები—და ჩაიღინეს კიდევ—რომელთაც ჰსურდათ შენი დაღუპვა. ვარდა ამისა, შენ მე მგონია, შენს საკუთარ შეილებსაც ჰღალატობ, რომელთაც შენი სიკვდილით აუბედურებ, თუმცა შეგეძლო ისინი ჩინებულად აღგეზარდა. შენი წყალობით ისინი ბედის ანაბარა დარჩებიან. ცხადია, მათი ბედი ისეთივე იქნება, როგორც არის ბედი ყოველი ობლისა. მე თუ მკითხავ, აღამიანმა ან სულ არ უნდა იყოლიო შეილები, ან—და—თუ გყავს—იზრუნო მათ აღზრდაზე. შენ კი—ცხედავ—უადვილეს გამოსავალს ირჩევ: ვინც მთელ თავის სიცოცხლეს სათნოებისათვის ზრუნვას აწოდებდა თითქო, მას მოეთხოვება ისეთი გამოსავალი აირჩიოს, რომელსაც აირჩევდა

*) აპოლოგიაში (37 c-e) სოკრატე ეუბნება ათინელებს: რატომ არ უნდა ვითხოვო მე ააძვეება? ამას ხომ, ალბად დიდი სიამონებით მიმისაჯაეთო. ძალიან უნდა ვშოხდე, რომ შენ დევი გარემოება ჯერ მოვილო მხედველობაში: თუ თქვენ, ათინელებმა, ჩემმა თანამოქალაქებმა ვერ აიტანეთ ჩემი საქციელი და ყოფაცხოვრების წესი და სცდილობთ ჩემგან განათვისუფლდეთ, როგორ აიტანენ მას უცხოელები? კარგი სანახავი კი იქნება მაშინ ჩემი ცხოვრება: ქალაქიდან ქალაქში უნდა ვეთრიო და ყველგან გაძვეებას უნდა ველოდე. მე კარგად ვიცი, რომ ის დაღ არ უნდა მვიდეს, ახალგაზრდობა ჩემს სიტყვებს დაეწვევა. თუ მე მათ არ მივყარებ, ისინი შეეცდებიან უფრო-სხვის შემწეობით მე გამაძვეონ. თუ კი მე მათ მივიღებ, მაშინ მათი მამები და მოკეთებები შეეცდებიან ამას თავისი შეილების გულსითვის.

ყოველი მამაცი ვაჟაკი. ამიტომ მრცხვენიან 'შენს მაგივრად, და ჩენს—შენი მეგობრების მაგივრადაც, ვაი თუ ეგონოს ყისმე, რომ ჩენი სილაჩრით საქმე აქამდე მოვიყვანეთ. სასირცხოა თვით ისიც, რომ საქმემ სასამართლომდე მიიღწია და შენ სამჯავროს წინაშე გამოცხადდი, თუმცა შენ შეგეძლო არ გამოცხადებულიყავ. მერე, თვით პროცესი..., და ეს დასასრულიც თითქოს დაცინვა იყო,—ყველაფერი ეს შეიძლება ახსნან ჩენი სილაჩრითა და დაცემით, რადგან არც ჩვენ დაგისენით, არც შენ დაისენი შენი თავი, თუმცა ეს შესაძლებელი იყო, ჩვენ რომ ოდნავ მაინც ვარგებულვიყავთ. სწორედ ამას უნდა დაუკვირდე. სოკრატ, რომ უბედურების გარდა ჩვენ—შენცა და ჩვენც—სირცხვილიც მოგველის. მაშ. მოიფიქრე კარგად, ესე იგი უმჯობესია აღარ იფიქრო, რადგან მოფიქრების დროც აღარ არის. გამოსავალი ერთად-ერთია: ყველაფერი ამაღამ უნდა გაკეთდეს. დაყოვნება შეუძლებელია, თორემ სამუდამოდ დავკარგავთ ხელსაყრელ შემთხვევას. ყოველ შემთხვევაში, სოკრატ, დამიჯერე და ისე მოიქმე, როგორც მე გირჩევ, და არა სხვანირად.

სოკრატე

შენი კეთილი სწორაფვა, ძვირფასო კრიტონ, დასაფასებელია, რომ ის სწორად იყოს განზრახული. მაგრამ ის ასეთი არ არის... და რამდენად დიდაც ის, იმდენადვე სამძიმო და საშინოა. ჩვენ უნდა ვანვიხილოთ. მისაღება თუ არა ის, რასაც მიჩვენებ. მე ყოველთვის მჭონდა წესად—და არა მხოლოდ ეხლა—ვიხელმძღვანელო მხოლოდ იმ აზრებით, რომელიც მე გონებრივი ვაცხრილვის შემდგომ საუკეთესოდ მეჩვენება. ეხლა, როდესაც მე ასეთი ბედი მეწვია, მე არ შემიძლია უკუვადგო ის აზრები, რომელთაც მე წამოვაყენებდი ხოლმე წინათ საუბრის დროს: ისინი ჩემთვის ეხლაც ისეთივე არიან. და მე ვფასებ. პატივს-ვცემ მათ, როგორც წინათ. თუ ჩვენ ეხლანდელ მდგომარეობაში უკეთეს აზრებს ვერ წამოვაყენებთ, მე შენ ვერ გამოგყვები ვერავითარ შემთხვევაში. თუნდაც უმრავლესობის ძალთა-მძლეობამ ჩვენს დასაშინებლად ისეთ ხრიკებს მიმართოს. რომლითაც ბალღებს აფრთხობენ ხოლმე: ბოროტებითა და მახვილით გაგვიმასპინძლდეს და ქონება ჩამოგვართვას.

როგორ მიუღდეთ ეხლა ჩვენ ამ საკითხს, რომ სასურველად ვანვიხილოთ? დაუბრუნდეთ იმ საბუთს. შენ რომ წამოაყენე უმრავლესობის შეხედულებათა შესახებ. მითხარი: სწორია თუ არა ის დებულება, რომ ზოგიერთი შეხედულება ღირსია, ყურადღების. ზოგიერთი კი დევ არა? ან—და ეს დებულება მისაღები იყო წინათ. ვიდრე ჩემი სიკვდილის საკითხი დადგებოდა, ეხლა კი აშკარაა, რომ ამას ჩვენ მხოლოდ სიტყვის მასალად ვამბობდით, ესე იგი ნამდვილად ბავშური ლაპტობა იყო? მე ძალიან მინდა, ჩემო კრიტონ, შენთან ერთად გავსინჯო: ეხლა, როდესაც მე ასეთი ბედი მეწვია, სხვანირად მეჩვენება თუ არა ეს აზრი, ან—და როგორ მოვიქცეთ, უკუვადგოთ ეს დებულება თუ მივიღოთ ის? ისინი, ვისაც ჰქონდა მსჯელობის უნარი, ყოველთვის ამბობდენ იმას. რაც მე ვთქვი: ადამიანთა შეხედულებანი ზოგიერთი დასაფასებელია, ზოგი კი არა. ვაფიცებ ღმერთებს. კრიტონ, სთქვი, სწორი არის ეს დებულება თუ არა? შენ ხომ—რამ-

დენდაც ადამიანს შეუძლია განსაჯოს,—ხელ არ მოგელის სიკვდილი, და, მაშ, შენი აზრი თავისუფალია: მას არ ჰბოჭავს ჩემნაირი ხვედრი. დაფიქრდი: განა სწორად არ არის ნათქვამი, რომ ადამიანთა ყველა აზრი კი არ არის ყურადღებები. არამედ მხოლოდ ზოგიერთი, ზოგიერთი კი უკუსაგდებია. რას იტყვი შენ? განა სწორი არ არის ეს დებულება?

კ რ ი ტ ო ნ

სწორია.

ს ო კ რ ა ტ ე

და კარგი აზრები ყურადღებია, ცუდი კი უკუსაგდები. არა?

კ რ ი ტ ო ნ

რასაკვირველია.

ს ო კ რ ა ტ ე

კარგი აზრები კიდევ გონიერთ ეკუთვნის, ცუდი კი უგუნურო. არა?

კ რ ი ტ ო ნ

ცხადია.

ს ო კ რ ა ტ ე

ეხლა მითხარი, როგორ უყურებთ ჩვენ ამას: გიმნასტიკაში მოვარჯიშისათვის ვისი აზრი, ქება ან გაკიცხვა არის საყურადღებო, ვიგინდარასი, თუ მხოლოდ ერთის—ექიმის ან პედოტრიბის?*

კ რ ი ტ ო ნ

მხოლოდ ერთის.

ს ო კ რ ა ტ ე

მაშასადამე, მას უნდა ეწინოდეს მხოლოდ ერთის გაკიცხვის და მისივე ქება უნდა ახარებდეს, და არა უმრავლესობისა.

კ რ ი ტ ო ნ

ცხადია.

ს ო კ რ ა ტ ე

მაშ, მან უნდა იცხოვროს, ივარჯიშოს, ჭამოს და სვას ისე, როგორც აწის მოითხოვს მისი გამოცდილი მეთვალყურე, და ამას უფრო უნდა მისდოს, ვიდრე ყველა დანარჩენს.

*) პედოტრიბი ა—გიმნასტიკის მასწავლებელია.

კრიტონ

მართალია.

სოკრატე

კეთილი. და თუ ის ამ ერთს არ დაუჯერებს, მის აზრსა და ქებას არ დაფასებს, უმრავლესობისა და უფიცთა აზრებს კი პატივს სცემს, რას ნახავს ის ზიანის მეტს?

კრიტონ

მართალს ამბობ.

სოკრატე

რა სახის ზიანი იქნება ეს? რას ან-და მის რომელ ნაწილს შეეხება ეს?

კრიტონ

ცხადია, მის სხეულს; ამას არის ის რომ ანადგურებს.

სოკრატე

კარგად ამბობ. ხომ ასეა, ჩემო კრიტონ, სხვა რამეშიაც. ჩვენ ყველაფერს ვერ ჩამოვთვლით და განა იგივე არ ითქმის ისეთ რამეებზე, როგორც არის სამართლიანი და უსამართლო, მახინჯი და ლამაზი, კეთილი და ბოროტი—ყველაფერი ეს ხომ ჩვენი ებლანდელი მსჯელობის საგანია,—ყველა ამაში ჩვენ უმრავლესობის აზრს უნდა გავყვეთ და მისი გვეშინოდეს, თუ მხოლოდ ერთისა, რომელსაც ამ საქმის გაეგება? განა ამისი ჩვენ მეტად არ უნდა გვრცხვენოდეს და გვეშინოდეს, ვიდრე ყველა დანარჩენის? თუ ჩვენ ამას არ დაუჯერებთ და მას არ გავყვებით, გავანადგურებთ იმას, რასაც სამართლიანი მოპყრობა აუქეთესებს, ხოლო უსამართლო ჰლუბავს. ასე არ არის?

კრიტონ

მე ვფიქრობ, სოკრატე, ასეა.

სოკრატე

ებლა მითხარი, თუ ჩვენ გამოცდილსა და მცოდნეს არ დაუჯერებთ და გავანადგურებთ იმას, რაც სისალით უკეთესდება, ხოლო ავადმყოფობით იხრწნება, კიდევ ექნება რამე ღირებულება ჩვენს ცხოვრებას, რომელიც ჩვენ უკვე გავხრწნით? ეს ხომ სხეულს შეეხება, არა?

კრიტონ

დიაღ.

სოკრატე

გვეცხოვრება კიდევ დაჩანაგებული და გახრწნილი სხეულით?

კრიტონ

არავითარ შემთხვევაში.

სოკრატე

თუ ჩვენ გაეანადგურეთ ის, რასაც უსამართლობა აზიანებს, ხოლო სამართლიანობა აუკეთესებს, ღირს კიდევ ამის შემდეგ ცხოვრება? ან-და შეიძლება იმას, რასაც კავშირი აქვს უსამართლობასა და სამართლიანობასთან—სულ ერთია, რაც უნდა იყოს ეს,—ჩვენ უფრო უმნიშვნელოდ ვთვლით, ვიდრე სხეულს?

კ რ ი ტ ო ნ

სრულებითაც არა.

სოკრატე

შეიძლება უფრო მნიშვნელოვანად?

კ რ ი ტ ო ნ

გაცილებით უფრო მნიშვნელოვანად.

სოკრატე

მაშ, ჩემო კარგო, ჩვენ არც თუ იძენად უნდა ვიფიქროთ იმაზე, რასაც უმრავლესობა გვეუბნება, არამედ იმაზე, რასაც გვეუბნება კაცი, მცოდნე სამართლიანისა და უსამართლოსი, ესე იგი, რასაც გვეუბნება ჩვენ თვით ჰემმარტემა. ასე რომ შენ არა ხარ მართალი, როდესაც ამბობ: ანგარიში უნდა გაუწიოთ უმრავლესობის აზრს შესახებ სამართლიანისა, კარგისა, კეთილისა და ამათ საწინააღმდეგო ცნებებისა. მაგრამ—შეუძლია ვისმე გვიპასუხოს—უმრავლესობას ძალუძს მოგვეკლას“.

კ რ ი ტ ო ნ

ესეც ცხადია, სოკრატე,—მართალს ამბობ, შეუძლია გვიპასუხოს!

სოკრატე

კი, მაგრამ ეს დებულება, ჩემო კარგო, ეხლა რომ განვიხილოთ, რამდენადც მახსოვს, ისეთივეა, როგორც ჩვენ წინათაც გვეკონდა მიღებული. ეხლა ამასაც დაუკვირდი და სთქვი: რჩება თუ არა ძალაში ის დებულება, რომ თვით ცხოვრება კი არ არის უმაღლესი ბედნიერება, არამედ კეთილად ცხოვრება

კ რ ი ტ ო ნ

რჩება.

სოკრატე

შემდეგ: რჩება თუ არა ის, რომ „კეთილად“ იგივეა, რაც „კარგად და სამართლიანად“.

კ რ ი ტ ო ნ

რჩება.

სოკრატე

ესლა: იმის მიხედვით, რაშია ც ჩვენ შევთანხმდით, უნდა გავსინჯოთ, სამართლიანი იქნება თუ არა, რომ მე ვცადო აქედან წასვლა, თუ ათინელები თვითონ არ გამიშვებენ? თუ ამას სამართლიანად დავინახავთ, მაშინ ვცადოთ მართლაც; თუ არა—და, თავი დავენებოთ. ის სიტყვები კი, ჩემო კრიტონ—ხარჯების გაწევის, ხალხის აზრის და ბავშვების აღზრდის შესახებ,—შენ რომ წელან მომიყვანე, მართალი გითხრა, ეს იმ ხალხის სიტყვებია, რომელთაც შეუძლიათ დღეს მოჰქლან კაცი, ხვალ კიდე გააცოცხლონ—რომ ეს მათ ხელთ იყოს,—ეს ყველაფერი სწორედ ამ უმრავლესობის აზრამოფიტიული სიტყვებია. ჩვენ კი—გონიერი მოფიქრება გვიკარნახებს—უნდა გავსინჯოთ, როგორც ვამბობდით, სამართლიანად მოვიქცევით თუ არა, რომ ფული მივსცეთ და მადლობა გადაუხალოთ იმათ, ვინც მე აქედან გამიყვანს, ესე იგი შენ რომ გამიყვან და მე რომ გამოგყვები? თუ,—ქეშმარიტად, სამართლიანობას უღალატებთ, ამას თუ ჩავიდნით? თუ დავინახეთ, რომ ამის ჩადენა სამართლიანობის ღალატია, მაშინ ჩვენ—ოღონდ უსამართლობა არ ჩავიდინოთ და—ანგარიშს ნუ გაუწევთ ნურც იმას, რომ აქ დარჩენით და უსაქმოდ ყოფნით სიკვდილი მოგველის, და ნურც იმას, რომ კიდეც სხვა რამ შეიძლება გადაგვხდეს თავს.

კრიტონ

კარგად არის ნათქვამი, სოკრატე, მაგრამ მითხარი, რა უნდა ვქნათ.

სოკრატე

ერთად გავსინჯოთ, ჩემო კეთილო, და თუ რამე გექნება სათქმელი ჩემს საწინააღმდეგოდ, მითხარი და დაგიჯერებ. თუ არა—და მაშინ თავი დაანებე ერთისა და იმავე სიტყვების ჩიჩინს: საჭიროა, წინააღმდეგ ათინელების ნებისა, აქედან წახვიდეო. მე ძალიან მინდა დაგარწმუნო შენ ჩემი საქციელის სისწორეში; ყურადღება მიაქციე ჩვენი მსჯელობის საწყის აზრს და მითხარ: დამაკმაყოფილებლად მიგაჩნია შენ ის თუ არა? შეეცადე მიპასუხო ჩემს კითხვებზე, რამდენადაც შეგიძლია.

კრიტონ

შევეცდები.

სოკრატე

არაუთარა შემთხვევაში განზრახ არ უნდა ჩავიდინოთ უსამართლობა თუ,—ზოგიერთს შემთხვევაში შეიძლება, ზოგიერთში კიდეც არა? ან—და უსამართლობის ჩადენა არაუთარა შემთხვევაში არ არის არც კარგი, არც ღამაზი, როგორც ეს ჩვენ ერთხმად აღგვიარებია წინათ? ან—და, შეიძლება ყველა ჩვენი წინანდელი შეთანხმება ამ ბოლო დღეებში არარად იქცა, და ჩვენ, ჩემო კრიტონ,—ამ ხნის კაცებმა,—წინათ ვერც კი შევამჩნიეთ, რომ დინჯად ვსაუბრობდით მალალ საქითებზე და თურმე ბავშვებისაგან არაფრით გავირჩევით. ან—და.

შეიძლება სწორედ ისეა საქმე, როგორც მაშინ ვამტკიცებდით, სახელდობრ, რომ უსამართლობის ჩადენა ამის ჩამდენისათვის ყოველ შემთხვევაში გასაკიცი და ცუდია, იმისდა მიუხედავად, კვერს უკრავს ამას უმრავლესობა თუ არა, და იმისდა მიუხედავად, მოგველის თუ არა ჩვენ ამით უფრო მძიმე წუთების გადატანა, ვიდრე წინათ.—ასეა თუ არა?

კ რ ი ტ ო ნ

ასეა.

ს ო კ რ ა ტ ე

მაშ, არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება უსამართლობის ჩადენა.

კ რ ი ტ ო ნ

ცხადია, არა.

ს ო კ რ ა ტ ე

თუმცა უმრავლესობა სხვანიირად ფიქრობს, მაგრამ არც უსამართლობის წილ შეიძლება უსამართლობის ჩადენა, რადგან უსამართლობის ჩადენა არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება.

კ რ ი ტ ო ნ

რასაკვირველია, არა.

ს ო კ რ ა ტ ე

შემდეგ: შეიძლება თუ არა, კრიტონ, სიბოროტის ჩადენა?

კ რ ი ტ ო ნ

არა, სოკრატ.

ს ო კ რ ა ტ ე

სიბოროტის წილ სიბოროტის ჩადენა—როგორც ამას უმრავლესობა მოითხოვს,—სამართლიანია თუ არა?

კ რ ი ტ ო ნ

სრულებითაც არა.

ს ო კ რ ა ტ ე

რადგან ადამიანის მიმართ სიბოროტის ჩადენა არაფრით განსხვავდება უსამართლობის ჩადენისაგან.

კ რ ი ტ ო ნ

კეშმარიტად.

ს ო კ რ ა ტ ე

მაშასადამე, კაცმა კაცს არც უსამართლობა უნდა გადაუხადო, არც სიბო-

როტე, რაც არ უნდა შეგემთხვეს მისგან. კარგად დაუკვირდი, კრიტონ, შენი შეხედულების წინააღმდეგ ხომ არ ეთანხმები ამას. მე ხომ ვიცი, რომ ძალიან ცოტანი არიან, რომელნიც ასე ფიქრობენ და მომავალშიაც იფიქრებენ. ამ აზრის მომხრეთა და მოწინააღმდეგეთა შორის არავითარი შეთანხმება არ შეიძლება: ამათ ერთმანეთი უნდა სძულდეთ უთუოდ, თუ ისინი ერთი მეორის აზრებს დაუკვირდებიან და შეაღარებენ. შენც კარგად დაუკვირდი, მეთანხმები თუ არა და შეგვიძლია თუ არა დავიწყოთ ჩვენი მსჯელობა იმ დებულებით, რომ არაღრო არ არის სწორი უსამართლობის ჩადენა, არც უსამართლობის გადაწდა, არც სიბოროტისათვის სიბოროტით პასუხისმართება და შეიძლება შენ უარს ამბობ და არ ეთანხმები ამ დებულებას? მე წინათაც ამ აზრის ვიყავი და ესლაც ამ აზრს ვიყავ. შენ თუ სხვა აზრის ხარ, მითხარ და მასწავლე. თუ შენ ძველებურად ამ აზრს იყავ, მაშინ მე განვაგრძობ.

კრიტონ

ღილ, მე გეთანხმები. განაგრძე.

სოკრატე

მაშ, მე განვაგრძობ, უკეთ გითხრა; შეგეკითხები: თუ ვინმესთან შეთანხმებით რამე სამართლიანად აღიარე, უნდა დაიცვა ეს თუ დაარღვიო?

კრიტონ

უნდა დავიცვა.

სოკრატე

დავიწყოთ აქედან: ჩვენ რომ აქედან გავიღებთ ქალაქის ნებადაურთველად, სიბოროტეს ჩავიდნით თუ არა ვისიმე მიმართ, — სწორედ იმათ მიმართ, ვისაც ეს უურო ნაკლებად ეკადრება? და ვიცავთ თუ არა იმას, რაც ჩვენ სამართლიანად ვაღიარეთ?

კრიტონ

არ შემიძლია, სოკრატე, შენ კითხვაზე გიპასუხო; არც მესმის რას მეკითხები.

სოკრატე

კარგი. წარმოიდგინე ასე: იმ დროს, როდესაც ვაპირებთ, აქედან გაპარვას — ან და რაც გინდა უწოდე ამას, — ჩვენთან მოვიდნენ კანონები და სახელმწიფო, გზაში ჩამიდგენ და მკითხეს: „მითხარ, სოკრატე, რა გაქვს გულში? სხვა რამ არის? თუ ის, რაც შენ განგებრახავს, ჩვენ — კანონებსა და მთელ სახელმწიფოს — განადგურებას გვიპირებს, რამდენადაც ეს შენზეა დამოკიდებული? შეიძლება გგონია, რომ არ განადგურდება და კიდევ იარსებებს ის ქალაქი, სადაც არავითარი ძალა არა აქვს სასამართლოს განაჩენს, რომელსაც კერძო პირები ძალმიხდით ჰქმნიან და ასამარებენ?“ რა შეგვიძლია ჩვენ, კრიტონ, უპასუხოთ ამას? და სხვა ამგვარზე? ბევრის, ბევრის თქმა შეიძლებოდა — მით უმეტეს თუ

ადამიანი რეტორი ხარ—ასეთ საფრხეში ჩაეარდნილ კანონის სასარგებლოდ, რომელიც მოითხოვს, რომ გამოტანილი განაჩენები ძალაში რჩებოდეს. შეიძლება საჭიროა იმათ უპასუხოთ, რომ ქალაქმა ჩვენ მიმართ უსამართლობა ჩაიდინა და უმართებულო განაჩენი გამოიტანა? ასე უნდა უპასუხოთ?

კ რ ი ტ ო ნ

ჰო, სოკრატე, ზევესის მადლმა, ასე უნდა უპასუხოთ.

ს ო კ რ ა ტ ე

კანონებმა შეიძლება თქვეან ამაზე: „როგორ, სოკრატე? განა ჩვენა და შენ შეთანხმებული არ ვიყავით, რომ შენ აღიარებდი ყველა იმ განაჩენს, რომელსაც ქალაქი გამოიტანდა?“ თუ ჩვენ ამ სიტყვებს გავიკვირვებთ, შეიძლება გვიპასუხოვნ: ნუ გაკვირვებს, სოკრატე, ჩვენი სიტყვები; შენ მხოლოდ გვიპასუხე—ხომ ჩვეული ხარ კითხვებსა და პასუხსაც, აბა, ერთი გეთხარა, რაში გვდებ ბრალს ჩვენ და ჩვენს ქალაქს, რომ ასე მოგიწადინებია ჩვენი დაღუპვა? ჯერ ერთი: განა ჩვენ არ გავაჩინეთ შენ და ჩვენი წყალობით არ იყო, რომ მამა შენმა დედა შენი შეირთო და შენ გავაჩინა? თქვი ერთი, განა შენ რამეს უწუნებ იმ ჩვენგანთ, ე. ი. იმ კანონებს, რომელიც შეუღლებსა შეხება?“ „არაფერს უწუნებ უპასუხებდი მე. ან—და შეიძლება იმ კანონებს იწუნებ, ბავშვების აღზრდას რომ ეხება, რომელთა მიხედვით შენც აღიზარდე? შეიძლება კარგად ვერ მოიქცენ ამის შესახებ მიღებული კანონები, რომელთაც დაავალეს მამა შენს ესწავლებინა შენთვის მუსიკა და გიმნასტიკა?“ „არა, რატომ?“ ვეტყვიდი მე. „ჰო—და, რომ დაიბადე და აღიზარდე, ამიტომ შეგიძლია უარყო, რომ შენ ჩვენი მორჩი და მონა არა ხარ, შენცა და შენი წინაპრებიც? თუ ეს ასეა, შენ ხომ არ გგონია, რომ უფლებრივად თანასწორი ვართ ჩვენა და შენ? სამართლიანად ხომ არ თვლი, რომ რასაც ჩვენ გიზამთ, იმითვე გვიპასუხო? ან—და შეიძლება გგონია, რომ მამა შენს ან სხვა ბატონს უფლებრივად ვერ გაუთანასწორდებოდი და არ შეიძლებოდა მათ გინებაზე გეპასუხნა სამაგიერო გინებით, არც ცემაზე ცემით და სხვა, ერთი სიტყვით შეიძლება, შენის აზრით, მათგან უნდა მოგეთმინა ყველაფერი, რასაც ისინი შეგამთხვევდნენ, და—სამშობლოსა და კანონებისაგან არა? ასე რომ თუ ჩვენ სამართლიანად მიგვაჩინია შენი დაღუპვა და განადგურება, შენც უნდა გაგვანადგურო ჩვენ, კანონები და სამშობლო, რამდენადაც ეს შენს ხელთაა, და ამის შემდეგ იტყვი შენ სამართლიანად მოვიქციეო? შენ, რომელსაც მართლა გინდა სათნოებას ემსახურო? განა შენი სიბრძნე იმდენად მდიარეა, რომ ვერც კი შეამჩნიე, რომ დედაზე, მამაზე და ყველა სხვა წინაპარზე უფრო ძვირფასია სამშობლო; რომ ის უფრო ტკბილია და უფრო სახიერო, უფრო მეტ პატივშია ღმერთებთან და იმ ადამიანებთან, რომელნიც გონიერნი არიან; საჭიროა უფრო მეტი პატივი სცე სამშობლოს, ვიდრე მამას, დაუთმო და მოეფერო მას, თუ ის გაგაყრდნობს; ან უკეთესი უნდა ისწავლო მას, ან—და გააკეთო, რასაც ის მოითხოვს, და მოთმინებით აიტანო ის ტკივილები, რომელთაც ის შეგამთხვევს,—ცემა იქნება ის თუ ბოროკილები, ომში დაკოდე თუ სიკვდილი.

ყველაფერი ეს უნდა აიტანო: და ეს სამართლიანიც იქნება, არც უნდა დასთმო, არც უკან უნდა დაიხიო, არც შენი სადარაჯო დასტოვო, არამედ ომშიაც, სასამართლოშიაც და ერთი სიტყვით ყველგან უნდა მოიქცე ისე, როგორც ამას მოითხოვს სახელმწიფო და სამშობლო;—ან—და სადაც საჭიროა შეუსწორო უმართებულო ქცევა. ძალდატანება დედისა და მამის მიმართაც დასაძრახისია, მით უმეტეს სამშობლოს მიმართ“. რა უნდა უბასუბო ამაზე კრიტიკა? კანონები მართალს ამბობენ თუ არა?

კ რ ი ტ ო ნ .

მე მგონია, მართალს ამბობენ.

ს ო კ რ ა ტ ე

„დადიქრდი, სოკრატ“, შეიძლება გეითხრან კანონებმა,—„მართალს ვამბობთ თუ არა ჩვენ, რომ უსამართლობაა ის, რაც შენ ეხლა ჩვენს წინააღმდეგ გაქვს გულში. ჩვენ შენ გაგაჩინეთ, გაგზარდეთ, გასწავლეთ, გადმოგვცით შენ—და ყველა დანარჩენი მოქალაქეს—თუ კი რამ კარგი გაგვიჩნდა. ამავე დროს ჩვენ წინასწარ ვაუწყებთ ხოლმე ყოველ ათინელს, რომ მას ჩვენგან შემდეგი თავისუფლება აქვს მინიჭებული: მის შემდეგ, რაც ის მიღებულია დემოსში და გაცნო ქალაქის საქმეებს და ჩვენ. ესე იგი კანონებს, მას შეუძლია, თუ ჩვენ არ მოვწონვართ, წავიდეს სადაც უნდა და თან წაიღოს მთელი თავისი აგლა—დიდება; არც ერთი ჩვენთაგანი—ე. ი. არც ერთი კანონი—არ გაფერხებს და არ გიკრძალებს თქვენ, თუ რომელსამე თქვენგანს კოლონიაში სურს წავიდეს ან სხვაგან სადმე გადასახლდეს, რადგან არ მოვსწონვართ არც ჩვენ და არც ქალაქი: მას შეუძლია წავიდეს, სადაც უნდა, და თან წაიღოს მთელი თავისი ქონება. მაგრამ რომელი თქვენგანიც აქ რჩება და გაცნობილია, თუ როგორ ვაწარმოებთ ჩვენ სამართალს და როგორ ვმართავთ ქალაქს, იმაზე ჩვენ ვამბობთ: ის საქმით დაგვეთანხმე ჩვენ, რომ ის შეასრულებს ყველაფერს, რასაც ჩვენ მისგან მოვითხოვთ. ხოლო ვინც ჩვენ არ გვემორჩილება იმაზე ვამბობთ: სამნაირ უსამართლობას სჩადის ის:—ჩვენ ის გაგაჩინეთ და არ გვემორჩილება; ჩვენ ის აღუზარდეთ და არ გვემორჩილება; ჩვენ მან აღგვითქვა დამორჩილება და არც გვემორჩილება, და არც გვიჩვენებს თუ როგორ შეიძლება უკეთესად მოვიქცეთ იმ შემთხვევაში, როდესაც კარგად ვერ ვსჯით საქმეს. ჩვენ მას სასტიკბრძანებას კი არ ვაძლევთ რომ უთუოდ შეასრულოს ის, რასაც ჩვენ მოვითხოვთ; ჩვენ მას არჩევანის თავისუფლებას ვაძლევთ: ან უკეთესი გვიჩიოს, ან დაგვემორჩილოს. ის კი არც უკეთესს გვიჩვენებს, არც გვემორჩილება“.

„ეს ბრალდებები, სოკრატ, შეგეხება შენც, თუ შენ სისრულეში მოიყვან იმას, რაც გულში გაქვს; და შეგეხება არა ნაკლებ, ვიდრე სხვა ათინელს, არამედ უფრო მეტად“. თუ შევეკითხები „რატომ?“, კანონები სამართლიანად მიპასუხებენ, რომ ათინელთა შორის მე ყველაზე უფრო მჭიდრო შეთანხმებით შევეკარი მათ. ისინი მეტყოდნენ ალბად: „საკმაო საბუთები გვაქვს, სოკრატ, რომ ქალაქი და ჩვენ—კანონები—მოვწონდით შენ. რომ ეს ასე არ იყოს, ვანა ასე,

ყველა სხვა ათინელზე უფრო შტკიცედ, დაბინავდებოდი ამ ქალაქში. რომ ის ძლიერად არ მოგწონდეს? შენ ხომ დღეობაზეც არ გასულხარ ქალაქიდან არასდროს (მხოლოდ ერთხელ იყავ ისთმოზე), არც სადმე სხვაგან, გარდა ბრძოლის ველისა, არც არსად ვიმოგზაურია, სხვებსავით, და არც ოდესმე სურვილი მოგსვლია ვაგეცნო სხვა რომელიმე სახელმწიფო და სხვა კანონები: შენ ჩვენით კმაყოფილდებოდი და ჩვენი ქალაქით. ასე გვაფასებდი ჩვენ და თანახმა იყავი ჩვენის—ესე იგი კანონების—მუხლების მიხედვით ვაგეწია მოქალაქეობა. სხვა რომ არა ეთქვათ—რა, ამ ქალაქში გააჩინე შენ ბავშვები, რადგან ეს ქალაქი მოგწონდა. ჯერ კიდევ სასამართლოში შენი საქმის ვარჩევის დროს შეგეძლო შენ, თუ გინდოდა, აგერჩია გაძევება; და, რასაც შენ ეხლა ქალაქის ნების წინააღმდეგ აპირებ, მაშინ მისი ნებაყოფლობით შეგეძლო ჩაგედინა. მაშინ შენ თავმომწონებდი და არ იჩენდი უკმაყოფილებას იმის გამო, რომ სიკვდილი მოგელოდა: პირიქით, როგორც ამბობდი, გაძევებას სიკვდილი გერჩია. ეხლა კი შენ არც იმ სიტყვების გრცხვენია, არც ჩვენ—კანონებს—გვაქცევ ყურადღებას და ჩვენი მოსპობა ვანგიზრახავს; შენ ისე იქცევი, როგორც მოიქცეოდა უმდარესი მონა: წინააღმდეგ მიღებულ შეთანხმებათა, წინააღმდეგ მენი დაპირებისა, რომ იქნებოდი ნამდვილი მოქალაქე, შენ აქედან გაპარვას სცდილობ. ჯერ ერთი ამაზე გვიპასუხე: მართალია თუ არა, რომ შენ საქმით—და არა მხოლოდ სიტყვით—შეგვეპირდი, რომ იმოქალაქებდი ჩვენს—ესე იგი კანონების—ფარგლებში. განა ეს მართალი არ არის? რა უნდა უპასუხოთ ამაზე, კრიტონ? არ უნდა დავეთანხმოთ?

კრიტონ

უნდა დავეთანხმოთ.

სოკრატე

„მაშ ეს რა არის—იტყვიან შემდეგ კანონები—რომ თვით ჩვენთან დადებული შეკრულებას და შეთანხმებას არღვევ? შენ ხომ არც იძულებით შეგეთანხმებინარ, არც მოტყუებით, არც მოკლე დრო გქონია შენ,—მთელი სამოცდაათი წელი იყო შენს ვანკარგულებაში და შეგეძლო წასულიყავი აქედან, თუ ჩვენ არ მოგწონდით და თუ ჩვენი შეთანხმებაც სამართლიანად არ მიგაჩნდა. შენ არც ლაქედემონი აირჩიე, არც კრეტა, სადაც—როგორც შენ მუდამ ამბობდი,—კარგი კანონებია; არც სხვა რომელიმე ელლენური სახელმწიფო აირჩიე, არც ბარბაროსული*). არა თუ ეს არ ჩაიღინე, აოამედ უფრო იშვიათად სტოვებდი ქალაქს, ვიდრე კოჭლი, ბრმა ან კუტი აღამიანი. ასე ძალიან მოგწონდა შენ—ყველა დანარჩენ ათინელზე უფრო მეტად—ქალაქიცა და ჩვენიც. მერე, იცავ ეხლა ჩვენს შეთანხმებას? გამოგყვე, სოკრატ, ჩვენ, სასაცილოდ ნუ გაიხდი თავს და ნუ გაიპარები ქალაქიდან“.

„დაფიქრდი, სოკრატ: რა ხეირს დააყრი შენს თავს და შენს მეგობრებს ასეთ რამეს თუ ჩაიღინე? თითქმის აშკარაა, რომ შენი მეგობრები საფრთხეში

*) უცხოეთის მნიშვნელობით.

ჩავარდებიან: ისინი, ალბად, გაძევებული იქნებიან და სამშობლოც გამოეცლებათ ხელიდან და ქონებაც. თუ შენ თვითონ რომელიმე ახლობელ ქალაქში წახვალ, თებაში ან მეგარაში—ესენი ხომ ორივე კარგი კანონებით იმართება,— შენ იქ მიხვალ, სოკრატ, როგორც მტერი მათი პოლიტიისა*, და ვისაც თავისი სახელმწიფოს ავ-კარგი აღელვებს და აწუხებს, ის ალმაცერად შეგზვდება შენ, როგორც კანონების განმანადგურებელს: ამით შენ დადასტურებ მოსამართლეთა განაჩენის სისწოროვასაც, ისე რომ ყველა იფიქრებს სამართლიანი სასჯელი მიუხედავად სოკრატესთვისო. ვინც კანონების განმანადგურებელია, ის ადვილად შეუძლია კაცს მოუმწიფებელი ახალგაზრდობის განმზრუნელად იგულისხმოს. ანდა შეიძლება შენ აპირებ თავი მოარიდო კარგად მოწყობილ სახელმწიფოებს და ღირსეულ ადამიანებს? მაგრამ განა ღირს ასეთი სიცოცხლე? ან-და, პირიქით, შეიძლება გინდა დაუახლოვდე ასეთებს და არც შეგრცხვება მათთან ლაპარაკი—მაგრამ რაზე უნდა ელაპარაკო, სოკრატ? ნუ თუ იმაზე, რომ ადამიანისათვის ყველაზე მეტად დასაფასებელია სათნოება და სამართლიანობა, კანონიერება და კანონები! მერე სოკრატეს ასეთი საქციელი საზიზღრად არ უნდა მოეჩვენოს ყველას? უნდა ვიფიქროთ, რომ კი. შენ შეგიძლია აქედან წახვიდე და მიხვიდე თესალიაში კრიტონის მეგობრებთან: იქ მართალია, ადგილი აქვს ღიღს უწყსობას და აღვირაზნისობას, და შეიძლება სიამოვნებითაც მოგისმინონ შენ იმის შესახებ, თუ როგორ გაიპარე ციხიდან, გარეგნულად მთლად გამოცვლილი, სასაცილო სამოსში გახვეული—ქურქში ან სხვა რამეში, რასაც იცვამენ ხოლმე, სწორედ, გამომპარულები. ნუ თუ არავინ შეგეკითხება, რომ შენ, ჭალარა მოხუცმა, რომელსაც—უნდა ვიფიქროთ,—ღიღი ხანი აღარ დაგრჩენია ამ ქვეყნად, გაბედე და ასე ხარბად დაეწაფე კიდეც სიცოცხლეს, და ამისათვის გადალახე უზუნაესი კანონები? შეიძლება არავინ შეგეკითხოვს, თუ შენ არავის შეურაცხყოფ. თუ არა და, სოკრატ, ბევრს დამცირობას შეამთხვევ შენს თავს. თავმოხრილი ყველას წინაშე, ვითარცა მონა, ისე იცხოვრებ შენ. ან-და სხვა რა საქმე გაქვს შენ თესალიაში, თუ არა ჭამო და სვა, როგორც თესალიაში საქიფოდ გადასახლებულმა? სადღა იქნება ის სიტყვები სამართლიანობისა და სხვაგვარი სათნოების შესახებ? შეიძლება ბავშვების გულისათვის გინდა კიდე სიცოცხლე, რომ ისინი აღზარდო? როგორ? თესალიაში გინდა წაიყვანო ისინი და იქ აღზარდო, რომ ისინი უცხოელები გახდნენ და შენნაირი ფუფუნება** იგემონ? ან შეიძლება ფიქრობ, რომ ისინი უკეთესად აღიზრდებიან ოუ შენ ცოცხალი იქნები, კიდეც რომ მათთან არ იყო? ალბად ფიქრობ, რომ შენი მეგობრები იზრუნებენ მათზე, თუ შენ თესალიაში გადახვალ; ხოლო მაშინ, თუ შენ ჰადესში გადასახლდები, არ იზრუნებენ? თუ ისინი მართლა შენი მეგობრები არიან, როგორც ისინი ამბობენ, უნდა ვიფიქროთ რომ იზრუნებენ.⁴

„დაგვიჯერე, სოკრატ, ჩვენ—შენს აღმზრდელებს. ნურაფერს მისცემ უპირატესობას სამართლიანობის წინაშე, ნურც ბავშვებს, ნურც სიცოცხლეს და ნურც

* ე. ი. კონსტიტუციისა.

** ნათქვამია ირონიით. უნდა ვიგულისხმოთ „ფუფუნება“

სხვა რასმე, რომ იქ ჰადესში ყველა ამით შესძლო თავი იმართლო იქაურ ხელისუფალთა წინაშე. აშკარაა, თუ შენ ჩაიდენ იმას, რაც განზრახული გაქვს, არც სააქაოს იქნება ის შენთვის და შენიანებისათვის უფრო კარგი, უფრო სამართლიანი და არც უფრო სათნოიანი,—და არც საიქაოს იქნება შენთვის უკეთესი. ეხლა კი შენ მიიცივალე—თუ კი მიიცივალე—შეურაცხყოფილი არა კანონის მიერ, არამედ ადამიანის. თუ კი შენ ასე ურცხვად გაიქცევი აქედან და, მაშასადამე, უსამართლობას უსამართლობით და სიბოროტეს სიბოროტით უპასუხებ, ჩვენთან დადებულ ხელშეკრულებასა და შეთანხმებას გადალახავ და ბოროტად მოექცევი იმათ, ვისაც უფრო ნაკლებად ეკადრება ეს, ესე იგი საკუთარ თავს, მეგობრებს, სამშობლოსა და ჩვენ.—მაშინ ჩვენ გაგი-რისხდებით შენ და იქაც ჰადესში, ჩვენი ძმები—კანონები—მეგობრულად ვერ მიგიღებენ, რადგან იმათ ეცოდინებათ, რომ შენ კდილობდი, რამდენადაც შეგეძლო, მოგვესპე. ამიტომ გირჩევთ, ყურს ნუ უდებ კრიტონს და ჩვენ გამოგეცემ.“

ასე, ჩემო კრიტონ, ჩემო ძვირფასო მეგობარო: მე მელანდება, თითქოს მესმოდეს ეს სიტყვები. როგორც კორიბანტებს ჰგონიათ, რომ მათ კიდევ ესმისთ ფლეიტის ხმა, ისე მეც: ყურებში მეწვეთება კანონთა ეს სიტყვები და სხვა აღარაფერი მესმის. ასე რომ, იცოდე: თუ ამის საწინააღმდეგო რამის თქმა გინდა, მე მგონია, ფუჭი იქნება ლაპარაკი. თუმცა, თუ ჰფიქრობ რომ რასმე მიღწევი, თქვი.

კ რ ი ტ ო ნ

არა, სოკრატე, მე არაფერი მაქვს სათქმელი.

ს ო კ რ ა ტ ე

შაშ თავი დაეანებოთ ამას, ჩემო კრიტონ; გავყვეთ კანონებს: ასეთი არის ღმერთის კარნახი.

თარგმნა ზერანულიძე

ხიმონ ყაუხჩიშვილი

ირაკლი ტატიშვილი

საკიან-მუნო

ეძია—ჰპოვა მშვიდობა—და შეიყვარა.

საკია მარტილი! არყოფნის მოციქული თუ უკვდაების მახარობელი? მითოსი, ისტორია თუ ორივე ერთად?—არა საკია—მუნო ადამიანის შფოთი სულის სიმბოლოა, ტანჯული სიზიფი, მარადისობის დახშულს კარს რომ გახსნის, მის საიღუმლოებან ეზიარება და მშვიდობას დაიმკვიდრებს.

I

ქრისტეს მოვლენამდე ექვსასი წლის წინედ ნებალის ტურფა ქალაქს კაპილავასტუსს,—მოგვიტხრობს ბუღდას მითოსი,—მეფედ იჯდა მამა-მზის შვილი სუდპოდანა. მას ცოლად ჰყავდა ოქროსთმიანი მიაი. ღმერთებმა დალოცეს მათი კავშირი. ზეციერ ძალთა უხილავი გუნდის ტკბილი ვალობა ამკომდა მზისძის სუდპოდანას და მისი რჩეულის სატურფალი მიაის ქორწილს. მაგრამ წლები მიჰქროდნენ და მათ კი შვილი არ ეძლეოდათ. ერთს ღამეს მიაის ესიზმრა ვარდისფერი მარგალიტისებრ შუქგანფენილი ექვსსხიოსანი, თეთრი ექვსეშვიანი სპილოს დალით აღბეჭდილი ვარსკვლავი. იგი მეტეორის სისწრაფით დედამიწისკენ ძირს დაეშვა და შეიჭრა მიაის მარჯვენა გვერდში. გაიღვიძა მეფის თანამოსარეცლემ და იკემა დედობის უცნობი ბედნიერება. ეს ივრძნო ქვესკნელმაც და შეინძრა ხმელეთი, მდინარენი შესდგნენ და ცა შეიმოსა უხილავი ნათელით და ადამიანთ მოესმათ იღუმალი ჩურჩული—ისმინეთ, გიხაროდეთ! მოვიდა ქვეყნად.

მოიწია ეძია და უცხო ხეებით შემკულს სამეფო ბაღში, ნაკადის პირს მიაიმ უმეტყვენლად ჰშვა ვაჟი.

მოგვნი აღუთქვამდნენ მეფისწულს ყოველგვარს ბედნიერებას. მამამ სი-დარტა—ბედნიერი უწოლა. მეფე იშოვებდა და იხარებდა. ზეიმის დროს მის წინაშე წარსდგება უცნობი მეუღაბნოე. დედოფალს სურს ახლადდაბადებული მის ფეხთით დასდოს და დაალოცინოს. „არა, დედოფალო“, ჰკადრებს წმინდანი, თვით მუხლს მოიდრეკს ბავშვის წინაშე და მიმართავს მეფეს: „ჰოი, მეფეო, ეს არს ნაყოფი ხისა, რომელიც მირიად წლებში მხოლოდ ერთხელ დაისხავს ყვავილს და აღავსებს ქვეყნიერებას სიბრძნის სუნელებით და თაფლით სიყვარულისა. შენს სამეფო ფესვზედ აღმოცენდა დვთაებრივი ღრტოსი“. სთქვა და შეუმჩნევლად დასტოვა დარბაზი.

შვიდი ღღის. შემდეგ მათ მიიცივალა:

მეფურად იზრდებოდა სიღარტა. მასწავლებელთ აკვირებდა მისი ქუთამბვილობა და გონიერება. ტოლი არა ჰყავდა ჯირითობასა და ნადირობაში. მაგრამ ლტოლვილი ნადირის დანახვაზე ხშირად შვილს უკუ აგდებდა და მწუხარე ფიქრით ელდნაკრავი მიატოვებდა თავის ამხანაგებს. — ავერ სიღარტა და მისი ბიძაშვილი დევადეტა სამეფო ბაღში დასეირნობენ: ჰაერში წეროების ქარავანს შეამჩნევენ. დევადეტა ესერის და ფრთამოტეხილი ფრინველი ძირს დაეცემა. სიღარტა მას თავის მუხლებზე დაისვავს და ეაღერსება, თითქოს ჰსურდეს მომაკვდავს თავისი საკუთარი სული ჩაჰბეროს:

„ეს წერო მე მეკუთვნის ნადირობის სამართლით“, ეტყვის დევადეტა და უჩვენებს მეფის შვილს გასისხლიანებულს ისარს.

„არა, უპასუხებს სიღარტა, იგი ჩემია უზუნაესი სამართლით. უძღურია შენი ისარი ჩემის სიბრალულის წინაშე. მე ვასწავლი ადამიანთ სიბრალულს და აღვბოცავ მათ გამოუთქმელ ტყვილებს“.

სისხლის პირველი წვეთი... პირველი მწუხარება... მკრთალი ნისლი მოწმენდილს ცაში. ჩასწვდება თუ არა სიღარტა მწუხარების სიღრმეს? კვლავ გრძელი გზა გიძევის წინ, ებთუკო სიღარტა, ეს მხოლოდ აღმართის დასაწყისია.

სიღარტა თვრამეტი წლის ვაჟაკია. მეფე სულჰოდანა სასახლეში მოუწოდებს ულამაზეს ქალწულთ, განუზრახია ნადელთან შვილს გული აუტოკოს და საცოლე აარჩეინოს.

ქალწულთ აფრთხობს სიღარტას სევდით დაჩრდილული შუბლი და გაურბიან. ზოგი გაჰბედავს და დამსწრეთა ყვირით წაქეზებული მოწიწებით მიუახლოვდება ბრწყინვალე თავადს საჩუქრის მისაღებად, მაგრამ თვალს ვერავინ გაუსწორებს.

გამოსჩნდა მზისღარი იასოდარა. მამაცად მიუახლოვდება ქალწული.

„ჩემი საჩუქარი?“

„აღარ დამჩა“, უპასუხებს სიღარტა; მოიხსნის ძვარფასი ლალების. საგულეს და იასოდარას ყელზე ჩამოაგდებს. იშვა სიყვარული.

იასოდარას მამას, დიდებულ გოტამიდთა გვარეულობის შთამომავალს, სურს სასიძო ვაჟაკობაში გამოსცადოს. სიღარტა სძლევს მოცილებთ მშვილდას. ხმალსა და ჯირითობაში. ბედნიერი ქალწული გამარჯვებულს კმატრიას წინაშე თავს დაჰხრის, ყვავილების გვირგვინით შეამკობს ფართე შუბლს და მანდილის დაჰპურავს.

მეფე და მთელი სამეფო ზეიმობს სიღარტას და იასოდარას ქორწინებას მეფე-დედოფალს ერთს ჯამს რძეს მოუტანენ. შიგ ორი ღერე ბზეა — სიმბოლო მარადი სიყვარულისა; ტანსაცმელს ერთმანეთს გადაუბამენ და თავს გვირგვინებს დაადგემენ — ასეთი იყო საკიათა გვარეულობის ქორწინების ადათი...

ჯადოქართული მშვენიერებით. შემკული წაღკტი და. სასახლე, აქ იგემბნს სიღარტა სიყვარულის სასმისს.

მაგრამ განვლის მქუხარი მდინარე ყვავილოვან კბოდეთ, განვლის დღე და

განელის ღამე, მლიმარე ცაში შავი ღრუბლები იშრიალდეს. მომაკვდავი ვნების ზუნდებს სული თავს დაახწვეს და მარადისობას მიერქმევა...

რას ჰხედავს სიღარტა, უძირო სივრცისთვის რომ თვალი გაუშტერებია?— არსებობის დაუსრულებელს ფერხულში ჩაბმულ მონათა მირიადებს?—რად შფოფავს სიღარტა ნაზი მეუღლის მეკერღზე, ვის ესიტყვება, ზარანაცემი რომ წამოვარდება? ვის უპასუხებს?—შორეულს ხმას, მაშვრალთა ძახილს?—სიღარტა აღარ დაიგვიანებს! ყური დაუგდეთ, განა არ გესმით: გავიგონე, ვიცი, მოვდივარ...

ამოდ სცდილობს სიღარტა სევდა სიმთა ხმებით დაანელოს: „ადამიანთა არსებობა ქარია, ოხერა, ამონატორი, განა შენს ყურს არა ჰხედება ვაების ქროლა“.—ასე უპასუხებენ სიმები...

„მიამბეთ რამე ქვეყნიერების“, სთხოვს სიღარტა სასახლის მზიარულ ღიათ. მოჰყვებიან რამას საგმირო ამბავს.

„მულამ ღმერთები და ბედნიერი ადამიანი! რატომ არ მეტყვეთ ურიცხვთა ამბავს, უცნობთა სევდას? რატომ არ ვიცნობ უბედური გაღმა მხარისას?!

მისწყურდა სიღარტას ხალხის ნახვა. იგი ესტუმრება საზეიმოდ მოწყობილ ქალაქს. ხალხი სიხარულის ყრიაშულით შეხედება ახალს სიძეს, ყველა უღიმის ბედნიერს თავადს: მაგრამ... აგერ საშინელი მოჩვენება.

„ვიინ არის ის, ადამიანს რომ ემზავსება? ჰკითხავს სიღარტა თავის მეეტლეს შანას.

„ტკბილო თავადო, მიუგებს შანა, ის მოხუცი ადამიანია. ერთს დროს ისიც შენებრ მძღავრი და სიცოცხლით სავსე იყო. ეამა გამოხრა მისი ცხოვრება. იგი აწ მხოლოდ ნაპერწყალია?“

„განა ესეთია ყოველი ადამიანის ბედი, ჩემი და იასოდარასიც?“

„ყოველის, თუ დიდხანს სცხოვრობს“.

„მაშ სახლისკენ, ბრძანებს სიღარტა, კმარა რაც ვნახე“.

მწუხარე შინ დაბრუნდება. „რას ჰფიქრობ“, მცმართავს იასოდარა. სიღარტა სდუმს და შემდეგ ეტყვის: „სუნუნელებით სავსეა შენი ბაგე, მაგრამ მალე დაჰკნება; ჰყვავის შენი ხელები, მაგრამ მალე გახმება.—რასა ჰფიქრობ?—განა როგორ გაექცევა სიყვარული სულთამხუთავს დროს!?“

ერთს დღეს სიღარტა ინახულებს ქალაქს, როგორც უბრალო მომაკვდავი. „მიშველეთ“!. გაისმის ქუჩაში შავი ჭირით შეპყრობილის საზარელი ხმა. სიღარტა მიაშურებს მომაკვდავს და მუხლებზე დაისვენებს.

„ჰოი, რამა, გვისმინე“!. გლოვით და ზარით მიაკილებენ ჭირისუფალნი ცხედარს: კოკონი აღზნებულია. მალე ცეცხლის ალი სჩანთქავს სულდაცემულს ყოფილს არსებას. დარჩება ნაცარი და აქა-იქ დამწვარი ძვლები. და შემდეგ... შემდეგ უკუქცევა, კვლავ ყოფნა, კვლავ ტკივილები. უკანასკნელი ოხერა, კოკონი.—ვინ იცის? ასეთია არსებობის განუვლი გრკალი...

„ტანჯულო ქვეყნიერება, იტყვის სიყვარულით დი იმედით აღვსილი სიღარტა. ვიზიღე სოფლის ტკივილების უსაზღვროება და სიტკობების ამოება. სიამეს მწუხარება სდარაჯობს, სიყმაწვილეს—მოხუცებულება, სიყვარულს—განშორება. ცხოვრებას—სიკვდილი, სიკვდილს—უცნობი არსებობის ბორბალი... ნის-

ლი გაიფანტა... საღ არის ბრამა, რად იგვიანებს?... მაშ მე ვაგებდავ, ვპოვებ თავშესაფარს, მუდრო სავანეს. დღე ყოველი სულადისთვის მე განვიცადო: შვიდჯერ შეიდი არსებობა; დღე მე დამატყდეს ჯოჯოხეთის მრისხანება. დიღია ჩემი სიბრალული, მე ვიხსნი კაცობრიობას...

არა სძინავს სიღარტას. შესტყერის ცას და თითქოს ვარსკვლავთა ციავში სურს დასტური ამოიკითხოს.

ღამე! ირჩიე გზა დიდებისა და სიქველის: ან მეფობა და გვირგვინი, ან უსაზღვრო მარტვილის გზა—უპასუხებენ მნათობნი.

არა მსურს გვირგვინი, მარტოდ მარტო ვაუღლები ჩემს ბილიკს, მტვერი იყოს ჩემი სარეცელი, უღაბნო—ჩემი სამყოფი, ვკარგავ ერთს სამეფოს, რადგან მრავალნი შევიყვარე. მსხვერპლით მოვინადირებ მრავალთა გულს...

სიღარტა მიუახლოვდება მძინარე მეუღლეს. ცრემლს აფრქვევს მის თმებს, გააღვიძოს, უთხრას უკანასკნელი მშვიდობა?

სიღარტა თვალბზებ ხელს მიიფარებს და გავა. უხმობს თავის მეჯინიბეს შანას, ცხენებს შეაკაზმინებს და გაიჭრება. მიჰქრის მხედარი უგზო-უკვლოდ. განთიადისას სიღარტა ცხენიდან ჩამოხტება და მიმართავს მსახურს: „დაბრუნდი. მე ფეხით განვაგრძობ გზას და ამიერიდან მარტოდ ვიცხოვრებ.“ მოიხსნის ძვირფას სამკაულს. „ამას მამა-ჩემს გადასცემ“. შემდეგ მახვლით მოიჭრის გრძელს თმას—მეომართა კასტის ნიშანს—და იტყვის: „ალარც მეფე ვარ-არც თავადი, არც მეომარი. მე სიღარტას აღარ მიწოდებენ, მე საკია-მუნი ვარ, ვიმეფებ არა მახვლით, არამედ სულით. ვასწი, მიეცი მამა-ჩემს ეს ხმალი და ეს თმები. იგი კვლავ მიხილავს თუ ვპოვებ ჰემმარიტებას. მშვიდობით შანა“...

შესწყდა ცხენის ხმაურობა. უტხო ქვეყანა. მარტობა. შორი მიხანი.

წინ გასწევს საკია-მარტვილი. შევა ერთს ქალაქში, განიკვართება, გლახაკის ძონძებს ჩაიცვამს და ხელთ მათხოვრის ქურქებს აიღებს...

საკია-მუნი უსმენს ბრძენს არატა კალამას. მაგრამ ბრაჰმანის მოძღვრება მას სულის წყურვილს ვერ მოუკლავს. ბრძენის ღმერთი ხომ გრძნობის ღმერთია, წუთიერების ქმნილება. საკია მშვიდობას ეძებს, უცვლელობას. დროისა და სივრცის დათურგნა სწყურია მას.

საკია-განდგომილი პანდავას მწვერვალს მიაშურებს. ლოცულობს და გულსიტყვობს მარტობაში. ერთს დღეს, ხეტიალის დროს, თავს წააწყდება ფაკირთ, ტანჯვით და წამებით სულის ამაღლებას რომ ლაშობენ.

„მეგობო, მიმართავს საკია, ვეძებ ჰემმარიტებას. რად აცხოველებთ არსებობის ტკივილებს?“

„გვსურს ღმერთები შევიქმნეთ.“

„განა სხეულით თავისუფალნი უკვდავს ბედნიერებას მიაღწევთ?“

„არა, მარადი მხოლოდ ბრამაა. ჩვენ შევიცვლებით, ვიგემებთ სიტკბოებას და შემდეგ კვლავ ვიწყებთ უკუქცევას.“

„მაშ რაღა სტანჯავთ სხეულს სიზმარივით წარმავალ ბედნიერებისთვის?“

„გვასწავლე უკეთესი, ან ღმერთმა მშვიდობის გზა მოგცეს.“

საკია-მუნი მოშორდება სხეულის უარყოფელი და ჰფიქრობს: ადამიანს არსებობა სწყურია და ცხოვრების სიყვარულს ვერ ჰხედავს. ჰკლავენ სხეულს და სურვილები ვერ დაუწყნარებიათ. ეს არ არის გზა. ხსენისა. მე ვპოვებ მას მარტობით და გულისზრახვით...

კვლავ ხეტიალი, კვლავ ძიება. ურუვეილვას დაბურული ტყე. მარტვილი ფიქრის უფსკრულებში შთაქანება, სურს გამოსტყუოს ბედისწერას მისი საიდუმლოება... ყველაფერი სიჩუმით წარმოიშვის, ხოლო მისი საფლავი უკუნი ღამეა. არსებობა ამ ორთა შორის ვადებული ხილია, როგორც ნათელის ცისა-რტყელა ცას ჰაეროვან კოშკებით, საფირონის და ქრიზოპრასის გუმბათებით რომ შეამკობს. თვალი სტკებება მშვენიერი თაღების სანახაობით. მაგრამ იცვლებიან და მალე ვეღარავინ იხილავს. ყველაფერი იცვლება და კვდება. სად ხრის ის, რაც მარადის უცვლელია? რა არის უკვდავება? დიდი მშვიდობა, მსოფლიოს უმიჯნო ოკეანეში მტკიცე საყუდელი?—ასე ებახსება განდევნილი წიავთ და ცისკარს, ვარსკვლავთ და ბნელს ღამეს.

სიკვდილი არსებობის პირში შვილია, არსებობა—დაბადების, დაბადება—სურვილის. მაშ მოსპე, საკია-მუნი სურვილი, დაამხებრიე ყველა ხუნდები და ამოღდი სამეფოდ, სადაც არც სიკვდილია და არც ცვალება.

ხილული სინამდვილე ღანდის ქსოვილია, სიზმართა ქსელი, მაშ მოჰკალ მოჩვენება, იხილე უხილველი, შეიქმენ მიზეზის თავადი და მოიპოვე მშვიდობა. უკუბრუნვის გზა არ არის გზა ჰერშმარიტებისა, მეცნიერებით აღმართს ვერ ახვალ, მსჯელობით სოფლის მწუხარებას თავს ვერ დააღწევ. სხვა გზა ეძიე, ჰპოვე და ასწავლე ადამიანთ...

ძირს დაეგმვენ ბქენი და განიბო კრეტსამბელი. საკია-მუნიმ ელვის სისწრაფით განსჭვრიტა არსებობის სამივე გრკალი—ნივთიერება—ტანჯვის და ბნელეთის სამეფო, უხილავ არსთა სავანე, სულის სამყოფრო, რომელიც ორს პირველს გარს ერტყმის და აცისკროვნებს, ყოველის მიზეზი და დასასრული... ნირვანის სანეტარო ვაეღვარება და... წყველიაღი.

ეს მხოლოდ წამიერი მხილებია, სულთ მძლე მარტვილო. ჰეშმარიტების კოშკს არა ერთი მაცდური სდარაჯობს. მათ შენი შეხვედრა სწყურიათ.

ჰედავე ლილისფერი ბინდით შეიმოსა ტყე და შხამიანმა სუნთქვამ გაახმო მწვანე. ხეები ტანჯვით იკლანებიან, წალკოტი სიკვდილის ღელედ გარდაიქმნა. უთვალავ აზრილთა გუნდნი გარს გერტუმიან და სასოწარკვეთით ჰლმუიან და ცეკვავენ ქარიშხლის ტარანტელას. არ გესმის მათი ვაება: „ჩვენც განდევილთა მოწიფენი ვიყავით და დავიღუპენით. ვერც შენ შესცვლი სოფლის ტრიალს“... გამოსჩნდა ეტლი. ზედ საშინელი კერპი. მას მისდევენ ქურუმნი და მწუხარედ აკვნესებენ სალამურს და ჰვალობენ სამგლოვიარო ფსალმუნს. აზრილნი მორჩილებით ძირს დაეგებიან და ეტლი ჰსრესს მათ ჩონჩხებს და აქა-იქ შერჩენილს ხორცის ნაფლეთებს. გხედავთ, მწირო საკია, ცივს ოფლს გასხავს და ჰკითხულობ თუ ვინ უნდა იყოს ამ ტანიჯულ სულთა მეუფე; „მე ვარ ეჭვი უშრეტო. ვერავინ მხედავს და ყოველი მარადა მგრძნობს. უხილავად ვეწვეთები შენს ტვინს, შენც

ჩემი მონა ხარ, მე კი შენი და ყოველთა მეუფე“—ჩაგურჩულვებს უცნაური ხმა. და შემდეგ, შემდეგ სატანა გაიცინებს ჯოჯობეთის სიცილით...

ბნეოი ღამე ჩამოწვა. ტყე კვლავ მწვანით შეიმოსა. სანეტარო სუნნელე-ბით დამძიმდა ჰაერი. ფოთლები თითქოს ენების ცახცახმა აიტანა. გაისმა ახალი სიცილი, მკაფიო, როგორც ვერცხლის ზარის რეკა, უპასუხა მეორემ, მესამემ... მთელი ტყე ასე იცინოდა. არი გავსო თაღი კვამლით, შვგ აღისფერს ნისლში გახვეული ეთეროვან ნიმფების გუნდნი დანაგარდობენ. ფერხულით მიუახლოვდებიან საკიას. ჰგრაძნობს მათს ნახს სუნთქვას და აღერსიან თმებს... ძლიერი საკია-მუნი. კლდეა საკია-მუნი... „შესდექით“, წარმოსთქვამს მწირო. შესდეგებიან. თვალს გაუყრიან, ორთქლავენ საკიას, თითქოს ჰსურდეთ ღინის ცეცხლით დასწვან და ათასნი ერთხმად შესძახებენ: „შეიყვარე, შეიყვარე! ჩვენც გვიყვარდა! სილამაზე გვათრობს; აღერსი გვაგიჟებს; გული სცემს, მეორე უპასუხებს და ადამიანი ღმერთად იქმნება“. კლდეა საკია-მუნი. ძლიერია საკია-მუნი... თითქოს სიზმარში უპასუხებს: „მომშორდით, დიაცნო, თქვენ მხოლოდ ლანდები ხართ“. მის გვერდით ვაჩნდება წარმტაცი სილამაზის ვაჟკაცი, ოქროს ქოჩრიანი, ენების მეტყველი თვალებით, ხელში მშვილდი უჭირავს. „მე კამას მიწოდებენ ანუ სურვილს. ვარ მეფე ცისა და დედა-მიწის, შენც მე დამემორჩილები“. — „შენ ხარ მეფე სურვილისა და არა სინათლისა“. დემონი უჩვენებს საკიას იასოდარას ასტრალურ სახეს. „განა ისა არა ვარ, ვინც შეიყვარე? კედები შენის სურვილით“. — „მიყვარს იასოდორას სული, შენ მისი მიწიერი ჩრდილი ხარ, წარვედ“...

უფრო დაბნელდა. აზვირთდა ტყე. ასტყდა საშინელი ქაირშხალი, ქეჟა და ქუხილი, ელვის ისრებით ცა დედა-მიწას თავს დაატყდა. მოისმა საზარელ გაცოფებულ ცხოველთა გმიწვა და ღრიალი; განდევილი მიწად განერთხა; მხეცნი ჰქუსლავენ და ჰსჯგვლემენ, ცეცხლის ურიცხვი მახვილი ჰგმირავს მის სხეულს; ჰემუის ქვესკნელი, ცა და დედა-მიწა ბანს აძღვეს და სატანა ზეიმობს. მეუღაბნოე თვალს გაახელს. თავს წაადგება თავადი ბნელეთისა და ეტყვის: „მე ვარ მთავარი ყოველ უფსკრულთა საშინელების. მაქვს ძლიერება და ხელმწიფება და ვმარდავ სამყაროს. დამემორჩილე და გყო შენ მეფედ კაცთა.“

— „შორს ჩემგან, სულო ამაყო, ჩემი სახელი სიბრალულია,“ უპასუხებს საკია-მუნი. და გაჰქრება სატანა და მასთან მხედრობა მისი...

დამარცხდა ცდუნების სიძე. მშვიდობა იგრძნო საკიამ; სულმა დასტოვა სხეული და მოსწყდა სოფელს; იხილა წინანდელი განხორციელების რიგი, სანეტარო სანახაობის ინტერვალებით და სულ ზევით, ზევით მიდიოდა. მიაღწია მწვერვალს, დედამიწის უკანასკნელს საზღვარს. სიჩუმე და მღუშარება, ფირმაშენ-ტის ნათლით მოსილი თოვლის რეგიონები, ძირს ნისლი და სხვა არაფერი... მაგრამ შენი სახელი ხომ სიბრალულია?! ტანჯულ ადამიანის ამონაკენესმა დაარღვია ცივი სიჩუმე... და საკიას სული ამაღლდა მეორე ზეცად, შორს მიწისა და მზისგან.

ვერცხლის კუნძულები რიტმიულად დაცქრიალობდნენ საფირონის, უნაპრო, უძირო, უყამო ოკეანეში ნაზად მღელვარე მიმოქცევით. იგრძნო საკიას სულმა, რომ მსხვერპლის, სიყვარულის და ჰარმონიის კანონი მეფობს უსაზღვროებაში და...

თითქოს ძლიერი ტალღით წინტყორცნილი ნავი, საკია შთაეჭანა ნირვანას და შეუერთდა არსთა არსს, სულთა სულს, სიყვარულის სიყვარულს, სამყაროს ქროლას, უბიწო აღს, რომელიც სივრცეებში ელვარებს და დროთა გარეშეა...

საკია არ უღალატებს დაერდომილს კაცობრიობას, მისი სიბრაულელი კვლავ სოფლად დააბრუნებს...

ძირს ცხრა-თავალა მზე მოფენია ქვეყანას, ყვავილები სწვნიდა მარტილის სახეზე. შეირჩა საკია, როგორც მენაკრავი; გაახილა დამძიმებული თვალები და აღსდგა ბუ და გამარჯვებული, მეფე საიდუმლოებისა...

III

ნულარ დააყოვნებ ნათელცხებულ მოციქულს. ქვეყნად ცხოვრება კვლავ უცვლელია. იქ მუდამ აურზაურია, ბრძოლა და დაუღვრომლება. ადამიანთ სურთ, იბადებიან, იტანჯებიან, იხოცებიან და უკუმიმოქცევიან. გასწი და ამზილე სიძარითლე.

ბუდა ბენარესს გაემგზავრება, არაეის ჰსურს უსასყიდლოდ განგს გაიყვანოს. ბოლოს მივა გლახაკი და ეტყვის; „არა გცნობ, მაგრამ შენი მადლიანი სახე ბრწყინავს, როგორც ბრამა და ვიშნუ. შენთან წყალში არ შემეშინდება. მე მაგიყვან გალმა“. — „მათხოვარი ვარ, მიუგებს ბუდა, ვერაფრით დაგასაჩქერებ“. — „შენი სიტყვა ჩემი გასამრჯელო, ჩაჯექი ნავში. —, სიყვარულით აღესილა შენი სული და განვლი ცხოვრებას ადვილად, როგორც ჩვენ განვლით განგს“ და ნავი შეცურდა წყალში.

მოვიდა რა ბენარესს, ბუდამ მოისურვა ხეტიალის დროს ნაშოვნ მოწაფეთა ნახვა. მის დანახვაზე მოწაფეთ გადასწყვიტეს მისთვის არავითარი პატივი ეცათ და არ გამოლაპარაკებოდნენ. ბუდა დინჯად მიუახლოვდება. ყველანი ფეხზე წამოხტებიან, სალამს უძღვნიან და ჰსურთ მოძღვარი ასიამოვნონ. „ნუ მიწოდებთ მოძღვარს. დიდს ხანს უნარგებლო ვიყავი თქვენთვის, ეხლა ვპოვე უკვდავების გზა. მე ვარ ბუდა, ჩემთვის ყველაფერი ცნაურია, ალვხოცე ცოდვა და ვარ მეუფე ყოველ კანონთა. მოდიეთ, გასწავლით კანონს და თქვენ სხვებს ასწავლით“.

და ასწავლიდა ხალხს მორჩილების, ცოდვისგან განწმენდის, ბოროტების დათურუნის, სიქველის, არსებობის ტანჯვათა უარყოფის გზას. ერთს დღეს ერთმა მწუხარე ღვდაკაცმა მიმართა ბუდას: „ჩემი პირმშო გველმა დაჰკბინა, დაეძინა და ველარ გაგაღვიძე. მიშველე, მომეცი წამალი, რომ გამოვფიხიზლო“.

— იშოვე მღოვგის მარცვალი, მაგრამ ისეთს ოჯახში, სადაც არც მამა. არც ღვდა, არც ბავშვი და არც მსახური მომკვდარიყოს!“. ვერ ჰპოვა საბრალო ღვდამ და დაბრუნდა მოციქულთან. „ტანჯვა და მწუხარება ყველას კარს არის.

ვერცხლის კუნძულები რიტმიულად დაცქრილობდნენ საჭირონის, უნაპირო, უძირო, უფამო ოკეანეში ნაზად მღელვარე მიმოქცევით. იგრძნო საკიას სულმა, რომ მსხვერპლის, სიყვარულის და ჰარმონიის კანონი მეფობს უსაზღვროებაში და...

თითქოს ძლიერი ტალღით წინტყორცნილი ნავი, საკია შთაეჭანა ნირვანას და შეუერთდა არსთა არსს, სულთა სულს, სიყვარულის სიყვარულს, სამყაროს ქროლას, უბიწო ალს, რომელიც სივრცეებში ეღვარება და დროთა გარეშეა...

საკია არ უღალატებს დავრდომილს კაცობრიობას, მისი სიბრალული კვლავ სოფლად დააბრუნებს...

ძირს ცხრა-თვალა მზე მოეფინა ქვეყანას, ყვავილები სწვიმდა მარტილის სახეზე. შეირბა საკია, როგორც მენაკრაევი; გაახილა დამძიმებული თვალები და აღსდგა ბუ და გამარჯვებული, მეფე საიდუმლოებისა...

III

ნულარ დააყოვნებ ნათელსებულ მოციქულს. ქვეყნად ცხოვრება კვლავ უცვლელია. იქ მუდამ აურზაურია, ბრძოლა და დაუღვრომლება. ადამიანთ სურთ, იბადებიან, იტანჯებიან, იხოცებიან და უკუმიოქცევიან. გასწი და ამზილე სიმართლე.

ბუდა ბენარესს გაემგზავრება, არაეის ჰსურს უსასყიდლოდ განგს გაიყვანოს. ბოლოს მივა გლახაკი და ეტყვის; „არა გცნობ, მაგრამ შენი მადლიანი სახე ბრწყინავს, როგორც ბრამა და ვიშნუ. შენთან წყალში არ შემეშინდება. მე გაიყვიან ვალმა.“ — „მათხოვარი ვარ, მიუგებს ბუდა, ვერაფრით დაგასაჩუქრებ“. — „შენი სიტყვა ჩემი გასამრჯელო, ჩაჯექი ნავში. — „სიყვარულით აღესილა შენი სული და განელი ცხოვრებას ადვილად, როგორც ჩვენ განელით განგს“ და ნავი შეცურდა წყალში.

მოვიდა რა ბენარესს, ბუდამ მოისურვა ხეტიალის დროს ნაშოვნ მოწაფეთა ნახვა. მის დანახვაზე მოწაფეთ გადასწყვიტეს მისთვის არავითარი პატივი ეცათ და არ გამოლაპარაკებოდნენ. ბუდა დინჯად მიუახლოვდება. ყველანი ფეხზე წამოხტებიან, სალამს უძღვნიან და ჰსურთ მოძღვარი ასიამოვნონ. „ნუ მიწოდებთ მოძღვარს. დიდხანს უნარგებლო ვიყავი თქვენთვის, ესლა ვპოვე უკვდავების გზა. მე ვარ ბუდა, ჩემთვის ყველაფერი ცნაურია, აღვბოცე ცოდვა და ვარ მეუფე ყოველ კანონთა. მოდიო, გასწავლით კანონს და თქვენ სხვებს ასწავლით.“

და ასწავლიდა ხალხს მორჩილების, ცოდვისგან განწმენდის, ბოროტების დათურვის, სიქველის, არსებობის ტანჯვითა უარყოფის გზას. ერთს დღეს ერთმა მწუხარე დედაკაცმა მიმართა ბუდას: „ჩემი პირმშო გველმა დაჰკბინა, დაეძინა და ველარ გავადვიძე. მიშველე, მომეცი წამალი, რომ გამოვავიხილო.“

— იშოვე მღოვვის მარცვალი, მაგრამ ისეთს ოჯახში, სადაც არც მამა, არც დედა, არც ბავშვი და არც მსახური მომკვდარიყოს!“. ვერ ჰპოვა საბრალე დედამ და დაბრუნდა მოციქულთან. „ტანჯვა და მწუხარება ყველას კარს არის.

შედაც ყველას თავისი საჭირელი ჰყავს. წადი მშვიდობით და დაუბრუნე მიწას რაც მიწისაა“.

ბუდას გარშემო ხალხი ათასობით თავს იყრიდა და უსმენდა მის მოძღვრებას და ხალხმა შეიყვარა ტკბილი მოძღვარი. მისთვის ყველა საყვარელი იყო, მეფე და პარია, მხედარი და მათხოვარი. ერთხელ მოსწყურდა ბუდას და წყალი მოსთხოვა ერთს დაძინძის დედაკაცს.—„მე ჩანდალა ვარ“.—„არა ვკითხულობ შენის წოდების ვინაობას, ვთხოვ წყალი დამალევიო“.—წყალს შესვამს და დალოცავს: „მომიკალი სხეულის წყურვილი, მე შენს სულს ვასმევ წყაროს“.—წაიყვანს მოწყალებებთან, ახალს სამოკელს ჩააცმევს და სწოტენის მას. ბრბო ლელავს და ბობოქრობს. არ მოსწონთ მოძღვრის საქციელი. მას ფარისეველს, ჯადოქარს, მატყუარას უწოდებენ. ჰსურთ მოჰკლან, მაგრამ იერ ჰმედავენ: ინდოეთში მათხოვარის მოკვლა შეუძლებელი ცოდვაა. ბუდას მწიგნობარნი საპიტიკროდ გამოიწყევნენ. ბუდა სძლევს და შერცხვნიონი თავს მოიხრიან.

მოციქულის მოღვაწეობის ამბავმა გადალახა სამეფონი და მიაღწია ქალაქს კაპილავასტუსს, სადაც მას უცდიდა მწუხარე, იმედდაკარგული მამა, დაობლებული მეუღლე და ვაჟიშვილი. მეფე კაცებს უგზავნიდა და სთხოვდა თავადი სიღარბა მის საბძანებელში მოსულიყო და მოხუცი მშობლის დღინი დაეტკბო. ბუდა დაჰპირდა... მთელი ქალაქი გარედ გასულა; ბუდას მოეღის ხალხი და ვარდებით მოჰფენს ქუჩებს, იასოდარაც უცდის მეუღლეს ქალაქის კართან.

გამოსჩნდა მათხოვარის ყვითელს ძონძებში ვახვეული, თავგაპარსული ბუდა, ხალხს მოწყალებასა სთხოვს და ერთნაირად გაუღიმიებს მოწყალებთ და ურგებთ. შეხდგა იასოდარას ჩარდახის წინ. „სიღარბა, ჩემო ბატონო“, შეჰყვირა თვალცრემლიანმა, და მეუღლის ფეხითი დაემხო.

მოახსენეს მეფეს; განრისხდა ამაყი სუღჰოდანა და გაექანა ცხენით ქალაქის კართან. ბუდა წყნარად ელაპარაკებოდა ხალხს. შეამჩნია რა მამა, გაექანა, მუხლი მოუყარა და პატივისცემით მიესალმა. მეფემ საყვიღურით მიმართა: „განა ამდენს ხანს იმიტომ ვიცოცხლებ, რომ სიღარბა გლახის სახით მენახა?“ „მამა-ჩემო, ასეთი ჩენი გვარის ჩვეულება“.—„მაჰა-სამატით მოყოლებული შენი გვარეულობა ასჯერ ასულა ტახტზე, მაგრამ ასეთი საქციელი არ ჩაუღენია.“—„არ ელაპარაკობ მომაკვდავ შტოზე. არამედ უხილავ ნათესაობაზე. იყენენ და კვლავ იქნება ბუდა. მეც ერთი მათგანი ვარ და მომაქვს შენთან პირველი ხილი ჩემის საუნჯისა.“—„რომელი საუნჯისა“, ჰკითხა განცვიფრებულმა მეფემ და ცხენიდან ჩამოხდა. შეიღმა ხელში მამის ხელი აიღო, მეორე გვერდში აასოდარა ამოუღდა, სამივე ქალაქისკენ გაემართნენ. გზაში ბუდა განუმატავდა მათ ოთხს სიბძენს, რომელიც ჰზლუღვენ ქეშმარიტებას, როგორც კიღნი ზღვათ. იასოდარამ ჩამოართვა მეუღლეს მათხოვარის ჭურჭელი, გულმოდგინეთ ისმენდა მის სიტყვებს და თავლები მზისებრ გაუბრწყინდა...

ურიცხვთა გული დაიპყრო თავისი მოძღვრებით კეთილმა ბუდამ და მრავალი შეიყვარეს. ბუდა ასწავლიდა:

უსაზღვროება სიტყვით არ გაიზომება და აზროვნების ძაფი უძირო უფს-

კრულში იკარგება. სცდება ვინც ჰკითხულობს. სცდება ვინც უპასუხებს! არა სთქვა რა.

წერილ არს ბრამა ღამით გულსიტყობდა, მაგრამ არა მომაკვდავს მოუკრავს მისთვის თვალი. ჩადრი აიხსნება, იმატებს სინათლე, მაგრამ ჩადრთა რიცხვი უთვალავია.

ყოველი შედეგი მიზეზისგან წარმოიშვის. დედა-მიწა, ცა და ვარსკვლავები ბორძალზე არიან მიჯაჭვული და არვის ძალუძს მისი შეჩერება. ილოცეთ და სიბნელე ნათელით შეიცვლება. ნუ ეძიებთ უძლურ ღმერთთა წყალობას მსხვერპლიდ და ამაო ძღვნით,

თქვენ თავს შორის ეძიეთ ხსნა: აღამიანი თვით არის თავისი საპყრობილეს კალატოზი. სანეტარო ზეცას ანგელოზნი იგემებენ წარსულის ნაყოფს, ქვესკნელში ღემონები გამოისყიდიან ჩადენილს ბოროტებას. ბორობალი მარად ტრიალებს: ვინც მალა ადის, ძირს ჩამოვა, ვინც ძირს დაეცემა, ადგება.

მაგრამ ნუ დაემორჩილებით ბორბლის ტრიალს, დასწყვიტეთ ჯაჭვები, იგემთ სულის სიტკბოება და არსის გულში ჰპოვეთ მშვიდობა.

მეც ესტიროდი ტანჯულთა ცრემლით, მაგრამ ვიღიმები და ბედნიერი ვარ: ვიცი არსებობს თავისუფლება, ნებისყოფა ტკივილებზე ძლიერია.

ჰოი, დამწუხრებულნო, იტანჯებით საკუთარის შეცდომით. მართალს იტყვის წერილი. აღამიანის ცხოვრება მის წარსულ ყოფათა ანამკია; შეცდომას თან სდევს მწუხარება, სიქველეს—ბედნიერება.

რომელი შეიმეცნებს წყაროს მწუხარებისას და მოთმინებით გადიტანს; რომელი სიყვარულით და ქეშმარიტებით ისწრაფის წარსულის ვალი მოიხადოს; რომელი დასდგება შემზარალთა და მართალთა გზას; რომელი ამოპლევჯს გულს სურვილის სისხლიან ფესვთ და უარყოფს ცხოვრების სიყვარულს; მიცვალების შემდეგ აღარ იარსებებს არსებობით, რომელსაც თქვენ ცხოვრებას უწოდებთ. ქვეყნიერების მხიარულება და მწუხარება ველარ დაარღვევს მის მშვიდობას. იგი დაიმკვიდრებს ნირვანს, ჩვენებრ აღარ იარსებებს და არსთან ერთი იქმნება.

ასეთია კარმას მოძღვრება. ოდეს განიწმიდებით ცოდვის ჭანგისგან, ოდეს გაჰქრება ცხოვრება, როგორც დამწვარი სანთელი, სიკვდილი მხოლოდ მაშინ მოკვდება. ისმინეთ ოთხი ქეშმარიტება: სცანით მწუხარება; სცანით მიზეზი; სცანით სურვილის უარყოფა; სცანით გზა თავშესაფარისა. მხნე სული იჩქარის; სუსტი ავიანებს, მაგრამ ყოველი მიაღწევს თეთრს გასხიონებულს მწვერვალს რომელმან იმოძღვროს ნირვანა არსებობაა უთხარით: შემცდარი ხარ. რომელმან იმოძღვროს ნირვანა არყოფნაა უთხარით: სცდები. რადგან არ უწყის სინათლე, რომელიც ბრწყინავს ჩამქრალი ნათელის გადაღმა; არ უწყის არსებობა დაუსრულებელი, შეება, რომელიც დროით არ განიზომება.

დასდგით გზად! იგი მივიყვანთ წყაროს, იგი ყოველს წყურვილს დააწყნარებს, მისი ნაპირი უკვდავ ყვავილთ შეუქმიათ.

ასე იტყოდა ბუდა-ნათელცხებული და ხალხი ესმენდა და ხალხმა იწამა და უთვალავი იყო სამწყსო მისი, მიაღწია ბუდამ მიზანს, უჩვენა აღამიანთ გზა.

ხსნისა და თვისუფალ ჰყო ტანჯვისა და დაუსრულებელ უკუბრუნვისგან. ველარაფერი გადაელობება ამ გზას, თვითონ კი დროა გზას დაადგეს და ვლიდეს ნირვანად.

ქუსინარას ქალაქში საყვარელი მოწაფე ანანდა ძვირფას მოძღვარს ტყუბ ხეთა შორის საწოლს გაუმართავს. დაწვება ბუდა, ხეები უდროულად ყვავილს დაისხავენ, ზეცით წამოვა უცხო ყვავილთა წვიმა და ცაში მზიარული ქრია-მულია.

ბუდა მიმართავს მოწაფეს: „იტყვიან, ანანდა, სიტყვამ დაჰკარგა მოძღვარი, არა გეყავს მოძღვარი. ნუ შესწუხდებით, ანანდა. მცნება და წესი, რომელიც მოვეცით, თქვენი მოძღვარი იქნება, ოდეს მე აღარ გეყოლებით.“ და ახალგაზრდა ძმათ: „მშვიდობით, ჰაბუენო, გეტყვით თქვენ: ცხოვრება ამაოვება, აღიმართენით მარად.“ და განვიდა სული სხეულით, განვლო ნეტარების ყველა საფეხური და დამკვიდრდა ნირვანად.

* *

უპანიშადების დოქტრინასა, ბრაჰმანთა სპეკულიატიურ აზროვნებასა და ვედანტას იდეალისტურ პანტიზმშია საკია-მუნის ტრანსცენდენტალი სპირიტუალიზმის ფუძე. სამყარო მისთვის ზღვარდაუღველი ევოლიუციაა. ვხედავთ მხოლოდ პირველს საფეხურებს და მის გაღმა ბუდა შეამჩნევს სულის სამეფოს—მიზანს. როგორც მატლისგან შობილი. კაცობრიობა ისწრაფის ღმერთად იქმნეს, აგრეთვე მონადა განიცდის ყოველგვარს არსებობას და სულყოფას მიგრაციის გზით მიაღწევს. განა უცხოა ჩვენთვის ეს მოძღვრება?—პითაგორას, ემპედოკლეს, პლატო, ნეო-პლატონიზმი, პნოსტიკები—განმეორებაა სხვა სიტყვით, სხვა სახით.

ნირვანა—არყოფაა?!—„რომელმან იმოძღვროს, ნირვანა არყოფაა, უთხარით: სცდები. ნირვანა სრულყოფაა. წარმავალი მეობის, უნივერსალი მეობის ატმბოლის წიაღში შთანთქმა. მერწვეა—ინდივიდუალის გათ.

პროფ. გრიგოლ წერეთელი

ალკეო და საფო*

ალკეო და საფო—ეს ორი სხივოსანი, ვარსკვლავია, ჩაუქრობელი შუქით ანთებული საბერძნეთის ლირიკის ცაზე; თითქმის ოცდაათმა საუკუნემ განვლო ორივე პოეტის სიკვდილის შემდეგ: საბერძნეთის კულტურა, რომელმაც ისინი წარმოშვა, დიდხანია ჩაქრა; მთელმა ქვეყანამ შეიცვალა სახე, მაგრამ ალკეოს და საფოს სიწმინდებს ჯერაც არ დაუკარგავთ თავიანთი სიახლე. მათ განსწრაფა არ მიჰკარებია—ისინი უკვდავნი არიან.

მართალია ალკეოს და საფოს შემოქმედებიდან ჩვენამდე მხოლოდ ნატეხებმა მოაღწიეს, მაგრამ ხანდახან ნატეხებიც ისევე ცხადად მოუთხრობენ სულს მაღალ ამბავს, როგორც ცოცხალი საუბარი.

სასტიკმა ჯამმა, ადამიანის უმეცრებასთან და უმოძრაობასთან დაკავშირებულია, ხელი შეახო ამ ორი გენიოსის ქმნილებებს და გასტეხა ისინი. მაგრამ როგორც პართენონის ნანგრევები აჯადოებენ მნახველს თავის მოხაზულობათა ნათელი სიცხადით, აგრეთვე ლესბოსის ორივე ლირიკოსის ლექსები, დღემდე რომ თავისი მზიბლავი ძალა შეუნახავთ, იზიდავენ ყველას, ვისაც კი ოდნავ მაინც მოეძებნება ესთეტიური ალღო და სილამაზის გაგების უნარი.

ოცდათი საუკუნე გვაშორებს ჩვენ ალკეოს და საფოს. ბევრი, მეტისმეტად ბევრი რამ მათი ცხოვრებიდან და მოღვაწეობიდან დაფარულია ჩვენგან ჯამთა ვითარების განუქვერტელი საბურველით.

ბევრი რამ ვერ მიიღებს ჩვენგან გადაჭრილ პასუხს, ბევრგან მოგვიხდება ჩვენ თუობით ლაპარაკი. მაგრამ... დაე ფანტაზიის ცხოველმა ტალღამ ბორკილები დაუმსხვრიოს მთელმხარე აზრს, რომ ჩვენს წინაშე აღსდგეს ძველი დაკარგული ყვავილი.

ესცადოთ ამ კვალის მონახვა, ესცადოთ საუკუნეების სიბნელეში ჩაძირვა, მის გარღვევასაც ხომ შესძლებს სინათლის შუქი!

*) ყველა აქ მოყვანილი ლექსების ფარგლში შესრულებულია კონსტანტინე ბიკინაძის მიერ.

დასაწყისი მეექვსე საუკუნისა ქრ. წ. ეოლიის პატარა კუნძული ლესბოსი და მისი მთავარი ცენტრი ქალაქი მიტილენე. დიდად განვითარებული კულტურული ცხოვრება. არ არის მხოლოდ ერთი: პოლიტიკური სიწყნარე.

ჩვენ ვდგევართ ეროვნული მოძრაობის დაწყების წინაშე. ორი უძველესი მტერი,— მალალი წოდება და ხალხი ამხედრებულან ერთი მეორეზე, ბრძოლით ძალა-უფლების მოპოებისათვის. ეოლიის არისტოკრატის, ამაყს თავისი დამსახურებით და ტრადიციებით, არა სურს დასთმოს წინაპართაგან მემკვიდრებით მიღებული პრეროგატივები. მეორეს მხრივ ხალხს, რომელმაც მიიღო საკმაოდ ინდივიდუალური სახე, შეიცნო საკუთარი „მე“ და იგრძნო თავისი ძალა, აღარ უნდა დარჩეს დამონებული: იმას ჰგონია, რომ ის უკვე მომწიფდა ძალა-უფლებისათვის: ძალა-უფლება აღარ უნდა შეადგენდეს ამაყი და გულზვიადი წოდების განსაკუთრებულ კუთვნილებას. ამ ნიადაგზე ლესბოსზე იმართება დაუსრულებელი შეზღა-შემობლა: კუნძულზე მყარდება ნამდვილი ჟამთა სიაყე. ხალხი ცდილობს მონახოს შესაფერი ხელმძღვ-ნელი, რათა დასძლიოს კარგად დარაზმული და მტკიცედ შეკავშირებული ბრწყინვალე წოდება. მაგრამ, როგორც ეს ხშირად ხდება ხოლმე, ამგვარი ხელმძღვანელები, მოპირდაპირეთა დამარცხების შემდეგ, ძალაუფლებას ხელში ჩაივლებენ და თვითონ გადაიქცევიან ტირანებად, რომელთაგანაც ისჯება უკვე არისტოკრატია, რის გამოც ეს უკანასკნელი ცდილობს დაამხოს სახალხო მოძრაობის სარდლების ბატონობა. და ასე ტირანები სცვლიან ერთი მეორეს ათარეშებულ პოლიტიკურ ვენბათა ქრელ კალიდონსკოში. სურათი მოგვაგონებს ალელკებულ ზღვას, რომლის ტალღები ხან ზე აეარდებიან, ხან შხეფებად დამსხვრეული ეცემიან ძირს, რომ ხელმეორედ აჰყარონ მალა თავისი ქალარა ქედები.

ასეთ გარემოებაში ცხოვრობდა ალკეო, რომელიც ნამდვილი გამომხატველი იყო ზემოხსენებული პოლიტიკური განწყობილების და უწყესრიგობის. ის, როგორც შეურიგებელი არისტოკრატი, მთელი თავისი არსებით მალალ წოდებას უჭერდა მხარს. როგორც ეფირო-პარტიულ მებრძოლს, მას არაფერი სწამდა გარეშე თავისი პარტიის ინტერესებისა. მათ განხორციელებას ესწრაფოდა იგი. მის მიზანს შეადგენდა ოლიგარხია, და ამ მიზანს მხოლოდ მაშინ განებდა მან თავი, როდესაც მისი ძალა და ძალა მისი ძვირფასი წოდების გატეხილი აღმოჩნდა. ჯერ ბრძოლა მელანქრო ტირანის წინააღმდეგ და მისი დამარცხება. შემდეგ ხანგრძლივი და გააფარებული ქიდილი მეორე ტირანთან მირსილოსთან, რომელთან შედარებით მელანქრო ალკეოს შემდეგში „პატივისცემის ღირსად“ ეჩვენა. ამ ბრძოლამ ალკეო არა ერთხელ ჩააყენა საშინ მდგომარეობაში. ერთ ხანს მას და მის თანარაზმელებს გაქცევით დასჭირდათ თავის შველა.

მაგრამ ბოლოს მირსილო მაინც დაამარცხეს: არისტოკრატამ გაიმარჯვა. ეს დროებითი წარმატება გამოუთქმელი სინარულით აესებს ალკეოს გულს. საშინელი მტერი მოშორებულია თავიდან, გზა ძალა-უფლებისაკენ გახსნილია.

„მაშ, უნდა დაველიოთ, თუნდაც არ გვინდოდეს;
დროა, რომ დავითვრეთ: ჩაძალდა მირსილ!“

ამგვარად იწყებდა ალკეო თავის „გამარჯვებული სიძულვილის სიმღერას,“ სიმღერას, რომლითაც იგი მიმართავდა თავის პოლიტიკურ ამხანაგებს. მაგრამ არა კმარა ძალა-უფლების ხელში ჩავდება, საჭიროა იცოდე მისი გამოყენებაც. სწორედ ეს ცოდნა არ აღმოაჩნდა არისტოკრატისა. სახელმწიფოს შინაური მდგომარეობა არ გაუმჯობესდა. რაც შეეხება გარეშე პოლიტიკას, ის გამოიხატა ათინელებთან სიგეის გამო ატეხილი ომის წაგებაში. კიდევ მეტი—ერთ-ერთ ბრძოლაში ალკეომ ფარი დაავდო და გაიქცა, რაიც, რა თქმა უნდა, მისი პრესტიჟის აწევას ხელს არ შეუწყობდა. სამაგიეროდ, იმავე ომში თავი იჩინა მეორე პირმა, სახელდობრ, პიტტაკმა, რომელმაც შესძლო საომარი მოქმედების დაბოლოება და რამდენიმე საგმირო საქმის შესრულება. აი, სწორედ ამ პირზე შეჩერდა ხალხის ყურადღება, მით უმეტეს, რომ ის არისტოკრატულ წრეს არ ეკუთვნოდა. ტყუილად კი არ უწოდებს იმას ალკეო „ნაძირალს“. ხალხმა პიტტაკი აღჭურვა თავისი ნდობით. მას ხალხმა შეხედა, როგორც ხანგრძლივი ლოდინის შემდეგ მოვლინებულ მფარველს. ამიტომ, როდესაც ალკეომ და არისტოკრატებმა სცადეს დაეწყოთ პიტტაკის წინააღმდეგ აგრესიული მოქმედება, უკანასკნელმა ხალხის დახმარებით სათავეშივე ჩააქრო არისტოკრატის მოძრაობა და ალკეო თავის ძმა ანტიმენიდესთან და შეთქმულების სხვა წევრებთან ერთად იძულებული შეიქნა სამშობლოდან გასულიყო. სამხედრო ავდრიანობის ქარიშხალი საბოლოოდ დაატყდა მაღალ წოდებას თავზე. ვერც ვაჟკაცობამ, ვერც გაჯიუტებულმა თავგამოდებამ ვერ იხსნა იგი: მისი სიმღერა დასრულებული იყო, როლი გათავებული.

და აი, ალკეო ვარდება უბინადრო მოხეტიალეს მდგომარეობაში. სიმღერა, ვაგონა, —ყოველივე ეს წარსულში. აწყობაში კი სილატაკე და სამარცხვინო ხეტილი უტხოვთში. ტყუილად კი არ აღმოხდებიან ალკეოს შემდეგი სიტყვები, გამსჭვალული მწარე უიმედობით:

„მძიმე სილატაკე, შავო ბოროტება, შენ და უძლურება,
ერთი სისხლისანო! ო, რა საზარალო ხართ თქვენ ხალხისათვის!

მაგრამ ძალა, რომელიც ფარულად ინახება განდევნილებში, ეძებს გამოსავალს. რა ვააკეთონ? სამშობლოში დაბრუნება შეუძლებელია: იქ ბატონობს „მდაბალ-გვარიანი“ პიტტაკი. დარჩა ერთი: სხვისი სამსახური. მადლობა ღმერთს, ხელი არ გადასჩვევია შუბის და ხმალის მოხმარას. საჭიროა წასვლა ქირაში. ასეც იქცევა პოეტის ძმა ანტიმენიდე: ის შედის სამსახურში ბაბილონის მეფე ნაბუქოდონოსორთან და ერთ ბრძოლაში მოიპოვებს დიდ სახელს. აი რაში იხარჯებოდა ლესბოსის არისტოკრატის ვაჟკაცობა! და ამას სიამაყით აღნიშნავს ალკეო, როდესაც ის მიესალმება ბაბილონიდან დაბრუნებულ ძმას:

„შორეული ქვეყნებიდან ჩვენ
ზმალი მოგვრტანე შენი.

ოქროთია ნაქედი ის
და ტარი იმისი მთლად
ძელია სპილოსი.
ჰო, ბაბილონელებს შენ
სახელოვნად ემსახურე,
უბედურება ააშორე მათ!
თვით ფალავანი მეფის
მკლავმა შემუსრა შენმა,
თუმც ერთი მტკავლის გარდა
ხუთი წყრთა იყო ტანად.

არც ალკეოს მოუწყვია თავისი ცხოვრება სხვანიარად: ის გადადიოდა ერთი ადგილიდან მეორეზე. ყოველ შემთხვევაში ჩვენ ვიცით, რომ ის იყო ეკვიპტეში და თრაკიაშიც, ალბად, როგორც დაქირავებული მეომარი. წლები კი მისდევდენ წლებს. პიტტაკის გონიერი ზომების წყალობით ლესბოსზე დამყარდა სრული მშვიდობიანობა. არისტოკრატები უკვე აღარ იყვნენ საშიში: ისინი ევლარ მოიპოვებდენ ნიადაგს ხალხში. არაფერი არ უშლიდა, რომ რისხვა მათ მიმართ მოწყალებად გადაქცეულიყო. და პიტტაკი სწორედ ასეც მოიქცა: მან მისცა გაძევებულთ სამშობლოში დაბრუნების ნება და მიანიჭა მათ სრული ამნისტია; მაშინ წარმოსთქვა მან თავისი დიდებული სიტყვები: „პატიება შურის ძიებაზე ძლიერია.“ და აი ალკეო დაბრუნდა ლესბოსზე, მაგრამ არა როგორც წინანდელი დაუდგრომელი ალკეო. სიღარიბემ და წლებმა გასტეხეს მისი მოუსვენარი ხასიათი. ალკეო უნდა ეცნო თავი დამარცხებულად. მას დარჩენოდა ერთი: წყნარად გაჰყოლოდა დასრულებისაკენ მიქცეულ თავის ცხოვრების გზას; და ერთგვარი შეჩვიება მოისმის ყოფილი იმედების დამსხვრევასთან ერთად მის შემდეგს, ჩუმი სევდით აღესილ სიტყვებში:

ნელსაცხებელით შეანელეთ
მკერდი მოხუცი,
და თავი ესე,—
მას მრავალი გადახდა ტანჯვა!

ალკეოს მრავალსახიანსა და ფერადოვან ცხოვრებას უნდა ენახა გამოხატულება მის პოეზიაში და ამ უკანასკნელმა, როგორც მგრძნობიარე ფირფიტმა, მართლაც ასახა იგი. თავის ლექსებს ალკეო ანდობდა ყველაფერს, რაც კი მას შეეხებოდა. ისე როგორც ჰესიოდმა და არხილოხმა, მან თავისი სიმღერებოს საგნად აქცია თვისი პირადი ცხოვრება მთელი მისი განცდით და თავგადასავალით. მაგრამ ჰესიოდსა და არხილოხთან განსხვავებით მან შესძლო შემოეტანა აქ ისტორია კლასთა ბრძოლის, რომელსაც ადგილი ჰქონდა იმ დროს ლესბოსზე, და აგრეთვე ნათლად გამოეაშკარაებია არისტოკრატის შეხედულებანი, რომელნიც იმავე დროს მისივენიც იყვნენ. ამიტომ ალკეოს პოეზია ძლიერ გამსჭვალულია პოლიტიკური ტენდენციით და. როგორც ასეთი, შორსა სცილდება პოე-

ტის ცხოვრების უბრალო ასახვის საზღვრებს. მწერლები არა ერთხელ აღნიშნავენ ალკეოს შემოქმედების ამ განსაკუთრებულ მხარეს. ასე, მაგალითად, ჰორაცი ერთ თავის ოდაში (II. 13) ამბობს, რომ ალკეო უმღეროდა ომის სიმძიმეს, უბედურებას ზღვაზე და სილატაკეს გაძევებაში. შემდეგ, როცა ის აგვიწერს, თუ ქვესკნელში მკვდართა აჩრდილები როგორი სიხარბით უსმენენ საფოს და ალკეოს, უმატებს:

მომღერალს ორივეს ღირსეულ ღუმლით.
 ჰკვირობენ აჩრდილნი და ხარბად უსმენენ.
 მხარზე მხარ მიყრდნობით, სიმღერას ღონიერს
 ლანძღვის და მეფეთა დაცემის შესახებ.

აქედან ცხადია, რომ ალკეოს შემოქმედება წარმოუდგენელია პოლიტიკური ფონის გარეშე. ტყუილად კი არ სარგებლობდა არისტოტელის ალკეოთი, როგორც ისტორიული მასალით, როდესაც ის აღწერდა ლესბოსის არეულობას.

მეორე მხრივ, ალკეო წარმოუდგენელია თავის პარტიულ თანარაზმელებთან კავშირის გარეშე. ის მღერის უმთავრესად მათთვის; მათ უამბობს ყველაფერს, რაც კი ხდება მას წილად; იმათ ეპატიეება ის საზეიმოდ, როდესაც დაემხოზიან მათი პოლიტიკური მტრები; მათ მიმართავს ის თავისი ინვექტივებით პიტაკოს წინააღმდეგ; მათ უგზავნის სალამს ან და იწვევს ლხინზე, მათ ესაუბრება ის ცხოვრების სხვადასხვა საკითხებზე, აჯანყების მოწყობა იქნება ის თუ მსჯელობა სიკვდილის აუცილებლობაზე, ან მზის სინათლეზე ხელახლა გამოსვლის შეუძლებლობის შესახებ მისთვის, ვინც ერთხელ აიდში ჩასულა.

დასთმე იმედები! ატორტმანებული დენა ახერონტის
 რა კი ერთხელ განვლე, ჩემო მელანიპ, აწ შენ მზის ბრწყინვალეებას
 ველარ დაინახავ. ძმაო, ნუ ოცნებობ შეუსრულებელზე!
 მეფე ეოლიდი, ვინაც აღემატა ყველას თავის ჰკუით,
 სიკვდილს გაეპარა, მაგრამ, რომ ითარსა, არა დაუსჯელად
 განვლო მან მეორედ ატორტმანებული დენა ახერონტის:
 მაშინ შავი მიწის ქვევით დაუწერა ტანჯვა საშინელი
 ზეესმა კრონიდმა მას... ძმაო, ნუ ოცნებობ შეუსრულებელზე!
 თუ ეხლავე არა, სულ ამ მოკლე ხანში ჩავალთ ჩვენ მიწაში,
 უნდა ვიგემოთ ჩვენ ყველამ ხვედრი ესე აუცილებელი
 როგორც კი დაპბერავს ჩვენსკენ ბედისწერით სუნთქვა სიკვდილისა.

ეს „სიკვდილის სუნთქვა“ არა ერთხელ მიახლოებია ალკეოს, მაგრამ გვერდით ჩაუვლია და არ მიჰქარებია მას. ის კი, ვით კრიჭინა, რომელიც მღერის მაშინაც კი, როდესაც ის უჭირავთ ფრთებით, სარგებლობს ყოველი წუთით, რომ ააწყოს თავისი სიმღერები, რომლებიც საეხებით გამოხატავენ ყოველ მომენტს მის მიერ განცდილს.

ტყუილად კი არ ამბობს ჰორაცი, რომ ალკეოს, ამ „ლესბოსელ მოქალაქეს

და მებრძოლს“, შეეძლო მისცემოდა შთაგონებას „ომის დროსაც და მაშინაც, როს იმისი ნაგი ნაპირზე იდგა“. ალკეო თითქოს შიშობდა, რომ სხვაფერე იმ პოლიტიკური ორომ-ტრიალის დროს, რომელმაც ის შეიპყრო, ვერ მოასწრებდა გამოეთქვა თავისი ფარული ზრახვები, გრძნობანი და განცდანი. მას სურდა მალე, თუნდა ნაჩქარეადაც, აღენიშნა ყველაფერი ეს სიტყვით და ლექსით, საჩქაროდ მოეხაზა სურათი, არ გაეშვა წუთი, რომელიც აინტერესებდა მას ამა თუ იმ მიზეზით. აწნაირად, ალკეოს მთელი პოეზია არის პოეზია „მომენტისა“; ის ზედმიწევნით ასახავს ყველაფერს პოეტის მიერ ნახულს და განცდილს. მაგ-რამ სამაგიეროდ ალკეო ვერ ახერხებს საგანში ღრმად ჩახედვას და ჩაფიქრებას. მას არ ესმის ხანგრძლივი ანალიზი; უმეტეს შემთხვევაში ის იღებს მომენტალურ ფოტოგრაფიებს, მაგრამ ისინი აკვირებენ კაცს ექსპრესიის სიძლიერით და გამოკვეთის სისრულით.

მრავალფერი იყო ალკეოს ცხოვრება და მრავალფერია მისი შემოქმედება. სარწმუნოება და ომი, სიყვარული და ღვინო, მტრობა და მეგობრობა, — ყოველივე ეს საგანი იყო მისი სიმღერების და იმისდა მიხედვით, თუ რაზე მღეროდა ის, ქარიშხალით ან სათნოებით სუნთქედენ ისინი. მაგრამ არაფერი ისე არ უყვარდა ძველ ქვეყანას, როგორც ალკეოს „საბრძოლველი სიმღერები“ და „სიმღერები სუფრისა“.

შემდეგში დავიწყებულ იქმნა ნამდვილი სარჩული ალკეოს ლექსების, რო-სლებიც მიმართული იყვნენ მტარვალების წინააღმდეგ. მომავალი თაობები ხე-დავდენ ამ ბრძოლაში უმაღლეს მისწრაფებებს, რომელიც ნამდვილად იქ არ მოიპოვებოდა. ფიქრობდენ, რომ ალკეო იყო იდეური მებრძოლი მეფის უფლე-ბის წინააღმდეგ, მაშინ როდესაც მას უნდოდა ეს უფლება მოეპოვებია თავის-თვის და თავისი პარტიისათვის. მაგრამ ისტორიას უყვარს ხანდახან დავიწყება ნამდვილი ქვეყნარტების და სიმართლის დაბინდვა ლამაზი ჩადრით, რის შემ-დეგ ამ უკანასკნელს იღებს ის როგორც სინამდვილეს. და აი ალკეო, ხალხის მტერი, თანდათან ისახება მეფეების მტრად და ისიც იდეურ მტრად. ის გადა-იქცა იდეალად იმპერატორების პერიოდის იმ რომაელთათვის, რომელნიც გულის სიღრმეში ხალხის ბატონობაზე ოცნებობდენ. როგორ არ უნდა ჰყვარებოდათ მისი „ბრძოლის სიმღერები“, მთა უმე ზეს, რომ ისინი წარმოადგენდენ პოეტუ-რი სილამაზის მთელ წყებას? მაგრამ რას უმღერდა ალკეო ამ ლექსებში? ბევრი მათგანი წარმოადგენდა გესლიან ინვექტივებს, მიმართულ მტარვალების წინა-აღმდეგ საერთოდ და პიტტაკისადმი კერძოდ. ეს იყო ნამდვილი პამფლეტები, სულაც ალკეოს პოლიტიკური მტრები დედამიწასთან იყვნენ გასწორებული. ყოვე-ლი მათი ნაბიჯი სასაცილოდ იყო ავლებული. გამოდიოდა, რომ სწორედ ისინი ჰლუპავდენ სამშობლოს და ქვეყანას ჰრევდენ, სთესავდენ შულსა და მტრობას. და ეს იმისთვის, რომ ქალაქის დაქვევის შემდეგ თვითონ მოემკათ სახელი და დიდება.

ჩემ მიერ აღნიშნული ალკეოს დაუდგრომლობა და აღზნება უმთავრესად მის პოლიტიკურ ინვექტივებში იჩენენ თავს: აქ იშლებოდა მათთვის უსაზღვრო, სარბიელი, მაგრამ ასეთი რამ მოიპოვება სხვა „ბრძოლის სიმღერებშიაც“, რო-

გორც გვიჩვენებს ამას ერთი ლექსი, რომელშიაც აწერილია საწყობი, სადაც შეთქმულთა იარაღია მოთავსებული:

ელავს სპილენძით ფართო სახლი,
სულ მორთულია ის არესის
სადიდებლად.

სიცხით იწვიან მუზარადნი
და მათი თეთრი ქოჩორები
ირხვიან.

რქებზე ჰკიდიან საბარგულნი
სპილენძისანი მტკიცე შუბის
ამსხლეტელნი.

აქვე ახალი საჭურველი.

სქელი ტილოსი და ფარები
მორგეალონი

მათ გვერდით ხმლები ხალკიდური,
სათეძურები და ქამრები
დაგროვილი.

ცოდვა არ არის დავიწყება
ამ იარაღის, თუ ვიქნებით
გამბედავნი!

ამ სტრიქონებში მღერის ნამდვილი ველური სიმთვრალე. ჩვენს წინაშე სდგას კაცი, რომელსაც მთლად დაჰპატრონებია ერთი *idée fixe* და გარდა იმი-სა, არაფერთან არ სურს იქონიოს საქმე. იარაღის დანახვა აღძრავს მასში ბრძოლის წყურვილს. საჭიროა სხვა თანარაზმელებსაც გადაეცეს ეს განწყობი-ლება. და აი ალკეო იწყებს იარაღის ჩამოთვლას, მაგრამ ისე მხატვრულად და ნათლად, თითქოს ისმოდეს სპილენძის ჟღარუნი და მოსჩანდეს მისი ელვარება. ამასთანავე თითოეული საგანი დახასიათებულია მისთვის ყველაზე უფრო შესა-ფერი გარეგანი ნიშნით და, ბოლოს, თვით ლექსის ზომა ისეა აგებული, რომ გაქანებულ ტროქეებს დრო გამოშვებ თავს უკავებს მშვიდი იამბი: ეს თითქოს აბოლოვებს მათ გაშმაგებულ რბენას და გადააყვავს ის ჩვეულებრივ ტემპზე. ერ-თი სიტყვით, ეს ლექსი, აღებული მთლიანად, იძლევა დასრულებული ნაწარმო-ების შთაბეჭდილებას: ფორმა ჰარმონიულად ეთანხმება შინაარსს და ალკეოს ყველა განსაკუთრებული თვისებანი, სახელდობრ: მოკვეცილობა, საგნის თვალ-საჩინობა და ხაზების სიმკვეთრე მოცემულნი არიან აქ.

მაგრამ არა ნაკლებ ლამაზია, თუმცა სულ სხვა ხასიათის, ალკეოს მეორე ლექსი, სადაც ის გვიხატავს ზღვაზე ქარიშხალში გახეულ ხომალდს.

ნეტა კარგად მიეხვედ ქარების ცოფიან ამხედრებას.

ადის და ქანაობს დუღილით ზღვის ტალღა ატეხილი
ხან აქეთ, ხან იქეთ, და ჩვენ კი ზვირთებში
დავკურავთ ტლუ ნავით უგზოდ და უკეილოდ.

გეტანჯავს და გვაწამებს სასტიკი გრიგალის დაჯახება; ძირი მთავარ ანძის სრულიად წყალშია დამალული გასდის მთლად ჩვენს აფრას: იგი სულ დაიხა და მხოლოდ ნაფლეთნი მისგან ლა ჰკიდთან.

მოჰქუხს მეცბრე ზვირთი,—ყველაზე ის უფრო სასტიკია, მისი გამკლავება იქნება სამძიმო მეტის-მეტად, როდესაც ნავს იგი გრიალით მოაწყდება, ვიდრე ჩვენ მივალწვეთ უშიშარ ნავთსადგურს.

მაგრამ ვითომ უბრალო ქარიშხალს აგვიწერს აქ ალკეო? უბრალო ხომალდი აქვს მას მხედველობაში? ალგეორიასთან ხომ არა გვაქვს ჩვენ აქ საქმე? დიახ, იძლევა პასუხს ანტიური ქვეყანა. აქ ხომალდის ქვეშ ნაგულისხმევია სახელმწიფო, რომელიც პოლიტიკურ ქარიშხალშია გახვეული. და ჩვენ გვჯერა ეს პასუხი. ასეთი ალგეორიები ანტიური პოეზიის საყვარელ თემას შეადგენდენ: საკმაოა გაეხსენოთ ჰორაციუს შემდეგი სტრიქონები:

ისევ გაგიყვანენ, ხომალდო, ზვირთები გაშლილ ზღვაზე.
მაგრამ სადღა ძალგის ცურვა შენ! იყავი ნავთსადგურში.

ხომ ხედავ რაც მოგსვლია?

ნიჩბები აღარა გაქვს

ანძა ქარტებილებს რამდენი ხანია დაუშლია.

ჭრიალებს ბაქანი; თოკებ-აწყვეტილი ბალავარი

გგონია რომ გაუძლებს

ზღვის ტალღებს გაგიყებულს?

თუმცა, თუ ჰორაციუს, უმთავრესად ლექსის ბოლოში, რომელიც აქ არ მომიყვანია, ემჩნევა შიში, სახელმწიფო ხომალდის ბედით გამოწვეული, ალკეოში არ შეგვიძლია ვიგრძნოთ არაფერი ამგვარი. ცხოვრების მღელვარებას შეჩვეული ალკეო დამშვიდებული უცქერის მის გარშემო მოთარეშე ტალღებს. გამობრძმედილი მეომარი იმელს არ ჰკარგავს: ის ფიქრობს მხოლოდ, რომ „მეცხრე ზვირთი“ მიუტანს თან საკმაო დავიდარაბას, მაგრამ საბოლოო გამარჯვებაში კი იმას ეჭვს არ ეპარება. ეს გასაგებიც არის, ალკეო დაბადებით მეომარია, ჰორაცი კი მხოლოდ შემთხვევითი ტრიბუნია ბრუტუს ლეგიონში! აი ამიტომ ალკეოს ლექსში მოქცეულია უტები სიმტკიცე, რაიც მთელ ლექსს სიძლიერის ელფერს ანიჭებს: ის თითქოს ფოლადისაგან იყოს გამოჭედილი! მოკლე, შეკუმშული და სავსე იშვიათი ექსპრესიით, ეს სიმღერა პირდაპირ იბეჭდება მეხსიერებაში: არც ერთი ზედმეტი სიტყვა, არც ერთი მრუდე ან გამაგრილებელი ხაზი!

აქამდე ჩვენ ვხედავდით ალკეოს „ომიზნობის და პოლიტიკურ უამინდობის ქარიშხალში“. ჩვენ გვესმოდა მისი გალაშქრება მტრების წინააღმდეგ; ყურს უდებდით მის მოწოდებას ბრძოლისაკენ; ვხედავდით მას საბედისწერო წუთში. და არსად არ უღალატნია იმას თავის თავისათვის: ალგუნებულ, მტკიცე, მოუ-

სვენარი, მუზარადით და ჯავშანით, ხმალით ხელში და პირზე მომდგარი სიმღერით აი როგორი გვეხატება თავის „ბრძოლის სიმღერებში“ ჩვენ იგი.

მაგრამ ხდებოდა ისიც, რომ ის უფრო მშვიდობიან კილოზე მომართავდა თავის ქნარს. ნელდებოდა მაშინ ქარცეცხლიანი სიმღერა. ადგილს იჭერდენ სხვა გრძნობები, უწინარეს ყოვლისა სარწმუნოებრივი. პოეტი, რომელიც ის იყო მტრებს ანადგურებდა, აიღებდა ხოლმე სულ სხვა კილოს და მისი ქნარის სიმებიდან წყნარად ჩამოდიოდა ლოცვის საგალობელი, როგორც ამას გვიჩვენებს ახლად აღმოჩენილი „ჰიმნი დიოსკურებს.“

დასტოვებთ ოლიმპის სიმაღლე მოვარსკლავი
და ჩვენს წინ გამოჩნდით სიკეთით გულსავსენი,
ზევესის და ლედას, ო ძენო უძლეველნო,— კასტორ და პოლლუქს!
თქვენ, ვინაც მალლიდან ზღვებზეა და გაშლილ მიწას
გადურბენთ ცხენებით გრიგალზე უმაღესით
და ისე ადვილად აშორებთ კაცთა მოდგმას უღმობელ სიკვდილს,
როდესაც თოკების ზემოდან გაბრწყინებით
უეტრად აირბენთ წვერაძმდე მალალ ანძას
და გემზე გაფისულზე თქვენ ლამის სიბნელეში აიტანთ სანათლებს!

კილო ამ ლექსის მოგვაგონებს გადმოზრილი საღამოს მშვიდ სიჩუმეს, როდესაც შემარიგებელად მოისმის Angelus-ის ხმები. პოეტი დამშვიდდა: მისი სული ისვენებს სალოცავ განწყობილებაში! მაგრამ დიდი ხნით კი? იმას ხელახლა იზიდავს მიწა და ყოველივე მიწური. მხოლოდ ეხლა მუზარადა გვარგვინად შეიცვლება, საილენძის ჯავშანი ჩვეულებრივი ტანსაცმელით და ხელი, რომელიც წელან ბმლის ტარს შემოსჭდა ბოდა, მაღლა სწევს მხიარულ ნადიმზე ღვინით საესე ჯამს, და მის ბაგეს „ბრძოლის სიმღერების“ ნაცვლად მოსწყდება მხიარული და მსურვალე „სუფრის სიმღერა,“ სადაც ალკეო აღმოჩნდება არა ნაკლები ოსტატით.

ნალველს ზხამიანს, მეგობარო, გული არ მაანდო.
არას უშველის მწუხარებას ჩენი დანალღება!
გვაქვს ჩვენ წამალი უფრო საიმედო:
კპოვით ღვინოში გულის გამხნეება!

აი ალკეოს „სუფრის სიმღერების“ ძირითადი მოტივი! რა თქმა უნდა, ამ მოტივის ვარდა ხანდახან სხვა მოტივიც ისმოდა. პარტიული მებრძოლის ყურადღება ჩვეულებისამებრ ხშირად ომის და პოლიტიკის საკითხებისკენ მიიქცეოდა. მაგრამ პირველი ადგილი კი მაინც საჭიფო მოტივებს ეჭირათ, რომლებსაც ალკეო გამოხატავდა მისთვის ჩვეულებრივი ექსპანსივობით და არა ნაკლები აღზნებით, ვიდრე ეს იმის „სუფრის სიმღერებში“ სჩანდა. ალკეო ისევ ემორჩილებოდა მომენტის გავლენას და ხელახლა მოდიოდა ბაკხიურ ექსტაზში: მის სიმღერაში, როგორც ძველად ამბობდენ, მოცემული იყო „თრობა.“

„სუფრის სიმღერის“ თავისებურ შესავალად შეიძლება ჩაითვალოს შემდეგი ლექსი, რომლის გადამღერება აქვს ჰორაციის (I.9):

წვიმას უგზავნის დედა-მიწას ზევსი გამუღმებით,
ციდან სიცივემ დაუბერა, ყინვა გაძლიერდა,

მიწყდა მდინარის ყეფა ხმა მაღალი:
ხამთრის ყინულმა შეჰკრა ბორკილებით.

ცეცხლზე შეშები დააყარე უხვად და ამგვარად
ყინვა თავიდან მოიშორე. შემდეგ ტკბილი ღვინით
თასი გაიყვ და გულდამშვიდებით
გადაიხარე გაშლილ სარეცელზე.

ასეა საქირო მოქცევა, როდესაც ბუნება სიცივით ითოვება, როდესაც ყველაფერი თითქოს გათბობის საქიროებას გაგონებს. მაგრამ ისიც ხდება, რომ ბუნება სიცივით იღვება, და წყურვილით იხრჩობა: მას უნდა სასმელით გაგრილებ, — იგივე უნდა ადამიანსაც:

ღვინით დაისველე ყელი: დედა-მიწას მაღლიდან მზე დაჰყურებს.
სიციხე ჩახვევია ჰაერს და წყურვილით იხრჩობა ყველაფერი.
მხოლოდ ჭრიჭინა იქ ჩრდილში მიმაღული იმღერის განუწყვეტლივ.
სწრაფად ჩამოსდის მას ფრთებზე ტკბილი ხმა და სიერცეში მწანწკარებს.
აშრობს მიწის ძარღვებს ცეცხლით დამდაგველით ეს სიციხე უსაშველო, —
მხოლოდ ბირკა ჰყვავის... ქალებს გულში უღელთ ამ დროს სიყვარული,
ჩვენ კი აღარ ძალგვიძს: ავმა სირიუსმა სხეული სულ დაგვიწვია!

არ მინდა მოყვანილ ლექსებს კრიტიკით მიუღვე. პოეტის მიერ მოხაზული სურათები იმდენად სრულია, განწყობილება იმდენად ფაქიზად არის მოცემული, ცალკე სახეები ისე ჰარმონიულად ეწყობიან ამ განწყობილებას, რომ მკითხველი ძალაუნებურად ემორჩილება პოეტის თილისმას და მთლიანად ითვისებს მის მიერ გადმოცემულ განცდებს. ამ მხრით განსაკუთრებით კარგია მიერ ლექსი. მასში გასაოცარი სიცხადით არის დახატული დასიცხული ბუნების რათენთვა. ასე გვოგია, თითქოს თვალწინ საბერძნეთის პეიზაჟი გიდგია. გახურებული ჰაერი არ ირხევა. მწელდება სუნთქვა. თითქოს ყველაფერი თავსა ჰხრის დაბლა. ჰგრძნობ სრულ დასუსტებას. გიმძიმს ყურება. სიციცხლე მოდუნებულა თითქოს, არაითარია ხმა არსით. მხოლოდ ჭრიჭინები მღერიან განუწყვეტლივ და ზღვა, ჩალურჯებული განსაკუთრებული სამხრეთის სილურჯით, ნებივრობს მზის ქვეშ. გავიყვებით გინდა ჩრდილი, სივრილე, ღვინო, რომ მოიკლა აუტანელი წყურვილი. და შენ ამ დროს საესებით გესმის ალკო და გაკვირვებს ის ექსპრესია, რომლითაც გამოხატავს იგი მის მიერ აწერილ მომენტს. და მერე რა უბრალონი არიან მისგან ნახმარი ეფექტები, რამდენად დაშორებულია ის ყოველგვარ ხელოვნურობას! მას როდი ესაქიროება, ფერუმარული თავისი ლექსების გასალამაზებლად. ამ სილამაზეს აძლევს მას ფერადების სათანადო შერჩევა და ტონის უჩვეულო ბუნებრივობა და სითბო, აგ-

რითევე აშკარად შესამჩნევი აწყვეტილობა და დამათობელი გაქანება ლექსის, რაიც, სხვათა შორის, შემდეგ სიმღერასაც ემჩნევა:

დროა რომ დავლიოთ! მზის შუქს რად ველოდოთ?
დაღამდა რა ხანია!
ყრმაო, მოგვიტანე თასნი მოჭედელნი,
თასები დამტენელი.
დარდის მოსაკლავად ღვინო მოგვანიჭა
ზევის და სემელას ძემ,
მაგრამ წყალს ორ ნაწილს ღვინო გაურიე
შენ მხოლოდ ერთი წილი,
და სულ საესე იყოს! დაე ერთი თასი
მეორეს თან მისდევდეს!

აღკეოს „სუფრის სიმღერების“ ეს ნიმუშები გვიჩვენებენ, რომ ყველა ისინი წარმოდგენენ ვარიაციას ერთსა და იმავე თემაზე—ღვინოზე, ქვიფზე, მხიარულებაზე. მაგრამ სიუჟეტების ერთფეროვნობის მიუხედავად, ლექსები არ არიან ერთი ტონის. ეს კიდევ ცოტა, ისინი გვაოცებენ თავისი ცხოველყოფილობით და სიახლით. დასასრულ, ყველა ამ ლექსების თვისებას შეადგენს ნერვიულობა და გაქანება. მათ აკლიათ მხოლოდ ერთი: ნამდვილი სერიოზული ჩაფიქრება სავენებში და მოვლენებში. უმეტეს შემთხვევაში ისინი არიან სურათები მხოლოდ მომენტის და იმ მომენტში განცდილი გრძნობების.

გაუკეთათ ესლა ჯამი ყველაფერს ჩვენ მიერ თქმულს, რომ ნათელი წარმოდგენა მივიღოთ აღკეოს შემოქმედებაზე. პირველი ადგილი უჭირავს ძალას და გამობატულებას. პოეტმა მართლაც რომ იცის თავისი აზრების და ფიქრის „გამობატვა“ საკმაოდ აწეული და დამაჯერებელი კილოთი. მან იცის ლამაზი, მკაფიოდ მოხაზული სურათების და სახეების მოცემა; ახერხებს მკითხველის გადაყვანას მის მიერ აღწერილ გარემოებაში და იმის დაინტერესებას მით, რის შესახებაც ის ლაპარაკობს. მეორე მხრით აღკეოს ნიჭი მოკლებულია ყოველგვარ მანერობას. ის ლაპარაკობს უბრალოდ და გულწრფელად, გადმოგვცემს არა რალაც მოგონილს, არამედ იმას, რაც მას განუცდია. მიუხედავად ამისა, ის ყოველთვის ახერხებს უბრალო თქმაში მოგვცეს ფერადოვანობა და მომაჯადოებელი უშუალობა, რომლებიც ასე ამშვენებენ ყველა დიდ ლირიკოსს. დასასრულ, ყოველსავე ამასთან უახლოვსად არის დაკავშირებული საკვირველი ათვისება და საოცარი უნარი, რომლითაც პოეტი თავდავიწყებაში მიეცემა იმ მომენტს, განცდას და გრძნობას, რომლებსაც ამ წუთში დაუმოჩილებით იგი. ნამდვილი ეოლოსის ქნარი, რომელიც ამჟღავნებს მოფრენილი ქარის ყოველ სუნთქვას!

2.

დასაწყისი იმავე მე-VI საუკუნისა. ჩვენთვის უკვე ცნობილი ეოლიის კუნძული ლესბოსი და მისი კულტურული ცენტრი, ქალაქი მიტილინე. დიდად განვითარებული კულტურული ცხოვრება. მაგრამ მის გარშემო ატეხილი პოლიტიკური ზეირთები თითქმის არ ეკარებთან იმ წრეს, რომელშიდაც ჩვენ ეხლა გადავდივართ. ეხლა ჩვენს წინ როდი სჩანან არისტოკრატიის შეიარაღებული რაზმები თავის მთავარსარდლით ალკეოთი. ჩვენ საპფოს კვალით შევდივართ ქალურ ქვეყანაში, რომელსაც მხოლოდ ოდნავ ეხება მისი თანამედროვე პოლიტიკური ფამთა სიადე. მართალია, საპფოს, არისტოკრატს ჩამომავლობით, უნდა განეცადა, როგორც მაღალი წრის შეილს, გაძევების სიმწარე, როდესაც ხალხის მეთაურად პიტტაკი გახდა. მართალია, ეს გაძევება საკმაოდ ხანგრძლივი იყო. მაგრამ მას სრულებით არ მოუხდენია გავლენა საპფოს შემოქმედებაზე. მას არ შეუტანია ამ შემოქმედებაში არავითარი მკვეთრი ნოტები. და ჩვენ რომ არ ეიცოდეთ სხვა წყაროებიდან პოეტის ცხოვრებაში მომხდარი გაძევების ფაქტი, მაშინ ჩვენ ამ გაძევებას ვერ წარმოვიდგენდით მისი ნაწარმოების მიხედვით.

საპფო როდი ლაპარაკობს პოლიტიკაზე, ის მას არ აინტერესებს. მას აქვს თავისი საკუთარი ქვეყანა და ამ ქვეყანაში იმყოფება ის. კიდევ კარგი, რომ ქალის მდგომარეობა იმის დროს შედარებით ხელსაყრელი იყო. ქალის ნიჭის და დამოუკიდებლობის გამოსამჟღავნებლად უნდა შევნიშნათ, რომ საპფოს დროს ქალი კუნძულ ლესბოსზე გრძობდა თავს გაცილებით უფრო თავისუფლად, ვიდრე საბერძნეთის სხვა რომელსაჲმე კუთხეში, იონია იქნებოდა ის თუ ათინას სადაც „განათლების“ ხანაშიაც კი ქალის ცხოვრება მიმდინარეობდა კარაქეტილობაში, ნამდვილი ცხოვრების გარეშე. ლესბოსზე ქალი არ იყო ვალდებული მჯდარიყო სახლის საქალებო ნაწილში და ელოდნა ვათხოვებისათვის. ქალებს შეეძლოთ, ისე როგორც მამაკაცებს, დაეარსებიათ ჯგუფები. შეეძლოთ შეედგინათ ცალკე საზოგადოებანი, მაგალითად, მუსიკალურ-ლიტერატურული ხასიათის. დასასრულ, მათ შეეძლოთ მამაკაცებზეთ მონაწილეობა მიეღოთ, თუ პოლიტიკურში არა, საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მაინც. ერთი სიტყვით, ლესბოსზე ქალებს საშუალება ჰქონდათ საკმაოდ ფართოდ გამოეაშვარებიათ თავისი ნიჭი და უნარი. და რაღვან ლესბოსზე მე-VII-VI ს. ს. ქრ. წ. უმთავრესად მუსიკა და პოეზია ჰყვავდა და მასთან იმდენად, რომ საამისოთა აწყობდენ განსაკუთრებულ შეჯიბრებებს. ამისთვის ქალები უმეტეს შემთხვევაში გამოდიოდენ სწორედ ამ ასპარეზზე; აქ საპფო თამაშობდა პირველ როლს. ის იყო ცენტრი, რომლის გარშემო იკრიბებოდენ ახალგაზრდა ქალიშვილები, რომელნიც, როგორც საპფოს მოწაფენი. შეადგენდენ თითქოს მის სკოლას, მცხოვრებს საერთო ინტერესებით. მაგრამ საპფოს ჯგუფის გვერდით არსებობდენ სხვა ჯგუფებიც, რომლებსაც სხვა პოეტი ქალები ხელმძღვანელობდენ; ყველა ეს ჯგუფები ეჯიბრებოდენ ერთმანეთს და ხშირად მტრული განწყობილე-

აც კი იყო მათ შორის. ამ ჯგუფური შეტაკებების გამოძახილი შეიძლება გავითვალისწინოთ საპფოს ლექსებით; ის იხსენიებს, სხვათა შორის, თავის ორ მოპირდაპირეს— ანდრომედას და გორგოს, რომლებიც თავისკენ იტყუებდნენ საპფოს მოწაფეებს, როგორც ეს იმის შემდეგი ლექსიდან სჩანს:

ზე ხელა, აჭტიდა, ვარ შენი ფიჭრის გარეშე,
შენ სული მთლიანად ანდრომედასკენ მიგელტვის!

ყველა ასეთი ჯგუფების წევრებს ეწოდებოდათ „ღობილები“ და აი ეს ღობილები იკრიბებოდნენ საპფოს სახლში, და საპფო ასწავლიდა მათ პოეზიას და მუსიკას, რის გამო ის თავის ბინას ეძახდა „მუზეუმის თავშესაფარს“.

თავის-თავად ცხადია, რომ ისეთ ვიწრო წრეში, როგორც იყო საპფოს წრე, ადგილი უნდა ჰქონოდა გაღმერთების და ინტიმოზის ელემენტს, ელემენტს უნაზესი დამოკიდებულებისას, და მერე ისეთს, რომელსაც შეეძლო გადასულიყო ძლიერ სიყვარულში. ამაში, რა თქმა უნდა, არაფერია გასაკვირი, პირიქით, ეს სრულიად ბუნებრივია და ვასაგები; ამისათვის ვნებიანი, ხშირად იქვენეული მიმართვა საპფოსი თავის „ღობილისადმი“ არ ახდენს,—და არც შეუძლია მოახდინოს,—რაიმე არანორმალურ შთაბეჭდილებას. მაგრამ რაკი საპფოს წრე წარმოადგენდა მკიდროდ შეკავშირებულ ერთეულს, ამისათვის ნათელია, რომ თვით განცდაც ამ წრის ყოველი წევრისა საინტერესო უნდა ყოფილიყოს ყველა დანარჩენთათვის. ეს კიდევ ცოტაა: ამ განცდებს, სასიყვარულო იქნებოდა ისინი თუ სხვა ხასიათის, შეეძლოთ მოეცათ ჯარგი მასალა ლექსებისათვის, ქალის სულის ინტიმური მოძრაობის გამოსახატავად. საპფოს შეეძლო ფაქიზი ფსიხოლოგიური აღლოს საშუალებით ჩაეხედა ამ სულის ფარულ კუთხეებში და შემდეგ გაღმოეცა თავის სიმღერებში ყველა იმისი მოძრაობა, რომელიც ხდებოდა თითქოს მისი საკუთარი. ამგვარად ქალის ცხოვრება თავის სხვადასხვა ხანაში და სხვადასხვა სფეროში, განსაკუთრებით სიყვარულის სფეროში, საპფოს აძლევდა მდიდარ მასალას შემოქმედებისათვის, რაიც აგრეთვე ვასაგებია და რაშიც არა სჩანს არავითარი უცნაურობა.

დაბოლოს, საპფოს წრის ცხოვრებაში იყო ისეთი მომენტები, როდესაც წრის ცალკე წევრები სტოვებდნენ მას ან გათხოვების გამო ან სხვა რაიმე მიზეზით. მაშინ საპფო ისევ აიმაღლებდა ხმას და მის ლექსებში ასეთ შემთხვევებში ისმოდნენ ნოტები არა მარტო სამწუხარო და ვნებიანი, არამედ აგრეთვე ჩუმი, დარბილებული და გზის დამლოცავი.

ასეთი სიცოცხლით სცხოვრობდა საპფოს წრე, რომელიც ცდილობდა ენახა დაკმაყოფილება თავის თავში, პოეზიაში და მუსიკაში მოღვაწეობით და ყოველდღიურობის ინტერესთა თავიდან აცილებისაკენ მისწრაფებაში. და წრის ასეთი წმინდა ინტელექტუალური ცხოვრება, რომელმაც ფილოსოფოსი მ ა ქ ს ი მ ე ტ ი რ ო ს ე ლ ი მიიყვანა ისეთ მოზღვნილ აზრამდე, რომ შეადარა საპფოს როლი თავის ღობილების მიმართ სოკრატეს როლს მის მოწაფეებთან დამოკიდებულებაში (პა: 18. 9),—ეს ცხოვრება როდი ეჩვენებოდათ უცნაურ მოვლენად პოეტის თანამედროვეთ, და არა თუ თანამედროვეთ, თვით პლატონსაც

კი. თანამედროვენი განმარტავენ საპფოს ებიტეტით „საეტაკი“, ისინი უწოდებდნენ მას „ედლოფალს“, ისე ვით ღმერთ-ქალს, ხოლო პლატონმა პირდაპირ გაუკეთა მას კვალიფიკაცია, როგორც „მეათე მუზას“ და მიაკუთვნა ის „ბრძნეთა“ რიცხვს. მაგრამ გადიოდენ საუკუნეები... ქალის მდგომარეობა უფრო და უფრო უარესდებოდა და საპფოს სახე, სახე პოეტო-ქალის, რომელიც თავისუფლად გამოსთქვამდა თავის გულის ნადებს, ბერძნებს თანდათან მოეჩვენათ ისეთ რამეთო რაიც იღდა ქალის შესახებ მათი წარმოდგენის ჩარჩოების გარეშე. საჭირო იყო გამონახულიყო ამისათვის რაიმე ახსნა და აი ეს ახსნა მოინახა სწორედ სხვადასხვა ბინძურ ცილისწამებათა და ინსინუაციების შექმნაში, დაწყებული მითით ქებაზე ფაონისადმი საპფოს უბედური სიყვარულის შესახებ, რომელიც დასრულდა და პოეტო ქალის თვითმკვლელობით, და გათავებული პათოლოგიურ გარყვნილებებაში ბრალდებით. და რადგან ადამიანის უხემ ოცნებას უყვარს მიაფინოს ჩრდილი ყოველსავე დაიადს, რომ ამით დასწიოს ძირს იგი და საერთო ხაზ ქვეშ დააყენოს, ამიტომ ის ჭორები საპფოს შესახებ, რომლებიც შეთხზულია თუმცა არა უადრეს მე-III ს. ქრისტემდე, სტოცხლობენ დღემდე, რაც გასაგებია თავისთავად: ერთხელვე ნასროლ ცილისწამებას უყვარს სეირნობა ქვეყნად, რადგან მას როდი აკაფებს ვინმე. მაგრამ საპფოს შესახებ შეთხზულ ყველა ამ ცილისწამებათა საუკეთესო გამაქარწყლებელი თვით მისი პოეზია არის, რომელიც არც აზრით, არც გამოთქმებით არ არის ნახსენები ისეთი რამე, რაიც საბუთს იძლეოდეს შეურაცხყოფა მივაყენოთ გენიალური პოეტის ხსოვნას რაიმე ბინძური იჭვის პიტანით. როგორც ნამდვილი ბრილიანტი, ისე ბრწყინავს ის ძველებურად შეუნელებელი სინათლით.

როგორც ვთქვით, საპფო უმთავრესად უმღერდა სიყვარულს. ეს არის მთავარი თემა მისი შემოქმედების და შთაგონების. მაგრამ, როდესაც სიყვარულზე ლაპარაკობს, ის არასოდეს არ არის ერთფეროვანი თავის კომპოზიციებში. არ შეიძლება აღტაცებაში არ მოგიყვანოს ტონების შეუდარებელმა ციალმა და გასაოცრად ლამაზმა ნიუანსებმა და გადასვლებმა, რომელნიც კამოხატავენ სულიერი განწყობილების სხვადასხვა ნაჩრდილებს. ხანდახან ისმის მხიარული და გულკეთილი სიცილი. ეს მაშინ, როდესაც საპფოს გამოჰყავს ჯერ კიდევ ჰასაკში შეუსვლელი აგოგონა, რომელიც ვერ ფარავს ღიმილს საქმროს მიერ გამოგზავნილი მორცხვი მაყარის დანახვაზე. მაგრამ აი იწყებს მეორე ჰანგი ამღერებას: ჩვენს წინაშე იშლება სიყვარულის დრამა მთელი მისი სირთულით, დაწყებული ენების ჩასახვიდან და გათავებული განხეთქილების წუთით.

აქ უკვე აღარ არის სიმშვიდე და უდარდლობა; აქ სულის სიმები უკიდურესად დაჭიმულია და ხშირად გამოსცემენ ისინი ტკივილის და ტანჯვის კენესას. ამის გვერდით კი ისმის მეორე ტონი - შემარბიებელი და საალერსო: ეს მაშინ, როდესაც საპფო კვიხატაქს ზუნების სურათებს ან ჩუმი სამზრეთის საღამოს ფერებს, რომელიც დამშვიდებით ავსებს ადამიანის გულს. ერთი სიტყვით. ჩვენს წინ მიმდინარეობს მთელი რიგი განცდების, თუმცა პირადის, მაგრამ იშნაირად აღებულის, რომ ისინი იღებენ საკაცობრიო ფორმებს და ყველასათვის გასაგები ხდებიან. მეორე მხრით ჩვენს წინ თითქოს ფარდა ეხდე-

ბა თვით საპფოს სულს და გვევლინება იგი მთელი თავისი გრძნობიერებით და სიფაქიზით, მისი შეუღარებელი უნარით, რომლის საშუალებით მას შეუძლია გაიგოს სხვები და ილაპარაკოს არა მარტო თავის სახელით, არამედ მისი ახლობელი პირების მაგიერადაც. ყველა ამ ტონების და განცდების სხვადასხვაობას თავს დაპყრის განსაკუთრებული, მხოლოდ საპფოს დამახასიათებელი სინარნარე თუნდა არაფერიც რომ არა ვსთქვათ ლექსის იმ უბადლო მუსიკალობაზე, რომელიც მოქცეულია იშვიათად მდიდარ მეტრიულ ფორმებში.

ამრიგად, საპფო უმღერის სიყვარულს. მაგრამ როგორს? რა თქმა უნდა იდეალურს არა. ანტიური სატრფიალო ლირიკის დაფასების დროს არასოდეს არ უნდა იქნეს დავიწყებული, რომ ბერძნების ეროტს ბევრი მიწიური მტვერი აყრია ფრთებზე; ის ნამდვილი შვილია ყოვლად საერო აფროდიტესი. ზეციერი აფროდიტეს სახე კი შედარებით გვიან იკვეთება ბერძნების წარმოდგენაში. პლატონამდე ის მხოლოდ წინათგრძნობილია, ან, უფრო სწორედ რომ ითქვას, თრთის, როგორც წვრილი ზოლი მოახლოვებული განთიადისა და მხოლოდ დაწყებული პლატონიდან სქესობრივ სიყვარულთან ერთად იწყებს გამოკვეთას სიყვარული, როგორც მსოფლიო ჰემშარიტების შეცნობა. მაგრამ სიყვარულის ამ ახალ კონცეპციასთან ერთად, რა თქმა უნდა, რჩება ძველიც: ყოვლად საერო აფროდიტე გვერდში უდგია ზეციურ აფროდიტეს, და ეს გასაგებიც არის. უმრავლესობისათვის ხომ, რაც უფრო მიუახლოვდებით ცას, მით უფრო სიცივება!

საპფოც უფრო ახლოს იდგა მიწასთან, ვიდრე ცასთან. მხურვალე, ნათლად გამოთქმული სიყვარული გასაგები იყო მისთვის. მაგრამ იმისთვის გასაგები იყო მეორეც: განყენებული მისწრაფება სილამაზისადმი, როგორც ასეთის, და მისი შეცნობა. ამისათვის საპფოს სიყვარული როდი ატარებს უხეში ვენების ხასიათს. როგორც სილამაზე თავის თავად, ის არ შეიძლება იყოს უხეში. კიდევ მეტიც: ის მოითხოვს შესაფერ გაჩემოკულობასაც, მოითხოვს მთელ რიგ ლამაზ აქსესუარებს. ტყუილად კი არ ლაპარაკობს საპფო ისე ხშირად ვარდზე, რომელიც აფროდიტესათვის ყველაზე უფრო საყვარელი ყვავილი იყო, იებზე, ვარსკვლავების ციალზე, მთავრიან ღამეზე,—ერთი სიტყვით, ყველაფერზე, რის შესახებ დღესაც კი მღერიან ლირიკოსები. საპფოს აზრით, იქ, სადაც ყვავილები არ არის, არც ნამდვილი სილამაზეა, და ამ აზრს ის ძალიან კარგად ანვითარებს ერთ ლექსში, რომლითაც მიმართა მან ერთ თავის „დობილთაგანს“, დიკას:

ნედლი გვირგვინით თავი შეიმოსე
ო, დიკა, მშვენიერო!
დასწან შენ იგი კამას ფოთოლთაგან
ხელებით უნაზესით.
შემკულს გვირგვინით თვალებს მიაპყრობენ
ნეტარი ხარიტები;
მაგრამ იმათი მზერა უგვირგვინო
შუბლზე არ შეჩერდება.

მაშ, სიყვარული ლამაზია. მაგრამ ის არა თუ ლამაზია. ის არის რაღაც ღრმა, რომელიც მოქმედობს, როგორც ადამიანის სულზე, ისე მის ცხოვრებაზე. ის ღირსია იმისი, რომ შეეხონ მის არსს, გაუყენონ ანალიზი მის მიერ აღძრულ განცდებს და აჩვენონ, თუ რა ემართება ქალს, როდესაც მას აღვლევებს ვნება, იჭვი ან გაუზიარებელი მეგობრობა. სწორედ ამას სჩადის საპეო თავის „სიყვარულის სიმღერებში“.

აი, მაგალითად, როგორ ავგიწერს საპეო სიყვარულს, რომელიც მოულოდნელად შეიჭრება ადამიანში და უკარგავს მას თავდაპირის უნარს:

ისევ ეროსმა ამაღლევა, ძილი გამიტეხა,
სევდაც მასშია, სიხარულიც,—მასთან რა გავაწყო!

*
ისევ ეროსი თავს დამეცა და გულს მინადგურებს,
როგორც მთის ქარი, მძლავრი ქარი, ხეებს რომა ღუნავს.

თუმცა ეს მხოლოდ დასაწყისია სიყვარულის, რომლის შესახებ ჯერ არ ითქმის, თუ როგორ გავლენას მოახდენს ის ადამიანზე და რას მოუტანს იგი მას, მწუხარებას, მოლოდინის ვაცრუებას თუ სიხარულს. ამიტომ ამ ლექსში გამოთქმულია მხოლოდ აღვლევება, ტანჯვა კი შიგ არ ისმის. სულ სხვა ხასიათს ატარებს შემდეგი ლექსი, რომელშიაც გასაოცარი ძლიერებით არის გამოხატული დაეჭვების მწარე გრძნობა:

ვფიქრობ: დაეღარა ღმერთებს ნეტარებით,
ვინაც ეხლა შენთან ერთად იმყოფება,
თვალებს არ გაშორებს და გულმოდგინებით
ისმენს შენს ტკბილ ხმას და
ვერცხლის გაცინებას... მე კი გულის ძვერა
მკერდ ქვეშ მიჩერდება: როგორც თვალს შეგავლებ
მხოლოდ ერთი წამით, ველარც კი ვახერხებ
მე ხმის ამოლებას.

ენა მიჩლუნგდება; ცხელი მღელვარება
ტანში გაიიფლებს სისხლის აჩქოლებით.
მიხშობს მე ხმაური სმენას და თვალებში
ბინდი ჩამიდგება.

ოფლში ვიწურები; თრთოლვა ამიტაცებს,
და მე გაფითრებით ტილოს ვედარები.
კიდევ ერთი წამი და მე შენს წინაშე
მკედარი დავეცემი!

იშვიათი თავისი ძლიერი მეტყველებით, ეს ლექსი, რომელსაც პლუტარხი უწოდებს „ცეცხლოვანს“, ძველ დროს დიდი სახელით სარგებლობდა და ითვლებოდა შეუდარებლად. მასში, უწინარეს ყოვლისა, არაფერი არ არის გამოგონილი: იქ ჩქეფს ნამდვილი სიცოცხლე. აქ პოეტს უნდოდა გამოეხატა ძლიერი

გრძნობის გავლენა ადამიანის სულიერ და ხორციელ მხარეზე ერთსა და იმავე დროს. ორივე ეს მხარე ერთნაირად არის აღევლებული: ისინი, ასე ვთქვათ, ერთად არიან შედუღებული მათ მიერ განცდილი ტანჯვის მიხედვით. და ჩვენ, ამნაირად, ვხედავთ მთელი ადამიანის „მე“-ს წამებას.

რა თქმა უნდა, ასეთ ლექსს არ შეეძლო არ გამოჩენოდა მიზმადველები, რომელთა გრძელ რიგს იწყებს ალექსანდრიელი პოეტი თეოკრიტე; ეს უკანასკნელი თითქმის ედრეა საბფოს თავის მეორე იდილიის იმ პასაჟში, სადაც ის გვიხატავს ვნებით და იქვებით დატანჯულ ქალს. საკმაოდ კარგად გადათარგმნა საბფოს ლექსი რომაელმა ლირიკოსმა კატულუსმა და, დასასრულ, ახალ ხანაში გამოეხმაურა მას რასინი, რომელმაც გაიმეორა ის ტრავედია „ფედრა“-ში, პიესის მთავარი გმირი ქალის პირობით.

საბფოს სხვა ნაწარმოებთა შორის ჩვენ მიერ მოყვანილ ლექსს უჭირავს ერთი პირველი ადგილთაგანი. იმ ცეცხლოვან მხურვალეობას, რომლითაც გამსჭვალულია იგი, თვით საბფოსიაც ვერ შეხედვებით ხშირად. მაგრამ ეს გასაგებიც არის. „ადამიანის სულს ხომ, როგორც პლატონი ამბობს. არ შეუძლია იყოს მუდმივ აწვეული, არ ძალუძს იმყოფებოდეს განუწყვეტელ ვაკხიურ ექსტაზში. მას შეიძლება იპყრობდენ სხვა განცდებიც, უფრო დამშვიდებული და წყნარი, უბრალო სევდა იქნება ის თუ ხანგრძლივი ნალეველი“. ამიტომ ძლიერი სიყვარულის განცდათა გამოთქმასთან ერთად საბფოს აქვს ისეთი ლექსებიც, სადაც, უმთავრესად, გამოხატულია ჩუმი მწუხარება და მელანქოლია, როგორც, მაგალითად,

პიმნი აფროდიტეს.

მოცისარტყელე მზიურო აფროდიტე,
ზევსის ასულა, უკვდავო, ჯადოსანო,
ნუ მომიკალი, გენუკვი, კაემანით

გული, ო ლეთაებავ!

მომიახლოვდი,—შორიდან არა ერთხელ
წინათ გსმენია ჩემი ხმა, მომაქცევდი
მე ყურადღებას და ბინას მშობელისას

უცებ დასტოვებდი.

ჰა, ოქროს ეტლზე დამდგარხარ.—გამობმულა.
გუნდი იმ ეტლში ფრთა მაგარ ბელურების
და შენ მაღალი ზეციდან შავ მიწაზე

სწრაფად მოგაფრენენ:

აი, მოფრინდი ჩემამდე, გულკეთილო,
და გაღიმებით სახეზე უჭკნობულზე
შენ მელბნები: „მაცნობე, სათხოვარი

რა გაქვს? რა გაწუხებს?

ან რა სწყურია სულს შენსას გაფითრებულს?
ან სიყვარული, მაუწყე, მე შენდამი

რომელს ალუძრა? მითხარი, ვინ გაბედა,
 საპფო, შენი წყენა?
 დაე გაიქცეს,—ისევე მოგაშურებს,
 ძღვენი თუ დაპყრო,—თითონვე ძღვენს მოგართმევს.
 დე არ უყვარდე,—ერთ წუთში შეგიყვარებს,
 მაგრამ უპასუხოლ“.
 ეხლაც მოფრინდი და შავი კაეშანი
 გულს მოაშორე და გული რასაცა გთხოვს
 სულ შეუსრულე და ისევე ჩემს იმედად,
 იყავ, ო ღვთაებავ!

აქვე შეიძლება მოვიხსენირო შემდეგი სიმღერა, რომელიც აღმოჩნდა ეგვიპტეში ამ ბოლო დროს ნახულ ერთ-ერთ ბერძნულ პაპირუსში:

ჩემმა დობილმა მე ასე მიმატოვა!
 ჩემს სულს ეხლა მხოლოდ სიკვდილი ენატრება.
 თვალზე დაცრემულმა მითხრა დაბალი ხმით:
 „საპფო, მწარე ბედი ჩვენთან მოიხლოვდა!
 რა ვქნა, როდი მინდა მე შენი მოშორება“.
 მე კი მას ასეთი სიტყვით უპასუხე:
 „არა, ნუ ინალღებ და ნურც დამივიწყებ,—
 შენც ხომ კარგად იცი თუ როგორ მიყვარდი მე!—
 და თუ... მაგრამ არა, უნდა მოიგონო
 ჯამი ბედნიერი, ჩვენი ნეტაობა...
 მაშინ, როცა ჩვენთვის თითებით მშვენიერით
 იებს და მუქ ვარდებს სწნავდი გვირგვინებად
 და მაგ შენი თეთრი ყელის დაშვენება
 ისე რომ გიყვარდა ცოცხალი ყვავილებით.
 შემდეგ თავდაბრილი ხელში აიღებდი
 მირონს, მეფეების ძვირფას სიამაყეს,
 თმები რომ აგვესო იპისი სურნელებით.
 და ლბილ საწოლიდან ოდნავ წამოხრილი
 ნაზად გადმოფენილ ხელებს მაგებებდი,
 თასით რომ მიგელო შარბათი მათრობელი“.

ეს ლამაზი ლექსი, საინტერესო თავისი ორიგინალური ფორმით, საინტერესოა იმ მხრითაც, რომ ის გვიჩვენებს ჩვენ საპფოს წრის ცხოვრების ერთერთ მხარეს. ჩვენს წინ არის რალაც შინაური ღვინის მსგავსი, როგორსაც მამაკაცები აწყობდენ. ღვინის ყველა აქსესუარები აშკარად მოცემულია; არის ღვინოც, ყვავილებიც, სურნელოვანი მირონიც, და მასთან, ღვინის მონაწილენი, ჩვეულების თანახმად, განაწილებული არიან წყვილ-წყვილად თითო სარეცელზე, მაშინ როდესაც საერთო თასი უფლის მათ ხელიდან ხელში გადასვლით. რაც

შეებება თვით ლექსის ტონს, ის გამსჭვალულია წმინდა ელვგიური სევდით, იმის მოგონებით, რაც იყო და რაც აღარ არის უკვე, და ამიტომ მასში როდი იხმის სიმტიკიცე: აქ არის დაღლილობა და თავდაქერილი მწუხარება იმის გამო, რომ დარღვეულია შეთანხმებული ურთიერთობა, რომ წრის ერთი წევრთაგანში გამოტაცებულია წრიდან და მიდის ახალი ცხოვრებისაკენ.

„ღობილის“ ამნაირი გამოკლება წრიდან ხდებოდა ოსნახმად ქალის ხედრისა, ყველაზე უფრო ხშირად მაშინ. როდესაც წრეში „შეიჭრებოდა ვაჟური საწყისი საქმრის სახით, რომელსაც მიჰყავდა ქალიშვილი ახალი ოჯახური ცხოვრებისათვის“. ასეთ შემთხვევებში საპფო სწერდა მიმავალი „ღობილისათვის“ საქორწინო სიმღერას, რომელშიდაც მხიარული და მწუხარე ჰანგები ერთმანეთს ჩაექსოვებოდნენ. ის თითქოს ლოცავდა უცნობი ცხოვრებისაკენ მიმავალს. რადგან ვინ იცის, რა შეიძლება მოხდეს შემდეგში.

მაღალ მთის ფერდობზე მწყემსისგან ვათელილი.

მიწაზე თავს დახრის სუბმული მეწამული.

ისეა ქალიშვილიც. ყველაფერი უღიმის მას: ვიდრე ქალწულია. შავრამ გაივლის ეს დრო; უდარდლობა ჩამოეცლება მას; ცხოვრებაში შემოიჭრება ყოველდღიურობა და დახრის მას მიწისაკენ. რის შემდეგ დაიწყება მისთვის უფერული არსებობა და აი მაშინ ისიც უკვე სამუდამოდ მოწყვეტილი თავის წინანდელ „ღობილებს“, მოკლებული თავისი ნამდვილი ხედრის გამოცვლის იმედს, დაიწყებს მოგონებით გადასვლას შორეულ წარსულში.

ფიქრი იმისი

ჩვენსკენ მოიღტვის შორეული სარდებიდან

და არა ერთხელ აგონდება

მას, თუ ოდესღაც ჩვენ აქ ერთად როგორ ვცხოვრობდით.

ვერ* დაივიწყოს

ღობილმა, რომ იყავი

ღმერთი ნათელი შენ იმისთვის,

და რომ მას შენი სიმღერები ისე ხიბლავდა.

ეხლა კი იგი

ბრწყინავს ლიდიელ ქალთა შორის...

მთვარე სპეტაკი ამნაირად,

როცა მზე ჩავა, ვარსკვლავებში გამოერევა

და შექს დააფენს

ზღვას მარილიანს,

მინდვრებს აყვავებულს,

ცვარნამით მოოჭვილებს.

ირგვლივ კი

ჰყვავიან ვარდები თავმომწონედ

და ნაზ სურნელებას კამა მიმოაბნევეს.

ხოლო იგი

ველარ ისენებს... ოთახებში დაეხეტება...
 მწარე ნალღველი სულს უწამლავს,
 და აგონდება მას ატტიდა.
 გვეძახის,
 მაშინ ხმა მაღლა გვიხმობს იგი,
 და გაურკვეველ სამღურავეს
 ნელა მოიტანს ყურმახვილი ლამე ჩვენამდე.

მაგრამ დაე ასეთი იყოს ქალის ბედი. ეს მაინც იმას არ ნიშნავს, რომ ქალიშვილი უნდა ატარებდეს დროს მუსიკაში და პოეზიაში შეცადინებობის გარეშე. მას უნდა ჰქონდეს უმაღლესი ინტერესები. ის არ უნდა კმაყოფილდებოდეს დღითი დღე არსებობით. დაე მის სულში ღვიფოდეს „პიერის მუხებისადმი“ სიყვარული, სიყვარული ხელოვნებისადმი. მაშინ ის უკვალოდ როდი გაივლის, მაშინ მას მიიღებს უკვდავება. ამ მაღალ აზრს საბჭო ავითარებს შემდეგ ლექსში, რომელიც მიმართულია ერთ-ერთ იმის „დობილისადმი“, რადგან ეს უკანასკნელი. როგორცა სჩანს. ჩამოშორებია შეგნებულ ინტელექტუალურ ცხოვრებას.

შენ მოკვდები და მიწაში ესვენები.
 ყველა დაგივიწყებს.
 წახვალ უკვალოდ! ვარდები პიერის
 შენ არ გიზიდავდენ
 და არ გინდოდა გეკრიფოს! შენ აიღში.
 ლანდი უფერული
 ივლი ლანდებში, რომლებიც დიდი ხანია
 უკვე დაივიწყეს.

ამ ლექსში აშკარად ისმის ძლიერი ხმა ზეციური აფროდიტისი. და ამ ხმის არსებობა მეტად დამახასიათებელია საბჭოს პოეზიისათვის. საბჭო, რომელსაც თავისი შემოქმედების საგნად ქალის გრძობა და ბედი გაუხდია, უკანასკნელ ჩემ მიერ მოყვანილ ლექსში მიდის წინ. ეს პოეტური წრის მეთაური და ხელმძღვანელი ქალთა მოძრაობის. თავის „დობილებს“ უსახავს ნამდვილ გზას კარჩაკეტილობის სიბნელიდან სინათლეზე გამოსავალად.

ალკოს და საბჭოს შემოქმედების გარჩევა დასრულებულია. ორივე პოეტის განსაკუთრებული თვისებები გამოაშკარავებულია შეძლებისამებრ. დარჩა კიდევ ერთი საკითხი. რომლის შეხებაც საჭიროა, — ეს არის ალკოს და საბჭოს დამოკიდებულება ერთმანეთთან. ჩვენ ვიცით, რომ ისინი იყვნენ თანამედროვენი და იმავე დროს წევრები ერთისადიმავე არისტოკრატიული პარტიის. ამნაირად მათ შორის, უწინარეს ყოვლისა, კავშირი იყო დამყარებული წოდებრივსა და პოლიტიკური რწმენის იგივეობაზე. მაგრამ, გარდა ამისა, ორივე ისინი იყვნენ პოეტები. აშკარა არის, რომ მათ შორის უნდა ყოფილიყო საერთო წმინდა ლიტერატურული ინტერესებიც. თუმცა ისინი ერთსა და იმავე სარბიელზე სხვა-

დასხვა მიმართულებით მუშაობდნენ, მაგრამ მეტოქეობას კი არ ჰქონდა მათ შორის ადგილი: მათი ინტერესები როდი ჯვარედინდებოდნენ. ორივე თავთავისი გზით მიდიოდა. ორივეს თავისი ხვედრი ჰქონდა დანიშნული. მათ არაფერი ჰქონდათ ერთმანეთთან სადავო. პირიქით საპფოს პიროვნება მომხიბლავ შობაგებულებას ახდენდა ალკეოზე. ის თავყვანს სცემდა მას არა მარტო როგორც პოეტს, არამედ როგორც ქალსაც. საპფომ ჩაუნერგა გულში მეომარ პოეტს ნამდვილი სიყვარული, რასაც ამტკიცებენ ალკეოს შემდეგი სტრიქონები, მოღწეული ჩვენამდე:

ო, საპფო მშვენიერო, ტკბილად მოცინარეგ,
იებით თავემორთულო,—მსურდა გამემხილა
მე შენთვის ორი სიტყვა, მაგრამ მერცხვინება!

ჩვენ ვიცით აგრეთვე, რომ ამ ნახევრად გამოტყევილმა გრძნობამ საპფოს გულში დადებითი პასუხი ვერ მიიღო. ის, მისთვის ჩვეულებრივი სინარჩარით და მასთან გულკეთილი ირონიის ჩაქსოვით, ასე გამოეხმაურა ამაზე ალკეოს:

თუ კი შენ გინდა რამე წმინდა და მალალი,
თუ კი შენ ცოდვილ ფიქრებს გულში არ ატარებ,
მაშინ შენ მორიდებით თვალებს ძირს არ დახრი
და ჩემს წინ ყოველივეს იტყვი დაურცხველად!

საპფოს პასუხი განსაკუთრებით მოსწონდა ანტიურ ქვეყანას. „სხვანაირად საპფოს არც შეეძლო ეპასუხა“, ამბობს ერთი ძველი ავტორი. დიახ, არ შეეძლო, დაუმტებ მე ჩემის მხრივ, და ეს პასუხი, როგორც თვით ალკეოს მიმართვა, ერთხელ კიდევ ამტკიცებს, თუ რამდენად უნიადაგოა ყველა ის ცილისწამება და ინსინუაციები ადამიანზე, რომელსაც ისინი არაფრით არ დაუმსახურებია. თუმცა თვით ანტიური ქვეყანა როდი უყურებდა მათ სერიოზულად. საპფოს წმინდა ხსოვნა დაუფიწყარი იყო საბერძნეთში, განსაკუთრებით კი პოეტის მშობლიურ მიტილენეში. საკმაოა მიუთითოთ იმაზე, რომ მიტილენის ფულგებზე გამოხატულია საპფოს სახე. ეს კიდევ ცოტაა: საპფოს ქანდაკება გამოკვეთა შემდეგში დიდებულმა მოქანდაკემ სილანიონმა და, დასასრულ, სხვადასხვა ხანის ვაზათა ხელოვნებას უყვარდა გენიალური პოეტი ქალის გამოხატვა; ასეთი გამოხატულება განსაკუთრებით საინტერესოა ერთ ვაზაზე, რომელიც ეკუთვნის ბონნის უნივერსიტეტს. საპფო გამოყვანილია სავარძელში მჯდომი და ღრმად გართული პაპირუსის ხვეულის კითხვაში; მის წინ სდგას კითარელის მდიდრულ ტანისამოსში ალკეო, ბოლო საპფოს თავზე ვილაცის ხელს უჭირავს დაფნის გვირგვინი, რომელიც უფლებით საპფოს ეკუთვნის, როგორც ყველა დროის და ყველა ერის უდიდეს პოეტ ქალს.

აკადემიკოს ნიკო მარჩის

სამეცნიერო მოგზაურობიდან სინაის მთაზე*

I

მეათე საუკუნის ძველი ქართული ტექსტი:

„ქება და დიდება ქარაქლისა მნისა“

წინასწარი განმარტებანი

ქვემოთ მოთავსებული ძველი ქართული მწერლობის ძველი „ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისაი“ დაცულია სინაის მთის სამს ხელნაწერში; სამსავე ხელნაწერში იგი ჩაწერილია მეათე საუკუნის მეორე ნახევარში (—პირველი უძველესი პირი ეკუთვნის 979 წელს, მეორე 981 წელს, მესამეც ამავე დროს, არა უგვიანეს 983 წლისა).

ეს ტექსტი წარმოადგენს ქართული ენის მისტოურ ხოტბას. იგი დიდს ისტორიულ-ლიტერატურულ ინტერესს შეიცავს. ეს „ქებაი“ გვიჩვენებს ქართული ეროვნული თვითცნობიერების მდგომარეობას და მესიანისტურ სულისკვეთებას მე-X საუკუნის ქართულ განათლებულ წრეებში.

რათა თანამედროვე მკითხველისათვის ბოლომდე ცხადი გახდეს მისი ში-

*) აკადემიკოს ნიკო მარჩის სამეცნიერო მოგზაურობა სინაის მთაზე შესრულებულ იქმნა 1902 წელს. ნიკო მარჩმა ამ მოგზაურობის დროს შეადგინა დეტალური აღწერა ქართულ ხელნაწერთა იმ უძველესი საგანძურისა, რომელიც დღემდე დაცულია სინაის მთაზე.

სამწუხაროდ ეს აღწერა სინაის მთის ხელნაწერებისა, რომელიც უაღრესს სამეცნიერო ინტერესს წარმოადგენს, დღემდე გამოქვეყნებული არ არის.

რედაქციის განკარგულებაში იმყოფება ერთი ტექსტი ამ აღწერიდან: „ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისაი“—გადმოღებული ნიკო მარჩის სინაის მთის სამი მეათე საუკუნის ხელნაწერიდან. ამ ტექსტს ვათავსებთ ქვემოდ.

„წინასწარი განმარტებანი“ ტექსტის შესახებ—ეკუთვნის რედაქციას.

ნარსი, საჭიროდ მიგვაჩნია აქ რამდენიმე წინასწარი შენიშვნა—მისი ეზოტერიკული სიმბოლიკის შესახებ.

ძველი ქართველი ავტორი ამ „ქებაში“ აცხადებს, რომ ქართულს ენაში დამარბულია მისტიკური, ლეთაბრივი საიდუმლო, რომ იგი არის „შემეული და კურთხეული სახელითა უფლისაითა“, და თუმცა ქართული ენა—ავტორის სიტყვით—მიჩნეულია როგორც „მდაბალი და დაწუნებული“, მაგრამ ეს დროებითია, და ამას აქვს ეზოტერიკული აზრი: ქართული ენა—ეს არის ახალი ლაზარე ენათა შორის, რომელიც მკვდრებით აღდგება შეოთხე დღეს. ქართული ენა შენახულია თვით მეოჯე მოსვლისათვის, „რათა ყოველსა ენასა ღმერთმან ამხილოს ამით ენითა“; უკანასკნელი განსჯა, რომელსაც მოახდენს მესია, ქართულს ენაზე შესრულდება.

მთელს „ქებაში“ გატარებულია ეს სიმბოლიკური პარალელიზმი ქართულს ენასა და ლაზარეს შორის, რომელიც ოთხის დღის მკვდარი იყო, და შემდეგ მკვდრებით აღსდგა:

ა. ქართველნი ქრისტეს სარწმუნოებაზე მოაქცია ორმა ქალმა—ნინომ და ელენე დედოფალმა—და ესენი არიან ორნი დანი ვითარცა მარიამ და მართა;

ბ. ავტორი ასეთსავე მისტიკურ ჩვენებას ჰხდევს ქართული სახარების დასაწყისში; მხოლოდ ქართული სახარების თავში წარწერილია ასო Ψ („წილი“); „ Ψ “ როგორც რიცხვი ნიშნავს ოთხი-ათასს. და რადგან საღმრთო წერილის სიტყვით—„წელი ათასი ვითარცა ერთი დღე“, მაშასადამე ასო „ Ψ “ (—ე. ი. ოთხი-ათასი) აქ ნიშნავს ოთხ დღეს; აქ არის თარული აზრი: იგი აღნიშნავს ლაზარეს, ოთხ დღეს მძინარეს საფლავში, და „ოთხისა დღისა მკვდარს“—თანახმად დავით წინასწარმეტყველის სიტყვისა;

გ. დასასრულ მისტიკურ ჩვენებას ქართული ენის უპირატესობის შესახებ ავტორი ჰხდევს აგრეთვე იმაში, რომ ქართული წელთ-აღრიცხვა წინ უსწრებს ბერძნულს ოთხმოცდა-თოთხმეტი წლით.

ასეთია ეზოტერიკული სიმბოლიკა ამ ძეგლისა; იგი აგებულია რიცხვების მისტიკაზე, რაც ჩვეულებრივ მოვლენას წარმოადგენდა საშუალ საუტყუნეთა მწერლობაში.

საკითხავია ამის შემდეგ, თუ ვინ არის ავტორი ამ ტექსტისა?

როგორც აღვნიშნეთ ჩვენამდე შენახულა სამი პირი ამ ძეგლისა, რომლებიც გადაწერილია მეათე საუკუნის 80-იან წლების ახლოს. აქედან ორი პირი გადაწერილია ცნობილი ქართველი მწერლის იოანე სინაელის ხელით. ამიტომ უნებლიეთ იხადება მოსაზრება, ხომ არ არის თვით ეს იოანე სინაელი ავტორი ამ ძეგლისა?

იოანე სინაელის ავტორობის სასარგებლოდ თითქო ლაპარაკობს ის გარემოებაც, რომ იოანე სინაელის სხვა ტექსტებშიც ჩვენ გვხვდება ასეთივე უაღრესი პატრიოტული თვითდადგინება ქართველობისა. ასე, მაგალითად, იმავე ხელნაწერში, სადაც მოთავსებულია ეს „ქებაი“, მოთავსებულია აგრეთვე ანდერძი იოანე სინაელისა სადაც იგი სწერს შემდეგს: „ქრისტე, შეიწყალე... ყო-

ველნი ძმანი, და ყოველნი ქრისტიანენი, და უფროას ყოველთასა ყოველნი ქართველნი“. (A-ხელნაწერი).

მაგრამ როცა ჩვენ უფრო ახლო ვეცნობით „ქებაის“ ტექსტს, ცხადი ხდება, რომ იოანე სანაელი შეუძლებელია იყვეს ამ ძეგლის ავტორი.

საქმე შემდეგშია: იოანე სანაელის გადაწერილ პირებში ჩვენ გვხვდება ერთი არსებითი ხასიათის შეცდომა, რომელიც გვიჩვენებს, რომ იოანე სანაელს არც კი ესმოდა ამ ტექსტის ზოგი ადგილების ეზოტერიული მნიშვნელობა. ასე AC-ხელნაწერებში ერთი ადგილი: „ესე წილი ანბანისაი“, მოყვანილია ამ-რიგად: „ასე ესე წილი ანბანისაი“; „წილი“—ნაცვლად სიტყვისა „წილი“. ტექსტში უნდა ყოფილიყო „წილი“—რადგან მთელი მისტიური სიმბოლიკა ამ ძეგლისა ასო წილის განმარტებაზეა დამყარებული.—შემდეგ: ასევე დამახინჯებულია სამსავე ხელნაწერში მეორე ადგილი, სადაც სწერია „წერილი“ ნაცვლად იმავე სიტყვისა „წილი“.

ამ რიგად, ამ ძეგლის ავტორის ვინაობა გამოურკვეველი რჩება; ერთადერთი, რაც დანამდილობით ვიცით, არის ის, რომ იგი დაწერილია მე-X საუკუნის 80-იან წლებზე უფრო ადრე.

ამ წინაწარ განმარტებათა შემდეგ მოგვეყავს თითონ ტექსტი:

ძებაჲ და ღიღებაჲ ქართულისა ენისაჲ

დამარხულ არს ენაჲ ქართული დღემდეჲ შეორედ მოსკდვისა მისისა სწა- 1
მებელად, რამთა ყოველსა ენასა დმერთმან აძხიღოს ამით ენითა;

და ესე ენაჲ მისინარე არს დღესამომდე, და სხარებასა შინა ამს ენასა 2
ლაზარე ჭრქან;

და ახლმან ნინო მოაქცია და ჰქელენე დედოფალმან, ესე არიან ორნი და 3
ნი ვითარცა მარიამ და მართაჲ;

და შეგობრობაჲ ამასთჳს თქუა, ვითარმედ ყოველი საიდუმლოჲ ამს ენასა 4
შინა დამარხულ არს;

და ოთხისა დღისა მკუდარი ამისთჳს თქუა დავით წინამსწარმეტყუელმან, 5
რამეთუე წყელი ათასი ვითარცა ერთი დღე, —

და სხარებასა შინა ქართულსა თავსა ხოლო მამისსა წილი ზის, რომელ 6
ასოჲ არს და იტყჳს ყოვლად ოთხ-ათასსა მარჯსა; — და ესე არს ოთხი დღე,
და ოთხისა დღისა მკუდარი, ამისთჳს მისთანავე დაფლელი სიკუდილითა ნათლის-
ლებისა მისისაჲთა.

და ესე ენაჲ შექმული და კურთხეული სახელითა უფლისაჲთა, მდაბალი და 7
დაწუნებული, მოკლის დღესა მას შეორედ მოსკდვისა უფლისასა, და სასჯულად
ესე აქუს ოთხმეორე-და-ათოთხმეტი წელი უმეტესს სხუთა ენათა ქრისტეს მო-
სდგითგან დღესამომდე.

და ესე ყოველი, რომელი წერილ არს, მოწამედ წარმოკითხარ ესე წილი 8
ანბანისაჲ.

ხ ე ქ ს ტ ი ხ ა თ ვ ი ს .

„ქებაი“-ს ტექსტი მოთავსებულია სინაის მთის შემდეგს ხელნაწერებში:

1. ხელნაწერი № 32—33 (==A*). ამ ხელნაწერის ძირეული დედანი გადაწერილია 864 წელს. ხოლო „ქებაი“ მიწერილია ხელნაწერის ბოლოში შემდეგ, 981 წელის, იოანე სინაელის ხელით.

2. ხელნაწერი № 6 (==B**). ხელნაწერი ეკუთვნის მეათე საუკუნის 80-იან წლებს, არა უგვიანეს 983 წლისა; „ქებაი“ მოთავსებულია ხელნაწერის ბოლოს, და დაწერილია ამავე დროს.

3. ხელნაწერი № 38 (==C***). ეს ხელნაწერი გადაწერილია იოანე სინაელის მიერ 979 წელს. აქაც „ქებაი“ მოთავსებულია ხელნაწერის ბოლოში იმავე იოანე სინაელის ხელით.

ცალკე ხელნაწერები იძლევიან ასეთ ვარიანტებს:

ს ა თ ა უ რ ი. — A — ხელნაწერში სათაურს წინ უძღვის სიტყვები: „სახელითა ღმრთისათა“. B — ხელნაწერში სათაური ასე იკითხვის: „ქართულისა ენი-სათსა“. C — ხელნაწერში სათაურს ბოლოში დამატებული აქვს: „ლოცვა ყავთ“.

2 ს ტ რ ა თ ვ ი. — შინანაწ AC. | ღაზანწ C |

3 ს ტ რ ა თ ვ ი. — ქსლენე A. ელენი B. წელენე C. |

6 ს ტ რ ა თ ვ ი. — მათესა B. წერილი ABC. | მასთაზა B. |

7 ს ტ რ ა თ ვ ი. — უმეტეს B. ქრისტეს B. |

8 ს ტ რ ა თ ვ ი. — წარმოგათხზას BC. | ისი ესე წილი (ნაცვლად ტექსტისა: ესე წილი) AC. |

ბოლოში დართული აქვს ასეთი მინაწერები: „ლოცვა ყავთ წმიდანო ღმრთისანო, ლოცვა ყავთ; ქრისტე შეიწყალე მხრეკელი ამის იოანე ამინ“. A. | „ლოცვა ყავთ“ B. | „ლოცვა ყავთ წმიდანო ღმრთისანო, ლოცვა ყავთ, ამინ“. C. |

დასასრულ აღვნიშნავთ, რომ ჩვენ მიერ დაბეჭდილ ტექსტში გახსნილია ყველა ქარაგმები ეპოქის ორთოგრაფიის მიხედვით; მიღებულია თანამედროვე სასენი ნიშნები: სტროფებად დაყოფა რედაქციას ეკუთვნის. —

*) ცაგარელის აღწერის № 83.

**) იქვე № 71.

***) იქვე № 12.

1) „ქებაის“ ტექსტი C-ხელნაწერის მიხედვით პირველად გამოაქვეყნა პროფ. ალ. ცაგარელმა (იხ. Памятники Грузинской старины на Святой Земле и на Синае, გვ. 203). ცაგარელის ტექსტში არის შეცდომები, და ამასთან აქ მიღებულია ვულგარული ორთოგრაფია, ნაცვლად კლასიკური ქართულის ნორმებისა.

კავლე ინფორმაცია

ჩახრუხაისძე

პოეტი. მოგზაური.

ესაა საშუალ-საუკუნეთა
აღმოსავლეთის პოეზიიდან

ჟებღენა დ. 3 0.

წინასიტყვა.

წინამდებარე ცდა ისახავს მიზნად აღადგინოს პორტრეტი ერთი ქართველი პოეტისა საშუალ-საუკუნეთა ეპოქიდან, მე-XII-XIII საუკუნეებიდან. ეს პოეტი არის შაჰრუხ ჩახრუხაისძე. იგი თავისი შემოქმედებით ეკუთვნის არა მარტო ქართულ პოეზიას, არამედ სპარსულ და არაბულ პოეზიასაც. რეალიზმი, რომლებიც ირკვევა ამ პოეტის შესახებ, უაღრეს მნიშვნელობას შეიცავს ქართული კულტურის ისტორიისათვის. აქ ჩვენ ხელახებად ვგრძნობთ იმ, თითქმის უცნობ მსოფლიოს, რომელსაც წარმოადგენდა მე-XII-XIII საუკუნეთა საქართველო, ვგრძნობთ ამ ეპოქის კულტურულ მილიეს.

ჩახრუხაისძე დაეწეებულთა რიცხვის ეკუთვნის, მისი ვინაობა დღემდე გამოურკვეველი იყო. და ამ დაეწეების ღირაი არ არის ეს ორიგინალური პოეტი და მდულარე სულის ადამიანი. ამ პოეტის ვინაობის გაცნობა—ფიქრობით—ინტერესს შეიცავს არა მარტო ვიწრო-სპეციალისტებისათვის, არამედ უფრო ფართე წრისათვისაც. და ამით აიხსნება ის გეგმა, რომელიც ჩვენი ესისათვის:

ჩვენი ცდა იყოფა ორი ნაწილად. პირველ ნაწილში წარმოდგენილია ჩახრუხაისძის პორტრეტი; ჩვენ შეუძლოთ დავინახეთ ეს პირველი ნაწილი დაგვეტვირთა ისეთი დეტალებით, რომელიც მიუწდომელი იქნებოდა არა-ფილოლოგი მკითხველისათვის, და რომელიც მხოლოდ გააძნელებდა საერთო სურათის გარჩევას. ასეთი ხასიათის კრიტიკული აპარატი, ვიწრო-სპეციალური ხასიათის განმარტებანი და შენიშვნები, ჩვენ გამოგყავით ცალკე, და გადავიტანეთ ამ ჩვენს ცდის მეორე სპეციალურ ნაწილში.

მინც ამ წინა-სიტყვაში, ერთგვარ ცნობად არა-ფილოლოგი მკითხველ-სათვის, საჭიროდ მივაჩნდა მოკლედ აგვენიშნა ის მთავარი დებულებანი, რომელზედაც ემყარება ჩვენი რესტავრაცია ჩაბრუნებისის პორტრეტისა.

**

ჩაბრუნებისის პრობლემის ახსნა შესაძლებელი გახდა მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ჩვენ გავარკვიეთ შემადგენლობა ერთი ძველი ქართული ლირიულ ნაწარმოებთა კრებულისა, რომელსაც ეწოდება „თამარიანი“.

ამ კრებულში მოთავსებულია შემდეგი ნაწარმოებნი:

1. თორმეტი ოდა¹;
2. ორი ელეგია; და ამას გარდა—
3. კრებულის ბოლოსიტყვაობა.

ჯერ ორი სიტყვა თითონ ტექსტის დადგენის ისტორიაზე. აქ პირველ ყოვლისა უნდა აღინიშნოს აკადემიკოს ნიკო მარარის დიდი დამსახურება. ნიკო მარარმა პირველმა ჩაუყარა საფუძველი ჩაბრუნებისის შესწავლას იმით, რომ მან შესძლო დაედგინა, საზოგადო ხაზებში, „თამარიანის“ ტექსტი, რომელიც საოცარის დამახინჯებით იყო მიღწეული. ნიკო მარარმა პირდაპირ გენიალურის გონებამახვილობით აღმოაჩინა, რომ თამარიანი არის ცალკე ლექსების კრება, და ამასთან მიაგნო ძირეულ რეალურ საზომს (—გარეგანი რითმების ერთგვარობა), რომლის მიხედვით მტკიცედ ირკვევა ცალკე ნაწარმოებთა ზოგადი ფარგლები²).

ჩვენ ვღებულობთ ნ. მარარის ამ ძირეულ პრინციპს ტექსტის დასადგენად. ჩვენ მასში შევიტანეთ მხოლოდ შერეული დეტალიზაცია და დაწმენდა იმ ორი ახალი რეალური კრიტერიუმის მხედვით, რომლებიც ირკვევა თამარიანის შესწავლიდან, და რომლებიც უკაძლევს საშუალებას თითქმის უტოომელი ტექსტი აღვადგინოთ³).

1) აკად. ნ. მარარს აქ მიანიჭა II ოდა. მაგრამ ტექსტში—რომისაზე „გულად“ დაცულია დამოუკიდებელი ოდა (მუ-12). ჭრაგენტის სახით.—ნ. ამის შესახებ ცალკე ექსკურსი (სქოლორი 1).

2) იხ. მისი Древне-груз. агиографы, ТР. IV, СПб., 1902; ოდგარის საკითხს გაკვირთ იტეზა ნ. მარარი შემდეგ დროს შრომებშიც: ТР, X, 1910 წ. და „Витязь в Барс. шк. и новая культ.-ист. проблема“. 1917 წ.

3) ეს ორი კრიტერიუმი არი:

1. ჩაბრუნებისის ნამდვილ ტექსტში არასოდეს არ შეუძლება გარეგანი რითმანერობა და იმავე ლექსში.—ეს ნიშნულოვან სისტემატიკურად არის დაცული ნამდვილი ტექსტების მანძილზე. და ეს ჩვენ ვეძიებთ საშუალებას თითქმის ყველა spurius-ებს გამოსაცნობად; ინტერპოლაჟორები არასოდეს არ იწუხებენ თავს ახალი რითმების მოსაძებნად და თავიანთ ჩანართებში იმეორებენ ძირეული ტექსტის რითმებს.

2. მეორე კრიტერიუმი არის ის, რომ ჩაბრუნებისის რითმა საზოგადოდ დამყარებულია გარკვეულ პრინციპს: აქ სისტემატიკურად დაცულია—დაქტილური, ქორეული და ვიწრო რითმების გარკვეული წესით სწრაფი. ჩაბრუნებისე ამით არსებითად განსხვავდება ყველა დანარჩენი პოეტებიდან, როგორც კლასიკური ისე განახლების ეპოქისა. და ეს ძალზეა ყველაზე მტკიცე ჩვენებს ჩანართი ადგილებს გასაოკვევად.

დეტალურად ამ ორთველ კრიტერიუმების შესახებ—იხ. ამ ცდის მეორე, სპეციალურ ნაწილში.

ეს მაშასადამე რაც შეეხება თითონ ტექსტის საკითხს, სადაც ჩვენ საერთო ხაზებში ვეთანხმებით ნ. მარს.—

მაგრამ ტექსტის დადგენა მხოლოდ პირველი საქმე იყო. საჭირო იყო ამის შემდეგ უფრო ახლო გარკვევა თჰმარიანის შემადგენლობისა, ცალკე ნაწარმოებთა თარიღების დადგენა, მათი ავტორების აღმოჩენა, მათი შინაარსის ინტერპრეტაცია.—და აი აქ ჩვენ მივალწვიეთ ახალ დასკვნებს, რომელმაც მოგვცა საშუალება აგვეხსნა ჩაბრუხაისძის პრობლემა და გამოგვეჩვენა ამ უორიგინალესი პოეტის ვინაობა.

აღვნიშნავთ აქ ჩვენს ძირეულ დებულებებს თამარიანის ცალკე ნაწარმოებთა შესახებ,—მათ თარიღებზე, ავტორებზე, და ტექსტების შინაარსზე:

* *

1. **მ. დ. მ. ბ. ო.** ოდების საკითხი შედარებით მარტივია. თორმეტი ოდარომლებიც დაცულია „თამარიანში“, წარმოადგენს მეფის თამარის ხოტბებს. დაწერილია ისინი სხვა-და-სხვა ისტორიულ შემთხვევათა გამო, სხვა-და-სხვა დროს. მათი თარიღების გამოჩვენა—ოდებში დაცული რეალების მიხედვით—ნიშნადობლივ არის შესაძლებელი; ისინი ეკუთვნიან თამარის მეფობის პირველ ნახევარს და დაწერილია დრო-გამოშვებით 8—9 წლის მანძილზე: 1184—5 წლიდან—ვიდრე 1193 წლამდე.

ყველა ეს ოდები, როგორც ამას ცხად-ჰყოფს ლექსის ფაქტურა, და აგრეთვე მთელი რიგი შინაგანი ნიშნებისა. დაწერილია ერთი ავტორის მიერ.—ოდების ამ ავტორის გვარი ყოფილა ჩ ა ხ რ უ ხ ა ი ს ძ ე, ხოლო მისი სახელი შ ა ჰ რ უ ხ ¹⁾.

* *

2. **ელეგიები.** ელეგიების საკითხი ბევრად უფრო მეტს სჭირთულებს შეიცავს, ვიდრე ოდებისა. აქ გამოსარკვევი იყო სამი კითხვა: ა. მათი დაწერის დრო; ბ. მათი ავტორები; ც. ვის ეხება ეს ელეგიები.

ა. **მ. დ. მ. მ. ბ. ო.** დაწერის დრო. რაკი ეს ელეგიები მოთაყვებულა ერთ კრებულში თამარის ეპოქის ოდებთან ერთად, თავის თავად იზადება მოსაზრება, რომ ეს ელეგიებიც თამარის ეპოქას უნდა ეკუთვნოდნენ; და მართლაც ამ ტექსტების შესწავლა საეხებით ამართლებს ამ მოსაზრებას. გეოგრაფიული ნომენკლატურა, რომელიც წარმოდგენილია ამ ელეგიებში, გვიჩვენებს, რომ იგი დაწერილია მე-XIII საუკუნის დასაწყისში, მონგოლთა მფლობელობის დამყარების უწინარეს. მაგრამ შესაძლოა მათი დროის კიდევ უფრო ნიშნადობლივ გამოჩვენა: აქ დაცულია ერთი დეტალი კონსტანტინოპოლის შესახებ, საიდანაც ცხადი ხდება, რომ ეს ელეგიები დაწერილია თამარის მეფობის მეორე ნახევარში, არა უგვიანეს 1204 წლისა ²⁾.

¹⁾ რომ ოდების ავტორის გვარი არის ჩ ა ხ რ უ ხ ა ი ს ძ ე, ამას გვიჩვენებს თვით კრებულის ბოლოსიტყვაობა მე-XIII საუკუნისა (—ამასვე ეთანხმება შემდეგი დროის ლიტერატურული ტრადიცია). ხოლო პოეტის სახელი შ ა ჰ რ უ ხ ი რ კვევა ერთი ბიბლიოგრაფიული მოსასხენებელიდან. (პოეტის სახელი შესახებ იხ. სპეციალური ექსკურსი, სქოლიო 2.

²⁾ იხ. პირველი ელეგია, სტროფი 12, „მუნ სადა მეფედ ზის კვისარი“.—ამის მიხედვით კონსტანტინეპოლი ჯერ კიდევ არ ყოფილა აღებული ლათინთაგან.

ეს მაშასადამე რაც შეეხება ელევგიების დაწერის დროს.—ამის შემდეგ გადასაქრელი იყო მეორე კითხვა:

b. ვინ არიან ელევგიებს ავტორები. ამ მეორე საკითხის გამორკვევაც შესაძლებელი გახდა:

ამ ორი ელევგიიდან—მეორე ელევგიის ავტორი ყოფილა დღემდე უცნობი პოეტი ბარამან მანო. მკითხველმა რასაკვირველია იცის, რომ საშუალ საუკუნეთა აღმოსავლურ ლირიულ პოეზიაში ჩვეულებრივ მოვლენას წარმოადგენდა, რომ ავტორი თავის თავს ასახელებდა ლექსის უკანასკნელ სტროფში. და ასე მოქცეულა ეს პოეტიც. ელევგიების დასასრულში მას მოხსენებული აქვს თავისი ვინაობა „ბარამან მანი“-ს [ე. ი. ბარამან მანიქვეელის] სახელით¹⁾.—ეს მაშასადამე მეორე ელევგიის ავტორი.

ხოლო ვინ იყო ავტორი პირველი ელევგიისა? ეს კითხვაც ირკვევა.—ეს პირველი ელევგია ლექსის ფაქტურით, რითმების ხასიათით, ლექსიკონით, და სხვა რეალების მიხედვით—არსებითად განსხვავდება როგორც მეორე ელევგიიდან, ისე ოდებიდან²⁾. ეს ერთი დებულება.—შემდეგ: კრებულ თამარიანის დასასრულში დაცულია ცნობა, რომელიც გვიჩვენებს რომ ამ კრებულში წარმოდგენილია ორი ჩახრუხაისძის ნაწარმოები.—და აი ყველა ამ ფაქტიურ ჩვენებათა დაპირისპირებიდან, ცხადი ხდება, რომ ამ ელევგიის ავტორი ყოფილა მეორე ჩახრუხაისძე,—ძმა ოდების ავტორის შაჰრუხ ჩახრუხაისძისა. (ამ მეორე ჩახრუხაისძის სახელი უცნობია; ამიტომ მას ქვემოთ ეწოდებთ: „ჩახრუხაისძე-მეორეს“).

მაშასადამე მთელი კრებულის თამარიანის შემადგენლობა ასეთი ყოფილა: 1) თორმეტი ოდა—ეკუთვნის შაჰრუხ ჩახრუხაისძეს; 2) პირველი ელევგია ეკუთვნის ჩახრუხაისძე-მეორეს (შაჰრუხ ჩახრუხაისძის ძმას); და 3) მეორე ელევგია ეკუთვნის პოეტს ბარამან მანს.

ამ როგად გამოირკვა ავტორების ვინაობა; ამის შემდეგ გადასაქრელი იყო მესამე კითხვა:

c. ვის ეხება ეს ელევგიები. ამ ელევგიების შინაარსი იწვევდა კრიტიკოსთა გაურკვეველობას. ეს ელევგიები არც თავისი ტონით, და არც შინაარსით არ არ უდგება კრებულ „თამარიანი“-ს საერთო ხასიათს. მართლაც:

— კრებული წარმოადგენს თამარის ოფიციალურ ოდებს, და რით უნდა აიხსნას, რომ აქ ex absurdo ჩაუყვრებიან ეს ორი ელევგია?—იბადებოდა ასეთი კითხვა;

შემდეგ: ამ ელევგიებში მოთხრობილია რომანტიული ისტორია ვიღაც უცნობი პოეტისა, რომელიც, თამარის უიმედო მიჯნურობით შეპყრობილი, გადაბ-

¹⁾ ტექსტის ინტერპრეტაციის შესახებ იხ. ცალკე ექსკურსი სქოლიო 3.

²⁾ კერძოდ ოდებიდან მას განასხვავებს ორთავე რეალური კრიტერიუმი, რომელიც აღნიშნულია ზემოდ გვ. 272, შენიშვნა 1.

ვეწილა საქართველოდან; ვინ არის ეს პოეტი?—იბადებოდა ეს მეორე კიოხვაც.

კრებულის ანალიზმა სრულიად ბუნებრივად ახსნა ეს გაურკვეველობა. ეს ელევგები—როგორც ეს უცილობელად დამტკიცა სხვადასხვა რეალიზების დაპირისპირებამ სრულენითაც არ ყოფილა შემთხვევით ჩაკერებული „თამარიანისი“, არამედ მას ორგანიული კავშირი ჰქონია ამ კრებულთან. საქმე ის არის, რომ—ამ ელევგებში გადმოცემულია თითონ „თამარიანისი“ კრებულის ავტორის—**შაპრუხ ჩაბრუხაისძის ბიოგრაფია**.

მართლაც გადავიკითხოთ პირველი ელევგია, რომელიც დაწერილია ჩაბრუხაისძე-მეორის მიერ. ტექსტიდან ჩვენ ვხედავთ, რომ ეს უცხოეთში გადახვეწილი პოეტი, რომლის ბიოგრაფიასაც იგი მოგვითხრობს, და რომლის დაკარგვასაც იგი დასტირის, არის მისი ძმა, ე. ი. **შაპრუხ ჩაბრუხაისძე, ოდების ავტორი**. აქ გვხვდება მთელი რიგი ასეთი დეტალებისა, როგორც მაგ.: ამ უცხოეთში გადახვეწილი პოეტის ცოლს ჩაბრუხაისძე-მეორე უწოდებს თავის „სძალს“ (სტროფი 15). ეს გადახვეწილი პოეტი ყოფილა მისი სახლის წვეგრი (სტროფი 16¹) და სხვა.

შემდეგ: რომ ამ ელევგებში გადმოცემულია სწორედ **შაპრუხ ჩაბრუხაისძის, ოდების ავტორის ბიოგრაფია**, ამას ამტკიცებს არა მარტო პირველი ელევგია, არამედ მეორე ელევგის ტექსტიც, და ამასვე ეთანხმება თითონ **შაპრუხ ჩაბრუხაისძის ოდების რეალიზებიც**.

თვით კრებულის „თამარიანისი“ შედგენის ისტორია ასეთი ყოფილა:

პოეტი **შაპრუხ ჩაბრუხაისძე**,—იმ რომანტიული ისტორიის გამო, რომელზედაც კვებოდ გვექნება საუბარი,—გადახვეწილა საქართველოდან; და ამის შემდეგ მის ძმას, ჩაბრუხაისძე მეორეს შეუკრებია ის ოდები, რომელიც მას საქართველოში ყოფნის დროს ჰქონდა დაწერილი. კრებულისათვის შესავალის სახით დაურთავს ელევგია, სადაც იგი დასტირის უცხოეთში გადახვეწილი პოეტის ბედს, და სადაც აწერილია მისი ბიოგრაფია;

აი ეს ოდების კრებული—თავისი ელევგის დართვით—**ჩაბრუხაისძე-მეორეს გაუგზავნია თავის მეგობარი პოეტისათვის—ბარამან მანისათვის**. ბარამან მანს დაუწერია საპასუხო (მეორე) ელევგია, სადაც ისიც აგრეთვე შეპყრობილია უიმედო მწუხარებით გადახვეწილი პოეტის გამო, მაგრამ მანაც სცდილობს ანუ-გეშოს იმედ-გადაწყვეტილი პოეტის ძმა. ამ მეორე საპასუხო ელევგიაშიც გადმოცემულია გაკვრით ხაზებში ბიოგრაფიული ცნობები **შაპრუხ ჩაბრუხაისძის შესახებ** და ამიტომ ეს მეორე ელევგიაც შეუტანიათ კრებულში, როგორც ერთგვარი ბიოგრაფიული დამატება.

მაშასადამე ირკვევა, რომ კრებულ „თამარიანისი“ შემადგენლობა ასეთია:

1) თორმეტი ოდა **შაპრუხ ჩაბრუხაისძისა**; 2) ორი ელევგია, სადაც აწერილია თითონ **შაპრუხ ჩაბრუხაისძის თავგადასავალი**, და რომლებიც წარმოადგენენ მისი ოდების კრებულის ბიოგრაფიულ შესავალს.—

¹) „მოკვასთა წინათ, პირი ჰქმნის შინათ: ჩემთვის მოჰქონდის კმელთა ავარი“...)

* *

3. დასასრულ, ჩვენ დაგვრჩენია შევეხოთ უკანასკნელ ტექსტს:
ეს არის თამარიანის ბოლო-სიტყვაობა.

თამარიანში, გარდა თორმეტი ოდისა და ორი ელეგისა, მოთავსებულია აგრეთვე ბოლოსიტყვაობის სახით ერთი შენიშვნა, სადაც გადმოცემულია ბიბლიოგრაფიული ცნობები ჩახრუხაისძეებისა (და აგრეთვე ვეფხის-ტყაოსანის) შესახებ. ეს ტექსტი დიდ ინტერესს წარმოადგენს ზოგიერთი საკითხების გადასაჭრელად, და ამიტომ გამოსარკვევი იყო: ჯერ ერთი ამ ტექსტის მოცულობა, და შემდეგ—თუ რამდენად ძველია ეს ცნობა, და რამდენად შეიძლება მასზე დაყრდნობა.

ამ საკითხების გამორკვევაც შესაძლებელი ვახდა:

ა. ტექსტის მოცულობა: ამ ტექსტის პირვანდელი დედანი, როგორც ამას გეიჩვენებს თამარიანის შედარებითი შესწავლა, და თითონ კონტესტი, თავდაპირველათ შეიცავდა სამ სტროფს:

„მეკევეს ძეთა ჩახრუხასძეთა
ექით თამარი, მეფე წყლიანი,—

ა ეს თინათინ! ნუ ის თინათინ
არაბეთს იყო სულადიანი,

ჯერეთ ყმაწვილი, წმიდათ ნაწილი
სამოთხის ვარდი, პირად მზიანი!“

ბ. დრო. დროს საკითხი საკითხი თავის-თავად ცხადია თითონ ბოლო-სიტყვაობის ტექსტიდან. ეს რედაქციული შენიშვნა მიუწერიათ კრებულის დასასრულში თითონ თამარის სიცოცხლეშივე, არა უგვიანეს 1213 წლისა: ავტორი აქ, მეორე სტროფში, მიმართავს თამარს როგორც ცოცხალ პირს.

ამ რიგად ეს ბოლო-სიტყვაობაც ეკუთვნის იმავე ეპოქას, რა დროსაც დაწერილია თამარიანის დანარჩენი ტექსტები, და მისი ცნობებით სარგებლობა—დასაშვებია?).

აი ყველა ის ძირეული დებულებანი „თამარიანის“-ს შემადგენლობის შესახებ, რომელსაც იძლევა ამ კრებულის პრეციზული ანალიზი.—დაწერილებითი არგუმენტაცია ამ დებულებათა წარმოდგენილია ამ ცდის მეორე—სპეციალურ

1) თამარიანის ტრადიციული ტექსტი 15, 1, 3, 4 — შემდეგ ამ ტექსტს განუძლია „გაოთხება“ (შეუდ. H. Mapp, TP. IV გვ. 60, შენ. 1.)

2) ვინ არიან ავტორი ამ ბოლო-სიტყვაობისა, ეს არ არის ამ ქმად ჩვენთვის საინტერესო. ლექსის ხასიათით, და ზოგი სხვა ჩვენებების მიხედვითაც—იგი სჩანს მიწერილია იმავე ბარამან მანის მიერ რომლისაჲან ჩვენ გვაქვს მეორე ელეგია (—იხ. ამის შესახებ ამ ცდის მეორე ნაწილში).

ნაწილში. აქ კი ამ წინასწარ განმარტებათა შემდეგ ჩვენ შეუდგებით ჩახრუხაისძის პორტრეტის რესტავრაციას¹⁾.

¹⁾ დავერჩენია კიდევ რამდენიმე წინასწარი შენიშვნა, უფრო ტექნიკური ხასიათისა:

1. ელევგები „ჩახრუხაისძე-მეორისა“ და ბარამან მანისა, და აგრეთვე ოდა XII-a დაბეჭდილი გვაქვს ქვემოლ (—ელევგები—მე-VII თავში, ოდა მე-V თავში). ჩვენი გამოკვლევის მანძილზე, ციტატების მოყვანის დროს, სტროფების ნუმერაცია ნაჩვენები გვაქვს ამ ჩვენი დაბეჭდილი ტექსტების მიხედვით.

2. რაც შეეხება დანარჩენ ოდებს,—ვიდრე თამარიანის ჩვენი ტექსტი არ არის გამოქვეყნებული,—ოდების და სტროფების ნუმერაცია აღნიშნული გვაქვს მარჩის გამოცემის თანახმად.

3. თამარის სამი ისტორია, რომლებითაც ჩვენ ვსარგებლობთ, და რომელთაც ვსახელებთ ქვემოთ, შემდეგი ტექსტებია:

a. თამარის პირველი ისტორია (—ანუ „ისტორია-აზმანნი შარაგანდედთან“). ეს არის ის ტექსტი, რომელიც მოთავსებულია მარიამ დედოფლის რიანტიში, გვ. 362—474 [გვერდები ნაჩვენებია ე. თაყაიშვილის დაბეჭდილია ტექსტით]. იგი შეიცავს საქართველოს ისტორიულ მოთხრობას 1156 წლიდან—1195 წლამდე, და დაწერილია მე-12 წელს თამარის მეფობის 1196-ში. [მისი ავტორი—საერო პირია. და როგორც ეს თავის დროზე იქნება განმარტებული—იგი არის სარგის I თმოგველი, ავტორი „დილარგეთიანისა“].

b. თამარის მეორე ისტორია:—ეს ის ტექსტია, რომელიც მოთავსებულია მარიამ დედოფლის ვარიანტიში. გვ. 476-535. იგი შეიცავს ისტორიულ მოთხრობას 1196 წლიდან—1213 წლამდე. დაწერილია იგი მე-XIII საუკუნის პირველ მეოთხედში. მონგოლთა მფლობელობის დამყარების უწინარეს. ავტორი უცნობია, მაგრამ სჩანს რომ იგი სასულიერო პირი ყოფილა.

c. თამარის მესამე ისტორია შენახულია ექსცერპტების სახით ვახტანგისეულ ქართლის ცხოვრებაში [—ეს არის ის დანართები რომელიც განასხავებს ვახტანგისეულ ტექსტს—მარიამ დედოფლის ვარიანტიდან].—მესამე ისტორიის ახალი ვარიანტი აღმოაჩინა პროფ. ივ. ჯავახიშვილმა, მაგრამ სამწუხაროთ ეს ტექსტი ჯერ გამოქვეყნებული არ არის.

ეს მესამე ისტორია შეიცავს თამარის მთელი მეფობის აღწერას. დაწერილია იგი მე-XIII საუკუნის პირველ მეოთხედში. მისი ავტორიც უცნობია, მაგრამ სჩანს რომ ისიც სასულიერო პირი უნდა ყოფილიყო.

ციტატების მოყვანის დროს ამ ისტორიკოსებიდან გვერდები ყველაგან აღნიშნული გვაქვს თაყაიშვილის გამოცემით.

ნაწილი პირველი

ჩახრუხაისძე

ბიოგრაფიის აღდგენის ცდა.

I.

დაბადების თარიღი. შთამომავლობა. განათლება.

პოეტი ჩახრუხაისძე ყველაზე ფანტასტიური ფიგურაა საშუალ-საუკუნეთა აღმოსავლეთის პოეზიაში:

ქართველი პოეტი, და ამავე დროს პოეტი სპარსულსა და არაბულ ენებზე ქრისტიანული საქართველოს მესისიანიზმის მქადაგებელი, შემდეგ გამუსულმანებული;

ამასთან ერთი უდიდესი მოგზაური მთელ საშუალ-საუკუნეთა მანძილზე, რომელმაც, როგორც ტრუბადურმა და მოგზაურმა-რაინდმა, მოვლო თითქმის მთელი იმ დროს ცნობილი მსოფლიო: ჩინეთიდან დაწყებული ვიდრე ატლანტიურ ოკეანემდე (მაროკომდე), და რუსეთიდან ვიდრე ევროპტემდე და არაბეთამდე (იემენამდე).—

ჩახრუხაისძეს ჩვენ პირველად ვხვდებით საქართველოს მეფის დიდი თამარის კარზე მე-XII საუკუნის დასასრულში, როგორც კარის პოეტს. და ამის შემდეგ ჩვენ გვაქვს პირდაპირი და მთლიანი ცნობები მისი თავგადასავალის შესახებ.—ხოლო ვიდრე ამ დრომდე,—თუ სად და როგორ გაატარა პოეტმა ახალგაზღობის წლები, ან ვინ იყო იგი შთამომავლობით და სხვა, ამის შესახებ პირდაპირი ცნობები არ შენახულა. მხოლოდ გაკერითი ხაზები, რომლებიც აქა-იქ გაბნეულია ლირიულ ნაწარმოებთა კრებულში „თამარიანი ში“, გვაძლევს საშუალებას ზოგი რამ ამოვიცნოთ. და ჩვენც თავდაპირველად ამ გაკერითი ცნობების ინტერპრეტაციას შეუდგებით, და შევეცდებით ვავარკვიოთ, საზოგადო ხაზებში მანც, პოეტის დაბადების დრო, მისი შთამომავლობა, განათლება, და ის კულტურული მილიე, რომელსაც ეკუთვნოდა პოეტი.

* *

ჩახრუხაისძე, როგორც ირკვევა, დაიბადა მეთორმეტე საუკუნის სამოციან წლებში. ჩახრუხაისძის დაბადების თარიღის დასადგენად მნიშვნელობა აქვს ორს რეალიას „თამარიანი“-დან:

ა. პირველი ოდა პოეტისა დაწერილია 1184—1185 წლებში. ამ ოდაში ჯერ კიდევ არ არის ჩამოყალიბებული პოეტის შემდგომი ბრწყინვალე ლექსის ტენიკა, და იგი სჩანს პოეტის ახალგაზღობის ხანას, მის პირველ ცდებს ეკუთვნის¹⁾.—ეს ერთი. შემდეგ:

ბ. ჩახრუხაისძე, როგორც ქვევით დავინახავთ, სამეფოს მმართველ წრებს, სამეფოს „დიდებულებს“ ეკუთვნოდა. იგი დაახლოებული პირი ყოფილა სამეფო კართან. მის ოდებში ჩვენ გვაქვს გამოძახილი ყველა მნიშვნელოვან ისტო-

¹⁾ იხ. ქვემოთ, გვ. 288.

რიულ შემთხვევათა თამარის ეპოქიდან, და ამავე დროს ამ ოდებში არ ვგვხვდებოდა არაერთი მოვლენა თამარის მამის გიორგი III-ის ბრწყინვალე მეფობისა. —ეს საყურადღებოა მეტად, რადგან, თუ გავითვალისწინებთ ჩახრუხაისძის ოდების საზოგადო ხასიათს, ასეთი ხაზები უფროდ მოსალოდნელი იყო მის ოდებში, თუ კი პოეტი მართლაც მოსწრებოდა გიორგის მეფობას. ეს გვაძლევს საბუთს ვიფიქროთ, რომ პოეტი მეფე გიორგის დროს († 1184 წელს)—არ იყო დაახლოვებული სამეფო კარსა და სამეფო საქმეებს, ჯერ კიდევ არ ყოფილა სრულწლოვანებას მიღწეული—როცა ხდებოდა ხოლმე დიდებულთა შვილების „დალოცვითა“ და „შეწყალებით“ მიღება სამეფო კარზე.

თუ მივიღებთ მხედველობაში აქ აღნიშნულს (—და აგრეთვე იმ სინქრონიზმებსაც, რომელიც ჩვენ გვაქვს ჩახრუხაისძის შემდგომი ცხოვრების შესახებ),—ჩვენ არ ვიქნებით დიდად დაშორებული სინამდვილეს, თუ პოეტის დაბადებას მივაკუთნებთ მე-XII საუკუნის სამოციან წლებს. რაკი პოეტის დაჯეკაცება და სამეფო კარზე მიღება 1184—1185 წლებს ეკუთვნის, მისი დაბადების თარიღი დიდად არ უნდა იყოს დაშორებული 1164—1165 წლებს.

შთამომავლობით ჩახრუხაისძე საქართველოს მთელუღეთიდან ყოფილა. „თამარიანის“ ბოლოსიტყვაობაში, რომელიც მე-XIII საუკუნეშია დაწერილი, 1213 წლის ახლო, პოეტს ეწოდება: „მეკეკე“ ამის მიხედვით ჩახრუხაისძის სამშობლო თემი ყოფილა „ეკევი“ (ე. ი. მთელუღეთის ის კანტონი, რომელიც აკრავს დარიალის ხეობას):

თითონ პოეტს ერთ ოდაში (VII, 28) თავისი თავი მოხსენებული ჰყავს ასეთის სახელწოდებით: „მეხელი“ („მაშა მეხელი“—ე. ი. მწირო-მოგზაური მეხელი). ეს სახელწოდება პოეტისა ცხადია ნაწარმოებია პოეტის სამშობლო დაბიდან, ისევე როგორც სხვა იმ დროინდელ პოეტთა ან ისტორიულ პირთა სახელწოდებანი: რუსთველი, თმოგველი, ფანასკერტელი და სხვა. პოეტის ამ სამშობლო დაბის სახელი სჩანს ყოფილა: „ეხი“ (—აქედან „მეხ-ელი“; შეუდარეთ: „ეგრისი“ აქედან—„მე-გრ-ელი“; „ეგვიპტე“ აქედან „მე-ეგვიპტ-ელი“). პოეტის ეს სამშობლო სოფელი „ეხი“—დღეს ამ სახელით აღარ არსებობს; მაგრამ ყოველშემთხვევაში თითონ ნომენკლატურა ამტკიცებს, რომ პოეტი მართლაც საქართველოს მთელუღეთიდან ყოფილა: სიტყვა „ეხი“ გარკვეულ პროვინციულიზმის წარმოადგენს და ეკუთვნის მთის ქართულ კილოებს¹⁾.

ჩახრუხაისძე, როგორც ეს ვაკერით ზევითაც გვქონდა მოხსენებული, დიდ არისტოკრატიულ გვარეულობას ეკუთვნოდა. მართლაც, პირველი ელევია შეიცავს ცნობას, რომ პოეტი იყო „მომეკე“, ე. ი. რაინდთა წოდების წარმომადგენელი (იხ. სტრ. 3). მეორე ელევია გადმოგვცემს, რომ ჩვენს პოეტს, როცა იგი საქართველოდან გარდაიხვეწა, თან გაჰყოლია ამაღლა „მოყმეთა“ (რაინდებისა), სჩანს მისი ვასალების წრიდან (იხ. ქვემოლ თავი VI).—დასასრულ ის გარემოებაც, რომ ჩახრუხაისძე ახლო მდგარა სამეფო საბლთან, აგრეთვე მისი რომანი,

¹⁾ დამატებითი განმარტებანი, იხ. ცალკე ექსკურსში, სქოლიო 4.

რომელზედაც ქვემოდ გვექნება საუბარი, გვიჩვენებს, რომ ჩახრუხაისძე დიდგვარიან რაინდთა, „დიდებულთა“ წრის წარმომადგენელი ყოფილა.

ჩახრუხაისძის მშობელთა და ოჯახური გარემოს შესახებ ცოტა ვიცით. მე-XII საუკუნის დამლევის (1190 წელს) მოხსენებული არიან „მეკევენი დიდებულნი“, რომელთაც ფეოდალთა აჯანყების დროს, შეიპყრეს აჯანყების მიზეზი მეფე-ყოფილი გიორგი-რუსი და მოჰკვარეს თამარს (იხ. „ისტორია-აზმანნი შარავანდედთანი“ გვ. 443). ვიცით აგრეთვე, რომ ჩვენს პოეტს ჰყავდა ძმა, ისიც სახელოვანი პოეტი, რომლის ნაწერები დაკარგულია, და რომლისაგან ჩვენამდე მოღწეულა მხოლოდ პირველი ელევია. პოეტის ამ ძმას („ჩახრუხაისძე-მეორეს“) — ჩვენ კიდევ შევხვდებით.

ჩვენი პოეტის განათლების შესახებ თუმცა ფრაგმენტარული, მაგრამ მინც მეტად საყურადღებო რეალიები გვაქვს. პოეტს ცხადია ბრწყინვალე განათლება მიუღია; ამას გვიჩვენებს ჯერ მისი ოდები: ეს ოდები საზოგადოდ მეტად საყურადღებო ძეგლია, სკიდანაც ვლებულობთ ჩვენ წარმოდგენას, თუ რამდენად ინტელგრალური იყო, და რა სიმბალემდე ყოფილა მიღწეული ქართული განათლება მე-XII საუკუნეში;

ოდებიდან ჩვენ ხეხდავთ, რომ პოეტი—როგორც ეს მოსალოდნელიც იყო—ახლო იცნობდა ძველ ქართულ მწერლობას, როგორც საეროს, ისე სასულიეროს; მაგრამ ამასთან იგი გაცნობილია კლასიკურ ელინურ მწერლობას: პომპროსს, პლატონს, ნეოპლატონიკოსებს (ენეის, ფსევდო-დიონისი არეოპაგელს), რომელთა სახელები არ შორდება მისი ოდების სტროფებს;

ამავე დროს პოეტი ახლო იცნობს მუსულმანურ ინტელექტუალურ მსოფლიოსაც. ასე ოდებში არის ხაზები, რომელიც გვაფიქრებინებს, რომ ჩვენი პოეტისათვის არ ყოფილა უცხო სუფიზმის მოძღვრება¹⁾. პოეტი, რასაკვირველია ახლოა გაცნობილი სპარს-არაბულ პოეზიას; მის ოდებში არის მოგონებანი შაჰ-ნამედან, ნიზამის პოემებიდან, სალამანიდან, და სხვა.

ოდების ზოგი-ერთი დეტალები გვაფიქრებინებს, რომ პოეტმა სჩანს იცოდა ბერძნული ენა: ხოლო სპარსული და არაბული ენები მისთვის მეორე სამშობლო ენა გამხდარა. სპარს-არაბული პოეზია იმდენად ახლო ყოფილა მისთვის, რომ იგი, როგორც ენახავთ, საქართველოდან გადახვეწის შემდეგ, მოგზაურობს აღმოსავლეთის ქვეყნებში როგორც ტრუბადური სპარსულსა და არაბულ ენებზე.

ამით განისაზღვრება ჩვენი ცნობები პოეტის განათლებისა და აგრეთვე ახალგაზღვრების წლების შესახებ.—არისტოკრატიული შთამომავლობა, და დაახლოება სამეფო კართან ჩახრუხაისძეს თითქო უხსნიდა გზას ბრწყინვალე პოლიტიკური კარიერისკენ. მაგრამ თამარის ეპოქის პოლიტიკურ ისტორიაში ჩახრუხაისძეს ჩვენ ვერ ვხვდებით;

ჩახრუხაისძეს აღუჩევია კარიერა პოეტის.

¹⁾ იხ. ცალკე ექსკურსი, სქოლიონ 5.

II.

კოქაბური წარები მეფის თამარის კარზე.

ჩახრუხაისძეს ჩვენ პირველად ვხვდებით მეფის თამარის კარზე თამარის მეფობის პირველ წლებში: 1184—1185-ს. ამ წელს ჩახრუხაისძეს მიუერთმევია თამარისათვის თავისი პირველი ოდა მისი გამეფების გამო¹⁾. ჩახრუხაისძე ამის შემდეგ რამდენიმე წელს თამარის კარზე დარჩენილა, სადაც იგი მიღებული ყოფილა როგორც ნახევრად ოფიციალური პირი, კარის პოეტი.

თამარის გარშემო ამ დროს თავს იყრიდა მთელი პლედია პოეტების. ჩვენ მხოლოდ მიახლოებული წარმოდგენა შეგვიძლია ვიქონიოთ იმ ფართე ლიტერატურულ ინტერესებზე, რომელიც ამ დროს არსებობდა ქართულ განათლებულ წრეებში, და კერძოდ თამარის კარზე.

საქართველომ კარგა ხანია რაც დაჰკარგა მე-XII, XIV და მე-XV საუკუნეთა კატასტროფების შემდეგ, პირველი რიგის მნიშვნელობა ზოგად-კაცობრიული კულტურის თვალსაზრისით. დღეს საქართველო თავისი კულტურის დიპაზონით რასაკვირველია არ წარმოადგენს რაიმე არა-ორდინარულს. და ეს გარემოება, უნდა ითქვას, ერთნაირად აწვევს ისტორიული პერსპექტივის წარმოდგენას; ჩვენ პირველად გვეუცხოება, როცა ვხედავთ, რომ მე-XII-XIII საუკუნის საქართველოს უჭირავს ერთი პირველ ადგილთაგანი იმ დროის კულტურულ მსოფლიოში;

აქ ჩვენ გვაქვს უნიკალური მოვლენა საშუალ-საუკუნეთა კულტურის ისტორიაში; უნიკალური იმ მხრივ, რომ აქ საქართველოს ნიადაგზე მოხდა თავისებური და გამანაყოფიერებელი შეხვედრა აღმოსავლეთის კულტურისა დასავლეთთან. მხოლოდ ისეთი იშვიათი ისტორიული მაგალითები, როგორიც იყო სიცილია როჯერ II-ისა ან ფრიდრიხ ჰოხენშტაუფენისა წარმოადგენს აქ ერთნაირ ანალოგიას; მაგრამ ანალოგია მაინც არ არის სრული; სიცილიაში არსებითად იგივე არაბული კულტურა დარჩა; საქართველოში კი მოხდა თავისებური და განუმეორებელი სინთეზი ორი კულტურის დასავლეთის—ქრისტიანული-სა და აღმოსავლეთის—მუსულმანურის, რომლის მსგავსება ჩვენ არ გვაქვს სხვაგან საშუალ-საუკუნეთა მანძილზე.

ეს შეხვედრა მუსულმანური დასაბამისა ქრისტიანულთან ვახდა წყარო ჰუმანიზმის წარმოშობის. მუსულმანურ მსოფლიოსთან ახლო ურთიერთობის ნიადაგზე დაირღვა საშუალ-საუკუნეობრივი ვიწრო რელიგიური განკერძოება. წარმოიშვა საერო მსოფლიო მსოფლიომხედველობა. საერო კულტურა. აქ მიიღო გარკვეული სახე ჰუმანიტარული ხასიათის კულტურულმა მოძრაობამ, რომელიც ბევრ ხაზებში უახლოვდება შემდეგი დროის ევროპის რენესანსს.

და ამ ჰუმანიზმის ყველაზე მჭერმეტყველი გამოხატულება ჩვენ გვაქვს ქართული საერო პოეზიის სახიფ.

1) იხ. ანს შესახებ ქვემო გვ. 288.

ქართული საერო პოეზია საშუალ-საუკუნეებისა, მისი გენეზისი, მისი განვითარების გზები, ღრმად არის ერთგვარი *terra incognita*. ამიტომ არ იქნება ზედმეტი მოვხადინოთ აქ პატარა ექსკურსი ამ სფეროში, რომ მიახლოვებით, მაინც წარმოვიდგინოთ კლასიკური საქართველოს კულტურული მილიე, რომლის გარეშე შეუძლებელია თვით ჩახრუხანისძის ფენომენის ახსნაც¹⁾.

* *

ქართული საერო პოეზიის შესახებ პირველ ყოვლისა უნდა აღინიშნოს, რომ მისი დასაწყისი ბევრად უფრო ძველია, ვიდრე ქართული ჰუმანიზმი გარკვეულ სახესა და მთლიანი კულტურული მოძრაობის ხასიათს მიიღებდა. ქართული პოეზიის დასაწყისი წინ უსწრებს მუსულმანურ მსოფლიოსთან ურთიერთობას. მაგრამ მაინც ირკვევა, — რომ ქართული პოეზიის უძველესი სათავეც ისევ აღმოსავლეთთან არის დაკავშირებული.

წყაროების შესწავლას ჩვენ მივყევართ იმ დასკვნამდე, რომ ქართული პოეზიის დასაწყისი თვით ფალაურ ეპოქამდე უნდა აღწევდეს; ფალაურთან უნდა ჰქონდეს შორეული კავშირი კერძოდ ქართულ მხედრულ („ფალაურ“) ანბანსაც, რომელიც მიღებულია საერო მწერლობისათვის. — არის პირდაპირი მოწმობა იმის შესახებ, რომ მეშვიდე-მერვე საუკუნეთა საზღვარზე ქართულს ენაზე არსებობდა ვერსია ფალაური „ხვატაი — ნამაკისა“ („უფალთა წიგნისა“, რომლისაგან მოდის თირდოუსის შაჰ-ნამე). ხვატაი-ნამაკის ქართული ვერსიით, რომელიც — სჩანს — ნაწილობრივ ლექსადაც ყოფილა გადაღებული, უსარგებლანია „მეფეთაჱ სამბავისა“ ავტორს ლონტი მროველს (მე-VIII საუკუნის დასაწყისში); აქ პირდაპირ შერჩენილა ციტატა, „ხვატაი-ნამაკი“ — დან აღებული, დაწერილი ლექსად, დაბალი შაირით.

შემდეგ იწყება ურთიერთობა არაბულ მწერლობასთან, როგორც ქრისტიანულ-არაბულთან, ისე მუსულმანურთან. მე-VIII-X საუკუნეთა მანძილზე ხდებოდა თარგმანები არაბულიდან, როგორც მაგალითად „ქილილა და დამანასი“ („რომლის ექსცერპტი შენახულა წიგნში: „ჰამბავი ვახტანგ გორგასალისა“), ან გადმოკეთება, როგორც „სიბრძნე ბალავარისა“. — არაბული პოეზიის გავლენას უჩვენებს თვით ტერმინი „შაირი“, რომელიც საბოლოოდ შერჩა ქართულ პოეზიას²⁾.

ამავე VIII-X საუკუნეებში საერო ლიტერატურის ძეგლთა გავლენით³⁾ ხდებოდა დამუშავება საქართველოს ისტორიულ გადმოცემათა, როგორცაა

¹⁾ წყაროების შესახებ, რომელთაც ემყარება ამ მეორე თავში წარმოდგენილი მოკლე ექსკურსი ძველ-ქართულ საერო პოეზიაზე, — უფრო დაწვრილებით იხილეთ ამ ცდის მეორე სპეციალურ ნაწილში, სკოლიო 6.

²⁾ ეს არაბული ტერმინი „შაირი“, მე-X-XI საუკუნეებიდან მაინც, იმდენად გავრცელებული ყოფილა, რომ იგი ჩვენ გვხვდება ბერძნულიდან თარგმნილ წიგნებშიც — (ასე იხილეთ მე-XI საუკუნის დასასრულის ტექსტი, გიორგი ამარტოლის ხრონოგრაფის თარგმანი, გვ. 225, 26: „მე-ნანდროს ქოშაჱირე“).

³⁾ განსაკუთრებით „ხვატაი ნამაკისა“.

„ჰამბავი მეფეთა“ ლეონტი მროველისა (—VIII საუკუნის დასაწყისი) ან „ჰამბავი ვახტანგ გორგასალისა“ (IX-X საუკუნე¹).

**

თუმცა ამ რიგად ქართული პოეზიის სათავეები უძველეს ეპოქამდე აღწევს, მაგრამ მაინც მე-XI—XII საუკუნემდე მის განვითარებას უფრო სპორადიული ხასიათი ჰქონდა. ქართული საერო პოეზიის განვითარება მთლიანი კულტურული მოძრაობის ხასიათს ღებულობს მე-XI—XII საუკუნეებში, მუსულმანურ აღმოსავლეთთან ახლო ურთიერთობის ნიადაგზე, რომელიც ამასთან ნაყოფიერდებოდა ძველ-ელლინურ ლიტერატურასთან გაცნობით:

მართლაც, ერთის მხრით მე-XI—XII საუკუნეთა საზღვარზე ქართულს ენაზე ითარგმნებოდა სპარსულიდან: შაჰნამე, ვისრამიანი, და ყველა ნიშნებით ვამიცი და აზრა²;

ხოლო მეორე მხრით ქართველ ნეოპლატინიკოსებს გადმოაქვთ ქართულად არა მარტო ელლინური ფილოსოფიის ძეგლები: ქართულს ენაზე ჩნდება ისეთი თხზულებებიც, როგორიც არის „ელლინთა მეზლაპრეობა“ (ბერძნული მითოლოგიის მიმოხილვა) ეფრემ მცირისა, ხოლო მე-XII საუკუნის 30-იან წლებში ქართველი მკითხველები ეცნობიან ჰომეროსის ილიადას.

ამავე დროს იბადება ორიგინალური ქართული ლირიკა. ამის ერთ-ერთი უძველესი ძეგლი—„ბდულ-მესიანი“ [დავით] შავთელისა, რომელიც მე-XII საუკუნის ოციან წლებში, დღემდისაც შენახულა.—აქ არ ვასახელებთ იმ პოეტებს, რომელთა თხზულებანი დაკარგულია. იყენენ ასეთებიც³.

ამავე დროსვე მუშავდება, სპარსული ნიმუშების გავლენით, საეპიკო რომანის ფორმა. ასე, ამ ხანას, მე-XII ჩაუკუნის ოცდაათიან წლებს ეკუთვნის „ამირან დარეჯანიანი“, რომელიც გადმოკეთებულია „ყისიაი-ჰამზადან“, და დამუშავებულია ძველ ქართულ ისტორიულ „ჰამბავთა წიგნების“ გავლენით⁴.

1) არა უგვიანეს 914 წლისა.

2) Terminus post quem non მათი გადმოღების ქართულად არის მე-XII საუკუნის ოციანი წლები: აბდულ მესიანი, რომელიც ეკუთვნის მე-XII საუკუნის ოციან წლებს, უკვე არის მოგონებანი ამ ძეგლებიდან.

3) ასე, ამავე დროს უნდა გუფთავოდეს იასეხიშმისაჲ ძაგანაკორელი, რომელიც მოიხსენება შემრგვი დროის ინდექსებში და რომელსაც მიეწერება ახალი ლექსთაწყობის შემოღება.—ამავე ეპოქის ეკუთვნის „ეინმე მლექსაეი“, რომლის სახელი უცნობია, და რომელსაც დაუწერია გიორგი მე-III-ის ზოტბა (—ფრაგმენტი ამ ზოტბისა შენახულა „ისტორია-აზნაშნი“.—აღსანიშნავია ისიც, რომ განათლებული მეცნიებები ქართული პოეზიისა, და ერთად ამ შენებელი და დიპტირი მეფე სანას თითონაც არ ყოფილან უცხო ლიტერატურისათვის: ასე პირველს (აბდულმუსიში) მიეწერება „იგაენი“; ხოლო მეორე შემდეგ საუკუნეებში ცნობილი იყო პოეტის სახელით.—კიდევ უფრო საგულსხმოა, რომ თვით სასულიერო პირნიც—ქართული პოეზიის ამ აყვავების ხანაში, არ ყოფილან დაშორებული პოეზიას; ასე, ფრაგმენტი არსენ იყალთოელის ერთი ლექსისა—შერჩენილა „კარის გარიგებაში“.

4) შეთელი ჯერ კიდევ არ იცნობს ამირან-დარეჯანიანს. ამის მიხედვით terminus ante quem non ამირან-დარეჯანიანის წარმოშობისა არის მე-12 საუკუნის ოციანი წლები.

* *

აპოგეი ქართულ საერო პოეზიის განვითარებისა ეს არის თამარის ეპოქა. თუ რამდენად ინტერგალური და მრავალმხრივი იყო ქართული პოეზია თამარის დროისა, ამას გვაჩვენებს ჯერ მარტო *Ars poetica* რუსთველისა, რომელიც შენახულა ვეფხის-ტყაოსნის შესავალში. ჯერ მარტო ამ პატარა ტექსტში გაბნეული შემთხვევითი სახებიდან ჩვენ ვხედავთ, რომ ამ დროს არსებობდა მთელი წრეები პოეტების. მათ შორის ყოფილან ისეთნი, რომელთათვის თვით გენიალური შოთა იმეტებს სახელს „კარგი“, „კარგნი მელექსენი“.

არსებობდა სხვა-და-სხვა დარგები პოეზიის; იწერებოდა მონუმენტალური პოეტური ძეგლები, ეპიური პოემები, რომელთა შესახებ შოთა ამბობს:

„ვითა ცხენსა შინა გრძელი და გამოსცდის დიდი რბევა,
მობურთაღსა მოედანი, მართლად ცემა, მარჯვედ ქნევა,
მართ აგრევე მელექსეთა გრძელთა თქმა...“

იყენენ „ცოტა“ პოეტებიც, რომლებზედაც შოთა ირონიულად შენიშნავს:

„გამსგავსე მშვილდი ბელითი ყმაწვილთა მონადირეთა,
დიდსა ვერ მოკლვენ, კელად აქვს კოცა ნადირთა მცირეთა“....

არის მესამე დარგი, ლირიკა:

„არს მესამე ლექსი, კარგი, სანადიმო, სამღერელად,
სააშიკო, სალალობო, ამხანავთა სათრეველად“.

ეს დარგი, ლირული ლექსები, განსაკუთრებით გავრცელებულია:

„ჩვენ მათიცა გვიამების რაცა ოდენ თქვან ნათელად“¹⁾.

* *

მთელი ეს მრავალფეროვანი მდიდარი პოეზია თამარის ეპოქისა კატასტროფიულად დაიღუპა იმ ბნელ საუკუნეთა მანძილზე, რომელნიც მოჰყვენ მოსკოლთა მფლობელობის დამყარებას. მხოლოდ შემთხვევით გადარჩენილ ფრაგმენტებისა და ან კიდევ ლიტერატურულ მოწმობათა მიხედვით შესაძლო ხდება დაახლოებით აღვადგინოთ ამ ეპოქის სახელები, ლიტერატურული ძეგლების მოკულობა, და მათი საერთო სტილი.

ამ ეპოქიდან მარტო ორი პოეტი შოთა რუსთაველი და შაჰრუხ ჩახრუხანი წარმომადგენელი არიან ცოტად თუ ბევრად მთლიანი ძეგლებით. შოთასან ჩვენ გვაქვს „ვეფხისტყაოსანი“, ჩახრუხაისძისაგან „თაძარიანი“²⁾.

1) მთავარი ცენტრი ქართული პოეზიისა ეს იყო თვით საშფო კარი, სადაც ამ დროს შემოკლებილი ყოფილა მთელი პლუდა კარის პოეტებისა;

თუ როგორ დიდად აფასებდნენ პოეზიას საშფო კარზე ამას გვაჩვენებს თუნდა შემდეგ ცნობაც: „ისტორია—აზმანში“ მოთხრობილია რომ გიორგი მეფემ (თამარის მამამ), იმ ბრწყინვალე გამარჯვების შემდეგ რომელიც ფრგო ქართველ ჯარს ანისთან ბრძოლაში, ტფილისში დაბრუნების უმაღლეს შემდეგ გამოგზავნა მხარებელნი მხოლოდ ორგან: ერთი—პეტრიკთან და მეორე კარის პოეტებთან („ფილოსოფოსებთან“),—ცხადია რათ დაეშაადებიანთ ოდებუ ქართველ ჯარის გამარჯვების აღმანიშნავად.—იხ. ისტორია—აზმანი“, გვ. 374.

2) თავისთავად არც ამ ორი პოეტის ლიტერატურული მემკვიდრეობა არ მოდწუვლასრულად. ისე, —დაკარგულია რუსთველის: „ქებანი“ რომელსაც იგი პოიხსენებს—ვეფხისტყაოსნის პროლოგში.—ხოლო ჩახრუხაისძის დაკარგულ თხზულებათა შესახებ ჩვენ კიდევ გვეჩვენება ქვემოლ საუბარი.

და აქ ჩვენს ყურადღებას აქცევს არა მარტო ის, რომ შოთას პოემა გენიალური ქმნილებაა; აქ ლიტერატურის ისტორიკოსათვის არა ნაკლებ ინტერესს წარმოადგენს მისი არტისტიული სტილი ფრანსუა მუტი, სტილი—რომელიც უჩვენებს იმ დროინდელი პოეზიის საერთო დიდ კულტურას. შოთას პოემაში ჩვენ გვაქვს პოეზიის ხანგრძლივი რაფინირი კულტურა, რომელიც თითქმის დეკადანსის საზღვარზე სდგას. და შოთას პოემა არ არის აქ განმარტობებით. მეორე შემთხვევით გადარჩენილი ძეგლიც—ჩახრუხასძის „თამარიანი“—თანამედროვე პოეზიის ასეთივე დიდი კულტურის მაჩვენებელია.

და აი ამ ორი პოეტის გვერდით, დანარჩენი იმდროინდელი ავტორებისაგან შეგვარჩენია მხოლოდ უმნიშვნელო ფრაგმენტები ან მარტო სახელები; ასე:

— ჩახრუხასძე-მეორე (შაჰრუხის ძმა); მისგან მოღწეულა მარტო ერთი ელეგია; დაკარგულია მისი ოდები.

— ბარამიანი. მანია. მისგანაც აგრეთვე მარტო ერთი ელეგია შენახულა.

— სარგის თმოგველი. დაკარგულია მისი განთქმული რომანი „დილარგეთიანი“, რომელზედაც ჩახრუხასძე ერთ თავის ოდაში ასეთის პათეტიკურის ტონით ლაპარაკობს ¹⁾.

— იოანე შავთელი (მეორე)—რომელიც სახელოვან პოეტი ყოფილა, და რომელსაც ერთი თანამედროვე წყარო ასე უწოდებს: „ფილოსოფოსი და რიტორი ლექსთა გამოთქუმელი“. — მისი ნაწერებიც დაკარგულია. მხოლოდ შემთხვევით გადარჩენილა მისი ერთი ჰიმნი, სასულიერო ხასიათისა, დაწერილი 1205 წელს, თამარის ერთი ძლევა-მოსილი გამარჯვების გამო.

— თულთალი მილისეველი. მის შესახებ თამარის მეორე ისტორიის დასასრულიდან მხოლოდ ის ვიცით, რომ მას დაუწერია თამარის და დავითის ოდები, რომლებიც მეტად ცნობილი ყოფილა ²⁾. — მაგრამ მისგან არ მიღწეულა არც ერთი სტრიქონი.

რაც შეეხება დანარჩენ ავტორებს, მათი სახელებიც კი არ ვიცით. მაგრამ ამავე დროს ჩახრუხასძის მე-V ოდაში და სარგის თმოგველის „ისტორია-ამანანი შარაგანდეთიანი“-ში, შენახულია ცნობები, რომ თამარის მეფობის პირველ წლებში ქართულს ენაზე არსებობდა ხუთი რომანი, რომლებიც დღეს დაკარგულია; ასე:

¹⁾ იხ. ოდა XII, 17. — სარგის თმოგველის, როგორც ეს გამოჩვენებული იქნება ცალკე ექსკურსში, ეკლესიის ჩვენამდე მოღწეული თამარის პირველი ისტორია: „ისტორია-ამანანი შარაგანდეთიანი“.

²⁾ ამ ავტორის შესახებ, თამარის მეორე ისტორიის დასასრულში დართულია ასეთი ბიბლიოგრაფიული ცნობა:

„თულთალი მილისეველმან სფერო შესაბა შაშუისი,

მან ისტრულებსა დასცა და მიღწა დაყიჟა ჯამშისი.

დავით თქვა: ზესთა განდიდნეს, მით ზრმალით ზორცა სკამს იტი,

აქილევსებრ ძალითა მპყრობ ელიდეთსა ხამს იტი“.

(ტექსტი აღდგენილია ზაჩიაშვილის და თეიმურაზ ბატონიშვილის ვარიანტებისა და ფარსადან ვორგიჯანძის ისტორიის ხელნაწერის მიხედვით).

— რომანი „ეთერიანი“. [როგორც თავის დროზე გამორკვეული ვეძი-
ნება, — ამ რომანიდან არის წარმოშობილი დღემდე შენახული ხალხური თქმუ-
ლება „აბესალომ და ეთერი“, — ისევე, როგორც შოთას ვეფხის-ტყაოსნიდან შემ-
დეგ წარმოიშვა ხალხური ვეფხის-ტყაოსანი].

— რომანი „ოსანო-შარიელი“.

— რომანი „ანალათ-შატბერი“.

— რომანი: რადღარ.

— რომანი: რა შენ.

იყვნენ აგრეთვე მთარგმნელები; ასე თამარის დროს უთარგმნიათ: ნიზამის
პოემები: ლეილა-მეჯნუნი და ხოსრო-შირინი; აგრეთვე უცნობი ავტო-
რის რომანი სალამანი.

კიდევ უფრო საგულისხმობა რომ თამარის ხოტბანი დაუწერიათ და სჩანს
თამარის კარზედაც მიღებული ყოფილან მუსულმანი პოეტები. ამის შე-
სახებ პირდაპირი ცნობებია დაცული თამარიანის ოდებში (VII, 24,—28, IX, 15).—
და ეს არც არის გასაკვირველი; ტფილისში, როგორც ცნობილია, ჯერ კიდევ და-
ვით აღმანაშენებელის დროიდან, დაარსებული იყო აკადემია მუსულმან პოეტე-
ბისა და სუფიებისთვის. და ამას გარდა თამარის დროინდელ საქართველოს იმ-
პერიაში მოქცეული იყო მთელი მუსულმანური კავკასია (ხოლო შემდეგ თვით
სპარსეთის ჩრდილოეთი პროვინციები ვიდრე—ერაყამდე და მარალამდე, და ანა-
ტოლიის სანაპიროები—ვიდრე ეზინკამდე).—თითონ შირვანი, ეს ვეიშარი სპარ-
სული პოეზიისა მე-XII საუკუნეში, საქართველოს გასსალურ სამეფოს წარმოად-
გენდა. ადვილად გასაგებია ამის გამო, რომ მუსულმანი პოეტები, და პირველ
რბეში შირვანის პოეტების ბრწყინვალე პლეადა, ახლო ურთი-ერთობაში იყო
საქართველოს სამეფო კართან და ქართულ ლიტერატურულ წრებთან.

ასეთი იყო ეს მეტად თავისებური კულტურული გარემო საქართველოს
სამეფო კარისა, მე-XII დასასრულში, მეფის თამარის დროს. აქ ჩვენ ვხედავთ
წრეებს ფართე ლიტერატურული ინტერესებით, თავისუფალი საერო სფლით და
პუმანიტარული მსოფლიო მხედველობით.

თვით თამარ არ იყო აქ მხოლოდ უბრალო მეცენატი. ეს გენიალური ქა-
ლი ნამდვილი ცენტრალური ფიგურაა მთელი ეპოქის, ჩვენ კველგან და ყვე-
ლაფერში ვხედავთ მის გავლენას.

III

ჩახრუხაისძე თამარის კარზე.

(1184-5 წლიდან—1193 წლამდე).

დაუბრუნდეთ ისევ ჩახრუხაისძეს. ჩვენ მოვიხიბა ამ ექსკურსის გაკეთება
თამარის ეპოქის პოეზიის შესახებ, რომ მკითხველისათვის ოდნავი წარმოდგენა
შინც მოგვეცა კლასიკური საქართველოს კულტურის დიაპაზონზე, სადაც დაი-
წყო ჩახრუხაისძის პირველი პოეტური გამოხსვლა, და რომლის ასპარეზზედ შემ-
დეგ გადაიქცა მთელი აღმოსავლეთი.

ჩახრუხაისძე, როგორც აღნიშნული გვქონდა, ჩვენ პირველად გვხვდება თა-
არის გარემოში შემოკლებულ ლიტერატურულ წრეებში, თამარის მეფობის და-
საწყისში: 1184—1185-ს. ამის შემდეგ ჩახრუხაისძეს თამარის კარზე გაუჭარბებია,
დრო-გამომწვევით, მომდევნო 8-9 წელი. ამ დროს ეკუთვნის მისი 12 ოდა მიძ-
ღენილი თამარისდმი, რომლებიც ჩვენამდე შენახულა და დაცულია თამა-
რიანში.

უნდა ვიცოდეთ, რომ მართო ამ ოდებით არ განისაზღვრებოდა ჩახრუხაის-
ძის პოეტური შემკვიდრება; „თამარიანში“ ჩვენ გვაქვს ჩახრუხაისძის მხოლოდ
ახალგაზღობის ლექსები. შემდეგ ჩახრუხაისძე გადაიხვეწა აღმოსავლეთში, და
აქ იგი უკვე გამოდიოდა როგორც პოეტი სპარსულსა და არაბულს ენებზე.

მაგრამ თვით ეს ახალგაზღობის ქართული ლექსებიც არ არის სრულად
დაცული. ასე, პოეტს, გარდა იმ ოფიციალური ოდებისა, რომლებიც შეტანილია
„თამარიანში“, დაწერილი ჰქონია წმიდა ლირიული ხასიათის ლექსებიც. აქედან
შენახულა მართო ერთი ფრაგმენტი¹⁾.

შემდეგ, მე-11 ოდის შესავალში ჩახრუხაისძეს მოხსენებული აქვს „ნ ა ქ მ ა რ-
ნ ი“ თამარისნი, რომელიც მისი ხოტბის საგანი ყოფილა²⁾. ეს—ყველა ინიშნე-
ბით—ლირიული პოემა, სადაც შესხული ყოფილა „საქმენი“ („ნაქმარნი“) თამა-
რისა, ჩვენამდე არ შენახულა. ³⁾ თითონ პოეტი ამ ნაწარმოებს დიდად აფასებს, და
გას—ეს დიდი ხელოვანი ლექსისა—ახასიათებს როგორც „ნატიფს“ (ე. ი. წმინ-
და, დაწვლილებული, თლილი).

ამ რიგად ჩახრუხაისძის პოეტური შემკვიდრებიდან ჩვენამდე შენახულა
მხოლოდ ნაწილი, ისიც მისი ახალგაზღობის წლებიდან, და ისიც მხოლოდ
ერთი ჟანრი: ოფიციალური ოდა.—ამას მიხედვით რასაკვირველია ძნე-
ლია სრული წარმოდგენა ვიქონიოთ ჩახრუხაისძის ტალანტის დიაპაზონზე. ასეთი
ხასიათის ოდა მეტად ხელოვნური ფორმას წარმოადგენდა, რომ შესძლოა ყოფი-
ლიყო აქ ინტეგრალური გაშლა პოეტური პათოსის. მე-XII საუკუნის ოფიცია-
ლური ოდა, როგორც ქართულ, ისე საზოგადოდ აღმოსავლურ პოეზიაში, შეი-
ცავდა მთელ რიგს გაყინული პირობითი ნორმებისა, რომელსაც კარის პოეტი
ვერ ასრულებდა, და რომელიც უფეროდ ხდიდა პოეტური თქმას.—და მართლაც
რა წარმოდგენა უნდა გვქონოდა მაგალითად მე-XII საუკუნის სპარსელი
პოეტის ენვერის ინტეგრალურ ტალანტზე, თუ კი მის ოფიციალურ ოდებთან
ერთად არ შენახულიყო მისი „ხორასანის ცრემლებიც“.

მანც ჩახრუხაისძეს,—შენახული ოფიციალური ოდების მიხედვითაც,—არ
შეგვიძლია არ უწოდოთ დიდი ტალანტი. პირველი რიგში აქ ყურადღებას იქ-

¹⁾ ოდა XII-ა, რომელზედაც ქვემოდ გვაქვს საუბარი (იხ. თავი V).

²⁾ „მზიარულ იქენ“ ნაქმარნი გიქენ,

გესმენს ნატრენი, და მწვიდი, წყნარი“. (ოდა II, სტრ. 6.)

³⁾ ერთად-ერთი ჩვენამდე მოღწეული ნაწარმოები, რომელიც წინ უსწრებს ქრონოლო-
გიურად მეორე ოდას, ეს არის ოდა I (იხ ოდების ქრონოლოგია, გვ. 283) მაგრამ ეს პირველი
ოდა წარმოადგენს თამარის გამეფების მისალოცოდს და აქ აუაფერია ნათქვამი თამარს შემ-
დგომი მოღვაწეობის („ნაქმარნი“) შესახებ.—ეს გვაძლევს საბუთს ვიფიქროთ, რომ ეს „ქება
ნაქმარნი“—დაკარგულია.

ცეც მისი ფორმალური მიღწევანი. ჩახრუხაისძის ოდებში მართლაც არის თვით მისი ტერმინით „ნატიფი ლექსი“, ლექსის არტისტული ფაქტურა. ჩახრუხაისძე პირველი ქართველი პოეტია, რომელსაც გაუგია ქართული ქარული რითმის ბუნება¹⁾.

მაგრამ ჩახრუხაისძის ოდების მნიშვნელობა მართო ფორმალური მიღწევებით არ განისაზღვრება. ჩახრუხაისძის ოდებში, როგორც ეს სამართლიანად აღნიშნა ოდების პირველმა მეცნიერმა გამომცემელმა ნ. მარმა, ჩვენ გვაქვს „შესანიშნავი ძეგლი მთელს ქართულს ლიტერატურაში თავისი თვითარსობით (ეროვნულ-თავისებურობით)“, აქ არის „ცხოველი ასახვა მე-XII საუკუნის დამლევის საქართველოს კულტურულ-პოლიტიკური სახისა“²⁾.—ჩახრუხაისძის ოდები ეს არის ყველაზე დამაჯერებელი Patriotica, რომელიც დაგვიტოვა თამარის ეპოქამ. საქართველოს კულტურული თვითდადგინება აქ მესსია-ნიზმის სახეს ღებულობს.—

* *

ჩვენ აქ, რამდენადაც ეს ცდა ისახავს მიზნად ჩახრუხაისძის ბიოგრაფიის რესტავრაციას, აღარ შევჩერდებით ოდების უფრო ახლო დახასიათებაზე.— ამ მოკლე შენიშვნების შემდეგ, ჩვენ პირდაპირ შეუდგებით პოეტის ბიოგრაფიულ ფაქტების გამოკვლევას.

წინასწარ ჩვენ აქ მოგვიხდება დეტალურად განვიხილოთ ოდების ქრონოლოგია, დაწერილებით განვსაზღვროთ თუ როდის არის დაწერილი თვითთული ოდა. მას შემდეგ რაც ჩვენ აღვადგენთ ოდების ქრონოლოგიას, ეს ჩვენ მოგვცემს საშუალებას გავარკვიოთ რამდენიმე ბუნდოვანი კითხვა ჩახრუხაისძის ბიოგრაფიიდან.

ოდების ქრონოლოგია.—ოდებში დაცული რეალების მიხედვით შესაძლო ხდება ზედმიწევნით აღვადგინოთ შემდეგი ქრონოლოგიური რიგი ოდებისა:

I ოდა *). ეს ოდა ცხადია დაწერილია თამარის გამეფების პირველ ხანებში: 1184-ს, ან 1185-ს. ეს ოდა თავისი შინაარსით წარმოადგენს თამარის გამეფების მისალოც ხოტბას (იხ. განსაკუთრებით სტროფები 51—55).

ეს I ოდა, სჩანს ერთ-ერთი პირველი ნაწარმოებია ჩახრუხაისძისა; აქ ჯერ კიდევ არ სჩანს არტისტის დაჯერებული ხელი და ლექსის ის ბრწყინვალე რეკა, რომელიც ახასიათებს ჩახრუხაისძის შემდეგ ოდებს.

ოდები II, III, IV, V. ეს ოთხი ოდა, როგორც ირკვევა დაწერილია სხვადასხვა დროს, წლინახევრის პანძილზე: 1187 წლის შემოდგომიდან 1189 წლის დასაწყისამდე. ყველა ეს ოდები იძლევა ასეთ სურათს: თამარ უკვე არა პირველი წელია რაც მეფობს: მან სახელი მოიხვეჭა ბრძნული მმართველობით. (II, 11—14, III, 1—2, 13, V, 37—39), და მუსულმანებთან ძლევა-მოსილი ომებით (II, 10, III, 8—12, IV 8—9, V 11—15). ამასთან ამ ოდებში იგულისხმება, რომ თამარს ქმარი არა ჰყავს. უკლა ეს რეალები გარკვევით აღნიშ-

1) ანალიზი ჩახრუხაისძის რითმისა წარმოადგენელია ამ ცდის მეორე, სპეციალურ ნაწილში.

*) ოდები აღნიშნული გვაქვს ნ. მარმის გამომცემის ნუსხრაციით.

ნავენ, რომ ეს ოდები დაწერილია გიორგი რუსის განდევნის შემდეგ, მაგრამ უწინარეს დავით სოსლანის გამეფებისა, ე. ი. როგორც აღენიშნეთ წლინახევარის განმავლობაში, 1187 წლის დამლევებიდან 1189 წლის დასაწყისამდე.

კერძოდ მე-V ოდის თარიღი შეიძლება განსაზღვრულ იქნეს უფრო ნიშანდობლივად, 32—33 სტროფებიდან ჩვენ ვხედავთ, რომ მე-V ოდის დაწერის დროს თამარის საქმროდ დანიშნული იყო შირვან-შაჰი, რომელიც ამ დროს თამარის კარზე ყოფილა სადარბაზოდ („მყოფნი არ ვანით“). ხოლო შირვან-შაჰის დარბაზობა თამარის კარზე, თამარის ხელის სათხოვნელად, მოხდა 1188 წელს. ამნაირად ცხადი ხდება ეს ოდა 1188 წელს ეკუთვნის.

ოდა VII. ეს ოდა—ტექსტის ჩვენებათა თანახმად—დაწერილია დავით სოსლანის გამეფების შემდეგ, მაგრამ უნდა აღინიშნოს ლაშა გიორგის დაბადებისა, მაშასადამე 1189—1192 წლებს შუა. მაგრამ თარიღის გამოკვლევა კიდევ უფრო ზედმიწევნით შეიძლება. ოდაში არის ასეთი ცნობა:

„რომელ დღეს ტაოს, მოემატა ოს,
ისპირის და შირვანს მოვლათა ძნელი“ (სტროფი 20)

სახელოვანი ბრძოლები ისპირ-ტაოსათვის შაჰი-ერმენის ჯარებთან მოხდა სწორედ ამ წლებში, სახელდობ 1191 წლის დამლევს, ან 1192 წლის დამდეგს¹⁾. ამავე თარიღს უდგება აგრეთვე მეორე ცნობაც, სახელდობ ამ ოდაში მოხსენებულია ბუბაქარ ათაბაგი ადერბეიჯანისა, რომელიც გახელმწიფდა 1191 წელს, ყიზ-არსლან სულტანის სიკვდილის შემდეგ.—ყველა ამ დეტალების მიხედვით მტკიცდება, რომ ეს მე-VII ოდა ეკუთვნის 1191 წლის დამლევს ან 1192 წლის დასაწყისს.

ოდა VIII. ეს ოდა დაწერილია მე-VII ოდასთან ერთად, იმავე თვეებში. მართლაც აქაც იგივე რეალიები; დავით სოსლანი უკვე გამეფებულია, ლაშას შესახებ კი ხსენება არ არის; შემდეგ: აქაც დასახელებულია ბუბაქარ ათაბაგი; და, რაც განსაკუთრებით საგულისხმოა, აქაც აღნიშნულია იგივე დეტალი, რაც მე-VII ოდაში: თამარისათვის ხოტბათა მირთმევა მუსულმანი პოეტების მიერ (VII, 24—27, VII, 15). ამ რიგად ეს მე-VIII ოდაც ეკუთვნის იმავე 1191 წლის ბოლოს, ან 1192 წლის დასაწყისს.

ოდა IX და X. ეს ორი ოდა, ტექსტის ნიშნობლივად ჩვენებათა თანახმად, დაწერილია იმ წელს, როცა დაიბადა გიორგი ლაშა (იხ. ამის შესახებ განსაკუთრებით შემდეგი სტროფები: IX, 24 და X, 31)—ე. ი. 1192 წელს.

ამავე თარიღს უჩვენებს ტექსტის სხვა რეალიებიც. ასე, ოდებში აღწერილი ბრძოლები მუსულმანებთან,—იგულისხმებს იმ სახელოვან ომებს, რომელიც გადაიხდა ქართველმა ჯარმა რანში ლაშა გიორგის დაბადების წელს.

ოდა XII. ეს ოდა, ტექსტში დაცული რეალიების თანახმად, აგრედვე ლაშა-გიორგის დაბადების წელს არის დაწერილი²⁾. ის ბრწყინვალე გამარჯვე-

¹⁾ გუზანის განდგომა (იხ. ისტორია აზმანი, გვ. 444—5).

²⁾ იხ. სტრ. 36—39; შედარეთ ამ ოდის 39—40 სტროფები და მე-X ოდის 17 სტროფი.

ბა მუსულმანებზე ანატოლიის სანაპიროზე—რომლის აღსანიშნავადც ჩახრუხაისძეს დაუწერია ეს ოდა,—მომხდარა, ტექსტის მიხედვით, ლაშა-გიორგის დაბადების ახლო ხანებში (იხ. 39 სტროფი, და შეადარე შემდეგი მოთხრობა); მაშასადამე აქ იგულისხმება ის დიდი ბრძოლა, რომელსაც ადგილი ჰქონდა სწორედ ანატოლიის სანაპიროზე, არზრუმის სანახებში, და რომელშიაც, თამარის პირველი ისტორიკოსის ცნობით, მონაწილობდნენ მონაპირე მუსულმანი მთავრები¹⁾. ეს მოხდა ერთი თვის შემდეგ რანის ომებისა, და მაშასადამე ეს მე-XII ოდა ცოტა ხნით არის დაშორებული მე-IX და X ოდებიდან, და იმავე 1192 წელს ეკუთვნის.

ოდა XI. ეს ოდა ყველაზე გვიანი ნაწარმოებია ჩახრუხაისძისა. ამ ოდებში ჩვენ გვხვდება პირველი ხსენება რუსუდანის შესახებ. ეს ოდა დაწერილია იმ დროს როცა ათბეგს მოუგზავნია თამარის კარზე მოციქულნი ახლად დაბდე; ბული რუსუდანის („უღრის“) დასაწინდავად (იხ. სტროფები 15—20). ქრონიკული ცნობებისა და თამარის პატიანის ჩვენებათა შეფარდებით, ეს წინდობა მოხდარა შემახის დანგრევის შემდეგ, დახლოებით 1193-ს²⁾.

ოდა XII-B³⁾ ეს ლექსი არ წარმოადგენს ჩვეულებრივ ოდას. იგი ინტიმუჭრი ლირიული ლექსია, და მასში არ გვხვდება ისტორიული რეალიები. მიანიც მისი თარიღის გამოჩვენება საკმაო მიახლოებით არის შესაძლებელი. სტილის მიხედვით (—რითმების ხასიათი და ცალკე გამოთქმები)—იგი ახლო უდგება მე-XII ოდას, და ამიტომ იგი ყველა ნიშნებით ეკუთვნის იმავე 1192 წელს.—

* * *

ამ რიგად ჩვენ გვაქვს ჩახრუხაისძის ოდების გარკვეული ქრონოლოგია. და აქ ჩვენს ყურადღებას იქცევს ერთი გარემოება.

საქმე ის არის, რომ ეს ლექსები, როგორც ვხედავთ ეკუთვნის ორს სხვადასხვა პერიოდს, რომლებიც საკმაო გრძელი მანძილით არიან დაშორებულნი ერთი-მეორისაგან. პირველი ჯგუფის ლექსები⁴⁾ დაწერილია სამი წლის მანძილზე (1184—5 წლიდან 1188 წლამდე); ხოლო მეორე ჯგუფის ლექსები⁵⁾ დაწერილია წლი-ნახევრის მანძილზე (1191 წლის დასასრულიდან, ან 1192 წლის დასაწყისიდან 1193 წლამდე).

აი ამ ორი პერიოდის ლექსებს შორის არის ხარვეზი სამი წელი. 1189 წლის ბოლოდან—ვიღრე 1191—1192 წლამდე ჩვენ არა გვაქვს არც ერთი ოდა ჩახრუხაისძისა.

რით უნდა აიხსნას ეს? მართალია თამარიანში ჩვენ არ გვაქვს სრული

¹⁾ იხ. „ისტორია-აზმანი“ გვ. 448—450

²⁾ მეპატიანის სიტყვით (იხ. „ისტორია-აზმანი“ გვ. 455-6) ეს მოხდა შემახის მიწის ძვრით. დანგრევის ახლო ხანებში. ხოლო ქრონიკულ ცნობებით შემახის დანგრევა მოხდა 1142-ს (იხ. ქრონიკები, I, გვ. 280).—ყოველ შემთხვევაში რუსუდანის წინდობა 1195 წელზე უფრო ადრე მოხდარა, რადგან მემატიანე ამის შემდეგ აგვიწერს შამქორის ომს (1195 წელს).

³⁾ ტექსტი ოდისა იხ. ჭეშო, თავი V, გვ. 303—4.

⁴⁾ ოდები I, II, III, IV, V.

⁵⁾ ოდები VII, VIII, IX, X, XI, XII, XII-a.

კრებული ჩაბრუხაისძის ლექსებისა; როგორც ეს აღნიშნული გვექონდა, თამარიან-ში არ არის შეტანილი ინტიმური ხასიათის ლირიული ლექსები და არც ლირი-ული პოემა—„ნაჭმარნი“;

მაგრამ კრებულში სჩანს ასე თუ ისე სრულიად არის წარმოდგენილი თა-მარის ოფიციალური ოდები. მართლაც, არ არის არც ერთი მნიშვნელოვანი ისტორიული შემთხვევა 1187—1188 წლების და 1192—1193 წლებისა, რომელ-თაც არ ჰქონდეს გამოხმაურება ჩვენი პოეტის ოდებში. და რით უნდა აიხსნას ეს დუმბილი, ამ სამი წლის გახმავლობაში 1888 წლიდან 1191 წლის დასასრუ-ლამდე? ამ წლების მანძილზე იყო მთელი რიგი ისეთ ისტორიულ შემთხვევათა (პირველ რიგში—დავით სოსლანის გამეფება და სხვა), რომელთაც უთუოდ უნდა შევხებოდა ჩაბრუხაისძე, თავისი ოფიციალური მდგომარეობის გამო, როგორც კა-რის პოეტი. და რასაკვირველია შემთხვევით არ აიხსნება, რომ ამ ხანიდან ჩვენ არა გვაქვს არც ერთი ოდა ჩვენი პოეტისა.

ამიტომ უნებლიეთ იბადება მოსაზრება, რომ ჩაბრუხაისძე ამ სამი წლის განმავლობაში შესაძლოა არც კი ყოფილიყო საქართველოში.—და მართლაც, ოდების შესწავლა საესეებით ამართლებს ამ მოსაზრებას.

საქმე ის არის, რომ მე-VII ოდაში, რომლითაც იხსნება ჩაბრუხაისძის მეორე პე-რიოდის ლექსები, ჩვენს პოეტს საჭიროდ მიაჩნია აღნიშნოს, რომ იგი არის „ა შ ა“, მრავლად-მოარული, ე. ი. მწირი-მოგზაური, რომელიც ყარბად იყო უტხოვთში.

ამ რიგად, ეს პირდაპირი ცნობა თითონ პოეტისა საესეებით ეთანხმება იმ ჩვენებას, რომელსაც იძლევა მისი ოდების ქრონოლოგია. პოეტი სჩანს ამ წინა წლებში მართლაც არ ყოფილა საქართველოში,—ეს ხანი მას უტხოვთში გაუტარებია, როგორც „მაშა“-ს, მოგზაურს, ყარბს.

თუ რა ქვეყნებში იმოგზაურა ჩაბრუხაისძემ ამის შესახებ პირდაპირი ცნო-ბები არა გვაქვს. მაგრამ მაინც ზოგიერთი ნიშნების მიხედვით შესაძლოა გამო-ითქვას მოსაზრება, რომ ჩაბრუხაისძეს ეს წლები შირვანში უნდა გაეტარებინ-ოს. მართლაც ჩაბრუხაისძე თავისი პოეტური სკოლით ახლო სდგას შირვანის პოეტებთან, ასე კერძოდ „პოეტების მეფე“—ხაყანისთან, რომელიც ალბად მათი ახლო ურთიერთობის მაჩვენებელია¹⁾. შემდეგ: შირვანზე (შემასახე) უნდა უჩვენებდეს ერთი ალიტერაცია, რომელიც დატულია იმავე მე-VII ოდაში, რომლითაც იხსნება ჩაბრუხაისძის მეორე პერიოდის ლექსები²⁾. დასასრულ, თუ

¹⁾ იხ. ჯერ-ჯერობით T. P, IV, გვ. 18, შენიშვნა I. — შირვანის პოეტთა სკოლას ჩვენ გე-ხებით ცალკე წერილში.

²⁾ იხ. ოდა VII, 28: „მაშა მე ხელი“—„მაშა მე ხელი“—მა შემეხელი“. ასეთი სიტყვის თამაში მიღებული იყო კლასიკურ ქართულ პოეზიაში; ისე შეუდარეთ შოთას ეფუხის ტყაოსან-ში: „ვინ ცამ იქია“—„ვინცა მიქია“ (ეფუხის-ტყაოსანი პროლოგი) „შუქთა მარებლიდ“—„ქუქ-თა შ ა რ—ებლად“ (ეფუხის-ტყაოსანის ეპილოგი); ან კიდევ იხილეთ [დავით] შაეთელის „აბდულ-შეისანი“, სადაც ფრანკს „დავითის დავით“ ეძლევა ორი მნიშვნელობა:

„მწაღს აქ ებანი,
და ვით ის დავით
[დავითის დავით]
ესჯდე მესკობად“ (სტროფი I, 2)

მოვიგონებთ, რომ სწორეთ 1188 წელს საქართველოს სამეფო კარზედ დიდის ზემოთ მოვიდა სადარბაზოდ შირვან-შაჰი აღსართან, უძველია თავის კარის პოეტების თანხლებით, თავისთავად იბადება მოსაზრება,—ხომ არ გაჰყვა ჩაბრუნაძე შირვან-შაჰს—როცა იგი გაბრუნდა საქართველოდან; ეს მით უფრო ახლო უნდა იყვეს სინამდვილესთან, რომ ჩაბრუნაძე სჩანს დაახლოებია შარვან-შაჰს, და მას დიდის პატივით მოიხსენებს იგი თავის უკანასკნელ ოდაში, რომლითაც დასრულებულია მისი პირველი პერიოდის ლექსები¹⁾.

* *

ამ რიგად, ოდების ქრონოლოგიის წარმოდგენილი დეტალური ანალიზის შემდეგ, ჩვენ გვეძლევა საშუალება აღვადგინოთ თარიღები ჩაბრუნაძის ცხოვრებისა. ჩვენ წინ, მაშასადამე ისახება ასეთი საზოგადო სურათი:

1184—5 წლებში, ჩაბრუნაძე პირველად გამოსულა როგორც პოეტი თამარის კარზე და მიუერთმეცია თამარისათვის ოდა მისი გამეფების გამო. მომდევნო სამი წლის მანძილზე ჩაბრუნაძისთვის თამარის კარზე გაუტარებია როგორც კარის პოეტი. ამ დროს არის დაწერილი მისი ოთხი ოდა (II, III, IV, V).

შემდეგი სამი წლის განმავლობაში ჩაბრუნაძე საქართველოში აღარ ყოფილა, და ეს წლები მას მოგზაურობაში დაუყვია. პოეტი, საფიქრელია, ერთ ხანად შირვან-შაჰის კარზე უნდა ყოფილიყო.

1191 წლის დამლევისთვის ჩაბრუნაძე ისევ დაბრუნდა საქართველოში, რა დროსაც დაწერილია მისი მე-VII ოდა. ჩვენი პოეტი, როგორც ამას გვიჩვენებს ამ ოდის ერთი სტროფი, თამარის კარზე, ისევ დიდის პატივით, „წყალობით“ მიუღიათ²⁾

ამის შემდეგ მომდევნო წელ-ნახევარი (1191 წლის ბოლოდან-1193 წლამდე) ჩვენ პოეტს ისევ თამარის კარზე გაუტარებია.

მაგრამ ამ დროს მოხდა ერთი საბედისწერო ისტორია, რომელიც ასე ტრაგიკულად დასრულდა ჩვენი პოეტისათვის, რასაც შედეგად მოჰყვა ჩაბრუნაძის უცხოეთში გადახვეწა, და რომლის შემდეგ იწყება ჩვენი პოეტის ფანტი-სტიური თავგადასავალი.

— ეს არის რომანი ჩაბრუნაძისა თამართან.

მაგრამ ჯერ თამარზე.

¹⁾ პოეტი ასეთის სიტყვებით მიმართავს თამარს, შირვან-შაჰის, შესახებ:

„ოქმული ავადაჲ, ლომთა თაჲადად,
სხეცა ვინმე სჩანს, ხართ ნამარხეჲად:
ვიციტ შარვანით, მყოფნი არ ვანიტ,
გაშას გასული ნაგაშაჲსეჲად“.

პოეტი ასეთის პატივით მოიხსენიებს შირვან-შაჰს, მაშინ როდესაც მუსულმანი ხელმწიფე იყო ოდების მანძილზე მოახსენებთან ირონიითა და სიძულვილით.

²⁾ იხ VII, 28.

III.

თამარის კორტრეტი.

* *

ვინ არის თამარ?

საუბარი თამარის შესახებ დიდ სიძნელეს წარმოადგენს, და ამასთან უთუოდ შეიცავს ერთგვარ საცთურსაც.

თამარის პიროვნება ლეგენდის შარავანდელით არის მოსილი დღემდე საქართველოში, და კავკასიის ყველა ქვეყნებში. ზოგან ჩვენ ვხვდებით მის ჰეროზაციას და ნამძვილ გაღმერთებასაც; საქართველოს მთელუღეთის კანტონებში თამარს თაყვანსა სცემენ. როგორც მაღონნას, და მის ძეს ლაშას, როგორც ახალ მესსიას.

ასეთი შარავანდელით შემოსვა თამარის სახელისა არ არის ახალი მოვლენა. მისი დასაწყისი თითონ თამარის ეპოქიდან მოდის. თამარის ერთი თანამედროვე ისტორიკოსი ასე აგვიწერს იმ აპოთეოზს, რომელიც შექმნილი იყო თამარის სახელის გარშემო მის თანამედროვეთა შორის:

„ქართველთა—სწერს იგი—„სხუა არა-რა მოაქუნდა ვითა თამარ. რამეთუ სახლთა ზედა აკროსტიურად თამარის შესხმათა დასწერდეს; ბეჭედთა ზედა, და დანათა, და არგანთა შეამკობდეს თამარის ქებითა... ყრმანი მემროწლენი, განვებასა შინა ორნატთასა თამარის ქებათა მეღვქსეობდიან; ერასს მყოფნი მებენენი გინა მეჩანგენი თამარის შესხმათა მუსიკობდიან; ფრანგნი და ბერძენნი, ზღვასა შინა მენავენი, ნიავ-კეთილობათა შინა თამარის ქებათა იტყოდნიან. ესრეთ ყოველი... საესე იყო მის მიერითა ქებითა და ყოველი ენა აღიდებდა... ვითარცა თვთ მოწამე არს ყოველი ჩუენ მიერ ბილჟლი, სიტყვსაებერ ბრძნისა“. (თამარის მესამე ისტორიკოსი, გვ. 533).

* *

როდესაც ჩვენ ვცოდნებით ლეგენდების ამ საბურველს, გვერდს უხვევთ ამ ჰეროიზაციას, და ახლო ვეცნობით თამარის პიროვნებას თითონ თანამედროვე ისტორიულ ჩვენებათა მიხედვით, ჩვენი მოკრძალება მის წინაშე ამით არ კლებულობს. ჩვენ ვხედავთ, რომ ჩვენს წინაშე მართლაც არის გენიალური პიროვნება, იქნებ ყველაზე გენიალური ქალი, რომელიც იცის ისტორიამ.

თამარის პორტრეტის დახატვა დიდ სიძნელეს წარმოადგენს.—ქართული ისტორიის მანძილზე ჩვენ გვხვდება რამდენიმე პიროვნება,—რომელთაც უთუოდ ეკუთვნის გენიის სახელი, მაგრამ თამართან შედარებით ისინი უფრო მთლიანი პიროვნებანი არიან, ისინი თითქო ერთი მთლიანი ზოდიდან არიან გამოკვეთილნი, და მათი ბუნების გაგება, მათი ინტელექტუალური სახის წარმოდგენა არ არის ისე ძნელი;—ხოლო თამარ ბევრად უფრო რთულია, მასში თითქოს ერთდება ისეთი ხაზები, რომლებიც ძნელი შესათავსებელია; აქ არის უალრესად ინტელერალური სული, უალრესად მრავალმხრივი ინტელექტუალური პიროვნება.

ჩვენ აქ შევეცდებით, საერთო ხაზებში, აღვადგინოთ მისი პორტრეტი.

ასე, — ჯერ ერთი სახე თამარის: თამარ სახელმწიფო მოღვაწე:

თამარ უთუოდ არის უდიდესი სახელმწიფო გონება, რომელიც იცის საქართველოს ისტორიამ, და მე გაგებდავდი მის დაყენებას დავით აღმაშენებლის გვერდით; საკმაო ახლო გავეცნოთ — პირველი რიგში ახლად აღმოჩენილ თამარის შესამემატიანეს, რათა დაერწმუნდეთ, რომ სწორედ თამარის პირადი ბრძნული პოლიტიკის ნაყოფი ყოფილა შექმნა საქართველოს უდიდესი იმპერიისა, რომელიც მის დროს აღწევდა წინა-კავკასიიდან დაწყებული ჩრდილო-სპარსეთამდე, ბალღადის ხალიფატამდე და აღმოსავლეთ ანატოლიამდე; პირადად თვით თამარ ყოფილა უახლოესი ხელმძღვანელი და ხაზის მიმცემი საქართველოს ამ დიდი სახელმწიფოებრივი პოლიტიკისა; — და ჩვენს განცვიფრებას იწვევს მისი ბრძნული წინდახედულება, მისი უცთომელი ტაქტი და შორს-მხედველობა, სახელმწიფოს კრიტიკულ მომენტებში. აქ ჩვენ ყოველთვის ვხედავთ მის მახვილსა და ნათელ აზრს. თამარის ბრძნული მმართველობით ერთიანდება კავკასია, და ეს გაერთიანება არ იყო მექანიკური. მისი შემწყნარებელი მფარველობის ქვეშ აქ ჩაისახა ნამდვილი კულტურული ერთობა ხალხების. კავკასია არას დროს არ ყოფილა ახლო იმ იდეალთან, რომელიც ვერ განხორციელდა მხოლოდ მე-XIII—XIV საუკუნეთა კატასტროფის გამო, — ეს შექმნა ერთი ერისა კავკასიის მიწა-წყალზე; — იდეალი — რომლის გარეშე ჩვენ მომავალშიაც ვერ წარმოგვიდგენია საქართველოს ისტორიული განვითარების გზები.

მეგრამ ვარდა იმისა, რომ თამარ უდიდესი სახელმწიფო მოღვაწე იყო, მას ამასთან ამკობდა ის სათნოება, რომელიც შესაძლოა არც ისე საჭიროა სახელმწიფო მოღვაწისათვის, მეგრამ რომელმაც თამარის სახელი სათაყვანო გახადა ყველა ხალხებისათვის.

თანამედროვე საისტორიო წყაროები განცვიფრებით აღნიშნავენ თამარის პირად გულკეთილობას და ლმობიერებას. ამ წყაროების ერთხმივი ჩვენებით თამარის მეფობა აღბეჭდილი იყო განსაკუთრებულის ჰუმანიურობით. თამარის დროს არა თუ არავინ არ დასჯილა სიკვდილით, არამედ სიკვდილით დასჯის გაუქმებასთან ერთად მას როზგის დაკრავ მოუსპია სახელმწიფოში. „ესე ვითარსა კაცთა უენებელობასა შინა [აქუნდა] უენებელად და მშვდობით დაპყრობა საზღვართა მამა-პაპურთა, და დაჭირვა და მოწურთა კაცთა ქედ-ფიცებლობისა და გონება-ურჩობისა“ *).

მით უფრო თავის კერძო ცხოვრებაში თამარ იყო მაგალითი პირადი სათნოების, გულკეთილობისა და მოწყალების.

მეგრამ ეს ცოტაა: თანამედროვე წყაროები გადმოგვცემენ აგრეთვე ერთს, პირველი შეხედვით, დაუჯერებელ ამბავს; თამარ, ეს ბრწყინვალე დედოფალი, მათი სიტყვით, — ნამდვილ ასკეტის ცხოვრებას ატარებდა. ამ

*). იხ. „ისტორია — ანმანი“, გვ. 412—413 (შეუდ. თამარის მეორე ისტორია, გვ. 430—1).

დიდბუნებოვან ადამიანს—გადმოგვეცემენ—უჯგეროდ მიაჩნდა სახელმწიფო შემოსავლის თავის თავზე დახარჯვა; და იმ მცირე თავისუფალ დროს, რომელიც მას რჩებოდა სახელმწიფო საქმეებიდან, ხშირად ლამებებს, ხელსაქმესა და საკერავს ანდომებდა, და თავისი ხელსაქმის გაყიდვით სცხოვრობდა.

„თესიოთა კელითა ამასაცა შურებოდა,—სწერს მემეტანე—რომელ მის დღისა საქამადი მისი დაფასოს, და კელსაქმარი მისი განყიდის; და ეგოდენი ფასი გლახაკთა აკელსაქმარა, და მისცნა—არა სამეფოდ შემოსავალთაგან“.

ჩვენ შეგვეძლო ეს ცნობა არ დაგვეჯერებინა, თუ კი ამას არ გადმოგვეცემდეს თამარის თანამედროვე ორი სხვადასხვა მენატიანე¹⁾.

მაგრამ ყოველივე ამასთან, ამ თითქმის ეკლესიურ სათნოებასთან, თამარ სრულებით არ იყო *enax* (ხანკა). პირიქით, იგი იყო ადამიანი ფართე თავისუფალი ჰუმანიტარული მსოფლიო-მხედველობით. თამარ არის ნამდვილი წინამორბედი ახალი, რენესანსის ეპოქისა თავისი ლიტერატურული ჰუმანიზმით და არტისტიული კულტურის მეთაურობით; მისი შემწყნარებელი მუარეველობით იწერებოდა და ქვეყნდებოდა ისეთი, ქრისტიანულს თვალსაზრისით თითქმის მწვანელმურთი (ერეტიკული) თხზულებანი, როგორც არის „ისტორია-აზმანნი შარაგანდეთანი“ და ან თვით ჩახრუხაისძის ოდებიც. [ჩვენ აქ არას ვამბობთ შოთას ვეფხის-ტყაოასნზე].—თითონ თამარისთვისაც არ ყოფილა უცხო პოეზია: „ისტორია-აზმანნი“ და ცუღია ერთი ჰიმნი, რომელიც დაუწერია თამარს, და რომელიც არაფრით არ დაუეარდება შავთელის ჰიმნს²⁾.—მაგრამ გარდა პირადი შემოქმედებისა, თამარ—თავისი შთამაგონებელი სულით—ნამდვილი ცენტრალური ფიგურაა ამ ეპოქის პოეზიის; ჩვენ ყველგან და ყველაფერში ვხედავთ მის გავლენას.

თამარ არ ერიდებოდა არც კარის ბრწყინვალეობას, და იგი ყოველთვის ამშვენებდა სამეფო ზეიმებს³⁾; თამარს ჩვენ ვხედავთ ასევე ტურნირებზე⁴⁾; ან კიდევ თამარ—როგორც დიანა—მონაწილეობას ლებულობდა თვით სამეფო ნადირობაშიც, და მისი სანადირო კარავი გამართული იყო ველზე მანამ, სანამ თოვლით არ დამძიმდებოდა⁵⁾.

* *

ასეთსავე კონტრასტებს წარმოადგენს თამარ, როგორც ქალი.

გადმოცემა თამარის მშვენიერების შესახებ დღემდე დაცულია, როგორც ლეგენდი, და მართლაც, თამარ ნამდვილი გენია ყოფილა მშვენიერების.

თამარის უცნაურს, პირდაპირ ზე-ადამიანურ მშვენიერებას მოწმობენ ყველა მისი თანამედროვენი—„ისტორია-აზმანნი“—რომელიც დაწერილია მე-12 წელს თამარის მეფობისა, (—როცა თამარ 26-ი წლისა იყო—) თითქმის ყოველს

¹⁾ თამარის მეორე ისტორია, გვ. 480, თამარის მ.სამე ისტორია, გვ. 535.

²⁾ თამარის ამ ჰიმნზე (და აგრეთვე შავთელის ჰიმნის შესახებაც) — იხ. სპეციალური ექსკურსი (ქოლოლი 7).

³⁾ იხ. განსაკუთრებით „ისტორია-აზმანნი“

⁴⁾ იხ. „ისტორია-აზმანნი“, გვ. 460—461.

⁵⁾ იხ. ახლად აღმოჩენილი თამარის მესამე ისტორია.

ფურცელზე უბრუნდება თამარის მშვენიერების აღწერას.—ირანის დიდებულნი 1195 წლის დარბაზობის დროს თამარის კარზე—„ფიციტ დაამტკიცებდეს და იტყოდეს, ვითარმედ არაოდეს ნახულა კაცთა თულთავან, არცა წაგუიკითხავს ძუელთა წერილთა შინა, გინა ახალთა, სახე თამარისი“. თითონ ის ისტორიული ძეგლებიც, რომლებიც დაწერილია სასულიერო პირთა მიერ, განცვიფრებით მოგვითხრობენ თამარის მშვენიერებაზე¹⁾.

რალა საკვირველია ამის შემდეგ ის „ხელქმნა“ თამარისათვის, და ის „ველად გაქრანთ მიჯნურთანი“, რომელსაც მოგვითხრობენ თანამედროვენი. ასე ერთი ისტორიკოსი ვადმოგვცემს²⁾, რომ თამარის მშვენიერების მარტო ამბის გაგონებით—„ბერძენთა მეფის მანოელისა შვილი უხუცესი იყო გაჭრითა და გახელებითა“;

—კვალად ფრანკი რაინდი, მემკვიდრე ერთ-ერთი სირო-პალესტინური ჯვაროსნების მიერ დაარსებული სამეფოსი, აგრეთვე თამარის მშვენიერების მარტო ამბის სმენით—„იყო [ხელად და] უკეთუშკა ჰქონებოდა გზა მრავალგუარად ბარბაროზთა შუა-ყოფისაგან, წამსაცა შინა აქა პოვნილ იყო“;

—„კულად [ერანის] სულტისა ყიზ-არსლანის შვილი, ამისისა ბრწყინვალეებისა სმენითა ხელქმნილი, ძალითალა სამე დაიჭირა მამამან სჯულისა დაგდებისა შიშითა“.

როცა გიორგი რუსი განდევნილ იქმნა, თამარის ხელის საძებრად მის კარზე ჩვენ ვხედავთ მიჯნურობით გაჭრილ უფლისწულებს, რომელთაგან ვერც ერთი ვერ ეღირსა ამაყი თამარის ყურადღებას. ს ე ლ ჯ უ კ ი დ ი მ უ ტ ა ფ რ ა დ ი ნ, რომელმაც თამარის გულისთვის ქრისტიანობაც კი მიიღო, რომელსაც თამარის ხილის დროს „რამინისებრი სდიოდა ცრემლთა ნაკადობა“; შ ი რ ვ ა ნ შ ა ჰ ი ა ლ ს ა რ თ ა ნ ი —ეს ახალი ყაისი,—რომელიც „მიკდილ იყო ცნობათა სიყუარულისაგან მიჯნურისაერ ძუელისა“, და სახელოვანი უფლისწული დ ა ვ ი თ ს ო ს ლ ა ნ ი³⁾ რომელსაც ერთად-ერთს არგუნა განგებამ „ბედი საზესთაო“ და „ღმრთებრივი“ ხვედრი.

განსაკუთრებით რომანტიულია ერთი ისტორია, რომელსაც მოგვითხრობს თანამედროვე ისტორიკოსი, რომელიც თვით იყო მონაწილე იმ სახელმწიფო დარბაზობისა, რომელსაც თათბირი ჰქონდა თამარ დედოფლისათვის საქმროს მოწვევის შესახებ, 1185 წელს:

„ესეცა გაუწყო საბრალო და საძნაური საქმე“—სწერს მემატინე,—„რამეთუ მოსრულ იყენეს ორთა მეფეთა შვილნი, შუენიერნი და სახე-კეთილნი მოყმენი, მთხოვნელნი ღმრთისანი (ე. ი. თამარისა), და მიმნდობნი ჭაბუკობისანი, ვითარ ღირს რამცა ვყავთ მოწონებად და მიკდომად ბედსა ამას საზესთაოსა. და ვინაიცა უქმ იქმნა განზრახვა მათი, წარსრულთა თვსად მამულდ, ერთსა მათგანსა შეემთხვა მოუთმენელი სურვილი და სიყუარული თამარისი, რომ-

¹⁾ მეორე და მესამე ისტორიკოსები.—თამარის სახის შესახებ წარმოდგენას იძლევა თამარის 4 პორტრეტი (მე-XII-XIII საუკუნეთა ფრესკები), რომლებიც შენახულა: ბ ე თ ა ნ ი ა შ ი, ვ ა რ ა მ ი ა შ ი, ბ ე რ თ ე ბ ა ნ შ ი (გარეჯის უღბნო), და ყ ი ნ ც ე ს შ ი (ქართლში).

²⁾ შემდეგი ტექსტები — ისტორია—აზნანთავან“.

ლისათვის ვერ გამძლე, მიგრდომილი საგებელად, დაბნედასა შინა მიიწია აღსა-სრულად, ნიქოზს... რომელსა შინა დაქრძალეს“¹⁾.

მეორე ადგილას ისტორიკოსი გადმოგვცემს, რომ თამარის უცნაური მშვენიერება თვით მხეცებსაც კი ამდოვრებდა:

„გარნა იხილეთ თუ ვითარ სატურფო და მალნიტებრ მომზიდველობა აქუს მკეტთა გულებისა: ოდესმე შარვაშეს ლომისა ბოკუერი გამოეგზავნა; მათ გაეზარდნეს და ესდენ დიდი [და] საზარელი შეიქმნა, რომე არცა ველური, არცა შინაური გაზრდილი არცა ვის უნახავს... რაემსა დარბაზს მოიყვანიან, ესრეთ აქუნდა ტრელი სურვილი და სიყუარული თამარ ღმრთიე-განმანათლებელისა, რომელ მრჩობლთა ჯაჭუთა მიმო[დაქცეუ]ლებამან კაცთა კიდებისამან ვერ დაიპირის, ვირე თავი უბეთა არ ჩაუღვის, და ლოშნიდის ვითარცა ძუელ-ოდესმე მოწამეთა მეტაფრასები მოგვითხრობს. და ოდესმე დაიპირიან და [ძლით] და(ა)მაგრ(ებ)დიან; მაშინ წყაროს მსგავსნი ცრემლნი გადმოსთხენს თულთავან, რომელნი დაალტობდეს მიწასა“²⁾.

ეს მოთხრობა ზღაპრულად გვეჩვენებოდა, რომ არ ვიცოდეთ, რომ იგი დაწერილია მე-12 წელს თამარის მეფობისა, თამარის დარბაზის წევრის მიერ, რომელმაც გამოაქვეყნა თავისი ისტორია თამარის სიცოცხლეშივე...

* *

დასასრულ,—კიდევ ერთი ხაზი.

თამარ, რომელიც წამდელი გენია იყო მშვენიერებისა, ამავე დროს მიუწდომელი იყო მიჯნურთათვის, როგორც წმინდანი. ამას ერთხმად მოწმობენ ყველა მისი თანამედროვენი. თამარ, მისი პირადი სათნოებისა და მაღალი ზნეობის გამო, თვით სიცოცხლეშივე იყო აღიარებული ღვთაების ინკარნაციად და წმინდად.

„აქუნდა თამარს სული მყოვარე და შეყუარებული ზენაარისა მის ხუფდრისა, და გონება გონებისა მის დიდისა მიმართ აღემსუალა, და სეფ-გვარო ყოფდა [სხელსა]—ტამარსა შეიდ-წილ განწმედილსა ღმრთისა სიტყუისა[სა]“.

და არა მარტო თამარის ახლო-მყოფნი და თვით-მხილველნი, არამედ თვით უცხოეთში გადახვეწილი ანახორეტი, სასულიერო პირი, მის მიერ გადაწერილ საზარების ანდერძში, თამარს პირდაპირ მოიხსენებს წმინდანის სახელით“).

თუ სადამდე მიდიოდა თამარის გაღმერთება, რწმენა თამარის წმინდანობისა, სჩანს იქიდან, რომ თვით თამარის დაქორწინებაც მიაჩნდათ ზეციერ გაწვევად, და თამარს უცქეროდენ როგორც მადონას, რომლისაგან უნდა შობილიყო ახალი მესისია.—თამარის თანამედროვე მემეტანე სწერს:

[თამარ მსგავს იქმნა ღმრთისმშობელისა] მარიაშისა; მიუდგა თამარ განწმედილითა გონებითა, და ტაძრისა ღმრთისა აღმსკველელისა სანთლისა სხეულისათა,

¹⁾ თამარის პირველი ისტორია, გვ. 417

²⁾ იქვე, გვ. 454

³⁾ იხ. ვანის საზარების ანდერძი, დაწერილი მე-XIII საუკუნეში კონსტანტინეპოლსა წარწერა დაბეჭდილი აქვს ე. თაყაიშვილს—„არქეოლოგიური მოგზაურობანი და შერიგნი“ გვ. 16)

მსურველითა გულითა, და განათლებულითა სულითა, ტაბაკმელისა ბეთლემ-მყოფელმან,—მუნ შვა ძე, სწორი ძისა ღმრთისა, და უწოდა სახელი ახოვნისა მამისა თვისისა—გიორგი“. (იხ. „ისტორია-აზმანნი შარავანდედთანი, გვ. 446).

აპოთეოზი, გაღვთაება, ამაზე შორის ველარ წაება.

აქ ჩვენ თვით თამარის სიცოცხლეშივე ვხედავთ დასაწყისს იმ წმინდა რელიგიური კულტისას, რომელიც დღემდე არსებობს საქართველოს მთის თემებში, სადაც, როგორც ეს ზევითაც გვქონდა მოხსენებული, თამარის სახელი შეუერთდა წარმართულ ხალხურ რელიგიურ გადმოცემებს, და სადაც თაყვანს სცემენ თამარს როგორც ახალ ღვთისმშობელს, და ლაშარს როგორც ახალ მესსიას...

ასეთი იყო თამარ, ეს უცნაური ქალი, რომელიც თვით სიცოცხლეშივე თითქმის რომ ლეგენდად იქცა, თამარ, ეს ყველაზე რომანტიული სახე, რომელიც კი იცის ისტორიამ, და რომელსაც არა აქვს სხვა სახელი, თუ არა გენია მშვენიერების.

V.

ჩახრუხაისძის რომანი.

ჩახრუხაისძის უცხოეთში გადახვევა.

ჩახრუხაისძის შეხვედრა თამართან საბედისწერო ქცეულა ჩვენი პოეტისათვის. პოეტი გამხდარა „ხელქმნილი“ თამარისათვის, მისი მიჯნური „ვიღრე გაჭრამდე და გახელებამდე“...

როდესაც ჩვენ ვეცნობით ჩახრუხაისძის რომანტიულ ისტორიას, მის ტრაგიულ სიყვარულს, მის უცხოეთში გადახვეწის ამბავს თამარის უიმედო სიყვარულის გამო, ჩვენ თითქო ვეფხის-ტყაოსნის მსოფლიოში გადავიდევართ. ჩვენ ვხედავთ რომ შოთას პოემის პერსონაჟები არ არის უცხოეთის მწერლობიდან შეთვისებული სახეები (—აღმოსავლურ პოეზიაში ჩვენ არც კი გვაქვს pendant პოემის კულტურული გარემოსი, აღმოსავლურ პოეზიაში არ არის პარალელები ვეფხის-ტყაოსანში გადმოცემული ქალის კულტისა, რაინდობის იდეალებისა—), არამედ შოთას მისი გმირების დახატვის დროს ცხადია თვალწინ უვლიდა მისი ეპოქის სურათები, და არც არის მოულოდნელი თუ მის პოემაში უნებლიეთ შევიდა ზოგი ხაზებიც—კი მისი უფროსი თანა-პოეტის ჩახრუხაისძის რომანტიული ისტორიიდან,—ამ ტრაგიული „მიჯნურობისა და ველად გაქლის ისტორიიდან“, რომელსაც ასეთი დიდი შთაბეჭდილება დაუტოვებია თანამედროვეებზე.

თანამედროვე პოეტები ჩახრუხაისძეში ხედავენ ტარიელის ორბელს. პირველი ელევია ასე იწყებს საუბარს ჩახრუხაისძის შესახებ:

„ჩემსა მოყმესა,

ლომთა მომმესა,

ვის არად უჩნდის სახლი და კარი,

დამშეტეს მქმნელად,
გაიჭრნეს ველად,
სამყოფად ჰქონდის ლომთა შამხნარი“. (I, 3—4).

* *

ჩვენ აქ შევეცდებით აღვადგინოთ ეს რომანტიული ისტორია. მართალია ის ლექსები ჩაბრუხაისძისა, რომლებიც შთაგონებული ყოფილა თამარის სიყვარულით, დაკარგულია, (ყველა ნიშნებით—ისინი თვით ჩაბრუხაისძის სიკოცხლე შივე მოსპეს), მაგრამ ამ ლექსებიდან რაღაც სასწაულით გადაჩინილა ერთი ფრაგმენტი, რომელიც ხმას გვაწოდის ამ ძველი რომანტიული ამბის შესახებ.

საგულისხმოა, რომ არა მარტო „თამარიანში“, არამედ თვით ოვიციაჟ-ლორ მატრიანშიც კი არის ყრუ ჩვენება ჩაბრუხაისძის რომანის შესახებ. „შარავანდელთა ისტორია-აშმანში“, რომელიც დაწერილია თამარის მეუბრის მე-12 წელში, მემატრიანე ავგიწერს რა თამარის მიუწოდებელ მშენიერებას, რომლის მარტო სმენით მრავალნი „გაიჭრნეს მიჯნურად“, უმატებს:

— ხოლო ახლო-მყოფთა (თვითმზილველთა) „ესევეთარი აქუნდა ტრფიალი, რომელ არცა უღირსთა უღირსობისა აქუნდა კდმა-რცხუნა, და არცა თუისთა თუისობისა გავლენა“¹⁾.

ამ რიგად თამარისთვის „ხელქმნილთა“ შორის ყოფილან „ლირსნი“— ე. ი. სამეფო გვარეულობის წევრნი, და „ულირსნი“—არა სამეფო შთამომლობისა.

ვინ იყვნენ ეს „ლირსნი“ და ამასთან „თუისნი“ (ე. ი. თამარის ნათესავნი), რომელნიც თამარის უიმედო სიყვარულით ყოფილან შეპყრობილნი, ეს ჩვენ ვიცით იმავე მატრიანიდან. ესენია შირვანშა ალსართან, რომელიც ისტორიკოსის სიტყვით „მივდილ იყო ცნობათა სიყუარულისაგან, მიჯნურისაგებ ძუელისა არა გაზილენელი თუისობისა“; აგრეთვე ბერძენთა უფლისწული ალექსი კომნიანოსი, რომელიც მემატრიანის სიტყვა, „ახლოს სთუისობდა“ თამარს“. თამარის „თუისი“ (ე. ი. ნათესავი) იყო თვით დავით სოსლანი.

მაგრამ ვინ იყო ეს „ულირსნი“ ე. ი. არა სახელმწიფო გვარის შთამომავალი, რომელიც ისე ყოფილა შეპყრობილი თამარის მიჯნურობით, — „ესევეთარი აქუნდა ტრფიალი, რომელ არცა უღირსობისა აქუნდა კდმა-რცხუნა“?

თუმცა ოფიციალური მემატრიანე აქ მხოლოდ ამ ყრუ ფრაზებით დაკმაყოფილდა, და თითონ სახელი ამ „ულირსისა“ დაიღუპა, — მაგრამ „თამარიანი“-დან ჩვენ ვხედავთ, რომ ეს „ულირსნი“ ყოფილა პოეტი ჩაბრუხაისძე²⁾.

1) იხ. „ისტ.-აშმ.“ გვ 425

2) ოფიციალური მემატრიანის მიერ ეს ყრუ ჩვენება და თითონ „ულირსისა“ სახელის მოუხსენებლობა ადვილი გასაგებია; ჩაბრუხაისძე თუმცა დიდ გვარიან არისტოკრატიულ წოდებას ეკუთვნოდა, მაგრამ მისი დასახელება საქართველოს დედოფლის სახელთან ერთად, რასაკვირველია დაუშვებელი იყო და „ულირსობას“ შეიცავდა. ისტორიკოსი თვით კარისკაცია, ოფიციალური პირი, იგი ეკუთვნის სამეფო კარის ლეგიტიმურად განწყობილ წრეებს; ხოლო ჩაბრუხაისძის მიჯნურობა, ცხადია წაოშოადგენდა ერთგვარ სკანდალს ლეგიტიმური წრეების თვალსაზრისით.

* *

„თამარიანის“ ტექსტები გვაწვდიან ხმას ამ რომანტიული ამბის შესახებ. ასე, თვით ჩახრუხაისძე, ერთი ლექსში არღვევს კარის პოეტის ოფიციალურ ეტიკეტს, და ახლით ლაპარაკობს თავის „ხელქმნაზე“ თამარისა სიყვარულით.—შემდეგ ბარამან მანი და ჩახრუხაისძე-მეორე აგვიწერენ, თუ როგორ გადაიხვეწა თამარის უიმედო სიყვარულით „გულმოკლული“ და ლახვარ-სობილი“ პოეტი უცხოეთში.

მაგრამ ამის მიხედვით ჩვენ ვარჩევთ ამ რომანტიულ ისტორიის ცალკე ხაზებს. ხოლო როდის დაიწყო პოეტის სიყვარული, ან როგორი იყო ამ რომანის პერიპეტეიები, ამის შესახებ ცოტა ვიცით.

ჩახრუხაისძე, როგორც ეს უკვე იცის მკითხველმა, პირველად მიუღიათ თამარის კარზე თამარის გამეფების პირველ წლებში (1184—5-ს) და ამის შემდეგ მომდევნო ოთხი წელი იგი თამარის კარზე დარჩენილა. თამარ ამ დროს ჯერ სრულეობით ახალგაზდა იყო 16—20 წლისა.—თითონ ჩახრუხაისძეც ამ დროს ასევე ახალგაზდა ყოფილა 20—21 წლისა ¹⁾.

ამის შემდეგ ჩახრუხაისძე წასულა საქართველოდან და უახლოესი სამი წელი უცხოეთში დარჩენილა. საქართველოში, თამარის კარზე, იგი დაბრუნდა 1191 წლის ბოლოს, და ამის შემდეგ წელ-ნახევარი ჩვენ პოეტს ისევ თამარის კარზე გაუტარებია.

ჩახრუხაისძის ის ლექსი, სადაც იგი ახლით გვეუბნება თავის მიჯნურობაზე ეკუთვნის ამ მეორედ დაბრუნების დროს. მაგრამ საფიქრებელია, რომ ეს სიყვარული უფრო ადრე დაწყებულია, თამარის კარზე პირველად ყოფნის დროსვე. თვით პოეტი ვადმოგვცემს, რომ იგი თამარის პირველი დანახვიდანვე გახდა მისი უიმედო მიჯნური, „ზარ-მიღებული“ ე. ი. საწამლაე-მიღებული ²⁾. და თუმცა ამ პირველი დროის ლირიული ლექსები პოეტისა დაკარგულია, მაგრამ თვით მისი ზოფიციალური ოდებიც ამ პირველი პერიოდისა იძლევა აქ ერთგვარ ჩვენებას. მიუხედავად იმისა რომ ეს ოდები წარმოადგენენ ოფიციალურ ხოტბებს, პოეტი მაინც ვერ ასცდენია ისეთ ხაზებს, რომელიც ამხელს მისს მიჯნურობას.

ასე, გადაიკითხეთ მაგალითად მე-IV ოდა, ან კიდევ მესამე ოდა, სადაც პოეტი ვერ იკავებს თავის ასეთი განცხადებებიდან:

მჭვრეტელთა ურჩნი:

ვარდი ნაფურჩნი,

გამცდელთა შეიქმს მსგავსად ღრამისად!

ან და იმავე მე-III ოდის დასასრული:

¹⁾ ჩახრუხაისძე 1164—1165 წლებში დაიბადა (იხ. ზევით გვ. 278), ხოლო თამარი დაიბადა 1168 წ. ახლო ხანებში. თამარის დახადების თარიღის შესახებ იხ. ცალკე ექსკურსი, სქოლიო 8.

²⁾ ზარი (არაბ.)—საწამლაე. თითონ ტექსტი იხ. ქვემო, გვ. 303—304.

შენ მწუნობი ხარ მნათობთა, მთვარეს ასმენ, ლებ, არი დენ,
 შენ შუქნი ელვა-ეთერთა მზისა მწვერვალთა არიდენ,
 შენ სისხლსა შენთა ურჩითასა უზლო-უმსგავსად არ იდენ,
 აწვეთ ნათლისა ისარნი მჭკრეტელთა გულებს არიდენ

კრდე უფრო გამჭვირვალეა მებუთე ოდა, სადაც პოეტი, თამარის უცნა-
 ური მშვენიერების აღწერის დროს, ასეთის სტროფებით მიმართავს თამარს:

... არა გგავს ბნელი!
 ხარ საქებნელი—
 ხევეით და ნდომით შენამართევად.
 მესმა ათ ენით:
 თქვენ გაათენით—
 ცუდად გაიჭრნეს ღამეთა თევად...
 ცისკრობს მოხედვა,
 მოკლის მო—ხედ—ვა!—
 ალვისა მორჩთა რტოთა მორჩევად...

უცხოთა მაგით
 ჭკრეტითა შმაგით
 კალიბათა სჩან შეუსახევად...
 არა მაგ ზნითა
 ა რამა გზნითა
 მჭკრეტნი ვინ იყვის სხვა დაუწვევად...
 ატევერებ თმითა,
 სულისა თქმითა
 ანატრებ, გნახოს ვინც განაძ ლევად.

ნებიერს პირსა
 მზე დანამჭვირსა
 შეენის ნარგისთა განაცისკრევად,
 ა, ბროლობს ყელი!
 დაუნაყელი
 სული ვის შერჩა მახვილ უკრევად!
 თუ გიქო ტანი
 მოწმობს სულტანი,
 არ ღამაჩნდების ცულ ნამჭვერევად!..

ოდა თავდება ასეთი სტროფებით:

ლაწვთა არესა
 შუქნი მოვარესა,
 მელნისა ტბანი დგანან მორეველ...
 ენახე რა სახე,
 შამბნარისა ხე
 ჰინდოთა ცვა ჰყონ ნამუხთალეველ,
 არ ძალმიძს ქება,
 მე დადუშება
 მით აღვირჩიენ აღვირ ნასხმეველ!“

უკანასკნელი ორი სტროფი, ახალ-ქართულზე თარგმნით [დამეტაფორების გახსნით] შემდეგ გადმოგვცემს:

„როცა ვიხილე თამარის სახე და მისი ტანი მსგავსი აღვისა, რომელსაც სცავენ შავი წამწამები მუხთალი გამოხედვით,—მე მივხედი რომ აღარ ძალმიძს მისი ქება და დავედუმი ბაგე-შეკრული“.

ამ ლექსით სრულდება ჩახრუხაისძის პირველი პერიოდის ოდები.

**

როცა ჩახრუხაისძე 1191 წელს ისევ დაბრუნდა საქართველოში, იგი სამეფო კარზე დიდის პატივით, „წყალობით“ მიუღიათ. პოეტი დაახლოებული პირი გამხდარა თითონ თამარის. პირველ ოდაში, რომელიც დაწერილია დაბრუნების შემდეგ, პოეტი ასეთის სიტყვებით მიმართავს თამარს:

„გაქვს არსთა წყალი
 —თვით მე გეწყალი!—

მშვიდი წყნარი მოსახეველი“. (VII, სტრ. 3)

ამ ხელმოკრედ შეხვედრის დროს, ჩახრუხაისძის „შორითი ბნედა“ ქცეულა „ხელქმნად“. პოეტს ჩვენ ვხედავთ მიჯნურობით შეპყრობილს „ვიდრე გაჭრამდე და გახელვებამდე“.

მაგრამ პოეტი ვერ ეღიროსა ამაყი თამარის ყურადღებას. „გარნა თამარ ამაყი და ლალი, [შორს ქმნილი] უჯგერო შესატყუისობისა, ახეებდა ფრთოვანებასა გონებისა მისისა... და დაამხუა ქედ-მალლობა ტრფილისა მის“.—თამარ მიუწოდებელი მიჯნურთათვის, ეხლაც გულგრილი დარჩენილა პოეტისადმი, როგორც ყოველთვის, როგორც „შეუბრალებელი დიანა, „არტემის სახედ—რომელ არს ღმერთი მონადირე“.

ჩახრუხაისძის ოფიციალურ ოდებში, რომლებიც დაწერილია ამ დროს, მისი სამეფო კარზე მეორედ ყოფნისას 1191—1193 წლებში,—ოდებში,—რომელთაც იგი სწერდა, როგორც კარის პოეტის თანამდებობაზე მყოფი—ეს მიჯნურობა რასაკვირველია დაფარულია;—თუმცა ზოგჯერ აქაც მოსჩანს პოეტის გრძნობა, როცა იგი მაგალითად ამბობს, რომ თამარმა მიითვისა იგი და შექმნა უნათლოდ („—ვინ აშენე ბრმად“—VII, 28), ან როცა სწერს:

„წამწამთა ხრანი
ვისკენც კმენ ცხრანი
ცხრა-ათას ექმნეს ნატირებანი!“ (IX, 88).

მავრამ ამ დროიდან ჩვენამდე მოღწეულა ერთი ლექსი პოეტისა, სადაც ჩვენ დაუფარავად ვხედავთ მიჯნურობით შეპყრობილი პოეტის სახეს. ეს ლექსი შეტანილია თამარიანში. პირდაპირ გასაოცარია, როგორ გაბედეს ამ ლექსის დატოვება პოეტის თხზულებათა ამ ოფიციალურ კრებულში, როგორც არის თამარიანი; იგი წარმოადგენდა საცთურს ლეგიტიმური თვალსაზრისით; და რასაკვირველია ამით აიხსნება, რომ ბევრი ადგილები ამ ლექსისა სჩანს დაკარგულია და იგი ფრაგმენტის სახით არის დარჩენილი ¹⁾.

ეს ფრაგმენტი — „არ არის სიმღერა, ეს არც ლექსია“, იგი არის მხატვრულ დამშვიდებას მოკლებული დეკლარაცია მიჯნურობისა. პოეტი აქ ასეთის სიტყვებით მიმმრთავს თამარს:

„... უკვირდა შენი სიკეთე-შენი, სთნდა ყოვლსა სულსა განკვირვებულად.	1
ვერეინ გი-ხილა! თუ[ცა] გიხილა— ვინ არ გიპკრეტდეს გარეტებულად!	2
თუ ვერ[ლა] განახის, მით ივაგლახის, შეიკმნებოდის განცვიფრებულად:	3
მოუბარისა მის მღულარისა დილარგეთისებრ აღშფოთებულად,—	4
თავსა კლვად სდებდეს, ხვეკით ეძებდეს შენსა ნახვასა მიახლებულად!..	5
ვინ აშენე ბდენ: სული აშენებდენ სამონოთ მოგკენ, ერთ-უფლებულად...	6
.....	
ვამცნი მსმენელთა, მოსათმენელთა ნიჭთა ვით მიეზვიდნი შენთ ხელთ გებულად.	7

¹⁾ ეს ლექსი დაწერილია 1192 წლის ახლო (იხ. ზევით გვ. 290). — ამ ფრაგმენტის ტექსტ-ალური ანალიზი — იხ. სპეციალურ ექსკურსში, სქოლიო 1.

- მე რომ თქვენ გნახე 8,
 ელემი[ს] სახე
 მართ სამოთხისა [შხისა] ხლებულად,
- ლონე ვიცადი, 9
 ვერ განვიცადი,
 შენს შუქსა ეყვის დარიღებულად...
- ენახე ჰინდონი 10,
 ვითა რინდონი
 რამე სჩნდეს ზონგნი ალაღებულად...
- მე გული შენი 11
 ჩემად ვიშენი,
 თუ ლა მივიქცი ეჩნდი ზარ-ღებულად...
- არ—დამე!—ღია... 12
 მომკალ მე ღია,
 ჩემი სიცოცხლე გატუღებულად!

უკანასკნელი სტროფი, სიტყვა-სიტყვით თარგმანში ახალ-ქართულზე, ნიშნავს შემდეგს *):

„შენ არ ხარ (—ღიადი იყვეს მეფური შენი სახელი!—) მაგრამ შენ არ ხარ ქალი! მომკალ მე კეშმარიტად! ჩემი სიცოცხლე გატუღებულად!“

ასეთია ისტორია ჩახრუხაისძის უიმედო მიჯნურობისა თამარისადმი.—

პოეტს ამის შემდეგ, რაც ვერ ეღირსა თამარის ყურადღებას, განუზრახავს უცხოეთში გადახვეწა. და მას მართლაც დაუტოვებია საქართველო. პოეტის თამარის სიყვარულით „გულ-მოკლული“ და „ლანჯარ-სობილი“ (—ბარამან მანის სიტყვები),—შესდგომია მოგზაურობას აღმოსავლეთის ქვეყნებში როგორც ტრუბადური და მოგზაური-რაინდი.

აქედან იწყება ჩახრუხაისძის ფანტასტიური თავგადასავალი. პოეტს მოუვლია „კიდით-კიდევ“ თითქმის მთელი იმ დროს. ცნობილი მსოფლიო.

*) ცალკე სიტყვების შესახებ აქ საჭიროა განმარტება:

— დამე (არაბ ეკ)—ეს არის ჩვეულებრივი სადიდებელი სიტყვა მეფის სახელის ხსენების, ან მეფისადმი მიმართვის დროს, და ნიშნავს: „მარადი იყვეს“, „ღიადი იყვეს“ (თქვენი მეფობა, თქვენი სახელი).—ეს, სიტყვა ამავდროშით: „დამე“ გვხვდება აგრეთვე ვეფხისტყაოსანშიც (იხ. ჩვენი Rusthveliana, წიგნი I, გვ. 112).

— ღია, რომელიც ოჩხელ მეორდება რითმაში, პირველ შემთხვევაში ნიშნავს: ქალი იხლო მეორედ: ღია ხ, კეშმარიტად.

VI

ჩახრუხაისძის მოგზაურობა.

ამის შემდეგ ჩვენ შეუდგებით ჩახრუხაისძის უცხოეთში გადახვეწის ამბავს და მისი მოგზაურობის აღწერას.

თავდაპირველად თარიღების შესახებ.—ჩახრუხაისძის ეს მოგზაურობა, რომელიც ქვემოთ არის მოთხრობილი, გავრძელებულა ცირტა მეტნაკლებობით ათი წელი, და ახლოვებით 1193 წლიდან—ვიდრე 1203 წლამდე:

Terminus ante quem იგი: ჩახრუხაისძის უკანასკნელი ოდა, საქართველოში დაწერილი, ეკუთვნის 1193 ახლო ხანს¹⁾.—ამავე თარიღს ეთანხმება აგრეთვე სინქრონიზმი სულტანის ნახვის შესახებ (იხ. ქვემოთ გვ. 306—7).

Terminus post quem იგი: ორი ბიოგრაფიული ტექსტი, პირველი და მეორე ელევია, სადაც აღწერილია ჩახრუხაისძის ეს მოგზაურობა, დაწერილია არა უგვიანეს 1204 წლისა²⁾.

* *

1. ჩახრუხაისძე სპარსეთში.

ჩახრუხაისძე, საქართველოდან გადახვეწილი, პირველად სპარსეთში მისულა. ეს მომხდარა, როგორც აღენიშნეთ, 1193 წლის ახლო ხანებში.

პოეტი ამ მოგზაურობის დროს არ ყოფილა მარტო. ჩახრუხაისძეს, როგორც ეს სჩანს მეორე ბიოგრაფიული ტექსტის ცნობიდან, თან გაჰყოლიან მხლებელი: „მოყმენი“³⁾. ეს „მოყმენი“ (ე. ი. რაინდები), უნდა ვიფიქროთ. ჩახრუხაისძის ვასალების წრიდან უნდა ყოფილიყვნენ.

ჩახრუხაისძეს ჯერ მოუვლია სპარსეთი. ადგილობრივ მფლობელთა კარზე იგი სჩანს—გამოდიოდა როგორც მოგზაური პოეტი და რაინდი.—ამის შემდეგი იგი წამდგარა თითონ სპარსეთის დიდი სულტანის კარზე. პირველი ბიოგრაფიული ტექსტი ამის შესახებ შემდეგს გადმოგვცემს:

„მოვლის სპარსეთი,—სხვაც კმნის ასეთი,

სულტანი ნახის ცათა მცოთნარი“⁴⁾. (1 ელევია, სტროფი 5).

ჩვენი წყაროები არ ასახელებენ თუ ვინ იყო სახელდომ ეს სულტანი; მაგრამ რაკი ჩახრუხაისძის მთელი ეს მოგზაურობა გავრძელდა 1193 წლიდან—1203 წლამდე, ამ სინქრონიზმის მიხედვით ცხადი ხდება, რომ ეს სულტანი არის უკანასკნელი წარმომადგენელი სელჩუკიანთა დიდი დინასტიისა ტოლ-

¹⁾ ოდა XI.—რომ ეს უკანასკნელი ოდა დაწერილია 1193 წლის ახლო, იხ. ამის შესახებ ოდების ქრონოლოგიური განხილვა, გვ. 290.

²⁾ 1 ელევიის მე-12 სტროფი. ამის მიხედვით კონსტანტინოპოლი ჯერ კიდევ არ ყოფილა აღებულნი ლათინთაგან; აქ ისევ „ზის კისარი“.

³⁾ მეორე ელევია, სტროფები 4—6. შედარეთ ქვემოთ გვ. 308—309.

რულ III (1176—1196 წ. წ.¹).—სულტან ტოღრულის უშუალო სამფლობელოს შეადგენდა სპარსეთის ერაცი (დასავლეთი სპარსეთი), და მისი რეზიდენცია იყო ქალაქები: რეი (ეხლანდელ თეირანის ახლოს) და ისპაჰანი.

სულტანის კარზე ჩახრუხანისძე პატივით მიუღიათ, და მას აქ დიდი სახელი მოუხვეჭია როგორც პოეტს²). იგი დარჩენილა სულთანთან, როგორც კარის პოეტი. აქ ჩახრუხანისძეს დაუწერია სულტანის ხოტბანი [სპარსულად რასაკვირველია], და აგრეთვე შესხმა სულტანის ლაშქართა; აქვე ჩახრუხანისძეს უწერია სხვა თხზულებანიც, ასე—„იგავნი“, რა სახელითაც ყველა ნიშნებით იგულისხმება ის ქანრი არაბულ-სპარსულ მწერლობისა, რომელსაც ეწოდება „მაკამა“. პირველი ბიოგრაფიული ტექსტი ამის შესახებ შემდეგს გადმოგვცემს:

„სულტანი ნახის ცათა მცთუნარი:

იგავნი უთბრნის,

მეფენი უქნის,

მათდაეე სწორად მათი ლაშქარი“. (I, სტრ. 6).

მაგრამ ჩახრუხანისძე სულტანის კარზე ხანგრძლივ აღარ დარჩენილა; და ამის მიზეზი, ყველა ნიშნებით, შემდეგი უნდა ყოფილიყო:

როგორც ცნობილია, სწორედ ამ დროს სწარმოებდა ბრძოლა სპარსეთის სულტან ტოღრულსა და გაძლიერებული ხვარაზმის შაჰის თაყაჰის შორის. ბრძოლა დასრულდა ხვარაზმელების გამარჯვებით; ბრძოლაში მოკლულ იქნა თითონ სულტანი ტოღრულ. ამის შემდეგ ხვარაზმმა თაყაჰის მფლობელობის ქვეშ გაერთიანდა თითქმის მთელი სპარსეთი დაწყებული ხვარაზმიდან (—ეხლანდელი ხევა)—ვიღრე ბაღდადის ხალიფატამდე³). ეს მოხდა 1194—1196 წლებში⁴);

ჩახრუხანისძეს, როგორც სულტანის კარის პოეტს საფრზე მოელოდა. საქმე ის არის, რომ კარის პოეტი ამ დროს ერთგვარ პოლიტიკურ ფიგურასაც წარმოადგენდა; კარის პოეტების ხოტბას, მათი მეცენატი მეფეების სადიდებლად, არა ნაკლები პოლიტიკური გავლენა ჰქონდათ ამ დროს, ვიდრე თანამედროვე პოლიტიკურ პრესას. ამიტომ, როდესაც ერთი მფლობელი იმარჯვებდა მეორე მფლობელზე, პირადი განსაცდელი ელოდა კარის პოეტებსაც. ხშირად ეს

1) სულტან ტოღრულის მოკლის შემდეგ სპარსეთში აღარ იყო სხვა ლეგიტიმური სულტანი მეთორმეტე საუკუნის ბოლოს და მეცამეტე საუკუნის პირველ წლებში. ბაღდადის ხალიფამა სულტანის პატივი არ მიანიჭა ოვით ერანის ფაქტიურ მფლობელს ხვარაზმსას, რამაც გამოიწვია 1217—1218 წლების ცნობილი ექსპედიცია—ბაღდადზე.

2) პირველი ტექსტი (სტრ. 14) ჩახრუხანისძის არაბეთში ყოფნის შესახებ გადმოგვცემს რომ მან, იემენს მისულმა, „თავი იღიდის, რაც ხაზმის მუნცა ძმნის იგ ნა-ქნარი“. აქ დაიბრის-პირებულია ახალი პოეტური გამარჯვება არაბეთში („მუნცა ქნს-ს“) ძველ პოეტურ გამარჯვებათან, რომელსაც სპარსეთში ჰქონია ადგილი.

3) პირველ ნაწებში ხვარაზმელთა გავლენის გარეშე დარჩა სპარსეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთი საათაბეგოები, და აგრეთვე ირანის ის თემები, რომლებიც გულის იმპერიაში შედიოდნენ.

4) სულტანი ტოღრულ მოკლულ იქნა 1194—1196 წლებში. (სპარსული წყაროები აქ უწინებენ 1194 წელს. მაგრამ „ისტორია-სხანანი“, რომელიც დაწერილია 1196 წელს, მას ჯერ კიდევ ცოცხალს იგულისხმებს.—იხ. გვ. 459).

თავდებოდა მათი ჩამოშორებით სამეფო კარიდან, მაგრამ იყო ისეთი შემთხვევები, როცა კარის პოეტის ბედი უფრო ტრავიკულადაც თავდებოდა.

ჩაბრუხაისძის მდგომარეობა მით უფრო სახიფათო უნდა ყოფილიყო, რომ როგორც სჩანს, მისი ხოტბების საგანი ყოფილა სწორედ ეს ბრძოლები სულტანსა და ხვარაზმშას შორის:

„მეფენი უქნის.

მათღავე სწორად მათი ლაშქარი“ (1, სტრ. 6.)

ბუნებრივია ამის გამო, რომ ჩაბრუხაისძეს დაეტოვებინა სულტანის ყოფილი სამფლობელო, და ეს ასეც მომხდარა.

ჩაბრუხაისძეს ჩვენ ამის შემდეგ ეხედავთ გურიელების სამეფოში¹⁾.

2—8. ჩაბრუხაისძე აღმოსავლეთ ირანსა და ინდოეთში.

გურიელების სამფლობელო ამ დროს, როგორც ცნობილია წარმოადგენდა დიდს იმპერიას. გურიელებს ეპყრათ მთელი აღმოსავლეთი ირანი (—საკუთრები გური, აღვანისტანი, ბელუჯისტანი, სეისტანი, ბალხი, ბამიანი, ჰერათი და სამხრეთი ხორასანი); გარდა ირანის ამ პროვინციებისა გურიელების სამფლობელოში ამ დროს შედიოდა დიდი ნაწილი ინდოეთისა; 1187 გურიელებმა დაიპყრეს ლაპორი, 1192 წელს დეჰლი, ხოლო შემდეგ წლებში მათ დაიპყრეს მთელი ჰინდუსტანი და დიდი ნაწილი დეჰკანისა. იმპერიის მფლობელთა გაიას-ედ დინის და მშუპამედ გურის რეზიდენცია იყო საკუთრივ ერანში (გურში), ხოლო ინდოეთში იჯდა გურიელების ვიცე-კოროლი, რეზიდენციით დეჰლი-ში (ჩრდილოეთ ჰინდუსტანში).

ჩაბრუხაისძის ვადასულა გურიელების იმპერიაში, როგორც აღვნიშნეთ, უნდა მომხდარიყო 1194—1196 წლის ახლო ხანებში. ხვარაზმშას გამარჯვების შემდეგ. ჩაბრუხაისძეს გაუვლია გურიელების იმპერია და ერანიდან ვადასულა ინდოეთში. პირველი ბიოგრაფიული ტექსტი ამის შესახებ შემდეგს გადმოგვცემს:

„არვისად სწორად, წარვიდის შორად,

ინდოეთს იყვის მისი საზღვარი.“ (1, სტრ. 7).

[ჩაბრუხაისძის მარშრუტი ერანიდან ინდოეთამდე — უნდა ვიფიქროთ დაახლოებით იგივე უნდა ყოფილიყო რაც ოცდა ათი წლის შემდეგ პოეტის საადისა, რომელმაც მე-XIII საუკუნის ოკიან წლებში გაიარა აღმოსავლეთი ირანი, და აღვანისტანის (ქალაქ რაზნას) ხაზით გადავიდა ჩრდილოეთ ინდოეთში²⁾.

გურიელების იმპერია ჯერ კიდევ სპარსული ენის კულტურული სამფლობელო იყო; ადგილობრივ მფლობელთა კარზე მიღებული იყო როგორც კულტურული ენა — სპარსული, და ჩაბრუხაისძეს თავისი პოეტური გამოსვლების დროს აქაც შეეძლო ესარგებლნა სპარსული ენით.

¹⁾ როგორი იყო ჩაბრუხაისძის მარშრუტი ერაყიდან — ვიდრე გურამდე, არა სჩანს. საფიქრელია, რომ მას უნდა გაეცლო სპარსეთის სამხრეთი იმეები: ფარისის სათათბეო (შირაზის პროვინცია) და ქირმანი; ისინი ჯერ კიდევ არ იყვნენ ხვარაზმშას ხელში გადახული. აქედან გასაუშუალოდ ვადასულა გურის სამეფოში.

²⁾ ამის გამოთხილი იხილეთ „გულისტანი“, VII, 16

4—5. ჩახრუხაისძე ჩინეთს და ხატაეთს.

ჩახრუხაისძეს ინდოეთში მისვლის შემდეგ განუზრახავს მთელი იმ დროს ცნობილი მსოფლიოს შემოვლა, და მას კიდევ შეუსრულებია ეს პირდაპირ სა-არაკო მოგზაურობა, დაწყებული ინდოეთიდან და ჩინეთიდან ვიდრე ატლანტიკის ოკეანემდე. ეს იმ დროისთვის ნამდვილ გამირობად უნდა ჩაითვალოს, თუ წარმოვიდგინოთ იმ მრავალ სიძნელეს, რომელიც მოგზაურს წინ ელობებოდა. ჩახრუხაისძეს შემოუვლია მთელი რიგი ისეთი ქვეყნებისა, სადაც მანამდე ევროპელების ფეხი არ მიჰკარებია.

თავდაპირველად ჩახრუხაისძე—ინდოეთიდან გადასულა ჩინეთში;—[თუ მივიღებთ მხედველობაში მისი მარშრუტის საერთო მიმართულებას, ჩახრუხაისძეს აქ ალბად უნდა გაეცლო—ჩვეულებრივი ხაზი: ინდუსის და განგესის ველები, და აქედან ინდოჩინეთით—ჩინეთამდე.—ამ გზის ერთი ნაწილი ბირმანიიდან—ვიდრე ჰასინგანამდე გაიარა მარკო პოლომ ერთი საუკუნის შემდეგ, მე-XIII საუკუნის 80-იან წლებში].

ინდოეთიდან ჩახრუხაისძე გადმოსულა „ხანთა“ ქვეყანაში, ე. ი. გურხანების—თურქების სამეფოში, ეგრედ-წოდებულ ხატაეთში. ეს გურხანების „ხატაეთი“ ამ დროს შეიცავდა ესლანდელ თურქესტანს, ბუხარას, და ამის მისაღვეარ ქვეყნებს ჯეონის (ამუ-დარიას) გადაღმა.

გზა, რომელიც აერთებდა ჩინეთს ხატაეთთან, და რომელიც უნდა გაეცლო ჩახრუხაისძეს, ეს არის ეგრედ წოდებული „ჩინეთის ძველი სააბრეშუმო გზა“ (Alte Chinesische Seidenstrasse). ეს გზა გასდევდა ჩინეთის კედლებიდან, შუა აზიის ველებზე გაულით, ვიდრე ყაშგარამდე¹⁾.

ეს მოგზაურობა ამ უცნობ ქვეყნებში, ჩინეთის კედლებიდან შუა-აზიით ხატაეთამდე, დიდ სიძნელეს შეიცავდა, განსაკუთრებით ტანგუტების ქვეყანაში, სადაც „ჩინეთის ძველი სააბრეშუმო გზას“ გარს ეკრა ველური ნომადების ჯგია“-ს სამეფო.—მოგზაურობა ამ გზებზე, როგორც ამას ჩვენი წყაროც გაკვრით აღნიშნავს, დიდ საშიშროებას—„ზარს“—წარმოადგენდა; და მაინც ამას ჩახრუხაისძის განზრახვა ამას ვერ შეუფერხებია: პირველი ბიოგრაფი სწერს:

„ამოვლნის ინდნი,

ხანნი და ჩინნი

არა რად უჩნდის მას მათი ზარი!“ (I, სტრ. 8).

მაგრამ ეს მოგზაურობა ჩინეთიდან ხატაეთამდე, ძვირად დასჯდომი ჩახრუხაისძეს. საფიქრებელია, რომ აქ, ამ გზაზე დახოცილან, ან, დაუხოციათ, ჩახრუხაისძის ის „მოყმენი“, რომელიც მას მხლებელად გაჰყოლიონ საქართველოდან. ამის შესახებ მეორე ელგიაში დაცულია ცოტა არ იყოს ბუნდოვანი ცნობა. ბარამან მანი აქ შემდეგს გადმოგვცემს ჩახრუხაისძესზე:

¹⁾ და აქედან ბაღდადამდე.

ან[უ] ხაზარეთს —ჩინით და ხანათ—
გზა მოემოკლოს, მოესწრაფოდის.

შენთა მოყმეთა რა ჰქმნან, მოძმეთა,
დედა და მამა აღარა სმოღის,

მუნ დაკიოცნეს, სადა ეოცნეს,
ქვეყნის სახელი არ ასმიოდის“. (II, სტრ. 4—6)

მეორე ელევგია დაზიანებულად არის მოღწეული; მას ამ ადგილას, აკლია სტროფები; მაგრამ შენახული ნაწყვეტიდან მაინც ცხადია, რომ ჩაბრუხაისძის „მოყმენი“ (ჩაინდი-ვასსალები) დახოცილან იქ, უცხოეთში, სადაც მათ სამშობლოს, „ქვეყნის სახელი აღარ ესმოდათ“.

ჩაბრუხაისძეც აღარ დარჩენილა ხანგრძლივად „ჩინთა“ და „ხანთა“ ქვეყანაში.—ჩაბრუხაისძემ როგორც, ამას გადმოგვცემს ეს მეორე ბიოგრაფიული ტექსტი, „გზა მოამოკლა“ და „მოსწრაფებით“ გაემართა ხატაეთიდან ხაზარეთში.

* *

6-ი. ჩაბრუხაისძე გზა: ხაზარეთზე—რუსეთზე—და შავ-ზღვაზე—კონსტანტინეპოლამდე.

ხატაეთიდან ხაზარეთს მიმავალი ჩაბრუხაისძე მისულა ვოლგამდე. ჩაბრუხისძე აქ უნდა გაეფლო ის საქარაენო გზა, რომელიც აერთებდა თურქესტანს ხაზარეთთან ¹⁾.

როცა ჩაბრუხაისძეს ამ ძნელი მოგზაურობის შემდეგ ხაზარეთს ჩაულწე-
ვია, იგი აქ ერთხანად შეჩერებულა.—„ხაზარეთს დაჰყვის“—როგორც ამას
გადმოგვცემს პირველი ტექსტი.

ჩვენი პოეტი ამის შემდეგ ისევ შესდგომია მოგზაურობას: აჰყოლია ზევით
ვოლგას, გადასულა რუსეთში, და მოუვლია გარეშემო ქვეყნები. პირველი ბიო-
გრაფიული ტექსტი ამას ასე აგვიწერს:

აბტალას მოჰყვის, [ატალა-ეწოდებოდა ვოლგას]

ქვეყანა მოსკვის,

არ ვისი ჰქონდის შესაუარი.

ხაზარეთს დაჰყვის.

რუსეთსაც ჩაჰყვის. “ (I, სტრ. 9-10).

რა ადგილებში იმოგზაურა რუსეთში ჩაბრუხაისძემ—ეს ნიშანდობლივ მო-
ხსენებული არ არის. მაგრამ მისი მარშრუტის საერთო აღწერიდან სჩანს რომ
ჩაბრუხაისძე ვოლგიდან გამგზავრებულა აღმოსავლეთით; აქედან იგი, [უნდა ვიფი-
ქროთ კივიის სამთავროზე გავლით]—მისულა შავი ზღვის ნაპირას.

1) ან იმ გზით, რომელიც აწერილი აქვს რუბრუქების თავის მოგზაურობაში 1253—
1255 წლებისა: მარშრუტი საირთ—ოთარარი.

ჩახრუხაისძე—აქ. შავი-ზღვის ნაპირას, მოხვედრილა ერთ-ერთ ევროპულ კოლონიში. აქ იგი ჩამჯდარა გემში და გამგზავრებული საბერძნეთში (კონსტანტინეპოლს). პირველი ბიოგრაფიული ტექსტი ასე აგვიწერს ამ მოგზაურობას:

„...ზღვის პირით ჰქროდის ტაროსით ქარი.

წარვიდის კმელსა, იონთა ველსა,

მუნ სადა მეფედ ზის კეისარი“ (I, სტრ. 11-12)

„ამო ტაროსით“ შგზავრობის შემდეგ ჩახრუხაისძე ჩასულა „ეკისართა ქალაქში“—კონსტანტინეპოლში.—ჩვენმა პოეტმა აქ პირველად დასდგა ფეხი დასავლეთის ტერიტორიაზე.—

ჩახრუხაისძის მთელი ეს მოგზაურობა აღმოსავლეთში: ინდოეთიდან—ჩინეთზე—ხაზარეთზე—ხატაეთზე—რუსეთზე—და აქედან შავი ზღვით საბერძნეთამდე, როგორც ირკვევა გაგრძელებულა არა უმეტეს სამი-ოთხი წლისა. სინქრონიზმები ბიოგრაფიული ტექსტებისა გვიჩვენებს, რომ ჩახრუხაისძე ჩასულა კონსტანტინეპოლში 1199—1200 წლებში ¹⁾.

ამ რიგად ცხადი ხდება—რომ არც ერთ ზემო-ჩამოთვლილ ქვეყანაში ჩახრუხაისძე არ დაარჩენილა ხანგრძლივად; და სიანს იგი არც გამოდიოდა ამ ქვეყნებში როგორც პოეტი; თუ არ მივიღებთ მხედველობაში თურქესტანის განათლებულ წრეებს, ამ ქვეყნებში არც იყო საერთო გავრცელებაში ის ენები, რომელსაც ჰულობდა ჩახრუხაისძე—როგორც პოეტი: სპარსული და არაბული.

* *

10—11. „ზღვის ალაგნი“. საბერძნეთი—იტალია.

კონსტანტინეპოლიდან ჩახრუხაისძე ისევ შესდგომია ახალ მოგზაურობას, უკვე დასავლეთისაკენ. კონსტანტინეპოლში მან ააგებინა სამოგზაურო ხომალდი და გაუდგა ხმელთა-შუა-ზღვას; ბარამან მანი სწერს:

„კონსტანტინეპოლის ნაენი ააგენ.

ზღვა წყნარად იყვის, ტაროსი ჰქროდის“. (11, სტრ. 7).

ჩახრუხაისძემ—ჩვენი წყაროების ცნობით—თავდაპირველად—

„მოვლის ქალაქნი,

ზღვისა ალაგნი,

სრულად... (I, სტრ. 13).

ჩახრუხაისძეს მოუვლია „სრულად“ ხმელთა-შუა-ზღვის ქვეყნები („ზღვისა

1) ჩახრუხაისძე სპარსეთიდან ინდოეთში გადავიდა 1194-1196 წლებში (იხ. ზეით. გვ. 302). —ხოლო კონსტანტინეპოლიდან, როგორც ამის ქვეით დავინახავთ, ჩახრუხაისძემ იმოგზაურა ხმელთა-შუა-ზღვის გარშემო. და არაბულ ქვეყნებში, სადაც მან უფრო მეტი ხანი დაჰყო (იხ. ქვემოთ, მაღარიბი“—ს. შეს. ზეით. გვ. 307). მოვლი ეს მოგზაურობა დასრულდა 1205 წლის ახლო ხანებში;—და თუ გაითვალისწინებთ ამ სინქრონიზმებს,—ჩვენ მოვდივართ იმ დასკვნამდე, რომ ჩახრუხაისძე კონსტანტინეპოლში უნდა ჩასულიყო არა უგვიანეს 1200 წლისა, და შესაძლოა ერთი-ორი წლით იდრც.

ალაგნი“) და სანაპირო ქალაქები. აქ ცხადია იგულისხმება საბერძნეთისა და იტალიის ქალაქები, და იქნებ პროვანსიც, რადგან ამის შემდეგ ჩვენი მოგზაურობა—პოეტი გადასულა ალ-მოვახიდების სამფლობელოში, ესპანია-აფრიკაში.

12. ჩაბრუხაისძე „მალრიბ“-ში დასავლეთ არაბულ ხალიფატში.

ალ-მოვახიდების სამფლობელო, ანუ როგორც ეწოდებოდა მას „მალრიბი“-ს (ე. ი. დასავლეთის) ხალიფატი, როგორც ცნობილია ამ დროს შეიცავდა მთელ დასავლეთ არაბულ მსოფლიოს: ანდალუსიას (მუსულმანური ესპანია) და ჩრდილო-აფრიკას, მავრიტანიას (მაროკო—ალჟირი—ტუნისი—ტრიპოლი).—ამნაირად ჩვენი პოეტი აქ ხელახლა გადავიდა ისლამის მიწა-წყალზე (არაბული ენის ტერიტორიაზე).

ანდალუსიის მუსულმანი არაბო-ესპანელები, ამ დროს ბევრად მალა იდგნენ თავისი კულტურით, ვიდრე დასავლეთ ევროპის ის ქრისტიანი ერები, რომლებმაც უახლოეს ათეულ წლებში დაამარცხეს და გაანადგურეს ესპანიის მუსულმანობა ისტორიულ ბრძოლის შემდეგ დიას-ნავას-დე-ტოლოსასთან (1212 წ.). ანდალუსიაში ამ დროს ჰყვავის სელოენება, პოეზია. ანდალუსია მოუენილია ფილოსოფიის და მეცნიერების ცენტრებით, ხოლო კორდობის უნივერსიტეტი განთქმულია მთელს მსოფლიოში.—ევროპელები არაბებიდან ღებულობენ ცოდნას; ისინი არაბ მეცნიერებს მიმართავენ სამეცნიერო კომპენდიუმების შესადგენად (როგორც მაგალითად სიციელელი როჯერ II); ესპანო-არაბიელი ფილოსოფოსებისა, და კერძოდ იბნ-როშდის (ავეროესის) მიხედვით გადიან ფილოსოფიის დასავლეთ ევროპის უნივერსიტეტში მთელ საშუალ-საუკუნეთა მანძილზე.—და თვით ევროპული პროვანსის პოეტური სკოლა მხოლოდ მკრთალი გამოძახილია არაბო-ესპანური პოეზიისა;

ქართველი პოეტისათვის ეს მუსულმანური ქვეყანა—თავისი საერო, ჰუმანიტარული ხასიათის კულტურით ბევრად უფრო ახლო უნდა ყოფილიყო, ვიდრე ევროპის ქრისტიანული ქვეყნები. და სიანს ამით აიხსნება, რომ ჩაბრუხაისძე სამხრეთ ევროპის სანაპიროებიდან, „ზღვისა ქალაქთაგან“, გადასულა არა შიდა-ევროპაში, არამედ გამგზავრებულა დასავლეთ არაბულ მსოფლიოში—„მალრიბი“-ს ხალიფატში (ესპანია, ჩრდილო-აფრიკა).

ჩვენი წყაროები აღნიშნავენ, რომ ჩაბრუხაისძე აქ ხანგრძლივ დარჩენილა: „მალრიბს დაყენენ ჟამნი მრავალი“—სწერს ბარამან მანი (II, სტრ. 8).

არაბულ ქვეყნებში ჩაბრუხაისძე ხელახლა დაბრუნებია პოეზიას.—და როგორც ირანში ჩაბრუხაისძე გამოდიოდა პოეტად სპარსულ ენაზე, არაბულ მსოფლიოში ჩაბრუხაისძეს გამოდის როგორც არაბი პოეტი. არაბული ენა ჩაბრუხაისძისათვის ისევე მშობლიური ყოფილა, როგორც ქართული და სპარსული ენები და პოეზია.

რა ბედი ეწია ჩაბრუხაისძის არაბულსა (და აგრეთვე სპარსულ) ლექსების კრებულებს,—ამ კითხვას ცალკე ვეხებით.—აქ კი აღვნიშნავთ, რომ ჩვენი წყა-

როგების ცნობით, ჩახრუხაისძეს არაბულ ქვეყნებში პოეტის დიდი სახელი და დიდი პატივი დაუმსახურებია¹⁾.

13. ჩახრუხაისძე ეგვიპტეში.

დასავლეთ არაბული ქვეყნებიდან ჩვენი მოგზაური-პოეტი გადმოსულა აღმოსავლეთით, და პირველ რიგში იგი მოსულა ეგვიპტეში. ჩვენი წყაროების ცნობით მას მოუვლია მთელი ეგვიპტე:

„მოვლის... სრულად ეგვიპტე“. (I, 13).

ჩვენ საკმაო მიახლოებით შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ თითონ მისი გზაც ეგვიპტეზე. რაკი შემდეგ ჩახრუხაისძე ეგვიპტიდან გადასულა არა ჩრდილო-არაბეთში, არამედ ჯერ იემენში მოხვედრილა, და მხოლოდ შემდეგ მისულა მექქაში, ამის მიზეზით: პოეტის გზა სჩანს ასეთი ყოფილა: იგი ჯერ აპყილია ნილოსს ზემო ეგვიპტემდე ან ნუბიამდე, და აქედან უახლოესი ნავთსადგურით გადაუჭრია მეწამული (წითელი) ზღვა და გადასულა იემენში.

ეს სხვათა შორის ჩვეულებრივი გზა იყო; ამ ხაზით გაიარეს სახელოვანი ხალაღინის მხედრებმა, როცა შათ, მე-XII საუკ. 70-იან წლებში. დაიჭირეს იემენი.

14. ჩახრუხაისძე არაბეთში.—იემენი.

ამ რიგად ჩახრუხაისძე ეგვიპტიდან არაბეთში, მოხვედრილა წითელი ზღვაზედ გავლით, და მისულა იემენში. ჩახრუხაისძეს ამის შემდეგ მოუვლია არაბეთის თემები. ადგილობრივ მფლობელთა კარზე იგი აგრეთვე გამოდის როგორც პოეტი, და აქაც დიდ სახელს მოიხვეჭს. განსაკუთრებით დიდი სახელი დაუმსახურებია მას იემენში, რასაც ჩვენი წყაროები საჭიროთ სიფლიან ხაზგასიით აღნიშნონ:

„მოვლის... არაბთა მკარი;

ამანს მივიდის,

თავი იდიდის,

რაც კამდის მუნცა ქმნის იგ ნა-ქნარი“. (I, 14).

15. ჩახრუხაისძე არაბეთში.—მექქა.

იემენიდან ჩახრუხაისძე გადასულა მექქაში. აქ იგი ერთხანად დასრჩენილა ქაბას მფლობელი დიდი ამირას კარზე.

ჩახრუხაისძის მექქაში ყოფნის შესახებ მოთხრობილია ერთი ამბავი, რომლის ინტერპრეტაცია ძნელდება, რადგან ცნობა მეტად მოკლეა და ბუნდოვანი; პოეტი ბარამან მანი, ჩახრუხაისძის მექქაში ყოფნის შესახებ სწერს:

„ქაბას მფლობე დიდი ემირი

მას შიგან მთხრებლსა თვისად ისობდის;

მაჰმადის ხმობად, მიზგითსა შესლვად,

თაყვანის-ცემად მას შინა სკოდის“. (II, სტრ. 10—11).

¹⁾ იხ. პირველი ელფგია, I, 14.

მნიშვნელობა ამ ტექსტისა შემდეგია:

ქაბას მულობელი დიდი ემირი [ჩახრუხაისძეს] ორმოს უთხრია [ე. ი. საფრხეს უმზადებდა]; [ჩახრუხაისძემ] ალიარა მაჰმადი, შევიდა მიზგიტას [ქაბაში], თაყვანი სცა [მუსულმანურ სიწმიდეს] და ამით შესცოდა [ქრისტეს საწმუნოებას].

რით იყო გამოწვეული ეს საფრხე, რომელსაც დიდი ემირი უმზადებდა ჩახრუხაისძეს, და რომლის გამო ჩვენი პოეტი იძულებული გახდარა მიელო მაჰმადიანობა? ამის შესახებ ჩვენ არა გვაქვს პირდაპირი ჩვენება; მაგრამ საფიქრებელია, რომ ემირის მიერ „მთხრებლის გათხრას“ და ჩახრუხაიდის გამაჰმადიანებას რაღაც კავშირი უნდა ჰქონოდა ჩვენი პოეტის ახალ რომანტიულ ისტორიასთან. რომელიც მოხდარა არაბეთში, და როგორც სხანს სწორედ მექკაში, დიდი ემირის კარზე.

* *

როცა ჩახრუხაისძე იემენიდან „მოიქცა გარე“¹⁾ და აქედან გზად გამოიბრა მექკაში²⁾, ჩვენ პოეტს შეხვედრია არაბი-ქალი. რომელსაც ჩვენი ტექსტები მოიხსენებენ ეპითეტებით: „ბიბი“ (ე. ი. კეთილშობილი) და „მნათობთა დარი“. ჩვენი ლაქონიური ელეგიები ამ შემთხვევაში არ იშურებენ ფერებს ამ მნათობთა დარის“ მშვენიერების გადმოსაცემად. მათი სიტყვით იგი იყო ხორცსხმული მთვარე და მისი სახე ჰგავდა „ჰაეროვან მარმარილოს“:

მოიქცის გარე,
მოდებნის მთვარე,
შიშ-ჰაერ პირი,
მნათობთა დარი“ (I, 15).

ეს არაბი ქალი ელეგიებში წარმოდგენილია როგორც იდეალი კეთილშობილების:

„მორცხვი, მორიდი
ბრძნად მოუბნარი“ (I, 16)

ელეგიები გადმოგვცემენ, რომ „მნათობთა დარის“ ხილვით ჩახრუხაისძეს „გაუთმელდა გული მოკლული“ თამარის სიყვარულისაგან.

და იგი —

„ალარაოდეს ლახვარს ისობდის“ (II, სტრ. 9). — ჩახრუხაისძე. გამხდარა მისი მიჯნური.

ამ რომანის პერიპეტეების შესახებ ჩვენ არაფერი ვიცით გარდა იმისა, რომ ეს რომანი დასრულდა მათი დაახლოვებით. „მნათობთა დარი“ გამხდარა ჩახრუხაისძის ცოლი (I, 16).

1) იხ. I, 14-15.

2) იხ. II, 10-11.

ჩახრუხაიძის გამაჰმადიანებას, საფიქრებელია—ამ რომანთან უნდა ჰქონოდა რალაც კავშირი. ბარამან მანი გადმოგვცემს, რომ ეს არაბი-ქალი, შემდეგ ჩახრუხაიძის ცოლი, იყო „ზიბი“—ე. ი. წარჩინებული წრეებიდან, დიდ გვარიანთა სახლისშვილი; იგი ალბად ახლო მდგარა ნათესაურად ქაბას ამირასთან, რომლის კარის პოეტად სჩანს დარჩენილა ჩახრუხაიძეს;—და ამი ჯომ უნებლიეთ გვეზღვება აზრი, სომ არ იყო ამ რომანით გამოწვეული ის საფრთხე, რომელსაც დიდი ამირა უმზადებდა ჩახრუხაიძეს, და რის გამო ჩვენმა პოეტმა, ქაბას დიდ მიზგითაში, აღიარა ისლამი, და გადაიხადა მუსულმანური „ხაჯი“?

14. ჩახრუხაიძის გამომგზავრება საქართველოში.—გა ნეჯდზე, ქალაქ აჰვაზზე; მოსვლა ბაღდადში.—წერილის გაგზავნა საქართველოში.—

„მნათობთა დარს“ შერთვის შემდეგ ჩახრუხაიძეს განუზრახავს საქართველოში დაბრუნება.

უკვე ცხრა-ათ წელს გაველო პოეტის საქართველოდან წასვლის შემდეგ.

პოეტი, თავისი მიჯნური-ცოლის, „ზიბის“ თანხლებით დაიძრა არაბეთიდან საქართველოსკენ.—ეს მოხდა 1203 წლის ახლო ხანებში!).

მოგზაურობა დიდის ზარითა და ზემით ყოფილა მოწყობილი. ჩახრუხაიძეს მისი მოგზაურობის დროს მუსულმანურ აღმოსავლეთში, აურაცხელი სიმდიდრე შეუძენია როგორც მოგზაურ-პოეტს;

საქართველოსაკენ მიმავალ ჩახრუხაიძეს და მის „მნათობთა დარს“ გარს ეხვეოდა დიდი ამაღა, „მოყმენი“ (რანდები, ვასალები), ხოლო მათი მონები და მხეველები წინ უძღოდნენ ქარავანს. აქლემები დატვირთული იყო დიდი სიმდიდრით: ოქროთი, აღმოსავლეთის ქსოვილებით, ძვირფასი ქვებით, თვალმარგალიტით და ეგზოტიური სურნელებით:

„მოყვასთა წინათ პირი ჰქმნის შინათ;

ჩემთვის მოჰქონდის კმელთა ავარი;

ოქროსა სწონდის, ტურფები ჰქონდის,

ფერად ფერადი, მრავალი გვარი.

ჰყვანდის მოყმენი, მონა-მკეველები,

თვალ-მარგალიტი, სუნნელ-ამბარი“ (იხ. I, სტრ. 17—19).

მეორე ბიოგრაფიული ტექსტიც (ბარამან მანისა)—ასევე აგვიწერს ამ კორტეს:

„...აჰვაზს მოსულსა ქვა-ოქრო ჰქონდის—

ათი ათასი მართ გაკვეთილი.

ბიბი მოჰყვანდის, მოგზაოლის.

1) თარიღის შესახებ იხ. ზეით გვ. 305 და 310, შენიშვნა 1.

აქლემთა ტურვად მიმედ ტვირთვითა—
 მონა-მკეველები წინა უძღოდის.“ (II, სტრ. 12—14)

ჩახრუხაისძემ მექქიდან წამოსულმა მოაღწია თავისი ამაღის თანხლებით ბაღდადის ხალიფატში.

ჩვენ შეგვიძლია აღვადგინოთ ის გზაც, რომელიც მოუვლია ჩახრუხაისძეს: —რაკი მექქიდან ბაღდადში მიმავალი ჩახრუხაისძე ჯერ მისულა ქალაქ აჰვანში (II 12), ცხადია ჩახრუხაისძე წამოსულა შიდაპარაბეთზე და გადაუჭრია „ნეჯდი“-ს (შიდა არაბეთის) საქარაენო გზა. ეს ის ხაზია, რომელიც 1040 წელს გაიარა პოეტმა ნასირი-ხოსრომ მექქიდან ბასრამდღ, და რომელიც აღწერილია მის „სეფერ-ნამე“-ში.

ჩახრუხაისძე ამ გზით: მექქა—ნეჯდი—[ბასრა]—აჰვანი გადმოსულა მესოპოტომიაში და აქედან მოსულა ქალაქ ბაღდადში.

ბაღდადიდან უკვე აღარ იყო შორს საქართველოდან. და ჩახრუხაისძეს ბაღდადიდან გაუგზავნია წერილი საქართველოში, —მეგობარ პოეტებთან, თავის ძმა ჩახრუხაისძე-მეორესთან და პოეტ ბარმან მანთან. და უცნობებია, რომ იგი საქართველოში ბრუნდება.

* *

15. ჩახრუხაისძის ხელმოწერად უკან გაბრუნება უცხოეთში.

„მობაღდადე“ ქარავანმა, რომელსაც მიჰქონდა ჩახრუხაისძის წერილი მიაღწია საქართველოში. ქალაქ ბარდავში. [ბარდავი მდებარეობდა მტკვარზე, განჯის აღმოსავლეთით, და ამ დროს საქართველოს საზღვრებში შედიოდა; ბარდავი ითვლებოდა ერთ უდიდეს ქალაქად კავკასიაში რ ახლო აღმოსავლეთში, და იქ იყრებოდა საქარაენო გზები]—ბარდავიდან სასწრაფოდ გამოგზავნეს მახარებელი ტუილისში. პოეტის ძმასთან და ბარამან მანთან:

„მობაღდადენი ბარდავს მოვიდეს
 მახარებელი ჩვენთანა ჰქროდის“, —სწერს ბარამან მანი (II, სტრ. 15)

ჩახრუხაისძის წერილმა, —ცნობამ მისი დაბრუნების შესახებ, დიდი აღფრთოვანება გამოიწვია ქართველ პოეტთა წრეებში. გადაუწყვეტიათ მისი შეხვედრა დიდის ზემოთ.

ქართველი პოეტები გამგზავრებულან შესაგებებლად ქალაქ ბარდავში, სადაც უნდა გამოეცვო გზად მომავალ ჩახრუხაისძეს. აქ მომზადებულ იქნა მეფური დახვედრა: მუჯამრი ენთო; ეკმეოდა ეგზოტიური სურნელება, იწოდა ალვა. —ბარამან მანი ასე ავიწყერს ამ შეხვედრის ამბებს, თავის მიმართვაში პოეტის ძმისადმი:

შენ გაეგებო სურნელთა კმევად,
მუჯამარი გქონდის, ალვა იზოდის,
ბარამან მანმან მკვლავნი მოგხვიენენ
სიხარულითა სული იწოდის“. (II, 16—17).

მაგრამ ამ დროს მოვიდა მოულოდნელი ცნობა, რომელიც, პოეტის სიტყვით, ნამდვილი „ზარის დაკემა“—და „ცის დატეხა“ იყო.

ჩახრუხაისძისაგან მოვიდა მეორე „წიგნი“, სადაც აცნობებდა მეგობრებს, რომ იგი აღარ ბრუნდება საქართველოში, და ხელახლა მიემართება უცხოეთში სამოგზაუროდ.

„კვლავ განველი ზღვანი!“—სწერდა იგი ამ მეორე წიგნში (I, 21).

მართლაც ჩახრუხაისძე ამის შემდეგ ისევ გადაიკარგა უცხოეთში და აღარ დაბრუნებულა საქართველოში...

რამ გამოიწვია პოეტის უკან გაბრუნება? იქნებ მას ხელახლა განუახლდა ძველი სიყვარული?—ის „ხელობა თამარისათვის“, ვისთვისაც ჩვენი პოეტი როგორც ტარიელის ორეული ოდესღაც უცხოეთში გადაიხვეწა?..

VII.

ჩახრუხაისძის ოდესის პირველი გაზოცება. ელემიბაი.

ჩახრუხაისძის ეს ხელმეორედ უკან გაბრუნება საქართველოდან და უცხოეთში გადახვეწა მომხდარა, როგორც აღნიშნული გვქონდა, 1203 წლის ახლო დროს.

ამ დროსვე ეკუთვნის შედგენა კრებულისა „თამარაინი“, სადაც მოთავსებულია თვით ჩახრუხაისძის ოდები. და ამის გარდა ორი ელეგია ჩახრუხაისძის შესახებ.

ისტორია ამ კრებულის წარმოშობისა—სჩანს—ასეთი ყოფილი:

პოეტის ძმას, ჩახრუხაისძე-მეორეს, როცა იგი დაბრუნებულა ქალაქ ბარდავიდან, და გადაუწყვეტია იმედი, რომ იგი ოდესმე ელირსებოდა ჩახრუხაისძის ნახვას,— შეუკრებია, უცხოეთში გადახვეწილი თავისი ძმის თხზულებანი—რომელნიც მას საქართველოში ყოფნის დროს ჰქონდა დაწერილი, სახელდობ 12 ოდა მიძღვნილი მეფის თამარისადმი. იი ეს კრებული ვაჟუგავანია მას თავისი მეგობარი პოეტის ბარამან მანისთვის. კრებულისათვის შესავალის სახით დაურთავს ელეგია, სადაც იგი დასტირის უცხოეთში გადახვეწილი თავისი ძმის ბედს, და სადაც გაკვრიოთ ხაზებში გადმოცემულია მისი ზიოგრაფიაც.—ეს ელეგია-ზიოგრაფია დაწერილია წერილის სახით და მიმართულია იმავე ბარამან მანისადმი.

ბარამან მანს თავის მხრივ დაუწერია საპასუხო ელეგია; აქაც ეს პოეტი შეკვირობილია მწუხარებით ჩახრუხაისძის უცხოეთში გადახვეწის გამო, მაგრამ

მაინც სცილილობს ანუგეშოს გულმოკლული პოეტის ძმა.

ბარამან მანის ამ მეორე საპასუხო ელევგიაშიც გაკვირით ხაზებში მოცემულია ბიოგრაფიული ცნობები ჩაბრუხაისძის შესახებ.—ამიტომ ეს მეორე ელევგიაც შეუტანიათ „თამარიანის“ კრებულში, როგორც ბიოგრაფიული ხასიათის დამატება.

აი ამ რიგად შემდგარა კრებული „თამარიანი“.

მაშასადამე, აქ შევიღა 12 ოღა თვით ჩაბრუხაისძისა, და ამის გარდა ეს ორი ელევგია (ერთი თვით პოეტის ძმისა, და მეორე—ბარამან მანისა), როგორც ბიოგრაფიული შესავალი კრებულისა.

ამის შემდეგ ჩვენ დაგვრჩენია მოვიყვანოთ მთლიანად ეს ორი ელევგია, რომლებიც წარმოადგენენ მთავარ წყაროს ჩაბრუხაისძის ბიოგრაფიის რესტავრაციისათვის.—ორთავე ეს ელევგიები დაწერილია არა უგვიანეს 1204 წლისა¹⁾, ე. ი. იმავე წელს, როცა ჩაბრუხაისძე უკან დაბრუნდა უცხოეთში.

აი ესენი:

⋮

პირველი ელევგია

პოეტ ჩაბრუხაისძეზე.

[წერილი პოეტის ძმის ჩაბრუხაისძის-ძე მეორისა.
მიწერილი ბარამან მანისადმი.]

1. ვიცი, გეწყალი! დამთქამს მე წყალი,
ნოეს ნაკადი, მოქცევი ღვარი.
2. რაღა კვლავ მოგკვდე! თუ არა მოგკვდე
ვამგალითო მე ოდენ ვარი...
3. ჩემსა მოყმესა, ლომთა მოძმესა,
ვის არად უჩნდის სახლი და კარი,—
4. დამმეტეს მქმნელად: გაიჭრეს ველად,
სადგურად ჰქონდის ლომთა შამზნარი...
5. მოვლის სპარსეთი,—სხვაც ქმნის ასეთი,—
სულტანი ნახის ცათა მცთუნარი:
6. იგავნი უთბრნის, მეფენი უქნის,
მათლადე სწორად მათი ლაშქარი.

1) თარიღის შესახებ იხ. ზევით, გვ. 305 და 273.

7. არვისად სწორად წავიდის შორად,
ინდოეთს იყვის მისი საზღვარი.
8. ამოვლნის ინდნი, ხანნი და ჩინნი,
არარად უჩნდის მას მათი ზარი.
9. ატალას მოჰყვის, ქვეყანა მოსცვის,
არვისი ჰქონდის შესაუარი.
10. ბაზარეთს დაჰყვის. რუსეთსაც ჩაჰყვის.
.....
11.¹⁾
ზღვის პირით ჰქროდის ტაროსიდ ქარი.
12. წავიდის კმელსა, იონთა ველსა,
მუნ სადა მეფედ ზღს კვისარი.
13. მოვლნის ქალაქნი, ზღვისა ალაგნი,
სრულად ეგვიპტე, არაბთა მკარი.
14. ამანს მივიდის, თავი იდიდის,
რაც კამდის მუნცა ქმნის იგ ნა-ქნარი.
15. მოიქცის გარე, მოძებნის მთეარე,
შიშ-შაერ პირი, მნათობთა დარი.
16. მოჰყვანდის ქალი, საჩემო სძალი,
მორცხვი, მორიდი, ბრძნად მოუბნარი.
17. მოყვასთა წინათ—პირი ჰქმნის შინათ;
ჩემთვის მოჰქონდის კმელთა ავარი:
18. ოქროსა სწონდის, ტურფები ჰქონდის,
ფერად-ფერადი, მრავალი გვარი.
19. ჰყვანდის მოყმები, მონა-მკეველები,
თვალ-მარგალიტი, სუნნელ-ამბარი.
20. ვერა შევიგნი, მოვიდის წიგნი:
(მო—გლახი—ველოდი, დამეცის ზარი,
21. დამტყდიან ცანი!): „კელავ განველი ზღვანი.“
დავრჩი უსულოდ მართ ვითა მკედარი...
22. როს მას ვიგონებ, ვერას ვიწონებ,
ველთა გაჰრასა ოდენ მზა ვარი:.

¹⁾ აქ აკლია სტროფი. იხ. კრიტიკული აპარატი, ტექსტებისათვის

II

მეორე ელევია პოეტ ჩაბრუხაისძეზე

[საპასუხო წერილი ბარამან მანისა პოეტის ძმისადმი].

უღრდესი ნაწილი ამ საპასუხო ელევიისა დაკარგულია;

შეაახულა მხოლოდ ფრაგმენტები.

[დასაწყისი აკლია. პოეტი დასტირის ჩაბრუხაისძის უცხოეთში გადახვეწას, მაგრამ ამასთან სცილილობს ანუგეზოს იმედ გადაწყვეტილი პოეტის ძმა]:

1.ასრე წყალთაგან, რომე თვალთაგან—
ცრემლთა ნაკადი ღვარულად მოდის!
2. შენ გულსა ესე იმედად უთხარ,
ვითამცა შორით კვლავ მოვიდოდის!..
3. ვითა მოჰყვდები, ქირით განჰყდები,
მაგალითები აღარ ითქმოდის!

[შემდეგ აკლია. მომდევნო სტროფებში, პირველი ელევიის რიგის მიხედვით, აღწერილი უნდა ყოფილიყო ჩაბრუხაისძის მოგზაურობა სპარსეთსა და ინდოეთში, საიდანაც პოეტი მოხვედრილა უცნობ ქვეყნებში: ჩინეთში და „ხ ა ნ თ ა“ მხარეში (ე. ი. ხატაეთში). აქ დაუხოციათ პოეტის მზღებელი „მოყმენი“,—რის შემდეგ ჩაბრუხაისძე „გზის მომოკლებით“ და „გასწრაფებით“ გადასულა ხაზარეთს. შენახული ნაწყვეტი ამას ასე აგვიწერს]:

- 4.... ანუ ხაზარეთს,—ჩინით და ხანთათ,—
გზა მოემოკლოს, მოისწრაფოდის.
5. შენთა მოყმეთა რა ქმნან, მოძმეთა,
დედა და მამა აღარა სმოდის,—
6. მუნ დაიკოცნეს, სადა ეოცნეს,
ქვეყნის სახელი არ ასმოიდის!..

[ამის შემდეგ იწყება დიდი ხარვეზი. დაკარგულია მთელი ის ნაწილი, სადაც აღწერილი ყოფილა მოგზაურობა ხაზარეთიდან—ეგვიპტემდე. შენახულა მხოლოდ ორი პატარა ნაწყვეტი, სადაც მოთხრობილია კონსტანტინოპოლში სმოგზაურო ნავის აგება, და მალრიბში ყოფნა; აი ეს ნაწყვეტები]:

7. კონსტანტინოპოლის ნავნი ააგენ,
ზღვა წყნარად იყვის, ტაროსი ჰქროდის!..
8. მალრიბს დაყენენ ჯამნი მრავალნი!..

[მეგობრიდან ჩახრუხანისძე გადავიდა არაბეთში; აქ მექქის ამირას კარზე ჩახრუხანისძე შეხვდა არაბ ქალს „ბიბის“, „მნათობთა დარს“. რომლის მიჯნურიც ზღვება ჩვენი პოეტი. ამას გადმოგვცემს შემდეგი ფრაგმენტი]:

9. მას გაუმრთელდეს გული მოკლული,
ალარა ოდეს ლახვარს ისობდის...

[მექქაში ყოფნის დროს პოეტი მიიღებს მაჰმადიანობას, დიდი ამირას ძალატანებით, რასაც გადარჩენილი ფრაგმენტი ასე აგვიწერს]:

10. ქაბასა მფლობი დიდი ემირი
მასშიგან მთხრელებსა თვისად ისობდის:

11. მაჰმადის ხმობად, მიზგიტსა შესღვად,
თაყვანის-ცემად მას შინა სკოდის.

[შემდეგ აღწერილია ჩახრუხანისძის გამომგზავრება საქართველოში, მისი მიჯნური-ცოლის „ბიბის“ თანხლებით. მას თან მოჰყვება დიდი ამალა, და ქარავენები დატვირთული „ემელთა ავარით“, ქსოვილებით, თვალ მარგალიტით, სურნელ-ამბარით. შენახული ნაწყვეტი მოგზაურობის აღწერისა—იკითხვის შემდეგ ნაირად]:

12.... აჰვაზს მოსულსა ქვა-ოქრო ჰქონდის—

13. ათი ათასი მართ გაკვეთილი.
ბიბი მოჰყვანდის, მოეხაოდის.

14. აქლემთა ტურფად მძიმე ტვირთითა,
მონა-მკველები წინა უძლოდის.

[შემდეგ მოთხრობილია საქართველოში მახარობლის გამომგზავნა, და ჩახრუხანისძის დახვედრისათვის მზადება, რაზედაც სწყდება ელეგია]:

15. მობალდადენი ბარდავს მოვიდეს,
მახარებელი ჩვენთანა რბოდის.

16. შენ გაეგებო სუნნელთა კმევად,
მუჯამრი გქონდის, ალვა იზოდის.

17. ბარამან მანმან მკლავნი მოგხეივნე,
სიხარულითა სული იწოდის!⁴

[დასასრული მე-VI თავისა *].

¹) შემდეგი თავები:

VIII. ჩახრუხანისძის შემდეგი თავგადასავალი. IX. როდის გარდაიცვალა ჩახრუხანისძე.

X. ჩახრუხანისძის პოეტური შემოქმედრეობა. ჩახრუხანისძე როგორც მოგზაური. (საშუალო საუკუნეთა მოგზაურების რუკებით);

ნ ა წ ი ლ ი მ ე ო რ ე : კ რ ი ტ ი ც ე ლ ი ა პ ა რ - ტ ი . — ს ქ ო ლ ა ე ბ ი . — ტ ე მ ქ ს ი ს ა ი ც ი ს .

მეფუარები და დოკუმენტები.

ქართული კულტურის საკითხები.

ბიბლიოგრაფია. ქრონიკა.

მემუარები და დოკუმენტები

იაკობ ნიკოლაძე

ერთი წელიწადი როდენთან

* *

ზოგიერთი ჩემი მეგობარი დაქინებით მთხოვდა დამეწერა მოგონებანი როდენის შესახებ. დიხანს ვფიქრობდი და ვერ ვაღამეწვივებინა, რადგან წერა ჩემს ხელობად ვერ ჩამითვლია. მაგრამ ბოლოს მაინც გადავწყვიტე მეგობრების სურვილის დაკმაყოფილება.

მეორე სტიმული იყო აქ ჩემი გამხნეება როდენის ერთი ბავშვობის მეგობრის მიერ. ეს იყო M. Limét, რომელიც ბავშვობიდანვე როდენთან იყო აღზრდილი, მასთან ცხოვრობდა და მუშაობდა. იგი კარგად იცნობდა როდენს, მაგრამ ისიც ისეთივე მუნჯი იყო, როგორც მე, მწერლობის დარღში. ის კარგად იცნობდა როდენის ცხოვრებას, და მას შეეძლო მთელი მისი ბიოგრაფია დაეწერა.

M. Limét-მ ერთხელ მომმართა: „ისე როგორც მე და შენ ვიცნობთ როდენის ცხოვრებას, არავინ იცნობსო.“

და ეხლა მე მხვდა წილად მოგახსენოთ როდენის შესახებ, და ავიწეროთ ჩემი ერთი წლის მუშაობის ამბავი ამ დიდი არტისტის ხელმძღვანელობით.

ინტერესი როდენის პიროვნებისადმი, რაღა თქმა უნდა, ყოველთვის დიდი იყო. მე მაგონდება ისეთი კურიოზები როცა უცხოელები მოდიოდნენ როდენის სანახავად, და მათი მოწიწება და ამავ დროს დაინტერესება იქამდის მიდიოდა, რომ მკითხავდენ ხოლმე: „რასა სჭამს როდენიო“...

საქართველოში ყოველშემთხვევაში სხვაგვარ ინტერესს მოველი... ამ უკანასკნელ ხანში საქართველოში მე ვხედავ პლასტიური ხელოვნების ბევრს მეგობარს, მეტადრე ახალთაობაში. და მგონია, რომ ჩემი მოგონებანი არამცოუსაინტერესო იქნება მათთვის, არამედ სასარგებლოც.

* *

1905 წ. მე მეორედ მივედი პარიზში. ჯერ ჩაველი ფლორენციაში და შვიდი თვის შემდეგ გადავედი პარიზში იმიტომ, რომ მომწყურდა როდენის ნახვა.

იტალიის ალორძინების ხანა საინჟერესოა დასათვლიერებლად. თვალწარმტაცი რამ არის ხელოვნისათვის მიქელ-ანჯელოს ნახვა. ისე როგორც აქ, ფლორენციაში, არსად არ შეიძლება მიქელ-ანჯელოს გაცნობა. თქვენ აქ პირდაპირ დადიხართ მის სახლში, მის ოთახებში. ასე გგონიათ, რომ მიქელ-ანჯელო ეს არის შეგდა ცხენზე და გაემგზავრა რომში.—დონატელო დამიქელ-ანჯელო, ეს ორი მოქანდაკე მეფობს აქ. დიდებულ ფლორენტიულ სტილის ხუროთმოძღვებასთან ეს ორი მოქანდაკე შესისხლხორცებულნი არიან.

მე, როგორც ფრანული სკოლის მოწაფემ, ვერ ვნახე რომელიმე ოსტატი, რომ მისგან მესწავლა ქანდაკება. ამ ორმა ოსტატმა, მიქელ-ანჯელომ და დონატელომ, თითქო მხრებში მომიკიდეს ხელი, თუ შეიძლება ასე ითქვას, და მიმაფრინდნენ თავიანთ გზაზე. მე, რასაკვირველია, ვიფიქრე, რომ ეს ორი ოსტატი ამწეგზს და იმისთანა გზაზე გამაქანებენ, რომ შეიძლება მე დავკარგო ღონისძიება ჩემი ფეხით სიარულის... ვიფიქრე, სჯობია მოვზორდე მიქელ-ანჯელოს და დონატელოს და საკუთარ ფეხებზე დავდე.

პარიზში რომ ჩავედი, რუსეთ-იაპონიის ომი იყო, რომელსაც მოჰყვა 1905 წლის რევოლიუცია, ამის გამო რუსეთიდან ვერ ვღებულობდი ველარც ფულს და ხანდისხან სახლის ამბავსაც. ყველა ის ახალგაზრდები, რომელიც იყვნენ პარიზში იმ დროს ხელმოკლედ იყვნენ, რადგან როგორც ვთქვი, ფული აღარ მოგვდიოდა.

გაიარა ერთმა თვემ, ორმა...ორი თვის განმავლობაში მე ფული ვერ მივიღე. ბოლოს მომიგდა წერილი დედისაგან: „მე აღარ შემიძლიან ფული გამოგიგზავნო. შენც ხომ ამბობდი, რომ ქანდაკებით იცხოვრებდი, აბა ენლა მე ველარაფერს გიგზავნი და შენ იცი-ო“.

პარიზში 40.000 მდე სპეციალისტი მოქანდაკეა და 80.000-მდე მხატვარი. იქ ვისთან უნდა მიხვიდე, რომ შენი ხელობით ფული მოიგო. საზოგადოდ ხელოვნების დარგში ფული ყველაზე ძნელი საშოვნელია...

ხელოვნებას აქვს ორი მხარე: ხელოვნობა და მერმე თვითონ არტისტული შემოქმედება. ქანდაკებაში კი რამდენიმე ხელობაა საჭირო: მუშაობა ქვაზე, ბრინჯაოს ჩამოსხმა, რკინების მოღუნვა და ჩონჩხის გაკეთება. რადგან ვიცოდი, რომ საქართველოში დაბრუნების შემდეგ ამ დამხმარე ხელოსნობის მცოდნე არავინ მეყოლებოდა, მე თვითონ ვსწავლობდი ყველაფერს. ვისწავლე მარმარილოზე და ქვაზე მუშაობა, ალემბასტრიდან ჩამოსხმა და სხ... ჩემის აზრით ყველა, ვისაც კი სურს ქანდაკების შესწავლა, ქვაზე უნდა იმუშაოს, რადგან იმ კლდის ნატემა, რომელიც ხანდისხან წაავაგეს რომელიმე პირუტყვის ან ადამიანის სილუეტს ჩაუნერგა ადამიანს ქანდაკების აზრი, რომ დაესრულებინა ის, რაც შემთხვევით წარმოუვა ბუნებამ მაშასადამე ქვას თვითონ შეუქმნია მოქანდაკე-ამიტომ საჭიროა მოქანდაკემ იცოდეს ქვაზე მუშაობა. მარმარილოზე მუშაობის სასწავლებლად ვიყავ პროფ. მანეგლიეს Ecole de Beaux Arts-ში პრაქტიკისთვის ატელიეში. პროფესორს მოსწონდა ჩემი მუშაობა და მეც ვათამამებული ვმუშაობდი. ვატყობდი, რომ მარმარილოზე მუშაობა ჩემთვის ძნელი არ იყო. ეს მექანიკური მუშაობაა.—ვიღრე ლეონარდო დავინჩის მიერ გამოგონილ ფარგალით არ მოიძებნება ქვაზე ყველა გაზომილი წერტილი, და ქანდა-

კების განსახიერება არ გამოჩნდება. მხოლოდ ამ მექანიკურ მუშაობის შემდეგ ჰსდება ქანდაკების მხატვრულად დამთავრება.

სამუშაოს საშოვნელად წავედი მოქანდაკე არონსონთან. ის განიერად იდგა თავის ორ ატელიეში. მას გერმანიიდანაც ჰქონდა შენაკეთები. მივედი მასთან. ვფიქრობდი იქნებ მას დავკვირდე ან ქვაზე ან მარმარილოზე სამუშაოდ, ან და იქნებ რეკომენდაცია მაინც გამოიკეთოს სხვა მოქანდაკესთან. მან პირველ ნახვისათანავე მითხრა: შენ ნამეტარი არტისტიული სახე გაქვს და ატელიეში არაფერს მიგიღებსო. არ ვიცი რა უნდოდა ეთქვა ამით, ის, რომ მე შეგ სამუშაოსათვის არ გამოვადგებოდი მას, თუ ის, რომ სამუშაოს მოცემა არ უნდოდა. მეც გამოვბრუნდი და წავედი მეორე მოქანდაკე სინაეე-ბერნშტეინთან. ძალიან ზრდილობიანი აღამიანი და განვითარებული მოქანდაკე არის. ახალგაზღვები-სადმი შური არა ჰქონდა, და კერძოდ მე პატივისცემით მეპყრობოდა. მისი ქანდაკებაც ზრდილობიანი და კეკლუცი იყო. მე-18-ე საუკუნის დამლევის და მე-19-ის დასაწყისის სტილი აქვს: ნამდვილი ფრანგული მოქანდაკეებისაგან მას შეთვისებული აქვს ის გრაცია, რომელიც ბუნებაში არ არის, ის ფრანგული სიტკბოება, რომელიც სჩვევია აღნიშნულ ეპოქების ფრანგულ სტილს.

ის იღვა ქალაქის მეორე მხარეს. მე რომ მივედი, ის აკეთებდა დელოზის დიდ სტატუიას. მჯდომარე ქალს ერთი ბავში ეჯდა კალთაში, ხოლო მეორე უფრო მოზრდილი, დედას ედგა გვერდით ჩახუტებული. ეს იყო იმდროის ტრაფარეტული იდეა. ეს ტრაფარეტობა აიხსნება იმით, რომ იმ დროს ბევრი მწერალი და ხელოვანი ემსახურებოდა საფრანგეთის ხალხის გამრავლების იდეას... პარიზში ბევრი ძეგლი და მხატვრული ნაწარმოები იყო ამ თემაზე აგებული, დალუს, მენიეს და სხვათა... ბერნშტეინმა, როდესაც შეიტყო ჩემი მისვლის მიზეზი, მაშინვე მომცა წერილი ერთ დიდ ქარხნის პატრონისადმი, რომელთანაც მუშაობდა 40—50 პრაქტისიენი ქვასა და მარმარილოზე. თან მითხრა: „ის ჩემი ქარხანაა, მე იქ ვაძლევ სამუშაოს და შეიძლება შენც მოგცენ რაიმე საქმე“—ო, წერილი გამოვართვი და წავედი. რომ მივედი, ქარხანა უკვე დაკლიერებული დამხვდა და არაფერი იყო მუშაობა არ წარმოებდა. ქანდაკებები სალონში გაეგზავნათ. ქარხანის პატრონს რომ წერილი გადაეცეო, მითხრა: ეხლა მუშაობის სეზონი არა მაქვსო. მათალიც იყო. იქ განსაზღვრულ ხანაში მუშაობენ და შემდეგ ნამუშევარი იგზავნება სალონებში.

ის იყო გამოვბრუნდი, რომ ქარხნის პატრონმა მომაბრუნა და მკითხა: თქვენ ცოლშვილიანი ხომ არა ბრძანდებითო? მე უთხარი, რომ არა, ოჯახი არა მყავს მეთქი, ამის შემდეგ ის თითქოს უფრო დამშვიდებული დარჩა. საფრანგეთში ყოველი ფრანგი დაინტერესებულია, რომ ყველას ჰყავდეს ოჯახი. ფრანგის სურვილია, რომ ყველამ შვილები დააწყოს ჯარად და დაიციან სამშობლო. მე დარწმუნებული ვარ, ცოლშვილი რომ მყოლოდა, ქარხნის პატრონი უსათუოდ მომცემდა რაიმე საქმეს.

წამოვედი იქიდანაც და ვიფიქრე როდენთან წაველ მეთქი. განა მე არ ვიციოდი, რომ როდენთან ძნელი იყო საქმის აღება, რადგან ბევრი მოქანდაკე მუშაობდა მასთან, მაგრამ მაინც ვაებედე. პარიზში იმ დროს საზღვარ-გარეთი-

დან ბევრს უკეთავდნენ. მოდიოდა ასეთი დაკვეთაც ამერიკიდან: ჩვენ ავაშენეთ მუხეუმი და გვეკირდება სურათები ორი კვადრატული კილომეტრის სამყოფი და ქანდაკებები საერთოდ ორი ათასი კილოს წონისა. სურათებში უნდა იყოს ესა და ეს. დასახელებულნი იყვნენ: კაროლიუს ღიურანი, ბუგრო და ბონა, დანარჩენები სულ ერთია ვისიც უნდა იყოს. ასევე მოქანდაკეებში: — როდენი, დანარჩენი კი ვინც უნდა იყოსო. ამერიკა ბადეს ისერის ევროპაში. იცის, რომ ამ ბადეში ბევრი ახალგაზრდა მოხვდება. შეიძლება მერე ამა თუ იმ ახალგაზრდა ხელოვანით დაინტერესდნენ და ევროპას აღარ ექნება მისი შემოქმედების ნიმუშები. ამერიკელები ამერიკულად ყიდულობენ ხელოვნების ნაწარმოებსაც...

მე ვიცოდი, რომ როდენტან ბევრი მოქანდაკე მუშაობდა. ბევრი არ მოსწონდა, ბევრი უფუჭებდა ქანდაკებას. ბევრი გაფუჭებული მარმარილო აქვს როდენს. ზოგისა ფეხი არ მოსწონდა, ზოგისა ხელი. რომ შეეხელო ქანდაკებას, ვიტყვი თუ რა არ მოსწონდა როდენს, მე ისე ვიცი მისი თვალი და გუნება. ასეთ მოქანდაკეს ის მისცემდა ფულს და დაითხოვდა.

ფულს ის არავის უჭერდა, მაგრამ ოვის თანამემამულეთა ასეთი მოპყრობა მეტად აჯავრებდა როდენს.

როდენტან მუშაობა მაშინებდა, იმიტომ რომ ყოველი მხრიდან მეუბნებოდნენ: როდენი არის უხეში და მრისხანე. მისი დაქმავი ყვილება არავის შეუძლია. ნამუშევარს არ მოგიწონებს, ფულს არ მოგცემს, შეგაგინებს, შეურაცყოფას მოგაყენებს და ისე გამოგისტუმრებსო.

ფლორენციაში რომ ვიყავ, იქ შემდეგმა სურათმა მომაწყურა როდენი. ფლორენციაში არის დიდი ბაღი „ჯარდო პოპოლი“, „პოლატო პიტის“ ბაღია. აღორძინების სტილზეა აშენებული. დიდი ხეებით დაბურული. ბაღში გაკეთებულია ხელოვნური გვირაბი. ამ გვირაბში რომ შეპრძანდებით, შუაშთ აუზია და აუზის გარშემო ოთხივე მხრივ ჩაყოლებული აქვს 4 გაუთავებელი მარმარილოს ლოდები. ეს მიქელ-ანჯელოს მონებია. ეს მონები გაუთავებელია, მაგრამ ის დიდი და მწვავე სიამოვნება, რომელიც მაგრძნობინა ამ ქანდაკებამ, მე არ მიმიღია არც ერთ ქანდაკებისაგან.

ამ თეთრ მარმარილოს ზოდს თვითფულს აქვს 3 არშინი სიმაღლე. ისეთი შთაბეჭდილებაა, თითქოს შიგ ცოცხალი ადამიანი არის და მობრუნებულაო, მარმარილოს კანი ისეა მონგრეული, და მიყოლილი რხევისავენ. შიგნით კი სიცოცხლე ერთქაეს და ასე გგონიათ ამ ნანგრევიდან ცოცხალი ადამიანი გამოვაო. ეს რომ დაინახე, აქ როდენი მომწყურდა. მეტო გაჩერება ფლორენციაში არ შემეძლო. იმ წამიდან უკვე ვიყავი როდენის მოყაფე. მეორედ რომ ჩავედი პარიზში, ვეძებდი ხერხს, რომ რაიმე საშუალებით შემძლებოდა ამ ადამიანთან დაახლოვება. მონმარტრის კვარტალში, სადაც მე ვცხოვრობდი, თავს იყრიდა უცხოელი ახალგაზრდობა. აქ მოდიოდნენ და დგებოდნენ ინგლისის, გერმანიის, ამერიკის რესპუბლიკების და სხვა ქვეყნების ახალგაზრდები:

მონმარტრი, რომელიც განთქმულია პოეტების კაფეებით, საყურადღებოა. მეტად ბოავის ცხოვრებით. ნამდვილი ბოგება აქ წარმოიშვა.

მონმარტრის ახალი მონმარტრი არის. ლათინური კვარტალი — ეს ახალგაზ-

და მეცნიერების კვარტალია; მონმარტრის მონპარნასის კვარტალი კი ხელოვნების ახალგაზრდათა კვარტალია... აქ თავს იყრიან როგორც უცხოეთის ისე პარიზის ახალგაზრდანი. ბულვარ მონპარნასზე იყო ახალგაზრდა რუს მხატვრების საზოგადოება. ამ საზოგადოებაში თავს იყრიდნენ რუსეთიდან ჩამოსული მხატვარ ხელოვნები: აქ ესტუმრებოდათ შალიაპინი, სკრიაბინი, madame მ. ლებლან — მეტერლინკის ცოლი თავის ქმრის ლექსებს კითხულობდა. ანატოლ ფრანსისკა წაუკითხავს აქ მოხსენება.

ამ წრის პირველი თავმჯდომარე და მფარველი იყო გამოჩენილი რუსის მეცნიერი მენციკოვი.

შემდეგ რამოდენიმე ხანს თავმჯდომარედ იყო ვიკტ. ვიკტ. გოლუბიევი. მას ჰყავდა მეუღლე ძლიერ ლამაზი ქალი. იგი ძალიან მდიდარი ადამიანი იყო, და ბიუსტიც შეუქცვთა როდნეს. ეს ბიუსტი პირველად ვნახე სალონში. ბიუსტი-ალმასტრისაგან იყო გაკეთებული. ის ცხოვრობდა ავენიუ ბუადე ბულონზე, სადაც ამერიკელების და მდიდარ მილიონერების მიერ სახლები სასახლეებით არიან აშენებულნი. ქუჩა კი არა, 2—3 ვერსის მანძილზე გაშენებული წაღკოტია, რომელსაც ამკობენ ეს სასახლეები. ეს ქუჩა პარიზის მუშა ქუჩებს არა ჰგავს. აი ამ ქუჩაზე სცხოვრობდა ვიკ. გოლუბიევი.

ბევრი ახალგაზრდა მხატვარი აწუხებდა მას სხვა და სხვა თხოვნით და მე კი მიინდობოდა მისკლა. ვიცი, რომ ჩემს მისვლაზე გაიფიქრებდა: „აი მოვიდა ესეც და ფულსა მთხოვს“-ო. არც საამისო ტანსაცმელი მქონდა, რომ მიე-სულიყავ. ამ გოლუბიევის ცოლს დაჰყავდა, რომელიც ემზადებოდა საოპეროდ, და სწავლობდა სიმღერას. ყველა, ვინც პარიზში ჩანოვა უთუოდ ბოგემას მიე-ტანება, და ეს ქალიც, ნინა ვასილიევა დავიდოვა, ნამდვილად ბოგემისთვის გაჩენილი იყო. მასთან მქონდა მე მისვლა-მოსვლა. ერთხელ მიველ და ვთხოვე: „პროტექცია გამოიყეთეთ თქვენ დასთან. იქნებ როდენთან მომიხერხდეს მუშაობა, რადგან ხელოვნება ჩემი სტიქიაა და მის შესწავლელად საქართველოში არ შემიძლიან წასვლა. ვეცდები თქვენი რეკომენდაცია არ გავამტყუნო.“

მან მაშინვე ტელეფონით უთხრა თავის დას. მათ საუზმეზე მიმიწვიეს გამოწყობილი არ ვიყავ, მაგრამ მაინც მივედი. მათ მითხრეს, რომ ხვალ როდენი იქნება ჩვენთან საუზმეზე და ვეტყვითო. მეორე დღეს პნევმატიური ფოსტა მივიღე. წერილში მწერდნენ, რომ ხვალ როდენმა მელონში მივიხმოო.

მეც ავდექი და მეორე დღეს ადრე გაველ მელონში, მელონი არის 25 წუთის საჯალ მანძილზე პარიზიდან. დიდად საინტერესო, საგულისხმიერო და საინტერესო ამბები ტრიალდება ამ გზაზე, რომელიც ვერსალით თავდება. ამ მიღამოვებშია სევრის ფაბრიკა, სადაც საფრანგეთის საუკეთესო ფაიფურის ქურქელს ამზადებენ.

ეს აღვიღები ძალიან საინტერესოა და ამას შემდეგ ავწერ. მელონში რომ ჩახვალთ, უნდა გაიაროთ უზარმაზარი ვიადუკის ახლო. რომაელების აკადემიკე მოგვაგონებს. ხეცია და ირიბად უნდა გაუაროთ.

მედონის პერონზე რომ ჩადიხართ, უნდა გაიაროთ ფეხით. აღმართს რომ შეუდგებით, აქ შედიხართ სოფ. ვალფლორიში. ეს სოფელი არ არის იმისთანა, როგორც ჩვენ წარმოგვიდგენია. აქ ყველგან სართულებიანი სახლებია, ქუჩები შევიწროებულია, არ არის განიერი, მაგრამ სახლები მხატვრულად არის დაწყობილი. ყველა სახლს აქვს ბაღი. ამ ბაღების შეხედვას გაკვირებაში მოჰყავს აღამიანი.

ამ ვალფლორის ზემოდ რომ გახვალთ, გაივლით იმ ლიანდაგის ხიდს, რომლითაც პარიზიდან მობრძანდით, ახვალთ მალლობზე და მიბრძანდებით როდენის სახლთან. აქედან ხელის გულივით სჩანს დაბლა მიდამოები, სენა, რომელიც უელის ილდე პიეონს, მტრედების კუნძულს. ეს არის რალაც უცნაური ძველებური სპორტი, სადაც მოდიან მონადირეები, ყიდულობენ მტრედებს, — უშვებენ და მერმე ესერიან თოფებს, აბა ვინ უფრო ბევრს მოჰკლავსო. ამიტომ ჰქვია მტრედების კუნძული. ამავე ფერდობიდან სჩანს ზემო და ქვემო მედონი. ზემო მედონზე იმ დროს აგრონომიულ ქიმიანზე მუშაობდა გამოჩენილი ქიმიკოსი ბერტლო. მას ყველა მცენარეების ძირში ელექტროს მივთულები ჰქონდა გაყვანილი და ახალ გამოკვლევას აწარმოებდა. აქვე იყო მედონის დირიჯაბლების პარკი. დირიჯაბლი მაშინ ახლად იყო გამოგონილი და იქვე იყო მისი სახელოსნოები. აქედანვე დასცქერით სენკლუს მშვენიერ ბაღებს. შორს მოსჩანს მონვალერიანის მთა. იქ იყო ციხე, რომელშიც დრეფიუსის კეთილი გენია, პოლკოვნიკი პიკარი იყო ჩამწყვდეული.

მშვენიერი გადასახედი იყო როდენის ვილიიდან, რომელსაც ეწოდება ვილა ბრიანტ, რაც ნიშნავს ბუყვრილას, ბრწყინვალეს. ვილა დასავლეთისაკენ იყურებოდა. თავი აშენებული ყოფილა ერთ მხატვარ ქალის მიერ. შემდეგ როდენს შეუსყიდნია. ამ ატელიეს როდენი იც ხმარობდა. აქ ჰქონდა მას მუზეუმი, თბილი კუთხე, სადაც მას შეეძლო თავის ოთახებიდან გასვლა. ვილაში იყო სამი ოთახი ქვევით, რამოდენიმე საწოლი ოთახი ზევით, სულ მალა მოსამსახურეები ცხოვრობდნენ. ბაღში იყო ორი დიდი აუზი, სადაც გელები ცურაობდნენ. ბაღი ველურად იყო დატოვებული. როდენს არ უყვარდა ინგლისური გაკრეჭილი ბაღები, ლარულად გ ყვანილი გზები. ბაღი ჩადიოდა ფერდობზე. ფერდობის ქვეშ მას ჰქონდა მუზეუმი, ძველებური ავეჯით მოწყობილი. იქვე იყო ზოგიერთი მისი ნამუშავარი. როდესაც მოუვიდოდა ზოგიერთი კლიენტი, ის იქ მისცემდა ხოლმე ოთახებს. იმ დროს იქ გერმანელი გრაფინია იღვა.

როდენის ბაღის მარჯვნივ იყო აშენებული როდენის უზარმაზარი ატელიე, რომელსაც შეიძლება უფრო მუზეუმი ეწოდოს. 200 კვადრ. საენი, მალალი, 21/2 სართულიანი; შენობა გადაფარებული იყო შუშით. გარშემო მალადა გრძელ შუშის ფანჯარებიდან უზგი სინათლე მოდიოდა შენობაში. წინ ჰქონდა პერსტილი სვეტები ძველი ბერძნული სტილით. მთავარ კარებიდან რომ შედიოდით, იმ ადგილს ზევით იყო ასასვლელი კიბე, რომელიც მიდიოდა პატარა აივანზე. ამ აივანიდან შეეძლო როდენს გადაეხედნა თავის ნამუშევრებისთვის. როდენს ეს შენობა მიართვა პარიზის მუნიციპალიტეტმა.

1900 წ. მსოფლიო გამოფენის დროს აშენებული იყო ხელოვნების სა-

სახლე. ამ სასახლეში არ მიიღეს როდენი მთელი მისი კოლექციებით. ქალაქმა საკუთარი ბინა აუშენა მას, მაგრამ გამოფენის ტერიტორიაზე კი არა, არამედ გვერდით—მოედანზე—პლას დაღმაზე. ეს იყო რკინის და ბეტონის შენობა. კარკასი ან ჩონჩხი ამ შენობის კი რკინისა იყო.

როდენის ყველა ნამუშევრის თითო ეგზემპლიარი ეწყო ამ ატელიეში. მისი მოღვაწეობის დათვლიერება არ შეიძლებოდა სხვაგან თუ არა ამ ატელიეში. ამ ატელიეზე მე შემდეგ მოგახსენებთ.

ახლა ვნახოთ როდენის ბალი. ბალში ცალკე იყო 2 სოფლური კოპწია სახლი, ცალ-ცალკე შემოღობილი. ამ ღობეებზე ყვავილები მიცურავდნენ. ქვეით იყო პატარა გალერეია. ამ გალერეიაში მას კოლექციები ჰქონდა. დიდ ატელიეს მეორე მხარეზე იყო პატარა ატელიე, სადაც ნახევარში როდენის ნამუშევრის ყალიბების საწყობები იყო, ხოლო დანარჩენი ალაკი ეკირა ბერძნულ მარმარილოებს.

ვიდრე როდენთან მიხვიდოდეთ მუღინოს კზით, აქედან უნდა გაიაროთ 40 ნაბიჯი ველური წაბლის ხეივანი. ამ წაბლის ხეების ძირში დარგული იყო ზამბახის ყვავილები, იქვე კი პატარა ატელიეში მუშაობდნენ მულირები, რომლებიც ალემასტრიდან ასხამდნენ როდენის ნამუშევრს.

როდენის კოლექციის შეადგენდა ძველ ბერძნების მარმარილოს ნატეხები ან მთელი ქანდაკებები. უნდა მოგახსენოთ, რომ ძველი ბერძნული მარმარილოს ნატეხები და ქანდაკებები იგზავნებოდა საბერძნეთიდან. საფრანგეთის და ინგლისის მუზეუმები სავსე არიან ამგვარ ძეგლებით. საბერძნეთის ერმა, როდესაც ძალა მოიკრიბა და თავის ეროვნულ სიმდიდრის ხიფათს ჩაუფიქრდა, აკრძალა მარმარილოს საბერძნეთის საზღვრებიდან გატანა. ამისდა მიუხედავად მარმარილოს ძველი დიდი ქანდაკებები, მაინც იპარება საბერძნეთიდან. მოამზადებენ 40-50 ფუთიან ყუთს ბერძნულ ქანდაკებით, მიიტანენ ნაპირზე და როდესაც გემი მოვა, ჩუმაღ მიუბამენ თოკით ამ გამზადებულ ყუთს, გემი დაიძრება და ყუთსაც დაითრევს. შუა გზაზე რომ გავა გემი—ამოიღებენ ყუთს და გემზე დასდებენ. ასე იცარცვება ეხლაც საბერძნეთი. 2 მყიდველი გაფაციცებით ყიდულობდა ამ ბერძნულ ნამუშებს. სახელმწიფოები ისე ადვილად ვერ იძენენ ამ ხელოვნების ნამუშებს, რადგან მათ არა აქვთ ისეთი მიხერა-მოხერა, რომ ადრე იყიდონ და გაათავონ. საქმე. ამ შემთხვევაში კერძო ინციტირება უფრო ადვილად ყიდულობს. როგორც მოგახსენეთ 2 ადამიანი იყო, ვინც ყიდულობდა ამ ნამუშებს. ერთი ბრიუსელში და მეორე პარიზში—როდენი. ერთხელ როდენმა შესწყვიტა კიდეც მარმარილოს შესყიდვა. იგი ამბობდა: ყველაფერს ის ყიდულობს, იმან მოუმატა ფასები, მე არ შემიძლია ამდენი მიგეცე. მე კვლარ ვიყიდი-ო“. მიუხედავად ამისა, დიდებულ არტისტს მაინც სული სძლევდა და განაგრძობდა ყიდვას.

ყიდვა ასე ხდებოდა. მოუთრევდნენ უზარმაზარ ყუთს. რა არის?

ეს ბატონო, ძველი მარმარილოა.

— რა ლირს.

— ჯერ ნახეთ.

მედონის პერონზე რომ ჩაღიხართ, უნდა გაიაროთ ფეხით. აღმართს რომ შეუდგებით, აქ შეღიხართ სოფ. ვალფლორიში. ეს სოფელი არ არის იმისთანა, როგორც ჩვენ წარმოგვიდგენია. აქ ყველგან სართულმბიანი სახლებია, ქუჩები შევიწროვებულია, არ არის განიერი, მაგრამ სახლები მხატვრულად არის დაწყობილი: ყველა სახლს აქვს ბაღი. ამ ბაღების შეხედვას გააკვირვებაში მოჰყავს აღამიანი.

ამ ვალფლორის ზემოდ რომ გახვალთ, გაივლით იმ ლიანდაგის ხიდს, რომლითაც პარიზიდან მობრძანდით, ახვალთ მალლობზე და მიბრძანდებით როდენის სახლთან. აქედან ხელის გულივით სჩანს დაბლა მიდამოები, სენა, რომელიც უფლის ილდე პიჯონს, მტრედების კუნძულს. ეს არის რალაც უცნაური ძველებური სპორტი, სადაც მოდიან მონადირეები, ყიდულობენ მტრედებს,—უშვებენ და მერმე ესერიან თოფებს, აბა ვინ უფრო ბევრს მოჰყავსო. ამიტომ ჰქვია მტრედების კუნძული. ამავე ფერდობიდან სჩანს ზემო და ქვემო მედონი. ზემო მედონზე იმ დროს აგრონომიულ ქიმიანზე მუშაობდა გამოჩენილი ქიმიკოს ბერტოლ. მას ყველა მცენარეების ძირში ელექტროს მეთოდები ჰქონდა გაყვანილი და ახალ გამოკვლევას აწარმოებდა. აქვე იყო მედონის დირიჯაბლების პარკი. დირიჯაბლი მაშინ ახლად იყო გამოგონილი და იქვე იყო მისი სახელოსნოები. აქედანვე დასცქერით სენკლუს მშვენიერ ბაღებს. შორს მოსჩანს მონეალერიანის მთა. იქ იყო ციხე, რომელშიც დრეიფუსის კეთილი გენია, პოლკოვნიკი პიკარი იყო ჩამწყვდეული.

მშვენიერი ვადასახედი იყო როდენის ვილიიდან, რომელსაც ეწოდება ვილა ბრიანტ, რაც ნიშნავს ბუყვრიალას, ბრწყინვალეს. ვილა დასავლეთისაკენ იყურებოდა. თავი აშენებული ყოფილა ერთ მხატვარ ქალის მიერ. შემდეგ როდენს შეუსუიღნია. ამ ატელიეს როდენი არ ხმარობდა. აქ ჰქონდა მას მუზეუმი, თბილი კუთხე, სადაც მას შეეძლო თავის ოთახებიდან გასვლა. ვილაში იყო სამი ოთახი ქვევით, რამოდენიმე საწოლი ოთახი ზევით, სულ მალა მოსამსახურეები ცხოვრობდნენ. ბაღში იყო ორი დიდი აუზი, სადაც გელები ცურაობდნენ. ბაღი ველურად იყო დატოვებული. როდენს არ უყვარდა ინგლისური გაკრეპილი ბაღები, ლარულად გყვანილი გზები. ბაღი ჩაღიოდა ფერდობზე. ფერდობის ქვეშ მას ჰქონდა მუზეუმი, ძველებური ავეჯით მოწყობილი. იქვე იყო ზოგიერთი მისი ნამუშაური. როდესაც მოუვიდოდა ზოგიერთი კლიენტი, ის იქ მისცემდა ხოლმე ოთახებს. იმ დროს იქ გერმანელი გრაფინია იღვა.

როდენის ბაღის მარჯვნივ იყო აშენებული როდენის უზარმაზარი ატელიე, რომელსაც შეიძლება უფრო მუზეუმი ეწოდოს. 200 კვადრ. საენი, მალალი, 2 $\frac{1}{2}$, სართულიანი; შენობა გადაფარებული იყო შუშით. ვარშემო მალალ და გრძელ შუშის ფანჯარებიდან უხეი სინათლე მოდიოდა შენობაში. წინ ჰქონდა პერისტილი სვეტები ძველი ბერძნული სტილით. მთავარ კარებიდან რომ შედიოდით, იმ ადგალს ზევით იყო ასასვლელი კიბე, რომელიც მიდიოდა. პატარა აივანზე. ამ აივანიდან შეეძლო როდენს გადაეხენდა თავის ნამუშევრებისათვის. როდენს ეს შენობა მთავრად პარიზის მუნიციპალიტეტში.

1900 წ. მსოფლიო გამოფენის დროს აშენებული იყო ხელოვნების სა-

სახლე. ამ სასახლეში არ მიიღეს როდენი მთელი მისი კოლექციებით. ქალაქმა საკუთარი ბინა აუშენა მას, მაგრამ გამოფენის ტერიტორიაზე კი არა, არამედ გვერდით—მოედანზე—პლას დაღმაზე. ეს იყო რკინის და ბეტონის შენობა. კარკასი ან ჩონჩხი ამ შენობის კი რკინისა იყო.

როდენის ყველა ნამუშავერის თითო ეგზემპლარი ეწყო ამ ატელიეში. მისი მოღვაწეობის დათვალიერება არ შეიძლებოდა სხვაგან თუ არა ამ ატელიეში. ამ ატელიეზე მე შემდეგ მოგახსენებთ.

ახლა ვნახოთ როდენის ბაღი. ბაღში ცალკე იყო 2 სოფლური კოშკი საახლი, ცალ-ცალკე შემოღობილი. ამ ლობებზე ყვავილები მიცურავდნენ. ქვეით იყო პატარა გალერეია. ამ გალერეიაში მას კოლექციები ჰქონდა. დიდ ატელიეს მეორე მხარეზე იყო პატარა ატელიე, სადაც ნახევარში როდენის ნამუშავერის ყალიბების საწყოები იყო, ხოლო დანარჩენი ალაგი ეჭირა ბერძნულ მარმარილოებს.

ვიდრე როდენთან მიხვიდოდეთ მუღინოს გზით, აქედან უნდა გაიაროთ 40 ნაბიჯი ველური წაბლის ხეივანი. ამ წაბლის ხეების ძირში დარგული იყო ზამბახის ყვავილები, იქვე კი პატარა ატელიეში მუშაობდნენ მულერები, რომლებიც ალბასტრიდან ასხამდნენ როდენის ნამუშავერს.

როდენის კოლექციას შეადგენდა ძველ ბერძნების მარმარილოს ნატეხები ან მთელი ქანდაკებები. უნდა მოგახსენოთ, რომ ძველი ბერძნული მარმარილოს ნატეხები და ქანდაკებები იგზავნებოდა საბერძნეთიდან. საფრანგეთის და ინგლისის მუზეუმები საესე არიან ამგვარ ძეგლებით. საბერძნეთის ერმა, როდესაც ძალა მოიკრიბა და თავის ეროვნულ სიმდიდრის ხიფათს ჩაუფიქრდა, აკრძალა მარმარილოს საბერძნეთის საზღვრებიდან გატანა. ამისდა მიუხედავად მარმარილოს ძველი დიდი ქანდაკებები, მაინც იპარება საბერძნეთიდან. მოამზადებენ 40-50 ფუთიან ყუთს ბერძნულ ქანდაკებით, მიიტანენ ნაპირზე და როდესაც გემი მოვა, ჩუმაღ მიუბამენ თოკით ამ გამზადებულ ყუთს, გემი დაიძრება და ყუთსაც დაითრევს. შუა გზაზე რომ გავა გემი—ამოიღებენ ყუთს და გემზე დასდებენ. ასე იცარცევა ეხლაც საბერძნეთი. 2 მყიდველი გაფაციცებით ყიდულობდა ამ ბერძნულ ნაშთებს. სახელმწიფოები ისე ადვილად ვერ იძენენ ამ ხელოვნების ნაშთებს, რადგან მათ არა აქვთ ისეთი მიხერა-მიხვრა, რომ აღრე იყიდონ და გაათავონ საქმე. ამ შემთხვევაში კერძო ინიციატივა უფრო ადვილად ყიდულობს. როგორც მოგახსენებ 2 ადამიანი იყო, ვინც ყიდულობდა ამ ნაშთებს. ერთი ბრიუსელში და მეორე პარიზში—როდენი. ერთხელ როდენმა შესწყვიტა კიდევ მარმარილოს შესყიდვა. იგი ამბობდა: ყველაფერს ის ყიდულობს, იმან მოუმატა ფასები, მე არ შემძლია ამდენი მიეცე. მე კელარ ვიყიდი-ო“. მიუხედავად ამისა, დიდებულ არტისტს მაინც სულ სძლევდა და განაგრძობდა ყიდვას.

ყიდვა ასე ხდებოდა. მოუთრევდნენ უზარმაზარ ყუთს. რა არის?

ეს ბატონო, ძველი მარმარილა.

— რა ღირს.

— ჯერ ნახეთ.

— ვახსენით, ვნახოთ.

ერთ ფიცარს ააძრობდენ.

— კარგი, მეცნო, ნუ შესწუხდებით; რა ღირს?

— 15 ათასი, ან 30 ათასი ფრანკი.

დაუწერდა ჩეკს და მისცემდა. როდესაც მომტანი წავიდოდა—როდენი, როგორც შეყვარებული, ისე მიუბრუნდებოდა ყუთს. ყუთს აახსენიებდა და იმ ერთი ფიცრის ახსნის შემდეგ უკვე იცოდა თუ რა იყო. მას ეშინოდა მხოლოდ არ ენახა იმ კომისიას, რომელიც ლუერისთვის ყიდულობდა მარმარილოს, რადგან მას შეეძლო შესცილებოდა, თუმცა უნდა ვთქვათ, რომ ეს როდენს მოსდიოდა არა ანგარებით, არამედ ბერძნულ მარმარილოთა უსაზღვრო სიყვარულით. ამის ამტკიცებს ის გარემოებაც, რომ ყველაფერი ის; რასაც ის ასე ხარბად ყიდულობდა და აგრეთვე მთელი თავისი ქონება თავის სამშობლო საფრანგეთს დაუტოვა.

ამით მიწოდდა დამეხასიათებინა ამ დიდებულ ადამიანის დიდი გრძნობა და სიყვარული იმ ხელოვნების მიმართ, რომელიც სწამდა მას, და რომელსაც თავის მასწავლებლად სთვლიდა ბოლომდის როდენი სწავლობდა ბერძნების უბრალო მარმარილოს ნატეხებზე.

მახსოვს, ერთხელ მან დიდხანს უცქირა მარმარილოს ნატეხს, რომელიც ქალის ტორს წარმოადგენდა, და შემდეგ ვატაცებით წამოიძახა:—რა ლამაზნი იყვნენ, რა ლამაზნი! ე. ი. წინაღ რა ლამაზად უცხოვრიათ, როგორ შეგნებული ჰქონდათ სილამაზეო. მართლაც და ქალის ცოცხალი ტანი ისე გამოკრთოდა ამ ქანდაკებიდან, რომ ადამიანი ვანცეფერებაში მოჰყავდა.

ეს ნატეხი ეგდო მისი სახლის გვერდით. მთელი მისი ბალი მოფენილი იყო ამ ბერძნულ ქვებით. როდენს მათი მოვლის თავი არა ჰქონდა, რადგან მოსამსახურეები არ უგონებდნენ მას, რასაც კი დაავალებდა. მოსამსახურეები ფიქრობდნენ, რომ სულ ერთია—დაავიწყდებო. როდენს არაფერი არ ავიწყდებოდა, მაგრამ სწყინდა, რომ იმ ხალხს, რომელთაც მასთან უნდა ემსახურნათ, არ ჰქონდათ შეგნებული თავის მოვალეობა. საერთოდ უნდა ითქვას, რომ როდენს თავის სამშობლოდან, თავის სახლიდან და თვით მოქანდაკეებიდან არ ჰქონდა ის პატივისცემა, რომლის ღირსიც იყო ეს დიდი ადამიანი. ფრანგებმა როდენი მაშინ დააფასეს, როდესაც ბალზაკის სკანდალმა იჩინა თავი. მაგრამ ამის შესახებ შემდეგ.

ალექსანდრე ქაზბეგის

ავტობიოგრაფიული მასალები და წერილები

რედაქციისაგან

დიდი პოეტის, ალექსანდრე ყაზბეგის სახელის გარშემო, როგორც ცნობილია, მრავალი ლეგენდა შეიქმნა. მისი პიროვნება ქართული საზოგადოებისათვის დღემდე მოსილია ერთგვარი საიდუმლოებით. პოეტის შესახებ შეითხზა ბევრი ინსინუაციები; დღემდე გაისმის ის საზიზღარი ჭორი, რომელიც პირველად ფილისტერულ წრეებში დაიბადა, თითქო ყაზბეგის რომანები არ ეკუთვნის თითონ ყაზბეგის კალამს.

აღ. ყაზბეგისგან ჩვენამდე შენახულა ძალიან ბევრი ავტენტიური ხელნაწერები, რომლებიც ინახება ქ. შ. წ. კ. გამ. საზოგადოების მუზეუმში, ხელნაწერები—რომლებიც დღემდე ხელუხლებელ განძს წარმოადგენენ.

მართალია ამ ხელნაწერთა უმრავლესობა დაუმთავრებელია, მაგრამ მათი მიხედვით შეიძლება ბევრი საკითხების ნათელყოფა.

ამ ფრაგმენტარული ნაწერებიდან, თუშეა ისინი მოკლებულია ყოველგვარ პრეტენზიას, და წარმოადგენენ უბრალო შაეებს, დაუმუშავებელსა და შემთხვევითი ხასიათის შენიშვნებს,—მაგრამ მათი მიხედვითაც ცხადად სჩანს, რომ მათი დამწერი დიდი შემოქმედი იყო; აქ არის იგივე პათოსი, იგივე სულის წვა, რომელიც გვესმის ყაზბეგის ნაწერებში.

„კავკასიონი“-ს რედაქციამ გადასწვრიტა გამოაქვეყნოს, ნაწილობრივ მაინც, ეს მასალები, იმ დიდი ინტერესის გამო, რომელსაც იწვევს აღ. ყაზბეგის პიროვნება.

ქვემოთ მოთავსებული ტექსტები დამზადებულია ვახტანგ კოტეტიშვილის მიერ, რომელმაც შეისწავლა ყაზბეგის არქივი.

I

წერილი მკითხველსადმი

ეს ფრაგმენტარული შენიშვნა ალ. ყაზბეგისა წარმოადგენს ავტოგრაფს. დაწერილია იგი ძალზე ფურცელ ქაღალდზე. წერილი ავტორს აღარ დაუსრულებია.

მკითხველს

უკეთეს ეს სტრიქონები, ეს ნაკვეთი გულისა ოდესმე შეგზვდეს, მიუხედავად სხვების საუბრისა, (იკოდე) რომ მათი გაჩენის მიზეზი არც უნიჭიერებს პოეტად თავის წარმოდგენით გაზვიადებულებაა, და არც ის ბრჭყვიალა წადილი*)...

შორსა ვარ ამ ფიქრისაგან, თუმცა მრავალჯერ უტდია, და ეცდებოდა კვლავ ეცდებოდა დამცირებული სულითა ძალა მოკლებული, ბოროტებით აღსავსე არსება. მაგრამ მათს სიტყვას ჩემზედ გავლენა არა აქვს. რადგანაც მათი ფასი, მათი მოქმედება იმდენად მიიღრს, რამდენადაც დამაშორებს ჩემს გულითადს ჩემს მკითხველს, მას, ვისთანაც ისე მიყვარს საუბარი. ისე მწადის დაკენესება საერთო ვარამზედა!..

და ეს ყველა მწადის წრფელად, ნამდვილად, გულით, და არც არის გასაკვირვებელი, რადგანაც მე არც ხონელ ვაჭრად აღმიზრდია გრძობა, და არც კახელ დალაღის გულად შემეჩნია გული; მე ვარ მთიელი (არა „მთიული“, როგორც ჩვენს ლიტერატურაში გაქირავებულები მოგვიხსენიებენ ხოლმე), დიხა, მთიელი, აღზრდილი ხალხში, შობილი იქ, სადაც ყმა და მონობა ძველადგანვე სამარცხვინოდ ყოფილა ხალხში, სადაც სიტყვას „ბატონ-ყმობა“ ადგილი არასოდეს არა ჰქონია, და სადაც კაცს პატივისცემა მხოლოდ პირადის ღირსებით შესძლება. დიხა, ჩემო მკითხველო! იქ გაჩნდი, ამ ხალხში აღვიზარდე, აქვე ესწავდი მთიელი დედა-კაცის რძეს, რომელიც მთლად იყო შემდგარი მთის დიდებულებით აღსავსე ბუნების ნაწილებისაგან... ვიზრდებოდი მათ შორის, და სანექტარო ნიავთან ერთად სმენასა სწვდებოდა ნანა ჩემის მწოებელისა, რომელიც იძახდა: ვინ თავისას ვერ სთვისობს, მას აღმზრდელის რძე პირიდან წამოუყვია. და შემდეგ, თუმცა ყოველმა შემთხვევამ, თუნდა ავიღოთ თბილისისა ასე წოდებული მოწინავე-მოთავე ხალხში ტრიალმა ვერ დაიმორჩილა ჩემი შემადგენელი ნაწილები, ვერ შეიპყრო და ვერ გარყვნა მათი ძალა, და დღემდის ჩემის სისხლის შემადგენელი არიან მთის ნაკადულში შერეული რკინა და კლდეთა შორის ნაჩქვების წვეთები. მათგან აღზრდილი დღემდე თეთრს ხადის თეთრად და შავს შავად, თავისას ჰგრძნობს თავისად და უტბოს—უტბოდ.

ამ პირობებში მყოფისთვის, დამეთანხმე მკითხველო!.. ჩემთა საერთო საკენესავი უტბოდ ვერ დარჩება ჩემთვისაც, და ჩემი არსება გადაბმულია ჩემის ქვეყნის არსებასთან უბილაფის ძალით!.. სადაც უნდა ეტყინოს ჩემსას, მისვე

* ფრაზა დასრულებული არ არის; ტექსტში ამას მისდევს ასეთი დაუმთავრებელი წინადადების ნაწყვეტი: „მუშური ან მსაგისა, რომელიც მშრამელს თავმოყვარეობა და სახელის მოხვეტა სურჯეს“ (ამდენად უკანა-კენელი შვიდი სიტყვა წაშლილია ავტორის მიერ).

ტკივილი მეც მაგრძნობინებს, და მის გუნების გვარად მოაწყობს ჩემს გუნებასაც. ამ დღეში მყოფს, წადლი ნალველის ამოღებისა თავის მახლობელთან, თავის არსების შემადგენელს ნაწილთან არის წესიერი, ჩვეულებრივი და აუცილებელი მოვლენა! მისი გამოთქმის უფლება აქვს ყველას. საერთო ტკივილის დროს კენესა ესრეთისა არის უფლება თვითთუელისა და წმიდა მოვლენის შეხება უწმინდურის ხელით არის კაცისთვის უღირსი საქციელი, მისთვის დამამციკრებელი საქციელი. ამ ფიქრებმა, ამ აზრმა დაბადა ჩემი პიესები, მოთხრობები და ლექსები. პირველისავე ნაბიჯიდან მე მივეც ერთი მიზართულება ჩემს ნაწერებს, და დღემდე მიესდევ მას...

მიესდევ მას, თუცა ერთგვარ საგნობისთვის ბევრჯერ... ვარჩეული კი არაა, რადგანაც ჩვენში დღემდის შრომის ღირსების გარჩევა არ არის. არამედ პირადი ლანძღვა...

მაგრამ რა ვქნათ?.. ეს არის ჩვენი ბედი და მისგან გაქცევა ვერა სთავსდება მთიელის არსებას... ის კენესავს მასზედ, რაც სტიკია, იმიტომ რომ ავადობს და პირდაპირია. პირში დავიწყებულს პირადს ანგარიშს შორს გაუტაცია პირადი ანგარიში, და ავადობს ისე და იმით, რა დღეშიც ირგვლივ მყოფნი არიან, და როგორც ისინი ჰკენესიან... რითაც და რა რიგითაც უნდა გამოგეღაპარაკო, ჩემო მკითხველო! რიგი სულერთია და გამკიცხავს მხოლოდ სულით დამდაბლებული, რადგანაც საქმის მოკეთების მაგიერ, თავის გარჩევის მაგიერ სხვის ცხოვრებას ჰქეპავს და ცდილობს სხვის დამდაბლებით თვით აიწიოს.

მიიღე, ჩემო გულისავე, ეს რვეული, და თუ ცოტადაც გავართო, ამოგაქვინა, ჩემს ქშენასთან ერთად, ბედნიერი ვიქნები. ძვირფასია თანამგრძობელი ჩემებრ ობლისთვის. მეტადრე იმისი თანაგრძნობა, ვისთვისაც შენ თავად ავადობ და ჰგმინავ, ვისთვისაც ერთი ამოსუ...

(წერილი, როგორც აღვნიშნეთ, ავტორს ალარ დაუსრულებია და შეწყვეტილია ნახევარ სიტყვებზე.)

II.

ალ. ყაზბეგის ზენიშენები იონა მუხნარაგიას შპრილზე: „კომპლჩის ბამო.“

იონა მუხნარაგია 1886 წელს, „ივერიის“ 91 №-ში დაბეჭდა წერილი ალ. ყაზბეგის როგორც მანის შესახებ „კომპლჩის გამო.“ — ქვემოთმოყვანილი ზენიშენები ალ. ყაზბეგისა გამოუწვევი მუხნარაგიას ამ წერილს.

ყაზბეგის ზენიშენები წარმოადგენს დიდს რვეულს და შეიცავს სულ 46 ფურცელს (—ინახება იგი წ.-კ. ს. მუხნარაგიაში № 3973; ყაზბეგის ავტოგრაფი).

მიუხედავად იმისა, რომ ეს ტექსტი არ არის დამუშავებული და შემთხვევითი ზენიშენების სახე აქვს, მაინც იგი მეტად მნიშვნელოვანი დოკუმენტია. აქ ჩვენ ვეცნობით ყაზბეგის ინტელექტუალურ სახეს, მის შეხედულებას პოეზიაზე და სხ.—და ჩვენ ვხედავთ, რომ აქ არის მთელი რიგი ისეთი სახებისა, რომლებიც ზუსტად ჰყენს ყაზბეგის შემოქმედებას.

საჭიროა მთლიანად გამოვეყვა ამ საყურადღებო დოკუმენტსა, რომელიც, როგორც აღვნიშნეთ, საკმაოდ ვრცელ ტექსტს წარმოადგენს (46 ფურცელს).

ამ ტექსტის ფორმის შესახებ საჭიროა აღვნიშნოდ, რომ იგი დაწერილია არა როგორც ერთი მთლიანი გაბმული წერილი, არამედ წარმოადგენს ცალკე თითქმის ერთი-მეორისაგან დაშლილი დებეღ ფრაგმენტებს,—ცალკე დამოუკიდებელ ზენიშენებს. მოგვყავს აქ ერთი ნაწილი ამ ფრაგმენტებისა

* * *

„ის (მოჩუბარძე) უნდა დარჩეს მთის მოარშეყედ, მის-მაქებრად, მის ზომიროსად, როგორცა სთქვა გრიგოლ ორბელიანმა“. *)

მომიჭევით თუ შეცდომას გაგისწორებთ. გრიგოლ ორბელიანმა ეს სიტყვები ცოტა სხვა რიგად მიაწეა ჩემს მოთხრობას „მამის მკვლელს“. ეს ნომერი ეხლა თვალ წინ მიძევს და თქვენს სიტყვებს ვამოწმებ. აი რა სწორია მოთხრობის დასაბოლოებელი ფელეტონის ბოლოში: „ქართველების ომეროს არის, შაბაშ!“. მე დიდს მნიშვნელობას არ ვაძლევ ამ სიტყვებს და არც დიდს ღირსებად მიმაჩნია მათი ვაგონება, რადგანაც არც საკვირველი და არც თავმოსაწონებელ ღირსებათ ჩაითვლება, ბ. მეუნარგია, რომ თქვენისთანა მწერალთ შორის, უნაგაროს და გულით მოყვარე ქართველს, ქართულ ლიტერატურაში ახალი რამ ომეროსის ნაწარმოებად ეჩვენოს, მაგრამ არ შემიძლიან მივხედ, რისთვის სწეწავით ფაქტებს. თუ გრიგოლ ორბელიანის სიტყვებს მნიშვნელობას აძლევთ რასმე, მისგან ერთ მოთხრობაზედ მიწერილი ისე რად მოგყავს, რომ მკითხველმა თქვენის სურვილისამებრ მიაწეროს სხვა მოთხრობას, და თუ მნიშვნელობას არ აძლევთ, და რაღად მოგყავთ იმისი სიტყვები.

თქვენ გრიგოლ ორბელიანის სიტყვები მოგყავს ისე, როგორც დამამტკიცებელი საბუთი თქვენის აზრებისა და იმ სიტყვების შემდეგ, სადაც აღწერილობის და ეტნოგრაფიულ ცნობების იქით ნაბიჯის გადადგმის ნებას არ მაძლევთ, და გრიგოლ ორბელიანის სიტყვები კი მიწერილია „დროების“ № ნომერზედ, ფელეტონის ბოლოში, სადაც ერთი სიტყვაც არ არის არც ეტნოგრაფიულ სახისა და არც აღწერილი მხარისა. სინიდიისანი, არამც თუ კრიტიკა, არამედ მოკლე ბიბლიოგრაფიული ცნობაც კი ითხოვს უქვევლს ქეშმარიტებას, სისწორეს, მიუღდომლობას და უანგარო დამფასებლობას.

მე არა მაქვს დასახული მიზნად სახელი უკვდავად ვავიხადო, და არ მივიბრძვი უკვდავ შექსპირის გამოკვლევას მივყო ხელი, მე არ ვხატავ ლირებს და ჰ მღეტებს, ჩემსა მოძმეთათვის გაუგებარ პირებს. მე ველტვი ჩემს ქვეყანას, კეკლუსს და შემკობილს, ველტვი მის ბუნებას, რომელმაც აღზარდა და შეიფარა ჩემი მოძმენი. შევხარი იმით და ვტირა იმ ტირილით, რომელიც გვასწავლა მისმა მოქმედებამ. მთა რომ ჰკენეს და ჰგმინავს, ჰაერი რომ ირევა და გოლიათნი ნისლით იბურღებიან, ღრუბელი რომ ცრემლებს (ღვრის), და ზგავი მოხუის, წყალი რომ მთიდან გამედგრებული გადმოჰქუხს და ანკარა წყარო ლექსავით მოკანკარებს, ეს ყველა ცოცხალი სამაგალითო ვაკეეთილებია მისი შეილებსთვის. მთიელთ ვარს ეხვევა ეს ყველა, მოქმედობს მის აღზრდაზედ და იფერადებს, ასურათებს მათ მოქმედების ყალიბობისამებრ. და ეს ყველა მართალია შესამჩნევ აღსაწერია, მაგრამ მისგან განზოგრებული ცხოველი აღწერილობის დროს, ამ ცხოველის ცხოვრების და სულის მოძრაობის ჩრდილში მოფარება, მოფხევა მოთხრობის მწერლისაგან შეუძლებელი უღირსობა იქნებოდა ანგელო-

*) ფრჩხილებში მოთავსებული სიტყვები არის ციტატა მეუნარგიას წერილიდან.

სებრივი გვამი უსულოდ, უძრავად, უიმცეცხლოდ, რომელიც ცხოვრებას აცხოველებს და ამშვენებებს, იქნებოდა მხოლოდ გაყინული, უაზრო საგანი, რომლის ტრფილიც მე არ შემიძლიან, და თუ სხვებს, საფრანგეთში აღზრდილს, ა—ლა—მეუნარგებებს შეუძლიანთ, ღმერთმა ხელი მოუმართოს.

• •

„მაგრამ ესთქვათ, რომ მოჩხუბარიძე დარჩეს თავის ქერქში!“ ნუ ესთქვათ ბ. მეუნარგავი, რადგანაც მოჩხუბარიძე ოჩნობას ზეჩეუული არ არის, მისი სული მიიბრძვის და ერთ ადგილას შეგუბებული ვერ დახავსდება, ვერ აყროლდება.

• •

ერთი და იგივე საგანი, რომელსაც ბ. მოჩხუბარიძემ ექვსი თუ შვიდი თვის მოთხრობები შესწირა (ვის) შეიძლება რომ შეიძლება თუ არა გაუხდეს იმას, შეიძლება რომ გაუხდეს მასალად შემდეგის მოთხრობებისთვის. (ყოტა ბნელად არის გამოთქმული, მაგრამ ყვავს რომ კაკალი გაავდებინოთ, ისიც კარგი არისო, ამბობს ანდაზა). ელგუჯა, მამის-მკელელი, ელისო, მოძღვარი (სხვები რატომ აღარ ჩამოთვალეთ? ციკკა, ელბერლი, ციკია, ბერლა, ხევის ბერი გოჩა, ელეონორა, ნუნუ, ციკო და კიდევ რამდენიმე, რომელიც ჯერ არ დაბეჭდილა?).

მაგრამ მესმის აქ ერთი და იგივე მოვლენა არის, რაც იყო პირველად ჩემს ჩამოსვლაში, დრამატიულ კომიტეტის შესახებ, მაშინ იგი დააფრთხო ჩემმა ნაწერ პიესების რიცხვმა, და ეხლა თქვენ დააფრთხოთ ჩემმა მოთხრობების რიცხვმა. რა უყოთ? ეგეთი ხასიათი მაქვს. როცა ჩაუჯდები წერას, თავს ველარ ვანებებ ხოლმე, და ამიტომ იწერება ამდენი. მუშაობის დროს ერთხელ არ მომივა თავში, რომ ამა და ამ ადგილას ეხლა შამფანსკისა სმენ და ეგებ მეც დავეწრო, ემა და ემ დროს, ამა და ამ საპატიო პირს გაცინება ეჭირვება და ეგების სანაკვესო რამ ჩაუჯანო.

ნუ დაგავიწყდებათ, რომ ეს სულ პსიქოლოგიას მიეწერება და ნიშადურ ამოსმული ვინც დააჭენებს, მისი სულიც კედსა და ყურებს იჭნევს. მართალია გონჯათ. მაგრამ მაინც იჭნევს.

თქენ კი ამბობთ, ერთი და იგივე ლიტერატურული ხორცი და ძვალი აქვსო, ერთსა და იმავე ნიადაგზედ არის აშენებული, მხოლოდ და იმაში მხოლოდ სხვა და სხვა შინაარსი არისო, „ელგუჯას“ შემდეგი მოთხრობანი გვარუმუნებს, რომ მოჩხუბარიძე გამეორდება და რაც უნდა დასწეროს, ერთი და იგივე მოთხრობა გამოვაოა“.

დღემდის მომეტებულად მე ვსწერდი მოთხრობებს მთის ცხოვრებიდან, და ვცდილობდი დამეხატა ის წმინდა ჩვეულებანი, ადათები და წესები, რომელიც ხალხის გონიერებამ მიიღო და დაადგინა თავიანთ ერობაში. ოდესმე ყოველად შეუძლებელია, რომ ჩენის ცხოვრების პირობათ თავიანთი დასაწყისი ამ წასულიდან არ მიიღონ. მე ვცადე ამ წესებთან გამეცნო ხალხი, გამეგებინა რა გავლენა ჰქონდა ხალხზედ და რამდენად შეიძლებოდა მათის ხელმძღვანელობით

ურთიერთ შორისი მორიგება, ცხოვრება და დამოკიდებულება. მიემართვ მათ ხელის შემშლელ მიზეზებს და მათი აწმყო მდგომარეობის გამონახვა ვისურვე. მე მესმის ამ გვარი შრომა, ამ გვარი მოთხოვნა და ვალდებულება ამით სარგებლობას. ეს იყო მიზეზი, რომ ასე გულმოდგინედ ვმუშაობდი, თორემ კაცმა რომ ასწეროს ბუზარი სრული დაწვრილებით, შეადგენინოს მკითხველს სრული წარმოდგენა მისი და შიგ არ ჩაურთოს მისი გავლენა კაცზედ, მე არ მესმის, არც მიზიდავს სამუშაოდ. არც ვგონებ საზოგადოდ ამ გვარს აღწერილობას ჰქონოდა ის მიზიდაველობა, რომელიც აღძრავს ხოლმე კაცის გულში მოთხოვნაში ჩართული ცხოველის მოძრაობა, კაცის სხვა და სხვა. გვარი გრძნობა, ეპიზოდები და სხვა. ბუნება კარგია მხოლოდ მაშინ, როდესაც შიგ სიცოცხლე ტრიალებს და ბრუნავს; ბრუნავს იმ სიტკბო და სიმწარე შერეულის ძალით, რომელიც ადამიანის თვით ცხოვრებას შეადგენს. რა არის მთვარე მოკაშკაშე, რომელიც აშუქებს ათას ყვავილებს, თუ იქვე გვერდს არ უდგას სულდგმული, რომელზედაც ასე თუ ისე გავლენა აქვს. გავლენა აქვს, ახარებს, თუ ჩაწყვედიადებულს გულს ნუგეშს აძლევს. მე არა ვარ მლოცველი უსულო, უსიცოცხლო საგნებისა. ვერც ჩემი ოცნება, ვერც ჩემი გონება, ვერც ჩემი კლამი ვერ მიუბრუნდებიან მკვდარს, მოქმედება მოკლებულს საგანს...

ამაგარად ბ. მეუნარვიამ გადამიწყვიტა, რომ ფსიქოლოგიურს აღწერას არ მივეყარო, და მეგონა გათავდა იმის მოთხოვნა! მაგრამ უკაცრავად! აი ფელეტონის მესამე გვერდზედ პირველ კლანის (?) დასაწყისიდანვე რას მიწერს:

„კავკასიის ბუნება და კავკასიის ერი ყოველ დღე და ყოველს წამს სხვა და სხვაობას წარმოადგენს (!)...“

მატემატიკურად მართალი ხართ, ნამეტნავად ბუნების შესახებ. დილით გრილა, შუადღისას ჩამოცხება და საღამოზედ ისევ აგრილდება ხოლმე. ამ ხნის განმავლობაში, წუთსა და წუთს შუა ცვლილებაა: ჯერ სიცივე სითბოში გადადის და შემდეგ შეხურება წყნარ-წყნარად ნელდება. ხანდისხან, როგორც არაჩვეულებრივი მოვლენა, სიცივის მაგივრად ჩამოცხება და სიცივის მაგივრად აცივდება. მერე? და ყველა ამას შეუძლიან შინაარსი მისცეს მის ახალ მოთხოვნას.

თუ ზამთარ-ზაფხულზედ, შემოდგომა-გაზაფხულზედ, შხაპუნა და წყნარ წვიმაზედ, ქარიან და ყურ დღეზედ, მოღრუბლულ და მოწმენდილ ცაზედ ლაპარაკობთ, ესენი შეძლებისამებრ ამიწერია, ამით მოუციათ მასალა ჩემის მოთხოვნების შესანელებლად, და აღარ ვიცი, რისთვის მიჩრჩით ამის სარგებლობას. თუ ბუნების ყოველწამიერს ცვლილებაზედ ლაპარაკობთ, მაგის გადმოსაცემად ბარომეტრები და ტერმომეტრები გახლავს, და ისინი იცვლებიან ჰაერისა და სითბო-სიცივის ცვლებებობასთან ერთად. მე რომ ამიყვანოთ მთაში და ამ ინტერუმენტების მაგივრათ დამიყვანოთ ჰაერის მოძრაობისას ზევს ვერას გავიგებთ, რადგანაც სიცივესაც და სიცივისაც ადვილად ვიტან და არავითარ ცვლილებას არ შეგამჩნევინებთ.

მაგ დანიშნულების აღსასრულებლად ყველაზე გამოსადეგი თქვენ იქნებით, რადგანაც სხვათა ფრთას ქვეშ ყოფნას, სითბოს და ფუფუნებას შესჩვევიათ და ერთს ფერდობზედ რომ გასდგებ, ქარი დაგიბერამსთ თუ არა, მაშინვე ცინგლები ჩამოგედინებათ...

ეს იქნება ნიშანი, რომ სითბოს მაგიერ სიცივე დადგა და მიაღწევთ თქვენს იდეალს, თქვენს საოცნებო მწერალს შეხვდებით და ეს ჰენიოსი იქნებით თქვენ თითონ!.. რამდენი ნეტარებაა?!. რაც შეეხება ხალხის ცვლილებას, მათს სულის მოძრაობას ჩემს მოთხრობებში შევხებივარ, მაგრამ დღემდის ხელი არ მომიკიდია იმისთანა კაცისთვის, ვისაც კვირაში შვიდი პარასკევი აქვს და შვიდი შაბათი, და გაძლევთ სიტყვას, რომ ეხლა ხელი მოვკიდო ამ საგანს და ყოველი ღონისძიება ვისმარო სრულის ქეშმარიტებით აღვწერო მათი სულიერი მოძრაობა და დაწვრილებით გამოვიკვლიო რა აქამდეინებს ეს თეთრია იმიტომ, რომ შავია და შავი იმიტომ, რომ თეთრია.

მაგრამ მოითმინეთ, თითქოს თქვენ აღმიკრძალეთ სულის მოძრაობის შესახებ ხმის ამოღება? აქ სრულიად სხვა პროგრამას მაძლევთ?

* *

„სულიერს მოძრაობას თავი დაანებეთ და მიხედეთ საფრანგეთის გამოჩენილს მწერალს ზოლასაო, რომელმაც ათჯერ აწერა ერთი და იგივე პარიიო.“ ზოლამ კი არ აწერა ათ გეარად პარიიო, — ეს სრული უკანონობა, ქეშმარიტების და სიმართლის დარღვევა იქნებოდა, არამედ ზოლამ აღწერა ის გუნება სულიერულის მდგომარეობისაგან აღძრული, რომელიც ამ წერილში გამოყვანილს გუნების შეცვლისამებრ პარიიოც სხვადასხვა სახით ეჩვენებოდა. ამ აღწერაში ზოლა თავის ქეიფს კი არ აპყვებოდა, არამედ სრულიად უნდა დამორჩილებულიყო მისგან გამოყვანილის გმირის სულიერ მოძრაობას, და რამდენადაც მის მოძრაობის სინამდვილეს დაუახლოვდებოდა, იმდენად მოთხრობას მეტი ღირსება მიეცემოდა.

აქედანა ჩანს, რომ ეს მოთხრობა ზოლასი შეეხება წმინდა ფსიხურ მოვლენის აღწერას, რომლის მიკარებასაც ისე მაშორებს ბატ. მეუნარგია, და ამავე დროს კი მაგალითად მიყენებს ზოლას ამ წერილს და მიქადავებს, რომ ჩემს შემდეგ შრომაში ამ მოთხრობით ვიხელმძღვანელო.

* *

მეუნარგისას სიტყვების გამო: „პირველი ნაკლი „მოძღვრისა“ რომელიც საზოგადოა ყველა მოჩხუბარიძის მოთხრობისა, არის პლანის უმწიფარობისა, და რალაც საზოგადოა ნაწერში გაუდნობელი და ნაწერისაგან მოუწლებელი ლიბერალური ტენდენცია, რომელიც ჯიჯიკვიით დაუპატივებელი გორავს. ამ ტენდენციას და რომანის მწვენიერებასთან ისე აუ მოხერხდება შინაური შეკავშირება, როგორც წყალსა და ზეთს შორის.“

— ამის საპასუხოდ ა. ყაზბეგი სწერს:

მომიტყვეთ, ბ. მეუნარგია, და ამაში ვერ დაგეთანხმდებით. როდესაც საზოგადოდ მოთხრობა იწერება, შიგ ტენდენცია, აზრი საფუძვლიანად უნდა

იყვეს ჩარეული და მე არა მწამს იმათი ნაწერები, ვინც აზრის გაუტარებლად უსულო სურათებს ხატვენ. აზრი უეჭველად უნდა იყვეს ყოველ უბრალო აღწერაშიც, მხოლოდ აზრით გადამახინჯება მოთხრობისა, აგრეთვე როგორც სხვა მხარეებით გადამალაშება, მართლა არ ვარაგა. როდესაც აზროვნება და სურათოვანება ერთმანეთს წესიერად შესხავდებიან, მაშინ მოთხრობის ღირსებისათვის უკეთესი, სანატრელი აღარა რჩება-რა.“—(იქვე).

თუ ამ მხრივ „მოძღვარში“ რომელიმე შემადგენელის ნაწილის გადაჭარბება ნახეთ, მიჩვენეთ და მე შევასწორებ, თორემ უამისოდ მარტო ლიტონის სიტყვების სროლა ემსგავსება ცარიელის ქვევრისაგან ხმაურობის უაზროდ გამოვრებას.

ამასთანავე იქონიეთ მხედველობაში, რომ ამ მოთხრობაში ვხატავ იდეალურ მოძღვარს, ისეთ მოძღვარს, რომელიც წირვა-ლოცვის დროს მლოცველს ხელში კი არ შევკურებს და უმაღლესის მოველიობის აღსრულების დროს დახლოზედ არ ფიქრობს. ჩემი „მოძღვარი“ ხალხის და ქვეყნისთვის თავ-განწირულია, ის აღზრდილია უმაღლეს კანონთა—სახარების გავლენის ქვეშ და ეს სწავლა იქამდის ტენდენციონური არის, რომ თვით ჩემი მოძღვარიც თუ არ იდეალურს, ტენდენციურს ქმნილებათ, სხვა გვარად ვერ გამოიხატებოდა. როდესაც ჩემმა „მოძღვარმა“ უბაჟრონოდ დაგდებულ ყოვლად დაკრძობილ და სავანეს მოსპობილი ქალი სახლში შეიყვანა, „მოძღვარს“ ონოურეს უეჭველად უნდა ემოძღვრა იმისთვის და მას რომ მოძღვრობის მაგივრად არ შეიყობა დაეწყო, მაშინ ის მოძღვარი კი აღარ იქნებოდა, არამედ წარმოვიდგენდა ერთს იმ გალიქნილს კმაწვილ-კაცთაგანს, რომელიც სავალალოდ ისე გახშირდა ჩვენში და ისე ურცხვად დაკარგა პატივიც, ნამუსიც და თავის სამშობლოსებური, ყოველთვის სახელგანთქმული ნამუსი.

ამით მე არ მინდა შევაქო ჩემი „მოძღვარი“, მის ღირსებაზედ და ნაკლულოვანებაზედ არ ვლაპარაკობ, მისი გარჩევა მომავლის კრიტიკის საქმეა, იქნება თქვენნი აზრი „მოძღვრისა“ და სხვა ჩემი მოთხრობების შესახებ საბუთებით დაამტკიცოს ამ მომავალმა, იპოვოს სრულიად უფარვისად და აქ დამნაშავე იქნება ჩემი უხელოვნება და არა გულ-მოუდგენლობა, რასაც ისე ადვილად მაყვირებს ბ. მეუნარგია.

მე ვწერ მოძღვარს და სხვა მოთხრობათა, ისე როგორც ვწერ სათეატრო პიესებს. არც ერთს და არც მეორეს შემთხვევაში არ ვხელმძღვანელობ წადილით უკვდავის სახელი დაეიშახურო. არც ოცნება მიტაცებს ამის შესახებ; სასყიდელი, მატერიალური საშუალება სრულიად არაფერი და ბევრჯერ, ძალიან ბევრჯერ მრავლად და უხვად ლანძღავს კი, მაგრამ მე იმათ არ დავსდევ. რადგანაც ვხედავ, რომ ჩვენს თეატრს რეპერტუარი აკლია და ვცდილობ დაუწერო რამ, ვხედავ რომ მკითხველს საზოგადოებას ბელეტრისტიკა აკლია და ვცდილობ მივცე რამე, ვწერ, ვშუშავ მათთვის და იმარონ ის, რაც გამოსადეგი იყვის, რაც არა, მათი მომავალი წინადევი გადაწყვეტილია. ასე ჩემო ბ. მეუნარგია! მე ვშრომობ ისე, როგორც გონება გამიწყვდება და ჩემს ხალხს ვაძლევ იმას, რაც შემძლიან. თქვენ კი გადამკიდებიხართ ანაბარა უკეთ ემსახუ-

რომ ბიჭო და მე კარვად თუ ავად ვემსახურები მაინც რასმე ჩვენს საერთო საქმეს და იმათ მიუბრუნდეთ თქვენის მოთხოვნებით, რომელნიც სრულიად არას აკეთებენ?.. ხანდისხან არ ემჯობინება სარკეში ჩაეხედოთ ხოლმე და სხვას მაშინ უთხრათ: „ბიჭო, პირი გაიწმინდე, მური გცხია? დიახ, სჯობს, მაგრამ მიუბრუნდეთ ბ. მეუნარგიას ნაწერ „შედევრს“. ამით ათავებს ბ. მეუნარგია თავის „მოძღვრის გამო“ საუბარს და სწორედ რომ დაბოლოებაცა ღირს:

„მაგრამ არ შემძლიან კიდევ ორიოდ სიტყვა არა ესთქვა. (სთქვით ბ. მეუნარგია, ოღონდაც მკაფიოდ კი სთქვით.) ვინ იცის ბეჭვდითი სიტყვამ უფრო შეავგონოს ბ. მოჩუბაროძე, ვიდრე კერძო ლაპარაკმა და ამ ლაპარაკით ხომ იმას ყველასაგან ნაცნობ მეგობრებისაგან თავი მოვაძულეთ ლაპარაკით. მე ვამბობ დრამატულ ელემენტზედ“ და სხვ... შესცდით ბ-ნო მეუნარგია! უბრალოდ მამებლებთ საზოგადოებასთან, იმას ჩემთვის არა მოუცია რა და ვერც არას წამართმევს...

მე საზოგადოებას ჩემის ნება-ყოფლობით ვაძლევ ჩემს შრომას და საზოგადოება იქამდის გონიერია, რომ არ აიცდენს მიხედეს თქვენს ენის ტანტალობის მიზეზს. სწორედ რომ დაგიჯეროს საზოგადოებამ და სრულს კემშარიტებად მიიღოს თქვენი სიტყვები, რა უნდა მიყოს? სურსთ აქვენს ყურის დამგდებლებს მიიღოს უანგარო შრომა მათთვის. მუშა კაცისაგან, მათი ნებაა. არ მოისურვებენ, ქაღალდსა და კალამს ვერაგინ გამომაცლოს ხელიდგან. მე მყავს ჩემი საზოგადოება, და ჩვენ მივხვდით ერთმანეთის გრძნობას, ერთმანეთის გულისძგერას, ჩვენ გავიგონეთ ერთმანეთის გულის კენესა და ხმები ღიღი ხანია რაც შევაწყეთ. ერთი გვაქვს სიხარული და ერთივე სამგლოვიარო. ჩვენ ხმა მიუცემლად ვერ დავდგებით. მე მყავს ჩემი მკითხველები, და რა რიგ ბუნდადაც უნდა იყვეს დაწერილი ჩემი მოთხრობები, იმათ მაინც ესმით მგოდებელის გულის გმინვა და ცრემლებს არ იშურებენ მის დასატირად. როდესაც ეს მხურვალი ურთიერთობა საზოგადოებას და ჩემისთანა განდევლის, საერთო ნაგრძობის სიმხურვალით ერთმანეთს შეაერთებენ, ამ კავშირს ნუ ეხუმრებით, ბ. მეუნარგია! მისი გაწყვეტა ვერც ადვილი არ არის...

ქართული კულტურის საკითხები

ქართული კულტურის მატინანე

(თვითრი მიმოხილვა)

ჩვენი თანამედროვე ცხოვრების მიმოხილველი, თუ მართა ზედა პირზე არ შეჩერდება და ღრმად ჩახედავს გარემოებას გულში, ერთს დიდათ მნიშვნელოვან მოვლენას შენიშნავს. გგულისხმობ იმ ღრმა ცვლილებას, რომელიც მოხდა ქართველი ერის სულიერი ცხოვრების ვითარებაში უკანასკნელი ათეული წლის განმავლობაში. ჩვენი ისტორიის ფურცლებზე ეს ხანა აღინიშნება, როგორც დასაწყისი დიდი ხნით სულიერი მონობაში მყოფი ეროვნული მასის უჩვეულო გამოფხიზლების და საზოგადოებრივი თვითგამორკვევის.

ხალხის საზოგადოებრივი და ეროვნულ-კულტურული თვითცნობიერება სწორედ უკანასკნელ ხანებში, გაიზარდა. მან თვალი ჩაიბრუნა შიგნით და იგრძნო მწარე სირცხვილი თავის წარსული მონობისათვის, გაუჩნდა გულისწუხილი თავის ეროვნული აღორძინებისათვის.

ეროვნული შეგნებულობა დღეს გაცილებით დიდია. ამ გარემოებას განუზომელი მნიშვნელობა ექნება საერთოდ მთელი ჩვენი თანამედროვე სოციალური აღმშენებლობისათვის და განსაკუთრებით კულტურული შემოქმედებისათვის,

ჩვენს ყურნალში ჩვენ ვეცდებით სისტემატიურად გავაშუქოთ ამ კულტურული შემოქმედების პროცესი და აღვნიშნოთ ღირსშესანიშნავი მოვლენები ჩვენი შინაური კულტურული ცხოვრებიდან. ამ მხარეს ჩვენ განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მივაქციოთ. კულტურის თვითარსებობისა და აყვავებისათვის გემართებს ძალ-ღონის გაათასკეცება, სიმტკიცე და თავგამომეტება. ის ერი, რომელიც კულტურულ ღირებულებათა შექმნაში ნიჭსა და უნარს ვერ გამოიჩინს, შეუბრალებლად დაინთქება ისტორიის დავიწყების უფსკრულში.

ამ ეამად ჩვენ თვალს გადავავლებთ ქართული კულტურის მხოლოდ ზოგიერთ საკითხებს.

* *

ქართული კულტურის მორიგ საკითხთა შორის ერთი პირველ ადგილთაგანი უჭირავს—ქართველ მუსლიმანთა კულტურულ ამაღლებას და ეროვნულ გაცნობიერებას. იშვიათია საკითხი, რომელიც ამას შეეძრებოდეს თავისი მნიშვნელობით და უაღრესობით. სამწუხაროდ

უნდა ითქვას, რომ ჩვენი ცხოვრების ამ მხარეს წარსულში ყოველთვის ნაკლებ ყურადღებას ვაქცევდით. ამის მიზეზი ჩვენი საერთო სულიერი დეგრადაცია გახლდათ. დღეს ამ ნიადაგზე კანტი-კუნტად მუშაობა აღარ გვარგია და ურყევი კულტურული ხიდის გასადებად ჩვენსა და მუსლიმან ქართველთა შორის უნდა შეიქმას და ამოძრავდეს მთელი ჩვენი თაობა. ამისათვის არაერთი მსხვერპლი არ შეიძლება ჩაითვალოს დაკარგულად. ქართველი ერი არასოდეს არ იქნება ერთი და განუყოფელი, თუ მას გვერდში არ ეყოლა ისტორიულად განუყრელი, კულტურულ — ეროვნულად გაცნობიერებული მაჰმადიანი ქართველობა.

მაგრამ არ უნდა გავიწყდებოდეს, რომ საზრუნავია არა მარტო საქართველოს ქართველ მუსლიმანთა ნაციონალური აღორძინება. საზრუნავია აგრეთვე მუდმივი კულტურული ძაფის გაბმა, კულტურული ურთიერთობის დამყარება ოსმალეთის და სპარსეთის მუსლიმან ქართველობასთან, რომელიც დროთა შესწინებებს სამშობლოდან შორს გადაუტყორცნია და რომელსაც, მიუხედავად სასტიკი ვადამგვარებელი ტალღების ცემისა, კიდევ შერჩენია ეროვნული ვინაობის ნიშნები — ენა და ხასიათი. ჯერ კიდევ თვითმპყრობელობის დროს ვახერხებდით ლაზისტანში ეკონომიური და კულტურული დახმარების ორგანიზაციის მოწყობას, რომელსაც მეთაურობდა მაშინდელი საქველმოქმედო საზოგადოება, მით უფრო შესაძლებელია ეს დღეს. საქმეში უნდა ჩაებან თვით მოწინავე მუსლიმანი ქართველები, რომელთაც ღრმად აქვთ შეგნებული ჩვენი ნაციონალური განუკვეთლობა.

ამასთან დაეწყებული არ გექნებათ სამასი წლის წინად სპარსეთში გადკარგული ფერეიდანელი ქართველობა, რომლის წარმომადგენელმა — სეიფოლა იოსელიანმა შარშან თითქმის მთელი წელი დაჰყო ჩვენ შორის. ცოცხა გემდევნებული სჯობია, ჩვენ მას ღირსეულად ვერ შევხვდით, ვერ დავატყაფოვით, ვერ აღმოუჩინეთ ის დახმარება, რომლისთვისაც იგი შორი გზიდან ჩამოვიდა მომმეთავან დავალებული. მას ვერ გავატანეთ ვერც მასწავლებელი, ვერც ექიმი, ვერც წიგნი. ეს დანაშაული უნდა გამოსყიდულ იქმნეს. ყოველ შეგნებულ ქართველს, ვინც უნდა იყოს ის, მუდამ ძარღვებში უნდა უვლიდეს სეიფოლა იოსელიანის გამოსათხოვარი წერილი, სადაც გულდამწვარი გვეუბნება: „ჩონ ფერეიდანელ ქართველებს, მუდამ სამშობლო და საქართველო რო გვაგონდების, თქვენც ხანისხან მოგვიგონოთ და არ დაგვიწყუოთ! მე გეთხოვებით, მივდივარ, არა, მე არ მივდივარ, ჩემი ტანი მიდის, მაგრამ ჩემი სული და გული აქა რჩებიან“. ფერეიდანელი ქართველები, სეიფოლა იოსელიანის თქმით — იმედოვნებენ, რომ „ჩონ ძმებს ჩონსათი გული დაეწყების და რამენაირათ დაგვეხმარებიან, სასწავლებელს გაგვიხსნიან, რომ ჩონმა შეიღებმა ქართული წერა-კითხვა ისწავლონ და ჩონჩი ამის იქით გაიბმება ძმური კავშირი. აი ანტიკომ მე ჩონმა ფერეიდანელმა ქართველებმა გამომგზავნეს აქ ჩონ დაკარგულ სამშობლოში, რომლისაქენაც ეს სამასი წელიწადია, ჩონი სული და გული იჭრითების“.

საუკუნო სირცხვილში ჩავეარდებით, თუ ქართველობა არ გამოგზავნა „ფერეიდანელ საქართველოს“ ძახილს. იმედი უნდა ექონიოთ ამ საქმეს განსაკუთრებულ გულისყურს მიაპყრობს და გაუძღვება ის „ქართველ მუსლიმანთა“

დამხმარე კულტურული საზოგადოება“, რომელმაც, რამდენადაც ვიცით, ახლო მომავალში უნდა დაიწყოს მოქმედება.

* *

დიდი ყურადღების ღირსია აგრეთვე ჩვენი მოძმე უდინთა საკითხი, რომლის გასაძლიერებლად აგერ წელიწადზე მეტია არსებობს „ქართველ უდინთა დამხმარე საზოგადოება“. უდინთა ისტორია მეტად საინტერესოა. ისინი საქართველოს გარედ, ნუჯის რაიონში ესახლენ და ისტორიულად განიცდიდენ დევნასა და შევიწროებას უცხოთა შორის. მათი სული მუდამ საქართველოსკენ იღრღინდა. ყოველთვის ქართველი ერისაგან ელოდნენ შეველასა და დახმარებას. მაგრამ ჩვენ წარსულში აქაც ვერ გამოვიჩინეთ დიდი საქმიანობა, თუმცა ცდა მათი დახმარების აღმოჩენის და უნუგეშო მდგომარეობის შემსუბუქების ნიადაგ სწარმოებადა.

უკანასკნელ ხანებში ეს ჩვენი მოძმე ტომი მთავრობამ გადმოსახლა საქართველოში. ეროვნული თვალსაზრისით ერთობ დიდი საქმე მოხდა. მხოლოდ ახლად გადმოსახლებულ ხალხს, რომელიც შიშველ-ტიტველი და გაღატაკებულია, ეჭირება დიდი ნივთიერი და კულტურული დახმარება დაუყოვნებლივ. საჭიროა მათი დაბინადრება, დასახლება ამ სიტყვის ნამდვილი მნიშვნელობით. და აი სწორედ ამისთვის არის მოწოდებული ზემოხსენებული უდინთა დამხმარე საზოგადოება. სამუშაოდ ამ ბოლო ხანებში საზოგადოების საქმიანობა ძალიან შესუსტდა. უდინთა გასაჭირი კი ყველას ყურში ჩაგვწვის. ჩვენი მოვალეობაა ამ საზოგადოების არსებობით დავაინტერესოთ ჩვენი ხალხის მოწინავე წრეები, ავამუშაოთ იგი, რათა საჭიროების სიმძლავრე დადგეს და დაავიკრივინოს კარგად დაწყებული საქმე.

* *

ჩვენი შინაური ავ-კარგის მეთვალყურეს არ შეუძლია გვერდი აუაროს საქართველოს სახელმწიფო უნივერსიტეტის საშვილი-შვილოდ გაჩაღებულ სამეცნიერო კერას, რომელიც მთელს ქართველობას ათბობს და ახარებს. არ გვეგულება ჩვენში ამაზედ უდიდესი და უბრწყინვალესი კულტურული დაწესებულება. დღეს აქ ისევ ისმის მრავალი საუკუნის განმავლობაში შეწყვეტილი ხმა ქართული სიბრძნის მეტყველებისა. ვინც კი შეიხედავს ქართულ უნივერსიტეტში, ის უშუალოდ იგრძნობს, თუ რა დიდი საქმე კეთდება ჩვენი ერისა და ქვეყნის მომავლისათვის, რა დაურღვეველი საძირკველი გაუსკვნით მის მესვეურთ ქართული კულტურის და სულიერი ცხოვრებისათვის.

სახელმწიფო და საზოგადოება ერთნაირის თანაგრძნობით და სიუხვით უნდა მოეხილოს ჩვენს პირველს უმაღლეს სასწავლებელს, რომელიც დღეს ჩვენი კულტურის მწვერვალს წარმოადგენს. ის მეტად სათუთი ორგანიზმია და საჭიროებს მეტს შინაურ თავისუფლებას, მეტს საზოგადოებრივ ზრუნვას თავის გავლენის გასაფართოებლად და ძალთა გასაფურჩქნელად.

კერძოდ საგამომცემლო დარგში ქართულმა უნივერსიტეტმა წარსული წლის განმავლობაში განაახლა თავისი მუშაობა, რომელიც ერთხანად შე

წყვეტილი იყო. 1923 წლის მანძილზე დაიბეჭდა ორი ტომი უნივერსიტეტის ბიულეტენებისა „ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე“. მასზე აქ სიტყვს აღარ გავაგრძელებთ, რადგან იგი იქნება ცალკე რეცენზიის საგანი ჩვენს ჟურნალში.

* *

ჩვენს ისტორიულ ცხოვრებაში ყოველთვის მეთაურ როლს თამაშობდა ქართული მწერლობა. საიშვითათა მისი ღვაწლი ქართული საზოგადოებრივობის, ქართული კულტურის, საქართველოს თვითარსებობის და თვითმყოფობის წინაშე.

დღეს, სამწუხაროდ, მწერლობის მორიგე საქიროებანი ვერ არის ჯგროვანად დაკმაყოფილებელი. სახელმწიფო გამომცემლობის მოღვაწეობას შემდეგ შეეცდებით უფრო დაწვრილებით. ახლა ორიოდ სიტყვას მოგახსენებთ სრულიად საქართველოს მწერალთა კავშირზე, რომელიც მწერლობის საქმეს მეთაურობს ჩვენში აგერ მეშვიდე წელიწადია. ის მხოლოდ კულტურული კავშირია, შემკრები და გამაერთიანებელი ყველა მიმართულების მწერალთა. ის გაუმართლებელი, წვრილმანი უთანხმოება, რომელიც წინად სუფევდა საქართველოს მწერალთა ოჯახში, საგრძობლად შეანელა უკანასკნელი ოქტომბრის გაერთიანებამ. ეს მალე დაეტყო მუშაობის ერთგვარ გამოცოცხლებას და საქმის ნაყოფიერებას. დღეს კავშირის საბჭო სცემს ყოველკვირეულ ლიტერატურულ გაზეთს „ქართულ სიტყვას“ და ჟურნალს „კავკასიონს“.

ჩვენ, რაღა თქმა უნდა, არ გვაკმაყოფილებს საესეებით მწერალთა კავშირის მოქმედება. მას მეტის გაკეთება შეუძლია. მისი დანიშნულებაა—ჟანვითარების პირობებში შეუქმნას პოეზიას, მწერლობას, კულტურულ-საზოგადოებრივად განამტკიცოს. მისი ნიადაგი, დაიცვას მწერლების მატერიალური და უფლებრივი ინტერესები. ეს კი მოითხოვს უპირველესად საგამომცემლო საქმის გაძლიერებას. უმთავრესად ამას უნდა მიაპყრას მთელი თავისი ყურადღება მწერალთა საბჭომ, თუმცა არ უნდა დაივიწყოს სხვა გვარი მუშაობაც, როგორცია ლიტერატურულ გამოსვლათა მოწყობა, მოხსენებათა სისტემატიური მართვა და სხვა.

ისიც უნდა მოვიხსენიოთ, რომ მწერალთა კავშირი ნივთიერათ თავის ანაბარად არის მიტოვებული. მას არა აქვს მატერიალური რესურსები თავის მოქმედების გასაერცილებლად და გასაღრმავებლად. სახელმწიფო გამომცემლობა მას არ ეხმარება. ვერც საზოგადოება იჩენს სათანადო ყურადღებასა და ინტერესს, რათა მისი მწერლობა უზრუნველყოფილი იყოს. აღსანიშნავია, რომ ხელოვნების სხვა დარგის (თეატრი, მუსიკა, მხატვრობა) წარმომადგენლებს გაცილებით უკეთესს პირობებში უზღებთ მოქმედება. შეუძლებელია ეს უთანასწორობა არ შეინიშნოს.

* *

არა მგონია დიდს სიძნელეს წარმოადგენდეს იმ შემცდარი აზრის გაბათილება, როპელიც ხანდახან წამოიჭრება ხოლმე ზოგიერთ წრეებში თეატრალური კამათის დროს—თითქოს ქართული თეატრი დღევანდლამდე არ გვექონოდა და ჩვენი თეატრალური შემოქმედება ზღაპარი ყოფილიყოს. ამ შემცდარი აზრს ერთი

მეტად ლამაზი გარემოება აღწევს: ორ იანვარს ქართველმა ერმა თავის საკუთარი ნაციონალური თენტრის საშოცდა თორმეტი წლის არსებობა ერთსულოვნად ილღესასწაულა!

ძალიან შორს წაგვიყვანდა ჩვენი თეატრის წარსულის ღირსება-ნაკლულთვანების განხილვა და დაფასება. მხოლოდ საქვეყნოდ აღსანიშნავი და მარად დასანახსოვრებელი ის არის, რომ ქართველი ხალხის განახლების, ქართული კულტურის აღდგენის ისტორიაში ჩვენმა თეატრმა, მწერლობასთან ერთად, უდიდესი დანიშნულება შეასრულა.

ქართული თეატრის ისტორიამ აქვს აღმართებიც და დაღმართებიც. ერთს დროს ბევრნაირად შეფერხდა მისი მუშაობა. დღეს მან „კრიზისს“ ვითამ თავი დააღწია. ნივთიერად იგი უზრუნველყოფილია სახელმწიფოს მიერ. მუშაობა სისტემატიურია. ფართო საზოგადოებაც საკმაოდ დაინტერესებულია. ყოველ ექვს გარეშე, მან განახლების ხანაში შედგა ფეხი. ამ განახლებას დიდად შეუწყო ხელი კოტე მარჯანიშვილმა დისციპლინის და ტენიკის შემოტანით.

მხოლოდ ეს განახლება არავითარ შემთხვევაში არ გულისხმობს ქართული თეატრის წარსულის უარყოფას, მისი ისტორიული მნიშვნელობის განქიქებას, როგორც ამას ნებულობს ზოგიერთი „წამბელურობით“ დასწელებული პირი.

ქართული თეატრის ქეშმარიტი განახლება შესაძლებელია მხოლოდ იმავე ქართული ნაციონალური თეატრის ნიადაგზე ახალ მიღწევათა გონივრული, ორგანიული შეთვისებით და საკუთარი კულტურული ინდივიდუალობის დაცვით. ყოველი ერის თეატრს საფუძვლად უდევს მისი ნაციონალური ხასიათი და ისტორიული ფსიქოლოგია.

დარწმუნებული ვართ, დრამატიული ხელოვნების საქმე ჩვენში ამის შემდეგ კიდევ უფრო გამომჯობინდება. არტისტიული ძალები იზრდებიან. დიდს მომავალს გვიქაღის აკაკი ფალავას სტუდია. ახალი დრამატიული ლიტერატურის ნიშნები სჩანან. მაყურებელთა გემოვნებაც ფაქიზდება. ქართული თეატრი მძლავრდება. უკვე დროა მიეცეს მას თავისი საკუთარი, სრულიად დამოუკიდებელი კერა, რაც სამწუხაროდ დღემდის ვერ განხორციელდა.

* *

აქვე უნდა აღვუხსნათ ერთი მეტად საყურადღებო, უმთავრესად თეატრალური იუბილე: სახალხო სახლის ოცდაათი წლის დღესასწაული. ჩვენისთანა პატარა ერის ცხოვრებაში ეს პირდაპირ არაჩვეულებრივი კულტურული გამარჯვებაა. მართალია სახალხო სახლი საერთაშორისო საასპარეზოა სხვა ეროვნულ უმცირესობათა კულტურული მოღვაწეობისათვისაც. მაგრამ აქ უმთავრესად ქართული კულტურის მაჯა ფეთქდა.

ეს ისტორიაა ქართული თეატრის გახალხოსნების, საუცხოვო ნიმუშია ჩვენი კულტურის დემოკრატიზაციის. და არ ამ მშვენიერი ისტორიის და გახალხოსნების თავდადებულ მონაწილეთ—სახალხო სახლის უანგარო მოღვაწეთ აჭ განსაკუთრებული სიყვარულით და პატივისცემით ვინსენიებთ.

ჩვენი კულტურის ამალღების საუკეთესო მაჩვენებელია უკანასკნელ ხანებში ქართული მუსიკის განვითარება.

კერძოდ წარსული წელი ამ სფეროში აღნიშნული იყო იმით, რომ „აბესალომ და ეთერის“ ნიჭიერმა ავტორმა ზაქარია ფალიაშვილმა მოგვცა კიდევ ახალი ოპერა „დაისი“. იგი უთუოდ მეტად მნიშვნელოვანი შენაძენია მუსიკალური შემოქმედებისათვის არა მარტო ქართულის მასშტაბით. მის შესახებ „კავკასიონის“ მორიგ ნომერში მოთავსებული იქნება წერილი და აქ მასზე აღარ შეეჩერდებით.

ამასთან აღსანიშნავია, რომ მეორე ჩვენი სახელოვანი კომპოზიტორი დიმიტრი არაყიშვილი ამხადებს ახალ ოპერას, რომლის ზოგიერთი ნაწყვეტები შარშან მოვისმინეთ, და რომელიც, როგორც ვიცით, ახლო ხანში იქნება დამთავრებული.

იმავე წარსული წლის მინძილზე ახალგაზრდა კომპოზიტორმა ლევ. ფალიაშვილმა დასწერა ოპერა: „ჩვეფხის-ტყაისანი“.

საყურადღებო და აღსანიშნავია აგრეთვე ისიც, რომ სამუსიკო სწავლება ჩვენში თითქმის საყოველთაო მოთხოვნილებად ხდება. არსდება მუსიკალური სასწავლებლები არა მარტო დიდ ქალაქებში, დაბებშიაც. მუსიკალური განათლების ორგანიზაციას აგვირგვინებს სახელმწიფო კონსერვატორია, რომელსაც დღეს ყველაფერი უწყობს ხელს სათანადო სიმაღლეზე აიყვანოს. მუსიკის სწავლება და ახალი მუსიკალური ძალები აღუზარდოს ქვეყანას.

ამას უნდა მივუმატოთ გაცხოველებული მუშაობა მხატვრობის, ქანდაკების და ხუროთმოძღვრების დარგებში, რომელთაც უძღვება ჩვენი მესამე უმაღლესი სასწავლებელი—სამხატვრო აკადემია. საკუთრივ ამ დარგებზე ცალკე ვეკენება ლაპარაკი. ახლა მხოლოდ ის უნდა აღვნიშნოთ, რომ ვაცილებით მეტი ყურადღების მიქცევა ესაჭიროება სამხატვრო აკადემიის მდგომარეობას. სხვას რომ თავი დავანებოთ, აქამდე მას ბინაც ვერ მოუწახავს ხეირიანი. აქ სხვა მხრივაც სჭირია გამოსწორება საქმეს. ამას წინაღობა მწერალთა კავშირის გაზეთ „ჩვერის“ თანამშრომელი სწერდა გულმტკივნეულად: „სამხატვრო აკადემიის საკითხი ხელახლად უნდა იქნეს გადაშინჯული და მისი მოწაფეები გაანასწორებულნი უნდა იყვნენ ყველა სხვა მოწაფეებთანო. სჩანს, საქმე არ არის საესებით მოწესრიგებული. მართლაც: „სამხატვროსთვის თუ ფილოლოგიის სპეციალურ, ან მათემატიკოსი, ან ინჟინერი, ასევე საჭიროა მხატვარი, მოქანდაკე და ხუროთმოძღვარი, მით უმეტეს, რომ ეს უკანასკნელი ორი-სამი კაცის გარდა არ მოიპოვება ჩვენს ქვეყანაში“ („ჩვერია“ № 2).

შემდეგ ნომერში ჩვენ შევეხებით სხვა საკითხებს და სხვა დაწესებულებებს, რომელთაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვთ ქართული კულტურის წინსვლისათვის.

ღამისსუკიშულის პროფესორის კეტირა მელიქიშვილის ორმოცდაათი წლის სამეცნიერო მოღვაწეობის იუბილე

ფრიად თავისებურია ამ
ერის გონება და სული... მან
უნდა თავისი გზით იაროს
და ივლის კიდევ.

შელინგი.

ვინც ჩვენის ერის გრძელს ისტორიას ერთის გაელვარებით თვალს გადაავლებს, ვინც მის წარსულს არსებობისთვის ბრძოლას დაუკვირდება, იგრძნობს თუ რა საკვირველი მძღობის სული და სიცოცხლის დაუშრეტელი ბრგე სურვილი ამოძრავებდა მას. ბევრჯელ გატეხილი და არასდროს შერყენილი ქართველი ერი: ზღაპრული პროტეუსისებრ ისტორიული ცვალების ყოველს ჟამს თავისებურის იერით ეხმარებოდა; თავისებურს წახნავს მიუმარჯვებდა. აქ არის ჩვენის ნამყოს გამართლება და მყობადის იმედი.

ჩვენს წარსულში მეტი გრძნობაა, ვიდრე გონიერება, მეტი მღელვარება; ვიდრე მშვიდობა, მეტი ცხროება და ნაკლები გრილი. წარსულმა მცხუნვარებამ თითქოს შესვა ჩვენის არსებობის წყარო და მისი ფესვებიც ვერანად აქცია. ასე ჰგონია ბევრს და უხარბიან: ქართველი ერი წარსულს გადაჰყვა და მის ჩამავალი მზის დისკოზე თანდათანობით იზრდება ჭრელად მოსილი, ღვინით შესვრილი, მოღუნებული აზიელის ლეტარგიული სურათი. საქართველო გამოიფიტა სულიერად, თითქოს აზროვნებისა და მენციერებისთვის აქ არ არის საყოფელი... მაგრამ სიცრუეს იტყვიან ჩვენი მოშურნენი!

სულ ხუთი წლისაა ჩვენი თავისუფლება, სულ ხუთი წელი გემიჯნავს წყეული წარსულისგან და მთელმა ქვეყანამ იხილა თუ რამდენად მაგარია ჩვენი ხერხემალი და მტკიცე ჩვენი მაჯისცემა—ცხოვრების სწორედ იმ დარგში, რომელსაც თითქოს ჩვენი ქვეყნის კეთროვანი ნიადაგი ველარ გამოჰკვებდა.

თავისუფლებასთან ერთად აინთო ჩვენი სულიერი კულტურის დიდი კელაპტარი, იწვის წარსულით, აწმყოით და მომავლით და ზეცად ძლიერი ალით აღმებრთება, როგორც ახალი ცხოვრების ახალი სიმბოლო, ახალი ეპოქის:

Hoc signo vincis. ასეთია ქართული უნივერსიტეტი, რომელიც დღეს ზეიმობს თავისი მცხოვანი წევრის, დამსახურებული პროფესორის პეტრე მელიქიშვილის ორმოცდაათი წლის სამეცნიერო მოღვაწეობას. პატივცემულმა მეცნიერმა თავისი მოღვაწეობის ორმოცდახუთი წელი რუსეთში გაატარა. სულ თვრამეტი წლის ქაბუთი გაემგზავრა ოდესას 1872 წ.; დაამთავრა აქ საბუნებისმეტყველო განყოფილების მეცნიერებათა დარგი, დაბრუნდა სამშობლოში, ერთი წელს მასწავლებლობდა ტფილისში ფაბრის დედათა კერძო გიმნაზიაში და შემდეგ უცხოეთში გაემგზავრა სამეცნიერო კვლევა-ძიების მიზნით. 1876 წ. ოდესის უნივერსიტეტმა მიიწვია ლაბორანტად; ორის წლის შემდეგ აქვე ჩააბარა სამაგისტრო გამოცდა, ხოლო 1881 წ. საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტს წარუდგინა დისერტაცია „აკრილის მყაეების შესახებ“ და მოიპოვა ქიმიის მაგისტრის ხარისხი. შემდეგ წელს უნივერსიტეტის დავალებით გაემგზავრა ჯერ პარიზში, სადაც უსმენდა ცნობილ ბერტელოს და მერმე მუშაობდა ბაიერის ლაბორატორიუმში მიუხეხნში. დაბრუნებისას 1885 თავისი შრომის „იზოკოროტნ მყავის შესახებ“ დაცვის შემდეგ მიიღო ქიმიის დოქტორის ხარისხი და ამისთან ერთად დაინიშნა ექსტრაორდინარ პროფესორად. 1889 წ. არჩეულ იქმნა წმინდა ქიმიის ორდინარ პროფესორად; 1889 წ. კი რუსეთის სამეცნიერო აკადემიამ ქარბ-ენგების გამოკვლევისთვის წარჩინებულს მეცნიერს ლომონოსოვის დიდი პრემია მიუსაჯა. 1907 წ. ოდესის უნივერსიტეტმა მას დამსახურებული პროფესორის სახელწოდება უძღვნა.

1917 წელს, რევოლუციის პირველს ხანებში ჩვენი ინტელიგენციის წარჩინებულთა ჯგუფი დიდის ქართველის და მოქალაქის პროფესორი ივანე ჯავახიშვილის თაოსნობით მოუწოდებდა ყველა ქართველ მეცნიერთ ტფილისში ქართული უნივერსიტეტის დაარსების დიადი საქმისთვის. ზოგმა ხმა გასცა და მხარში ამოუდგა, ზოგი დღესაც არსადა სჩანს. პატივცემული მეცნიერი არ გაჰყვა რევოლუციის სანაპობით დამფრთხალ რუსეთის პროფესურას და მიუხედავად იმ გარემოების, რომ ევროპის ყოველი უნივერსიტეტი დიდის სიამოვნებით და სიხარულით გაუღებდა მას კარს, დაუბრუნდა სამშობლო კერას და თავის მხრებზე აიღო პირველი ქართული უნივერსიტეტის პირველი მესვეტურობა, სადაც იგი კვლავინდებურის მსნეობით მოღვაწეობს და თავისი გამოცდილი ბევრთაგან-ბევრ ნამაგარი ხელით ჩვენი ახალგაზრდობის აღზრდა-განათლების საქმეს ხელმძღვანელობს.

ჩვენმა დიდმა მეცნიერმა საუკეთესოდ განასახიერა ქართული ბუნების შემოქმედების ძლიერება. მხოლოდ განსაკვირვებელი ენერგიით, ნიჭით და შრომით აღბეჭდა მან უკვდავების ასოებით თავისი ღირსეული სახელი მეცნიერების ისტორიაში და კულტურის სარბიელზე ბევრს გაუსწრო და სხვებს არ ჩამორჩა. პირველი შრომა უმაღლარი მყაეების შესახებ საკმარისი იყო, რომ პატივცემულ პეტრე მელიქიშვილს წარჩინებული მეცნიერის სახელი მოეხვეჭა, მას აქვთ კი ბევრმა დრომ განვლო და მცხოვანმა მეცნიერმა არა ერთი და ორი სრულიად ორიგინალური გამოკვლევა შესძინა მეცნიერებას. მის ნაშრომებს სთარგმნიან ევროპიულ ენებზე, მისი კვლევა-ძიების შედეგი დღეს მდიდარი მასალაა მრავ-

ვალი ახალი გზისთვის, ავტორიტეტული სიტყვა მეცნიერების დიდ თავადთა შორის. მისი ქალოიდ-ოქსი-მეაგებების გამოკვლევა ქიმიის ერთ მთავარ საძღვს-თავანია. პეროქსიდების გამოკვლევით მან სრულიად ახალი სპეცალი ჩაჭკირა ამ დარგის საძირკველში. მას უყურადღებოდ არ დაუტოვებია მეცნიერების პრაქტიკული მხარეც და დღეს, ფრიად დაინტერესებული ჩვენი მრეწველობის გაუმჯობესების საქთბით, სკდილობს დიდის გამოცდილებით შუიარაღებული ხელით დაეხმაროს და გზა უჩვენოს ჩვენს დავარდნილს მეურნეობას.

ასეთი პიროვნებანი ჰქმნიან ერის დოვლათს. თუ სულით ავადმოფთ და ჰარბი გრძნობით შეპყრობილთ ხშირად ახალი იდეალების ბრწყინვალე ელვარებით ვარდაუქმნიათ ქვეყნიერება, ნიუტონები და ლავუაზიები ჰქმნიდნენ ცივილიზაციას, წარმავალ ეამთა ლანდებს მარადიული მეცნიერების ციტადელბით უპასუხებდნენ. წარსული ჩვენგან შორს არის, ამაოდ ვეძიებთ იქ მომავალ პრობლემათა ამოცანას. ფეხი შევსდგით ისტორიული განვითარების ახალს აფეროში, მას ახალი მიზნები აქვს, ახალს პასუხს მოითხოვს ჩვენგან ცხოვრება. როგორც კალდერონის ტრალიულს მოთხრობაში, უცნობი ვინმე ებრძვის მის მიერ დევნილს პიროვნებას და ბოლოს აიხსნის ნიღაბს, რათა ტანჯულს ადამიანს მისივე სახით ეჩვენოს, აგრეთვე ჩვენც ცხოვრება გვიბრუნებს თავის ნამდვილს სახეს და ეს სახე კი ჩვენი საკუთარი, პირწავარდნილი ახალი სურათია. თუ წარსულში ხმალი უფრო შევეფეროდა, დღეს საერთაშორისო ასპარეზზე მხოლოდ ანით ველარ გავიმარჯვებთ; ახალის იარაღით ეჯიბრებიან ერები ერთმანეთს, სხვაგვარი მუზარადი ამშვენებს გამარჯვებულთ, ახალი სტიმული ამავრებს მათ გულს. თუ წარსულში ლაგფარდისთვის, თუნდაც არა დარბაისლურად, გზა აგვიხვევინა და ნაკუწბათ ქცეული აფრის წყალობით გაღმა გავსულვართ, დღესაც საჭიროა მოუხმით ჩვენს მძლე სულს, გარემოს მგზნებარე თვალთ შევხედოთ, ყოფნის ქაოსიდან თავი გამოვირკვიოთ და ვსცნათ საცნობელი. ცრდნა გვაკლია, მახვილი ინტელექტი და სულიერი გაქანება გვქარბობს.

მით უმეტეს ფასდაუდებელია ქართველი ერისთვის დიდის მეცნიერის ღვაწლი და პიროვნება, რომელმაც თვალსაჩინო ჰყო ქართული ინტელექტუალური შემოქმედების უნარი და დიდის ცოდნით ზურგ-გამავარებულმა ხელთ აიღო ჩიროლდანი, მომავალ გზას რომ გავვიკვლევს.

ორმოცდაათი წლის წმინდა მეცნიერული მოღვაწეობის ისტორია! ადვილად ითქმის!? მაგრამ ადვილი საქმით არ დაუწერია იგი ჩვენს წარჩინებულს თანამოქალაქეს! დიდია მისი მორალური ღირებულება და მაგალითი ჩვენის ერის პოტენცილობის განსახიერებისა!

სალამი დიდს მეცნიერს და მძლე ქართველს ნიქს!

სალამი უნივერსიტეტს და ჩვენს მომავალს თაობას, რომელიც თავისი ღვაწლით მოსილი მასწავლებლის გზას იდეალად დაისახავს.

ირ. ტატიშვილი.

ბიბლიოგრაფია

[ქართული მწერლობის მიმოხილვა და ბიბლიოგრაფიული გარჩევა მხატვრული ლიტერატურის წიგნებისა 1923 წლის მანძილზე მოთავესებული იქნება მორიგ ნომერში.

აქ ვათავსებთ ბიბლიოგრაფიას ზოგიერთ საუილოსოფიო და სამეცნიერო გამოცემებზე.]

პროფ. შ. ნუცუბიძე, ლოლიკა. პროპედევტიული კურსი. სახელმწიფო გამომცემ. გამოცემა. ქ. ტფილისი. 1923 წ. შეიცავს 232 გვერდს.

ხსენებული ლოლიკა შესავალი კურსია „აღეთოლოგიისათვის“. იგი უფრო გაფართოებული და გაღრმავებული შედარებით იმ ლოლიკასთან, რომელიც ამავე ავტორმა გამოსცა 1919 წელს, როგორც ლოლიკის ელემენტარი სახელმძღვანელო და რომელიც შეიცავდა 88 გვერდს. არსებითად ამ ორ ლოლიკას შორის განსხვავება არ არის: ორივე აღეთოლოგიის თვალსაზრისით არის დაწერილი და შეიცავს თავის პირველ ნაწილში ჩვენი აზროვნების ელემენტების: ცნების, მსჯელობის და სილოგიზმის—და მეორე ნაწილში დასაბუთების ბუნების გარკვევა-განმტკიცებას. განსხვავება შეიძლება ვიპოვოთ მხოლოდ ფორმალურ მხრივ. ახალი „ლოლიკა“ შედარებით ძველთან უფრო ფართოა: აქ საკითხები, დასმული „პირველ“ ლოლიკაში, უფრო ღრმადაა გაშუქებული და ანალიზქმნილი. განსაკუთრებით ეს შეიძლება ითქვას მეორე ნაწილის შესახებ, სადაც აღეთოლოგიის თვალსაზრისი და მისი ბუნებაც ზოგადად შინა აჩის მოხაზული, რაც ასე გარკვევით არ იყო „პირველ“ ლოლიკაში.

საინტერესოა ავტორი აზროვნების კანონებისათვის ახალ-სახელწოდებაში რაც უქველად აღეთოლოგიის თვალსაზრისითაა მოხდენილი და რაც საცხებით შეეგუება აღეთოლოგიურ შემეცნების საგნის ბუნებას. მაგ. სახელწოდება: „იგივეობის კანონი: $A=A$ —იკვლება—“ამ გვარად ყოფნის ანუ გარკვეულობის კანონი“—თ, შემდეგ: სახელწოდება: „წინააღმდეგობის შეუძლებლობის კანონი“—იკვლება—, სხვა გვარად ყოფნის შეუძლებლობის კანონი“—თ (სხვა გვარად ყოფნის შეუძლებლობა „აღეთოლოგიაში“ გარკვეულობის განმარტება); ეცვლება სახელწოდება აგრეთვე გამორიცხულ მესამის კანონსაც—„ორში ერთის აუცილებელ შერჩევის კანონი“—ს სახელწოდებით, მაგრამ ეს შეცვლა უფრო ტენიკური ვინემ არსებითი.

ცნება, მსჯელობა და სილოგიზმის გარჩევა მოცემული აქვს ავტორს პირველ ნაწილში, აქედან პირველ რიგში გარჩეულია ცნება, როგორც გამოსავალი და მიზანი ჩვენი შემეცნებისა (მსჯელობისა და სილოგიზმისა). მსჯელობა და სილოგიზმი კი თავის მხრივ მოცემულ ცნების გაშლაშია, ხოლო პირველია ცნების უშუალო, მეორე კი—შუალობითი გაშლა. ეს სამი ელემენტი ჩვენი აზროვნების ერთმანეთთან მჭიდროდ არიან ვადანასკული: სადაც არის ერთი,—იქავეა მეორე და ასე შემდეგ. იმ პოლემიკიდან. რომელიც არსებობს მსჯელობის და სილოგიზმების შესახებ მათი ანალიტიურ თუ სინთეტიურ ბუნების გამო, ავტორი იტყვის იმას, რომ როგორც მსჯელობა ისევე სილოგიზმი სინთეტიურიც არის და ანალიტიურიც. მათი ანალიტიურობა დაკავშირებულია ჭეშმარიტებასთან თ. თავად, სინთეტიურობა—კი მის ჩვენთვის ჭეშმარიტებად გარდაქცევასთან.

აზროვნების ელემენტების გარჩევის შემდეგ იწყება საკითხი დასაბუთების ბუნებისათვის. დასაბუთებას უმთავრესად ჩვენი შემეცნების ანუ აზროვნების ლოლიკურ ავებულობასთან აქვს საქმე. დასაბუთება ისეთი წყობაა ადამიანის აზრის ნაწილებსა, როდესაც გასაგები და მისაღები ხდება ერთი დებულება მეორე დებულების მეოხებით. ასეთი დალაგება და სისტემაში მოცემული ჩვენი აზრი გვაქვს მეცნიერებაში ან მის დასაბუთებაში, ამიტომ ლოლიკური მეთოდოლოგია უნდა შეისწავლიდეს იმ გზებს, რომლებზეც გამოიყენებს სპეციალ მეცნიერება თავის ძირითად დებულებათა დასაბუთებისათვის. დასაბუთების რომელიმე დებულება, თუ ერთ შემთხვევაში საფუძველია, სხვა რომელიმე დებულების მტკიცებისათვის, ის შეიძლება მეორეს მხრივ ითხოვდეს ახალ საფუძველს თავისთვის, ახალი—კიდევ ახალს და ასე ბოლომდე, ვიდრე არ მივალწევთ ისეთ რამეს, რაც დასაბუთებას არ ითხოვს. ეს უქვევლად იქნება დასაბუთების უმაღლესი საფუძველი (იმავე დროს შემეცნებისაც), ეს არის ჭეშმარიტება თავის თავად, რაც შემეცნების გამოსავალი წერტილიც არის და მიზანიც.

მეცნიერებაში დასაბუთება ორი ბაზით წარიმართება: ერთია ისეთი, როდესაც ზოგადიდან გამოვლივართ კერძობითისაკენ; მეორე ისეთი—როდესაც კერძობითიდან—მივდივართ ზოგადისაკენ. საერთო მეთოდოლოგიაში პირველი დასაბუთება იწოდება დედუქციად, მეორე ინდუქციად. ამ მეთოდებს, რასაკვირველია, პირდაპირი კავშირი არა აქვთ უმაღლეს საფუძველთან, ჭეშმარიტებასთან თ. თავად. მათი საფუძველები შემოიფარგლება იმითი, რაც მოცემულია კერძო მეცნიერებაში. ისე კი როგორც სახეობანი ძირითადი მეთოდისა, ეს ორი მეთოდი ბოლოს და ბოლოს ემყარება უმაღლეს საფუძველს... აქ ავტორს მოცემული აქვს ფართოდ ამ მეთოდების განმარტება და ეხება მათ ისტორიულადაც. რაც შეეხება ინდუქციის და დედუქციის მიმართების საკითხს, აქ ავტორი ანვითარებს ამ ორ მეთოდის შერიგების აზრს: არ არის მათში ერთი-მეორისთვის დაქვემდებარების საბაზი, არ არის არც წინააღმდეგობა; არც არის მათ შორის ისეთი რამე, რომ მათი დაახლოება შეუძლებელი გახდეს, ე. ი. განსხვავება მათ შორის მხოლოდ მათ დასამტკიცებელ დებულებებშია: თუ დედუქციის დებულება კერძო მოვლენაა, ინდუქციისა არის ზოგადი. დასაბუთების დანარჩენი მომენტები კი ორივესათვის ერთნაირია: როგორც საფუძველი, ისევე მტკიცების მომენტი (მე-

თოდი). ამიტომ ითქმის, რომ ინდუქცია და დედუქცია მეცნიერებათა დასაბუთებაში სწორ-უფლებიანი და სწორ-ღირებულებიანი მეთოდები არის. მათი საზღვარი კერძო მეცნიერებათა საზღვრით მოიზომება. კერძო მეცნიერება არსებულის მეცნიერებაა; ამას იქეთ ის ვერ მიდის. ის რაც არსებულზედ აკვრია ან რაც არსებულზე წარმატებულია ვერ შედის მეცნიერებათა ფარგლებში და აქ არის მეცნიერების და მის მეთოდების საზღვრებიც. არსებულზე წარმატებულის გარემოება ქმნის ალეთოლოგიის საჭიროებას. არსებულზე წარმატებული გარკვეულობაა სინამდვილეში, ანდა ჭეშმარიტებაა თავის-თავად, რაც ალეთოლოგიურ მეცნიერების გამოსავალიც არის და მიზანიც, ჭეშმარიტება თ. თ. ჩვენთვის ჭეშმარიტებად უნდა იქცეს. ძირითადი მეთოდი, რომლისათვისაც ჭეშმარიტ. თ. თ. გამოსავალიც არის და მიზანიც არის რედუქცია, რომლის სახეობას წარმოადგენენ დედუქცია და ინდუქცია: თუ ინდუქციას და დედუქციას ზოგადი ან კერძობითი დებულება ძირითად დებულებიდან გამოჟავდა, დედუქციაში პირიქით—როგორც ზოგადი ისე კერძობითი ძირითად ჭეშმარიტებასთან უკუმიიყვანება.

ასე შეიძლება წარმოდგენილ იქმნას პროპედევტიულ ლოგიკის ზოგადი ბუნება, ჩონჩხი. ეს ლოგიკა—ზევითაც აღენიშნეთ—გაუაროებება ელემენტარ ლოგიკის კურსისა. მხოლოდ იმ მრავალ უპირატესობასთან ერთად, რომელიც აქვს „ახალ ლოგიკას“ ძველთან შედარებით ისიც არის, რომ იგი ბილოში მოკლედ მოხაზავს ალეთოლოგიის თვალსაზრისს, ამდენად იგი ნამდვილად შესაეაღლად უნდა ჩაითვალოს მისთვის, ალეთოლოგიისათვის.

გ. ზ.

პროფ. შ. ნუცუბიძე. ალეთოლოგიის საფუძველები. წიგნი I: ჭეშმარიტების პრობლემა. 1922 წელი. ქ. ტფილისი. 240 გვერდი.

„ჭეშმარიტების პრობლემა“—არსებითად ორ ნაწილად იყოფა. პირველ ნაწილში ავტორს მოცემული აქვს უმთავრესად შემეცნების შემეცნების საგანი (ე. ი. ფილოსოფიის) და მისი ბუნება; მეორე ნაწილში კი განხილულია აწინდელი და თანამედროვე ფილოსოფიური მიმართულებანი მოცემულობის, საგნის და საგნის შემეცნების თვალსაზრისით

აღენიშნათ აქ მაგისტრალურ ხაზებს ჩვენი ავტორის თეორიისა, რამდენადაც იგი გაშლილია ამ წიგნში.

სპეციალი მეცნიერება არსებულის მეცნიერებაა „მეცნიერება არ უნდა შეიცავდეს იმის ვარდა რაც არის—ასეთია მეცნიერების იმპერატივი“—(გვ. 3.) მაგრამ არსებულის შემეცნება მართომით არ ამოიწურება რაც არის. ეს „მეტრი იმაზე რაც არის, ე. ი. არსებულზე წარმატებული არის ის, რაც არსებულს გამოხატავს, რაც არსებულს გარკვეულობას აძლევს.

ეს არის ჭეშმარიტება თავის თავად, და აი ეს შეადგენს ფილოსოფიის საგანს. „არსის გარკვეულობა შეადგენს შინაარსს ჭეშმარიტებისა თავის-თავად“

იგი არაა სინამდვილე, არამედ სინამდვილის ფაქტის გამომხატველი, მისი სხვაგვარად არ ყოფნის აღმნიშვნელი; იგი ზედ აკვრია სინამდვილეს“—(გვ. 83).

ფილოსოფია თავის საგანს სპეციალ მეცნიერებათაგან იღებს; ფილოსოფია მეცნიერებას შეისწავლის, როგორც შემეცნებას და ამიტომ იგი უნდა შემეცნების შემეცნებად წარმოვიდგინოთ ან და მეცნიერებათა თეორიად. შეიძლება აქ ხმარებულიყო სახელ-წოდება შემეცნების თეორია, მაგრამ ეს უკანასკნელი სრულებით ვერ გამოხატავს იმ კავშირს, რომელიც არსებობს მეცნიერებათა და ფილოსოფიის შორის. ამიტომ იგი უფარგისია. მეცნიერებათა და ფილოსოფიის შორის არსებული კავშირი ჭეშმარიტებაში სახიერდება, ამიტომ ყველაზე უკეთესია შემეცნების თეორიის ნაცვლად ჭეშმარიტების თეორია, ანდა ალითოლოგია ვინმარით. მოძველებული გნოსეოლოგია უნდა ალეთოლოგიით შეიცვალოს.

ალეთოლოგია ჭეშმარიტების თეორია არის. ჭეშმარიტების ბუნების გარკვევით და განმჯიყვებით იგი იმავე დროს თავის საგანს განამტკიცებს და მით ნათელ ხდის თვით შემეცნების ბუნებასაც. ჩვეულებრივი გნოსეოლოგია ალეთოლოგიის გვერდით შეუძლებელი ხდება, ვინაიდან იგი ჯერ შეისწავლის შემეცნებას და მერე მის საგანს, რაც დაუშვებელია. ნამდვილად კი ჯერ საგანი და მერე მისა შემეცნება უნდა იქმნას შესწავლილი. ასეთი ხაზით წარმართავს თავის ძიებას ალეთოლოგია და ამიტომ იგი პირველი და ძირითადი ფილოსოფიური დარგია. ალეთოლოგია შეისწავლის ერთსა და იმავე დროს როგორც არსის, ისევე აზრის კანონებს.

ჩვეულებრივი გნოსეოლოგია შემეცნების საკითხს სუბიექტ-ობიექტის კონტრაქტში აყენებდა. ამიტომ ისმებოდა მის წინაშე საკითხი სუბიექტიდან ობიექტისაკენ გადასვლისათვის. შემეცნების საკითხის ასე დაყენება შეუძლებელი ასე კი აყენებდნენ იმიტომ, რომ თვით შემეცნების ბუნება არ ქონდათ აქამდე წარმოდგენილი ნათლად. და ეს ხდება თავის მხრივ იმიტომ, რომ მათ (თანამედროვე გნოსეოლოგებს) არც საგნის ბუნება ქონდათ გარკვეული უწინარესად ყოვლისა. შემეცნებას აინტერესებს არა პროცესული შემეცნება, არამედ დამთავრებული შემეცნება. ასეთში კი სუბიექტ-ობიექტი სრულიად არ არის საჭირო. შემეცნების შემეცნებას ან მეცნიერებათა თეორიას კი აინტერესებენ დამთავრებული შემეცნება, გამომქლავებული სინამდვილე, სადაც არც სუბიექტზე და არც ობიექტზე და არც მათ მიმართებაზე ისმება საკითხი.

ჩვეულებრივი დაპირისპირება სუბიექტ-ობიექტისა ალეთოლოგიაში იხსნება და მის ნაცვლად აღვიღს იჭერს, ერთმანეთთან კოლერატიური ჭეშმარიტება თავისთავად და ჭეშმარიტება ჩვენთვის, რომელთა შორის ონტოლოგიურ გარემდებარეობას აღვიღო არა აქვს და არც ისმება საკითხი მათ დაახლოვება-შეწყობისათვის. ამ მხრივაც ალეთოლოგიას, მრავალ სხვა უპირატესობასთან გნოსეოლოგიის წინაშე, ერთი უპირატესობა კიდევ ემატება. ჭეშმარიტება თავისთავად და ჩვენთვის, ეს ის ბუნებრივი საზღვარია, რომელთა შორის ჩვენი შემეცნება იშლება. სინამდვილე, როგორც არსებული, გამომხატულია ჭეშმარიტებაში თავისთავად, შეცნობილი იგი ხდება ჭეშმარიტებად ჩვენთვის. ასეთია უშუალო კავშირი, ამ ორ „ნოლოგიურად“ ჭეშმარიტებათა შორის, რომე-

ლიც ანხორციელებს „...პირდაპირ დამოკიდებულებას აზრსა და არსის შუა... (გვ. 103). ეს მდგომარეობა კიდევ უფრო შეუძლებელს ხდის ალეთოლოგიის გვერდით განსიეოლოგიას იმ სახით, როგორც ის ღღეს არსებობს. ამიტომ იგი მოხსნილ უნდა იქმნას და მის ნაცვლად ალეთოლოგიამ უნდა დაიჭიროს პირველი ადგილი.

აქ მთავრდება თანამედროვე განსიეოლოგიის პრინციპიული კრიტიკა და მის ნაცვლად ახალი დარგის, ალეთოლოგიის განმტკიცება ახალ საფუძველებზე. ამის შემდეგ კი (მე-III თავი)— იწყება კრიტიკა წინა და ეხლა არსებულ მთავარ განსიეოლოგიებისა ალეთოლოგიის თვალსაზრისით: მოცემულობის, საგნის და შემეცნების მხრივ. ამ ფარგლებში შედიან: რაციონალიზმები და ემპირისტები, კანტის ტრანსცედენტ. ფილოსოფია და თანამედროვე სკოლებიდან: კოპენის და ლოსკის მიმართულება. არც ერთ ამათავანს ვერც საგნის და ვერც მის შემეცნების ბუნება ვერ აქვთ სწორად გაგებული. ზოგს მათვანს აქვს უშემეცნებო საგანი (ლოსკი) და ზოგს უსაგნო შემეცნება (კანტი, კოპენი), ზოგისთვის შემეცნება საგნის შემოქმედებაა (კოპენი, კანტი), ზოგისთვის კი განცდა განცდასთან შედარებული (ლოსკი), რაც შემეცნების ბუნებას ვერ ამოსწორავს და ზვით საგნის ბუნებასაც—გარკვეულობას—ვერ ეგუება, ეწინააღმდეგება. მრავალ თანამედ. განსიეოლოგი უკიდურეს იმპანენტისში, მრავალი—ტრანსცედენტისში ვარდება შემეცნების საგნის ურიგოდ გაგების გამო. პუსერლი და ზიგვარტი, მაგალითად, საუცხოვო მოვლენებია ამ ფაქტის დასახასიათებლად. პირველის ტრანსცედენტისში იმპანენტისში უნდა შეიგნოს; მეორის იმპანენტისში—ტრანსცედენტისში. საგანი და მისი შემეცნება ორივეს ერთად ითხოვს: იმპანენტ-ტრანსცედენტობას. ალეთოლოგიის ჭეშმარიტება თ. თ. და ჭეშმარიტება ჩვენთვის საუცხოვო გამოხატულება—აღსნა ამ მდგომარეობისა. „საგანი ტრანსცედენტურია, რამდენადაც იგი ჭეშმარიტებაა თ. თ., იგივე საგანი იმპანენტურია, რამდენადაც ჩვენთვის ჭეშმარიტებაა“—(გვ. 162).

შემეცნების საგანი დამოკიდებულებათა სისტემა გარემყარისა, საგანი სისტემით დალაგებული ეგუება შემეცნებას და სწორედ ამის გამო მოცემულიცაა და შესაცნობიც—(176). შესაცნობი და შემეცნება დაგვარებია. (დაგვარი შეიცნობს დაგვარს—173).

საგანი შემეცნებისა პირველობითი, მისი შემეცნება კი მეორეობითი ბუნებისა არის. ყველა თანამედროვე სკოლა შეუძლებელი ხდება შემეცნების გაგებაში იმიტომ, რომ მათ საგნის ბუნება სწორად არა აქვთ გაგებული. ეს მდგომარეობა კი იქნება მანამდე, სანამ საგანი მათი შემეცნებისა იქნება არსებელი და არა არსებულზე წარმატებული, ე. ი. ჭეშმარიტება. თავის-თავად. აქ მთავრდება „ჭეშმარიტების პრობლემა“.

დასასრულ აღვნიშნით შემდეგი: „ჭეშმარიტების პრობლემა“ ღირს შესანიშნავ მოვლენად უნდა ჩაითვალოს ქართული აზროვნების ისტორიაში. ჩვენი

ახალი ფილოსოფიური აზროვნება (ნამდვილი), რომელსაც თავის ტრადიციოზ არა ჰქონია, იწყება ისეთი ორიგინალური წიგნით, როგორც არის ზემო-და-სახელგებული. ორიგინალურია იმ მხრივ, რომ აქ არის ცდა ახალი გზების ძიებისა, იმ დაუძლეველ პრობლემათა გადაწყვეტისათვის, რომელნიც აგერ რამდენი ხანია აწუხებს უკვე მოძველებულ გნოსეოლოგიას. და ამდენად იმ მნიშვნელობის გარდა, რომელიც ავლნიწნეთ, „ჭეშმარიტების პრობლემას“—საერთაშორისო მნიშვნელობაც ენიჭება. ალეთოლოგიაში პროფ. ნ. უმთავრესად ბოლცანოვი გამოვლით თავის თავის მიმდევარია. „ალეთოლოგიური რეალიზმი“ მისი მიმართულების სახელწოდებად უნდა დაკანონდეს.

ერთი საკვირველი ფაქტი უნდა აღინიშნოს ჩვენი საზოგადოების გამო. ეს წიგნი აგერ მესამე წელიწადი იწყება, რაც გამოვიდა და არავის მის შესახებ ხმა არ ამოუღია.

3—ი.

ფრიდრიჰ ბრაუნი, ევროპის უძველესი მოსახლეობა და გერმანელების სადაურობა. ბერლინი, 1922 წ., 91 გვერდი (გერმანულად).

უკანასკნელი ხუთი წელი უნდა ჩაითვალოს იაფეტური ენათმეცნიერებისა და საერთოდ იაფეტიდოლოგიისათვის ახალი პერიოდის დამწყებ წლებად. თუ მანამდე იაფეტიდოლოგია თავისი კვლევა-ძიების ფარგლებში წმინდა იაფეტურ ხალხებს ათავსებდა და მხოლოდ აქა-იქ ეხებოდა იაფეტურ მოდგმასთან შერეულ ელემენტებს,—ესხა მას უკვე მთავარი ყურადღებო სწორედ ამ ნარეველ ელემენტებზე გადააქვს. ამ მხრივ ყველაზე საყურადღებო იყო, რასაკვირველია, იაფეტური თეორიის მამათ-მთავარს, აკადემიკოს ნიკოლოზ მარჩის კვლევა-ძიებანი. თავის უკანასკნელ შრომებში ის იხილავს მეცნიერებისათვის ისეთს საკიბროროტო საკითხებს, როგორც არის საკითხი საბერძნეთის, იტალიის და სხვა ქვეყნების უძველესი მოსახლეობის შესახებ, ე. ი. საკითხი პელაზგებისა, ეტრუსკებისა და სხვათა. და თუმცა არ შეიძლე ითქვას, რომ ამ საკითხების გადაჭრა საბოლოოდ დასკვნას იყოს უკვე მიღწეული, მაგრამ უკვე ნაჩვენებია სწორი გზა,—სახელდობრ გამოირკვა, რომ პელაზგებისა და ეტრუსკების საკითხის გადაჭრა გარეშე იაფეტოლოგიისა შეუძლებელია. თვით ნ. მარჩიაც აღნიშნა ისიც, რომ ასეთივე მდგომარეობა ევროპის დარჩენი ქვეყნების უძველესი მოსახლეობის საკითხებშიაც, რომ აქაც ჩვენ საქმე გვაქვს ისეთ უძველეს მოსახლეობასთან, რომელიც იაფეტური შთამომავლობისად უნდა ჩაითვალოს.—კერძოდ; გერმანელების სადაურობის საკითხის დამუშავება თავს იღვა პროფ. ფრ. ბრაუნმა, რომელიც ზემოდასახელებულ შრომაში შემდეგს სურათს გვიხატავს:

გერმანული ენა, რომელიც ინდო-ევროპულ ენათა ოჯახის ერთ-ერთ წევრად ითვლება, ზოგიერთ ისეთს თვისებას ატარებს, რომელიც არავითარ შემთხვევაში არ გამომდინარეობს ინდოევროპული ენების ბუნებიდან. თავი რომ დააწინებოთ იმ აუარებელ სიტყვებს, რომელთა ეტიმოლოგიის გამოკვლევა შეუძლებელი ხდება სხვა ინდოევროპულ ენებთან შედარებით, გერმანულ ენაში

აღვლი აქვს ისეთს მოვლენებს, როგორც არის, მაგ., ცხვირისმიერი ბოლო-კიდური ზგერების დაკარგვა, ზგერათა მეორე გადანაცვლება, კბილისმიერ სუფეფიქსით დახასიათებული სუსტი ნამყო დრო, შემკრებლობითი სიტყვების აღმნიშვნელი პრეფიქსი ფე და მრავალი სხვა. არც ერთი ეს მოვლენა არ გამომდინარეობს ინდოგერმანელობიდან და მრავალი მეცნიერი (ფერსტემანი, კაუფმანი, ჰირტი და სხვ.) მიმართავენ მათ ასახსნელად სხვა ენებთან შედარებას.

პროფ. ბ რ ა უ ნ ის აზრით ამ მოვლენების ახსნა შესაძლებელი ხდება, თუ იაფეტურ ენებთან შედარებას მივმართავთ. მაგ., 1) გერმანული სუსტი ნამყო დრო ისეთივეა, როგორც იაფეტური ენების ე. წ. სიბილანტური შტოს ნამყო უსრული (ვღებ-დი, ბჰარუნ-დი); 2) გერმანულ-კელტური სადასურობის აღმნიშვნელი სუფეფიქსი—isk—აღმოცენებულია იაფეტურ ნიადაგზე და უდრის მეგრულ-ქანურ „სკუა“-ს, და სხვა (გვ. 58—60).

გარდა მორფოლოგიურ ივიეობათა ავტორს მოჰყავს იტომოლოგიურ შესატყვისობანი. იაფეტური წარმოშობის არის, ავტორის აზრით, ?

1. Beere (მარ-წყვი), 2. Gerste (ქერ-ი), 3. schilf (ჭილოფ-ი), 4. Rind (წო-რინჯ-ი), 4. Schaf (ცხოვ-არი, ცხოვ-ელი), 6. Hand (ხელ-ი) 7. Faust ხუშთ) და სხვა (გვ. 61--66).

ავტორი იხილავს გერმანელების სადასურობის საკითხის შესახებ არსებ ანთროპოლოგიურსა და სხვა ცნობებსაც, რომელნიც საბუთს აძლევენ დაასკვნას, რომ გერმანელები სომატურად უძველესი იაფეტიდ—გერმანელების შთამომავლებად უნდა ჩაითვალოს, რომელთაც შემდეგ პრეგერმანელთა, ე. ი. წმინდა ინდოევროპელთა მცირეოდენი პროცენტი შეერია. ეს გერმანელები გამოდიან ასეთი სახით საისტორიო სარბიელზე და როგორც რასიულად, ისე ეროვნულ-ფსიქოლოგიურად მკვეთრად ჩამოსხმულ ტიპს წარმოადგენენ (გვ. 89). ამ ტიპის როგორც ფიზიკური, ისე ფსიქიური სახეობა ეკუთვნის ამნაირად რასსთა ჩამოყალიბების ეპოქას, ე. ი, ეს სახეობა ემყარება. არა ინდოევროპანელობის ყალიბს, არამედ უფრო უძველესს.

ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე, II ტომი, ტფილისი 1922—1923 წ. გვ. VII+424.

ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე, III ტომი ტფილისი 1923 წ. გვ. XXXIX+388.

1923 წელმა შესძინა ჩვენს მეცნიერებას ორი ძვირფასი ტომი*), სადაც მოთავსებულია 46 გამოკვლევა მეცნიერების სხვადასხვა დარგიდან და ერთი სამეცნიერო მიმოხილვა დამსახურებულ პროფ. პეტრე მელიქიშვილის მოღვაწეობისა.

*) 1923 წლამდე „მოამბე“ გამოცემა შეფერხებული იყო უსახსრობის გამო. 1923 წელს კი „მოამბის“ გამოცემლობის საქმე ოდნავ მოაგვარა უნივერსიტეტმა საკუთარი ძალებით.

„მოამბის“ მეორე ტომში ჩვენ ვხედავთ ივ. ჯავახიშვილისა და აკ. შანიძის გამოკვლევებს ახლად აღმოჩენილ ხანმეტი ტექსტების შესახებ რომელთაც სრულიად ახალი შუქი მოჰქონეს ქართული ფილოლოგიის მნიშვნელოვან საკითხებს და რომელთა აღმოჩენით, ვფიქრობთ, ბოლო მოეღება იმ ჰიპოტეტურ მსჯელობათ, აქამდის რომ ადგილი ჰქონდა ზოგიერთი საკითხის გარკვევაში.

„მოამბის“ მესამე ტომი კიდევ ამდიდრებს ჩვენს ქართულ საისტორიო მწერლობას ივ. ჯავახიშვილის წინასწარი გამოკვლევით „ახლად აღმოჩენილი ქართლის ცხოვრებისა და თამარ მეფის მეორე, აქამდე უცნობი ისტორიკოსის თხზულებების“ შესახებ.

გარდა ამისა „მოამბის“ ამ ორ ტომს ამშვენებს ისეთ მკვლევართა გამოკვლევები, როგორიც არიან პ. მელიქიშვილი, გრიგოლ წერეთელი, კ. კეკელიძე ანდ. რაჭმაძე, აკ. შანიძე, ნ. მუსხელიშვილი, გ. ნიკოლაძე და მრავალი სხვა. შეუძლებელია ყველა ამ გამოკვლევის მიმოხილვა ერთ საბიბლიოგრაფიო შენაში. „ქაეკასიონის“ რედაქცია უძღვნის თითოეულ მათგანს ცალკე რედაქციის, შედგენილს სპეციალისტის მიერ. აქ ჩვენ აღენიშნავთ მხოლოდ ერთ სურველ მოვლენას, რომელსაც ადგილი აქვს „ტფილისის უნივერსიტეტის“ გამომცემლობის საქმეში.

მეორე ტომიდან „მოამბე“ გამოდის როგორც საერთო ორგანო ყველა ფაქულტეტისათვის და არა ცალცალკე, როგორც პირველი ტომი გამოვიდა. ჩვენის აზრით ასეთი სახე „მოამბისა“ მოსაწონი და მიზანშეწონილია, რადგან მხოლოდ ასეთი სახის „მოამბე“ მოგვეცემს ჩვენ ნათელ სურათს ქართული მეცნიერების—მთლიანად ალბულის ზრდისა და განვითარებისა; და მთლიანობის დარღვევა იქნებოდა ამ მხრით „მოამბის“ სხვანაირად გამოცემა. მაგრამ ეს ერთგვარს უხერხულობას ჰქმნის მკითხველისათვის, რომელსაც კერძოდ შეიძლება მხოლოდ ესა თუ ის დარგი აინტერესებს და ამ დარგში დაწერილი გამოკვლევების შეძენა ჰსურდეს. ამიტომ ჩვენ სასურველად მიგვაჩნია, რომ ცალკე ამონაბეჭდი გამოდიოდეს ბაზარზე გასაყიდად და ისეთის რაოდენობით, რომელიც დღევანდელს მოთხოვნილებას დააკმაყოფილებს. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ვფიქრობთ, მკითხველს ძალიან გაუძნელდება მხოლოდ ზოგიერთი გამოკვლევის გულისათვის მთელი „მოამბე“ შეიძინოს, რომელიც, როგორც გადმოგვცემენ 3—4 მანეთი უნდა ღირდეს.